

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Samlinger

til

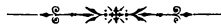
Jydsk Historie og Topografi.

~~~~~  
2. Række. III. Bind.  
~~~~~

Udgivet

af

det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Aalborg.

Marinus M. Schultz's Forlag.

Trykt i Stiftsbogtrykkeriet.

1891—93.

Fra Mols: Et Vedtægtsbrev og et Grandebrev

(efter Provst Begtrups Manuskript¹⁾ ved L. J. Böttiger i Vistoft).

Vistoft Bys Mark var tilforn inddelt i 5 Vange; men Aar 1755 blev den ved mit Forslag og Anvisning inddelt i nu brugelige 10 Vange. Man gik til dette Værk med Fortrædelighed; men Byen er vel kommen sig og derover glæder sig ved dets gode Udfald. — Da nu endeligt Tingens Nytte blev seet, tilstaaet og samtykt, forfærdigede jeg for Byen et Ligningsbrev (Vedtægtsbrev) paa behørigt stemplet Papir, underskrevet af Bønderne og til Stadfæstelse af deres Husbond og Præst, hvis Original til Bevaring er leveret Præsten at gjemme, og verificeret Kopi deraf findes hos Byens Oldermænd

Vedtægtsbrevet

om

Vistoft Bys Marks Brug og Hvile.

(Stempel: Nr. 20 — 24 Sk. — 1755.)

Anno 1755 den 3die April vare vi undertegnede, samtlige Vistoft Bymænd forsamlede og enstemmigt vedtogte til denne

¹⁾ Provst Erik Gjerup Begtrup, som var Præst i Vistoft fra 1740 til 1786, har efterladt to haandskrevne, i Vistoft Præstegaard opbevarede Kvarter paa tilsammen c. 600 Sider. I det her meddelte Uddrag er Forfatterens gammeldags og desuden variable Skrivemaade ikke fulgt. Alle Noter med Anførselstegn ere uddragne af Begtrups Manuskript. Hvor der ved en Note med Ordforklaring staar et W., F. eller N., er Tydningen velvilligt given henholdsvis af Overlærer D. H. Wulff, Pastor N. F. Feilberg eller Arkivar Dr. O. Nielsen.

Bys Bedste for os og Efterkommere at inddele Byens Mark i følgende 10 smaa Vange¹⁾, nemlig:

Herved endnu vedtages:

1. At af ovenmeldte 10 Vange skulle aarligt 7 bruges til Sæd, og 3 Vange at hvile til Kreaturerne Græsning, Faar-Fælling, Bæster og Fædrift.
2. Skal aarligt een Vang indgaa bagfra til Sæd, imod en anden Vang igjen udlægges foran til Hvile, Græsning og Fædrift, saa at Hvilen og Brugen paa Vangene stedse gaa solret om, og ingen Vang nogen Tid overspringes.
3. I Vang, som til Brug efter sine 3 Aars Hvile kommer ind, saaes:
 - 1ste Aaret Byg og kaldes Bor-Byg²⁾ eller første Bygvang;
 - 2det Aaret Rug og kaldes Ny-Gjødning-Rug eller første Rugvang;
 - 3die Aaret Byg og nævnes 2den Bygvang;
 - 4de Aaret Ærter og nævnes Ærtevang;
 - 5te Aaret Rug og kaldes 2den Rugvang;
 - 6te Aaret Byg og kaldes 3die Bygvang;
 - 7de Aaret Havre og kaldes Havrevang.

Dog bliver det i de 4 sidste Aar, Vang til Sæd bruges, ingen Mand forment at saa, nemlig i Ærtevangen, 2den Rugvang, 3die Bygvang og Havrevangen, hvad anden Slags Korn, de lyste, om de ikke ville saa saameget i Vangen af den Sæd, som Vangen falder til og nævnes af.

4. Alle de Sige, Moser, Buskadser og Kjær, som falde i og for Enden af nogen Mands Ager, som ligger i de besaaede Vange, høre Manden selv til, som Ageren tilhører; og maa han benytte sig af sammes Hø, Sæg og Græs, som han bedst ved: enten at slaa det i rette Høslets Tid eller først i Kornhøsten, om han ej med Vogu kan komme did før, for ikke at gjøre Kornet Skade ved Bortførslen til sine Huse, efter det er vordet tør; men ingen Mand maa ved sig selv, sine Folk eller Anden komme i Kornvangerne, enten med Bæster eller »Løede-Kiør«³⁾, til nogen Steder i Sige eller Moser at bede eller græsse, Dag eller Nat,

¹⁾ »Byens Toft-Jorder deriblandt ej beregnede.« »Hver Gaards Toft er 1 Td. Udsæd eller Sædeland pr. Td. Hartkorn.«

²⁾ Borer eller Baarer o: Græsmark.

³⁾ Lødekøer o: Køer, som skulle kælve.

fra hvert Aars Volborgsdag (d. e. 1ste Maj), i Rugvangen, og ej heller i de andre Vange, efter de ere tilsaaede, indtil Kornet i den hele Vang er ophøstet; forseer sig Nogen herimod, skal den eller de for hver Gang betale 4 K dansk til Byens Bedste, som af Oldermændene med 2de andre Grander udpantes, om Vedkommende dem ikke godvilligen vil give; men naar Kornet af Vangen er indkommet, er Græsningen tilfællig for alt Byens Kvæg.

5. Det første Aar, en Vang udlægges til Hvile, bruges den til Fædrift; 2det Aaret, som er 2det Aars Hvile, til Heste-Fælling; 3die Aaret, som er 3die Aars Hvile, til Faar, Svin og Gjæs; — dog er det Bymændene tilladt, naar de for godt synes, at aftage i en eller 2de Vange, for hver til et Par Bæsters Paatøjring, nemlig fra de Vange, som fra Sæd hvile, dog saa, at der til Tøjring ligemeget udlægges for hver Mand efter deres »Uring« og Træer.¹⁾

Og iligemaade udlægge Bymændene til deres Husbond (nemlig Bønderne og ej Præsten!) i en af de 3de Vange, som aarligen blive udlagte, saamegen Jord, som han eller paa hans Vegne forlanges, til sine Malkekøers Tøjring, og det paa hvilket Sted i de hvilende Vange forlanges, der af os samtligt (nemlig Husbondens Tjenere og Bønder) skal vorde taget og holdt i Fred for alle Kreaturers Overfart fra hvert Aars Volborgsdag, indtil Kornet af 3de Vange her paa Marken er indkjørt.

6. Til at tøjre Kalvene paa, item uskaarne Hingste udlægges Enhver for sig selv efter eget Behag, og som han finder nødtigt, i en af de sidste 4re Vange.
7. Markmanden skal betinges og fæstes Nytaarsdag etc.; se Grandebrevets 85 Post!
8. Skal Søndagen efter Paaske sættes Uring og Græsligning, og maa ingen Mand i Byen føre flere Høveder i nogen af Fællingerne, end samtlige Grander sætte og billigt anse, at der kunne græsses og skikkeligt fødes, og for Resten at forholde sig i alle Maader efter Grandebrevets Anmelding.

¹⁾ »Et Maaletræ er en Stage af 4 Al. kort Maal.« »Paa et Træ Jord saaes 4 Sk. $\frac{1}{2}$ Fdkr. Sæd, og altsaa er hver Al. Jord i Vang 1 god Sk. Sædeland.« — Uring \circ : Vording, Vurdering (N.).

9. Skal Byen stæde og betinge sine Fæ- og Faarehyrder betids, som skulle vogte og drive samtligt Byens Kvæg, saavel Gaardmænds som Husmænds, i den Vang, som enhver af dem bliver anvist, og maa ikke uden Tilladelse med sin Hjord inddrive i anden af de næst tilgrændsende Fællings-Vange.

At dette af os samtlige Vistoft Bymænd og Grander tillige med vor kjære Sjælesørger Mag. Erik Gjørup Begtrup saaledes med velberaadt Hu og nøje Overlæggelse, til fælleds Gavn for denne liden By, er fastsat og besluttet for os og Efterkommere, bestandigt, som skrevet er, at holdes, bevidne vi underskrevne Byens Mænd og ydmygst bede, at vor kjære Husbond med os tillige med vor kjære Sognepræst dette vort Overlæg ville samtykke, holde over og til Bekræftelse med os underskrive (Underskrifter og »L. S.«)

Derpaa tog Sagen en lykkelig Begyndelse, og hele Marken blev omstøbt i en ganske anden Form end tilforn. Tilforn sled man Jorden aarligt, og den fik ikke, som burde, sin Gjøde eller Hvile; avlede derfor vel Drug¹⁾ og Foder, men lidet og ringe Korn i Straaet; Marken var udarmet og Bonden forarmet; — men nu fik alle Ting nyt Liv; Marken blev gjødet, rensat, ordentligt besaaet og behandlet, fik sin rette Brug og Hvile, bar rent og skjært Korn og prægtig Rug, som man ikke var vant til at se²⁾; Bonden kom til at spise Rugbrød, som tilforn havde maattet nøjes med mest Ærter og Byg i deres Brød; Bonden fik endog nogen Rug tilovers at sælge til Skatters og Udgifters Bestyrelse, ja endog Noget over; Korn og Eng bleve sparede; der blev vundet i Hø, vundet i Smør, vundet paa Opdræt af Kreaturer. Bonden, da han nu saa øjensynligt Middel til at komme igjen paa Benene, løftede han Øjnene i Vejret og takkede Gud og ærede den, der har givet dem dette Anslag og arbejdet for at se dette fuldragt. —

En 6 Aars Forløb efter denne Markens Brug og Hvile

¹⁾ o: Drøjelse, Fyld (N. og F.); svensk drygsel.

²⁾ »Denne liden By haver derved profiteret aarligt over 100 Rdl.« »De nu overflødig Grøfter tilkastedes, unyttige Jorddiger sløjfedes, Torn ryddedes, jordfaste Sten opgroves, Mose- og Engskifter afstenedes, og Vandet afledtes.«

eragtede Byen det for bedst Hver at tøjre paa Sit, i Betragtning af, at de 3de Hvilevange umuligt ret kunde føde Byens ganske Kvæg og Bæster tilgavns; — da hver Mand nu fuldt vidste og tydeligt var vist, hvor mange Tdr. Land hver Mand havde i Vang, og vist, hvor mange Skpr. Land der burde være paa et Bæsts, et Høveds, et Faars, et Svins, foruden Gjæssenes Græsning, og i Betragtning af, hvor mange Husmænd her vare i Byen, som snart alle havde en Ko, nogle Faar, Svin, Gjæs, hvilket alt tilhobe Erfaring viste, gjorde en større Flok, end man havde Sommergræsning skikkeligt til; derfor besluttede Byen fornuftigt, for at forekomme dette Onde, at rent afskaffe Fællinger og Drift, og derimod kunde og skulde Hver stricte og nøje lade sig nøje med og tøjre paa Sit, da han havde Frihed til at tøjre saa lidet og meget paa sit eget Græs, som han vilde; og hele samtlige Byen skulde drive deres Faar af Byen tilligemed Ungnød paa betinget Græsning paa andre Marker; derved vandtes rent den 3die Hvilevang for Malkekøer og Bæster, — en stor Vinding. Enhver tøjrer nu sine Bæster og Kvæg, Hver paa Sit, og Husmanden nødes til at leje Græsning af Gaardmanden.

Jeg havde vel tilforn de første Embedsaar forskaffet denne liden By et Grandebrev, det, de manglede; men nu Marken havde faaet et andet Syn og Brug, var dette gamle Grandebrev snart unyttigt, blev lagt til Side og intet brugt, omsider rent borte; og som Byen og Granderne saa, at Vedtægtsbrevet taler vel om nogle Poster af et Grandebrev, men der manglede dog mange Ting, anholdt de ideligt snart hos deres Husbond, snart hos mig, at vi dog vilde forhjælpe dem til et Grandebrev og Bylov, der kunde sige Enhver sin Pligt og give dem Myndighed til at paatale Fejl. — Da man paa denne Bondens Klage havde hørt en 4 à 5 Aars Tid, og Husbonden, som nu var fremmed, lærte med Tiden at anse den Sags Nytte og Fornødenhed, og at han og jeg kunde undgaa meget Overløb og idelig Klage, bad endeligt Husbonden mig, at jeg vilde have den Umage at sammensætte i Konformitet af Lov og Forordninger for Byen et Grandebrev. Jeg lagde derpaa strax Haand og sammenskrev og besørgede til Fuldbyrdelse dette Byens Grandebrev, som nu følger, og bør her ogsaa indføres, uagtet

Originalen er overantvordet i Præstens Gjemme, og en af Præsten verificeret Kopi slides paa ved deres Taljeret, saa kan dog det sidste snart oplides eller tabes, og det andet og blive borte. —

Grandebrev

for

Vistoft By.

(Stempel: Nr. 20 — 24 Sk. — 1765.)

I Jesu Navn!

Den Allerhøjeste til Ære og menige Bymænd og Grander, som udi Vistoft By bo eller herefter komme at bo, til Nytte og Gavn, er denne Bylov (efter god Skik og Brug i andre omliggende Sogne og Byer og i Kraft af Lovens 3die Bog, 13 Kap., 31 og 32 Art., hvor tillades, at Byer imellem sig selv indbyrdes Vedtægter til Gavn og Nytte maa gjøre og opsætte) nu for denne By bleven optagen, som Alle og Enhver, være sig Gaardmænd, Bolsmænd, Gadehusmænd og Inderste, som bygge og bo her i Byen, udi alle de her indførte Punkter, saavidt enhver Vedkommende kan være angaaende, skal vide sig uden Modsigelse efterretteligen at holde, saaledes som efterfølger. —

1ste Post (*Helligdagsarbejde*) ¹⁾.

Hvem af Gaardmændene, som enten selv eller ved deres Tjenestefolk befatter sig med Pløjning, Møgagen, Mejen, Indagning eller andet grovt Arbejde før eller efter Prædiken paa hellige Dage (om de selv have Heste og Vogn), bøde til Byens Bedste, hver Gang de deri antræffes og overbevises, før Tjenesten i Kirken 1 § 8 β , under Tjenesten eller fra det er ringet 2den Gang til Kirke, til Tjenesten er ude, 1 Rdl. (Lov. Pag. 869, Artikel 3), efter Tjenesten 1 § dansk. Dog skal hermed være undtaget, hvad Tjeneste af stor Fornødenhed bevises den fattige Næste efter Kirketjenesten.

2den Post (*Kirkeforsømmelse*).

Hvo, som ikke holder Søndage og andre paabudne Hellig-

¹⁾ Indholdet af hver enkelt Post er i Originalen angivet i Margen; — her snart som Overskrift, snart ved Udhævelse i Texten (for at undgaa Gjentakelse).

og Bededage hellige og ikke findes i Kirken, naar Gudstjenesten forrettes, uden de have lovligt og bevisligt Forfald, skal bøde hver Gang Helligbrøde 3 Lod Sølv (d. e. 1 Rdl. 3 ⷀ) (Lov: 6te Bog 3 Kap. 1 Art. Pag. 868) og til Byen for hver Person 6 ⷀ . — De Gamle og de Unge skulle saaledes til den Tid, Kirketjenesten er tillyst, søge Kirken og der skikkeligen i deres Stole forblive, til al Tjenesten er til Ende, under Straf til Byen for hver Person, der uden gyldig Aarsag udløber af Kirken, før Tjenesten er sluttet, 4 ⷀ ; hvilke Bøder til Byen Oldermænd med 2de medtagne Mænd strax har at indkræve eller udpante og være derfor ansvarlig.

3die Post.

Om Søndagen fornømmeligt (eller og paa andre Tider, naar det fornødent gjøres) skulle Granderne efter Kirketjenesten møde paa deres *Grandestævne*, og derforuden 2de Gange om Aaret skulle samtlige Bymænd og Grander samles, som skulle være den 1ste Søndag efter Paaskehelligt, og samme Tid skal vedtages om Gjærders Lukkelse og Andet, som kan være Byen til Nytte og Gavn, — og den anden Gang næste Søndag efter Michaelis; da skal Viden og Vedtægten, hvad Enhver til den Tid i dette Aar er skreven for, eftersees og af Oldermænd rigtigt gives tilkjende, saa at Enhver kan faa at vide, hvad han da skyldig er udi Byens Vide; og hvo af Granderne fornævnte 2de Dage ikke møde eller møde lade Nogen paa sine Vegne, bøde til Byens Bedste, for hver Gang han udebliver, 8 Skilling dansk.

4de Post.

Paa Nytaarsdag sættes *Oldermænd*, som skal gaa dette Aar omkring iblandt Granderne, og den næstved Boende sættes til dette Embede andet Aaret, nemlig Hel- og Halvgaardsmænd, og ingen af dem maa sig derfor vægre, om han agtes dertil, efter Flestes Stemmer, dygtig og duelig, under 4 ⷀ Bøder til Byens Bedste, og dog være sit Aar Oldermænd, om han dertil findes bekvem; og naar de andre Grander eller fleste Stemmer pante Oldermænd, om han i sit Aar befindes ikke at have haft godt Opsyn, at alle Ting ere gaaede rigtigt til, for 4 ⷀ dansk, engang for alle.

5te Post.

Paa første Søndag efter Paaske skal, hvad som i Byens 3de Hvilevange efter de fleste Stemmer udtages til *Fri-Tøjring*, Markmanden alvorligt tilholdes nøje at efterse, at ingen Indenbys eller Udenbys Nat eller Dag, hemmeligt eller aabenbart, tøjrer eller opgræsser en anden Mands Tøjregræs, det, der bør holdes ligesaa frit som hans Korn og Eng, og hvem af Byen han udlægger for slig fornærmelig Skade, bøde for hver Gang, han antræffes, 1 R til Byens Bedste, om det kan befindes, at Fortøjret til Læglet kan naa over paa Naboens Ager, da for hver Gang, Sligt befindes, bøde uden Skaansel for hvert Kreatur 4 R ; og befindes Markmanden i dette Opsyn utro eller at se igjennem Fingre med Nogen i Byen, det maa være, for hvem det være vil, bøde han efter de fleste Stemmer for hver Gang, det ham overtydes, 8 R dansk.

6te Post.

Alle Ting til Byens Bedste skulle og bør jevnes, som ved alle menneskelige Retter, efter de *fleste Stemmer*, og de bør stedse give Sagen sit Udfald; derfor fastsættes de fleste Stemmer her saaledes: Stemmerne gives af indenbys Mand og aldrig af udenbys; en Stemme bliver 4re Træer ungefær; det hindrer ikke, at der er Lidet over eller under, og det Lidet over eller under beregnes ikke; og altsaa bliver her i Byen fastsat 20 Stemmer efter Grandernes Træers Tal i Marken; og Oldermanen har sit Aar en Stemme foruden, som Oldemand; — hvad som nu skal sluttet og vedtages, forbedres eller forandres til Byens Bedste, skal ske stedse, eftersom de fleste Stemmer for dette Aar fastsætte.

7de Post.

Paa ovenmeldte 2de Stevningsdage eller andre Tider, som af Granderne blive vedtagne, hvad da (ved) de *fleste Stemmer*, Byen til Gavn og Bedste, bliver vedtaget, maa ikke af nogen Grande eller mindre Stemmer kuldcastes, men skal stande for fulde, til de fleste Stemmer agte fornødent derudi at gjøre nogen Forandring.

8de Post (se 83de Post!).

Alle *Gjærder* skulle være færdige og forsvarligen lukke

til hvert Aars 1ste Maj og skulle af Oldermænden med 2de af de andre Grander besigtes og eftersees, og, hvis Gjærder, som ikke til den Dag ere færdige, pante Manden hver Dag for 4 β , til han skaffer dem færdige, og ligeledes straffes for *Led*, som ikke til samme Dag paa behørige Steder ere hængte og i forsvarlig Stand. Og hvo som af Byens Beboere, der om Sommeren gaar ud eller ind af noget *Led*, medens Kornet staaer paa Marken, naar den er over 16 Aar, pantes strax for 4 β , om han lader det staa aabent efter sig; men slipper Nogens Bæster, Kvæg, Faar eller Svin i Kornvängen igjennem Ledet, som formedelst Forsømmelses Skyld er blevet aabentstaaende, bøde Ejermanen derfor Intet; men det kommer Alt an paa den, som haver ladet Ledet staa aabent efter sig.

9de Post.

Hvo, som findes at nedkaste eller nedbryde eller nedtræde eller oprykke anden Mands Grøft eller *Gjærde* eller nedkjøre eller fordærve Byens *Vangeled*, bøde for hver Gang 1 g dansk og derforuden lade Gjærdet, Grøften eller Ledet bringe i Stand igjen. Ledene bør derfor hænges saaledes, at en ridende Karl dennem letteligen kan op- og tillukke, og naar *Led* ikke længere behøves for Vängen, da sættes det i Tørring, til det igjen skal bruges, under Straf for hver Nat og Dag 1 β .

10de Post.

Hvo, som gjør *Sti over* nogen Mands Korn, *Ager eller Eng*, bøde for hver Gang, han der antræffes eller det overbevises, 8 β dansk.

11te Post.

Ingen maa *tøjre i* anden Mands *Eng eller Korn*, under 3 g danskes Straf til Byen og desuden betale Skaden.

12te Post.

Ingen maa *tøjre paa* anden Mands *Rugstubber* eller *høstede Ager*, men skal stedse holde sig til sit Eget, under 4re β Straf for hvert Bæst eller Kvæg for hver Gang.

13de Post.

Naar Nogens *Kvæg* eller løse Kalve komme i *Kornvängen*

og ej strax afgjennes, bøde (han) for hver Gang 1 K (?) dansk og for hvert Svin eller Gaas 1 β .

14de Post.

Markmanden skal fittigt tilse og *indtage* af udenbys, saavel som indenbys Bæster og *Kvæg*, naar han finder det udi Eng eller Korn, og ej udlade det til Ejermanen, førend den Skadelidende enten ved Pant eller i andre Maader er skeet Fornøjelse.

15de Post (*Kvæg at udlægge*).

Hvis af Grandernes Kvæg eller Bæster Markmanden befinder at gaa sin Nabo til Skade, skal han paa Grandestævne næste Søndag derefter det tilkjendegive og ej med Nogen forfølge under 24 β Straf for hver Gang til Byen.

16de Post.

Hvis Nogen af Granderne vægrer sig ved at *holde Markmand*, skal han derfor straffes for 3 K og dog alligevel betale ham sin Løn med de andre; thi har Nogen Noget mod Markmanden skjelligt at klage, da meldes det for Granderne, som paalægge Markmanden Mulkt, eftersom hans Forseelse findes til.

17de Post.

Oldermanden skal opnævne med sig 2de Mænd, som skulle vedtage om *Bygsæd og Høst*, naar dermed skal begyndes, og hvad Straf, som samme Mænd paalægge, skal den betale, som sig mod samme Vedtægt forseer.

18de Post.

Ingen maa *meje i Vang*, førend det er med samtlige Granders Samtykke, og ej videre gaa den Dag, end den Sidste kan følge, at de kunne komme med hverandre, uden hvem, der haver endels Tofter¹⁾, dem, de kunne optage, naar de ville, paa det de Andre ikke skulle opholdes med deres Høst eller lide Skade; hvo derimod bryder, bøde til Byen 1 K dansk.

19de Post.

Befindes der at være *modent Korn* i en Vang, som ikke kan taale længere at staa, maa Ejermanen det høste, dog

¹⁾ o: undtagne fra Fælledsskabet.

holde Kvæg og Bæster af Stubben, indtil de Andre høste og binde; men Ingen maa understaa sig at indtage noget Korn, førend samtlige Grander derom ere blevne enige, under 2 § Straf til Byen.

20de Post.

Ingen maa *binde i Vang* mere, end der bliver vedtaget af fleste Stemmer, paa een Tid og længere ej, og maa Ingen binde i skadelig Dug eller vaadt Vejrligt.

21de Post (*Frapløjning og »Hvol-ørier«*¹⁾).

Hvo, som pløjer fra anden Mand og det efter Besigtning af udnævnte Grander saa befindes og bevises, bøde den Skyldige for hvert Sted 2 § dansk; hvo, som »hvol-ørier« sin Jord og »huul-ployer«¹⁾ sin Agerren eller vender sin Plov paa sin Nabos Ager og kvæler hans Sæd, som er opløben, eller *kaster Sten* paa Andens Ager, skal bøde til Byen 2 § dansk.

22de Post.

Ingen maa lade *uskaarne Hingste* gaa løse i Vang eller tøjre dem i Flæng iblandt andre sine Bæster, men skal holde dem paa et hver Mand i Byen vel bekendt Udhjørne, naar Hingsten er over Aar gammel, og det endog først og sidst om Aaret, under 2 § Straf til Byen for hver Gang herimod forbrydes.

23de Post.

Hvis *Kornager* der ligger *næst Borer eller Hjords Drift*, og han derover fanger Skade, da skal menige Grander, førend Høsten angaaer, gjøre ham det saa godt, som hans Nabos 3die Ager er, efter Oldermændens og 4re Mænds Sigelse.

¹⁾ Skal være »hvolørier«, — af Hvol o: Hul og ærje o: at pløje (W. og N.); — enten enstydigt med »huulpløje« (maaske: at pløje det opstaaende Skjel mellem to Agre op, saa at der bliver Fure for Kam) (F.), — eller = »at pløje i Balke« (o: ikke at vende al Jorden med Ploven, hvorved frenkomme Huller), — eller fejlskrevet for »voldpløje«, hvormed kunde menes at pløje den sammenkastede Ryg og Renen Aar efter Aar paa samme Sted, hvorved den enkelte Ager efterhaanden bliver i Midten høj som en Vold og ved Renerne hul, og hele Marken faaer et bølgeformigt Udseende, hvad endnu er kjendeligt sine Steder, hvor det er sket. — Nævnte Sammensætning med ærje, erghe (1511), svensk: ärja, er nu ubekendt her i Vistoft, men andre bruges endnu: »retærre« og »færrie« (pløje de to første Furer); ligeledes: »den Mark er godt ærret«.

24de Post.

Hvo, som tager *Skade i sit mejede Korn*, da skal Oldermanden med 2de af Granderne have Magt at tage saa meget Korn af den Andens Ager, som Skaden haver gjort, og erstatte Skaden med, og den, som Skaden haver gjort, leveres de Kjærve igjen, som ere slidte og fordærvede.

25de Post.

Hvo, som slaaer Græs eller *hæster noget Korn fra nogen Anden*, bøde for hvert Sted 12 β og betale desuden den Forurettede Skaden efter Dannemænds Sigelse.

26de Post.

Hvo, som findes paa anden Mands Skifte der at *hugge enten Ris eller Torn* eller andet Sligt, han betaler det afhugne efter Værd til Ejermanen og derforuden bøde til Byen 2 ƛ dansk.

27de Post.

Ingen af Bymændene, være sig Gaardmænd eller Husmænd, maa understaa sig at gaa i Marken at skære eller *hugge Ris eller Torn* eller at rydde Rødder op, inden samtlige Grander derom blive advarede og faa Markmanden med sig at se, paa hvad Sted det skeer, paa det at Ingen skal gaa paa den Andens Grund eller hugge og tage paa en Andens Regning; hvo sig herimod forbyrder, bøde til Byen for hver Gang 4 ƛ dansk.

28de Post.

Dersom *Ris eller Torn* findes imod ovenmeldte Artikel ved nogen Mands *Hus eller Gaard*, som ikke vides, hvor er hugget eller skaaret, da skal strax den Skyldige pantes for 8 β og desuden bøde til Byen 3 ƛ dansk.

29de Post.

Hver Mand bør opsnitte og *opelske* nogle *Elletræer* paa hans Skifter, og hvo som antræffes at beskade samme, enten ved at brække Toppen af dem, afpille deres Bark eller rent afhugge dem, straffes for hvert St ƛ , den har beskadiget, for 1 ƛ 4 β dansk til Byen; og skeer Skaden af umyndige Børn, da bøde deres Forældre eller de, de tjene, Skaden for hvert Stykke Træ 4 à 6 β efter fleste Stemmers Kjendelse, og have Markmændene derefter nøje at se; thi, skeer der Skade, og

han ej for Forsømmelse kan sige, fra hvem Skaden er, tiltales og straffes han for sit Vansyn efter de fleste Stemmers Kjendelse.

30te Post.

Hvilken Mand eller Hustru, som er *syg* eller sengeliggende om *Høsten eller udi Sædens Tid*, saa deres Avling og Gjærning derover i Marken forsømmes og efterstaaer, da skulle samtlige Grander efter deres Gaardes Størrelse udi Sædens Tid pløje for ham hel eller halv Dag, som han kan have høj Trang til, og om Høsten meje lige Tid for ham; thi Ingen ved, om han kan faa Trang til samme Tjeneste. Hvo, som ikke efterkommer denne sin Christendoms Pligt, og det uden Sinkelse og Ophold, bøde til Byen for hver Dag, det opsættes, 12 β . Og Oldermænden lader Gjærningen forrette paa den Modvilliges Betaling efter fleste Stemmers Kjendelse.

31te Post.

Hvo af Granderne eller Nogen i Byen, som *skjælder* Mand eller Kvinde *for Skjelm*¹⁾ eller *Tyv* eller deslige, som Nogens Ære eller Lempe angaaer, bøde uden Skaansel, for hver Gang Sligt skeer, 2 & dansk til Byen; — end bandede Nogen Anden ved Talje-Stævne, bøde derfor til Byen strax 12 β , eller de ved 2de Mænd udpantes. Eder maa der ikke bruges; men al Klage skal uden Eder anhøres; derfor for hver Ed, som der høres, bødes 1ste og 2den Gang 2 β og siden dobbelt, til det løber til 12 β ; da siden bødes, om den Udyd ej lades, for hver Ed paa Talje-Stævne 4 β , hvilke Bøder strax bør betales eller uden Forskaansel udpantes, det Oldermænden i sit Aar nøje har at paase; thi ellers straffes han ved menige Grander lige højt selv, hvilke Bøder henfalde til Sognets Skolekasse og, uden at navngive den Skyldige, til Præsten leveres.

32te Post.

Hvo, som ved *Støjen og Raaben* gjør Oldermænden Ulyd, naar han begjærer, at de ville tie, og han klapper til Lyd, eller usømmeligt raaber i hinandens Munde, da En bør anstændigt tale først og sige sin Mening, og en Anden siden, til de Alle have talt, hvad de ville, og ere hørte, — den, som mod slig Sømmelighed forbryder enten i Samfund paa Grande-

¹⁾ Skjelm toges tidligere i anden Betydning end nu, omtr. = Skurk (W.).

stævne eller Sognestævne, bøde for hver Gang strax 4 β , og, vil han det ikke godvilligt, da dem strax udpante og ved de andre Bøder og Byens Penge gjemmes af Oldermænden til sin Tid.

33te Post (*Oldermænden, om han er en Luskus*¹⁾).

Seer Oldermænden igjennem Fingre med Nogen, naar han om noget Brødeligt haver Videnskab, eller han selv seer og hører Andres Paaklage, og han ikke strax retter og panter den Skyldige, da bøde han selv, for hver Gang Sligt skeer, 8 β dansk.

34te Post.

Hvo, som slaar Andres Bæster eller Kvæg eller *afskærer* eller afrykker *Man eller Hale* eller stjæler Tøjr eller det skærer eller Andens Tøjrehæl oprykker, og det om kort eller længe kan opdages, eller gjør nogen Mands Kvæg eller Bæster nogen Skade, da betale (han) Skaden eller bøde hver Gang 3 \mathcal{K} dansk til Byens Bedste, som og, saasnart det bliver vitterligt, hos den Skyldige udpantes; og skeer Skaden af et umyndigt Barn, da bøde deres Forældre eller Madfader derfor efter fleste Stemmers Kjendelse.

35te Post.

Dersom Nogen findes *opsætsig* og modvillig *til sine Bøder* og Straf at betale og det ej udi rette Tid vil fremskaffe, naar han derom er bleven advaret, da skulle samtlige Granderne gaa med hinanden at udpante det hos den Skyldige, og hvem af Granderne ikke da møder og i den Forretning medfølger, Bøderne hos den Skyldige at udpante, bøde 12 β ; og hvis den Skyldige sætter sig til Modværge, og han derover noget Ondt vederfares, da beholde han Skaden for Hjemgjæld; og skulle alle *Pengebøder*, naar Byens Talje klares, enten deles til hver Grande i Byen, i Forhold efter hans Træer paa Marken og Agres Størrelse, eller og anvendes til, hvad Granderne efter fleste Stemmer anse Byen det tjenligt, som enten Terøgelse²⁾, Tjære, Hyrder og Markmændenes Fæstelse eller Løn og saa videre.

36te Post.

Hvo, som ej lader sine *Svin ringe* til den af Granderne

¹⁾ luscus \circ : et latinsk Ord, som egentligt betyder: eenøjet.

²⁾ \circ : Terøgelse, Theriak, — et tidligere almindeligt Universalmiddel (F. og N.; — jvfr. Fejlbergs »Dansk Bondeliv« S. 207).

fastsatte Dag, førend de om Foraaret i Marken udlades, at de ikke skulle omrode Ager eller Enge-Bund, og det ikke strax fornyer, saasomt Ringene befindes at være afstødte, bøde for hvert Svin, Nogen paa sin Grund uringet optager, til den, som det optager, første Gang 8 β , anden Gang 1 \mathcal{K} , 3die Gang 2 \mathcal{K} , og 4de Gang skal Svinet til den, som optager det, være forbrudt. Forordn. 13 Sept. 1687, Art. 6.

37te Post.

At Byens Tørvemoser ikke blive forødt eller ilde opskaarne, har Oldermænden alvorligt at se til: (1) at *Tørveskæringen* begyndes nedenfra, hvor Vandet har Fald did og avanceres op med den i Mosen opkastede Hoved-Rende, at Gravenes Vand stedse deri kan øses, og den bortføre Vandet. (2) Siden gaaes med Skæringen ind mod Landet, dog saa, at der lades Vej for Vogn og Hjulbør. (3) Gravene bør ikke skæres saa nær til Bunden, at den underste Sand- og Lergrund jo beholder i det Mindste en Fod Tørvejord paa sig. (4) Til sidst skal stedse Smuldet kastes i Graven igjen og udjævnes og belægges med tynde Overtørv, inden Graven forlades, at den dessnarere kan sammenvøxe igjen. (5) Ikke afskære eller udjævne alle Bænke, ej heller gjøre Gravene for store og vide, ikke heller for smaa; thi begge Dele ere skadelige. (6) Alle Tørvegrave bør have et Optrin for nedstyrtende Kvæg og Vrimmel af Frøer, hvilke ellers deri dø og fordærve Vandet og Grøden. (7) Lade nogle Bænke staa urørte med deres Græstørv til at hindre Vind og at fremme Mosens Tilvæxt, dog saa, at de faa et Gjennemsnit, at Vandet kan løbe af en Grav i en anden til Forfriskning.

38te Post.

Hvo, som antænder *Ild i Tørvemose*, bøde for hver Gang, Slight befindes, til Byen 1 \mathcal{K} , den Oldermænden strax hos den Skyldige udpanter; vægrer han sig derved, da straffes han paa 3 Lod Sølv, som er 1 Rdl. 3 \mathcal{K} , efter Forordn. 26 Jan. 1733, Art. 22, Post 5.

39te Post.

Strax efter Bygsæden skal Oldermænden aarligen bestemme en vis Dag til *Engenes Eftersyn* og Forbedring, med Grøfters Kastelse, Tuers Afskærelse og til at rense dem fra Sten og at sætte »Steøg« ¹⁾ imellem Hvers Skifte.

¹⁾ o: Stik, Stage (N.).

40de Post.

For Rugsæden skal Oldermænden og aarligt bestemme og fastsætte en Dag til at *rense* Rugvængen *fra* jordfaste, skadelige *Sten* og dem, som ske kan, til Byen eller andre nyttige Steder henføre¹⁾; men hvo, som lægger uden Tilladelse noget Læs deraf paa anden Mands Grund, bøde derfor til Byen for hvert Læs, hver Gang Sligt skeer, 1 ƛ dansk, og endda strax føre Stenene derfra.

41de Post.

Hvo, som befindes at skære *Møntørv* paa anden Mands Grund uden Tilladelse, bøde til Byen, for hver Gang Sligt skeer, 2 ƛ dansk.

42de Post.

Hyrden, som skal vogte Svinene, skal til hver Michaelis fæstes.

43de Post.

Slæber, driver eller *kjører* Nogen paa eller *over* anden Mands *saæde Sæd*, bøde (han), foruden Skaden efter Danne-mænds Sigelse at erstatte, for hver Gang det antræffes, til Byen 8 β .

44de Post.

Andens *Harve*, hvo, som uden Tilladelse paa Marken tager til Brug eller i nogen Maade beskadiger, bøde til Byen, naar den uden Tilladelse tages, for hver Gang 6 β , og, beskadiges den, bøde 1 ƛ og erstatte desuden Skaden.

45de Post.

Naar noget *Gab* befindes *paa* nogen Mands *Gjærde* eller Dige eller *Brøst paa Led*, da skal Hyrden give Oldermænden det tilkjende, og Oldermænden tilholde Vedkommende strax og uden Forhaling at fly det tilrette; men er Gabet eller Overspringet paa et Jord- eller Stendige af ringe Betydning, da haver Markmanden eller Hyrden det selv at fly tilrette; hvis det forsømmes, bøde Vedkommende for hver Dag og Nat, det saaledes henstaaer, til Byen 2 β dansk.

46de Post (*Markmanden maa ej arbejde for Nogen*).

Markmanden skal ingen af Bymændene med noget af deres

¹⁾ »Derover blev mangt et smukt Stengjærde opført i Byen, som siden blev besat med Pilestager.«

Arbejde paalægge eller besvære; men han alene at tage Vare paa Vangene; — gjør Nogen herimod, bøde baade Markmanden og han, som bruger ham, for hver Gang 4 β til Byen.

47de Post. (*Optaget Kvæg.*)

Hvo, som fordrister sig at tage sit Kvæg eller Bæster af Byens Fold uden Oldermændens Ja og Minde eller tager sit Fæ eller Bæster fra Markmanden eller dem, som det af Kornvangen inddrive og indgjenne, skal bøde til Kornets Ejere 1 \mathcal{K} og desuden lide efter Loven Pag. 956, Art. 19 og Pag. 957, Art. 4 og bliver Ransmand derfor.

48de Post.

Om nogen Mands Bæster blive med *Ros*¹⁾ eller *Skab* (det Gud forbyde!) beladne, skal Ejermanen det skaffe til Side eller det rent afskaffe; gjør han det ikke, naar han af Granderne derom er advaret, skal Oldermænden med medtagne Grander det døde og nedgrave, og Ejermanen for sin Modvilje bøde til Byen for hver Dag, han lader det gaa og blive, efter han derom er advaret, 1 \mathcal{K} dansk til Byen.

49de Post.

Alle *Hunde* skulle holdes Nat og Dag bundne, og ingen maa løbe løse; bliver nogen Mands Hund gal, skal Oldermænden se til, at den ved Hjælp af Granderne strax bliver dræbt. Er nogen af Bymændene, som vægrer sig ved at tilhjelpe saadanne skadelige Kreaturer som skabede eller rossede Bæster eller gale Hunde at afskaffe, bøde (han) til Byen 1 \mathcal{K} dansk.

50de Post (*Kvægsbøder*).

For hvert Bæst eller Kvæg, som tages i Kornvangen eller Engen, bødes til Byen 4 β , for en Kalv og Svin 2 β , for hvert Faar eller Gaas 1 β og for hver 4re Høns 1 β , og anden Gang for hver Ko eller stort Hoved 8 β , af Ungnød og Svin 4 β og for Faar eller Gaas 2 β ; efter Forordn. 14de April 1694.

51de Post.

Hvo, som befindes i nogen Mands *Ærteager* at afrive eller afplukke, uden det skeer med Ejermanens Tilladelse, bøde, foruden Skadens Betaling, til Byens Bedste 8 β .

¹⁾ o: Krop, Snive; — højtydsk: Rotz (F.).

52de Post.

Husmændenes *Græsgjæld* for deres Kreaturer, som dennem af Bymændene tillades at have, skal herefter tilligemed Byens Bøder henfalde til Hyrders Løns Bestridelse, undtagen hvis Græsning Nogen aparte lejer.

53de Post.

Ingen Mand skal tilstede *Skader*, *Krager* eller andre Rovfugle at bygge Reder eller Unger udlægge, enten i By eller paa Marken; hvo dette tillader, bøde for hver Gang til Byen 8 β dansk.

54de Post.

Oldermanden skal sørge for, at *Tyr* til *Kørne* og »*Orning*«¹⁾ til Svinene i Byen holdes, som kunne være gode og forsvarlige, og betales de af Byen, som Enhver ejer *Køer* og *Søer* til og har dem behov; hvo, som forsømmer sin Betaling, udpantes den og desuden til Byen bødes 8 β . En Tyr maa ej blive over 4 Aar gammel; derefter besørages den skaaren og solgt, og for Pengene kjøbes en anden 2-Aaring. Det staaer til fleste Stemmer at enten aftale med en vis Mand i Byen den at holde forsvarligt og tage Fordelen deraf eller af Byens Taljepenge engang for alle at indkjøbe den og lade Gevinst og Tab komme paa Byens Regning; — og hvo som tilkommer Orning at tillægge og holde og det forsømmer, bøde til Byen 1 \mathcal{K} dansk.

55de Post.

Oldermanden har med 3de Mænd af Byen 3de Gange om Aaret, neml. Paaske, Michaelis og Jul, at tage Syn paa alle *Ildsteder*, *Bagerovne*, *Skorstene*, *Kakkelovne* og *Køller* i Byen, hos den Ene saavelsom hos den Anden, Ingen, i hvo det end er, undtagen, og paaagte, om de ere lovlige eller ikke, under 1 \mathcal{K} til Byen for hver Gang det forsømmes, og dersom nogen udygtig befindes, og Ejermanen ikke til den foresatte Dag retter det Ulovlige, da Ildstedet at nedbryde, og ikke tilstedes Ild at gjøres, førend Skorstenen eller Ildstedet bliver lovligt.

56de Post.

*Brøndene*²⁾ i Byen maa være med *Bulværk* og *Lukkelse*

¹⁾ o: Orne.

²⁾ »Byen er ogsaa (bleven) forsynet med Brønde, som de og ikke havde før.« Begtrup nævner 3.

godt forsynede, at Børn eller Kvæg derved ej rammer Skade, under Straf til Byen 1 \mathcal{K} for hver, der ikke tilbørligt er forsynet.

57de Post.

Enhver maa være sig angelegen at plante *Frugttræer* ved deres Steder og at sætte *Pilestager*, at anlægge *Humleavl* og saa videre ¹⁾).

58de Post.

Aadsler og døde Kreaturer maa ej tillades at ligge paa aaben Jord og stinke; men Oldermændene tilholder Vedkommende dem at nedkaste; forsømmer Nogen det, bøde (han) til Byen for hvert 1 \mathcal{K} og dog nedgrave det eller tilhjelpe.

59de Post.

Byens *Faar* skulle vogtes Foraar og Efteraar; i Foraaret fra Læmmetiden til Majdag, eller til de paa Græsning hendirves, og om Efteraaret til 11te December. Oldermændene har derfor ved fleste Stemmers Overlæg at se derhen, hvordan saadan Vogtning paa bedste Maader kan ske.

60de Post.

Byens *Følhopper* skulle bestandigt tøjres i den mellemste af Byens 3de Hvilevange, paa det Føllene kunne være noget afsides fra Kornet, under 8 β dansktes Straf for hver Gang til Byen.

61de Post.

Vandfurerne til Vinter skulle af dennem, det vedkommer, pløjes og renses i rette Tid, naar de af Oldermændene ere advarede, under Bøde for hver Vandfure 4 β ; item naar de skulle opgraves, haver en Mand at oprense sine Vandfurer over sine egne Agre eller og for hver Agers Vandfure bøde 2 β , som ikke bliver opgraven saa lovligt, som det sig bør, hvorom Oldermændene med 2de Mænd skal skjønne; skulde og Oldermændene findes forsømmelig og ikke i rette Tid lader pløje og tilsige om Vandfurerne Opgravelse, skal han bøde derfor 1 \mathcal{K} .

62de Post.

Til Michaelis kan ogsaa Byens *Talje* eller Talsmands Stok

¹⁾ »Mange Hauger ere i min Tid i denne By blevne omførte med Sten-gjærder og beplantede med Pil«, — »og de Flestes forsynede med »Bistager«, da her var neppe 2de Bihauger i Byen, da jeg ankom her.«

klareres, og de smaa Bøder, som derpaa ere antegnede, betales, efterat Oldermænden 8te Dage forud derom har advaret, eller det udpantes; — Lovens Pag. 477, Art. 31.

63de Post.

Alt *Pant* skal staa Ejermanden *til Løsning* til Allehelgensdag; indløses til den Tid ikke Pantet, maa det sælges, efterat det er vurderet, og hvis det mere kan beløbe, end Bøderne befindes, kommer det den tilgode, som Godset frapantet er og tilhører; men hvad smaa Forseelser kan være, som ikke beløbe sig over 8 β Bøder, maa Oldermænden tegne paa Taljestokken til den Tid, den skal klareres, da de først af de Uvillige udpantes, efter Lovens Pag. 477, Art. 31.

64de Post.

Husmænds og Indersters *Græsgangspenge* skal Oldermænden indfordre til Mortensdag, og hvem da ej, efter Advarsel, til Oldermænden betaler, maa derfor Pant udtages hos hannem.

65de Post.

Nytaarsdag skal Byens *Talje* eller Tællestok *klareres*, og den Skade, Kvæget om Sommeren har gjort i Korn eller Eng, betales; og forrige Aars Oldermænd gjør Rede for sit Embede og aftræder, og en *ny Oldermænd* tiltræder for følgende Aar i den afgangnes Sted; og har han i sin Embedstid med fornuftige Raad og Anslag, som ere bragte i Drift og befundne Byen til god Tjeneste, været heldig, faar han af Taljepengene til Erkjendelse en Ducør efter fleste Stemmers Kjendelse.

66de Post.

Søndagen efter 1ste Maj skal Oldermænden denne *Grandelov* eller Taljbrev aarligt for samtlige Grander paa deres Grandestævne lydeligt *lade oplæse*, under 8 β Straf til Byen, for hver Gang det forsømmes, paa det Ingen skal have Aarsag til at undskylde sig med Uvidenhed.

67de Post.

Udensogns *Betlere*, hvo huser eller hæler, bøde 1ste Gang for hver Nat 2 \mathcal{L} dansk og 2den Gang 16 Lod Sølv eller 8 Rdl. til Byens Bedste, efter Forordn. 24 Sept. 1708 Art. 13, item Plakat 28 Marts 1757 og Reskript 5 Marts 1734, Art. 8.

68de Post.

Brændevinskjedel eller -hat maa ej bruges eller findes hos nogen Bonde eller Husmand under 6 Rdls. Straf til nærmeste Kjøbstad, (efter) Forordn. 30 April 1734, Art. 3; — befinder derfor Oldermændene Nogen af disse i Byen dermed at brænde, advarer han Vedkommende 1ste Gang det at afskaffe; gjør han det ikke, bøde han til Byen, for hver Gang han siden dermed brænder, 1 R dansk og desuden staa sin egen Hazard, om han af Øvrigheden antræffes.

69de Post.

Byens Børn bør flittigt møde ved *Katekisation* i Kirken; skeer det ikke, men noget Barn befindes uden gyldigt Forfald at udeblive, bøde deres Forældre eller Madfader for hvert Barn hver Gang 2 β til Byens Bedste, som indfordres af Oldermændene; se Forordn. 24 Sept. 1708, Art. 22 og Forordn. 25 Marts 1759.

70de Post.

Som Almuen paa Landet maa ej til *Værtskaber* eller *Gilder*, Barsler eller Begravelser bruge Brændevin eller nogen stærk Drik (Øl undtaget) under 5 Rdls. Bøder, halvt til Angiveren og halvt til Husbonden, efter Forordn. 1 Febr. 1757, saa bøde han, som derimod forbryder, til Byens Bedste hver Gang 1 R , som af Oldermændene indkræves, og desuden staa sin egen Hazard, om den Skyldige af Husbonden derfor tiltales.

71de Post.

Befinder Oldermændene Nogen i Byen *drukken* eller beskænket, mulkteres han for denne Lyde Dagen efter, eller saasnart han bliver ædru, 1ste Gang for 8 β , 2den Gang dobbelt og 3die Gang for 2 R og saa fremdeles, efter Forordn. 1 Febr. 1757 og 8 Marts 1757; og forsømmer Oldermændene dette, mulktere Granderne ham selv for ligesaa meget, hvilke Bøder henlægges til Byens Kasse, Alt til Byens Bedste.

72de Post.

Hvo, som indstiger i Nogens Hauge og stjæler Kaal, Æble eller Andet, han er efter Loven Pag. 979, Art. 23 *Tyv*; men, naar han antræffes, bøde han desuden til Byens Bedste 3 R , som ved Oldermændene inddrives.

73de Post.

Hitter Nogen af Byen Noget paa Vej, i By eller Mark, og han det ikke til næste Taljestævne for samtlige Grander opviser, bøde (han) til Byen for hver Gang 1 K , som Oldermænden lader indfordre; — Lovens Pag. 782, Art. 2.

74de Post.

Hvo, som overlader Nogen sit Hus eller Stue til Juleleg eller der at holde *Julestue*, bøde til Byen for hver Gang 1 K 8 B , som af Oldermænden med 2de Grander indfordres og henlægges til Byens Penge; — Lov. Pag. 875, Art. 11.

75de Post.

Byen skal have sig en *Sparebøsse*, hvorudi alle Byens Pengemulkter og Bøder samles, med 3de Hængelaase for, hvortil Oldermænden har een Nøgle, og den forrige Oldermænden, og den tilkommende Oldermænden, hvilken Sparebøsse aabnes, saa tidt de fleste Stemmer finde det for godt.

Og som samtlige Bymænd og Grander denne foreskrevne, paa vor allernaadigste Konges Lov grundende Bylov og Grandebrev fast og ubrødeligen (at) skulle holde(s) og efterleve(s), samtykt have, saa have vi derfor ydmygeligt ombudet vor kjære Husbond Højædle og Velbaarne Hr. Justitsraad Jens Erik Hauch¹⁾ tilligemed vor værdige Sognepræst Hr. Mag. Erik Gjørup Begtrup denne for os til Stadfæstelse vilde igjennemdrage, underskrive og forsegle. Datum Vistoft den 16 December 1765.

Efter Begjæring til Vitterlighed og Grandebrevets Stadfæstelse underskrive og forsegle vi Undertegnede.

Vistoft den 18 Dec. 1765.

J. E. Hauch.
(L. S.)

E. G. Begtrup.
(L. S.)

¹⁾ Fyrforvalter ved Skagen og paa Anholt, Ejer af »Rødegaard« i Vistoft By, hvilken Gaard allerede da havde »muret og teglhængt« Stuehus, men kun 2 à 3 Tofter paa c. 6 Sk. Hartk. (nu: godt 9 Td. H.). Hauch købte Gaarden 1760 paa Avktion efter Chr. Hasselbalch († 1759), døde 1782 og blev begravet i Vistoft Kirke.

Anhang

til Vistoft Bys Grandebrev.

76de Post.

I Anledning af den 6te og 7de Art. udi Grandebrevet tilhæftes disse Ark som et Anhang, hvorpaa tegnes, hvad fleste Stemmer ved deres Talje og Byret vedtage og fastsætte fremdeles enten til Forandring eller Forbedring eller ydermere Oplysning, hvilken Vedtægt strax paa Taljen paa et Stykke Papir bør tegnes, at der ikke siden skal sættes til eller tages fra eller anderledes forstaaes, og derpaa inden næste Søndag af Oldermændene besørges her i Grandebrevets Anhang at indskrives og for samtlige Grander igjen oplæses, at de kunne alle høre, at det fuldkomment stemmer overens med det, der sidst blev vedtaget, og de derfor alle have at rette sig derefter, ligesaa fuldt, som det stod i Grandebrevet selv, og førend Vedtægten her skriftligt er indført, ansees den ikke at have sin fulde Kraft.

77de Post.

Markmandens Vidne (angaaende Kvægs-Skader i Marken) gjælder lige med 2de andre Vidner, og hvo, der opstaaer mod Markmanden og vil overbevise ham om Fejl eller tilbagedrive hans Udsigende, maa stedse være forsynet med 2de andre Vidner foruden sig selv, saa at der kan være i (det) Mindste 3de andre Vidner mod Markmanden, da, naar han saaledes overtydes, bør han for Falskhed straffes efter Grandebrevet; — se videre 85de Post.

78de Post.

Hvo, som uden Tilladelse snapper nogen Tid *Andres Bæster at ride paa* eller kjøre med, bøde for hver Gang 1 R til Byen, og, rider han eller kjører dem udenfor Bymarken, bøde (han) uden Skaansel for hver Gang 3 R , og er han uvillig til at betale disse Bøder, søges han for den Forgribelse, efter Lovens Pag. 986, Art. 40; — se Grandebrevets 34 og 35 Post.

79de Post.

Naar i Tørvemoserne *skæres Tørv*, bør Enhver skære paa sin egen og ej paa nogen Andens Grund uden Tilladelse, hvorfor der stedse bør afsættes en Fod eller $\frac{1}{2}$ Al. Jord imellem Nabo og Nabo, og Ingen maa skære hinanden nærmere,

under 1 § danskes Straf for hver Gang og hvert Sted det anderledes befindes; — og Ingen bør eller maa, uden Tilladelse, sætte *Tørv* paa Andens Grund, under Straf for hvert Læs 4 β , og endda nyde Tilladelse eller sine *Tørv* strax at afføre; — og Ingen maa sætte *Tørv* i Vejen for Nogen i den almindelige og vedtagne Kjørsel; men stedse sees derhen, at Enhver kan komme til sine *Tørv* med Heste og Vogn for at bjærgede dem i rette Tid; derover hvo, som *nedkjører* eller nedtræder Andens skaarne *Tørv*, bøde for hver Gang, Sligt skeer og betræffes, til Byen 12 β og endda erstatte Skaden.

80de Post.

Hvo af denne Bys Beboere, der *stjæler Tørv* i Mosen fra Nogen, enten Lidet eller Meget, straffes til Byen for hver Gang, den i sligt Tyveri antræffes, for 1 § 8 β , og endda til *Tørvenes* rette Ejere erstatte Skaden dobbelt, og det inden 8te Dage efter, eller lige Værd hos den Skyldige udpantes.

81de Post.

Oldermanden bør stedse have *Grande brevet* med sig, naar han møder ved Byens *Talje-Ret*, og hver Gang det forgjættets, bøde han til Byen 2 β og endda være pligtig det strax at hente og fremvise, at derudi paa Stedet strax kan eftersees, hvad fornødent gjøres.

82de Post

(ordret enslydende med § 4 i Vedtægtsbrevet).

83de Post.

Alle 4re Byens *Vangeled* bør hænges og bringes i Stand af følgende Mænd: Laursens Mænd (Jens Bertelsen og Laurs Jensen) og de smaa Mænd Peder Lyng og Laurs Bachmand have Ledet mod Viderup; Jens à Fastens og Hvidsens Mænd med de 4re smaa Mænd Andr. Høy, S. Grøve, Jens Bentzen og J. Olufsen have Ledet ved Anders Høys mod Skovkjærs Bæk; Kjærsgaards Mænd og Jens Lassen have Ledet ved Jens Lassens, som vender mod Nedersiden; Præsten og Hans Clausen have Ledet mod Karlshøj, som vender for den over Side. ◀

Alle disse 4re Led skulle være hængte og bragte i forsvarelig Stand inden hvert Aars 1ste Maj, under 4 β for hver

Dag, det længere henstaaer, paa det Byen kan være om Sommeren indhegnet, at Byens Kvæg ej skal støde i Kornvangene; her bliver af Byens 20ve Stemmer 5 Stemmer til hvert Led at holde i Stand. Se videre 8de og 9de Post.

84de Post.

Ved Michaelis Tider skal Oldermændene nævne en Dag, til hvilken Dag Byens *Led* skulle *aftages*, og Vinteren over, hvert hos sin Hovedmand eller største i sin Lod, forvares og gjemmes, til det andet Aaret igjen skal bruges.

85de Post.

Markmanden skal betinges og fæstes hvert Aars Nytaarsdag, og intet Kvæg maa skrives paa Taljestokken for nogen Mand, uden hvad som Markmanden selv udlægger og selv har seet, og ingen Mand i Byen maa ham det disputere, uden han er i Stand til, at han kan, som sagt er 77 Post (ved 2de Vidner foruden sig selv), overbevise Markmanden Falskhed, da der bør tredobbelt saa meget skrives paa Markmandens Talje og ham i sin Løn afgaa, som den Mand, han falskeligen udlagde, skulde være tegnet for, og samme uskyldige Mand at blive fri; men har Markmanden i sin Udlæggelse og Angivelse Ret, saa bør den Grande, som ubilligen stimes med Markmanden, til Straf antegnes for tredobbelt saameget paa sin Talje, som han af Markmanden blev udlagt for; thi Alle bør ske lige Ret og Ingen Uret. Se Byens Ligningsbrev eller Vedtægtsbrev af 3 April 1755. *)

*) *Note til 3die Post.* »Viden« ∴ Videbogen, Skraaen, som indeholdt Bøderne.

Bidrag til Øklosters og Oxholms Historie.

(Af Andreas Barfod, Sognepræst på Øland.)

Hovedgården Oxholm ligger på Øland i Limfjorden. Øland¹⁾ svarer nu ikke til sit Navn, da den ved en Dæmning, som fører over til Sønderøxe i Brovst Sogn, er landfast med Vendsyssel, men den har tidligere været en Ø, der ved Færge sattes i Forbindelse med Fastlandet. Dette ligger dog langt tilbage i Tiden; *hvornår* Dæmningen er anlagt, kan ikke angives. På begge Sider af denne er store Stykker Land inddæmmet, hvoraf dog endnu den mindste Part er kultiveret til Agerland.²⁾

Den nuværende Gård Oxholm var oprindelig et Kloster, som ved Reformationen blev seculariseret og kom ind under Kronen, hvorfra den siden gik over til private Ejere, hvorfor de få Oplysninger, der har kunnet samles, naturligt falder i tre Perioder: 1) Klostertiden. 2) Under Kronen. 3) I privat Eje.

¹⁾ Når man på Grund af Navneligheden har villet finde en Forbindelse mellem de 2 tæt ved hinanden liggende Øer i Limfjorden: Øland og Gjel — og Øland og Gulland i Østersøen — er det vist en mere end vovelig Gissning.

²⁾ På en af disse Inddæmninger var en Bondekarl Kristen Jensen Tranum, der endnu lever som Husmand på Øland, 1857 så heldig at stikke sin ene Fod ind i en massiv Guldring, hvis Værdi han fik godtgjort med 1250 Rdl. Ringen er indlemmet i den oldnordiske Samling i Kjøbenhavn. (Trap V. 110.)

I. Klostertiden.

Økloster, som man i de ældste Tider også finder skrevet Øødhæ og Hø, var allerede i det 12. Århundrede stiftet af den Børglumske Bisp Tyko eller Tyge for Nonner af Benediktinerordenen. Dette erfares af en gammel Registratur over Øklosters ældste Dokumenter, hvor der omtales en Latinsk »vidisse«: »at Bisp Tyge udi Børlum hafde stiftet aff sin saune oc rette arffue Økloster til fatige Nunner deres Opholdt, som ware aff Sancti Benedicti Orden«. ¹⁾

Denne Biskop Tyge, der stod i et nært Venskabsforhold til Absalon, havde været Præst ved Erik Lams Hof, og blev af denne, kort før hans Død 1147, hjulpen til det Børglumske Bispedømme. Siden nævnes han som et Hovedvidne imod Prins Buris (c. 1166), og døde 1178. ²⁾ — Når Klosteret blev *stiftet*, kan ikke siges nøjagtigere, end at det må være sket i denne Biskops Tid, altså omkring Året 1160. ³⁾

Man har på én eller anden Måde sat Økloster i Forbindelse med et andet Kloster, der skal have ligget i Torslev Sogn, vest for Øland og heddet Styvelskloster, hvis Nonner til et senere Tidspunkt (omkring 1520) skulle være flyttede over til Økloster, der da tillige skulde være kaldet Styvelskloster. ⁴⁾ Sagnet herom er meget uklart, men at der på den nordre Side af Fjorden har ligget et Kloster, antages den Dag i Dag almindeligt af Egnens Befolkning, skønt det omtales som et Munkekloster. ⁵⁾ Også Styvelsnavnet lever endnu, da der i Torslev Sogn findes et Hospital af dette Navn for gamle Mennesker, men når man har villet sætte Styvelskloster i Forbindelse med Hovedgården Kokkedal i Torslev, er dette vist aldeles urigtigt.

Det næste, der høres om Økloster, er, at dets Friheder

¹⁾ Pont. Danske Atlas V. 370.

²⁾ Pont. Ann. eccl. Dan. I. 337—38.

³⁾ Der har også været en anden Biskop i Børglum af Navnet Tyge, nemlig Tyge Klærk fra 1327 til henimod 1345, men han kan ikke have været Klosterets Stifter, da det har fået et Frihedsbrev allerede af Kong Valdemar Sejer. Denne Biskop skal desuden have været Præmonstratenser — eller, som andre ville, Dominikanermunk.

⁴⁾ Hofmans Fund. V. 371 og 375.

⁵⁾ Også hér, som så mange andre Steder, fortælles om en Forbindelse mellem Munkene og Nonnerne ad en underjordisk Gang.

bleve bekræftede af Kong Erik Glipping i Årene 1272, 1275 og 1279. I det sidste af disse, som vi har i sin oprindelige Skikkelse på Latin, ¹⁾ siger Kongen, at han tager Nonnerne i Økloster under sin særlige Fred og Beskærmelse, da han begærer at få godt af deres Bønner og Gudstjæneste, fritager dem for Leding og alle andre Byrder som og Øens Bønder for at møde for det kongelige Værneting under deres indbyrdes Trætter og Stridigheder, idet de skal have deres eget Ting på Øen selv, således som »de have haft for Skik« i hans Bedstefaders Kong Valdemar Sejers Tid, og ikke svare for nogen anden end Nonnernes Forvalter. ²⁾

Af ovennævnte 3 Benådningsbreve for Økloster, der nævnes som udstedte af Kong Erik Glipping, haves også det fra 1272 trykt, fundet i Vendelbo Stiftskiste af Biskop Kierkegård. ³⁾ Denne har ligeledes meddelt Hertug Valdemars Benådningsbrev af 1327, der også er fundet i Stiftskisten. ⁴⁾ — Indholdet af disse 3 Breve er, for største Delen endog med samme Ord, aldeles éns, idet Nonnerne fritages for Leding, Skatter og alle Byrder, som hører ind under Kongens Ret, ligesom Øens Bønder og Beboere i alle indbyrdes Trætter og Stridigheder skulle have deres eget Retterting, uden herfor at kunne drages ind under nogen anden Domstol udenfor deres egen Ø. ⁵⁾

I »Danske Herregårde« nævnes desuden et Benådningsbrev af samme Hertug Valdemar af 1330. Dette kender vi ikke, men det må have haft et fra de tre andre Breve meget for-

¹⁾ Annal. eccl. Dan. I. 751.

²⁾ Se: Prospekter af Danske Herregårde ved Richardt og Becker III. Det antages hér, at dette Økloster »Birk« er det ældste, man kan påvise, om også denne Ordning selv uden Tvivl går tilbage til Hedenskabets Tid.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. II. 330.

⁴⁾ At et Benådningsbrev af 1275 er udstedt, må efter Biskop K.'s Ytringer l. c. anses for noget tvivlsomt; der synes at ligge en Fejl-læsning af Suhm til Grund for dets apokryfe Eksistens.

⁵⁾ I »Danske Herregårde« er dette Indhold angivet, men når der står, at de ikke måtte drages for nogen anden Ret end Øens eget Ting »nedenfor Skoven« — hidrører dette uden Tvivl fra et urigtigt Ord i Annal. ecc. Dan., hvor der står »infra ipsam *sylvam*« i Stedet for »infra ipsam *insulam*«, som de 2 andre Breve har, og som nødvendigvis må betyde nedenfor eller udenfor selve Øen. — »Nedenfor Skoven« er temmelig meningsløst, da det jo må være Kongen, der giver Brevet, aldeles ligegyldigt, hvor på Øen Rettertinget holdes.

skelligt Indhold, da det skal have fritaget alle Nørrejyllands Klostre for at give Skat af deres plyndrede og brændte Gårde, hvorimod deres øvrige Gods »skulde svare Halvdelen imod verdslig Ejendom.«¹⁾

Skønt man nu ikke véd stort om Klosterets senere Skæbne, tyder dog Hertug Valdemars ovennævnte Benådningsbrev af 1330 på, at Erik Glippings Løfter om fuldstændig Frihed for Leding m. m. ej er bleven overholdte. Det er ikke usandsynligt, at den verdslige Magt i de tunge Krigstider, da Landet så godt som var opløst, pantsat og ganske givet i Fjendevold, har fæstet alt for begærlige Blikke på de Rigdomme, der ofte ophobedes indenfor Klostermurene, og hvoraf også Økloster havde en Del, og deraf krævet en måske ikke beskeden Part. Vist er det, at Økloster i disse sørgelige Tider er kommet i et Afhængighedsforhold til Kronen, som det før var frit for, og som først blev ophævet af Kong Kristiern I., da han overdrog det til Børglum Stift til evig Tid og derved aldeles unddrog det Kongemagten — en Overdragelse, som Kong Hans stadfæstede 1500.²⁾

At Klosterets Afgifter til Kronen ikke har været nogen Ubetydelighed, kan skønnes af en Ytring af den bekendte Ålborgske Tolder og Borgmester Hans Bertelsen eller Bartolomæussen³⁾ i en Indberetning til Kong Kristiern II.: »Eders Nådes Farfader gjorde Kronen en ævig Skade den Tid han lod Økloster komme fra Kronen.«⁴⁾

Som i hine Tider Klostrene i Almindelighed blev betænkte med mange Gaver for Forbønner og Vigilier, således har også Økloster fået sin Del af sådanne, dels i Korn, dels i Jordegods og Fiskeret. Efterretninger herom er nu tildels tabte, dog er tilfældig opbevaret et af gode Mænd (∴ Adelsmænd) 1440

¹⁾ Denne Meddelelse fra »Danske Herregårde« stemmer aldeles med Ingemanns Beretning i »Prins Otto af Danmark«, at Klosteret i Grev Gerts lovløse Tid var blevet plyndret og næsten afbrændt af de tøjlesløse Krigsfolk. Nu er Ingemann vel på ingen Måde nogen historisk Avtoritet, og når han lader Romanens Helt: Svend Trøst udfri sin Elskede: Agnete af Økloster — sér vi i denne Fortælling kun Digteren, men Skildringen af Tidsforholdene på Øen er uden Tvivl rigtige.

²⁾ »Danske Herregårde« I. c.

³⁾ Se: A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Ålborg S. 90—92.

⁴⁾ Pont. »Danske Atlas« V. 372.

udstedt Brev, hvorved der tillægges 2 af Klosterets Altere: vor Frue Alter og St. Anna Alter Hagedyb fra Vesterhage Ålegård langs østerpå til Hallegård som Øklosters fri endéls Fiskevand. Denne Eneret til Fiskeri i Hagedyb voldte siden langvarige Stridigheder, navnlig med Børglum Kloster, indtil Kong Frederik I. 1524 bekræftede denne Ret for Økloster, uden hvis Tilladelse ingen måtte fiske dér.¹⁾ — Også anden Steds fra vides det, at Økloster må have været formuende: således fik det 1484 en Gård i Skallerup i Pant af velb. Niels Palnesen af Knolde²⁾, og desuden havde det Ejendomme i Salling.³⁾

Nonnerne i Økloster stod under en Prior og en Priorinde. Af disse sidste er Navnene kun opbevarede på 2: Edele, der levede 1462, og Maren Pedersdatter, som med sine Medsøstre 1525 gav følgende Skudsmål til 2 Klosterjomfruer, der synes at være udviste for deres forargelige Levnedes Skyld:

Jøren Split⁴⁾ med flere Mænd var her hos os og begierede Vidne af os, hvorledes Margrete og Anne Hansdotter haver været og levet deres Liv i Økloster, da haver vi aldeles ingen Vidne villet give dem andet, end at de haver så været her inde, at os lyster ikke længer eller mere at være her i Kloster med dennem, og før vi vil være her inde, om de skal komme igien, da vil vi heller gå her ud og tigge vort Brød, imeden vi lever. Årsagen ville vi tie på denne Tid, men dersom vi kaldes for Kongen af Danmark eller andre got Folk, da ville vi sige det Sanden skal være og lidt skal være dennem gavnligt, og tror vi den gode Herre til, at han kommer ikke slig Folk her ind til os mere.⁵⁾

Dette vidner om en strængere Klostertugt end man plejer at tænke sig mod Slutningen af Katolicismen, da Båndene begyndte at løses.

Af Priorerne kendes blot følgende: Åge (Acho) 1293,

¹⁾ Pont. »Danske Atlas« V. 371—72.

²⁾ Saml. til Jydsk Hist. og Topgr. III. 257.

³⁾ Ny kirkelist. Saml. V. 531. — Flere Tilskødninger til Økloster findes i D. Atlas V. 371.

⁴⁾ En Mand af dette Navn var på denne Tid Herre til Mindstrup i Hvejsel Sogn.

⁵⁾ Pont. »Danske Atlas« V. 372—73.

Anders Pedersen 1356, Niels 1391, Niels Ovesen 1418 (måske den samme), Thomas Nielsen 1440, Peder Dus 1458, Gerløf Mortensen 1462, 1492 og 1496, Jens Nielsen 1504 og 1519, hvis latinske Navn — Johannes Nicolai — endnu står indskrevet på det gamle Monstranshus i Kirken, der nedenfor skal omtales. Om denne, der rimeligvis er den samme, som 1515 kaldes Jens Sparre, vides det desuden, at han stiftede et Vikarie til St. Annas Alter, til hvilket han gav 15 Pund Korn, ligesom hans Formand Gerløf Mortensen gav 31 Pund Korn til et Vikarie til vor Frues Alter.¹⁾

Det gamle Ord, at »det er godt at være under Krumstaven«, holdt ikke Stik med Økloster. Den gamle Biskop i Børglum Niels Stygge, som beklædte Bispesædet fra c. 1487 til sin Død 1533, og tidligere havde været Præmonstratensermunk i Børglum Kloster, var en »grundset og forargelig Mand«. ²⁾ Det var ham, der 1500 havde fået Økloster lagt ind under Børglum Stift, og ikke undså sig ved at bruge de ham underlagte Klostres Midler til sine Udsvævelser. Og bedre blev det ikke under hans Eftermand Styge Krumpen, der allerede 1519 var bleven hans Medhjælper (coadjutor). Han behandlede Klostrene som Privatejendomme, der kun havde den ubehagelige Byrde, at nogle Munke eller Nonner dør skulde have deres Ophold. Al hans Stræben gik derfor ud på at trænge dem ud, for at han kunde beholde hele Indtægten.³⁾

¹⁾ Pont.: »Danske Atlas« V. 372.

²⁾ Ein grundböser und recht ärgerlicher Mann — skriver Pontoppidan i *Annal. eccl. Dann.* II. 490, og et bedre Skudsmål får han ikke i den Skibyske Krønike, hvis Forfatter, Povl Helgesen, der ellers altid kun har beskæmmende og nedsættende Ord for Lutheranerne, mens han holder sin Hånd beskæmmende over Katolikkerne, siger om ham: *Semper male vixit, lusibus, lasciviis, meretricibus deditus, putans episcopatum esse non functionem spiritualem animabus destinatam, sed secularem dignitatem ad congerandas pecunias.* [Han førte altid et ondt Levned, hengiven til Spil, Udsvævelser og Skøger, og ménte, at Bispedømmet var ikke et åndeligt Embede, hvis Formål var Sjælens Frelse, men en verdslig Værdighed til at sammenskrabe Penge.] Det bør dog bemærkes, at dette Citat, der findes ordret således på det anførte Sted af *Ann. eccl.*, og som man skulde antage for meget nøjagtigt, da der udtrykkeligt står: »Die Worte sind« — er en sammentrængt Gjengivelse af selve Stedet i den Skib. Krøn. (*Rørdam Kildeskrifter* I. 97—98), men Meningen er den samme, og vi finder hér de samme kraftige Ord, kun endnu stærkere.

³⁾ Helveg: *Den danske Kirkes Hist. til Reform.* II. 968.

Da han 1536 med de øvrige Biskopper var fængslet, blev ved Herredagen 30. Oktober s. A. på Gammeltorv i København et stort Klageskrift over dem oplæst, hvori også forekommer følgende »Bespenn aff Vendzysszel anrørendis«:

Hworledis handt for hans gerighedz, hadt oc awendt skyldt, och icke for euangeliske troe skyldt haffuer foriaget oc fordreffuit muncke oc Nwnner aff theres Closter, och vdenn pawens oc Koningens loff haffuer anammet till seg theres haffue oc gotz: er ether oc alle, som bygge oc boe vtj Vendzyssell, vell vittherligt. Och ther vij nu loedt fange samme biscop, thau bleff ther icke mere end iij Closter Jomfruer funden vtj Øø Closter. Thee andre vare alle foriagne: en parth aff thennom om natthe tiide mett voldt er offuer falne, huilcke oc ære vndløbne oc flyde offuer vandt och anderstedz, att thee kunde vndtkomme frann hans hender.¹⁾

Når Nonnerne således »om natthe tiide mett voldt er offuerfalne«, er det jo ikke så underligt, at de »flyde offuer vandt och anderstedz«, og heldigt var det, at Reformationen gjorde en Ende på Mislighederne i Ø og andre Klostre.

I 6 År sad Biskop Styge fangen på Sønderborg Slot, men da han 24. Juni 1542 havde udstedt en Forpligtelse, hvori han i alle Måder lovede Kongen Troskab, fik han ikke blot sin Frihed, men derhos Asmild Kloster som en Forlening på Livstid »kvit og frit og uden al Afgift«, dog at han skulde sørge for Klosterjomfruenes Ophold. — Også i Økloster vedblev der at være Klosterjomfruer, efter at det med alt andet gejstligt Gods var inddraget under Kronen og overdraget en Lensmand, med Forpligtelse for denne til at holde Jomfruerne, »som derinde er eller herefter indgivendes vorder, med Føde og Klæder.« En i Klostrenes Historie meget kyndig Mand siger, at denne Forpligtelse varede til 1546,²⁾ mens det dog sés, at den blev gentaget endnu 1556,³⁾ da Klosteret var

¹⁾ Rørdams »Kildeskrifter« I. 190—91.

²⁾ Daugård: Kirkeh. Saml. 2. 125.

³⁾ Danske Herregårde I. c. — At Jomfruerne dog ved denne Tid var udtrådte af Klosteret, synes følgende Ligsten i Viborg Domkirke at tyde hen på: »Her ligger begravet erlig og velb. Kirsten Matzdaatter, Matz Jonsens af Torstelund hans Daatter, som var given ind i Ø Kloster, døde udi Viborg 1557.« Kkhist. Saml. 3. Række IV. 559.

overdraget som Lén til Knud Gyldenstjerne, men vistnok blot for en Forms Skyld.

Øklosters Historie fra 1536 til 1542, da det, som vi nu skal se, blev overgivet til Knud Gyldenstjerne som Lens mand, kender vi ikke. Sandsynligvis har man tøvet med at tage nogen endelig Bestemmelse dermed, så længe Biskoppens Skæbne ikke var afgjort. I denne Tid har Prioren rimeligvis ledet Klosterets Anliggender.

II. Under Kronen.

Den første, der fik Økloster som Len, var Knud Henriksen Gyldenstjerne, der nu skrives »til Ågård«, den sidste katolske Biskop i Odense (1529—1536). Han var Rigsråd, da han 1542 fik Klosteret i Pant for 4000 Daler, men 5 År derefter ¹⁾, da han skreves »til Estrup« ²⁾, forhøjedes Pantet til 6000 Dl. efter følgende Pantebrev:

Knud Gyldenstjerne tiill Estrup fick Ko. Ma. pantte breff paa Øecloster for VI^m (6000) daller, ligeruisz som handt thet nu sielff i were (Værge) haffuer, dog saa, att handt oc hans arfuinge schulle tiene riigett theraff mett VI (6) gerustige heste, suenne oc mett glaffuende inden landtz oc holde closteritt wedt syn byggening oc forskaffe jomffruerne therinde ere theris wnderholdinge. Item schall hand were frij fore natzholdt wden Ko. Ma. sielff kommer tiill Øecloster eller Estrup, thaa schall hand ther holle Ko. Ma. Cum clausulis et inhibitione solita datum Coling leffoerdagen post trium regum anno 1547. ³⁾

Pantet blev endnu forhøjet 1556 til 9600 Dl. og 500 rinske Gylden, for hvilken Sum han dog tillige fik Vorgård i Pant.

Knud Gyldenstjerne har ikke noget godt Eftermæle i Danmarks Historie, ti det var ham, som af Kong Frederik I

¹⁾ I »Danske Herregårde« og derfra hos Trap står »Året efter«, altså 1543, men det er, som Pantebrevets Datum viser, urigtigt; derimod var Pantet i Mellentiden, 1546, forhøjet med 1000 Dl., altså til 5000. — Se Erslev: Danm. Len 1513—1596 S. 161.

²⁾ Estrup, nu Gammel Estrup, havde han da i Sæmje med flere Mænd af Familierne Brock og Bryske.

³⁾ Dan. Magz. 4. Række, 4. Bind S. 212 f.

sendtes til Norge for at gribe Kong Kristiern II og ved Forræderi med Løfte om fuldt Lejde lokkede ham med sig til København, hvorfra han da blev ført fangen til Sønderborg. Ved Reformationen stod Knud G. vaklende, lod Luthers Katekismus oversætte og uddele til Præsterne; men da han dog ikke vilde opgive sit Bispedømme, fængsledes han med de øvrige Bisper, dog kun på kort Tid, da han efter få Ugers Forløb blev frigiven med Forpligtelse til at frasige sig sit Bispedømme og underskrive den ham forelagte Revers, hvilket han gjorde Søndagen efter Marie Himmelfart (3: 19. Avgust 1537).¹⁾ Siden levede han som Privatmand på sine mange Godser og kongelige Forleninger, blandt hvilke Voergård, Økloster, Ørum og Vestervig Kloster, hvor han døde 8. Dec. 1568²⁾ og blev begravet i Århus Domkirke. Da han havde nedlagt sit Bispedømme, giftede han sig med Jytte Podebusk, en Datter af Hr. Predbjørn Podebusk til Bidstrup (Granslev Sogn), og havde med hende 2 Sønner og 2 Døtre, af hvilke vi senere træffer den ene, Karen, som Lensmandsfrue på Økloster. Fru Jytte døde 26. Maj 1573 og blev begravet ved Siden af sin Ægteherre i Århus Domkirke. Deres Grav i Koret dækkes endnu af en stor hvid Sten, på hvilken begges Billeder ere udhugne tillige med en lang dansk Indskrift³⁾. — 1559 fratrådte han Lenet.

Erik Lykke til Skovgård⁴⁾, en Hovedgård i Nørager Sogn, som blev nedbrudt efter 1760, og af hvilken der endnu findes betydelige Ruiner, havde Økloster til Len fra 1559 til 1566. Han fik det i Pant for 8000 Daler, hvilken Sum 1565 yderligere forøgedes til 10253 Daler. Ved et Året efter hans Tiltrædelse optaget Syn af Klosterets Bygninger fandtes disse meget brøstfældige. I hans Tid — 24. Nvbr. 1562 — tillod Kong Frederik II. Øens Beboere, som vare uformuende til at istandsætte den forfaldne Kirke, at afbryde St. Lavrids' Kapel

¹⁾ Rordam: Hist. Kildesk. I. 227—31 (227 står — formodentlig ved en Trykfejl — 10. Avg. i St. f. 19. Avg.).

²⁾ I Kristiern Juels Årbog (Ny kirkh. Saml. V. 351) er hans Død sat til »anden Dag efter vor Herres Himmelfarts Aften (3: 25. Maj) 1560«, men dette er urigtigt, da der på Ligstenen tydeligt angives År 1568 som hans Dødsår.

³⁾ Marm. Dan. II. 87. — Hertel: Beskr. af Århus Domkk. II. 45—46.

⁴⁾ Ikke Skovgård, som der står i »Dan. Herregårde«.

dér på Øen og anvende dets Sten og Tømmer til Klosterkirkens Reparation.¹⁾ Stedet, hvor dette Kapel har ligget, påvises endnu på en Bakke nordvest for Oxholm.²⁾

Erik Lykke, som var gift med Anne Kås, købte siden sin Fædrenegård Rudtgård (siden Rygård), ligeledes i Nørager Sogn og længst nedbrudt, og ejede begge Gårde ved sin Død noget efter Mortensdag 1592.³⁾ En Datter af ham: Fru Anna Lykke, blev som Enke efter Frederik Quitzow til Quitzowholm 1629 Hovmesterinde for Kong Kristian IV.s berømte Datter Eleonora Kirstine.⁴⁾ Den ulykkelige Kaj Lykke nedstammede også fra Erik Lykke.

Josias v. Qvalen, som 1566 indløste det nævnte Pant, fik derved Økloster i Forlening og beholdt det til 1571.⁵⁾ Han var en Holstener til Godset Koselau og kom ind i Landet med Kong Kristian III. Samtidig med Økloster havde han

¹⁾ Danske Atlas V. 373. Det er besynderligt, at Kirkens Reparation skulde påhvile de stakkels, fattige Bønder og ikke Lensmanden, men da han formodentlig har boet andetsteds og blot betragtet Lenet som en Malkeko, har det vel været ham det samme, om der var Kirke eller ikke.

²⁾ Pontop. siger i Dan. Atlas V. 310: » . . . Øelands Kirke, kaldet St. Lauritzes Kirke, blev nedbrudt, hvilken stod lidet Vesten for Gården Oxholm i en liden Dal, hvorved er en Fiskedam, som endnu kaldes St. Lauritz's Dam.« Om denne Dam véd Folk på Stedet nu intet at sige, så Kirkens *nøjagtige* Beliggenhed bliver ikke let at angive, da Traditionen og Pontoppidan modsiger hinanden, dog ikke mere end at Kirkens *omtrentlige* Plads kan bestemmes.

Den St. Lavrids (Sct. Laurentius), efter hvem dette Kapel, som så mange andre Kirker hér i Norden, er opkaldt, var Discipel af Pave Sixtus II. og Diakon i Rom, hvor han 258 led Martyrdøden under Kristenforfølgelserne i Kejsers Valerians Tid. Efter Sagnet skal han være stegt på en gloende Rist og denne være kastet i Havet med hans Lig på. Bølgerne førte så både Rist og Lig til Skagen, hvor det drev i Land, og Skagen fører endnu Risten i sit Våben, ligesom dens gamle — nu tilsandede — Kirke bærer Navnet St. Laurentii Kirke. Da Sagnet har ført hans Lig her op til Norden, kan vi vel deri søge Grunden til, at hans Navn hér er blevet så almindeligt. Også Domkirken i Lund er opkaldt efter ham.

³⁾ Jydske Saml. V. 74. — 1575 træffer vi Erik Lykke som Befalingsmand på Riberhus.

⁴⁾ Danske Saml. VII. 147.

⁵⁾ I Jydske Saml. 2. Række II. 145, hvor udførligere Efterretninger meddeles om ham, står urigtigt 1573. Se om ham også VI. 22, VII. 96.

(1566—72) Hagenskov i Fyn i Pant for 20000 Daler, siden Halsted Kloster (1571—77), endelig fik han ved Mageskifte af Kronen Vig, hvor han opførte Herningholm, og døde omtrent 1584. Medens han havde Økloster, måtte Frans Banner til Kokkedal, der kort efter blev Øens Ejer, efter kongelig Befaling borttage en Ålegård, som han havde ladet sætte på Klosterets Grund. Ligeledes fik v. Qvalen udvirket hos Kongen, at det blev påbudt Knud Gyldenstjernes Enke og Sønnen Henrik Gyldenstjerne til Ågård at udlevere ham alle de Breve, Økloster angående, som de endnu havde i Besiddelse.

Den sidste Lensmand af Økloster var Axel Gyldenstjerne. Han var en Søn af Rigsråd Knud Pedersen G. til Tim og Sidsel Ulfstand, født omtrent 1542. Efter et meget bevæget Ungdomsliv¹⁾ fik han Økloster til Len 1571 og holdt 5. Avg. s. År Bryllup på Restrup med Karine Gyldenstjerne, født 21. April 1542, Datter af Øens første Lensmand og Jytte Podesbusk, og drog ind med hende i Økloster den 19. s. M. — Hér fødte hun sin eneste Søn Knud 5. Februar 1573, fulgte så siden med sin Mand under hans mange forskellige Livstillinger, og døde 8. Marts 1596 i Oslo, i hvis Domkirke hun blev begravet.²⁾ — Axel Gyldenstjernes mange forskellige Forleninger skal her ikke nævnes lige så lidt som de Gårde, han Tid efter anden ejede: det skal kun i al Korthed anføres, at han 1579 blev Landsdommer i Skåne, 1581 optaget i Rigens Råd, 1588 Statholder i Norge, fra hvilken Stilling han tog Afsked 1601, måtte 1602 som Overhofmester for Kong Kristians yngste Broder følge med denne til Rusland, hvor denne Prins skulde giftes med Zarens Datter, men døde før Bryllupet i Moskø. Selv døde Axel Gyldenstjerne på Hjemvejen i Strandfogdens Hus i Sandvig på Gulland 13. Juli 1603.

Økloster måtte han afstå 1573, da Kongen havde solgt det til Frans Banner.

¹⁾ Hans højst interessante Levnedsløb findes i Rørdams: Hist. Kildesk. II. 208—223, hvoraf det ses, at han har haft Økloster til Len 1571—73. — Erslev (l. c.) nævner ham ikke, men fremsætter den Formening, at v. Qvalen har haft Klosteret til Len lige til 1573.

²⁾ Hendes Personalialia i den over hende holdte Ligprædiken er trykt i Rørdams Hist. Kildesk. II. 494—500.

III. Oxholm i Privatmænds Eje.

I. *Frans Banner*, en from og gavmild Mand¹⁾, havde i en Snes År ejet Kokkedal, som han 1554 arvede efter sin Fader, den berømte Rigeus Marsk Erik Eriksen Banner²⁾, da han 1573 ved Mageskifte med Kronen erhvervede sig det lige overfor Kokkedal liggende Økloster. Som ungt Menneske tjænte han ved Hoffet, var Lensmand på Holbæk fra 1550—54, da han fulgte sin Fader som Lensmand på Kalø Slot. Dette Len ombyttede han dog 3 År efter med Børglum, som han beholdt til Året før sin Død. Han deltog med Berømmelse i den nordiske Syvårskrig, hvor han som Ritmester over den jydskke Fane deltog i Slaget ved Svarterå. — Han gav Økloster Navnet Oxholm efter sin Hustru, Fru Anne Oxe³⁾, en Datter af Johan Oxe til Nielstrup på Låland⁴⁾ og Fru Mette Gøje, og Søster til den berømte Rigshovmester Peder Oxe, efter hvem hun 1575 arvede Gisselfeldt. — Frans Banner døde 1575 og blev 24. Juli begravet i Torslev Kirke. Hans Hustru, med hvem han havde 2 Døtre, overlevede ham 6 År og ligger også begravet i Torslev Kirke uden Ligsten eller Epitafium⁵⁾. Sagnet beretter, at det efter hendes Mands Død er gået tilbage

¹⁾ Hofmans Fund. IV. 375.

²⁾ Ligger begravet i Torslev Kirke — Øster-Han Herred — under en smuk Ligstén, hvorpå han står udhugget i fuldt Korpus tilligemed begge sine Hustruer Mette Rosenkrands † 1533 og Margrete Gyldenstjerne † 1554. Om hans Levned — ved A. Heise — se Bricka: Dansk biogr. Lex. I. 211—14.

³⁾ Familien Oxe kom — i Følge Lexikon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne — i det 14de Århundrede her ind i Landet fra Franken. Den hed da Reyendorff, men antog Navnet Oxe efter sit Våben. Den uddøde på Sværdsiden 1577 med Anne Oxes Broder Albert Oxe til Nielstrup. Hendes Fader Johan omkom i Grevens Fejde under sit Forsvar mod Almuen 24. December 1534. Hans Ligstén er indmuret i Våbenhuset i Våbensted Kirke på Låland. Hans Hustru Fru Mette Gøje var en Søster til Herluf Trolles Hustru Birgitte Gøje. (Se Friis: Musse Herred S. 57 og 60.) — Skønt Gården altså c. 1575 fik Navnet Oxholm, nævnes den endnu i Danske Lov, der udkom 100 År efter (1683), med Navnet Økloster (se D. L. 5. Bog 10. Kap. 45).

⁴⁾ I Hofmans Fund. IV. S. 375 står urigtigt Nielstrup på *Fyn*.

⁵⁾ Hofmans Fund. IV. 375. Ovenstående Meddelelse er væsenlig efter Bricka: Dansk biogr. Lex. I. 514—15 efter Thiset.

for hende, så hun måtte sælge Gården til sine Stifsønner¹⁾, men hun betingede sig forud, at hun, før hun afstod den, endnu engang måtte beså Gårdens Jord med hvad Slags Sæd, hun vilde, og beholde den, til Sæden bar Frugt. Hun besåede da hele Øen med Træfrø, og således blev Skoven til. Det må nu stå hen, hvor megen Sandhed der kan ligge til Grund — men Gården blev dog i 2 Slægtled i hendes Familie. Af hendes 2 Døtre blev den ene — Karen — gift med Rigsråden Henrik Lykke til Overgård, der arvede Gisselfeldt, den anden — Ellen eller Elline — bragte Oxholm til den næste Ejer.

II. *Jørgen Due* blev 5. Marts 1587²⁾ på Oxholm viet til Ellen Banner, der altså må antages at have besiddet Gården som ugift siden Moderens Død 1581. Af de nedenfor meddelte Ligstensindskrifter vil det ses, at hun døde allerede 29. Sptbr. 1590. Han ægtede derefter Lene Juel, en Datter af Kristoffer Juel til Estrup, samt Euke efter Manderup Holk til Barritskov, der var død samme År 1590. Han kaldes da »til Halkær«, hvilken Gård formodentlig er gået over til Sønnen Bernt Due³⁾. Efter Jørgen Dues Død skal Lene Juel have besiddet Oxholm, der dog siden, måske ved hendes Død, er gået over til hans Søn af 1ste Ægteskab Frans Due. En Datter af samme Ægteskab Anne Due ægtede Jørgen Vorm til Voer⁴⁾. — Jørgen Due (der på Ligstenen i Kirken skrives Thube) døde 1611. Han var kommet herind i Landet fra Lifland, og forandrede sit Navn til Due; han var vistnok en Broder til den samtidige mere bekendte Johan Taube, Høvidsmand på Kronborg⁵⁾.

III. *Frans Due*, forriges Søn, havde endnu Oxholm 1619, da han af Klaus v. Buchwald i Kiel lånte 3000 Rdl., for

¹⁾ Dette kan ikke være rigtigt, da hun ingen Stifsønner havde; det bør vel, hvis Sagnet er rigtigt, hedde: Kreditorer. Sagnet meddeles i S. Grundtvigs: Gamle danske Minder.

²⁾ Danske Saml. 11. 63: Anno 1587 5. Martii cælebrabantur nuptiæ Georgii Due cum honesta virgine Elina Banner in curia Oxeholm.

³⁾ Se Hofman: Om danske Adelsmænd II. 151 Stamtavlen over Godske Holks Efterslægt. Stamtavlen over Fam. Juel S. 35 Tab. I er for Lene Juels Vedkommende misvisende, da det siges, at hendes anden Mand var Bernt Due til Halkær.

⁴⁾ Hofm. Fund. IV. 375.

⁵⁾ Se Bricka: Biogr. Lex. IV. 360.

hvilken Sum Ejeren af Langesø i Fyn Truid Bryske var gået i Kavtion, og da denne på Herredagen 11. Juni 1621 blev dømt til at betale, må Frans Due da formodenlig enten være død eller gået fra Gården i Armod. Da Truid Bryske ikke kunde betale, gjorde Buchwald Indførsel i en Del af hans Gods.¹⁾

IV. *Iver Friis*, en Søn af Rigsråd Jørgen Friis til Kragstrup (nu Krastrup) og Halkær, Statholder i Norge, og Else Bjørn, døde på Oxholm 1623. Han var først gift med Karen Jørgensdatter Munk, anden Gang med Dorte Budde, der må have besiddet Gården til 1638 eller kort efter. Af hans 6 Børn, 3 af hvert Ægteskab, døde de 4 som små, men den ældste Datter af 2det Ægteskab fik Oxholm.

V. *Knud Seefeld*²⁾, en Søn af Enevold Seefeld til Visborg og Hilleborg Då, fik Gården ved Ægteskab med den forrige Ejers Datter Karen Friis³⁾. Han havde, da Faderen 1636 skiftede sine betydelige Ejendomme mellem sine Børn, fået Dalsgård og nævner 28. September 1638 Jomfru Karen Friis som sin tilkommende Hustru, hvem han forlener med Dalsgård, hvis hun skulde overleve ham uden Børn, men hvis hun fik Børn, skulde hun forlods beholde 2000 Rdl. Dalsgård måtte han imidlertid efter sit Ægteskab med Karen Friis afstå til Broderen Peder Seefeld. Også Oxholm »mistede« han, uden at det nøje kan siges i hvilket År.⁴⁾

¹⁾ K. Hansen: Danske Ridderborge S. 163—64.

²⁾ Den ældste af denne Familie, af hvilken især Rigsråd Jørgen Seefeld, Landsdommer i Sjælland og Befalingsmand på Ringsted Kloster, er bekendt af sit ualmindelig store og kostbare Bibliotek, som Korfits Ulfeld ødelagde (Hofman: Danske Adelsmænd II. 292—93), antages i Adelslexikonet at være en Markus Seefeld, der levede 1328 og mulig stammer fra Byen Seefeld ved Oldeslohe, medens Stamtavlen i Hofm. D. Adelsm. II. 292 nævner som Slægtens Stamfader en Mogens Seefeld, der må have levet ved År 1400. Knud Seefelds Farfader Jakob Seefeld til Visborg, Havnø, Dalsgård, Randrup, Mølgård og måske flere Gårde, Rigsråd og Elefantridder, blev ved Niels Kås' Død en af de 4 Regeringsråder i Kristian IV.s Mindre-årighed og døde 1599 (Jydske Saml. VI. 81 og 2den Række 1. 334).

³⁾ Efter en Optegnelse i Øland Kirkebog (se nedenfor) skænkede hun ved sin Afrejse fra Oxholm et stort Messingbækken til Døbefunten.

⁴⁾ Når det hedder i Jydske Saml. 2den Række I. 342: »Dog først efter 1666«, er det muligt, at det er rigtigt, men det må da have været stærkt på Holdingen med ham, ti S. 357 læses i et Kongebrev, dat. 3. Sptbr. 1666, i Anledning af et Værgemål for Broderen Jørgen

VI. *Mads Povlsen*, Borgmester og Tolder i Randers, f. 1600, † 1678, sad — ligesom hans andre rige Slægtninge i Randers — i mange Pengeomsætninger med den forarmede gamle Adel, og ligesom han ved kgl. Bevilling af 30. Nov. 1667 fik Ret til Indførsel i Boet efter Jørgen Seefeld til Visborg († omkring 1. Marts 1666), da dennes Arvinger vare gået fra Arv og Gæld — har han udenfor al Tvivl som Fyldstgørelse for Gæld ved År 1666 overtaget Oxholm,

Seefelds Datter, at Knud Seefeld »formedelst adskillige udi gerådne Besværinger sig det skriftlig skal have frasagt«. — Vi tage næppe fejl ved at antage, at han omtrent på denne Tid, trykket af Gæld til Borgmester Mads Povlsen i Randers, må have afstået denne Gården. — At denne, som der står i »Danske Herregårde«, ved Knuds Død skulde være »tilfaldet« hans ældste Broder Jakob, »da hans Børn vare døde små«, kan næppe være rigtigt, da det i hint Kongebrev udtrykkelig hedder om Jakob Seefeld, at »han skal ikke være af sådanne Middel eller nogen visse Bopæl tilhører, at han sig samme Værgemål igen kan antage«, ligesom det er vist, at Knuds Børn ikke »døde små«, da Datteren Anne Sofie Seefeld »til Margård« i Fyn 1675 fremkom med en Fordring på 200 Daler in specie i Boet efter Ejler Høg til Dallund, der 1. Febr. 1656 havde lånt disse Penge af hendes Fader Knud Seefeld til Oxholm. — Hun var dog ikke Ejerinde af Margård — det var hendes Moster Mette Friis, Enke efter Henrik Sandberg til Bøgested, men hun må dog have haft en vis Ret til Andel i Besiddelsen. Da der i Ejler Høgs Bo intet var at få til Dækning af hine 200 Dlr., gjorde hun Påstand på Indførsel i det søndre Kapel ved Søndersø Kirke, hvilket da blev tildømt hende og denne Dom stadfæstet af Landstinget 19. Maj 1676 (K. Hansen: Dan. Ridderborge S. 25. 34. 121). Desuden anføres i Jydske Saml. 2 R. 1 B. 342, at både Sønnen Iver, der havde gjort sine Forældre Sorg, og nogle Døtre senere ejede Mølgård i Ugilt Sogn. — Fejltagelsen skriver sig formodenlig fra Stamtavlen over Familien Seefeld i Hofm. D. Adelsm., hvor just Jakob anføres som Ejer af Oxholm og Knuds 6 Børn: Enevold, Oluf, Iver, Dorte, Anne Sofie og Hilleborg siges alle at være døde små. Om Jakob Seefeld får vi af det ofte anførte Sted i Jydske Saml. den Oplysning, at han ved Faderens Skifte 1636 fik Randrup, som han siden blev nødt til at sælge; senere fik han Ovegård, som han ligeledes måtte gå fra 1660, så det sér ikke ud til, at han har været Mand for at erhverve sig Oxholm. — Desuden erfarer vi (l. c.), at Knud allerede 8. August 1661 fik Bevilling til at sælge, forpante og afhænde af sit Jordegods til gejstlige og borgerlige Standspersoner. Rimeligvis har han på denne Tid pantsat Oxholm til Mads Povlsen, der så siden — omkring 1666 — har overtaget Pantet.

der da rimeligvis efter hans Død er solgt til H. F. v. Lewetzau.¹⁾

VII. *Hans Friderich v. Lewetzau*, f. 15. Januar 1630, en meklenborgsk Adelsmand, som blev naturaliseret 26. April 1670, 1675—77 Chef for 1. jydsk Rytter-Regiment, 1677 Generalmajor, Kammerherre, 1683 hvid Ridder, 1694 afskediget med Generalløjtnants Karakter, Gehejmeråd. Han ejede Restrup og Nørre-Elkær, da han købte Oxholm, hvor han døde 28. Juli 1696 og blev hensat i Kirken 6. Nov. Hans Hustru Lucie Emerentse Brochdorff Theodosiusdatter af Vindeby var født 1640, døde i Juli 1693 og blev ligeledes hensat i Kirken 30. Nov.²⁾ — Denne Ejer stiftede 2. Januar 1695 et Legat på 500 Daler, af hvis Renter — 30 Rdl. — Oxholm Kirkes Ejer oppebærer de 16, for hvilke Begravelsen skal holdes vedlige, Skoleholderen på Øland 12 og de nødlidende fattige på Øland 2 Daler.³⁾ — Der fortælles om denne Ejer, at han i Sverrig skal have »stjålet« den Altertavle, som endnu er i Oxholm Kirke, og ført den hertil tilligemed en stor Jærngitterport, der skal have siddet i en nu nedrevet Bygning på Oxholm, men senere er forsvundet.⁴⁾ For Kirken har han og

¹⁾ Denne Oplysning, at Mads Povlsen har været Ejer af Oxholm, skyldes en velvillig Meddelelse af Gehejmeråd M. H. Rosenørn, der selv er en Sønesøns Sønesøns Sønesøn af Mads Povlsen, hvis Søn Kancelliråd Peder Madsen til Tvilum 20. Marts 1679 blev nobileret med Navnet Rosenørn. I én af Generalmajor Jakob Grüner affattet og 1780 trykt Stamtavle over denne Familie — ligesom i en anden ældre utrykt Stamtavle — nævnes Mads Povlsen »til Tvilum, Brusgård, Rugtved og Oxholm«, men ved hans Død menes hans forskellige Ejendomme at være blevne realiserede ved Salg, undtagen Tvilum, som overtoges af Sønnen Peder Madsen Rosenørn.

²⁾ Det var ganske almindeligt i hin Tid, at der gik Måneder hen efter Dødsfaldet, førend Begravelseshøjtideligheden fandt Sted.

³⁾ Epitafiets Vedligeholdelse påhvilede Gården Neesgård, der hørte til Oxholms Gods, men Ejeren Sønnichsen fik Lov at sælge denne Gård, imod at Vedligeholdelsespligten overførtes på Hovedgården Oxholm.

⁴⁾ Det er næppe rigtigt at kalde det »stjålet«; det har slet og ret været Krigsbytte. På sådant har man flere lignende Eksempler. I Ejby Kirke ved Kjøge findes således en ualmindelig smuk forgyldt Sølvkalk, hvorpå er anbragt flere Våbenmærker af finske Adelsfamilier. Det er oplyst, at de Danske 1509 plyndrede Åbo Domkirke og borttog Biskoppens Hue, Stav og Skrud, Kirkens Kalke og mange andre Kostbarheder. Hovedsmanden for Krigsfolket var Otto Rud, der døde

hele den Lewetzau'ske Familie vist stor Interesse, hvilket senere skal omtales. Hans 11 Børn findes nævnte på Epitafiet (se nedenfor).

VIII. *Theodosius v. Lewetzau*, forriges Søn, var født 11. Febr. 1665 og døde 6. Maj 1719. 1679 blev han Kornet i 1. jydsk Rytter-Regiment, 1682 Løjtnant, 1686 Ritmester, 1689 reduceret, 1692 Ritmester ved 3. Kavalleri-Regiment i Flandern, 1693 Major, slettet af Etaten 1696, 1710 Generalmajor tilhest, 1715—17 Generalløjtnant i Kavalleriet, 1717 hvid Ridder. Han arvede Oxholm efter Faderen, købte siden Ålegård i Skræm Sogn og 1705 Bygholm ved Horsens. Han var 2 Gange gift. Først 1695 med Sofie Hedevig Grabau von Lüswitz, Galberg etc. († 28. Sptbr. 1701), derefter 1704 med Anna Margrete v. Brochdorff, der efter Mandens Bortgang ejede både Oxholm og Bygholm til sin Død 11. April 1763. — Af 1. Ægteskab var der 1 Søn (der døde som Barn) og 1 Datter, af 2. Ægteskab 2 Døtre og 1 Søn, hvilken sidste arvede Oxholm.

IX. *Hans Frederik v. Lewetzau*, forriges Søn, var født på Bygholm 1711 (døbt 27. Nvbr.). Han ejede foruden Oxholm også Bygholm og Ålegård. 1732 blev han Kammerjunker, 1741 Konferensråd, 1742 Kammerherre, 1747 Deputeret i Admiralitets- og General-Kommissariats-Kollegiet, 1750 hvid Ridder, 1752 Stiftamtmand over Århus Stift og Amtmand over Havreballegård og Stjernholm Amter, 1758 Gehejmeråd og Vice-Justitiarius i Højesteret. Han ægtede 22. Sptbr. 1741 Sofia v. Eyndten, født 23. Juni 1718, en Datter af Generalløjtnant Albrecht Filip v. Eyndten til Frydendal og Ulrikke Krag. H. F. Lewetzau døde 16. Sptbr. 1763 få Måneder efter Moderen. Hans Enke solgte Bygholm 1765, men beholdt Oxholm til sin Død 1. Januar 1795. De havde i deres Ægteskab 9 Børn.

X. *Ole Tønder Lange*, Generalkrigskomm., købte Oxholm efter Gehejmerådinde Lewetzau og beholdt den til sin Død. Han var født 18. Juli 1749, † 10. Maj 1814 uden at efterlade Børn. Forældrene var Justitsråd Jens Lange til Rødkilde,

Året efter på sin Rejse til den hellige Grav. Da Ejby Kirke hørte til Tureby Len, der var forlenet til Erik Bølle, som var gift med Otte Ruds Søster Sofie, har vi hér Forklaringen, hvorledes Kalken er kommet fra Åbo til Ejby. (Kirkehist. Saml. II. 416—18.) Således har vel også Oxholm fået sin Altertavle på aldeles lovlig Krigsmanér!

Flintholm og Løjtved og Hustru Maren Tønder, en Datter af Sognepræst Ole Olesen Tønder til Meldalen. Ole Tønder Langes Hustru var Ingeborg Wilsbech, en Datter af Justitsråd Erik Hansen W. til Sejlstrup ved Hjørring og Maren Biering, hvis Fader ejede Sejlstrup, men overlod W. Gården, mens han selv købte Tidemansholm. På Sejlstrup melder en Stentavle, at: »E. H. W. lod op Sætte dette Hus 1774«. Ingeborg W. var født 15. Febr. 1766, † 24. April 1840. — Lange skal ved sin Død have ejet Oxholm med Kirke og Gods, Langeslund og Wilsbechsminde (opkaldt henholdsvis efter Lange og hans Hustru) samt Søgård og en Dæl Huse i Nørøxe, Neesgård i Svenstrup Sogn, Hals Ladegård, Kastrup på Amager og nogle Kirker og Strøgods, samt endelig den ene Side af Kongens Nytorv i København. — Familien skal nedstamme fra de adelige Langer med 3 Roser i Våbenet og méner at kunne påvise Familieforbindelser tilbage til 1367.

XI. *Sofus Peter Frederik Skeel*, Kammerherre, Major, fra 1815 Besidder af Stamhuset Birkelse. Han var Søn af Statsminister Jørgen Erik Holgersen Skeel og Hustru Ane Dorteia Ahlefeldt, født 22. Juli 1776, død 22. November 1826. Han var gift med Amalie Hedeveg, Komtesse af Trampe, født 2. Avgust 1776, død i Avgust 1840. — Han var cand. jur. med bedste Karakter fra Året 1796 og Auskultant i Rente-kammeret, deltog i Krigen 1807—14, hvorfra hans Majorstitel skriver sig.¹⁾

XII. *Niels Kristian Rasch* købte Oxholm ved Avktion efter Kammerherre Skeel for 75,000 Rdl. Han var født i Hørdum Sogn 1782, lærte Handelen i Königsberg og Bergen, rejste som Handelskommis i det nordlige Jylland, blev Købmand i Ålborg og svensk-norsk Konsul for Nørrejylland, døde i Ålborg 2. Septbr. 1831 og ligger begravet på Oxholm Kirkegård, øst for Kirken. Indskriften på hans Gravstén gjengives nedenfor. Han blev 4. Oktober 1811 gift med Maren Krag²⁾ Hviid, en Datter af Præsten Frederik Kristian Hviid († 1814) og Anna Trap Friis († 1815) i Årslev. Hun ægtede 29. Juni 1832 den følgende, som derved blev Oxholms Ejer.

XIII. *Hans Peter Nielsen*, Krigsråd. Var før sit Ægteskab

¹⁾ Stamtavle over Fam. Skeel.

²⁾ På Ligstenen står urigtigt Kragh.

Forvalter på Gården. Denne Ejer købte, da han havde solgt Oxholm, Ejendom i Kjøbenhavn, havde også en Tid Nybrogård ved Lyngby, men andre Oplysninger om ham har ikke kunnet erholdes.

XIV. *Nikolaj Nyholm*, Agent, købte Oxholm med Gods 1847 for 175,000 Rdl. og afstod den atter 1852 efter i Forvejen at have frasolgt Gårdene Søgård og Hvolgård. Han var født 14. Avgust 1788 i Munkebjergby ved Sorø, hvor Faderen Kristoffer Nyholm var Sognepræst. Moderen héd Beate Jakobine Würnfeldt. Nikolaj Nyholm døde i Kjøbenhavn i Oktober 1874, 86 År gammel; hans 1ste Hustru, født Sidelmann, var Enke efter Oberstløjtnant Severin v. Lautreup, hans 2den Hustru héd Katrine Erasmine Ammitzbøll, født 25. Okt. 1808, død i Avgust 1884 under et Besøg hos sin Søn på Tammestrup ved Skanderborg. — Agent Nikolaj Nyholm har ejet og beboet forskellige store Landejendomme og Godser, førend han købte Oxholm. I Trediverne ejede og beboede han Petersholm ved Vejle; denne Ejendom solgtes 1839, hvorpå han købte Skårupgård ved Århus — en Domæne-Ejendom med betydeligt Bøndergods. 1845 solgte han denne Gård og flyttede til et lille Lyststed Venneminde ved København, som han beboede til 1854; men mens han boede dør, ejede han samtidig Dueholm på Mors, og efter Salget af denne købtes Oxholm, som kun beboedes enkelte Sommermåneder, mens det egentlige Opholdssted var Venneminde og i Vintermånederne København.

XV. *Karl Julius Sønnichsen* er født 5. Januar 1812 på Tammestrup, som Faderen ejede. Familien stammer fra Friisland og Stamfaderen hed Sønnich Sønnichsen. K. J. Sønnichsen ejede, før han fik Oxholm, bl. a. Vangs Mølle, Brønderslev Kro, Hellumlund og Ulstedbo. I et Par År havde han Oxholm i Forpagtning, inden han 1852 købte den for 160,000 Rdl., og han fik — efter først at have frasolgt Godset, deriblandt en Gård: Neesgård, samt nogle fraliggende Enge, kaldet Danserholme — akkurat den samme Sum for Gården, da han 1860 solgte den ¹⁾. Han flyttede til København, hvor han har ejet

¹⁾ Efter Fraflytningen fra Oxholm tilbød Sønnichsen at skænke et Orgel til Øland Kirke, men Tilbuddet blev afslået, idet der fremkom den besynderlige Udtalelse, »at da et Orgel kun var til Prydelse og Sognet ingen Lyst havde til at gagere Skolelæreren som Orgelspiller, så ønskede man ikke at få det«. — Denne — såvel som ovenstående Oplysninger — skyldes velvillig Meddelelse fra Hr. Sønnichsen selv.

forskellige Ejendomme, men har for et Par År siden købt Carlsberg ved Hillerød med et Tilliggende af c. 20 Tdr. Land. Her lever han endnu tilligemed sin Hustru Julie Hansine Wiberg, født i København 4. Marts 1828. Hendes Fader var cand. theol. og døde som Klokker ved Frue Kirke i København 1843. Han var i mange År »Skolelærer på Børglum Kloster — ja næsten både Præst, Degn og Organist, da Pastor Abrahamsen var for gammel og svagelig til at prædike selv.« Moderen var født Gjöhrr og døde 1837.

XVI. *Karl Friederich Heinrich Goedecke*, født i Meklenborg, købte Oxholm 1860. Han var tidligere Forpagter på Kristianssæde på Låland. Hans Hustru hed Frederikke Sofie Jakobine Nielsen. Da han senere købte Ejendom i Sverrig, solgte han 1865 Oxholm til

XVII. *Henri Johan Jacob Louis Bruun de Neergård*, en Søn af Ritmester Jens Lavrentius Bruun d. N. Hans Hustru Claudine Caroline Elisabeth Skeel er en Datter af Kammerherre Jørgen Erik Frederik Skeel til Birkelse og Hustru Charlotte Adelaide Comtesse af Ahlefeldt-Laurvig. — Han døde i sin bedste Alder. Efter hans Død er der dels af Øland Sogns Beboere, dels af hans Enke oprettet et Legat for ubemidlede i Sognet. Hans Enke beholdt Gården indtil 1887. Hun genopførte Tårnet, der tidligere havde prydet Hovedbygningen, og lagde Opkjørselen til denne gennem Haven. På en Plade på hans Kiste står:

Herunder hviler

Lieutenant i Gardehusarregimentet

Henri Johan Jacob Louis

Bruun de Neergaard,

Herre til Oxholm.

Han var født i Kjøbenhavn den 9de October 1839

og ægtede den 6te Januar 1869

Claudine Caroline Elisabeth Skeel;

han døde paa Oxholm den 20de October 1869.

Han var elsket af Alle,

dybt savnet og begrædt af sine Egne.

XVIII. *Otto Skeel* købte 1887 Oxholm. Han er født 1. December 1862, en Søn af Kammerherre Sofus Frederik Erik Otto Skeel til Birkelse og Hustru Erikka Josefine Eleonora Baronesse af Schaffalitzky de Muckadell. — Han ægtede den

12. Juli 1887 Katrine Marie Louise Henriette Tillisch, født på Hagestedgård ved Holbæk 27. August 1864, en Datter af Kammerjunker, Herredsfoged Christian Frederik Tillisch i Kolding og Hustru Caroline Grevencop-Castenskjold.

IV. Gårdens Bygninger.

Oxholms Hovedbygning består nu af tre Fløje, hvoraf Kirken er den ene — den nordlige. Af de andre to er den vestlige opbygget 1871 efter Ildsvåde 1870, af daværende Besidderinde Fru Bruun de Neergård, mens den sydlige skal være meget gammel — hvor gammel kan næppe siges. Det er muligt, at den — som Rygtet siger — stammer fra Kloster-tiden, hvad ét og andet måske kan tyde på, navnlig dens Sneverhed.¹⁾ Over en af Udgangsdørene på denne søndre Bygning findes indmuret en Stenplade med følgende Indskrift:

H. F. L. L. E. B. 1669.

Deune Sten, der peger hen på en Restavration ved den ældre Hans Friderich Lewetzau, er formodentlig indmuret af ham, men kan intet afgøre om selve Bygningens Alder.

På en Bjælke over en Port i Avlsgården er indhugget:

H. F. L. • 1759 • S. v. E.

hvilken Indskrift fra den yngre Hans Frederik Lewetzaus Tid heller intet oplyser, da Bjælken jo kan være indsat i en ældre Bygning og desuden være flyttet mange Gange.

1871 forandredes altså Bygningernes Udseende. Men en anden Forandring var foregæet i dette Århundredes Begyndelse,

¹⁾ S. Grundtvig fortæller i »Gamle danske Minder« S. 156, at en Nonne, der havde ladet sig forføre, skal være blevet indmuret i den 1870 afbrændte Bygning.

idet Konsul Rasch lod nedrive en 4de Fløj — den østre —, som stod, hvor Haven nu er. Samme Ejer omdannede Oxholms Klosterceller til Beboelsesværelser, malede Riddersalsloftet med allegoriske og mytologiske Billeder. Hele Lejligheden oppe og nede restavvredes, kun den såkaldte »Glittersal« ved Enden af Riddergangen, yderst mod Kirketårnet (hvortil der i Klostertiden var Indgang til Nonnernes Pulpitur, hvilken Indgang senere tilmuredes) blev i sin oprindelige Skikkelse.¹⁾ — Hvorledes Gården så ud i Slutningen af forrige Århundrede beskriver Pontoppidan i sin Danske Atlas (1769):

Bygningen består af tre grundmurede Huus-Længder to Loft høje, som indelukke Borgegården på de tre Sider og Kirken på den fjerde, så at Borgegården gjør en Firekant, i hvis ene Side findes et Tårn med Spir grundmuret nedentil i Runddeel og oven til ottetekantet med Fløistang og Fløi, noget høiere end Kirketårnet. Ladegården er og fire Længder af Muur- og Bindingsverk.

V. Kirken.

a. Bygningen.

Er der kun lidt at berette om Stuebygningen på Oxholm, er der så meget mere at sige om Kirken, der i mange Retninger er meget interessant. Der er næppe Tvivl om, at den er en af de ældste i Landet, og at den er bygget samtidig med, at Klosteret blev stiftet — altså c. 1160. At dette forholder sig således, synes bl. a. at fremgå af en Udtalelse af Prof. Høyen, som i et Foredrag om Maribo Stiftskirke beretter, at det var en almindelig Indretning i Kirkerne ved Nonneklostre (ikke noget særegent for Brigittinerklostrene), at der oppe under Taget — på et Pulpitur, sammenbygget med Kirken — fandtes et Kor, hvor Søstrene samledes for at deltage i Guds-tjenesten, når Messen holdtes for Højalteret. Pulpituret havde i Almindelighed selv intet Alter, da det var beregnet på, at Søstrene bag dets Gitter kunde være tilstede ved Altertjenesten, og var anbragt i den Højkorset modsatte Ende af Kirken, hvor

¹⁾ Meddelt af C. J. Sønnichsen.

vi nu er vant til at se Orgelet. Det var ofte af en så lang Udstrækning, at en stor Dél af Hovedskibets Gulv derved overhvalvedes. Dette Nonnernes Kor — tilføjer Høyen — står endnu i Johanneskirken i Slesvig, og i Oxholm Kirke, som har hørt til Nonneklosteret på Øland, findes der tydelige Spor til denne Indretning.¹⁾

Det er ikke vanskeligt efter denne Oplysning at finde Stedet i Kirken, hvor dette Kor har været. Det har — som anført — været i den modsatte Ende af Højkoret, og der har været direkte Adgang dertil fra Hovedbygningen. Nu er Koret forsvundet, men Pladsen, hvor det har været, opdages let.

Foruden dette Tegn på, at Kirken stammer fra Kloster-tiden, har vi også andre Oplysninger, der tyder i samme Retning. Således er den tidligere omtalte Tilladelse fra Kong Frederik II. fra 1562, at Kirken måtte restavreres med Materialet fra St. Lavridses Kapel, Tegn på, at Kirken da har været gammel, siden den var brøstfældig; ti en Kirke, bygget af de solide gamle Munkesten, bliver ikke brøstfældig i kort Tid, den kan godt stå flere hundrede År, før den trænger til Reparation — så det bestyrker netop den Tanke, at Kirken stammer fra Klostertiden, at den blev restavreret 1562. At der blandt Kirkens Prydelser findes adskillige katolske Sager, *beviser* jo ikke, at Kirken stammer fra den katolske Tid, da disse Prydelser jo kunde være flyttede fra en ældre Kirke til en yngre, men der synes intet at tale for, at Kirken i det væsenlige er forandret siden dens Opbyggelse som Klosterkirke c. 1160.

Om det udvendige af Kirkebygningen er der ikke stort at sige; der er kun én Indgang — på den nordlige Side, intet Våbenhus eller andre Udbygninger. Kirketårnet er af den sædvanlige spidsgavlede Slags, både dette og Kirkens Tag er dækket af Sinkplader.

På Kirketårnets sydlige Side står:

A M	B D
H F	L Z
1768.	

Bogstaverne kan ikke godt betyde andet end Anna Margrete Brochdorff og Hans Frederik Lewetzau, som er Moder og Søn,

¹⁾ Ny kirkeh. Saml. II. 680.

og det kunde jo godt tænkes, at disse to i Forening har ladet Tårnet restavrere, men Årstallet 1768 er noget overraskende, eftersom begge de nævnte — både Moder og Søn — døde 1763. Årstallet 1768 må formodentlig senere være tilsat.

Kirken har intet Tværskib, men Langskibet er delt i to Skibe — et sydligt og et nordligt, af hvilke det sydlige er Hovedskibet. Dette højner sig i 5 Hvælvinger, mens Side-skibet, der er betydeligt lavere, har 6, af hvilke de to østligste er afskårne og indrettede til Begravelse for Familien Lewetzau. En sjælden smuk Jærnport fører fra Hovedskibet ind til denne Begravelse, der er delt i tre Rum, idet den østligste Hvælving ved et Tværloft er delt i to Dele, hvoraf den ene er en Kælder, mens den vestligste Hvælving ingen Kælder har, men de pragtfulde Marmorkister er henstillede på Gulvet i Højde med Kirkens Gulv. I den øverste Afdeling af den østlige Hvælving henstod indtil Efteråret 1889 to Kobberkister, indeholdende Støvet af den ældste H. F. Lewetzau og Hustru, samt en Egetræs Kiste med Fru Lewetzau f. Moltkes Levninger, men alle disse tre Kister var så forfaldne, at de ej godt mere kunde stå i åben Begravelse, hvorfor de i Overværelse af Kirkeejeren og Sognepræsten den 27de Sptbr. 1889 blev nedsatte i Kælderen nedenunder, hvor der i Forvejen henstod 3 Kister foruden en Barnekiste, og hele Kælderen blev derefter tilmuret.¹⁾ Synlige er derfor nu kun de tre Marmorkister og den ene Sandstenskiste, der står i den vestlige Hvælving, og som indeslutter Hr. Theodosius v. Lewetzau og hans anden Hustru Anna Margrete Brochdorff og disses Søn Hr. Hans Frederik Lewetzau med Hustru Sophia v. Eyndsen. — På den ovenfor omtalte Egetræs Kiste fandtes en smuk Sølvplade, der beretter, at Fru Friderica Louise v. Lewetzau født Grævinde af Moltke²⁾ hvilede her. Hun var gift med en Søn af den yngre Hans Fr. L.: Hr. Albert Philip v. Lewetzau, der opnåede mange høje Æresstillinger — ligesom sin Fader — og døde 14. Sptbr. 1817. Han var anden Gang gift med Komtesse Kristiane Frederikke Wedell-Wedellsborg, med hvem han bl. a. havde en

¹⁾ Alle Pladerne på Kisterne blev aftagne og ophængte i den vestlige Hvælving. På H. F. L.s og Hustrus Kister fandtes Plader med samme Indhold som Inskriptionen på det store Epitafium, men på tysk.

²⁾ Hendes fulde Navn er: Juliane Marie Frederikke Louise Moltke. Dan. Adels Årbog 1890 S. 326.

Søn Adam Gotlob Lewetzau, født 10. Avg. 1778, døbt 24. Avg. s. År i Kristiania, død 12. Debr. 1780, bisat 16. Debr. s. År i Vor Frelzers Kirke (nedflyttet til Danmark 1784).¹⁾ Den ovenomtalte Barnekiste i Kælderen bar en Messingplade, der udviser, at den indeholder Levningerne af denne Dreng.

Hvem der hviler i de tre Kister, der har stået længst i Kælderen, vides ikke med Sikkerhed, da de ingen Indskrift havde, men det er jo ikke urimeligt at antage, at de to kan indeslutte Hr. Albert Philip L. og hans anden Hustru født Comtesse Wedell og den tredie rimeligvis Hr. Theodosius L.s første Hustru født Grabau, hvilken sidste må være begravet i Øland Kirke, eftersom Kirkebogen under Rubrikken »begravede« beretter: 1701 d. 1. December Velb. Frue Sophia Hedewich Grabau A. Æ. 25.²⁾

Over den ældste H. F. L. og Hustru er der rejst et vældigt Epitafium af sort og hvidt Marmor. Det har sin Plads opad den nordlige Mur i Hovedskibet, tæt ved Alteret. Alle Inskriptioner på Epitafier, Sarkofager og Plader gengives nedenfor.

Lige overfor det Lewetzauske Epitafium er der i Kirkens søndre Væg indmuret en Tavle til Minde om Jørgen Thube (Due). Denne Tavle er Resterne af et større Epitafium, der i sin Tid er opstillet, og hvoraf Levninger endnu findes i Kirken: små Søjler, Søjlehoveder, Ornamenter, Våbener. Af disse sidste kan man tydeligt skælne det Bannerske Våben, mens det, der svarer hertil — Duernes Våben —, er ødelagt og ukendeligt. Af læseligt er der på alle Levningerne kun Årstallet 1595³⁾ På den indmurede Tavle står derimod en tydelig Inskription, der nedenfor gjengives.

I Koret og ned ad Hovedskibets Midtergang er i alt 9 Ligstene nedlagte, deriblandt en over Fru Elline Banner — også disses Indhold vil findes nedenfor.

¹⁾ Dan. Adels Årbog 1890 S. 327.

²⁾ Hofman Fund. IV. 371 siger: På hans første Frues Kiste (står): Die H. und W. Frau Sophie Hedeveg Levetzau, eine gebohrne Grabau, von Lüswitz, Golberg etc., Erb-Herrin auf Oxholm, Estrupgård, Åle-gård und Schodborghof, gebohren 1676 den 26. October, gestorben 1701 den 28. September ihres Alters 25 Jahr. — Denne Indskrift kan nu intet Steds findes.

³⁾ Se Pont. Dan. Atlas V. 306.

Hele Familien Lewetzau har vist stor Interesse for Kirken, særlig de to ældste: Hans Friderich og hans Hustru Lucie Emerence Brochdorff, i det mindste findes disses Navnetræk forskellige Steder med samt deres Våben: f. Eks. på Altertavlen, Kalken og Oblatæsken. Om det end synes noget pralende, måske endog lidt overmodigt at anbringe sit adelige Navn og Våben på Altertavle og de hellige Kar, bør man dog vist se på dette — ikke med vor Tids, men med Datidens Øjne. Vi smiler ad en sådan Smagløshed, Datiden har vist ikke fundet det så anstødeligt!

I Pont. Danske Atlas¹⁾ står der, at »denne Ejer har bestøttet Altertavle og Prædikestol, som er smukt Billedhuggerarbejde«. Dette må bero på en Misforståelse, da der kun er grumme lidt Billedhuggerarbejde på Prædikestolen, der er en såre simpel Stol, forsynet med tarvelige, nu næsten udslettede Malerier af Kristus og Evangelisterne, mens derimod Altertavlen har en Del — om end ikke »smukt« — Billedhuggerarbejde, men denne kan ikke i sin Hëlhed være bestøttet af H. F. Lewetzau, den må stamme fra en langt ældre Tid, eftersom Motiverne er aldeles katolske.²⁾ Hvad der skyldes Lewetzau ved denne Altertavle, er nogle meget uskønne Forsiringer omkring den oprindelige katolske Tavle, i hvilke Forsiringer — som omtalt — hans og hans Hustrus Navnetræk og Våben indtager en fremspringende Plads.

Skønt man altså ikke med Bestemthed kan påstå, at Altertavlens Plads altid har været i denne Kirke, så er dens Alder utvivlsom. Den har samme Udseende som de fleste andre katolske Altertavler, idet den er delt i 3 Felter: 1 Midterfelt og 2 Sidefelter, hvilke sidste kan lukkes over Midterfeltet. Bagsiden af Sidefelterne prydes med nogle Malerier, der sér ud til i deres Blomstringstid at have været meget tarvelige, og som nu er næsten udviskede. Figuren i Midterfeltet er naturligvis Jomfru Maria. Med Barnet på Armen står hun på Månen og er omgivet af en Glorie, garneret med en

¹⁾ Se Pont. Dan. Atlas V. 306.

²⁾ Hvis Sagnet om, at denne Altertavle skal være tilført fra Sverrig som Krigsbytte er rigtigt, kan den jo for så vidt siges at være »bestøttet« eller »anskaffet« af H. F. L., men bortsét herfra, måtte det anses for det rimeligste, at den stammer fra Klostertiden, måske er lige så gammel som Kirken.

Rosenkrans. På hver af Sidefløjene står 4 Helgener 2 og 2 over hinanden, øverst kvindelige, nederst mandlige. Til højre for Madonna står Katrina og Barbara og nedenunder Kristofforus og Sebastian. Helgenerne på den venstre Side er vanskelige at bestemme. Den kvindelige Helgen nærmest Madonna er måske Marie Magdalene med Salvekrukken, den ene mandlige måske St. Peder — men deres Atributter er af så almindelig en Art, at en Afgjørelse bliver vanskelig.

Det ubetinget interessanteste ved hele Kirken er et gammelt Monstranshus, der har sin Plads lige ved Siden af Alteret. Det er 7—8 Alen højt, af Træ og rigt udskåret. For neden har det en Bredde af $\frac{5}{4}$ Alen, men det løber spidst opad og ender med et Kors. Det har naturligvis i sin Tid været Gemmestedet for de hellige Kar. Det indeholder nu et gammelt Malmrøgelsekar og en firkantet hvid Glasflaske med Sølvprop, i hvilken Flaske er noget Vand, der udgives for Vievand! Endvidere findes en gammel Silkepung på en Stang — en såkaldt »Klingbeutel«, der har været brugt til Indsamling af Penge hos de kirkebesøgende, men vist er af langt nyere Dato. — Monstranshuset har følgende Indskrift, der står i én Linie over Døren til Skabet:

52

der skal læses: Joh(anne)s Nicolai prior i(n) Ø m(o)n(a)st(erio): Jens Nielsen, Prior i Ø Kloster. Da denne Jens Nielsen nævnes i Årene 1504 og 1519, er dette Monstranshus altså fra Reformationsårhundredets Begyndelse.

Døbefonten består af et Jærnstativ, hvori er et stort Messingfad, formodentlig det ovenfor omtalte, som Fru Karen Friis ved sin Afrejse fra Oxholm forærede »til fundten og daabens Administration«. Der står desværre intet Årstal på det.

Af Lysekroner ejer Kirken 2. Den ene har ingen Indskrift, men på den, der er Alteret nærmest, står — omkring et stort Lewetzausk Våben:

Gerd Diderich Levezau Zu Thiele und Ellkier, Des Königs zu Dendemark und Norwegen bestatter Ritmeister zu Pferd. Gebohren A^o 1673 d. 25 Avgust. Memento Mori!

Denne G. D. Lewetzau var en Søn af den ældre H. F. L. og døde 24. Dec. 1737 på Tjele, i hvis Kirke han ligger begravet.

Kirkeklokken revnede for få År siden og blev derfor sendt til København for at omstøbes. Man blev imidlertid herinde opmærksom på, at Bogstaverne i den på Klokken værende Inskription var af en meget sjælden Façon, om end ikke Inskriptionens Indhold var særlig aparte — og Klokken blev derfor erhvervet for den oldnordiske Samling. En helt ny Kirkeklokke blev da anskaffet og ophængt i Tårnet i Efteråret 1886. Dens Indskrift er meget simpel:

STØBT AF B. LØW & SØN KIØBENH. 1886.

Indskriften på den gamle Klokke var:

IHESUS NASARENUS REX IUDEORUM
ANNO DNI MDXIII.

De store Malmlysestager på Alteret samt Kalk og Disk af Sølv stammer sikkert fra den Lewetzauske Tid.

b. Den Lewetzauske Begravelse, Epitafier, Ligstene.

Det store, kostbare Epitafium på Hovedskibets nordre Væg bærer følgende Indskrift:

D. O. M. S.¹⁾

Den høyædle og velbaarne Herre

Hr. HANS FRIDERICH LEVETZAU

Til Oxholm, Restrup og Nørre-Elkier

Ridder Hans Kong. May. til Dannemark og Norge

Høibestalte Geheime-Raad og General Lieutenant

Fød A^o MDCXXX D. XV Janu. Død A^o MDCXCVI D. XXVIII Jul.

¹⁾ Deo Optimo Maximo Sacrum ☉: Helliget den algode, almægtige Gud.

tillige med
sin høyedle og velbaarne Frue

Fr. LUCIE EMERENCE BROCKTORF

Født A^o MDCXL in Nov. Død A^o MDCXCIII in Jul.
som havde tilsammen i Ægteskab

VII Sønner og IV Døttre

Henrich Levetzau	Sophia Dorothea Levetzau
Theodosius Levetzau	Emerence Levetzau
Henrich Levetzau	Margarete Levetzau
Ditlev Levetzau	Lucie Hedevig Levetzau
Friderich Levetzau	
Gert Diderich Levetzau	
Christian Friderich Levetzau	

Er dette Monument til stedsevarende Ære-Minde
opsat A^o MDCCXXVI.

På Hr. Theodosius Lewetzaus Sarkofag læses:

Inden disse Fiele
lagde dend Salige Herre
Hr. Theodosius Levetzau
Ridder af Dannebrog Herre til Oxholm Bygholm
et Aallegaar
Hans Kongl. Maj^{ts} General-Lieutenant ved Cavalleriet
sine trætte been til hvile
siden hand i verden i 54 Aar
fra sin fødsels Dag den 11 Febr 1665
til sin Døds Dag den 6 May 1719
hafde signalliseret sig
Som en Stor General for Kongen
Som en redelig Patriot for Landet
Som en braf Soldat for Fienden
Som en ærlig Mand for alle
men mest
som en sand Christen for Himmelen
Den Seyers Krantz hand
hos os vandt
Hand udi Himlen for
sig fandt.

På hans anden Hustrus Kiste står: ¹⁾

Her under hviler det Dødelige
 Af den i Livet Høyædle og Welbaarne
 Fr. Anna Margaretha Brocktorffen
 Fød paa Rolstorff den 18 Jnlid A^o 1682
 Død paa Bygholm den 11 April A^o 1763
 Gift med den for længst afgangne
 Salige Herre Høyædle og Welbaarne
 Hr. Theodosius Levetzau Ridder
 Hans Kongel. May^{sts} General-Lieutenant.
 De har efterladt sig 1 Søn og 3 Døttre.

Indskriften på Hr. Hans Frederik Levetzau (den yngres)
 Kiste er følgende:

Quicquid mortale habuerit fatoque obnoxium
 Conditum heic habet
 Illustrissimus et excellentissimus
Dominus JOHANNES FRIDERICVS de LEVETZAU
 Prædiorum Bygholm, Oxholm et Aalegaard possessor.
 Lucem
 In Prædio Bygholm d. 27 Nov 1711 vidit
 Generosa editus stirpe,
 Generosa ipse præditus indole,
 Deo, Regi, Patriæ
 Se natum
 Judicavit atque ostendit.
 Animum pietate imbutum, optimis excultum studiis,
 Peregrinationibus eruditus politum,
 Honoribus maturum,
 Ad honores attulit
 Viginti jam et quinque natus annos.
 Tum
 Nobilium Cubiculariorum et Supremi Tribunalis Assessorum
 ornatus consortio
 Fidelia inter Aulam et templum Themidis partitus est officia,
 Lustrò exactò
 Conferentiæ Consiliarius
 Dignissimam thori Sociam
 Generosissimam Dominam

¹⁾ Angående den første Hustrus Kiste se foran.

SOPHIAM de ENDTEN

Votis petitam allegit votisq. parem.

Anno præterlapso

Claviger Regius,

Et quinque transactis annis

In Collegio Rei nostræ Nauticæ præposito secundum meruit Locum,

Nunc Equitibus Ordinis Dannebrogici 1750 adscriptus,

Biennio post

Dioecesi præfectus Aarhusiensi

Juste, vigilanter, salutariter

Per sex præfuit annos.

Tunc Provinciæ amanti et, si licuit retinenti valedicens

In supremo Tribunali

Munus Proprætoris gerere jussus

Consiliarii Intimi insignitus fuit honore.

Heic quinquennio præfuit

Sanctus et incorruptus justitiæ Antistes.

Prodesse desiit et vivere

d. 16 Sept. 1763

uxore optimâ

Cum septem filiis filiaqu. unâ

Superstite

Probatus

Regibus sapientissimis et Deo Judici:

Expertus

Benevolentiam Regum et gratiam Dei,

Desideratus

Omnibus bonis,

Præsertim vero

Maritæ mæstissimæ Proliqu. numerosæ et orbæ.

Oversættelse:

Her gemmes

hvad dødeligt og forkrænkeligt var af
den berømmelige Herre, Hans Excellence

HANS FRIDERIK v. LEVETZAU

Herre til Bygholm, Oxholm og Aalegaard.

Dagens Lys så han på Gården Bygholm

27 Novbr. 1711.

Udsprungen af ædel Stamme,

selv udrustet med ædle Naturens Gaver
 kendte og viste han sig født til
 at tjæne
 Gud, Konge, Fædreland.

En af Pligtfølelse gennemtrængt Ånd, uddannet ved grundige Studier
 beriget ved videnskabelige Rejser i fremmede Lande,
 og moden til Æresposter,
 medbragte han til disse
 i en Alder af 25 År.

Hædret derefter
 ved Optagelse blandt de tjenstgørende Kammerjunkere
 og Højesterets Assessorer
 delte han sin trofaste Virksomhed mellem Hoffet og Themis' Helligdom.

Fem År efter
 Konferentsråd
 kårede han til sin højtskattede Ægtemage
 den ædelbårne Jomfru
SOPHIA v. ENDTEN,
 Genstand for hans Kærlighed og denne fuldt værdig.

Året efter
 blev han Kongens Kammerherre,
 og da 5 År vare forløbene
 opnåede han den næstøverste Plads i Admiralitetskollegiet
 optaget 1750 blandt Dannebrogssridderne,
 og blev 2 År derefter

Stiftsbefalingsmand over Århus Stift,
 hvilket han i 6 År forestod
 med Retfærd, Årvågenhed og gavnlig Id.
 Denne Landsdel, som elskede ham og gerne, om det var
 muligt, havde holdt ham tilbage,
 måtte han sige Farvel, da han fik Befaling
 at overtage Justitiariusposten i Højesteret.

Hædret med Gehejmeråds Rang
 virkede han her i 6 År til Landets Tarv
 som en samvittighedsfuld, ubestikkelig Retfærdighedens Håndhæver.

16 Sept. 1763
 afsluttede han sit gavnrige Liv,
 efterladende
 sin elskelige Hustru
 med fem Sønner og én Datter,

anerkendt som en tro Tjæner
 af sine Konger og af den himmelske Dommer,
 med rig Erfaring
 om sine Kongers Gunst og Guds Nåde,
 savnet
 af alle gode Mennesker,
 dog især af sin højtbedrøvede Ægtefælle
 og sin talrige, nu faderløse, Børneflok.

På hans Hustrus Sandstenskiste står:

Her under hviler
 Frue Sophie von Eynden
 Sal. Herre Geheimeraad
 Hans Friederich Lewetzau
 Efterladte Encke, Hendes Fader var
 General Leudtnant
 Albrecht Philip
 von Eynden
 og hendes Moder
 Frue Ulrica Kragh
 Hun blev Fød den 23 Junij 1718
 Døde den 1 Januarii 1795.
 — — — — —
 Min Siel Døde Retfærdiges
 Død, og mit Endeligt blive som deres.
 — — — — —

På tvende Plader, den ene af Sølv, den anden af Messing, der fandtes på to af de i Kælderen værende Kister, men nu er opslæede i det vestre åbne Begravelseskapel, står følgende ¹⁾:

I. Her Under hviler
 Den Høy- og Velbaarne Frue
 Frue Friderica Louise von Levetzau
 Fød Grævinde af Moltke
 Fød d. 25de October 1751
 Død d. 18de November 1773
 Gift d. 6te Februarij 1771
 med

¹⁾ Se foran.

Herr: Albrect Philip von Levetzau
 Hans Kongelig Majestatts Cammer Herre
 Stiftbefalningsmand over Bergens Stift
 og Amtmand over det Søndre Bergenuhuusiske
 Amt
 Med hvem Hun ingen Børn havde.

— — — — —

II. Her under
 Hviler
 Adam Gotlob von Levetzau
 En Søn
 Af
 Hr. Albrecht Philip von Levetzau
 Ridder
 Geheimeraad Kammerherre og
 Stiftsbefalnings Mand over Aggershuus Stift
 Og
 Hans Hustrue
 Fr. Christiane Frideriche Grevinde af Vedel

* * *

Fød
 Den 10 August 1778
 Død
 Den 12 Decmbr 1780.

I Kirkens søndre Væg, over Degnestolen, er indmuret en Sandstenstavle med følgende Indskrift¹⁾:

IØRGEN · THVBE · EN WELBIRDIG · MAND
 TIL · ETZ · ER · BAAREN · WDI · LIEFLAND
 HAND · FESTE · EN · IOMFRW · MED · ÆRE
 ELINE · FRANTZ · BANERS · DATER · MON · WERRE
 DI · LEVEDE · TILL · SAMEN · PAA · FIERDE · AAR
 DERIS · BØRN · DE · AFLE · 3 · DI · WAR · GVD
 MONNE HINDER · HER · FRA · KALDE: DER · MAND
 SCHREFF · 1.5.9.0 · MED ALE: DERIS NAFN
 EY AD FORGIETE: LOD · HAND · DETTE
 EPITAPHIVM OPSETTE: SAA KALDET · GVD
 HANEM · TILL · HIMMERIGE: DER MAND
 MONNE · 1.6.1.1 · AAR SCHRIEVE · HVOR DI
 NV · MONNE · WERE · HVS · GVD · Y · EVIG ÆRE.

¹⁾ Se foran.

Ligstenene i Koret og i Hovedskibets Midtergang har følgende Indskrifter:

Naar det er Vingaards-Herrens tid

Arbejderne at kalde

skal hver for sin anvente fliid

Sin Lod og Løn tilfalde.

Saaledes

Hvile her efter 45 Aars udstandene Møie i Guds Vingaard

Forsikret om Naadelønnen ved en ærefuld opstandelse

Sal: Hr. *ANDERS LVND*

Fød A^o 1694 og Døde A^o 1765

Efter Himlens Kald en indviet Præstemand 1719 d. 13 Xbr

for Øland Meenighed

Efter Himlens Raad en Præsteviet ægte Mand 1723 d. 25 Junij

Til Dyddædle nu Sal: *BODIL JENSDAATTER*

Fød A^o 1681, og Døde A^o 1744 d. 24 Junij

Som 1724 16 April fødte ham udi 21 Aars Ægteskab en Daatter

Nafnlig *ANNA MARGRETHE*

Der A^o 1741 d. 3 9br traade udi Ægteskab med

CHRESTEN SPEITZER paa Ag

gersborregaard, Alle Ventendis en ærefuld

opstandelse Paa Christi tilkom

melsis Dag

(Våben.)

(Våben.)

HER HVILER ERLIGE WELBYRDIG
 OCH GVDFROCTIGE FRWE FRW
 ELLENE BANNER AF OXHOLM SOM
 LEFFEDE ERLIG OC DØDE CHRISTE
 LIG GVD GIFVE HENDE EN GLEDE
 LIG OPSTANDELSE AMEN OC
 DØD ANNO 90 DEN 29 SEPTEMBER

IEG WED AT MIN FERLSERE¹⁾ LEFVER
 OC HAND SKAL HER EFTER OPVEC
 KE MIG AF IORDEN OC IEG SKAL DER
 EFTER OMGIFVIS MET DENNE MIN
 HVD OC IEG SKAL SE GVD I MIT
 KØD DEN SAME SKAL IEG SE FOR
 MIG OG MINE ØYEN SKVLE SKV
 HANNEM OG INGEN FREMMET

¹⁾ Således står der.

Her hviler
 Madame Magdalena Christensen
 Fød Hass
 Hvis Liv begyndte i Aalborg A^o 1764
 Indtraadte i Ægteskab med Forpagter
 Christensen paa Oxholm den 5 Junii 1795
 Endte sit Levnets Løb i en haard Barselseng
 den 3 Junii 1796
 Efter at Hun 11 Dage i Forveien havde
 Født en levende Datter til Verden.
 Hun var
 En kiærlig og retskaffen Ægtefælle
 en fornuftig og duelig Huusmoder
 en god og oprigtig Christen
 Under de haardeste Smerter taalmodig
 Ved Dødens Komme roelig
 Fred med hendes Aske.
 Dette Gravminde
 af
 Hendes efterladte Mand og Datter.

Her under hviller dette sallige
 Guds Barn *ANNE NIELS*
DAATTER som er Barnefødt udi
 Kalundbørig A^o 1646 d. 24 Junij
 og sallig i Herren hensov her
 paa Oxholm A^o 1721 d.
 udi hendes Alders Aar Gud
 gifve Hende med andre Guds
 Børn en gledelig og ærefuld
 opstandelse paa dend yderste
 Dommedag.

Dend grume biter død
 Vort Lif i Verden endte
 og ved sit haarde stød
 os bort til graven sendte

Her under hviler
 ærlig agtbare og velforneme
 Mand sal: Madtz Andersen forrige
 Ladefoget paa Oxholm barnefødt udi Riber
 stiet i temering Sogen udi taphede A^o 1656
 d. 2 Februar. Bode og døde i Østerbye 1706
 d. 26 Februar hans alders 50 Aar. Med sin K
 hustru ærlig dyd og gudelskende Matrone
 Mette Friderichsdatter barnfødt udi Siælland paa
 tryggeveld udi Carise sogn A^o 1665 d. 8 Junij bode
 og døde paa Øland A^o 17 d.
 hendes alders aar Gud give den
 nem med alle tro christene en
 glædelig opstandelse paa
 den yderste dag.

Men se min Siæl som Gud
 tog i sin milde Favn
 fra Verdens Jamer ud
 til himlens trygge havn.

Dødelige

Du som nærmer Dig til Evigheden

Med Faste skridt

Betragt den forkrænkelige deel

Af

Hr. Søren Glud

Forpagter paa Oxholm

Som indesluttet til en Tid i denne urne

Hans dyrebare Siæl lever hos Gud

Hans Vandel var Gudfrygtig hans Omgang oprigtig

Derfore rørte hans Bortgang saa mange Hierter

Da han d. 23 April 1790 gik ud af dette Liv

som han begyndte 1752

Hans berømmelige Forældre Vare

Hr. Rittmester Johann Glud

og

Frue Marie Kirstine Biering

Af hvis efterladte Børn han var den ældste

Den største Lyksalighed i Livet fandt han A^o 1775

Da han vandt det Hierte

som nu er saa beklemt af Hans efterladte Ægtefælle

Madame Anne Lund.

Paa den ægte Kiærlighed fulgte de prectigste frugter

2 Sønner og 2 Datter

Af hvilke

den ene Datter gik foran, den anden fulgte efter

deres salige Fader

Hvis Tab aldrig glemmes af de 2 efterlevende Sønner

som med deres søde Moder stedse tænke saaledes

Øm aarvaagen Fader kierlig Ægte Mage beste Verdens Deel

Tak for ald Din Kiærlighed du fortjener vore Taare

Intit kan vor sorrig lindre uden det Forvissit Haab

Et urørligt Rige indtog din beste deel.

Under denne Steen hviler den erlige og velagtede
 nu salige Mand Anders Vognsen Krag fordem Bircke
 Dommer her paa Øland. Barnefødt udi Aarup udi Torslev
 Sogn anno 1670 den 2 April Boede og døde udi Knudegaard
 den 1 Junii anno 1740 udi hans Alders 70de Aar 2 Maaneder

Med sin kiere Hustru erlig dyd og Gudelskende Konne
 Anna Christensdatter barren-fød udi Røgel udi Brovst Sogn
 Anno 1662 den 3 Iulii. Boede og døde udi Knudegaard

Anno 1740 den 2 Iulii udi hendis Alders 78de Aar

Gud give dennem med alle sande troende

En gledelig og erefuld Opstandelse
 paa den yderste Dag.

Ieg sover vel, men lever vist
 hos Dig min Frelser Iesu Christ
 paa Dommedag skal jeg opstaa
 i Glæden sød med dig indgaa.

Her

under hviler

erlig og velagtede Mand

Tommas Ollesøn barnefødt paa

Øland i Knudegaard A^o 1636 bode

og døde paa Øland A. 1721 d 21

September

Med sin K. Hustrue erlig og gudfryg-

tige Daneqvinde Anne Christens D

barnefødt i Ris i Torslev Sogn A. 1656

bode og døde paa Øland A. 1728

den 27 October

Gud give dennem med alle tro

christene en gledelig

Opstandelse paa den

Yderste

Dag.

<p>Her under hvil ler den velaget og velforstandige D Mand sallig Lavres Mades Søn Birkei Schriever her til Ox Hollums Beirke Teng og barenfød udi Sønder Yx af gudfrøgtig og egte Foreldre den 2 Marti Anno 1672 og døde Anno 17 den</p>	<p>Her under hviler den velaget og velforstandige D Kone salig Karen Olles Datter baren fød udi Sønder Yx i Brovest Sogen af gudfrøgtig og egte For-eldre den 24 Aprilis Anno 1675 og døde Anno 17 den</p>
--	---

og bovede udi Sønder Yx udi 23 Aar og
bovede siden udi Vester By udi Aar
Gud lade denem med andre fromme
til Himmerig og Salighed komme
og tager der Lifsens Krone fat
di siger her al Verden god Nat.

Fra Kirkegården flyttedes den 27 September 1889 en
Sten med følgende Indskrift ind i Kirken og opstilledes dør:

Lettere end Livets Byrde
 være Gravens Slummer
 for
 Mad. Pederine Rosenstand
 Thomsen
 født i Kbh. d. 2 Julii 1795
 gift med Sognepræst paa Øland
 Hr. H. I. N. Thomsen
 d. 14 Novbr. 1813, død i Øland
 Præstegaard d. 18 Januar 1824
 der hviler herunder med 3 af
 hendes 5 Børn: Lorentz
 Iacob Rosenstand Thomsen
 født d. 14 Decmbr. 1816, død d. 9 Juni 1821
 Christian Thomsen
 født d. 3 Martii 1819, død d. 24 Maii 1821
 og
 Marthenus Lauritz
 Sophus Albert Thomsen
 født d. 24 April og død d. 16 Maii
 1821.

Lige østen for Kirken er oprejst et større Gravmæle med denne Indskrift:

Her under hviler
de jordiske Levninger
af
Niels Christian Rasch
kongelig svensk og norsk Consul i Nørrejylland
Eier af Oxholm og underliggende Gods
Han er født i Hørdum Sogn i Thy 1782
blev gift den 4de Oktober 1811
i Aarslev Præstegaard med
Jomfru
Maren Kragh Hviid
og ved hende Fader til tvende Sønner.
I disse sine kiæres Kreds fandt han sin Lykke
Indtil Gud ved et Slagflod endte hans virksomme Liv
i Aalborg den 2^{den} September 1831.
Ufortrøden Arbejdsomhed, vies og stræng Orden
udmærkede ham.
Han var en øm og trofast Ægtemand,
en kiærlig Fader for sine Børn.

På Kirkegården findes også en Ligsten over Præsten Hans Landorf Holm, der døde 27 Juni 1812. Indskriften på denne Ligsten findes i Jydske Samlinger 9 Bind 1882—83 og gengives derfor ikke hér.

VI. Optegnelser

fra Ølands ældste Kirkebog, der er begyndt 1649 af daværende Sognepræst: Hr. Peder Nielsen Klim.

1. Oxholm Kiereckes ornamentes.

1. En gamel skrefuen Gradual.
2. En gamel Psalme Bog med stoer stiel og noeder udi.
3. En gl. Alterbog in octavo.
4. En Messe-Serch og en gl. Messe-Hagel af Sort¹⁾ fløyel som tiener snart intet. •
5. Noch En anden Røed fløyels Messe-Hagel med grøne Aggremaner om, som ei findis nogen Vafen paa.
6. En gl. Allter Klæde Moxssen opslet.
7. Noch et andet Røt fløyels Alter-Klæde, som Øffrigheden dertil Steden Hans Exell. Hr. General Major Hans Friderick Levezou etc. self hafuer gifuedt til Kirchen, med deris Vafen derpaa baldyret.
8. En vacher Kalch og Disk af Sølf til Kirchen.
9. En liden tind Kande at brugge paa Alteret til Vin.
10. Et lidet tind bechen som brugis naar børen døbes.
11. En liden taufle Pung af grøn Ostindisk Atlask til at gaa om med I Kirchen.
12. Tuinde store Messing støbte liusse Stager.
13. En gl. Ildkar af Mallem.
14. Et Høyt skab huor udi Messe Klæderne, Bøger, Lyss og andet foruaris med lass (Lås) for.
15. Klochen udi Kirchen.
16. Et stor Messing Bechen til fundten og daabens Administration, som Frue Karen Friss har forærit til Kirchen, der hun drog fra Oxholm.

¹⁾ I Kirkeærets »lukkede« Tider, Advent og Faste, var det i tidligere Dage almindeligt at benytte en sort Messehagel.

2. Oxholm Kierchis Stolestader.

Efter den maade de findis udi Kierchen fra Øfuerst til Nederst, baade i Sønder Gang, som er Karle Stoele, Middelste Gang, som Er quinde stoel, og Nordeste Gang, som og ere quinde stoel, huem de til hører, og huo paa huer stoel Indgaar forklaret af med Hielperen Lauridtz Bertelss: I Westerbye og anders Degn i Østerbye, og fire beste Sogne mænd af Ølandtz Sogn lauridtz Laurids udi Østerbye, Søffren Thomessen ibm. Gierleu Jørgenssen i Westerbye og Bertel Nielss: ibd. udi Proustens Hr. Jacob Mauridtz Borchost Sogne Prest til Broust og Suenstrup Sogner saauelss. Her Peder Nielss. Sognepræst til Ølandtz Meenighed deris Neruerelse;

I dend sønderste Gang som ere Karlestole paa Mandssiden fra dit øfuerste og til det allernederste i Kierchen er — 23, og tuert ofer for Ued den nederste Pæl, i den middelste Gang Neden for quinde Stoelen i same Gang, er en Karl-stoel til hører Præstegaardens thienestefolch;

Quinde stoelen i dend middelste Gang fra det øfuerste, og til det nederste i Kierchen, undtagen for^{no} Præstens thienst drengis stoel Er 19 stoele stader.

Quinde stoelen udi dend Nordeste Gang fra dit øfuerste, og til det Nederste er — 17 stoele; Skichen af alders Tid hafuer Verit, Er, og fremdeelis efter Loven forblifr, at de ældre gifte sider udenfor de yngre i Stoellen, huor de gaar ind paa Helle eller Halfuegaarders staeder, og det holdis saavel iblant Mendene som quinderne, mens dog gad Huus Mænd og quinder at side inderste;

(Derpå følger Fordelingen i alle Stolene, hvorpaa sluttet således):

Dette offuenschreffen og forskrefen saa i Gudtz Sandhed rigtig at være som det forskreffuet staar, og der effter Ved en euig Schich skal forblifue, testerer vi Underschrefne, Ølands Eller Oxholms Kierche Torsdag d. 11 Novembris Anno 1686.

J. M. Borchost

m. m.

Peder Nielson

m. m.

B N S S T S L B S

G J S L L S A C S

3. Et Par Bemærkninger i Kirkebogen af Biskop
Broder Brorson.

a. Audita plurimum Reverendi Dni Præpositi Sacra et admodum devota meditatione in Textum Ps. 34 v. 12, et jucundo juniorum in sacris progressu explorato, has vidi Tabellas D. 22 Aprilis 1758.

Broderus

Brorson.

[Oversættelse.] Efter at have hørt den højærværdige Hr. Provsts dybe og såre opbyggelige Betragtning over Teksten Ps. 34, 12, og prøvet de unges fornøjelige Fremgang i deres Kristendom, efterså jeg Kirkebøgerne. D. 22 April 1758.

B. B.

b. Sanctas et egregias meditationes Religiosissimi et Charissimi Dni Præpos. Andr. Lundii de Scandalo audivi non sine Summa animi voluptate — Sit diu multumque fortunatus! — et explorato Juventutis in sacris progressu has vidi Tabellas. Fer. St. Michaelis d. 29 Septembris 1763.

Broderus

Brorson.

[Oversættelse.] Ikke uden den største Hjærtens Glæde hørte jeg den samvittighedsfulde, dyrebare Provst Anders Lunds dybe og fortræffelige Betragtninger »om Forargelse« — Gud skænke ham et langt og lykkeligt Liv! — og da jeg havde prøvet Ungdommens Fremgang i dens Kristendom, efterså jeg Kirkebøgerne. Mikkelsdag 29 Septbr. 1763. B. B.

[Sluttet 14 Oktober 1890.]

Om Skanderborg i Aarene 1617—1627.

(Af Fr. Meidell.)

Det kan muligvis forekomme en og anden Læser enten for dristigt eller for søgt, naar Overskriften stiller Navnet paa den lille, skjøntliggende, jydsk Kjøbstad sammen med Aarstal, som pege hen paa en af vort Fædrelands, særligt paa en af Jyllands, alvorsfuldeste Perioder. Der kan med Føje siges, at Skanderborg maa nøjes med den fædrelandshistoriske Betydning, den fik i Niels Ebbesens Tid, og vitterligt er det jo, at Stedet ikke kom til at spille nogen Rolle i »den tyske Krigs« Historie. Man vilde alligevel tage Fejl ved at kalde Overskriften vildledende, eller ved at tage den som et dristigt eller snedigt Forsøg paa at vindicere Skanderborg en ved Tidens Uret tabt historisk Rang; thi den melder blot kort og simpelt, at denne Artikel vil fremdrage en ret interessant militær Tanke, som Kong Christian den 4de knyttede til dette Slot i Fredstid, men som han havde glemt eller forkastet, da Krigen brød ind over Landet med ukjendte Rædsler i Følge.

»Ved Trediveaarskrigen blev der skrevet et blodigt Skilsmisebrev imellem to lange og vigtige Tidsrum« har gamle Grundtvig sagt, og dette Udtryk overfører vor dygtige Krigshistoriker, F. H. Jahn, paa Danmarks Deltagelse i nævnte Krig, for saa vidt som denne blev et Vendepunkt for Danmarks *politiske* Magtudvikling, først ved Kongens Forsøg paa at gjøre sig uafhængig af det danske Rigsraad, dernæst ved de uheldige

Alliancer, han knyttede med en Hob lunkne tyske Fyrster og fremmede Magter, ved hvis Hjælp han haabede at vinde tyske Lande og en europæisk Anseelse, der kunde trodse de mod hans Interesser forbundne svenske og hollandske Troesfæller.

Hvad enten den historiske Bevægelse gaar op- eller ned- efter, knytter den historiske Interesse sig altid stærkest til de afgjørende Vendepunkter; men jo mere broget og urolig en Tid har været, desto færre Actstykker har den i Reglen efterladt sig, og desto vanskeligere bliver derfor dens Historie-skrivers Opgave; Savnet af Actstykker gjør denne ulystelig¹⁾ og kan gjøre den uløselig. Vi maa derfor være Jahn meget taknemlige, fordi han paatog sig det Arbejde at skildre os hint vigtige, men i dobbelt Forstand mørke Tidsrum paa Grundlag af de Actstykker og Oplysninger, han forefandt.

Kjender man lidt til, hvad det vil sige at samle, sortere og filtrere gamle historiske Dokumenter, som enten ikke ere bearbejdede, eller, endnu værre, som ere falsk bearbejdede, saa maa man beundre Jahns »Historie om Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen«, og saa høj vil Beundringen være, at den holder sig til Trods for Værkets store Partier, der maa forkastes som prægede af en uhistorisk Tendens til at smykke Christian den Fjerde med »Feltherrens Laurbærkrands«; man vil overfor disse Partier huske, at Værket udkom Anno 1822 som Anden Afdeling af Christian den Fjertes Krigshistorie, og at Forfatteren hverken af sin Tendens eller af sin Tids servil-royalistiske Aand lod sig forlede til at dølge Kong Christians skjæbnsvangre Uvirksomhed i Juli 1626, der blev Skyld i Tabet af Gottingen den 1ste August, en af Hovedaarsagerne til Kongens Nederlag ved Lutter am Barenberge den 16—17 August 1626, — *Krigens* Vendepunkt. At en anden Hovedaarsag til samme Nederlag, nemlig Grev Ernst v. Mansfelds Sendelse fra Havelfloden til Schlesien og Ungarn d. 20 Juni s. A. med en Hær paa 16,000 Mand, ophøjes til Bevis paa Christian d. 4des strategiske Genie, tilsigter formodenligt at veje op imod hin Indrømmelse af hans store Skyld; men det betydningsfulde Skaktræk, ved hvilket Kong Christian gav Mansfelds 16,000 Mand helt ud af sin Haand i det Øjeblik, da han med sine 30,000 stod overfor Tillys 20,000 og Wallen-

¹⁾ De jydsk Cancellibøger have saaledes store Lacuner for Anno 1627.

steins 40—50,000 Mand, havde for den protestantiske Unions Sag en langt farligere Rækkeevne, end Modtrækket kunde faae for den katholske Ligue, naar nemlig Wallensteins Hovedstyrke paa henved 30,000 Mand drog fra de Magdeburgske Kvarterer ud til Mansfelds Forfølgning; Kongens Skaktræk var jo en ligefrem Følge af hans Forbund med den Siebenbürgske Fyrste, Bethlen Gabor, der havde betinget sig et saadant Hjelpecorps til sine Angreb paa Kejserrigets Kjærnelande.

Vil man skaffe sig historisk Klarhed over den vidt for-grenede Krig, som blev Vendepunktet for Danmarks Lykkesol, tør man altsaa vel bruge Jahns Værk til Vejledning, men ikke uden at tage væsentlige Forbehold, og ved Siden deraf maa man selvfølgelig agte nøje paa de endnu stadigt fremdukkende nye Bidrag til hin mørke Periodes Opklaring; vi Danske bør navnlig fæste vor Opmærksomhed paa de Bidrag, som belyse Forvirringen i alle Kong Christians militære og politiske Forhold, der fulgte efter hans Nederlag ved Lutter a. B.

I nærværende Tidsskrift, som udelukkende er helliget jydsk Forhold, indskrænke vi os til den Krigs-Episode, der foregik paa den jydsk Halvø; men for at forstaa den, maa vi først flygtigt overskue Kong Christians Forhold i Sommeren og Efteraaret 1627.

Efter Lutterslaget faldt, som bekjendt, Fyrsterne i den nedersachsiske Kreds Kejseren tilfode. Kong Christian tog kun Hævn over en af dem, nemlig da han midt i Sommeren 1627 fratog Ærkebispnen af Bremen hans Lande og Godser. Af de udenfor staaende Fyrster, som hidtil havde støttet Kongen, faldt først Kurfyrsten af Brandenburg fra, idet han undlod at betale, hvad han havde lovet Kongen; Siebenbürgen og Republiken Venedig gjorde ligesaa; Frankrig indskrænkede sig til at yde en Hjælp paa 500,000 Gylden og at tilstede nogle Hvervinger; Sverig trak sig ganske tilbage og England lod sin tilsagte Hjælp bero ved et kostbart Halsbaand og et Hjelpecorps paa 4000 Mand under Oberst Morgan.

Opskræmmet ved Kongens Nederlag og den derefter voxende Sandsynlighed for, at Krigens Skueplads kunde blive forlagt til Holsten og Danmark, havde disse Landes Adel, paa Møder resp. i Rendsborg og (Januar 1627) i Odense, ladet sig bevæge til at give usædvanligt store Løfter, som dog for den danske Adels Vedkommende maatte holdes i en Form, der ikke kunde

berettigede den katholske Ligue til at betragte Danmark som hørende til den protestantiske Union; Danmarks Konge var nu engang bleven Oberst i den nedersachsiske Kreds, og da saa vel Kong Christian som Liguens Hærførere af forskjellige Grunde vare tilbøjelige til at sammenblande disse Værdigheder, saa var Rigsraadet desto stærkere opfordret til at holde dem ude fra hinanden, saa meget mere som det ubefæstede Danmarks bedste Værnekraft alt var opbrugt af Kongen.

Fra denne politiske Oversigt gaa vi over til den militære.

Mansfelds Hær var, efter at have besat en Række schlesiske Fæstninger, trængt ind i Ungarn, men blev der angreben af Pest; saa flygtede Mansfeld fra sine Folk, for hvilke Bethlen Gabor nu ikke længere havde Brug. Hærens sørgelige Røster trak sig følgerigt tilbage gennem Schlesien, forfulgte af den Wallensteinske Hærfører, Grev Schlick, som afløstes af Oberst Pechmann, der virksomt havde hindret dem i at forene sig med de schlesiske Fæstningers Besætninger, medens han selv opnaaede at samvirke med de Brandenburgske Tropper, som forbad de Flygtende at marchere gennem deres Land. Saaledes lykkedes det for Pechmann i Slutningen af Juli 1627 at overfalde deres Hovedstyrke i Nærheden af Landsberg ved Warthaffoden, NØ. for Küstrin; men adskillige Flygtninge, hvoriblandt deres Fører, Mitzlaff, og Wolf Heinrich Bauditz, reddede sig til ny Tjeneste hos Kongen. Denne havde svært ved at skaffe sig Erstatning for saa stort et Tab; som Hærførere maatte han tage tiltakke med den gamle Markgreve Christoffer af Baden-Durlach og den vistnok endnu ældre Greve af Thurn, der blev Kongens Feltmarsk, den nys afdøde Gert Ranzaus Efterfølger i dette Embede. Markgreven fik med et lille Corps Ordre til at indtage Mansfelds gamle Stilling ved Havelfloden til Sikring mod Indfald i Meklenburg, og som Reserve for ham dannede den holstenske Adel et Corps i Holsten paa 5—6000 Mand.

Markgreven kom ikke til at vente længe paa Wallenstein, hvis Hovedstyrke rykkede frem mellem Oder og Havel, omtrent paa samme Tid som Kongen hørte de første Rygter om den schlesiske Hærs Tilintetgørelse; om Tilly vidste Kongen, at han med 15,000 Mand stod omkring Lüneborg, og med hver Dag blev det klarere, at de to liguistiske Hærførere agtede at

forene sig, sandsynligvis for at tage de gode Kvarterer i det endnu ikke udpiste Holsten.

Kongen afgav derfor sin Overcommando til Grev Thurn og ilede til Landdagen i Rendsborg for at faae alle vaabenføre Holster paa Benene til deres Lands Forsvar; Boitzenburg lod han befæste ligesom ogsaa nogle Punkter Syd for dette Sted og for Elben. Tilly førte sig disse Værker til størst Nytte, idet han belejrede og indtog dem i de sidste Dage af Juli, hvorved han drog Kongens Opmærksomhed saa ganske til disse Punkter, at den unddroges fra Hovedforetagendet: Overgangen over Elben ved Blekede, hvorpaa fulgte Berendingen af Lauenburg. Efterretningen om denne heldigt udførte Bedrift tog Modet fra Holstenerne, hvis Reserve spredte sig for alle Vinde; Grev Thurn trak sig fra Billefloden tilbage til Alster med Hovedkvarter i Wandsbeck, medens Kong Christian udnævnte den franske Greve Montgommery til Commandant i Rendsborg, fra hvilken meget forfaldne Fæstning han ilede til Glückstadt, da han fornam, at Wallenstein over Berlin rykkede frem mod Markgrevens Stilling ved Havelfloden. Markgreven blev altsaa nu ved Tilly afskaaren fra Forbindelse med Kongen og Grev Thurn, hvorhos han i Fronten blev truet af en vældig Overmagt. Skjødnt forstærket ved Flygtninge fra den splittede schlesiske Hær og nogle skotske Hjælpetropper, saa at hans Corps talte omtrent 10,000 Mand, saae Markgreven sig den 7de August tvungen til at retirere til Wismar og derfra til Halvøen Poel, hvor han forskandsede sig; umiddelbart derefter oversvømmede Wallensteins 45,000 Mand hele Meklenburg, hvor Wallenstein den 20de August tog sit Hovedkvarter i Dömitz. Herfra aftalte han med Tilly en personlig Sammenkomst i Buchen for at planlægge deres forenede Fremrykning. De liguistiske Feltherrer vidste nemlig, at de Fredsbetingelser, Kejseren kort forinden havde stillet Kong Christian, vare for haarde til, at denne kunde modtage dem; de havde det Hverv at sætte Kong Christian Kniven paa Struben.

Kongen og Grev Thurn gjorde et snildt Forsøg paa at manøvrere Tilly ud af Lauenburg, men det førte kun til, at de blev sikre paa, at han havde opnaaet Forbindelse med Wallenstein, hvorfor Grev Thurn førte sine c. 14,000 Mand vesterpaa bag Størfloden; derved fik de liguistiske Hære frit Indpas i Holsten. Samtidigt brød de op den 29de August,

Tilly med det Hovedhverv at holde Kongen og Grev Thurn i Skak bag Stør, Wallenstein med det Formaal at tage hele Halvøen efter at have blokeret Rendsborg og andre holstenske Befæstninger, ligesom Grev Schlick blokerede Markgreven paa Poel.

Liguisternes Indrykning i Holsten viste Kong Christian, at der for ham var Andet og Vigtigere at gjøre, end at passe paa Marskegnen; alt den 6te August havde han fra Krempe sammenkaldt det danske Rigsraad til hurtigst muligt at give Møde i Kolding, og faa Dage efter skrev han atter til Rigsraadet om »den Ruin, som nu skinbarligen er for Øjnene« (Kr. Erslev: Aktstykker til Rigsraadets Historie I. 29).

Han indsatte derfor Oberst Durant som Commandant i Gläckstadt og Jørgen Ahlefeld i Krempe, for selv den 13de September ad Søvejen at gaa til Dikhusen og videre tillands over Schulp, Tønning og Husum ad Flensborg til. Skjøndt han rejste uafbrudt ved Nat og Dag, vilde han paa det Tidspunkt næppe være kommen saa helskindet frem som han gjorde, dersom Wallenstein havde givet sig lidt mindre god Tid i Holsten med Belejringer og Bestormelser af dets Smaafæstninger, hvilket egenligt var Tillys Sag; men Wallenstein havde sine private Hensigter, der gjorde det ønskeligt for ham at blive ene om Kong Christians Tilintetgjørelse, eller om at fremkalde Kongens ubetingede Medgjørighed, naar Wallenstein som Hertug af Meklenburg krævede kejserligt Herredømme i Østersøen.

Det var derfor et Held for ham, at Tilly den 18de September blev saaret ved Pinnebergs Bestormelse, og at denne bayerske General, som ikke havde nogen maritim Interesse, derefter nøjedes med det beskedne Hverv at holde den jydskes Poses Aabning fri, medens den store Kejsershær fordybede sig i Landet op til Limfjorden, i Hælene paa de snart indhøntede, flygtende Afdelinger af Kongens Hære. De danske Øer dækkedes af Kongens Flaade under Gabriel Kruse, som derhos den 25de September fik Ordre til af al Evne at tilbagetage eller opbrænde de Skibe, Fjenden muligvis maatte have bemægtiget sig (Sjæll. Tegn. Nr. 23; H. G. Garde: d.—n. Sømagts Historie I. 155 ff.).

Foruden Kongens og Thurns Hær ved Stør og et flyvende

Corps under Rhingreven, Fru Kirsten Munks Elsker¹⁾, mellem Kiel og Rendsborg, havde Kongen endnu Markgrevens Corps, om hvilket der nu maa fortælles.

I Begyndelsen af September sendte Gabriel Kruse et Krigsskib og en Transportflaade til Poel for at hente Markgrevens Corps. Skjøndt dette havde havt ret gode Livsbetingelser, navnlig ingenlunde savnet Proviant, var dog en Blodgangsepidemi udbrudt i Corpset, som derved mistede c. 2000 Mand. Denne Svækkelse tillod ikke den gamle Markgreve at foretage nogetsomhelst med de 8000, andet end at faae dem indskibede til Holsten paa nær et lille Commando under Oberst Schlammersdorff, der skulde forsvare Poel, til Corpset havde faaet Alt med sig. Transportflaaden var nemlig for lille til at kunne nøjes med én Rejse.

Hertug Bernhard af Sachsen Weimar, der senere blev en berømt Feltherre under Gustav Adolf, førte den første Transport til Heiligenhafen; den bestod af Hertugens eget Rytter-Regiment og Kongens Livregiment; tre Dage efter afgik den anden Transport under Markgreven, og den bestod af det sachsiske Regiment, Conrad Nelles Ryttere og et halvt Regiment Skotter.

Saa snart Hertug Bernhard var landsat, lod han Egnen recognoscere, og hans Commandoer støtse bl. a. paa Rester af den holstenske Reserve, som meddelte, at Rhingreven stod ved Kiel, at Rendsborg endnu ikke var belejret, skjøndt Fjenden forlængst var rykket ind i Holsten. Det var Nyheder for ham, saavel som for Markgreven, der ankom den 13de September og trøstigt marcherede mod Oldenburg, hvor han dog ved Hjælp af Omegnens Bønder lod sin Stilling befæste, saa snart han hørte om Fjendens Udbredelse.

Det var i sidste Øjeblik, thi allerede den 14de September blev denne Stilling angreben af Grev Schlick, der havde ledet Poels Blokade, og som, ved Synet af Hertug Bernhards Indskibning, i Ilmarcher ad Landevejen havde søgt at naae det nordligste holstenske Udskibningssted før de Undslupne. Dette lykkedes ham vel ikke, men da han hørte om Markgrevens Stilling ved Oldenburg, kastede han sig over den og tog den;

¹⁾ Jvfr. Chr. IV's Breve ved C. Molbech I. 264 og S. Birket Smith: Grevinde Ulfelds Historie I. 28 ff.

hans Folk vare dog for anstrængte til at kunne hævde deres Erobring, men med Markgrevens gik det efter et Par Dages Forløb paa samme Maade, og disse maatte retirere til Heiligenhafen for atter at indskibes paa den der liggende Transportflaade. Da Skipperne havde faaet et Par Tusind Mand ombord, blev de pludseligt bange for, at Fjenden skulde komme over dem, og lagde ud fra Land, saa snart de kunde; herover opstod Vrede hos de Tilbageblevne, der gav sig til at bruge Vaaben mod hverandre saa forbitret, at Markgreven ikke kunde gjøre andet, end at gaa ombord og overlade de Rasende til deres Skjæbne. I Slutningen af September var Markgreven i Assens (Fynske Tegnelser), men om Morgenen efter hin Kamp paa Skibsbyggen gik de Tilbageblevne til Grossenbrode, hvor de den 16 Septbr. overgav sig til Grev Schlick, som lovede dem kejserlig Tjeneste. De indskibede Tropper landsattes dels den 18 Septbr. ved Flensborg, dels senere, under Nelle, ved Horsens. Rhingreven havde ad Landevejen ført sit Regiment til Flensborg, hvor han i det optog 800 Mand af de der landsatte Folk, med hvilke han i god Orden kom til Kolding, hvorfra Kongen kaldte ham til Fyn. Den 6 October udgik Ordre til Indkvartering paa Fyn af Rhingrevens Regiment (Fynske Tegnelser Nr. 3).

Saa snart Conrad Nelle havde udskibet, ordnet og indkvarteret sine Folk ved Horsens, gav Kongen ham Ordre til at afløse Bauditz i Nørre Jylland. Denne Mand havde, som ovenfor sagt, reddet sig til Kongen efter den schlesiske Hærs Nederlag og havde den 18 Septbr. i Kolding faaet Kongens Ordre til at samle Soldater og føre dem til Vendsyssel, hvor Prinds Christian havde faaet Overcommando. I Bauditz's Procesacter finder man vel den Paastand, at Kongen kun har brugt ham som Coureer til Prindsen, men den Mands Iudlæg ere ikke at stole paa; om nogen skriftlig Ordre fra Kongen til ham har der under de daværende Forhold i Kolding ej ret vel kunnet være Tale, thi de maa have været forfærdelige.

Kong Christian kom den 17 Septbr. fra Hadørslev til Kolding og havde paa Vejen ligesom i de foregaaende Dage været et afmægtigt Vidne til sine flygtende Troppers Egenraadighed og Udskejelser; den og disse gik i Kolding ud over al Grændse og culminerede i et formeligt Stormangreb paa Koldinghus, lige efter at Kongen og Fru Kirsten Munk vare

slupne vel derfra ved Middagstid den 18 Septbr. Inden det var kommet saa vidt, havde Kongen beordret Bauditz til at holde Styr paa de vilde Bander og føre dem til Vendsyssel; men deres Vildskab har sagtens ladet ham tilføje et Ord om at undgaa Byerne paa Østkysten og hellere samle Folkene i Viborg. Bauditz viste, at han ikke for intet havde gaaet i Mansfelds Skole; thi han bar sig ad i Nørre Jylland, som hans fhv. Chef havde baaret sig ad paa Toget fra Havelberg gennem Schlesien til Ungarn. Overalt plyndrede hans Skarer og begik saa svære Ugjerninger, at Jyderne enedes om at hjælpe Fjenden til at ødelægge disse Plageaander, og heri støttede det københavnske Regjeringsraad Jyderne, idet der den 24 Septbr. (jfr. 4 October)¹⁾ udsendtes et Opraab til de jydske Lensherrer om at lade Kongens tøjleløse Soldater slaa ihjel overalt, hvor man kunde vorde dem mægtig. Bauditz selv sendte hele Skibsladninger af ranet Gods ud af Landet, og Raseriet over hans og hans Banders Adfærd blev saa almindeligt, at Kongen maatte hæve Prinds Christians Commando i Vendsyssel og — som ovenfor sagt — lade Conrad Nelle afløse Bauditz.

Skjøndt Nelle vistnok var en baade dygtig og retsindig Mand, der i Viborg gav Bevis for at kunne organisere og disciplinere de rebelske »Gevorbne«, saa havde Jyderne dog udstaaet for megen Overlast af disse til at kunne see og paa-skjønne Nelles Dygtighed. De vejlede derfor den forfølgende Grev Schlick saa godt, at Nelle den 8 October, Dagen efter at han var kommen fra Viborg til Aalborg, maatte overgive sig til Schlick med 28 Rytter- og 2 Fodfolks-Compagnier.

To Dage forud havde Grev Montgommery paa Kongens Befaling maattet overgive Rendsborg mod fri Afmarche for Besætningen (omtr. 1500 Mand), saa at Wallenstein efter Nelles Capitulation var Enehersker paa Halvøen. Med Kongens Billigelse henvendte Rigsraadet den 18 October til ham sit Forslag om Gjenoprettelse af fredeligt Forhold imellem Kejseren paa den ene Side og Danmark med dets Lensfyrstendømme Slesvig paa den anden, da disse aldeles ikke havde noget med den nedersachsiske Kreds at gjøre (Erslevs Rigsr. Hist. I. 44).

Fra de forpinte Jyder havde der i Slutningen af September rejst sig vilde Skrig, der blev saa stærke og havde en saa

¹⁾ Sjæll. Tegn. Nr. 23.

skurrende Bitone af Klage over Kongens Skyld i deres Elen-dighed, om hvis Nærmelse han ikke engang havde advaret dem, at Kongen, den 5 October fra Dalum, fandt det klogest at skrive et langt Brev til Rigsraadet, hvori han nedlod sig til at forsvare sin Adfærd med Henvisning til sin Afmagt saa vel overfor Fjenden som overfor sine egne Soldater.

Naar man uden Fordom læser dette, i mange Henseender mærkelige Brev, der er aftrykt for tidt til her at turde gjen-optrykkes, vil man omtrent midtvejs forundret standse ved følgende Passus:

»Til Kolding adspurgte Vi og lod adspørge Alle dem, Vi kunde finde, som i Landet kyndig vare, hvor man bedst kunde gribe Stand og gjøre den Dêl, man burde at gjøre. Blev Os svaret, at der ingen sikker Plads var, der man sig kunde samle, uden Fyn og Vendsyssel.«

Først studser man over, at Kongen, der jo fra sine Børneaar var vel kjendt med Jylland og særligt vel med Vejen imellem Kolding og Skanderborg, kunde staa saa raadvild i Kolding, at *han* behøvede at spørge sig for hos kyndige Folk om en militær Stilling, i hvilken han kunde samle sine spredte Skarer.

Dernæst begriber man ikke, at Kongen, naar han *for Alvor* agtede »at gjøre den Dêl, han burde gjøre«, d. v. s. naar han virkelig agtede at bruge sine Soldater til at holde Fjenden ude af Jylland, ikke brugte sit Local-Kjendskab og sin rige Hærfører-Erfaring bedre, end at han kunde slaa sig tiltaals med Alternativet: Fyn eller Vendsyssel, eller rettere sagt med Fyn og Vendsyssel. Disse Landsdele ligge for langt fra hinanden til, at militære Bevægelser med Transporter over Lillebælt og Limfjord dengang have kunnet udføres i rette Tact og med den fornødne Punktlighed; man havde jo hverken Telegrafer eller Dampskibe, men ethvert Bud var afhængigt af Vind og Vejr &c.

For os, som mindes Ryes Besættelse af Skanderborg Egnen fra den 13 til 22 Maj 1849, fra hvilken Prittwitz ikke kunde manøvrere hans 7000 Mand ud med mindre end en Hær paa 22,000 Mand, maa det staa som en Gaade, at Kong Christian i September 1627 synes at have ringeagtet eller glemt det

mægtige Vanddrag, der fandtes i en god halv Snes Mils Afstand Nord for Kolding og ligefremt indbød ham til at benytte sig af det. Overveje vi hans Fordele ved at samle Tropperne i Skanderborg-Afsnittet, falde vi i en alvorlig Tvivl, om Kongen kan have havt en alvorlig Mening med Ordet om »at gjøre den Døl, man burde at gjøre«, men vi skyldte Kongens Minde at løse denne Tvivl saa godt vi kunne. En stor Vanskelighed ved denne Opgaves Løsning frembyder den Omstændighed, at vi ikke kjende Tallet paa de kongelige Tropper, som naaede Danmark før October 1627; men nogle Holdepunkter have vi dog. Jahn siger saaledes, at Nelle i Viborg samlede Levningerne af 15 Regimenter, hvoraf de fleste vare Ryttere, og vi saae ovenfor, at han overgav sig med 28 Rytter- og 2 Fodfolks Compagnier, hvilket efter alm. Regning vilde udgjøre 3400 Mand; men disse vare jo kun Levninger efter den jydsk Nedslagtning, den lovydigste Del af de Bander, der vare komne over Kongeaaen. Hvad Rhingrevens Regiment talte ved Indrykningen i Kolding, lader sig heller ikke nøjagtigt angive; men da det roses for god Orden, kan dets Styrke vel sættes til den normale, α : 3000 Mand, og i Flensborg havde det jo faaet en Forstærkning af 800 Mand.

Allerede heraf er det klart, at der af den kongelige Hær i Nord-Tydskland paa over 50,000 Mand dog altid ere komne 7—8000 Mand over Nørre Jyllands Grændse nogle Dage før end de kejserlige Tropper brød ind over samme, nemlig den 29 Septbr. Kongen har altsaa havt tilstrækkeligt Mandskab til en respectindgydende Besættelse af Skanderborg-Afsnittet, men Tilstrækkeligheden i Tal forringes ganske vist af den blandt flere af disse Tropper herskende Demoralisation. Forringelsen er imidlertid ikke, eller synes ikke at have kunnet være af væsenlig Betydning, da Rhingrevens Corps ikke var demoraliseret og Conrad Nelle jo var Mand for at disciplinere Bander, som vare blevne tøjleløse under Bauditz. Naar Rhingreven overtog den første Bevogtning af Afsnittets Passe, kunde Nelle organisere sine Folk under hans Beskyttelse. Det seer virkelig ud til, at Kongen paa denne Maade, blot ved en Ordre til Rhingreven og Nelle, kunde have skabt et godt Værn for Nørre Jylland, istedenfor at han prisgav det til Plyndring ved selv at gaa med Rhingreven til Fyn og ved at sende Thronfølgeren med Bauditz til Vendsyssel; den væsenligste Ind-

vending derimod former sig i Spørgsmaalet om, hvorvidt Kongen vidste, at Nelle var landsat i Horsens før eller efter, at Prindsen og Bauditz vare afmarcherede ad Viborg til; men dette Spørgsmaal tør vi ikke afgjørende besvare; med god Søndenvind *kan* Nelles Transport dog vistnok have været i Horsens før den 17de Septbr., da den afgik fra Heiligenhafen den 15de, og før den 17de Septbr. kan Kongen ikke have sendt Prindsen og Bauditz ad Viborg til, eftersom de Trende først paa denne Dag mødtes i Kolding. Spørgsmaalets Besvarelse afhænger vistnok af, om det kan godtgjøres, hvorvidt Vind og Strøm vare gunstige eller ikke under Nelles Sejlads fra Holstøn gennem Lillebælt til Horsens. — Sikkert er det imidlertid, at mange Tropper af Grev Thurns Hær maa have sværmet i Nørre Jylland før baade Nelles og Kongens Ankomst dertil, thi ellers kunde Bauditz jo ikke den 17de have faaet Kongens Ordre til at samle Sværmene; det staaer altsaa fast, at Kongen kunde have skaffet sig Folk nok til Skanderborg Afsnittets Besættelse, naar han alvorligt havde villet tage Stilling der.

Mene vi, at Kongen har ringeagtet denne Stilling, kan det kun tænkes muligt gennem hans Ubekjendtskab til Stedets store, militære Fordele. Disse grunde sig paa det af store Skove, Bakker, Søer og brede Vandløb, dengang mere end nu, stærkt gjennemskaarne Terræn. Hertil kom, at Slottet lige siden den 18 Februar 1617, da Kongen befalede, at det skulde omgives med Jordvolde, mere og mere blev forberedt til at blive Stillingens stærke Støttepunkt. Denne Forberedelse var ganske tidssvarende; thi foruden at ligge i Stridigheder med Hansestæderne, agtede Kongen at benytte sig af den i Tydskland stærkere og stærkere ulmende Religionstvist for at skaffe sig og sin næstældste Søn, Frederik, fast Fod i Bremens Ærkebispedømme, og som klog General tog Kongen selvfølgelig Hensyn til Muligheden af at blive trængt tilbage til Nørre Jylland, hvor han altsaa maatte skaffe sig en Basis.

En Ordre af 27 Marts 1618 viser os, at Befæstningsarbejdet da maa have været godt fremskredet, thi den taler ligefrem om »*Fæstningen Skanderborg*«. At det ikke har været Spøg eller løs Tale om en Slags Legetøj for Thronfølgeren, som i disse Aaringer havde sit eget Hof paa Skanderborg, skjønne vi af Ordren fra 18 Juni 1619, der paabyder Opførelsen af et muret Værk, sandsynligvis tværs over det Drag, som forbinder

Slotsholmen med Fastlandet, og dette Værk sees endvidere at have været færdigt i April 1620. Af Traps Beskrivelse af Danmark VI. 100 kunne vi see, at Resens Prospect af Skanderborg fra den Tid, da de Kejserslige besatte Jylland, viser Slottet omgivet af Jordvolde.

Det tre Stokværk høje Slot paa den bakkede Holm i Slotssøen maa i sig selv have været stærkt fremtrædende, men det blev det end mere ved, at dets fire Floje flankeredes af runde, fire Stokværk høje Taarne, og mest ved det firkantede Fangetaarn¹⁾ paa Nordvestsiden, der ragede højt op over de runde Taarne og altsaa ogsaa over den murede Slotsport paa Dragets Nordside, saa vel som over hele den svære, mindst 400 Aar gamle Murmasse.

En saadan Bygning kan kun have været stærk som Fæstning i en Tid, da Kanoner vare ukjendte Vaaben; thi fra Syd skyder sig en Halvø ud i Søen mod Slottet, hvorfra selv hin Tids Artilleri maa have kunnet skyde Breche. Spørge vi derfor om Fæstningens Art og Modstandskraft Anno 1627, saa er det os strax klart, at de af Abraham de la Haye afstukne og af Mogens Kaas's jyske Regiment samt Kronens Bønder i Aarene 1617—18 opførte Jordvolde umuligt have kunnet skjule, end sige dække Slottet; thi selv om der havde været Tid og Arbejdsstyrke til at rejse saa høje Volde, var der imellem Slottet og Søen for ringe Plads til det, for en saa betydelig Højde nødvendige Anlæg. Forholdet imellem Slot og Vold maa have været et lignende som det, vi kunne iagttage imellem Kronborg og dens Søbatterier, kun at Skanderborgs Volde maa have ligget saa tæt op til Slottet, at deres Besætning maa have flygtet fra det Punkt, hvor Fjenden tog sig for at skyde Breche i Slottet, naar den ikke vilde lade sig *stene* tildøde.

Til denne Mangel paa Plads kom en anden, der hidrørte fra Slottets Beliggenhed i Stillingens sydligste Punkt. Herved kom det, der skulde være Støttepunkt og som saadant tilbage trukket, frem i første Linie; derhos laa det for langt mod Øst i Stillingen; iøvrigt have Mose- og Engdragene imellem Skanderborg- og Stilling-Sø vistnok i 1627 bedre end i 1849 sikret den hele Stilling mod Omgaaelse paa den Kant.

¹⁾ Det var sikkert dette Taarn, som Anno 1655 viste sig saa brøstfældigt, at det maatte ombygges. (Fr. Meidell: Bille-Ættens Historie II, b, 34.)

Nogen stærk Fæstning har Skanderborg altsaa ikke været, derimod nok et brugbart Støttepunkt for Afsnittets Besætning og som saadant meget for godt til at blive vraget af Kongen i hans Situation den 17de September 1627, især da Fyn var sikret, og da Fjenden ikke havde Belejringsskyts.

Fæstningen maa ogsaa have kostet Kongen en kjøen Sum Penge, der vel er forsvindende mod, hvad Krigen i det Høle kostede ham, men dog stor nok til, at der burde være draget Nytte af den, da Tiden var dertil. Da man i hine Aaringer sjældent beregnede Soldaters og Kronbønders Jordarbejde i Penge, saa kan Summens Størrelse ikke nævnes. Vi vide kun, at Værkmesteren, som Anno 1617 afstak Jordvolden og »en Dam« [ø: Dæmning] »med to Porte og godt Omløb« [ø: tilbagetrukne Fløje] »strax nedenfor Slottet ved Svend Feldings Ridebane«¹⁾ og som var forpligtet til ikke at besvære Bønderne, ikke fik mere end 1670 Spd., der udrededes af Lønets Fogeder og Skrivere, formodenligt paa Afdrags-Conti i deres Regnskaber. — I Anno 1620 fik Skanderborgs Lensmand, Laurits Ebbesen (Udson), Ordre til at udbetale Laurits Murmester 11 Spd. for hver sjællandsk Alen af det 5 $\frac{1}{2}$ Alen høje og tre Sten tykke Murværk, som da var opsat nede ved Skanderborgsø.

Har det Ovenstaaende viist os, at Kongen ikke i 1627 kan have havt nogen militær Grund til at forkaste sin Plan med Skanderborg-Stillingen fra 1617, saa ville vi nu gaa over til at undersøge, om han da kan have glemt den, eller, rettere

¹⁾ Da det muligvis har Nyhedens Interesse for nogle Læsere at finde »Svend Feldings Ridebane« citeret efter Jydske Tegnelser, skulle vi efter samme Kilde meddele, at der den 2den Januar 1612 udgik Ordre til Skanderborgs Lensmand, Laurits Ebbesen, om at lade forfærdige en Stenbro fra Vort Slot Aakjærs Ladeport til »Svend Feldings Vandsted«.

Eftersom Dr. O. Nielsen i Danske Samlinger 1, IV, 173 har gjort opmærksom paa, at der er en norsk Lærd, som mener, at den nævnte jydske Sagnhelt slet ikke er en Jyde, medens vi af Traps hist.-topogr. Beskr. af Danmark kunne læse os til, at saavel Jyllands Østside (Falling Sogn, Nord for Horsens Fjord) som dets Vestside (Nørre Felding Sogn) gjør Fordring paa at være samme stærke Jydes Hjemsted, saa turde det være tidssvarende her at komme frem med, hvad der kan tale for den ene og for den anden Mening, saa at der idetmindste i Jylland kan blive Enighed om denne Sag, inden den Tid oprinder, da Jyder skulle slaa Mønt af Svend Feldings Grav, ligesom Helsingør har ledet Turisternes Strøm til Besøg ved Hamlets Grav.

sagt, om ikke hans *Barndoms-* og *Ungdomsminder* fra Skanderborg have været af den Art, som gjøre et Sted uforglemmeligt selv i stærkt bevægede Øjeblikke.

Skanderborg var jo Kong Frederik d. 2dens Yndlingsslot, og derover til kaldte han tidt sin ældste Søn fra Sorø, hvor hans Opdragelse egenligt skulde foregaa. Efter Faderens Død yndede »Prindsen« at bo paa Skanderborg, hvor der derfor stadigt byggedes og ændredes. Saaledes Anno 1591, da Lensmand Mandrup Parsberg beordredes til at lade nedbryde Slottets to Løngange og at sætte Plankeværker imellem Søen og Haverne; her lærte Prindsen, ifølge det gamle, dog af Olufsen og tildels C. Molbech (for ej at tale om Forfattere fra den nyeste Tid) forkjætrede Sagn, at bygge Skibe og at tumle dem paa Søen.¹⁾

Da »Prindsen« blev Kong Christian den Fjerde, holdt han en egen Bygmester for Skanderborg, Hans Borrikmand. Ved Slottet laa Lysthuset »Sparpenge«²⁾, som Kongen maa have havt kjært, siden han kaldte sit Lysthus ved Frederiksborg med det samme Navn. Tæt ved det Skanderborgske Sparpenge lod Kongen Anno 1605 opføre en Extra-Stald til fjorten Heste. Rækken af Kongens Skrive-Kalendere er jo desværre meget ufuldstændig, men alene af de bevarede kunne vi bevise, at Kongen ofte og længe har opholdt sig paa Skanderborg, f. Ex. i August, Septbr. og Octbr. 1608; i Januar 1609; i August og Septbr. 1616; i Februar 1617; i Decbr. 1619; i Januar 1620 o. s. v. Regjeringsforretningerne maatte selvfølgelig lide

¹⁾ Sagnet støttes af Cancellibøgerne: Den 22 Decbr. 1593 forlagdes 12 Baadsmænd fra Aarhus til Skanderborg; den 2 August 1595 fik Knud Brahe Ordre til at lade føre fra Aarhus til Skanderborg det Tømmer, som var ankommet paa Krigsskibet »Engelen« og hvoraf Kongen vilde bygge sig et Skib.

²⁾ Naar det ovenfor siges, at Christian den Fjerde paa Frederiksborg opførte et »Sparepenge« i Lighed med det, han kjendte fra sin Ungdom paa Skanderborg, gjøres det i Tillid til J. P. Rasbechs Beskrivelse af Frederiksborg Slot S. 192 ff., skjøndt C. Molbechs 1ste Bind af Chr. IVs Breve S. 401 har en Anmærkning om, at Frederiksborg havde sit Sparepenge allerede i Frederik den Andens Tid; her staaer nemlig, at dette »Sparpenge« var bygget i Slotsgaarden, hvad der i sig selv er usandsynligt; ialtfald kan det ikke gjælde det af Chr. IV opførte Lysthus, som laa omtrent der, hvor nu Slotsgartnerens Bolig findes, og som blev nedbrudt Anno 1720.

ved hyppige og langvarige Ophold paa dette afsides Slot, og dette bidrog sikkert meget til, at Kongen ombyggede Frederiksborg, hvis Situation jo iøvrigt mindede stærkt om Skanderborgs. Da det var skeet, overlod han sidstnævnte Slot til Thronfølgeren, for hvem han der indrettede et eget Hof, men som Kongen og hans Familie desuagtet besøgte; thi Egnen vedblev han at kalde »sin rette Vildbane« (jvfr. Brev Nr. 67 af ¹¹/₁ 1620 i Molb. Saml.) i Modsætning til de andre Jagtrevierer i Silkeborg, Hald, Aarhus og Bygholms Len. Jævnligt finde vi Ordre til Skanderborgs Lensmænd om at sende 50 store Dyr til de forskjellige Hofholdninger, og at Vildsvine kunne grassere værre her end andensteds i Jylland, kunne vi slutte af de jyske Bønders Klage over dem i Aaret 1589. Klagen besvaredes iøvrigt ikke videre bondevenligt; thi ifølge Ordre af 27 Septbr. 1600 blev der i Silkeborgs og Skanderborgs Len opført store Vildsvinegaarde »for at Dyrene der kunde blive bispiste i strenge Vintre«. At røre ved Kongens Vildbaner var at tage ham paa et meget ømt Sted; hvor farligt var det da ikke at røre ved hans »rette Vildbane«! Vi finde heller ingen Tegn til, at Bønderne gjentog deres Klage over de vistnok stærkt formerede Vildsvin.

Det var dog ikke blot Jagt og Fiskeri, som trivedes, hvor Kongen skulde føle sig vel tilmode; dertil krævedes ogsaa *industrielle Bedrifter*, og af saadanne fandtes da ogsaa ved Skanderborg ret storartede Glashytter og Salpeterlader, men fremfor alt det store, kongelige Svineslagteri, til hvilket alle jyske Lensmænd maatte lade deres Svin drive hen ved Efteraarstide. Da Flaaden fik sin væsenlige Forsyning med Flæsk fra Skanderborg, maa her følgelig have været adskillige Bødkere, Salttere, Pølsemagere, Børstenbindere &c., thi Ærter og Flæsk var snart sagt daglig Kost paa Kongens Skibe. At Skanderborg-Egnen i hin Tid maa have været meget nærsom, kunne vi skjønne af en Ordre, dateret 25 Marts 1635 (Jyske Tegn.), ifølge hvilken Lenets militære Befalingsmænd have kunnet undvære deres Løn i flere Aar uden at være sultede ihjel.¹⁾

¹⁾ Med Hensyn til den ovenfor omtalte Nærsomhed i Skanderborg Egnen, minde vi om Ordsproget: »Det vil ikke forslaa for ham, om han saa fik Skanderborg Slot«; at denne Nærsomhed dog ikke har holdt sig længe, skjønnes af et sildigere Ordsprog: »Den, der kan samle et Læs Tidsel Orret, kan købe Skanderborg.«

Hvad hidtil er sagt, peger hen paa, at Kongen har yndet Skanderborg som et naturskjønt, lystigt og livligt Sted; men Minder af den Art kunne nok blegne i bevægede Øjeblikke.

Huskes vil derimod det Sted, hvor en saa kjærlig Fader, som Kong Christian visselig var, mister et kjært Barn; og paa Skanderborg døde hans Datter Elisabeth d. 24de October 1608, og der blev hun jordfæstet; næsten lige saa klart har han i 1627 vistnok husket den senere Familiebegivenhed, der endnu kunde være ham i dyrebart Minde: I September 1619 boede Fru Kirsten Munk paa Skanderborg og nedkom der med Kongedatteren Sophie Elisabeth. Han havde ganske vist, som S. Birket Smith siger i Grevinde Ulfelds Historie I. 28 f., allerede i Slutningen af Anno 1626, da han laa under Lægebehandling for et Saar i Armen, faaet en stærk Mistanke om, at der bestod et vel fortroligt Forhold imellem Fru Kirsten og Rhingreven; men han havde besejret den, og den var sikkert ikke rodfæstet hos ham, da han efter Flugten opholdt sig paa Koldinghus med Fru Kirsten; thi han vedblev jo længe efter at kue den ned, naar den rejste sig.

Sætte vi os derimod ind i den harmfulde Stemning, der nødvendigvis maa have behersket Kongen paa Vejen fra Flensborg til Kolding, hvor han forgjæves anstrengte sig for at bringe sine Tropper til Lydighed, en Stemning, der maa have udviklet sig til afmægtigt Raseri, da han i Kolding oplevede, at disse samme Tropper gjorde ligefremt Oprør imod ham, saa kunne vi forestille os, hvorledes den hidsige, 50aarige Mand har afvist Fru Kirstens afdæmpende Tilmærmelser. Og da saa Rhingreven, efter et Par drøje Dages Forløb, rykkede ind i Kolding i Spidsen for sit velordnede Regiment og reddede Kongen ud af den mest fortvivlede Situation, saa kunne vi tænke os, hvorledes Fru Kirsten har modtaget ham paa Fyn, og hvorledes denne Modtagelse har virket tilbage paa Kongen. Hans Harm og Vrede har slet ikke kunnet faae Luft, da han selvfølgelig ikke kunde krænke sin Redningsmand; hans indre Kamp er altsaa bleven selvfortærende; hans sunde militære Tanke fra 1617 har, ligesom hans Villie til at forsvare Jylland og »gjøre den Del, han burde at gjøre«, maattet bøje sig for de to Elskendes Ønske om at komme til at nyde Livet paa den sikre Side af Lillebælt, uden Hensyn til, hvad Jylland maatte betale for dets Tilfredsstillelse.

Om saadanne Interiører tale historiske Actstykker næsten ikke. Vi have imidlertid et godt Bevis paa, i hvor høj Grad Fru Kirsten har kunnet magtstjæle Kongen, ikke blot i den Omstændighed, at Rhingrevens Regiment maatte følge efter Kongen fra Jylland til Fyn, men navnlig deri, at Kongen indrømmede Rhingreven personlig Kvartér paa Dalum Kloster, hvor Kongeparret boede, og at Fru Kirsten af denne Svaghed tog Anledning til paa den skamløseste Maade at stille sit usædelige Forhold tilskue.

Dagen, da Kongen oplevede hint tragiske Øjeblik paa Koldinghus, er nu fastslaaet til den 18 Septbr., altsaa Dagen efter hans Ankomst dertil, hvilket stemmer med, at han først tog ind til Borgmesteren i Middelfart, dernæst hos Gregers Krabbe, som var Lensmand paa Hindsgavl¹⁾, og saa at han den 29 Septbr. fra Dalum udstedte et Brev til Rigsraadet, hvori han afsagde dets berammede Møde i Kolding med den karakteristiske Motivering, »at man ej længer kunde være sikker der med sine Dokumenter« (Erslevs Rigsraads Historie I, 59). Det var en Fallit-Erklæring, som gjør det forklarligt, at Kongen i det følgende Aar jævnligt foreslog sine Rigsraader at lade de Kejserslige angribe i Jylland. Men Raaderne kjendte nu grundigt, at Kongen af alle Hærfører-Egenskaber manglede den vigtigste: Lykke. De vidste ogsaa, at Fru Kirsten gjorde ham ulykkelig; men, sagde de vel, hun er 21 Aar yngre end Kongen!

¹⁾ Disse og flere andre af de ovenfor angivne Tids- og Stedsbestemmelser støtte sig til en Herredagsdom af Anno 1636, som desværre findes for vidtløftig til at kunne følge med denne Artikel som Bilag. Muligvis kan et senere Hefte bringe den in extenso med oplysende Anmærkninger.

Prøve paa tidligere Embedsstil.

Ved Vilhelm Bang.

Horsens Magistrat til en udvandret Lieutenant.

I afdøde Provst Fabricius's Samlinger findes Kopi af en Skrivelse, som Horsens Bys Magistrat i 1709 tilsendte et af deres Bysbørn, som for lang Tid siden var udvandret derfra og nu var Lieutenant i preussisk Tjeneste. Kopien har været lagt sammen som et Brev med Udskrift ligesom paa det originale Dokument; formodentlig har Lieutenanten selv i sin Henvendelse til Magistraten meddelt sin Adresse, der ikke saa lidt minder om Jakob von Thybo; den lyder saaledes:

<p>Wohl Edler, Wohl Manhafftiger <i>Monsieur Thomas Andraesen Winther Lieutenant</i>, undt Königl. Preusisher wohl Bestalter undt <i>Commandirende Ober Officier</i> über dero 3 Ämbter <i>Neustadt an der Dass: Goldbeck</i> undt <i>Zecheliner Compagnien Landt Militiens</i> werde dieses</p> <p><i>Franco bis</i> <i>Hamburg.</i></p>	<p>gegen <i>Witstock.</i></p>
---	-----------------------------------

Baade er Brevet ganske betegnende for Datidens Forhold i en lille Kjøbstad, og det kan tillige tjene til at supplere nogle af de magre personalhistoriske Oplysninger, vi have om Raadmændene i Horsens i det syttende Aarhundrede. Brevet lyder ordret saaledes:

Wel Edle Wel Mandhafftige Hr. *Lieutenant.*

Hans ærede Skrifelse, *daterit Witstock* d. 28 *passato* er osz med sidste post wel behendiget, huoraf fornemmes hans

wel ergaaende, som er osz meget kiert, yndskende gierne desz langwarende *Continuation* at maate fornemme som skal være osz disz Kiærrere; Ellers gifues hannem wenligst til Giensvar, at huad Brefve som fra hannem er hidkommen paa nogle Aars tiid, og paa osz har været *Adresseredt*. Dem hafuer wj wed wores ære og Reedlighed Hr. *Lieutenantds* Forældre udj Egen Haand rigtig lefueret, og wj Self Postpengene der af betalt, og hafuer de osz igien berættet dennem strax at hafue beswaret, og til hamborg med Posten forsendt, huorfore wj osz ey wiidere bekymering der om har giort, Men som hand sig paaberaaber ingen Svar paa hans Brefve, at have bekommet, da har wj *Resolveret* selv dette hans sidste at besware, eftersom ingen af hans herboende Moder eller Sødskinde der paa Sware wil, og der for hermed tienstl: tilmelder, at hans gode Fader *Andres Jensen*, forige Raadmand her i *Horssens* udj Herren er bortsovet *Anno 1706* in *October* Maanat. Og her udj *Horszens* Closter Kierche, heel skickeligt og prægtigt blefuen begrafuen, Og efter hannem tilfalt Hr. *Lieutenant* ingen Arve-Deel; Hans Moder *Maren Tomasdaater Winter* lever endnu wed helszen og helbred, og boer her i Byen paa Søndergade! Hans Faders Søster Anne Jens Daater Sal. Raadmand *Andres Kollemottens* døde *Anno 1708* in *May*. og blef her i Closter Kiercke hæderligt begrafuen, efter hende tilfalt Hr: *Lieutenant* paa sin Lod Otte Rdr: Tou Marek, Elleve Skielling Danske. Huilken hans Arve Lod = 8 Rdr: 2 g : 11 β : hos en Borger her i Byen wed nafn Morten Sørensen Hillebrand i forwaring er nedsat; Dersom Hr. *Lieutenant* dennem hos hannem wil betimmelig lade affordre, er de huer Stund *parat*, hos hannem at kand bekommes, Men huis de for lenge hos hannem worde bestaaende, da er de Kongen hiemfalden.

Hans Gamble Moder begierer Hr *Lieutnant* hende dennem wille forære, thj hun siger dennem hart at behøve, entten til hendes begrafuelsze eller andet, sigende hun sin ganske Middel paa hendes Børn at have bortsat, og meest paa hendes Søn *Iens Andersen*. som war gift og Boesat og hafde *Condition* i Norge men nu ey wides huor hand er. Hr *Lieutnants* anden Broder Søren Anderszen Winter¹⁾ er gift nest forleden Aar her i Byen, og boer i Smedegaden; Hans Søster Anne Anders

¹⁾ Familien Winter er endnu ikke uddød i Horsens.

Daatter boer her i Byen, og er Trolowet med en ung Karl wed nafn Chresten Anderszen, som nu har begifuit sig ud ad *Holland* paa lange Reiszer til Siøes; hans andre tou Søstere er i Siælland j *Friderichsborg*, den eene er der gift, og den anden er der ugift. Huad angaar hand begierer hans Geburtz Bref her fra Raadstuen, af huad Forældre og herkombst hand og hans Forældre her i Byen er fød og baaren af; Da er det alle Mennisker her i Byen waanende fuldkommelig bewist og Kundbart — at hans nu afdøde Fader Sal: Andres Ienszen, i mange Aar har wæret, og her Raadmands Bestillingen her i Byen wirckelig har betient. Hr. *Lieutenants* Far:Fader, nu Sal: Iens Sørrenszen, som war en høj bemidlet Mand, Iligemaade i mange Aar, war en berømmelig og wirckelig Raadmand her i Byen; Hr. *Lieutenants* Moder Fader — *Thomas Knudsen*, war deszligeste ogsaa en heel braf berømmelig Raadmand her i Byen, i mangfoldige Aar, Og alle forskrefne nu Sal: Got folck, af de Beste, og høy-Fornemste Familier her i Byen paa de tiider, Behager det Wel Edle Hr: *Lieutenant* derom at have sit Geburtz Bref paa Stemplet Papier, med det store Raadstu Seil paatrøgt, kand det rigtig bekommes naar forlanges, og kand hand allene til Skrifue hans Broder Søren Anderszen Windter, at hand derom wed Raadhuuszet gjør ansøgning; Omkostningen kand tages af Hr. *Lieutenants* Arwe-Midler, efter hans Sal: Faster Anne Sal: Andres Kollemottens, om hand det saaledes got er agter; Hans Broder Søren siger hand ej Hr: *Lieutenant* wil tilskrifve, formedelst hand hannem saa tit har tilskrefuet, og aldeeles ingen Swar derpaa fra Hr. *Lieutenant* erholdet! Ellers lader alle paarørende hannem sambtlig helszen, Og wj nest Selfynskelig Langwarig Welgaaende, os *Recommenderer* at forblifue

Wel Edle Wel manhofftige

Hr. *Lieutenants*

Tienist ørgivne

Tiennere

Horssens Raadstue
d: 12 *November* 1709.

Stefen Rasmussen
Hofgaard.

Lauritz Erikszen
Riiber.

Morten Cortsøn.

Felberedernes Lavsskikke.

Ved samme.

I Fabricius's Beskrivelse af Horsens findes Side 440 bemærket, at Horsens Felberederlav, der tillige i sig indbefattede Handskemagerne, i 1699 havde en Strid med Magistraten angaaende Lavets Ceremonier, »Svendenes Kroning og andre gamle Fantasier«. Man kan tænke, at her er Tale om nogle af de Skikke, som brugtes, naar en Dreng efter udstaaet Læretid skulde gjøres til Svend, og som vare forskjellige i de forskjellige Lav; Sagen har vel været den, at Magistraten har ment at burde gribe ind for at søge at værne om de unge Menneskers Helbred. Maaske det har været den Strid med Horsens Magistrat, som har virket helt hen i vort Aarhundrede, saa Ceremonierne, ved hvilke Læredrengene, efter at have gjort Svendestykke, bleve til Svende, ikke udførtes i Horsens, men man maatte søge til Kolding for at blive Felberedersvend efter alle Kunstens Regler og Forskrifter.

En gammel Felbereder i Horsens har til Fabricius meddelt, hvorledes det i 1807, og formodentlig længe efter, gik til ved en saadan Højtidelighed i Kolding. Den, der skulde være Svend, havde først at fremsige sin »Grusz«, vel at mærke paa tydsk, men det var en lang Tale, og imidlertid stod Oldgesellen og holdt over Novicens Hovede en Krone, flettet af Christtorn¹⁾; dersom nu den vordende Svend havde det Uheld at sige fejl, eller endog helt at standse, lod Oldgesellen Kronen falde ned over Ørene paa ham; dog kunde det hjælpe, naar han i Forvejen

¹⁾ Det er naturligvis dette, der sigtes til ved Udtrykket »Svendenes Kroning og andre gamle Fantasier«.

havde lovet Oldgesellen en Specie eller en Bolle Punsch; da tog han med mere varsom Haand paa ham. Var nu Grusz'en fremsagt, skulde den ny Svend »rejse«, hvilken Rejse dog foreløbig kun blev en Formsag, der bestod i, at han paa Ryggen fik en Felleisen eller Tornyster med Teglsten, mere eller mindre fuldt pakket, eftersom han havde lovet at ofre til Oldgesellen; med den maatte han foretage en Vandring ud ad Kolding ene Byport og ind ad den anden. Derpaa erklæredes han i Kolding for Svend; men naar han kom tilbage til Horsens, kunde der dog alligevel opstaa nogle Bryderier for ham, førend han blev optaget i Lavshuset; havde han nemlig, medens han var Dreng, vovet at ryge Tobak, blev der, naar han traadte ind i Lavshuset, rakt ham en Pibe, vel stoppet med tørret Høsemøg; den maatte han ryge udenfor Døren, først da fik han Lov til at komme ind, men skulde endda betale en Bøde for sin forhen begaaede Forseelse.

Fra Overtroens Tid.

Ved samme.

Det er en bekjendt Sag, at naar i tidligere Tid en Person, Kvinde eller Mand, var anklaget for Trolddom og Hexeri, auvendtes af den høje og oplyste Øvrighed ofte »Vandprøven«, d. v. s. den anklagede fik den højre Haand bunden til venstre Fod, og omvendt, altsaa korsvis, og saaledes sænkedes Synderen langsomt ned i en Dam eller en Aa; havde han eller hun nu Held til at synke ned under Vandet, var det efter Datidens Begreber et Tegn paa Uskyld, medens den, der ikke kunde synke, maatte gjøre Regning paa snart at komme paa Baalet. Endnu hen imod Slutningen af det syttende Aarhundrede have vi Beretninger om, at »Vandprøven« blev anvendt. Skarprettet i Aarhus Mester Herman Høker giver saaledes¹⁾ Oplysning om nogle Embedsforretninger, han havde udført 1686: »En Mand Peder Kierj hannem kastede jeg paa Vandet, og da svømmede han som en Gaas«; »tre Kvinder, som for Trolddom var beskyldte, haver jeg efter Øvrighedens Begjæring svømmet, og de svømmede ret vel paa Vandet.« Men det har ogsaa truffet sig, at en Kvinde, der havde et daarligt Ry paa sig, men som det synes ikke har været anklaget for Retten, selv har ønsket ved Vandprøven at rense sig for andre Menneskers Mistanke. I Ribe Landemodes Protokol findes blandt de Sager, der bleve agerede paa St. Hans Landemode 1687, som Nr. 4:

¹⁾ Hüberts Aktstykker vedk. Aarhus II, 255—6.

»Hr. Jens Mogensen i Andsager imod Anne Christian Brunswigs:

1. Læst Stævningen, dat. 11 Juni 1687.

2. Læst Hr. Jens Mogensens Skrivelse til Provsten Hr. Christen Mortensen Friis angaaende hvis med Anne Christian Brunswigs var passeret dom. 14 Trinit., at hun svømmede i Aaen, dateret 15. December 1686.

3. Læst Hr. Jens Mogensens Indlæg, dat. 22. Juni 1687.

Anne Christian Brunswigs mødte og nægtede ikke, at hun jo havde gaaet for Kirkedøren og begjæret, at Folkene vilde gaa ud at se, at hun vilde gaa ud i Aaen, og lade dem se, at hun ingen Troldkone var efter Angivelse, mens svarede til det Vanrygte, at hun var uskyldig, og Folk havde sagt hende dette paa af Had og Avind.

Eftersom Anne Christian Brunswigs efter egen Vedstaaelse haver begaaet den Forargelse, hvorfor hun er anklaget, idet hun haver gaaet ud i Vandet for alle Folk og vilde bevise sig ikke at være Troldkvinde, og paa en Søndag raabt Folket ud af Kirken til at se derpaa, da bør hun for saadan Forargelse at udstaa Kirkens Disciplin med aabenbare Skrifte; og eftersom hun er meget berygtet for onde Kunster, da haver Sognepræsten at give efterdags nøje Agt paa hendes Forhold; og dersom hun enten med Ord eller Gjærninger styrker det Misrygte, som hun er udi, og ikke den i alle Maader søger at dæmpe, da bør hun at rømme Sognet og Herredet.«

Yderligere omtales denne Sag ikke i Landemodes-Protokollen, saa Anne har formodentlig været saa fornuftig i Fremtiden at tage sig i Agt.

Meddelelse fra Bestyrelsen.

Om Valget af Selskabets Embedsmænd for Aarene 1891—5 er udstedt følgende Erklæring:

Ved Optællingen af de indkomne Stemmesedler til Valg af det jyske historisk-topografiske Selskabs Embedsmænd for Aarene 1891—5 fandtes, at de fleste Stemmer faldt paa den hidtilværende Bestyrelse, som saaledes blev gjenvalgt, hvorefter Professor *Kr. Erslev* i Kjøbenhavn og Pastor *Feilberg* i Darum havde de fleste Stemmer og saaledes bleve Suppleanter. Til Revisor gjenvalgtes Apotheker *Strøyberg* og til Decisor Etatsraad *Kier*, begge i Aalborg.

Aalborg, den 9de Januar 1891.

L. K. Kier. Magnus A. Schultz. D. H. Wulff.

Bidrag til Skildringer af Forhold
i
Nørre og Sønder Herred, Randers Amt,
i Tiden fra 1850 og derefter, optegnede 1889.
Af Lærer J. V. Nissen i Ramten.

I Sønderjylland opvoksede jeg som Barn og Yngling i en stærkt bevæget Tid, hvor gamle Forhold og Former maatte vige for en ny Tid og en ny Levemaade, og da jeg i 18 Aars Alderen kom her til Egnen, var den samme Bryden i sin Begyndelse her.

De omtalte Egne have skiftet Udseende, Folkelivet er iklædt andre Former, og Minderne fra mine unge Aar ere nu et Stykke Kulturhistorie.

Jeg har derfor fremstillet Forholdene, som jeg har oplevet dem, og jeg har kun medtaget saa meget af gamle Folks Meddelelser, som fandtes at passe. Det Fortalte er ikke blot set og hørt; men det har trængt sig ind paa mig og ind i mit Liv.

Da Liv, Virksomhed og Tankegang hos et Folk ikke ytrer sig skematisk, har det været mig vanskeligt at ordne mine Bidrag under et bestemt Skema; men for dog at faa lidt Orden har jeg begyndt med Barnets Fødsel og endt med Mandens Død, og ligesom Livet selv indenfor denne Ramme medfører alt spredt og stykkevis, men dog saaledes, at alle Stykker blive til en Helhed, saaledes har jeg ikke været i Stand til at holde hver Ting særskilt for sig, idet jeg skildrede Livet i sin Helhed.

Derfor har jeg kaldt disse Minder »Bidrag til Skildringer af Forhold i Nørre og Sønder Herred.«

Før Fødselen.

Der var mange Hensyn at tage baade for den vordende Moder og for hendes Omgangskreds; thi her som overalt og i alle Landets Egne blev der taget særligt Hensyn til den Kone, der var i saadanne Omstændigheder.

Der maatte ingen slibe en Kniv paa Dørtærskelen uden først at gaa derover selv, efter at Slibningen var tilendebragt, da, hvis den Frugtsommelige gik først over, det vilde have en utidig Fødsel tilfølge. Der maatte heller ikke hugges paa nogen som helst Dørtærskel; thi det ufødte Barn faar Striber eller Moderpletter, hvis dets Moder gaar derover. Mærker af Øksens Slag paa Tærskelen giver Streger, og Huggespaan giver Pletter. Den svangre Kone maa ikke kjøre baglængs, heller ikke skubbes eller trænges baglængs; thi det bevirker en aved Fødsel. Den frugtsommelige Kvinde maa ikke sy eller lade sy paa sine Klæder, mens de ere paa hendes Krop; thi saa længe disse Sting holde, kan Fosteret ikke fødes. Den Kone, der stjæler under Svangerskabet, bliver Moder til en uforbederlig Tyv.

Der er næsten ingen Nulevende, der tror paa det her anførte; dog iagttages endnu nøje, at man ikke gjør den Frugtsommelige bange, vred eller bringer hende i en heftig Latter, kort sagt, man tager mere Hensyn til hende end til nogen anden Kvinde.

Derimod tages der kun lidet eller intet Hensyn til den, der er forført eller »lokket«, som det almindelig kaldes.

Føler den Svangre Lyst til at spise særegen Mad, da føjes hun deri, dog nu ikke saaledes som forhen, da man hørte flere Historier om, hvor forunderlig en Kones »Ilyst« tilfredsstilledes.

Naar Fødselen stundede til, skulde Jordmoderen hentes, og man var da overbevist om, at Hestene ikke kunde kjøres forfangne, og den Tro er almindelig endnu. Endskjønt man nu iagttager Forsigtighed, er man ikke ør over Hestene paa Tur efter Jordemoder eller Læge.

Efter Fødselen.

Naar den lille var født, plejede Jordmoderen altid at kalde paa Faderen og lægge Barnet i hans Arme, hvorefter det afleveredes til Moderen. Denne Skik er ikke ganske forsvunden endnu. Gamle Folk fortælle, at forhen skulde Faderen

ikke alene tage Barnet i sine Arme, men han skulde ogsaa sætte det paa sine Knæ og kysse det. Før Faderen modtog Barnet, var det svøbt; men der siges, at i ældre Tider maatte Barnet ikke komme i Klæder, før Faderen havde favnet det.

Barnet blev, saa hurtig det lod sig gjøre, forevist for Husstanden, og enten det var stort eller lille, grimt eller smukt, af disse rost i høje Toner. Denne Fremstilling sker endnu, navnlig for Nabokoner og Børn.

Det uægte Barns Fader hidkaldes sjælden; men giver han ikke den forførte Pige 2—4 Kr. til hendes Barselleje, anses han ikke for at være en agtværdig Karl!

I ældre Tid blev Barnets Arme indsvøbt; men i den Tid, Nulevende kan huske, blev det svøbt med fri Arme ligesom nu. Den første Ble blev ikke varmet, men holdtes mod den aabne Dør, hvilket skulde bevirke, at Barnet aldrig blev kuldskjært eller hvad man kalder en »Frossenpeer«. Man havde store uldne strikkede Huer med mange afstikkende Farver; men nu bruges der sjælden Hue. En Dreng fik første Gang en Pige hue, og en Pige fik en Dreng hue paa. Forsømtes dette, blev den Lille engang uheldig gift eller ugift. Det var en fast og given Regel, at Barnet fik en »Sut« eller »Suttold« i Munden, saa snart Tiden tillod det. Denne Sut var lavet af tygget Smørrebød og stødt brunt Sukker. Nu læsker man blot den Lille med Sukkervand, indtil Naturen selv tilbyder den moderlige Kilde.

Naar Naboerne hørte, at Fødselen var overstaaet, spurgtes der, om det var en Dreng. Blev der svaret nej, saa hed det i Regelen: »Ikke Andet« eller lignende, og denne Ringeagt spores endnu.

Barselkonen blev der budt en Snaps »til at styrke sig paa efter den Tur« og derefter Vælling eller Risengrød. Nu er det Skik overalt, og det var det ogsaa den Gang, at de to Koner, der havde været tilstede under Fødselen, straks gik hjem og lavede den første Mad, i Regelen Sødsuppe. Byens Koner bære alle Mad, mindst én Gang, endog til den Fattigste, af hvem de ikke modtage noget igjen, ellers retter Heubæren af Barselmad sig efter Familieskab, Bylag og Bekjendtskab. Maden, der bæres, bestaar hovedsagelig af en større Kringel, der i den Anledning bestilles hos Bageren, og en Flaske »gl. fransk Vin«. Sødsuppe med Æbleskiver eller hjemmebagte

Smaakager, Hønsesuppe og Kjødsuppe bliver mere almindelig nu. De to Koner, der bar den første Mad, komme atter tilsidst, og de møde da med, hvadsomhelst de finde passende. Ligger Konen længe, da bæres der Mad til hende som til en anden Syg. Til den fattige Barselkone bæres der sjældent Kage eller Vin, men al anden passende Mad og det saa stor en Portion, at man er vis paa, at Manden og Børnene kunne faa lidt med.

Moderen holdt og holder endnu i Regelen sin Kirkegang, før Barnet kommer i Kirke, eller ogsaa samme Dag. Hun fulgtes da af en af sine bedste Veninder, sjældnere af en Slægtning. Nu er der mange Koner, der ikke lade sig indlede i Herrens Hus, andre følges af deres Mænd.

De Familier, der betragtede sig selv for at være eller være udenfor Bondestanden, lode for 20--30 Aar siden deres Koner »indlæse« fra Prædikestolen; men da flere Præster ikke vilde gjøre den Forskjel paa Folk, er denne Uskik falden bort.

Før Kirkegangen maatte Konen ikke gaa over nogen Vej, ikke over anden Mands Tærskel eller over rindende Vand. Før Konen gik ud af Husets Dør paa Vejen til Kirken, henlagde man en lille Glød, som hun gik over. Hvilken Betydning denne Skik har, vides nu ikke her paa Egnen; men fra Holbek Amt, hvor samme Skik bruges, meddeles: Efter at Konen var gaaet over Gløden, kastedes den i Vand, saa var hendes Barn vis paa ikke at sætte Livet til ved Ild eller Vand.

Dersom en Kone var ufrugtbar, var det bedste Middel, at hun fulgte en anden Kone i Kirke, og hun maatte da se at røre ved Præsten, naar han vendte sig om for at gaa ind i Kirken, eller, hvad der var bedre, træde ham i Hælene. Begge Koner huskede nøje paa at neje, hver Gang Præsten i Indledningstalen nævnede Herrens Navn.

Nogle af Børnene døbttes hjemme paa Grund af Sygdom; men med Tiden er Hjemmedaab bleven almindeligere, saa nu døbes en Tredjedel af Børnene hjemme. Daaben udføres da i Regelen af Skolelæreren.

Navnet paa Søren Pedersens Søn blev Peder Sørensen, og hans Søn igjen hed da Søren Pedersen o. s. v. Ofte skreves det af Vedkommende selv »Søren Peder Sen« eller betegnedes med S. P. S. Enkelte fremmede Navne bleve hurtig i Mode, f. Eks. Anton, Marius, Marinus, Akton o. s. v. Til samme

Tid fik man en Masse Pigenavne, der endte paa »ine« i alle mulige og umulige Sammensætninger. Nu har Tiden dog igjen i de senere Aar ført tilbage til gode danske Navne. Enkelte Navne ere almindelige her i Egnen og næsten uhorste andre Steder, f. Eks. Stig, Tyge, Just, Grejs o. fl. Ole udtales Volle, Steffen — Staffen, Just — Joust, Rasmus — Ras o. s. v.

Her var og er endnu en saadan Masse Tilnavne eller Øgenavne, saa de fleste Personer af Bondestand have et saadant, og dette er saa brugt, at det rette Navn ofte er helt glemt, selv af de nærmeste. Almindelige Tilnavne eller Øgenavne ere: Smed, Skomager, Skrædder, Hjord (Hyrde), Bager, Hjulmand, Snedker, Tjener, Kusk, Forrider, Skovfoged, Præst, Degn, Teglblænder, Post o. s. v. Nørre Herred har mange »Præster«, Sønder Herred mange »Kejsere, Konger og Bisper«. I de vestlige Sogne ved Kolindsund findes mange »Degne«, og sydlig i Sønder Herred er der mange »Bødkere« og »Møllere«. Disse Øgenavne give Anledning til mange Fejltagelser, men ogsaa til mange Latterligheder.

I Nørre Herred sætter man altid Døbenavnet først og dertil følger man saa Øgenavnet; men i Sønder Herred sættes Øgenavnet som oftest foran Døbenavnet, saa det kommer til at lyde: Smed Anders, Pikker Jørgen, Hitte Niels, Blus Ras, Pot Jens, Hare Knud, Galop Mads, Skalle Laurs o. s. v.; deraf følger Hitte Konen, Blus Konen, Pot Konen, Hare Konen, Galop Konen, Skalle Konen o. s. v.

Barselet.

Til Barselet, der altid holdtes om Søndagen, indbødes »Slægt, Naboer og Bekjendte«, som saa kom med »Fuen« til Bagningen. Skafferen, der var Bydmand, underrettede de Indbudte om, hvilken Dag der skulde bages, og til den Tid sendtes Mælk, Fløde og Æg. Det Tilsendte kaldtes i Sønder Herred »Fuen«, i Nørre Herred »Faaen« og enkelte Steder »Send«. (»Forn«, se Feilberg.)

Gildedagen mødte Gjæsterne til Frokost, og Spillemanden bød dem velkommen med et lille Stykke paa Klarinetten. Frokosten bestod af Sigtbrød med Smør, Rullepølse, saltet Faarelaar og Ost. Dertil vankede der en Del Snapse og tilsidst Kaffe med en Snaps i eller til.

Hver af Konerne medbragte en Skaal toppet fuld af Smør.

Toppen var formet paa mange Maader og havde forskjellige indtrykte Forsiringer, f. Eks. af en Glasprop. Disse Skaaler sattes saaledes udpyntede paa Bordet. Det samme var ofte Tilfældet ved Brylluper, Begravelser og andre Gilder, men er nu aldeles ude af Brug. I den tidlige Morgenstund havde de nærmestboende Gjæster sendt Pigen hen med nymalket Mælk til Risengrøden og med et Krus Fløde. Fløden blev sat frem til Kaffen i en stor Kumme, hvori der stod en Spiseske, der tjente som Flødeske. Flødeske af Sølv saas meget sjældent, men Flødeske af Horn eller Træ var ikke saa ualmindelig. Gjæsterne toge Plads, ligesom de kom, eller som Pladsen blev ledig.

I enhver By var der en Mand, som særlig havde den Bestilling at være Skaffer ved alle Gilder. Han vidste Besked med, hvor mange Skeer, Gafler, Knive, Kopper, Fade, Kruse, Borde, Bænke o. s. v. der kunde skaffes tilveje fra hvert Nabo-sted, og hvordan alt skulde stilles an. Gamle Folk fortalte om den Tid, da hver selv maatte have sin Ske og Gaffel med sig eller i Mangel af den sidste hjælpe sig med Fingrene. »Gildeværktøj« saas for 20—30 Aar siden som »gammelt Ragelse« enkelte Steder, men er nu forsvundet. Skafferen styrede alt i Stuerne, og Kogekonen var eneherskende i Kjøkkenet og sørgede for at levere Maden ud til Skafferen. At smeltet Smør kom i en Overkop og Sennepdyppelse i en Skaal eller Grød i et hvidt Vandfad, gjaldt ikke saa nøje; dog kunde man være vis paa, at Alt var rent og renligt.

Efter endt Frokost kom Vognene frem, og Toget kjørte saa til Kirken. Faderen bar selv Barnet ud til Bæremoderen, saaledes kaldtes den Kone, der bar Barnet og holdt det over Daaben. Paa den første Vogn var Bæremoderen og den Kone, der holdt Huen ved Daaben. Barnet blev sommetider baaret og fulgt af Piger. Paa den anden Vogn fulgte Fadderne og derefter de øvrige Gjæster. Der førtes ingen Musik med til Kirken, men der gaves en Afskedshilsen med Klarinetten i Gaarden. Naar Fadderne ofrede i Kirken, ofrede de ogsaa paa Barnet, hvilket var en Slags Betaling for Gildet; thi de, som ikke ofrede paa Barnet i Kirken, stak et Pengestykke i Faderens Haand, naar de gav ham Haanden til Tak ved Gildets Ophør. De Penge, Barnet fik i Offer, bleve svøbte i et Tørklæde og bundne fast om Barnets Liv. Barnet burde

sove i Kristenkjolen og have Pengene bundet paa sig, saa blev det ikke fattigt. Den Saks, der hidtil havde været skjult i Vuggen for at værne Barnet mod »den Onde«, blev nu fjernet. Dersom Barnet græd i Kirken, blev det en god Sanger.

Ved Hjemkomsten modtog Faderen Barnet og bar det ind i Huset, før nogen anden af Følget overskred Dørtærskelen. Han blev af Bæremoderen udtrykkelig mindet om, at nu havde han vedkjendt sig Guds barnet den lille N. N. Spillemandene modtog de Hjemkomne med Musik.

Bordene stode nu dækkede med Sigtebrød, Brændevin og Øl. Desuden stode Skaale med Øl til Grøden samt Tallerkener med Gaffel, Kniv og Ske. Skafferen bad nu »de gode Folk at gaa tilbords«, først Fadderne, Præsten og Degnen, derefter deres Familier og saa de øvrige Gjæster uden nogen bestemt Ordning. Nu bad Skafferen »de gode Mænd og Koner at aabne Maven med en Bid Smørrebrød og en Dram«. Kort efter bleve Grødfadene satte paa Bordet, og ofte blev der holdt en Bordbøn af Degnen, sommetider ikke. Risengrøden var belagt med Rosiner, Korender og Kanel samt Sukker og i Midten forsynet med et Smørhul i Korsform. Skafferen skulde nu se efter, at Grøden, Smørret eller Øllet ikke slap op. Dersom dette skete, bankede man paa det tomme Fad eller den tomme Skaal, og Skafferen blev da Gjenstand for adskillige spøgefulde Bemærkninger. Under Maaltidet kom Skafferen ind med et Fad, pyntet med Grønt eller smaa Tørveknolde, forresten var det fyldt med Sand, og idet han gik over Tærskelen, faldt han ind og slog Fadet i Stykker. Efter at have fjærnet sig under mange Klager og ledsaget af Gjæsternes Bemærkninger og Latter, vendte Skafferen tilbage med en Stump af en Grydeske og en gammel Lap af et Kjøkkenforklæde. Han fortalte da med sørgmodig Stemme og ulykkelige Miner, at »den gode Kone, som havde lavet den gode Mad«, havde haft et stort Uheld. Han peger paa Skaarene af Fadet, fremviser Skeen og Forklædet, omtaler dernæst en hel Række Uheld, roser Konen og ender med at bede om lidt Hjælp til Skadens Udbedring. Han er næppe færdig med sin Historie og har ladet en Tallerken gaa rundt, før en anden Skaffer eller Medhjælper kommer ind med en anden Tallerken, hvorpaa der ligger en Stump Violinstræng. Han fortæller en Del om Spillemandens Uheld og beder til Slutning om lidt

Hjælp. Spillemanden har spillet adskillige Stykker under Maaltidet, og naar han har faaet Gaven, kommer han atter ind og spiller for Gjæsterne, der nu takkes for Gaven og gjøres bekendte med, at nu kan han spille i lang Tid. Paa samme Tid viser Kogekonon og Kjøkkenpigerne sig i Døren for at lade se et nyt Forklæde og en ny Grydeske, men i Virkeligheden for at se Gjæsterne. Efter at Grødfadene vare tagne bort, kom Gammel-Fisk eller Klipfisk med Sennepdyppelse og smeltet Smør til. Til Fisken spistes Kartoffler eller ogsaa Sigtebrød. Skafferen tillod sig den Spøg at vende en Fiskehale mod en af de unge Mænd eller Koner, hvilket gav Anledning til Morskab og Bemærkninger, da den, der fik Fiskehalen at »lege med«, paa en fin Maade derved blev mindet om, at man ventede snart Anledning til Barselgilde igjen. Skafferen opfordrede til at drikke en Dram, »da Fisken var vant til at flyde«. Efter Fisken spiste man Søsterkage og Lagkage, hvortil Kvinderne fik et Snapsglas gammel fransk Vin og Mændene et Glas Brændevin. Nu rejste man sig fra Bordet, takkede Værten, Værtinden, Kogekonon, Skafferen og hinanden indbyrdes for Mad og gav hinanden Haanden. Noget længere tilbage i Tiden gav man hinanden Kys hele Stuen rundt; men denne Skik, der kun har været i Brug i Sønder Herred, er forsvunden for 50—60 Aar siden.

Efter at Maaltidet var endt, fik Skafferen og hans Medhjælper travlt med at dække Bordene af og sætte dem ud, kort sagt at omdanne Øverstestuen til en Dansestue. Naar dette var besørget, begyndte de Unge at danse. De sædvanlige Danse vare: Vals, Hopsa, Galop, Polka, Mazurka, Jødetur, 2-Tur, 3-Tur, 4-Tur, 5-Tur, 6-Tur o. s. v. Nogle af Dansene havde særegne Navne, saasom *Fuldspring*, *Ingen Nød i Morgen*, *Peer i Havren*, *Liflig Sang* o. s. v. Man stampede af og til i Gulvet eller slog Haanden mod Loftet for at bringe Efternølere i Takten igjen.

Medens de Unge morede sig med Dansen, tog Mændene sig et Slag Kort. De sædvanlige Spil vare: Lur, Mis samt Fedt og magert. Disse Spil vare om Enesteskillinger. Til blot Morskab spillede man: Skjervinsel, Brus, Sjavs, Kasino, 101, Rakker o. s. v. At spille højere end om en Skilling ansaas for en Skam.

Spil og Dans blev først afbrudt ved Kaffedrikning, hvor

enten Bæremoderen eller Degnekonen fungerede som Skjænker. Til Kaffen fik man Søsterkage og hjemmebagte Kringler. Kaffen indtoges i Dagligstuen, og der kom saa mange Gjæster i hvert Hold, som Stuen kunde rumme.

Hen paa Aftenen kom der et Bord ind i Dansestuen med en Bolle Punsch, som blev drukket af Kopper. Her blev da udbragt adskillige Skaaler og sunget forskellige dertil hørende Viser og Sange. Imidlertid drak Kvinderne The i Dagligstuen. Sommetider spistes der før Punschen, andre Tider 1—2 Timer derefter. Af Skaaler drak man først Barnets, og i den Anledning blev der talt et Par Ord og raabt 3 Gange Hurra. Værtens og derefter Værtindens Skaal blev udbragt, og medens de gik omkring og klinkede med alle, sang hele Selskabet:

Og det skal være { vor Værtens
 { vor Værtindens } Skaale, Hurra,
Og Skam for den, som ikke { vor Værtens
 { vor Værtindens } Skaale vil drikke.

Gid { han
 { hun } maa leve i Velstand og Glæde

Og nyde, hvad { hannem
 { hende } er kjær,

Førnelige Dage, behagelige Sager,
Saa mange som Draaber er her.

Forsangeren raaber højt:

Værten { længe leve! Mange Børn! Mange Penge!
Værtinden } Og blive lige saa gammel som Stokfisk i Norge!

Nu drikkes, og Forsamlingen i Forening med Værten synger:

Denne Skaale, den var vakker,
Derfor vi nu alle takker,
Den drak vi med stor Fornøjelse.

Værten eller en af Selskabet tager sit Glas og opfordrer til at drikke, idet han synger:

Drik Brødre rundt,
Det gjør ej ondt,
Til Maade saa er Punschen sundt.

Til Slutning udbringes Selskabets Skaal, hvortil synges:

Og dette skal være vort Selskabs Skaal, Hurra!
Og Skam for den, som ikke vort Selskabs Skaale vil drikke,
Den Skaale var brav, drik den af.

Er Glassets eller Koppens Indhold temmelig stort, hed det:

Den Skaale var brav, Hurra!

Til Aftensmad spistes ved sluttet Bord, dækket med Sigtebrød, Flæsk, kold Kalvesteg, Ost og Saltmad. Af Syltetøj saas Rødbeder og Tyttebær, fremsat i Underkopper.

Ved Afskeden sagde man Farvel til Spillemanden, og idet man gav ham Haanden til Afsked, modtog han Spillemands-penge, hvilket udgjorde hans Fortjeneste.

Ved Andendagsbørsel gik det omtrent paa samme Maade. Maden var i Regelen Øl og Grød og opstuvet Fisk med Kartofler. Man søbede af fælles Fad, ligesom der ogsaa langedes til fælles Fiskefad.

Nu ere saadanne Gilder sjældne, idet der nu kun indbydes faa Folk. Retterne ere ikke bestemte, og Maden tillaves efter Nutidens Brug og bliver serveret paa en meget pyntelig Maade, ligesom forskjellig Omdækning finder Sted. Bagværket er af mange Slags, meget godt og ofte udstyret med megen Smag. De smukke hjemmevævede Duge med de røde Navne ses nu sjælden, idet man nu har fint Fabriktoj, ligesom man ogsaa har hele Bordstel. Kun hos Smaakaarsfolk faar man Maden som forhen og sporer noget af de gamle Skikke.

Barndommen.

Saa snart Barnet kunde begynde at støtte paa Benene, sattes det i en Gangstol, der enten var firkantet med vidt stillede Ben med Triller under eller lang uden Triller. Nu ses et saadant Fængsel sjældent, da Barnevognen er traadt i dets Sted. Man brugte ogsaa Gangramme, som sattes under Barnets Bryst og under Armene. Naar Barnet begyndte at »gaa ved Støtte« (holde sig ved), fik det en Faldhat paa. En saadan Hat var lavet af flere Slags Tøj og Vat eller anden Udstopning og skulde afbøde Stødet ved Faldet. Børnene vedbleve at være svøbte 10—12 Uger, hvorefter de bleve skjørteklædte indtil det 4.—5. Aar. Et Barn fik sjælden Sko mere end een Gang og derefter Træsko med langt Overtag og blanke Kramper. Ofte fik Barnet Træsko, før det lærte at gaa. Faldehatten ses nu næsten aldrig. Træsko bruges som før, men er nu altid Basartræsko, d. v. s. Træsko med Overlæder. Skjørteklæderne bruges ikke saa længe nu.

Billeder og Legetøj vare sjældne den Gang og købtes kun paa Markederne i de saakaldte 8-Skillings Butikker, som først kom frem for 30—40 Aar siden. Fra en Slægting eller Bekjendt fik Barnet sjældent Legetøj i Foræring, men en Gang imellem en Otteskilling eller en Mark. Det hjemmelavede Legetøj var solidt og tungt. En gammel Træskobund med fire Trillehjul under, et udskaaet Hestehoved paa en Kjæp, en Træsko med Vuggegænger under o. s. v. vare de sædvanlige Fremtoninger.

Husfiden var meget almindelig den Gang, og Barnet blev tidlig holdt til efter Evne at deltage heri, ligesom det ogsaa i en ung Alder begyndte at passe Gæs og Smaakreaturer eller sattes til at vogte det løse Kvæg.

Der blev sat stor Pris paa, at Barnet tidlig lærte at læse, og Mødrene og Bedsteforældrene især kappedes om at lære Barnet at læse, ligesom ogsaa at lære Vers til Aften og Morgen, Fader vor og Trosartiklerne. Barnet lærte tidlig at opregne Sanserne samt de »fire Elementer«, der den Gang hed: Jord, Ild, Luft og Vand. Toges der den Gang ofte fejl fat, idet Barnet stavede for lidt, før det læste, gjøres der nu for lidt i den Retning.

Skolegangen begyndte sjældent før det fyldte 7de Aar, og var der ikke ældre Søsken til at følges med, kom enten Fader eller Moder med Eleven; men før den Tid bad man Læreren i Besøg, for at han og Eleven kunde faa Lejlighed til at se hinanden. Først ved Skolegangens Begyndelse lærte Barnet at færdes mellem fremmede Børn, hvor Modtagelsen ofte var haard og raa. I Skolen gjaldt det den Gang meget om at lære udenad, og de legemlige Revselsler vare flere og haardere end nu, saa mange maa sige som Erik Bøgh i Visen om Ole: »Hvad han ej fik i Hovedet, det fik han paa sin Ryg.«

Ved Skolegangen kunde der først være Tale om bestemte Lege, og det var kun kort Tid før, at Barnet fik Lov at deltage i saadanne. Fælleslege for Drengene og Pigerne var at »gjenne So i Hul«, »Langbold«, »fange Enke«. Af Børnelege har man her de samme, som M. E. Matthiessen i Haarslev har beskrevet i sin lille Bog af 1884 under Nr. 74, 75, 79, 82, 83, 84, 90, 92 og 94. Pigerne dansede til forskellige Sange, hvoraf de fleste kjendes hele Landet over; men en er dog særegen for denne Egn, nemlig nedenstaaende, hvortil hele

Selskabet danser ruudt, medens det første Vers synges; under sidste Vers danses der Par og Par.

Skjøn Jomfru hun drager det røde Guldbaand,
 Det binder hun om sin Allerkjærestes Haand.
 Av! Av! Allerkjærest, bind ikke for haardt,
 Jeg agter slet ikke at rejse fra dig bort.
 Skjøn Jomfru gaar i Skoven en Dag eller tre,
 Og naar hun bliver sulten, saa lader hun sig se.

Og se nu, hvor liflig de valse de to,
 Som om de havde stjaalet baade Strømper og Sko,
 Med Silkestrømper og baldyrede Sko,
 Se, det fik den Jomfru for sin Ære og Tro.

At spille Kegler var næsten altid den første Leg, Drengene toge Del i udenfor Skolen. Keglernes vare simpelt forarbejdede og opstilledes paa en Plads i Gaarden eller paa Gadejorden og sloges om med en Klode (et Stykke afsavet Træ paa 8—10 " Længde og 4—5 " i Gjennemsnit). Der spillede flere Slags Spil. Det mest brugelige var at slaa Kegler i Potte (24); men da man let kunde »slaa sig i femten«, blev Spillet ofte langvarigt. Drengene spillede i Regelen ogsaa Klink; men det gjaldt som oftest ikke noget. Lege og Tidskort er det samme nu som for 40—50 Aar siden. Der er kun den Forskjel, at den Gang havde Karle og Piger, ja selv de unge Mænd en saadan Leg og Tidskort for.

Konfirmationen.

Ved Konfirmationen gjaldt det om at komme øverst paa Kirkegulvet, og var det lidt svagt med Lærdommen, prøvede man paa, hvad Foræringer kunde virke. Præsterne af den gamle Skole kom i Regelen godt over alle de Vanskeligheder, der beredtes dem paa den Maade; men de unge Præster, der vilde være strængt retfærdige og vare ukjendte med Forholdene, kom ofte galt afsted. Valgte Præsten nu at sætte Konfirmanderne efter Alder, kom han ikke alene galt afsted med Forældrene, men ogsaa med de gamle Lærere. Nu tages der ikke saa meget Hensyn til Opstillingen og Overhøringen som før, og desuden er Offeret nu ikke saa uensartet, at dette tillægges nogen Betydning i den Retning, hverken af Yderen eller Modtageren.

Ungdommen.

Efter Konfirmationen regnedes Drengene og Piger til de Unges Lag, og allerede den første Valborgaften derefter vare de med til at bytte Gadelam.

Den Pige, der blev tildelt en Karl som hans Balpige hele Aaret om, kaldtes hans Gadelam. Til denne Udbytning, der foregik Valborgaften, samledes Karle og Drengene.

Her blev da først valgt en Gadebasse. Dette Valg faldt altid paa den mest ansete Karl i Byen. Derefter sattes han til i Forening med 2 Drengene at foretage Uddelingen eller Tildelingen. Det er en Selvfølge, at Pigerne med urolig Nysgjærrighed afventede Resultatet og i den Anledning vare samlede et Sted i Nærheden. Ventetiden blev forlænget derved, at Karlene først havde været ude at brænde Blus og dernæst sunget Valborgvisen for Dørene.

Det er en Selvfølge, at Gadebassen først udvalgte sig sin Gudinde, som hun kaldtes, og hun var Byens mest ansete Pige. At enhver fik tildelt et passende Gadelam, er en Selvfølge, og Resultatet blev, at den mest ansete Karl fik den mest ansete Pige o. s. v. Rækken igjennem, og tilsidst føjedes det Par sammen, der var mindst anset. Ved Uddelingen vare alle Karle tilstede, og de fleste Steder toge de mere eller mindre Del i Udbytningen. Enkelte Steder, navnlig i Sønder Herred, maatte hver Karl lade sig nøje med Kjendelsen uden videre. I Byerne vest for Kolindsund kunde Dommen omstødes ved en Pægl Brændevin til Laget. Det gjaldt for en stor Ære for Pigen at være Gjenstand for en saadan Handel. I den østlige Del af Nørre Herred kom enhver Karl frem med sit Ønske i saa Henseende og fik det i Regelen opfyldt. I nogle Byer var det Skik, at hver Karl skulde kysse sit Gadelam for Pintsegildet, og lykkedes det ikke, maatte han bøde en Pægl til Selskabet. Valborgaften var ellers en travl Aften og er det endnu, hvor alle de nævnte tre Ting skal udrettes.

Ikke alene ved Pintsegildet, men ogsaa ved alle Aarets Legestuer toges Hensyn til Gadelams-Uddelingen. Naar man søgte Plads til en Legestue, maatte Gadebassen og et Par af de andre Karle ud at søge om en Lejlighed, og man søgte først hen, hvor der var Fjællegulv. Musikken til Legestuen var ofte daarlig, men leveredes ogsaa i Nørre Herred for 3—4 K og i Sønder Herred for 4—5 K . Til Værten betaltes der som

oftest for en Skjæppe Malt. Karlene købte noget Brændevin, 1 Pund Lys, 1 Pund »Kaffetøj« (o: 1 Pund brunt Sukker, 1 Pund Cikorie og 1 Pund Bønner). Pigerne toge Mellemmad (»Gadelamsmellemmad«) med. Gadebassen stod for hele Ordningen. Spillemanden fik en Stol hen i et Hjørne og et Lys i en paa Væggen hængende »Klov«. Bænkene, som bestode af Fjæle, lagte paa Bukke, eller hvad man fandt passende, stilledes op ved Sidevæggene. Paa en Dragkiste anbragtes et Lys, en Krukke med Øl og et Snapseglass ved Siden af en Trepæglflaske med Brændevin. Efter en anstrængende Tur tog man sig en Dram og en Taar Øl. I Tiden lidt efter Midnat spistes der Mellemmad, og man drak Kaffe. Som Lønningerne bleve større, Tiderne bedre og Fornødenhederne større, fik Hvedebrød og Punsch Indpas. Der dansedes med »Houen«. Man trampede i Gulvet, slog i Loftet, og af og til ledsagedes Dansen og Musiken af Sang. At Mænd og Koner toge Del i med, var ikke usædvanligt. Bylaget blev ikke overset, men dog ikke nøjagtig overholdt, især for Pigernes Vedkommende. Drukne Personer saas sjælden, naar undtages enkelte, som vare fulde ved enhver Løjlighed. Raa Tale og Opførsel var ligeledes sjælden, hvorimod tvetydig Skjæmt ofte var grovkornet. Uenighed blev neddyset, med mindre den Skyldige fandtes at være udenfor Laget; men naar dette blev ham betydet, fortrak han som oftest. Herregaardstyendet var i Regelen udenfor Bylaget, og mellem disse to Parter opstod der ofte Slagsmaal. Andre Steder gik Herregaardsfolkene ind i Bylaget, og alt gik da meget fredeligt.

Nogle Aftener efter Legestuen samledes Karlene for at gjøre »Redelighed«. Her skiftede de det tiloversblevne Brændevin og udregnede, hvor meget enhver havde at betale. Der blev taget forskellige Hensyn ved Paaligningen, saa det næsten blev en Ligning paa Formue og Løjlighed. Legestuerne ere nu forandrede, men »Redeligheden« bruges ondn. Forhen kostede en Legestue i Regelen 12—20 β , men i de sidste Aar 2—3 Kr. for hvert Par; thi nu bruges ikke alene Kaffe og Mellemmad, men Punsch, Hvedebrød og Chokolade i Overflodighed.

Naar en eller anden mindre heldig stillet Mand eller Familie havde et eller andet Uheld i sin Bedrift, indbødes der til et Dobbeltgilde. Vedkommende havde indkøbt eller lavet

en eller flere Gjenstande, som saa bortspilledes ved Tærningekast; desuden holdt Indbyderen Beværtning for Betaling. Hver Gang en Spiller havde spillet 4 β bort, fik han en Dram gratis. Værten betalte Musiken. Var Indbyderen en agtet Person, som uden egen Skyld var i virkelig Trang, og man havde Haab om at redde ham, gik Mændene uindbudte med til Dobbeltgilde. En af dem tog en Flaske og solgte hver Snaps for 1 \mathcal{K} , dog tilstededes mindre velstillede en Snaps for 4—8 β .

Skovballerne begyndte saa smaat den Gang, men det var mere Sammenkomster for Mænd og Koner af de mere Velstillede Klasse end Forlystelser for de Unge, hvilket de lidt efter lidt gik over til at blive. De fleste Steder i Skoven dansedes der paa den bare Jord, men det varede ikke ret længe, før der blev nedlagt Fjællegulv, og Landhandlere eller Kromænd begyndte at spekulere i den Retning.

Da man sjælden eller aldrig havde Dans ved Høstgilde, Julegilde og andre Lejligheder, hvor de Gamle kom sammen, og der dog mellem dem var nogle, som havde Lyst til at danse, havde man forhen i flere Byer et aarligt Gammelmandsbal, men nu er det kun i enkelte Byer og da særlig der, hvor det fra ældgammel Tid har gaaet paa Omgang fra Gaard til Gaard. Et saadant Gammelmandsbal var i Regelen kun for en By, og holdtes det ikke paa Omgang, holdtes det, hvor der var bedst Plads og hvor man kunde faa Tilladelse dertil. Til Værten gaves 1 Skjæppe Malt. Musiken var den samme som til de Unges Legestue. Der blev først drukket Kaffe med Kaffebrød, som Konerne medbragte. Længere hen paa Aftenen drak man atter Kaffe eller The efter at have spist det medbragte Smørrebød. Til Kaffen eller Theen spiste man Æbleskiver, hvoraf hver Kone medbragte en Tallerkenfuld. Til et saadant Gilde vankede der ofte Punsch, eller i Regelen Kaffe-punsche eller Thevandsknægte.

Mændene mødte nogle Aftener derefter til »Klaring«, og her betalte alle lige meget. De fleste Steder samledes baade Gaardmænd og Husmænd; men nogle Steder havde man baade »Gaardmandsbal« og »Husmandsbal« hver for sig. Disse Baller holdtes som oftest mellem Jul og Fastelavn.

Forlovelser.

De Forældre, der havde giftefærdige Børn, glemte ikke ved nogen Lejlighed at se sig om efter et passende Parti, og saadan ere Forholdene endnu. At de Unge gik og endnu gaa deres egne Veje i dette Ærinde, er en Selvfølge. Det gjaldt da kun om, at Valget af de Gamle erklæredes for passende. Det første og mest afgjørende Hensyn, der tages, er udelukkende til Formuen. Derfor hører man altid, naar en Forlovelse omtales, det Spørgsmaal: Hvad har han? Hvad har hun? Kan de vente noget? o. s. v. Der spørges ikke om Alder eller andre Omstændigheder. Er der en Ejendom, som den ene har eller skal have, blive »Næringens« gode og daarlige Sider fremhævede og bedømte.

Ofte bruges en »Fortaler« til at faa Partiet i Stand. Denne Mellemmand bruges mest af Enker og Enkemænd og er i Regelen en Mand, der nyder almindelig Anseelse, og han faar ikke nogen Betaling derfor; men der er ogsaa Fortalere, der lade sig betale for Ulejligheden, og de trænge sig da oftest ind paa Folk med Tilbud.

Dersom en offentlig Forlovelse blev hævet, da omtaltes det i samme Forhold som den Stilling, de Paagjældende indtog i Samfundet, og man kom snart paa det Rene med, hvem der egentlig var den Skyldige, og denne fik da ikke et godt Omdømme i en Tid, men det glemtes snart, hvis ikke aabenbar Utroskab var Grunden; thi i saadanne Tilfælde kunde Vedkommende godt faa Sagen oprippet paa offentligt Sted, uden at nogen tog ham i Forsvar eller undskyldte ham. Disse Forhold have ikke forandret sig stort indtil vore Dage.

Var Pigen en Gaardmandsdatter, da fik hun et ungt Æg eller en ung Hest i Medgift, ligesom hun ogsaa fik en Ko eller et Par Faar. Forlovelserne holdtes hemmelige, i det mindste indtil Medgiftssagen var ordnet, og man satte Pris paa ikke at lade alle og enhver vide noget derom. Forholdet blev som oftest en Hemmelighed, som alle vidste nøje Besked om. Lykønskning fandt ikke Sted, før Parterne vare indskrevne. Forlovelsesringe brugtes ikke.

I Anledning af Indskrivningen begav Brudgommen og de to Forlovere, en af hver Familie, sig til Præstegaarden en Lørdag Eftermiddag, hvor de da hos Præsten begjærede

Tillysning den efterfølgende Søndag. Derfra gik man til Degnen og traf Aftale med ham om Kirkebogsførelsen.

Ved Hjemkomsten til Brudens Hjem fandtes en lille Forsamling, og her drak man da »Jagilde«. Gjæsterne beværtedes med Sigtebrød, Smør, Ost og Tilmad (Rullepølse, Kjød-pølse, Faarelaar o. s. v.). Det er en Selvfølge, at Øl og Brændevin ogsaa fandtes paa Bordet. Derefter drak man Kaffe med Hvedebrød (Søsterkage) til. Nu forslog man Tiden med Dans eller paa anden Maade, dog var Dans sjælden. Til Aften spiste man varm Mad; men der var ingen Regel for Retterne. Noget før den her omtalte Tid var Grød og Fisk en staaende Ret, men blev mere og mere sjælden, indtil den for 10—15 Aar siden ganske forsvandt.

Nu holdes der ikke noget særegent Jagilde; hele Anretningen bestaar i Beværtning til de to Mænd og i det højeste til deres Koner, om de ere til Stede.

Forhen begyndte de Unges Samliv som Mand og Kone fra den Dag, og det blev betragtet som passende. Nu ser man dog jævnlig, at det undgaas, eller om det finder Sted, misbilliges det.

Ved Jagilderne forhen søgte en eller anden Spillopmager som oftest at liste sig til den Seng, der var bestemt for de unge Folk, og han gjorde da enten Endestykket løst eller tog Bunden ud, saa Følgen maatte blive, at Parret kom til at ligge paa Gulvet den Nat. Da saadant ventedes, passedes der meget nøje paa, især af Pigens Moder; men ofte var hun skjælmisk nok til at gaa i Ledtog med Spøgefuglen. Udøvere af og Medvidere i Gavtyvestregen indfandt sig næste Dag ved Frokosttid, og under megen Deltagelse, men med et listigt Grin, spurgtes der om Velbefindendet, og under Latter og Morskab førtes Samtale herom; men havde Parret, hvad ofte var Tilfældet, i Tide opdaget og udbedret Skaden, blev Udøveren udleet og udskammet uden Skaansel, og baade nu og siden efter, især ved Bryllupet, maatte han være Skive for mange lidet smigrende Vittigheder.

Bryllup.

Naar Bryllupet nærmede sig, sendtes Bydemanden ud for at bede Gjæsterne til Gilde, og han kom da med en lang Hilsen, hvori der nævnedes baade Brud og Brudgom samt den

egentlige Indbyder og hans nærmeste Husstand, om »at komme og ikke forsmåa at tage til Takke med, hvad Huset formaaede.« Bryllupet holdtes i Røgelen Lørdag og Søndag.

Nogle Dage i Forvejen vare Gjæsterne indbudte til »Fuen-gilde«, hvor de opvartedes først med skaaret Smørrebød, belagt med Ost eller salt Kjød og Pølse, derefter med Kaffe. Nu samtaledes der lidt, og Tiden dreves hen som bedst. Derefter spistes Risenvælling eller Risengrød og Fisk. Nu holdtes Musik og Dans. Gaverne, den saakaldte »Fuen«, bestod af levende Faar, Kalve, Lam, Gæs, Høns og Ænder, Æg, Kjød, Faarelaar, Ost, Flæsk, Smør o. s. v. Deraf leverede hver Gjæst en eller flere Ting i Forhold til hans Evne og hans Husstands Talrighed.

Gamle Folk fortælle, at i første Tredjedel af dette Aarhundrede var der Bryllup i 3—4 Dage, og hver af Gjæsterne maatte føre sin Kniv, Gaffel og Ske med sig. Første Dag spiste man Suppe, Suppekjød, Steg, Fisk og derefter Kage. Om Morgenen ved Ankomsten fik hver Gjæst en Rugmelskavring, der rakttes dem af en stor Kurv, som Skafferen gik om med, og hans Medhjælper fulgte efter og gav hver en Snaps. Det var ogsaa Skik den Gang, at hver af Gjæsterne tog et Stykke Steg og Kage med hjem. Disse Sager fyldtes i Lommerne uden videre. Flere hjalp sig ved Bordet med Fingrene i Stedet for Gaffel og Kniv.

I den Tid, her nærmest tales om, gik det saaledes til: Musikanteren kom først, og han stillede sig i Forstuen for at hilse alle Gjæster med et Stykke paa Klarinetten. Gjæsterne bænkedes, og Brudeparret sad midt for Bordet under en Krans af Grønt eller noget Papirstads. Maden bestod af Sigtebrøds-mellemmader, der bares frem paa store Tallerkener. Hertil skjænkedes Øl og Brændevin, og Frokosten sluttede med Kaffe og hjemmebagt Kaffebrød. I Sønder Herred var det Skik, at Gjæsterne gik omkring og kyssede alle Tilstedeværende uden Undtagelse; men naar en eller anden ikke ønskede at kysse eller modtage Kys, holdt han sig i en stiv og tilbageholdende Stilling, hvilket respekteredes. Kysningen gjentoges ved Takken for Mad og til Afsked. Denne Skik har aldrig været gængs i Nørre Herred.

Brudetoget til Kirken ordnede sig saaledes: Paa den første Vogn Spillemandene, paa den anden Bruden, paa den tredje

Brudepigerne, derefter Brudgommen, Ungkarlsførere, Mandførere og Brudekoner. Nu først kom det øvrige Følge, ordnet efter Familieskab. Svigerfader og Svigermoder kaldtes »Gudfaar« og »Gudmoer«; begge kaldtes i Flæng »Svaavver« (Svoger). Paa Kirkevejen kjørtes der rask, især gennem Byer og forbi Udflyttersteder. Da Vognene vare stive og træaxlede med Bøjleagestole, bleve Spillemændene godt rystede, hvilket ogsaa kunde høres paa Klarinettens Toner. Naar Toget ankom til Kirkegaardsporten, ordnedes det saaledes: Først Bruden, fulgt af Brudepiger, saa Brudgommen, fulgt af Brudgomssvende, o. s. v. Nogle Steder gik Spillemændene med til Kirkedøren og spillede, men de fleste Steder stode de ved Kirkegaardsporten. Bruden tog Plads i den øverste Kvindestol og Brudgommen i den øverste Mandfolkestol. Bag ved Bruden sad Brudepigerne i 2den Stol. I 3dje Stol sad Brudekonerne og i de efterfølgende de øvrige Kvinder. I 2den Stol, altsaa nærmest Brudgommen, sad Ungkarlsførerne eller Følgesvende, i 3dje Brudgoms- eller Mændsførerne, og i de følgende Stole saas det øvrige Følge. Naar Vielsen skulde begynde, gik Brudgommen hen og tog Bruden ved Haanden, Følgesvendene toge Brudepigerne, Brudgomsførerne toge Brudekonerne og de øvrige ligesaa, og saaledes stode de alle Par og Par, holdende hinanden i Hænderne. Under Vielsen maatte Parret staa saa nær sammen som muligt, ellers blev Forholdet ikke godt og inderligt. Efter Vielsen gik hver til sin Plads i den oven for beskrevne Orden. Til Ofringen gik den unge Mand og Kone først, derefter Brudgomsførere og Brudekoner og tilsidst Følgesvende og Brudepiger, alle Par efter Par. Manden og Konen satte sig hver paa sin Plads igjen, men i anden Stol sad nu Mænd og Koner, i tredje Karle og Piger, og i den Orden gik de ud af Kirken, Par efter Par. Musikken begyndte straks, naar Følget lod sig se udenfor Kirkedøren. Paa Hjemvejen sad Brudgommen paa første Vogn efter Spillemændene, Bruden paa anden, Brudgomsførere paa tredje, Brudeførere paa fjerde, Ungkarlsførere paa femte, Brudepiger paa sjette og derefter det øvrige Følge. Den af de Nygifte, der først saa sig tilbage paa Kirkegaarden, døde først. Brudekrans eller Brudeslør brugtes ikke; men Bruden havde enten en Blomst eller en Sløjfe i Haaret. Musikken spillede lystig op i Gaarden, naar Gæsterne traadte ind i Huset.

Nu satte Folk sig til Bordet, de Nygifte midt for Bordet under Stadsen, han til højre og hun til venstre. Ved hans Side sad først Brudgomsførere, saa Ungkarlsførere og derefter de øvrige Mænd. Ved hendes Side sad først Brudekoner, Brudepiger og derefter de øvrige Kvinder. Alle Bordene vare satte til Øverstestuens 3 Sider, saaledes at der sad Folk paa begge Sider af Bordene. Dersom Præsten eller Degnen var med, hvilket næsten al Tid var Tilfældet, sad de i den inderste Rad lige over for Brudeparret. De Gjæster, der ikke kunde faa Plads i Overstuen, bleve bænkede i Dagligstuen og Sovekammeret. Naar alle vare komne til Sæde, bad Skafferen Gjæsterne tage sig »en Bid Brød og en Dram«, ligesom ved Barsel. Præsten læste en Bordbøn, eller Degnen sang en Salme, efter at Skafferen havde opfordret dertil. Derefter kom Suppen. Sjældn saas Terrin, Potageske og dybe Tallerkener; men man langede til fælles Fad. Suppen var al Tid meget kraftig med 3 Slags Boller, nemlig Bygmels-, Hvedemels- og Kjødboller. Efter Suppen kom Suppekjød med Peberrod, Steg med brun Sauce og til begge Dele Sigtebrød eller Kartoffler efter Behag. Til Kjødet og Stegen sørgede Skafferen for Øl og Brændevin. Af Syltetøj saas Rødbeder, Tyttebær og en Gang imellem Agurker, alt i Underkopper. Øl drak man af Kruse eller store Lerkrukker. Krusene vare prydede med forgyldte Striber, Blomster og Indskrifter; Blomsterne vare meget brogede, og Indskrifterne radbrækkende. Af Flasker saas Klukflasker og blomstermalede Karaffer. Enkelt Snapseglass havde ogsaa paamalede Blomster af en saadan Beskaffenhed, at en Botaniker vilde komme i Forlegenhed med at klassedele dem.

Kunde man under Maaltidet faa tomt Fad, bankede man paa Fadet, og da var det galt fat med Skafferen. Blev en Krukke tom, blev den væltet, og ikke bedre gik det med Flasken, medens Vittigheder haglede ned over Skafferen. Kun de mere ansete Gjæster kunde tillade sig denne Spøg; thi Skafferen var en anset Mand og en betroet Person ved Gildet. Efter Stegen fulgte hjemmebagt Bagværk, og hertil bød Skafferen »gammel fransk Vin«, et eller to Snapseglass fulde til hver af Gjæsterne. Under Maaltidet havde Skafferen bestandig opfordret Gjæsterne til at tage for sig af Retterne, og naar Spisningen var til Ende, bad han Gjæsterne taget til Takke med Maden.

Under Maaltidet havde Spille mændene været inde i Stuen og spillet 2—3 Gange. Medens Spille mændene spiste, ryddedes Overstuen og gjordes klar til Dansen, som nu skulde til at begynde.

Skafferen gav den unge Kone den første Dans. Derefter dansede det unge Par; men nu spilledes en ny Dans, og under den skulde Mændene sætte en Nathue paa Brudgommens Hoved og Konerne en Hue paa Bruden. Medens Parret søgte at undgaa Huerne og bleve forsvarede af de Ugifte, søgte de Gifte at hjælpe hverandre med Planens Udførelse; derfor varede denne Dans somme Tider 1—3 Timer. Man opmuntrede da Spille mændene til Udholdenhed ved en ekstra Skilling. Ofte blev Legen saa lang, at Parterne bleve kjede deraf, og man enedes da om et Forlig, hvorved de Nygifte godvillig gik under Huen og de Gifte villig maatte finde sig i at høre deres Tab omtalt. Det gik for Resten til som ved Barsel, og ved Punschen sang man de samme Sange, som forhen ere nævnte.

Anden Dag fik man Risgrød og Fisk. Musiken maatte spille, mens »Brudegrøden« blev baaren ind; men nu faldt Skafferen ind ad Døren med et Fad Sand, pyntet med Tørvesmuld og smaa Tørveknolde, der skulde forestille Kørender, Rosiner, Kanel og Sukker; thi saadan var den rette Brudegrød udpyntet. Historien med Spillemanden og Kogekonen gjentog sig nu paa samme Maade som ved Barselgildet. Alt gik ellers til som første Dag, og Aftensmaden begge Dage var som omtalt ved Barsel. Tredje Dag var Middagsmaden Grød med varmt Øl paa og til Eftermad oplukket Fisk; men i Regelen varede Gildet kun i 2 Dage.

Ved Afskeden takkede man Værten, og hver Husfader plejede at stikke ham 1—2 Rdl. i Haanden. At et saadant Gilde var en dyr Historie for Deltageren, men især for Værten, er indlysende. Gildet holdtes altid i Brudens Hjem, og derfor paataltes det i Arv- og Skiftebreve som ogsaa i Skjøder for de ugifte Døtres Vedkommende. I de senere Aar bydes kun faa Folk. Der er ingen Musik til Kirken og kun yderst sjælden Dans. Retterne ere ikke bestemte. De mange Former ere bortfaldne, Fuen og Send ligesaa, og man giver heller ingen Penge i Haanden, hvorimod der nu gives Brudeparret Gaver, der fremstilles under Gildet. Forlovelsesringe ere almindelige og Brudeslør ligesaa, undtagen for de Piger, hvis Udseende røber deres Fejl eller som have været paa Afveje.

Sølvbryllup holdtes ikke forhen, men er bleven Mode i de senere Aar. Det gaar til som ved et andet Gilde, og her er ingen Regel. Der modtages Gaver af forskjellig Slags, alt afpasset efter Parrets Stilling. Der udstedes ingen Indbydelse.

Til Guldbryllup udsendtes ingen Indbydelse, men Gjæsterne mødte med Gaver. De fleste fejrede denne Dag i Stilhed eller ved Altergang. Nu ligner et Guldbryllup de moderne Sølvbryllupper.

Mærkedage med dertil hørende Gilder, Skikke og Overtro.

Af Aarets mærkelige Dage maa først nævnes *Nytaaer*. Dersom man flyttede Lyset af Bordet, flyttede man Heldet af Huset; men det var værre at slukke det ved Uforsigtighed, thi saa slukkede man sit eget Livslys ud. Den Aften gik mange omkring for at skyde for Vinduerne eller for at drive alskens Kommers. Drengene løb om med en Rumlepotte, med gamle Potter at slaa paa Døre, en Indretning til at slaa Knaldhætter af paa eller en kridtet Fjæl, hvorpaa der frembragtes Lyd ved at skrabe med en gammel Træske. Der dreves de forunderligste Løjer, man kunde finde paa, hvoriblandt Udklædning spillede en stor Rolle; men Overtroen blandede sig forunderlig ind i hele Glæden og Narreriet.

Gik man udenfor og saa ind ad Vinduet, kunde man se, hvem af Husets Folk der skulde dø inden Aarets Udgang; thi Vedkommende saas da sidde uden Hoved. Ønskede den Ugifte at vide, hvem Ægtefællen skulde være, sattes der en Rugkjerne over Døren, og den første, der gik ind, var den vordende Ægtefælle. En anden Maade var paa Slaget 12 at stille sig ganske nøgen for et Spejl med et Glas Vand og et Glas Vin, saa kunde man i Spejlet se sin Tilkommende komme ind, og dersom han eller hun tog Vandet, betød det Sparsommelighed og Rigdom, men toges Vinen, betød det Ødselhed og Fattigdom. Uden at tale satte man en Mundfuld Mad for hver Person i Huset ned paa Gulvet, lukkede derefter Hunden ind, og den, hvis Mundfuld Hunden først tog, var Døden vis. Den, der gik sidst i Seng, stillede et Brød paa Bordet og satte deri en Kniv med de Ord: »Det er for Rug«, atter en Kniv: »Det er for Byg«, og saaledes en Kniv for hvert Slags Korn, Frugt

eller Urter, man ventede at avle i Aaret. Nu slukkedes Lyset, og Nytaarsmorgen saa man efter, hvorledes Knivene stode. De, der stode oprejste, spaaede godt, men de, der vare hældende eller væltede, spaaede daarlig Høst, hver for den Sæd, der nævnedes ved dem.

Alt dette er nu forsvundet, og kun i nogle enkelte Byer løbe Dregene om og støje, ellers er denne Aften rolig som enhver anden. Overtroen er der ingen der agter, eller man vil i det mindste ikke være det bekendt.

Den Mand, der boer nordligst i Byen, raader for Vejret den 1ste Januar, hans Nabo den 2den og saa videre indtil den sydligste Mand i Byen. Er der ikke saa mange Mænd i Byen som Maaneden har Dage, er der ingen, som »har Vejr« før 1ste Februar; thi saa er det den Kone, som boer nordligst i Byen, derefter Nabokonen o. s. v., indtil man slutter med den sidste mod Syd. Enkemænd og Enkekoner regnes med. Marts er paa samme Maade Karlens Maaned, April Pigernes og Maj Børnens. Man begynder altid Omgangen nord fra.

Er Vejret godt, faar den Paagjældende en skjæmtsom Tak. Er Vejret daarligt, maa Vedkommende narres ud for at prøve »sit eget Vejr«. Her gjælder mange Kneb, og Opfindsomheden parret med Snildheden er ofte stor. Lykkes Anslaget, bliver Døren smækket med det Udraab: »Prøv nu dit Vejr« eller lignende. Er det Manden eller Konen, der bliver lukket ude, ender Spøgen med »at give lidt ud«. Skikken staa vist i Forbindelse med »at gaa sammen i Indevejr«; thi det bruges »at gaa i Byen en lille Tur og slaa en Sludder, naar man ikke kan komme ud« paa Marken eller fra Byen.

Naar man kommer lidt hen i Aaret, er der kun en enkelt eller maaske ingen i Byen, der husker, hvis Vejr det er, og der holdes næppe Regning derover, naar Vinterdagene ende og Arbejdet begynder.

Den Morskab er glemt i de fleste Byer nu. Nogle Familier, der kom her til Byen fra Kallundborgegnen i 1857, kjendte godt »at have Vejr«.

Forhen holdtes *Hellig 3 Kongersaften* som Helligaften i alle Huse, og endnu holdes den hellig de fleste Steder; der spises da Risengrød og Æbleskiver eller Flæsketeg, og paa Bordet har man et trekløvet Lys, det saakaldte Hellig 3 Kongerslys. Lyset var lavet i den Anledning; thi forhen,

mens man brugte Lys, støbte man selv disse til Husbehov ved at hælde smeltet Talg paa koghedt Vand i en Kjærne. Paa det saakaldte Lysespid satte man 5 Væger og lod dem synke ned i Talgen, hvorefter de bleve hængte op til Svaling i en dertil anstillet Buk. De dyppedes flere Gange, indtil de bleve tykke nok. En Væge, dyppet i daarlig Tælle en eller to Gange, kaldtes en »Praas«; en Væge, der var dyppet nogle faa Gange i ren Tælle, kaldtes en »Prins« eller et »Spædlys«. Lysestøbning og Brug af Lys er nu forbi, da Stenoljen er billigere.

Ved Hellig 3 Kongers Tid gik der ofte 3 Drengene om og sang for Døre for en Skilling. De vare udklædte med Hætte og Kroner af Guldpapir, havde Skjorte uden over de andre Klæder og førte en stor Stjerne af Pap og Guldpapir med sig. Stjernen havde ofte en lille Bjælde og svingedes af og til rundt under Sangen. Den ene Dreng var sværtet i Ansigtet, og om ham hed det i Visen: »Den ene han er fra Morderland«, skulde vistnok være Morderland.

Fastelavn var en Dag for Narre; derfor hedder det ogsaa om den, der tager Del i Løjerne, at han er en Fastelavnsnar. Børnene forsynedes med tredelte Ris, pyntede med Papir og Flitter (Fastelavnsris). Den, der kom sidst ud af Sengen Fastelavnssøndag Morgen, fik Ris og maatte give Boller. Enten købte man Bollerne af den omvandrende Hvedebrødsmand eller man bagte dem selv. Fastelavnsboller og Fastelavnsris have holdt sig endnu i vore Dage. I Fastelavnen holdt de Unge og tildels de Gamle med et stort Gilde, og som oftest red de Fastelavn. Dette gik saaledes til: Karlene i Byen samlede til Hest, alle udpyntede med Papir i de mest forunderlige Former og Farver, som Opfindsomheden og Forraadet tillod. Paa Samlingspladsen var oprejst en Galge, hvori hængte en gammel Tønde. Ældre Folk fortælle, at der ofte var en Kat indespærret i den, og at man morede sig over, hvor fortunlet det stakkels Dyr kunde være, naar Tønden gik itu og det slap fri. Eller man satte en Hane i Tønden, og Munterheden blev stor, hvis det stakkels Kræ galede eller skreg ved Slagene mod Tønden. Dette Dyrplageri har dog næppe fundet Sted i de sidste 40 Aar; thi siden den Tid har der været en Dukke, en Tørv, en Bold eller lign. inde i Tønden.

Medens Spillemandene spillede et muntert Stykke, red en

efter en frem i Galop og slog med en vældig Knippel paa Tønden, og dette fortsattes, indtil Tønden gik i Stykker og dens Indhold faldt paa Jorden. Den, der slog Tønden itu, var Selskabets Konge og fik et Baand eller en Papirstrimmel til Krone. Havde man en udpyntet Dukke i Tønden, kom der en anden Karl, udklædt som Dronning, og tog Barnet til sig. Selskabet satte sig nu i Bevægelse med Musikken forrest, derpaa Kongen og Dronningen med Barnet og derefter de øvrige, to og to. Toget tog sig pynteligt ud set i Frastand. En af de snildeste Deltagere, der var i Besiddelse af Vid og Lune, fulgte med Toget som Bajads. I lang Tid var han Hertugen af Augustenborg eller Prins af Nøer, senere Bismarck eller Kejser i Berlin. Rytterne besøgte hver Gaard i Byen, Herregaarde og Nabobyer. De modtog Pengegaver og be- værtedes hvert Sted, hvilket sidste for nogle af Deltagerne tit blev for meget. Efter Ridningen fulgte Gilde og Dans. Til Gildet fik man Grød og Æggepandekage med Flæsk. For Resten gik det til som ved en Legestue, og nogle Dage efter samledes Karlene til en »Redelighed«. En stor Del af de Gifte gav baade Penge og Naturalydelser og tog saa Del i Gildet; men Mændene tog ikke Del i »Redeligheden«. En anden Leg brugtes ogsaa Fastelavnsmandag, der endnu anses som en Fridag, idet man da »slog til Potten«. Denne Leg gik saaledes til: Man stillede en gammel Potte op paa en jævn Plads, og hele Selskabet stillede sig i en Kreds om den, medens man holdt hinanden i Hænderne; men var der for faa, stillede man sig i en Klynge et lille Stykke fra Potten. Nu blev en blindet og fik en Stok i Haanden til at slaa Potten i Stykker med, men han maatte kun slaa 3 Slag. Han svingedes flere Gange rundt, og for end mere at forville ham, skiftedes Pottens Plads eller Folkeklyngen flyttede sig. Da det næsten aldrig lykkedes nogen at træffe, blev man i Regelen tilsidst kjed af Legen. Børn, Unge og Gamle af begge Kjøen tog Del i denne Leg. Drengene vare som oftest Blindebukke, dog var der ogsaa andre, der forsøgte Lykken. Ofte gik der to Blindebukke paa en Gang. Det lykkelige Udfald af Legen indbragte Vedkommende en Gave fra Tilskuerne, i Regelen et Par Skilling fra Mændene og et Par Boller fra Konerne.

I de fleste Byer have Børnene en Fastelavns-Legestue.

Drengene ere da udpyntede paa den mest straalende Maade med Papir og Flitterstads og gaa fra Dør til Dør og synge:

Nu alle vi { Ørum eller et } Drenge
 Forsamles her i Dag
 Og Eder vil forklare,
 Hvorfor vi her om gaa.

Ja, en stor Sorg vi fik.
 I dette Øjeblik
 Vor Tønde gik i Stykker,
 Som vi fra Grenaa fik.

Og vi er her udgangne
 Slet ej af Overmod
 For noget at indsamle
 Hos Eder, Venner god.

Saa tro vi Eder til,
 At I os hjælpe vil
 Alt med en liden Gave,
 Som Eder synes selv.

Nu holder Sangen op, indtil Gaven, der i Regelen er 5, 10 eller 15 Øre, er modtagen. For Gaven siges Tak under Haandsrækning. For c. 40 Aar siden, da Haandkys var i Brug, modtog Giveren, hvis han var uden for Bondestand og hans Gave større end Bøndernes, Haandkys af hele Flokken.

Ja, Tak saa skal I ha',
 Ja, Tak saa skal I ha',
 Vi kan vor Tønd' betale
 Og raabe saa Hurra!

Hurra for Gaven god
 Vi synge med frit Mod,
 Nu vil vi Eder ønske
 Et godt og frugtbart Aar.

De indkomne Penge bruges til at betale Øl, Kaffe, Sukker, Lys og Spillemand med. Pigerne medbringe Fløde til Kaffe. Stuen haves som oftest frit. Har Indtægten ved Dørene været rigelig, bruges Resten til Hvedebrød, som kjøbes af Hvedebrøds-konen, der i Regelen har god Afsætning, uagtet hvert Barn har Mellemmad med. Det er næsten utroligt, hvilket Maal af Øl og Hvedebrød et saadant Selskab kan fortære. Drengene danse med Pynten paa, indtil hele Herligheden er lutter Pjalter. Overanstrængelse, Nattevaagen og Søvnighed gjør Ende paa Gildet, som slutter med Latter, Sang, Vrantenhed og Graad i en uberegnelig Blanding.

Saa snart Foraaret gryede og der kunde være Haab om at finde Vintergække, selv om de skulde graves ud af Sneen, vare Børn og unge Folk paa Færde for at faa fat i Blomsterne, som da bleve indesluttede i et Brev og sendte til en god Ven eller Veninde. Brevet indeholdt et af de efterfølgende Vers:

Gækkebrev fra Nørre Herred.¹⁾

Jeg sender dig en Gave,
 En Blomst ud af min Have,
 Den første, som fremtræder,
 Er klædt i hvide Klæder.
 Dens Kappe den er grøn
 Og dertil meget skjøn.

Digtet i Ribe, skrevet i Rom,
 Gæt nu selv, fra hvem det kom,
 Mit Navn jeg sætte vil med Tal,
 Fordi du spekulere skal.
 (eller)
 Mit Navn jeg sætter med Prikker,
 Saa gætter du det ikke.

Fra Sønder Herred.

Nu jeg her saa fri og fræk
 Sender dig en Vintergæk,
 Ja et Blomsterindivid
 Fra den kolde Vintertid.

Jeg den Stakkel op nu drog
 Og den med til Hjemmet tog,
 Satte mig i Stillehed ned,
 Skrev et lille Gækkebrev.

Jeg just Øje paa den fik,
 Da jeg gennem Haven gik,
 Den stod ene ved en Busk,
 Bøjed' sig for Vindens Rusk.

Nar skal du være Paaske, Pintse
 og Vaar
 Lige ind i næste Aar,
 Indtil du gjør mig den Glæde
 Brevet at besvare med Ære.

Gækkebreve skrives endnu, navnlig af Børn og unge Folk.

Vor Fruedag (25. Marts) holdtes for en af de mærkeligste Dage. Man burde til den Dag have Storkereden efterset, og enhver, der vilde have en Stork som Nybygger, satte Pinde og Ris op. Dette iagttages endnu; thi man antager, at Storken denne Dag flyver over det røde Hav. Til Frueaften skal Kaalfroet saas, og da man af Erfaring veed, at den tidligsaæde Kaal er den bedste, iagttages dette endnu. Storken, der kommer ved den Tid, er en kjærkommen Gjæst, og der menes, at den fører Held og Lykke med sig til det Hus, hvor den tager Bolig. Første Gang i Aaret, man ser en Stork, er det heldigst at se den flyvende; thi saa faar man en let Gang. Ser man den staaende, faar man en tung Gang (Sygdom), og ser man den liggende, dør man. Dersom Storken i Løbet af Rugetiden kaster et Æg ned eller en Unge ud, betragtes det som en Tak fra den og kaldes Offer. Man bærer Ægget eller Ungen op igjen; thi det kunde jo være sket af Vanvare. Kaster Storken det atter ned, modtages det. At Ægget er raaddent og Ungen vanskabt, er vanskeligt at gjøre gamle Folk begribeligt. En saadan Vanskabning modtages i Pleje, nu næppe i Overtro, men af Medlidenhed.

¹⁾ Dette Vers kjendes ogsaa i Egnen vest for Vejle.

Skjærtorsdag spiste man Grønkaal, men det skulde være af 7 forskellige Slags Grøntsager, hvilket ofte voldte store Vanskeligheder, især hvis Vinteren var vedholdende.

Til *Paasken* farver man Paaskeæg, og nogle Steder holder man Gadelamsgilde i Paasken i Stedet for i Pintsen. Paaske-morgen staar man tidlig op for at se Solen danse; hverken forhen eller nu vil nogen tvivle om denne Dansen, og jo længere man ser paa den, desmere danser den. At den samme Tilsyneladelse finder Sted hver Vaarmorgen, troes ikke.

Paaskedags Eftermiddag spiste man Paaskeæg, der vare haardkogte og farvede med mange Farver. Løgskaller, Høaffald o. m. a. brugtes til at give forskellige Farver; men nu er denne Skik næsten uddød.

Den *første April* skal man tage sig i Agt for ikke at blive Aprilsnar; thi da viser man hinanden Ting og Personer, som slet ikke ere til Stede, og ser man efter, hvad der saaledes vises, faar man Tilnavnet »Aprilsnar«. Pakker og Gaver sendes ud til Ligemænd og Venner. Pakkerne indeholde Pjalter, Tørvesmuld o. lign. samt en Seddel med Paaskrift «Aprilsnar».

Til andre Tider lader man en Dreng, en Halvtosse eller en Person, der er ukjendt med Skikken, gaa Narrebud. En saadan skal da gaa og hente »Brandsaks« til Tækkemanden, en »Møgskraber« til Karlen, naar det sidste Læs Møg skal kjøres ud. Da saadanne Redskaber ikke ere til, faar den stakkels Dreng en Sæk med en stor Sten i eller hvad man kan finde paa at give ham at bære paa. Til Tak for al sin Ulejlighed bliver en saadan trohjærtet Dreng udleet. Der er dog mange Husbonder nu, der paa ingen Maade tillade at sende nogen i Narrearinde, og mange gjøre Narren opmærksom paa Sandheden i Stedet for at fortsætte Spøgen.

Valborgaften, det er Aftenen før 1ste Maj, var en meget mærkelig Aften; thi saa snart det begyndte at mørkne lidt, maatte man ud at brænde Blus, for at Heksene kunde finde Vejen enten til Tromsø i Norge eller til Bloksbjærg. Forsømte man dette, kunde man være vis paa, at man fik Brand i Kornet. Hver By havde sin Plads til Blusset, og det gjaldt om, hvilket Blus der kom til at tage sig bedst ud; derfor tog Karlene lange Forke med sig og holdt paa disse de brændende Halmknipper i Vejret eller gik rundt med dem, hvilket tog sig godt

ud. For Børnenes Skyld brændte de Ældre et Knippe tæt ved Gaarden, og alle, der da kunde komme fra en Dør, maatte den Aften ud at tælle Blus. Skjønt Heksetroen er aftagen, ere Valborgblussene i Tiltagen.

Naar Blusbrændingen var endt, begyndte Sangen af Valborgvisen. Baade Karle og Piger deltog i Sangen, og var Byen stor eller havde Udflyttere, delte Sangerne sig i flere Hold. Som alt tidligere er omtalt, uddeltes Gadelam samme Aften, saa de Unge havde meget travlt.

Valborgvisen.

God Aften dem, herinde bor,
 God Aften hver og en,
 Vi var her ved den Tid i Fjor.
 Vi synge det, vi meen,
 Om hvad os fryder sandelig,
 Derom vi synge glædelig
 :|: Med Stemmer hver for sig. :|:

Os fryder Aarsens Tid og Dag,
 Det Maj i Morgen er.
 Den kommer alle til Behag,
 Alt baade fjærnt og nær,
 Den ganske Jord i allen Land.
 Gud fryde baade Kvind' og Mand.
 :|: Det sige vi for Sand. :|:

Om Sommeren saa lystelig,
 Saa er jo alting glad,
 Og Træerne saa ønskelig
 Udskyde Knop og Blad.
 Ja Blomsterne de pryde smukt,
 Hvorefter vokser herlig Frugt,
 :|: Som giver Smag og Lugt. :|:

Om Sommeren saa lystelig,
 Naar Skoven den er grøn,
 Og Marken staar saa priselig
 Med Korn og meget skjøn,
 Ja Engene de staa i Flor,
 Og Græsset meget herligt gror
 :|: Til hver Mands Kær og Faar. :|:

Om Sommeren saa lystelig,
 Naar Høsten den gaar an,

Saa stræber hver saa trøstelig
 At gjøre, hvad han kan.
 De høste og de samle ind
 Med Glæde hver i Hu og Sind,
 :|: Og give hver sin Tind.¹⁾ :|:

Saa gives vi vel og i Aar,
 Som vi er van at faa,
 Lidt Flæsk og Æg, ihvor det gaar,
 Ja Smør og Brød ogsaa,
 Ja Penge, om ej andet er
 Ved Haanden, dem vi have kjær,
 :|: Og takke hver især. :|:

Og vil I Tiden vide ret,
 Naar Gildet det skal staa,
 Paa Pintsedag ved otte Slet,
 Det kan I lide paa.
 Saa komme vi og tage an
 Den Gav', som baade Kvind' og
 Mand
 :|: Os villigen give kan. :|:

Nu ønske vi en rolig Nat
 Og gaa saa til vort Hjem.
 Paa Pintsedag vi have sat,
 Saa komme vi igjen
 Og tage Gaven, som er sat
 I Skabet til os fra Jer Kat,
 Og hilse med vor Hat,
 Saa sige vi alle Godnat.

¹⁾ Tiende.

Til Beskyttelse af Huset sattes Rønkviste over Døren. Man satte ofte to Kviste, indeklemte mellem Loftet og Bjælken, idet der nævnedes en Karls og en Piges Navn. Groede Kvistene mod hinanden, blev der et Par. Kvistenes Retning tilkjendegav, hvorledes de Unge vare sindede mod hinanden. Husbonden gik ud i Marken og satte stiltiende en Pilekjæp ned i Hørsæden og en i Hampelandet, og saa lang denne Kjæp var, saa lang blev Hørren og Hampen. Haven skulde være gravet og tilsaaet inden Valborgaften, ellers dansede Heksene paa den, og den gav da ingen god Afgrøde det Aar. Den, der havde i Sinde at stjæle Æbler i det kommende Efteraar, stak en Rønnekvist i Klemme paa et hemmeligt Sted, hvor han troede, at den ikke let fandtes. Groede den, slap han heldigt fra sit Tyveri, gik den ud, vidste han, at han blev røbet.

Medardusdag (den 8de Juni) skrev man Medardus over alle Døre, Porte, Vinduer og Lømme. Betydningen heraf er glemt og Skrivningen ophørt. Nogle mene, at det skulde forhindre Musene, som i den Tid ere i Marken, i at komme ind igjen.

I enkelte Byer holdes *Pintsegilde* endnu paa den gamle Maade, og det er en rigtig Fest for hele Byen; men de fleste Steder holdes Baller enten hos Høkeren i Byen eller i Skoven hos en Spekulant.

Pintsegildet holdtes 2—3 Dage. Pintsemorgen gik de unge Folk om og sang Pintsevisen for alle Døre og modtog Gaverne.

Pintsevisen.

Nu ønske vi Eder en Pintsefest,
Fryder Eder, I unge Folk!
Den Herre Jesus være Jer Gjæst,
Glæder Eder, I gamle og!

Vi har vel været her en Gang før
Og sunget og kvidret for Jer Dør,

Nu komme vi igjen paa ny,
Vi gaa omkring i den hele By.

Vi har en Kurv baade stor og vid,
Der kan gaa syv Ol Æg deri.

Vi har og en til Rug og Byg.
I give os en af de gamle Ost.

Kan vi ej en af de gamle faa,
I give os syv af de andre smaa.

Vi har en Tegnebog stor og vid,
Der kan gaa Tusend Rigsdaler i.

Vi har og en til sex og syv,
Vi lade os nøje med de ti.

Og høre I noget af vor Sang,
Saa faa vi vel noget for vor Gang.

Nu kan vi ej mere denne Gang,
Nu er vi ved Enden af vor Sang.

(Gaverne komme.)

Nu sigte vi Eder saa mange god Tak,
Som Himlen er med Stjærner besat.

Nu ønske vi Eder saa mangan god
Stund,
Som der er Sand paa Havsens Bund.

Nu bede vi Mand og Hustru om,
Om de vil til vort Gilde kom'.

I faa godt Øl og Brændevin,
Fryder Eder, I unge Folk!
Ja Spil og Dans til Solenskin.
Glæder Eder, I gamle og!

De modtagne Gaver bestod i Penge, Kjød, Ost, Æg, Flæsk, Smør, Fløde, Malt o. s. v. Efter Indbydelsen deltog de Ældre i Lystigheden. Første Dag spiste man Risengrød og Æggepandekage, anden Dag varm Øllegrød, Æggepandekage og Sigtebrød med Fedt paa. Den tredje Dag mødte kun Gadebassen, Gadinden, de to Drengene og deres Gadelam, som nu morede sig med Værten og hans Husstand og maaske enkelte Indbudte. Efter at have moret sig, hjalp de Værten og Værtinden med at bringe Huset i den gamle Gænge igjen. Disse 6 havde den Pligt hele Aaret om at være Skaffere og Medhjælpere baade i Stue og Køkken, indtil ny bleve valgte næste Valborgaften. For Resten gik det til som ved alle Legestuer med Dansen og Syngen, Sang og Raab til Dansen, Trampen i Gulvet, Slag mod Loftet og andet Sjøv. I enkelte Byer blev næsten alle fulde i ethvert Sammenlag; men i andre Byer blev næsten aldrig nogen beruset. Under Dansen skulde Gadebassen løftes op paa de andres Skuldre. Man søgte under Dansen at gribe ham og løfte ham op fra Jorden; men da han i Regelen var en fuldvoksen, ældre Karl og ofte i Besiddelse af gode Kræfter, var denne Opgave vanskelig at løse, især da Drengene understøttede og advarede ham. Lykkedes det, blev han hævet op til Loftet midt i Karlens Stimmel. Medens han »kejsedes«, spillede Spille mændene et Stykke paa Klarinetten, hvorefter Gadebassen i den Anledning gav en Snaps hele Stuen rundt.

St. Hansaften plukkede man St. Hanskaal og satte dem i Sprækker ved Loftet. Visnede de, betød det Døden, men groede de godt til, var det Forbud om Sundhed. De sattes ogsaa med samme Formaal og Betydning, som er omtalt ved Rønkvissten Valborgaften. De hellige Kilder besøgtes den Aften. De Syge enten drak af Vandet eller badede sig dermed eller deri. At ofre en Skilling til Kilden var almindeligt. I de sidste 50 Aar har der kun været en Kilde besøgt, nemlig den ved Thorsager.

Mikkelsaften talte man om Mikkelsmjød, men det vides ikke at have været drukket i Mands Minde. Mikkelsdag var en Termin for smaa Udbetalinger, og Mikkelsmarkederne i Grenaa og Æbeltoft vare Fridage for Tjenestefolkene.

Det var kun faa Steder, der spistes *Mortensgaas*; men hos flere Bønder spiste man Flæsk og Kartofler. Nu er det sjældent, at der lægges Mærke til Mortensaften. I de fleste Byer samlede Mændene hos Oldermænden, hvor de talte om Fællessagerne; thi de fleste Byer havde den Gang lidt Fællesjord, der som oftest var lejet ud til Husmænd. Disse gav da derfor enten Brød og Brændevin til Bylaget eller ogsaa Penge. For saadanne Indtægter holdtes da et Drikkegilde. Havde Byen større Indtægter, deltes Resten, eller ogsaa holdtes der et Mortensgilde med Smørrebød, Drik og Dans. Ved samme Lejlighed afgjordes det fornødne Omskifte med Bytyren, som holdtes af Bymændene i Fællesskab og fodredes paa Omgang. Havde Bymændene andet Fællesskab enten i Skov, paa Hede eller i Vandløb, ordnedes og aftaltes det denne Aften. Fællesgædejorden er nu solgt, udskiftet eller inddraget, Oldermænd kjendes kun af Navn, og Bytyreholdet er ikke tidssvarende; derfor ere Sammenkomsterne Mortensaften ophørte.

I Anledning af *Julens* Nærhed blev Grisen slagtet; thi en Jul uden Flæsk ansaas for meget fattig. Til Julen bagtes der Sigtebrød, Søsterkage og Pebernødder. Søsterkagen kaldtes nu Julekagen. Desuden bagtes der en Del andre Kager af forskjellig Slags, ligesom der ogsaa kogtes »Klejner«. Juleaftensmaden bestod de fleste Steder af Risengrød og Æbleskiver samt Ribbenssteg, Flæsk og Kartofler, dertil fik man Syltetøj, i Regelen Rødbeder. Efter Maaltidet sang man en Salme, og kort Tid derefter drak man Kaffe, hvortil der atter gaves Æbleskiver eller Vaffer. Naar der nu var omdelt Pebernødder til hver, fik man fat i de ny Kort, som Kjøbmanden havde foræret Husfaderen til Julen, og man spillede da Kort om Pebernødder indtil Sengetid. Husdyrene fik et særlig godt Foder (Helligaftensfoder); »thi de skal da vide, der er en Gud til«. Vilde man Julenat paa Slaget 12 se efter i Stald, Køhus, Faaresti og Svinesti, rejste alle Kreaturer sig op. Den Tro er gammel, og der er flere, som tro det endnu. Enhver Gjæst, der i Juletiden kom ind, blev bænket og budt Mad; ellers »bærer han Julen ud«. Der maatte ingen Ting gaa

rundt i Julen; derfor maatte Konen og Pigerne ikke spinde. Sy maatte de heller ikke; thi det gav let bulne Fingre. Der er ingen, der tror det nu, og derfor overholdes det ikke mere. Gjæsterne beværtedes med Sigtebrød, Flæsk samt Snapse og Juleøl, derefter Kaffe og Kaffebrød. En fattig Gjæst fik en Mellemmad og et Barn en Kage eller lidt Pebernødder. Man bar en rigelig Gave af forskellige Slags Fødevarer til den Fattige. Dette finder Sted endnu, endog efter en større Maalestok.

Julegilderne begyndte i enkelte Byer før Jul, saaledes at Halvdelen af Gilderne vare holdte forud. Der holdtes ingen i Juledagene eller Nytaarsdag; men den anden Halvdel holdtes efter Hellig 3 Konger. De fleste Steder gaar det i Flæng uden bestemt Ordning med Julegilderne. Disse Gilder have ikke undergaaet synderlig Forandring i de sidste 30—40 Aar. Til Julegilder bydes først Sigtebrød, Smør, Ost, Kjød og koldt Flæsk samt Kaffe og Kaffebrød. Hen paa Aftenen spises Ribbenssteg og Flæsk, Hvidkaal, Kartofler og Syltetøj. Til Slutning, noget over Midnat, dækkes koldt Bord og sluttes med The og Punsch eller ogsaa en Thevandsknægt.

Vejret.

Da Vejret har saa stor en Indflydelse ikke alene paa Bondens Arbejde, men ogsaa paa Arbejdets Udbytte, er det naturligt, at Vejret og dets Forandring har været Gjenstand for Iagttagelser, og at de gjorte Erfaringer ere blevne overleverede fra Slægt til Slægt i korte og fyndige Rim eller Sætninger.

En grøn Jul giver en hvid Paaske. En hvid Jul giver en grøn Paaske. Naar Ploven i Marts kan gaa, maa den i April staa. Langfredagsvæde bringer fattig Mand til at græde. Marts tør giver Rug som Rør. Aprilsmag er Narredag. Marts tør, April vaad og Maj kold, saa bliver Bonden fed og bold. Kyndelmisseknude skal holde ude med hvide Stude. 40 Ridere med Frost er 40 Dages Frost. Peder Stol kaster den varme Sten i Vandet. Solen ned i en Sæk, op i en Bæk. Morgenrød giver Aftenblød. Aftenrød giver Morgensød. Naar Himlen arker mod Vinden, faa vi ingen Regn. Vælter Arken, faa vi Regn. Arker Himlen i Nør, tag hvad der er tør. Arker Himlen i Øst, lad staa, saa længe du har Lyst. Hvor

Vinden er Tamperdag, vil den holde sig til Tamperdag igjen. Regn Syvsoverdag giver Regn i 7 Uger. Den 13de Juli er Margrete-Raaddenhø. Er Storcken graa, ustadigt Vejr vi faa. Naar Ræven gjør, faa vi Frost. Ere Peltedyrene stærkt undergroede i Efteraaret, faa vi en stræng Vinter. Er Gaasebenet (Brystbenet) plettet, faa vi tidlig og stræng Vinter. Blomstrer Lyngen højt i Top, faa vi stor Vinter i Galop. Mange Mus er Tegn paa Dyrtyd. Fygen og Rygen varer i 3 Dage. Nordlys betyder Frost. Bisol er Tegn paa Nedfaldsvejr. Ring om Maanen er Forbud paa Nedfald. Straaler fra Solen om Eftermiddagen er Tegn til Blæst. Gaar Morgentaagen op, faa vi Regn, gaar den ned paa Jorden, faa vi Solskin. Den første Halvdel af Hundedagene er modsat den sidste. Drager Svanen mod Syd, har den Vinteren i Halen. Naar Børn i Maj bygge Hus i Rækker (af Sten), da Tørke i Juni os skrækker. Skovduen kurrer mod Frost (Nattefrost). Naar Uglen tuder i Skoven, bliver Vinteren forvoven. Kommer Høgen til Hus i Morgenstunden, bliver Vejret uroligt. Naar det fryser fra Sønden, fryser Tappen i Tønden. Som Dagene længes, saa Vinteren strænges. Østenvind og Kvinde-sind giver Vand. Sydostblammer og Kvindejammer (ogsaa Kvindeklammer) ender gjerne med Vand.

Boligen.

Der er kun faa Ting hos Bonden, der har undergaaet saa store Forandringer som Boligerne; thi der er næsten ikke en eneste Bolig, uden at den enten er ganske ny eller mere eller mindre nymodens indrettet, og de gamle Møbler ere afløste af ny. Et Hus bestod i Regelen kun af én Længe. Gjennem en simpelt malet Dør traadte man ind i en Forstue, brolagt med Sten, hvortil man havde valgt enten ganske smaa Marksten eller meget store og flade Flæksten. Kom man ind i Stuen, der som oftest optog hele Husets Vidde, som i Regelen heller ikke var over 8 Alen, saa man op til Vinduet et Bord og nogle Stole. For Bordenden og bag ved Bordet hen under Vinduerne var ofte en fastslaaet Bænk. Bordet var forsynet med Korsfod eller hvilede paa faste Ben, og under Bordskiven var en Skuffe. Vinduerne vare smaa og med rustne Ruder, indfattede i Bly; dog saa man lige saa ofte Træindfatning. Gulvet bestod af Ler med en stor Flækkesten indenfor hver

Dør. Døre, Panel og lignende var som oftest rødmalet. Sengene vare Alkover med Omhæng af blaåt Lærred, paatrykt med hvide Blomster. Sengeklæderne vare solide og hjemmelavede, og paa en net Maade kom Lagnerne til Syne med de paasyede Navne og Aarstal. De røde Aarstal vidnede tit om, hvor holdbart det hjemmelavede Lærred var. I Stuen saas endvidere en Dragkiste, en Standkiste og i Regelen et Hængeskab. Oven over Sengene saa man en Hylde, hvorpaa de bedste og smukkeste Kopper, Lysestager og andre Smaagjenstande stod. Denne Hylde kaldtes Kandebord. Kakkellovnen var altid en Bilægger, og paa den saas en rund, mørk Sten; thi med den knuste man Kaffebonnerne paa Kakkellovnens øverste Plade. Under Kakkellovnen saa man ofte en Kugle af Jærn til at male Sennop med. Fra Stuen førte en Dør ud til Køkkenet og en ind til Spisekammeret. Lukket paa Dørene var et Haandtag med et Klinkefald, sjælden en Vrider. Stolene vare hjemmelavede, rødmaledede og ofte en rund Skive med tre Ben under. Stole med Halmsæder saas yderst sjælden, da kun faa kunde sno Halmreb eller, som de her kaldes, Halmsimer. Køkkenet var altid meget lille med brolagt Gulv, faststaaende Bord, en Faderække og en aaben Skorsten. Over det murede Arnested hængte en Krog ned fra Sodstangen, saaledes kaldte man den Stang, der et Stykke oppe gik tværs over Skorstenen. Krogen, der kunde flyttes op og ned, var bestemt til at hænge Gryder og Kjelder i. Over Arnen førte en Aabning ind til Bilæggeren. Ved Siden af Arnen inde i selve Skorstenen saas en Askegrav, og over den saa man Ovnmundingen. Da Husene kun vare smalle, saas Ovnen strutte frem udenfor Ydermuren. Bryggers fandtes sjælden. Mælken opbevarede paa Hylden under Loftet eller i Spisekammeret. Overstue var sjælden hos Husmanden. Tæt ved Køkkenet fandtes Tørvehuset, enten indrettet i det sidste Fag eller ogsaa i et Skur tæt udenfor. Ved Husets anden Ende var Plads til Lo, Kreaturer og Foder. Bygningerne vare udelukkende Bindingsværk, flere meget gamle og med Bjælkehoveder gennem Stolperne samt Løsholter og Stolper af forskjellig Længde.

Gaarden bestod af 4 Længer og havde i Regelen foruden Indkjørselsport en Bagport eller en »Smaug« (smal Udgang mellem Husene). Der var kun lille Forskjel paa Husets og Gaardens Indretning. Hele Forskjellen bestod som oftest deri,

at i Gaarden fandtes et Bryggers med en eller to Grubekjedler, og der var som oftest et Mælkekammer ved Siden af Ovnen. I Gaarden havde man i Regelen en Overstue eller en Storstue, hvis Dør vendte ud til Forstuen. Storstuen var 3—4 Fag hele Huset over; den benyttedes ved Gilder og til Dans. Til dagligdags stod her Standkister, malede røde, blaa og grønne med gule eller sorte Navne paa, Dragkister og Klædeskabe med Navne og Aarstal. I et Hjørne stod som oftest en Seng med høje Stolper og Himmel over og Omhæng for samt fyldt højt op med en Stabel af solide Sengeklæder. Alle disse gamle Gaarde forsvandt i Løbet af Aarene mellem 1850 og 60, og kun enkelte med betydelige Forandringer ere tilbage. Det udvidede Agerbrug, den tiltagende Velstand og Mælkens mere rationelle Behandling gjorde de gamle Gaarde ubrugelige, og saaledes er det ogsaa lidt efter lidt gaaet med Husene, dog er meget gammelt overført i det ny.

Stuepynt.

At Stuerne ikke vare uden Pynt, er en Selvfølge. Kun faa Steder fandtes Daguerreotypier, og gode Kobberstik saas ikke ofte, thi de vare dyrere den Gang end nu; men saa var der til Gjengjæld en stor Del Vers i hjemmelavede Rammer. Saadanue Vers med afstikkende Farver og med ubestemmelige Blomster lovpriste i høje Toner den »dysdysirede« Brud og Brudgom eller »den i Livet ædle«, men nu i Døden salige N. N. Der saas ogsaa ofte Konger, Kejsere, Hamborgs Brand o. s. v., alle fra Gustav Kyhn in Neu-Ruppin. I Regelen maatte det sidste Stads fortrække for Krigsbilleder og Portrætter af de Mænd, der udmærkede sig i Krigen 1848—50. Krigsbillederne, Versene, Papirligkranse tillige med »Uro« var Stuepynt i lang Tid. Disse »Uro« vare flettede af Halm og pyntede med broget Papir.

Udhusene.

Gaardens Udbygninger vare smalle og lave Huse med korte Loer og lave Stalde. Omflytningen af Foder og Indflytning af Stakke tog megen Tid bort. Det i den her omtalte Tid hurtigt tiltagende Agerbrug fordrede mere Ladeplads, større Loer og udvidede Stalde; derfor forsvandt de gamle Udbygninger straks, da Mærgelens Virkninger bleve synlige

paa Agrene. Disse gamle Udhuse med lave og slet brolagte Baase, snævre Grebninger, vændrede Vægge, utætte Døre og uden Loftet forsvandt i Begyndelsen af Halvtredserne.

Klæderne.

Klæderne vare alle hjemmelavede, stærke og passede til Livsgjæringen og Vejrliget. Mændene bar en sort Uldhat eller som oftest en Kaskjet. Flere af de ældre saas om Vinteren med en rød Hue, men de yngre bar Huer af forskjellig Form og Farve. Frakke var mest almindelig, men Trøje var ikke sjælden. Man sparede paa Farvelønnen, og derfor brugte Konerne at farve i Lødgryden, som hele Aaret om havde sin Plads i en Krog paa Arnen. Der farvedes baade Uld og Garn, men især Uld til Blanding og deraf lavede man Dagligdagsklæder med Blandfarver i alle Afskygninger, og naar Husmoderen ikke tog det saa nøje med Blandingen og Kartningen, kom hendes Mand og Sønner til at se sribede og flammede ud. Ofte brugte man Tøjet hvidt, især til Benklæder. Man brugte ogsaa halvfarvet og lyseblaat. Højtidsdragten, Kisteklæderne, vare altid mørkeblaa farvede, kradsede og overskaarne og saa særdeles godt ud. Til dagligdags gik Mandfolkene med Træsko med langt Overtag og smalle Jærnkramper; men til Kisteklæderne hørte Fedtlæders Støvler, der vare vandtætte og solide. Denne smukke og holdbare Dragt er lidt efter lidt for manges Vedkommende bleven afløst af en »fin Dragt«, der i Regelen er uklædelig og uholdbar baade i Farve og Stof. Karlene vare klædte ligesom Mændene; thi den Gang fik de foruden Penge visse Alen Vadmel og Skjortelærred i Løn. Nu er det anderledes: der laves næsten aldrig et Stykke Tøj i Hjemmet, og de fleste Mænd og Karle bære Pengene hen i Butiken og faa Kradsuld paa Bomuld derfor, og derfor ser man nu sjælden en smukklædt Karl. Gamle Koner gik den Gang med en lille lav Hue og Hovedlin samt Nakkeskjæg af hvide Strimler eller ved Gilderne af ægte Kniplinger, som kjøbtes af »Kniplingskræmmeren«, der næsten altid var en Bondekarl fra Egnen mellem Ribe og Tønder. Til daglig Brug havde de gamle Koner røde Ærmer med Vadmelslivstykke eller Bol samt røde Borter paa de uldne Skjorter. De unge Koner og Piger havde en Sirtses Hue eller et strikket Stykke med forskjellige Forsiringer og Farver paa Hovedet. De bar

uldne eller Hvergarns Klæder, og flere af dem havde endnu den røde eller grønne Bort om Skjørtet. Til daglig Brug bar alle Forklæder, dels af hjemmelavet, smaatærnet Uldtøj, dels af smaatærnet Bomuldstøj. Til Gilderne vare de klædte i smukke Hvergarnskjoler med Silkeforklæder og med Silkebaand eller smaa Silkekæder knyttet om Halsen. Paa Fødderne bar de Sko, aldrig Støvler. Til dagligt Brug havde de Træsko med kort Overtag og blanke Kramper. Der brugtes hjemmelavede »Kastetørklæder« (Shawler), aftærnedede paa forskjellig Maade, eller ogsaa strikkede »Trekanter«; de ældre Koner brugte brune Vadmel-Trekanter med udsyede eller paatrykte Blomster og Ranker til Bort. Smaapigerne havde den Gang lange Skjorter, der holdt Varme ved Kroppen. Strømperne vare i Regelen af sort eller blaa Farve, og Mændene brugte hvide Strømper. Senere fandtes paa Anilinfarve, og der fremkom da baade røde og kransede Strømper, de sidste i alle mulige Farver og Mønstre. Bomuldsforklæder brugtes ved Byærinder og til Søndagsbrug. Til Rejsetøj havde Mændene store Vadmelkapper eller Overfrakker, men der var intet bestemt Snit. Konerne havde Hvergarns eller uldne Kaaber, godt underforede; desuden havde man en hjemmelavet Fodpose. Rejsetæpper kjendtes ikke; thi man brugte de hjemmelavede Hestedækkener, der vare solide og varme. Pigerne vare lige saa godt klædte som Konerne; thi en Del af Lønningen var den Gang et vist Antal Alen af Vadmel, Hvergarn og Lærred. Derfor vare Pigerne ogsaa klædte i Overensstemmelse med deres Livsstilling, Arbejde og med Vejrliget, og vare pynteligere og tækkeligere end mange nu i det dyrtkjøbte Stads.

Spise.

Ligesom man den Gang klædte sig mere solidt, saaledes spiste man ogsaa mere solid og ensartet Mad, og hele Husstanden spiste ved ét Bord og i Fællesskab.

Om Morgenen spistes der Øllebrød, hvortil hver fik en lille Stump Ost. Fra den Tid, da Markarbejdet begyndte om Foraaret, til Mikkelsdag spistes Formiddags-Mellemmad. Der som Mellemmaden spistes hjemme, bestod den af Fedt og Brød, men spistes den i Marken, af Smørrebrød med paalagt Ost eller Kjød. Middagsmaden bestod som oftest af Grød og stegt Flæsk til Brød, Kaal og Flæsk, Ærter og Flæsk, Suppe og

Kjød, Vælling og Pandekage o. s. v. Mælkemaden udfyldte dog de fleste Dage. Om Aftenen spistes der i Regelen Kartofler med Melsauce eller Mælk og Grød. Aftensmaden nødes i Aftenstunden, og i de korte Dage spistes ingen Mellemmad; men Brødet spistes saa ved Sengetid og kaldtes »Kvældsnetter«. Maaltiderne benævnedes Davre, Onnenover, Nætter og Kvældsnetter. Disse Forhold ere endnu de samme for Tjenestefolkenes Vedkommende; thi de Bønder, der ingen Ting bestille, men blot drive omkring, spise ikke til regelmæssige Tider.

Drikke.

Øl er og har i al den Tid og længe før været den fornemste Drik paa Landet, ogsaa i denne Egn, derefter kommer Kaffe, som nydes de fleste Steder en Gang og oftere hver Dag, og som bydes enhver Fremmed, efter at han har faaet en Bid Brød og en Dram. I de senere Aar er Kognak, gl. Rom og saadanne Drikke, som ikke kjendtes før, blevne almindelige. Brændevinens Brug tager af, men Bajerskøl tager til i en foruroligende Grad, og gl. Øl, der er sundt og meget nærende, er næsten ganske forsvundet.

Husfliden.

Husfliden havde den Gang en ikke lille Betydning. Kvinderne spandt og strikkede hver Aften. I Regelen forarbejdede man først Ulden, siden Hørren. Karlene hjalp til med at karte og fik derfor Tøj til en Vest. I nogle Byer havde man den Skik, at Pigerne samledes til Kartning og kartede da hele Dagen og næsten hele Natten med. Til Kartegildet, hvor der vankede Kaffe og Æbleskiver ved Midnatstid, indfandt Byens Karle sig for med Sang og Samtale at forkorte Pigerne Tiden, og stundom tog nogle af Karlene ogsaa Del i Arbejdet. Ved denne Husfid holdtes en stor Sum inde mellem Aar og Dag, og Familiens Medlemmer og Tjenestefolk bleve godt og solidt forsynede. I Vinteraftenerne spandt Karlene Hampeblaar til Reb- og Haar-Tøjre, Tollekniven, Baandkniven og Øksen brugtes ogsaa fittigt til Istandsættelse eller Forarbejdning af Avlsredskaber og Værktøj. Nu er Husfliden næsten uddød; kun Husfidsskoler holde lidt Liv i Sagen. Karlene drikke, spille Kort eller sove paa en Bænk, og Pigerne

hækle, fjase eller løbe paa Gaden; dog er derfra enkelte Undtagelser, og Husfidsskolerne finde i Regelen god Tilslutning.

Gademøder og nogle Gilder.

At Bylaget holdt Mortensgilde i de Byer, hvor der var Fællesskab, er allerede omtalt; men Bymændene kom en Gang imellem sammen til Gademøde eller Gadestævne, hvor da højst forskellige Ting drøftedes.

Forhen, da alle Vogne havde Træaksler, brugtes megen Tjære, og for at spare en Del Ulejlighed og for at faa bedre Kjøb, kjøbtes en Tønde *Tjære i Fællesskab*. Dagen, da den skulde deles, blev bestemt, og enhver mødte med sit Kar. Et Krus eller et Fad toges til Enhedsmaal for Portionen, og enhver fik da en, to eller flere Portioner. Regnskabet holdtes med Kridtstreger paa en Fjæl eller paa Modtagerens Tønde. Naar Regnskabet var opgjort, fik en af Mændene den tomme Tønde, og derfor gav han Brændevin. Et saadant Tjæregilde holdtes i hver By.

Straks efter Kyndelmisse modtog Præsten sin *Tiende*, og Sognets ydende Mænd samledes da en bestemt Dag hos ham for at betale. Her beværtedes med Flæskeskinke, Brød, Smør og Ost, Øl og Brændevin. Nogle Steder bestod Beværtningen af Smørrebrød, Snapse og Kaffe; andre Steder gaves Æbleskiver og Kaffe til Præstegildet.

Om Efteraaret fik Døgnen Naannest eller Degnekorn, og Mændene mødte da til *Degnegilde* og fik Smørrebrød og Snapse, derefter Kaffe og senere hen paa Aftenen Punsch.

Husmændene lejede som oftest et Stykke Tørvejord (4 Karlsskær), saa meget som 4 Mand kunde skære paa en Dag, og et saadant Stykke betaltes med 4—5 Rdl. I den Anledning havde man da det første *Tørvegilde* eller Skæregilde. Søndag Morgen kom 3 Karle hen til Husmanden for i Forening med ham at skære Tørv. Først fik de Brød, Snapse og Kaffe til Davre, saa gik Turen til Mosen, Arbejdet begyndte, og Husmanden gav jævnlig en Omgang, især til Mellemmaden. Ved Middagstid kom Husmandens Kone med Grød og Æbleskiver eller Grød og Æggekegale. Naar Arbejdet var endt og Arbejderne kom hjem, fik de Grød og Fisk, adskillige Dramme og Kaffe, saa Fortæringen løb højt op.

I Høhestens Tid var den *sidste Slættdag* imødeset med Længsel; thi saa fik man Enggilde, som bestod af Risengrød og Æbleskiver, og samme Dag tog man Hul paa Gammeløl-Tønden. Nu er Gammeløl næsten ukjendt; thi Bajerskøl har fortrængt det, men har ikke erstattet det i Huset, hvad det heller ikke kan. I Høstens Tid fik Høstfolkene hver Dag tildelt en lille Portion Gammeløl, og naar det sidste Korn var mejet, gik Folkene hjem og om i Haven, hvor de gav sig til at stryge Leen foran Kaalene og true med at gaa løs paa dem. Husmoderen maatte da for at fri Haveurterne for Nødmejning give Brændevin og Gammeløl; nu kommer hun med en Snaps og en Drik Husholdningsøl.

I Løbet af Sommeren kjørte Gaardmændene Tørv hjem for Husmændene, og om Vinteren hentede de Brænde i Skoven eller Lyng paa Heden. For disse Tjenester gav Husmanden i Nørre Herred en Bid Brød, Snapse og en Kop Kaffe. I Sønder Herred derimod kom Karlen eller Drengen for at hente Vognen hjem, medens Gaardmanden satte sig til det dækkede Bord og nød en Æggecake med Flæsk og tilbørlige Snapse, Kaffe og en Kaffeunsch. Fik Husmanden alle sine Tørv hjem paa én Gang ved flere Bønders Hjælp, da kaldtes dette Gilde ogsaa *Tørvegilde*.

Den Dag, da Husmanden fik Gødningen kjørt ud, holdtes *Møggilde*. Da det i flere Byer var Skik, at Karlen var med for at udføre Arbejdet, medens Manden blot lod sig beværte, vare saadanne Gilder temmelig dyre.

Husmænd, der havde Jord, men ikke selv drev den med Køer eller Stude, fik nogle af Gaardmændene samlede til at pløje og gav da *Pløjegilde* baade med Frokost, Mellemmad og Aftensmad. Disse Gilder vare for kostbare og ere nu i stærk Aftagende, og Husmanden gjør nu snarere en Gjentjeneste, som nogle Gaardmænd tage imod, andre ikke.

Naar det ny *Hus* blev *rejst*, hejsedes en Krans, og man raabte 3 Gange Hurra for Bygherren og hans Kone. Tømmermændene stod paa Spærværket og drak et Glas. Murerne og deres Haandlangere stod paa Stilladset eller paa Jorden. Naar Flasken var tømt, kastedes den langt bort, og det var da et godt Varsel for det ny Hus, om den gik i mange Stumper. Til Aften spistes Risengrød og Æbleskiver, hvorefter der blev drukket Punsch til langt ud paa Natten; thi man var først

tilfreds, naar alle vare fulde. Til Rejsegildet indbødes ogsaa de nærmeste Naboer og hvem der ellers havde hjulpet til med noget Bygningen vedkommende. Disse Forhold ere de samme endnu, kun Drikkeriet er mindre.

I den Tid dyrkede man *Raps*, og naar Rapsen skulde tærskes, mødte en Spillemand med Violinen. Der var 8 Mand til Stede, 4 til at lægge ud paa Sejlet og rive Halmen bort og 4 til at tærske i Takt efter Musikken. Tærskere og Ud-læggere skiftedes. Paa Pladsen spistes Mellemmad af og til hele Dagen under Arbejdet. Om Aftenen efter endt Arbejde nød man Middagsmaden og Kaffe, hvorefter der dansedes lidt hver Aften og længe den sidste.

Et af de sildigst fødte Lam udtoges til at være Høstlam eller, som det sine Steder kaldtes, Gildelam; thi det skulde slagtes til *Høstgildet*. Enkelte holdt Høstgilde straks, efter at Høsten var endt, andre lidt senere, men som Regel skulde Høstgildet være holdt inden November. Til Høstgildet mødte samtlige Høstarbejdere og deres Familie, og der indbødes Slægt og Venner. Dersom man i Løbet af Sommeren havde haft Nybygning for, mødte Murere og Tømrere ogsaa som Indbudte. Gjæsterne mødte Kl. 12—1 Middag og fik da først Sigtebrød med Smør, Ost, Kjød, Pølse og dertil Brændevin og Øl. Dette Maaltid sluttede med Kaffe. 1—2 Timer derefter spistes Suppe med flere Slags Boller, derefter Lammesteg med Flødesauce og Kartofler, og til Stegen var der sat Syltetøj frem. Ved Aftenstid drak man Kaffe med Kaffebrød til, og sent paa Aftenen spistes skaaret Smørrebrød til The og derefter en Thevandsknægt. Høstgilderne have holdt sig uforandrede paa det nær, at der nu til sidst dækkes koldt Bord, hvorefter Konerne faa en Kop The, medens Mændene drikke et Glas Punsch.

Der er enkelte Byer i Nærheden af Grenaa, hvor det endnu ligesom i ældgammel Tid er Skik at holde Høstgilde paa samme Dag i alle Gaarde og Huse i Byen. Der gjøres da enten en fælles Udflugt eller der danses i Fællesskab i en eller flere Gaarde; men hver spiser hjemme hos sig selv.

Først i Maj Maaned bleve Gaardens vædrede *Vægge klinede* og kalkede. Manden og Karlen kjørte Leret til og æltede det. Karlen bar Leret til, og Konen og Pigerne klinede det paa Væggen. En Spøg eller en paadigtet Forseelse fra

Karlens Side straffedes med en blød Klat Ler. Indlod han sig paa Spøgen, bleve begge Partier godt indsmurte. Det til-lavede Ler kaldtes efter de forskjellige Grader af Flydenhed: Glorrer, Lummer og Smidsk. Først glodrede man Væggen, saa lumrede man, og naar den var halvtør, blev den smidsket, inden den blev kalket. Der kalkedes et Kors paa alle Døre og Lemme for at holde alt Utøj ude.

I de fleste Byer holdtes en fælles *Bysmed*, hvis Kornløn betaltes om Efteraaret, og han gjorde da et Gilde for By-mændene. Nogle Steder fik man Grød og Fisk til Smedegildet, andre Steder Smørrebød o. s. v. Det var ogsaa Skik i nogle Byer, at Smeden fik Korn saadet hos hver Mand i Stedet for Smedekorn.

Snekasterne plejede at afkræve de Vejfarende en Pægl Brændevin, ligesaa gjorde Høstfolkene, naar de fik den Fremmede til at prøve deres Redskaber. Mureren trak en Snor for Døren i den ufuldendte Bygning, naar en Fremmed gik ind for at se sig om; han maatte da købe sig fri Udgang for en Pægl.

Avlsredskaberne.

Avlsredskaberne vare den Gang tunge og uhaandterlige imod nu. Spaden var som oftest af Træ med en Jærnskoning forneden og et Krykkehaandtag foroven. Skovlen var ligeledes beslaaet med en Jærnskoning. Dog begyndte Jærnspader og Jærnskovle at vinde Indpas; thi de vare absolut nødvendige ved Mærglingen. Til Rengjøring i Fæhuset havde man kun Træskovle uden Beslag og Grebe af Træ med Jærnspidser. Læsse- og Spadegrebe vare af Jærn; men de vare hjemmesmedede og tunge. Tørveredskaberne vare af Træ med Jærnskoning og umags at arbejde med. Forken var ligeledes hjemmesmedet og tung. Støbestaals og Fjederstaals Redskaber, som nu bruges, kjendte man end ikke af Navn. Leerne vare i Draget som nu; men man brugte den Gang kun hjemmesmedede Leer (Grene og flere Steder ved Varde vare bekjendte for gode Leer). Leerne ere nu Fabrikarbejde fra England eller Amerika.

Harverne vare omtrent som nu, dog var Svenskharven ved sin Indtrængen den Gang meget brugt. Den engelske Harve, som nu fortrænger Svenskeren, var den Gang ukjendt, og

Sæddækker ligesaa. Hjulploven var afskaffet, og den Ørstedske ¹⁾ Støbning var almindelig og holdt sig indtil for faa Aar siden, da den lidt efter lidt afløstes af den Morsøboeske, der er meget lettere. Af alle Avlsredskaber er der intet, der har forandret sig saa meget som Vognen. Naar man undtager en enkelt Stadvogn, ikke en Gang en i hver By, vare alle Vogne med Træksel og ubeslaaede. De gamle Arbejdsvogne vare næsten alle uden Hjulbeslag og havde »Lundstikker« med »Muleplade« paa. De ny Vogne havde Jærnaksler og vare brune eller mørkegrønne med lys Staffering paa og forsynede med Agestole i Fjedre eller i Læderstropper. Meget almindelige vare ogsaa Bøjlestole med løse hjemmelavede og stoppede Hynder. Det varede imidlertid ikke ret længe, før de fine og kostbare Fjeder-vogne fandtes i hver Gaard, og nu har man alle Steder desuden Arbejdsfjeder-vogne. Den Gang brugtes ogsaa det gamle Træktøj med Puder og Stave; men nu er det yderst sjældent. Selv til Studetræktøjet har man nu som oftest udstoppede Stave, og Hestens Tøj er udelukkende Bringtøj.

Husdyr.

Hestetillæget er og har altid været betydeligere her i disse Herreder end i nogen anden Egn af Landet. Hingstene fremvistes ikke alene ved Dyrskuer, som den Gang begyndte, men ved Markeder, store Avktioner og lignende Steder. Et »Medgiftsøg« er i Regelen Føløg, og mangen gammel Gaardmand klapper hende eller Hingsten og siger: »Her er min Velstand kommen fra!« Hestene holdes i godt Huld, og naar man forhen roste Hestens gode Foderstand, forsikrede Ejeren, at Huldet kun var maadeligt og at den fik ingen Ting. Nu derimod vil man nok høre Rosen for Foderstanden, og for at rose Dyret endnu mere, føjer Ejeren til, at det ikke har for-tæret ret meget og er nemt at holde i god Stand.

Kærne forsømte man forhen meget baade med Røgt og Pleje; de gik længe ude om Efteraaret og kom ud i det tidlige, kolde Foraar. Derfor vare de meget laadne og magre, ligesom de ogsaa paa Grund af de daarlige Stalde vare meget urenlige; men nu drives deres Fodring og alt til Mælkeriet hørende meget vidt. »Før Jul skyldte vi ikke Høvederne noget,

¹⁾ Fra Ørsted?

og efter Kyndelmisse have de ikke noget at fordre«, sagde de Gamle; men nu passer det bedre at sige Midten af Oktober og Midten af Máj.

Faareholdet var forholdsvis talrigere den Gang, end det er nu. Den fremherskende Race var Hedefaaret, der en stor Del af Vinteren gik ude for at søge sin Føde. Nu kan dette ikke lade sig gjøre uden Skade paa Kløver og Rug, saa Faarene maa nu onten holdes i Tøjr eller inde. Faareholdet giver nu et bedre Udbytte; thi Racen er forbedret, Priserne ere højere, og Faaret giver mere Uld og Kjød.

Af *Svin* havde man den Gang i Regelen kun to om Aaret i hver Gaard. De bleve mindst $\frac{3}{4}$ —1 Aar gamle og gav stort Flæsk; nu fodes de let og sælges hurtigt, saa man kan nok regne 3—4 Svin à 200 Pund paa hver Tønde Hartkorn.

At der under saadanne Forhold, som nu ere til Stede, ikke holdes Bytyre, men derimod udsøgte Tillægsdyr, vil man let forstaa. Forhen var det Skik, at Mølleren holdt Orne, og at enhver af Møllegjæsterne der kunde faa sin So bedækket frit; men nu holdes der kostbare Raceorner, og der betales indtil 4 Kr. pr. So.

Jordens Drift.

Forhen dreves Jorden i Almindelighed saaledes: 1) Svarlandsbyg eller paa lettere Jord Boghvede. 2) Rug, som altid var dansk Rug, der for 40—50 Aar siden næsten aldeles afløstes af Provsti-Rugen. Nu har man flere Slags Rug, og enkelte smaa Stykker med St. Hans Rug ses ogsaa. 3) Ærter. 4) Havre. 5, 6, 7, 8) Græs. Derefter gik man over til 1) Brak, 2) Rug, 3) Byg, 4) Havre, 5) Havre med paasaet Kløver og Græs, 6, 7, 8, 9) Græs. Nu er det almindeligste Sædskifte: 1) Brak, 2) Rug, 3) Byg, 4) Rodfrugt, 5) Havre med Paasæd, 6, 7) Græs og Kløver. Mærgling, Kløverudsæd og Brak fandt længe Modstand hos de gamle Bønder; men Synet af Frugterne paa Herregaardsmarkerne bragte dem tilsidst paa andre Tanker. En gammel Bonde i Sønder Herred, hvis Søn fik Gaarden, efter at han havde tjent paa Rugaard som Avlskarl, sagde om ham: »Han lægger baade sig selv og os alle øde, han pløjer uden at saa, river alle Græsredder af Jorden og saar tysk Græs i Stedet, og han kjører Grus paa Marken i Stedet for Gødning.« De ny Bygninger vakte ogsaa de Gamles Uvilje; derfor sagde

ogsaa en gammel Kone til Sønnen, da hun saa Værelserne i det ny Stuehus: »Ih, men Jens da! Er du taabelig, saadan som du vender alt om. Forhen havde vi Lørgulv og Fjælleloft; men her er Lerloft (Gibs) og Fjællegulv.«

Paa Skjærvad sattes i 1824 en hel Indvang med *Kartofler*, og det var første Gang, at der i Nørre Herred var sat Kartofler i Friland. Vangen var paa venstre Haand udenfor den gamle Port, som er i Gaardens nordøstlige Hjørne. Aaret efter dyrkedes en Vang med Kartofler paa Mejlgaard. For Optagningen betaltes med Kartofler, og ikke alene Husmænd, men ogsaa Gaardmænd med alle deres Tjenestefolk mødte, saa Kartoflerne kom op af Jorden i en Fart, og Kartoffeldyrkningen bredte sig i Løbet af et Par Aar over Egnen. Dyrkningen af Kartofler var i Tiltagende indtil 1846, da Kartoffelsygen kom til Egnen. Nu er Sygdommen ikke alene i Aftagende, men næsten hævet, og Dyrkningen er atter i Tiltagende. Kartoffeloptagningen betales endnu med Kartofler, hvilket er en god Ting for mange fattige Familier, og af den Grund har nogle Skoler endnu en Kartoffelferie.

Forhen dyrkede man *Hamp* og *Hør*, men nu er der mange unge Mennesker, der næppe have set det; thi nu køber man baade Lærredet og Røbet i Butiken, og i Stedet for at spinde, drives Tiden bort. »Reben«, »Bryden«, »Skjætfoden«, »Skagen« og »Hæglen« ere Rødskeer, som mangen her levende Karl eller Pige end ikke kjender af Navn.

Havedyrkningen stod meget lavt; thi der dyrkedes kun nogle Kartofler, lidt Kaal, Rødbeder, Gulerøder, Løg og Petersilie. Af Havesager brugtes der ikke ret meget, og endda maatte de fleste købe Gulerødder og Løg af Anholterne eller, som de ogsaa kaldtes, »Anøboerne« eller af Gartnerne paa Markederne om Efteraaret, og stort bedre ere Forholdene ikke endnu. Da man forhen saa flere store Frugttræer end nu, maa der i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede have været plantet mere end i Midten af Aarhundredet. I de senere Aar er Plantningen tiltaget betydeligt.

*Biavl*en dreves paa den Maade, at man altid slog de Familier ihjel, der boede i de ringeste Kuber. Man gjorde sig ikke anden Umage med Bierne end at indfange Sværmen og lade den passe sig selv hele Sommeren. Naar saa Efteraaret kom, saa man efter, hvilke der skulde dræbes. Disse blev

satte over et Hul med Ild, hvorpaa der kastedes Svovl; her brændtes, kvaltes eller halvkvaltes Bierne. Derefter masedes de døde og halvdøde Bier sammen med Æg, Madiker og Honning, og dette Kram solgtes til Mjødblanderen eller kogtes og spistes af Familien. Mjødblanderen vejede ikke Honningen, men den blev maalt i Kandemaal. Dette Dyrplageri drives endnu, dog vinder den forbedrede Biavl mere og mere Indgang, medens Bislagteriet aftager. Der er ellers kun faa Bier i Egnen.

Aldre Meddelelser.

Forhen brændte Bønderne selv deres Brændevin; men da dette var Toldsvig, gjaldt det om enten at være gode Venner med Toldvæsenet eller ogsaa at være snild. Til Brændevinen brugte man megen Boghvede. *Brændevinsbrændingen* kjendes nu ikke mere og har ikke været brugt i de sidste 35—40 Aar.

I den Tid fandtes i de fleste Byer et »Hjordhus« (Hyrde), »Hjordtoft«, »Hjordager« o. s. v., ligesom der ogsaa fandtes brede Veje for Kvæget (»Driften«, »Færten«) fra Byen ud mod Udmarkerne. Alt dette var Levninger fra Fællesskabets Tid. De Folk, der vare fødte mod Slutningen af forrige Aarhundrede, have fortalt en Del om, hvordan det gik til i deres Barndom. Der holdtes *Byhyrde* i hver By, og han havde en fast Løn af Naturalydelse: Brødkorn, Maltbyg, 2 Æg for hvert Væderlam og 3 for et Gimmerlam, et Maal Mælk om Ugen hos hver Mand baade i Hus og Gaard, dog beholdt hver Ejer en Ko for sig til Malkning den Dag. Hyrden havde en Ager i Marken, en Toft ved Byen, et Hus med Have og fri Brænde. I Julen gik han Byen om og sang for Døre. Han fik da følgende Gjenstande til Festen: 1 Brød, 1 Faarelaar, 1 Stykke Flæsk, 1 Pægl Brændevin, 1 Lys og en Krukke Øl. Byhyrden havde heller ikke saa lang Fritid som Hyrderne nu; thi selv Køerne gik ude til lidt før Jul, og allerede i Marts kom de ud igjen i Skov, Buske, Hede og Mose. Køerne fik Kalv i Maj paa en nær, som kævede til Jul.

Hestene gik ude i Efteraaret med en Klokke om Halsen; men da de ofte løb langt bort for at finde Læ og Græs, satte man meget svære Diger fra Kjær til Kjær for at holde Hestene enten paa Byens Mark eller i Egnen. Disse svære Diger ere ofte blevne betragtede som et Slags Volde fra Fortiden, og der er altsaa tillagt dem en ganske anden Betydning. For at

Dagsarbejdet kunde blive paabegyndt i rette Tid, maatte Drengene hver Morgen meget tidlig ud for at lede Hestene op. Kunde eller vilde Drengene ikke finde dem, maatte Arbejdet opsættes. Drengene fik ikke Mad, før de gik; thi saa troede man, og vist heller ikke uden Grund, at de kom hurtigere hjem. For Hjulploven brugtes 4—6 Heste; men den Gang holdt man ogsaa dobbelt saa mange Heste paa en Gaard som nu.

I Aarhundredets Begyndelse købte Kjøbmændene i Grenaa og Æbeltoft ikke Korn, og Bønderne havde heller ikke noget Korn af Betydenhed at sælge. Man maatte altsaa til Aarhus eller Randers, og et Læs bestod af 3—4 Tønder; thi Vognen var tung og Vejen yderst slet. Ligesom nu holdtes der 3 Markeder i Grenaa og 3 i Æbeltoft. Til Vintermarkedet, hvor Handelen mest var med Heste og Køer, kom kun Mændene; men til Sommermarkedet var der Gjøgler og Dans, og alle maatte da med, ligesaa til Efteraarsmarkedet (Mikkelsmarked), hvor der ikke alene saas paa Gjøgler og dansedes, men hvor der ogsaa maatte kjøbes Æbler til Pigerne og Markedsgave til dem, som blev hjemme, og saaledes er det endnu.

I Kjøbstaden var ikke stort at se; thi i Grenaa, som var forud for Æbeltoft, var der den Gang kun 1 Handlende med »Baand og Alenvarer« samt 6 Handlende med »Krambodsager«. Bønderne havde som oftest Lyng eller Tørv med til Kjøbstaden. Et Læs Tørv kostede 2 R samt en Dram til Bondens medbragte Mellemmad. Da Mærgling begyndte at virke, begyndte Kjøbmændene ogsaa at tage mod Korn, og i nogle faa Aar tog Handelen et stort Opsving. Vejene vare meget daarligere; thi man lod i Regelen Vejen passe sig selv, og kunde man ikke kjøre i et Spor, kjørte man i et andet. Kunde en Udbedring ikke opsættes, pløjede og harvede man hele Vejen. Derfor var 4 Tdr. Korn et større Læs, end man tænker sig.

Saa vidt de tarvelige Efterretninger om Markens Fælledrift nu kan spores, synes de at tyde paa, at den ældgamle 3 Vangs Drift endog har holdt sig i denne Egn i Begyndelsen af Aarhundredet.

Overtro.

Af Overtro skal her kun anføres, hvad der den Gang enten huskedes eller troedes, og som flere endnu tro, uden dog

aabent at ville vedkjende sig det. Man maatte ikke bortgive Knappenaale eller Knive; thi det hed: »Knappenaale og Knive kan Kjærlighed fordrive«. Naar man gav Mælk eller Fløde bort, maatte man ikke glemme at komme Salt deri. Man maatte ikke feje i sit Tørvehus, hvorfor vides ikke. Man skulde kaste Fejeskarnet udenfor Tagskjæget eller Tagdryppet, ellers fik man Uheld indenfor. Det var uheldigt at sidde under Bjælken i Kortspil. Naar et Æble ligger fast under Armhulheden Natten over, vækker det Gjenkjærlighed hos Modtageren. Vil man vide, om en Kone skal føde en Dreng eller en Pige, tager man Brystlappen af et nyslagtet Faar og slaar den mod en Væg; »Drengen siger fat, Pigen siger plat«. Man maa ikke kaste Møget ud af Kohus eller Stald Julemorgen; thi saa kaster man den bedste Ko eller Hest ud. Faarene skulle føde paa Julemøget, saa gaar Fødselen let. Man skal altid staa op paa Vognen fra den rette Side, ellers tager Føløget Skade, naar det skal føde. Man skal tage højre Strømpe, højre Træsko, højre Ærme o. s. v. først paa, det frier for Forgjærelse. Fodtøjet skal staa med Hælen mod Sengen, det er nødvendigt for at undgaa Mareridt. Eller man skal sige: »Mare! Mare! Minde, dersom du er inde, saa skal du herud«. Man skal skære sine Negle hver Fredag, saa faar man ikke Tandpine. Man skal spytte ind i Stien til Grisen, ellers trives den ikke godt. Man maa ikke pege efter Stjerner, saa faar man bulne Fingre. Man maa ikke fløjte om Aftenen, saa spytter Fanden Blod i Nakken paa den fløjtende. Man maa ikke ønske en Jæger eller Fisker Held paa Foretagendet. Af det her anførte vil man se, at det er ingen let Sag at være overtroisk.

Sygdom og Læge.

Forhen, naar der kom Sygdom i Huset, hentede man sjældn Læge, før alle prøvede Hjemmeraad viste sig virkningsløse, og Sygdommen havde da i Regelen taget en saadan Vending og Fremgang, at Lægens Raad var forgjæves. Naar det rygtedes, at Lægen havde besøgt en Syg, sagde man uden videre: »Han dør; thi Doktoren har været hos ham.« Lige saa villige som Folk vare til at give Raad, lige saa villige vare de ogsaa til at give og bære Mad til den Syge samt nøde ham til at spise. Man var og er endnu meget villig til at

hjælpe den Syge til Rette med alt muligt. Den Syge var næppe død, før der taltes om, at det kunde man jo nok tænke, og nu havde en set dette, en anden hørt dette o. s. v. i det uendelige, f. E. set en Ligkaal i Haven, mødt et Liglam, set en Ligskaar, hørt Kisten slaas til, hørt Snedkeren save og tømre paa Ligkisten. Ja man fortalte endog at have set og kjendt Folk og Befordring i et Varsels-Ligtog, ja endog set sig selv paa den Maade. Nu er alt dette anderledes. Man søger som oftest Lægen i Tide, og Overtroen er næsten uddød, eller man vil ikke være sin Overtro bekjendt.

Død og Begravelse.

Var den Afdøde et Barn, holdtes ikke noget særligt Gilde, og Liget bares da hele Vejen fra Hjemmet til Graven af en Karl, der kastede en hvid Dug under Kisten og bandt den i en Knude over sin venstre Skulder; Kisten bares altsaa under højre Arm. Var Liget større, kjørtes det til Graven, og saa holdtes der et Begravelsesgilde. I den Anledning gik Skafferen om og indbød til Begravelse. Til Bagedagen, som Skafferen gjorde de Indbudte bekjendt med, sendtes Mælk, Fløde og Æg.

Begravelsesdagen samledes de Indbudte, og der saas sjælden andre i Ligfærden og i Sørgehuset, hvor de beværtedes med Sigtebrød, Smør, Kjød og Ost. Dertil nødes Snapse og Øl. Derefter drak man Kaffe med hjemmebagt Kaffebrød til. Nu samledes man om Liget, der var pyntet med Grønt, Baandsløjfer og en »Blomsterkost« i Haanden. Liget havde i Forvejen været stillet til Skue to Gange, første Gang den Dag, det lagdes i Kisten, for alle Byens Børn, og derefter Begravelsesdagen om Morgenen for Pigerne, der kom med Mælk, Smør og en Flaske eller et Krus med Fløde. Før Liget bares ud, tændtes et Par Lys, der vare hensatte ved Kistens Hovedende. Derefter sang man en Ligsalme, og hvis Degnen ikke var til Stede og »sang ud«, var en anden af de Tilstedeværende Forsanger, ofte endog en Pige eller en Kone. Kisten blev slaaet til med Søm, og Smeden eller en Tømrer paatog sig den Forretning. Blomsterpyntningen og Skuet af Liget hører nu til Sjældenhederne, ligesom man nu bestandig bruger Skruer i Stedet for Søm. Forhen, naar Vognen skulde kjøre fra Sørgehuset, kastedes det Vand ud, hvori Liget var rensset; forsømtes dette, troede man, at den Afdøde ikke fik Ro i Graven. Man

skulde kjøre i Skridt; thi »kjørte man i Trav, kom den næste i Jav«. Ingen af Følget maatte se sig tilbage; thi saa »kom der snart igjen et Lig samme Vej«. Holdt Vognene ikke en tætsluttet Række, var der Plads til et Lig, og det vilde da ogsaa snart komme. Vendtes Hovedenden af Kisten frem, gik den Døde igjen. De faa Gamle, der endnu ere overtroiske, forstaa paa en mesterlig Maade at pleje og endda skjule Overtroen; thi de vide godt, at den yngre Slægt ler ad dem.

Klokkeringningen begyndte, naar Liget saas fra Kirke-taarnet, og endte, naar Kisten sænkedes i Graven, hvilket endnu strængt overholdes. Forhen »bestilte« man en »kjon Tale« af Præsten, og de gamle Præster havde Taler til forskjellige Priser. Degnen skrev den Afdøde et »Testament« (Testimonium), som blev læst i Sørgehuset eller ogsaa af Præsten, før Talen holdtes. Degnen skrev et Vørs, som blev slaaet fast paa Kisten og fulgte med i Graven.

Næsten alle Præster tale nu nogle Ord til de Efterlevende uden at være opfordrede dertil, og Degnen leder Sangen enten paa Kirkegaarden eller i Kirken.

Forhen, da de fleste Præster bad Bønnen stille, forbandt man Overtro om Manen med denne Bøn; men nu bede Præsterne Bønnen højt, og Troen paa Gjengangere og paa Manen er forsvunden. Forhen kastede Ligbærerne selv Graven til, og de skulde alle paa en Gang kaste Spader og Skovle; faldt en Spade sidst til Jorden, var det næste Lig en Mand, og faldt en Skovl sidst, blev det en Kvinde. For Ligvognen maatte ikke spændes et Føløg; thi saa kastede hun Føllet i Utide. Det Reb, som blev brugt til Nedfiringen af Liget, brugtes til Bindsel for de Køer, der vilde slaa under Malkningen. Efter Hjemkomsten til Sørgehuset sattes Gjæsterne til Bords, hvor der først nødes et Stykke Smørbrød til en Snaps, derefter Grød og Fisk. For Resten gik alt til som ved Barselet, naar undtages, at Spøg udelodes. Efter Maaltidet samtalede man eller gik i Marken og Stalden, til Kaffen sattes frem. Derefter samtalede man og spiste til Slutning Aftensmad, der bestod af Sigtebrød, Smør, Ost og Kjød med Snapse og Øl. Ved Andendags-Begravelsen fik man Øl og Grød og opstuvet Fisk.

Naar det ofte har været skildret, som om Gjæsterne i Regelen vare utilbørlig lystige, har det i det mindste i disse

Egne ikke været Tilfældet, især hvor Dødsfaldet fremkaldte et Savn. Men det kan heller ikke nægtes, at hvor der ingen Sorg var, der fremhyklede Gjæsterne heller ingen saadan. Nu møde mange Uindbudne, og disse bydes ind i Sørgehuset til en Kop Kaffe, om de da ellers møde ved Sørgehuset; thi mange komme til enten paa Vejen eller ved Kirken. Paa Kirkegaarden takkes de af den Afdødes Slægt og begive sig derpaa hjem. Familie og de Indbudte følge med til Sørgehuset. Paa Kirkegaarden kaster Graveren Graven til. Forhen havde man en Mellemmad og en Flaske Brændevin med til Ringeren, men nu faar han en bestemt Betaling. Tidligere sendte man en Mand for at grave Graven; nu har man en Graver. Naar man havde et Stykke Vej at fare, medbragtes en Mellemmad og en Flaske Brændevin til Gjæsterne; dette bruges dog nu ikke mere.

Videbrev

for

Andkær by under Hvilsberggård, Vejle amt.

Meddelt af Povl Hansen.

Blandt de aktstykker, som i form af breve, besvarelser, oplysninger o. s. v. indgik fra alle egne af landet til general-landvæsens-collegiet i slutningen af sytten hundrede og treds'erne, findes fra Hvilsberggård blandt andet en afskrift af et videbrev for landsbyen Andkær.

Da disse gamle »breve«, som bekendt, ikke alene kan indeholde væsentlige bidrag til belysning af dansk retshistorie (se: Den danske panterets historie af Matzen), men også i det hele taget kaster lys ud over mangt og meget, ældre danske landboforhold, særlig jordfællesskabet vedrørende, så trænges vel ikke til nærmere begrundelse for fremkomsten af nærværende videbrev.

Da brevet, som allerede nævnt, kun haves i afskrift og oven i købet skrevet med temmelig regelløs retskrivning, har jeg ikke anset det som hensigtsmæssigt at følge denne bogstavret, så meget mindre, som håndskriftet (der findes i: Indkomne breve og besvarelser til general-landvæsens-collegiet 1769, 2den del, løbenr. 264¹⁾) er skrevet med så fast og tydelig hånd, at der — når et eneste, i teksten nærmere betegnet sted undtages — ikke kan være tale om fejllæsning. Jeg har heller ikke oprettholdt den aldeles planløse tegnsætning, men derimod er teksten fulgt aldeles ordret.

¹⁾ Rigsarkivet.

Stempel
 Nr. 21. En halv rigsdaler.
 1758.
 Barchmann.

Videbrev

for hartkorns besiddere som og for andre beboere
 samt hver anrørende udi Andkær.

1.

Grandestævne begyndes anden påskedag og derefter hver søndag i året, når kirketjænesten er til ende, og noget efter, at enhver er hjemkommen fra kirke, som (d. e.: og) vedbliver til alt hø og korn er indavlet, ja så længe nødiges. Andre behøvende samlinger sker ved advarsel med dertil værende byens horn af vidfogden på grandestævnen som sædvanlig på gaden midt udi byen, hvor enhver mand eller udi hans lovlig forfald visse bud om søndagene og de andre samlingstider, som mældt, indfinde sig eller for udeblivelse til byen betale hver gang otte skilling.

2.

På denne grandestævne vidfogden, som efter rigtig omgang en helgårds besidder hver sit år, skal være betids tilstede med menige mands tallestok; samme han på anden påskedag af forrige års vidfoged på grandestævne imodtager.

3.

Markvogteren eller andre uden nogen persons anseelse eller undseelse og frygt på en skikkelig måde angiver på grandestævne alt, hvad han eller de med sandhed véd og haver set af tilskadegående kreaturer næst afvigte uge og vidfogden på vedkommendes tallestok anmærke.

4.

Hvo, som finder sig i nogen slags måde af nogen fornærmet, anmeldte det på grandestævne, hvor han af vidfogden og hver tilstedeværende i al mulig mindelighed straks forhjælpes til ret og erstatning efter den befundne sande beskaffenhed; og den skyldige desuden efter samtliges upartiske eragtning give noget til byen. For resten den klagende på frisk fod og næste grandestævne sådant anmeldte eller siden tie og tage skade for

hjemgæld. — Undtagen ære-, gælds- og ejendomssag ellers menige mand så vidt mulig se at afgøre alle påkommende store og små stridigheder, imellem hvem det er, og hvad det end er, ved en kærlig og billig mellemhandling. Hvo derimod uden skellig årsag så dermed umager øvrigheden eller anfanger med nogen slags ufornøden vidtløftighed, betale til byen fire mark og til byens fattige to mark i penge.

5.

På grandestævne og andet i nødigt tilfælde samlingssted overlægges og vedtages alt uforbigæeligt til det almindelige og fælles tarv, være sig græs- og kornfredning, slet, høst og indavling med videre andre udkrævede ting. Udi alt de fleste stemmer i følge lov og billighed gælder. Hvo sådan enig vedtagelse bryder, betale til byen to mark og til byens fattige én mark.

6.

Hvo, som paa grandestævne eller andre samlingssteder bander, skælder, truer, bruger unyttige, ærerørige, nærgående og uanstændige ord, betale til byen fire mark og til dens fattige to mark; item ypper eller øver slagsmål eller slår nogen af vrede på grandestævne eller ved samlinger, eller hvo som lever uskikkelig med fylderier og drukkenskab enten udi eller uden sit hus, udi værtskaber og forsamlinger, betale til byen en rigsdaler, til byens fattige en halv rdl.

7.

Iste maj alle og enhver deres gærder, grøfter, hegninger og ledde både inden og uden byen være udi fuldkommen stand og stå for fuldt syn. De forsømmelige hermed betaler første gang til byen én mark, anden gang efter advarsel to mark og fremdeles dobbelt, indtil indmældte forefindes udi sin behøvende forsvarlige stand. Den derved årsagede skade den skyldige og erstatter. Slig hegning og fredning, til alt hø og korn er indavlet og længere, om vedtages, hvorledes og i hvad henseende til byens bedste.

8.

Hvo, som med vogn, heste og kreaturer hvad slags, item plov, harve og harveslæder eller i anden måde tilføjer nogen

mand skade på besået eller ubesået jord, ager eller eng, vinter eller sommer, fornøjer den skadelidte og betale til byen for hver gang, det befindes, én mark.

9.

Menige mand vedtager og overværer — eller sit visse bud — gårders og hegningers syn. Ingen understår sig at tage sær syn til gård og deslige hegninger eller forøve nogen pantning med videre, men dermed forholdes som ovenmældt, og ved vidfogden med tiltagne to eller fire mænd pantning i så måde at ske. Hvo herimod anfanger med syn og pantning efter eget beram og ej efter samtliges vedtægt, betale til byen hver gang to mark og til byens fattige én mark. Hvo, som opsætter sig imod lovlig udpantning og de, som panter, betale til byen to mark og til byens fattige én mark, som med det samme udpantes.

10.

Først i maj om året græsstævning at ske, og vedtages fornømmelig, hvor mange køer på lodden udi kohaugen, — med de andre af alle slags kreaturer forbliver som sædvanlig. Imidlertid de, som haver over sin lod, og de, som haver under sin lod, give og tage for en ko udi byens kodrift to mark, udi såkaldte fællesgang for en hest eller hoppe ej under tre år gammel 24 β, dito der under 12 β, et fæhoved ej under tre år gammel én mark, der under 8 β, en åringskalv 6 β, — item fem får for et fuldkomment græshoved udi græslægning.

11.

Er fastsat som uforanderligt herefter, at de huses beboere, der er fæstere og haver heste og vogn, nyder to køer; leje-huses beboere én ko udi byens kodrift. For hver ko græspenge som nu i mange år så fremdeles to mark. Med deres havende heste og andre kreaturer forholdes efterdags som al sin tid forhen. Overalt lejehus-beboere ingen sinde have flere end én ko, som mældt; herunder undtages endda de nu nyopbygte huse, hvis beboere ej køer i kohaugen uden på husbondens lod.

12.

Og besluttet, en helgårds beboer herefter at have udi strandskoven eller paa marken sommer eller vinter kun to

svin, en halvgårds beboer et svin, ej at udlades på skovens græsgang, førend de vorder med byens brænde brændt, som og stedse forsvarlig ringet. Hvo derimod bryder, betale så tit befindes for hvert svin 8 β til byen; og de svin over bemældte deres lod straks at hjemtage af skov og mark, udi dets mangel til byen hjemfalden.

13.

Ingen slags fremmede kreaturer af nogen lodsejer antages på sin lod, men af byens beboere tage til sin lods fylde for indrørte, fastsatte græsningspenge og ej mere, af hvad slags kreaturer det end er; de antagne fremmede kreaturer uden ophold hentages. Hvo herimod handler, betale til byen fire mark og til byens fattige to mark.

14.

Sær-tyring (tøjring) med bæster samt følhopper, som haver føl, at tyre og sætte, hvorved korn og fredgræs på ager og eng kan beskadiges, aldeles afskaffes; item ingen løse eller i-hældede bæster at være paa byens vedtagne tyring, eller vrinske plage løse gående nogen steds udi byens skov eller mark. Enhver forholde sig med sine bæsters gang og tyring som og i alle andre forefaldende ting (under hvad navn, det er) efter menige mands vedtægt; den skyldige og modbrydende betale til byen to mark så ofte, han i så fald brøst findes.

15.

Al særdrift med kvæg afskaffes, indtil ævret er opgivet og overdrevet af hele byens kvæg; for ingen del at lade noget kvæg komme dør, ævret enten først eller sidst til sin fornødne fælles nytte fredtages, ikke heller nogen anden slags kreaturer, førend det med denne fredning og nytte er til ende. Udi øvrigt forbliver byens kør, årings-kalve og får fremdeles under hyrdevogtning og -varetægt. Hvem understår sig herudi at forandre eller imodbryde noget, give til byen hver gang to mark og byens fattige én mark.

16.

Ej at så, slå og høste samt at indkøre hø eller korn udi fællesvang og byens indtægt af ager og eng førend den derom

vedtagne tid, item ej heller i så måde berammes, før eftersat af samtlige lodsejere og befunden dertil moden og tjænlig. Findes nogen kendelig sendrægtig og forsømmelig udi sin avlings drift og befordring og derover tager skade, har han sig selv at takke derfor; er ellers hans omstændigheder således, at han ikke kan, som han gjerne vilde, befordre sin avlings drift med de andre lodsejere, bør dermed i alle mulige måder efter hans lejlighed at føjes. For resten: den sidste kærve med den første kærve udi byens kornvange og indtægter fredes af hver og for hver mand; ja ingenlunde udi nogen byens kornvange og indtægter samt nyslagne bærer og enge lade tyre ihældesætte eller løse gå bæster eller nogen slags kreaturer, førend hø og korn med rivning overalt er hjemkørt og om bæster samt andre kreaturer deres udladelse derpå af samtlige lodsejere vedtages. I øvrigt henholdes i dette fald videre i følge for indmældte 14de og 15de post. Hvo ej lader sig dette i alle sine omstændigheder være efterrettelig, men forholder sig derimod, erlægge til byen for hver modbrydelse to mark og den skadelidte fornøje.

17.

Med de nyskårne hesteplage må, i fjorten dage efter at de er skårne, gå's og trækkes over hver mands fred-bærer og agerender, dog hvor mindst er til skade, men ikke må gå's eller trækkes hist og her over øns eller nogles sær-agre, mindre tyres derpå. Hvo herimod gør, fornøje den skadelidte og betale til byen to mark.

18.

Ingen at pløje, slå og høste hinanden for nær eller være og handle udi hvad tilfælde, det end er, sin nabo og næste til nogen fornærmelse og beskadigelse, lade stå urørte agerrænsfurer imellem sig og naboen, ej forandre, flytte eller oprykke — selv eller ved andre — gamle eller nysatte og forefindende lovlige skel af pæl og sten eller anden kendetegn til skel, item ej hugge eller hugge lade på anden mands hoved-skovsparter og -skifter eller agerender-skov enten over- eller underskov, og — for at enhver kan vide sine skovsparter — oprette og sætte kendelig skel imellem hver. De herimod befindes at handle, betale til byen fire mark, til dens fattige to mark og å parte fornøje den fornærmede.

19.

Alle ulovlige og skadelige veje og gangstier aflægges og forbydes; derimod de af alders tid værende fornødne veje, stier og igennemfarter for alle og enhver uforhindret, på hvad sted det er og være kan; til den ende istandholdes til fri fart og gang ledde, lukkelser og støtter; item ej hindre eller hensætte vand på nogen steder fra sit gamle sædvanlige løb. Hvo herimod gør, betale til byen fire mark og byens fattige to mark.

20.

Til mæn-tørveskær udses, hvor bekvæmmest, bedst og uden skade på byens fælles grunde er; som og sand og grud (grus) at grave og tage. Ellers enhver holde sig dermod på sin egen grund og ikke på andres. Item alle og enhver at entholde sig fra at grave lór, grud eller sand til nogen skade eller nær veje og stier til nogen hinder for fart og vejfarende eller skades-tagelse for mennesker eller kreaturer, som og uindhegnede brønde at afskaffe eller forvare således, at ingen mælende (fornømmelig børn) eller umælende derudi kommer til skade enten på byens gade eller hvor det være kan. Herimod at øve under højeste ansvar betale til byen fire mark og til byens fattige to mark.

21.

Alle volds kreaturer ejerne i tide og så snart derom advares lade hæmme, således at de ingen skade gør, eller aldeles afskaffer. Hvad skade samme gør imidlertid, når det ejeren er bevist, at det er vold, og han først advaret, betale ejeren den eller de skadelidte den tilføjede skade.

22.

Hvo befindes eller skelligen kan overbevises at nedkaste, opbryde eller borttage nogens ledstænger eller tilhørende gærder og grøfter uden ejerens vidende, vilje og tilladelse; item enten tidlig eller silde ved dag eller nat, hvo antræffes og kan overbevises at hentage og plukke af nogen mands gærder, inden eller uden byen, friske eller gamle, stavre eller gærdsel straffes første gang med én mark at betale til byen og siden dobbelt, etc.

23.

Hvem betræffes, hvo være må, ej at lukke vel og forsigtig

efter sig ledde og lukkelser, erlægge til byen 8 β for hver gang; og de, som bliver det va'r, ser det og ej råder bod derpå, så ingen skade tilføjes derved eller og dølger og med videre derudi, betale ligeledes 8 β hver sinde.

24.

Ved tørveskæring udi tørvemosen ingen må komme videre, end hans egen tørvegrund sig strækker, item ved tørvens sætning eller hjemkørsel ej at skade nogen på sin eng eller græs; ellers enhver samle sit tørveaffald og komme udi den nyligste tørvegrav, alt under straf til byen to mark enhver, som ej således forholder sig.

25.

Byens stenbroer, våser og veje inden og uden byen hver sine udi upåklagelig stand at holde under mulkt til byen én mark, så tit findes påklageligt, efter at vedkommende derom er advaret, item kirke-, mark- og skovveje på byens grund menige mand ingen undtagen ved tilsigelse når bekvæmmest indfinde sig endrægtelig at forfærdige på bedste måder muligt. Hvo herudi findes uvillig og ej indfinder sig som mældt, betale for hver gang sin uvillighed og udeblivelse til byen én mark.

26.

Byens hyrde og markvogter antages af samtlige lodsejere, enhver villig give dennem sin andel af den accorderede løn i alle sine ting udi rette tid samt anskaffe — efter rigtig omgang og tilsigelse betids om aftenen før af hyrden og markvogteren — hver sit forsvarlige bud til så vel kvæget som marken, når behøves, at medvogte. De uvillige herudi give til byen hver gang én mark. — Ingen må forurette eller overfalde hyrden eller markvogteren enten med utilbørlige ord eller slag, men hvad haves dennem at påanke, anmeldes på en vedbørlig måde ved grandestævne, dér stridigheder billigen efter sagens forefundne beskaffenhed afgøres mellem bægge parter. Hvo herimod sig forholder, give til byen to mark og til dens fattige én mark og den uretlidende at fornøje.

Herimod hyrden og markvogteren som hver mands tjænere sig at vise lige tjenstvillige, ærbødige og skikkelige udi ord og gerning mod hver mand, ingen utroskab eller underfundighed forøve mod nogen, men være aldeles af al ævne på hver mands

lovlig gavn i alle de dependerende ting, og hyrden fornemmelig have god opsigt med hver mands kreaturer, han vogter; forsvarelige drive det ud og ind af byen, flittigt og omhyggeligt drive det udi marken til markskellet mellem Andkærs og tilgrænsende byers grund, være ansvarlig, om noget af kreaturerne beskadiges ved hans uagtsomhed og uvillighed; item have al omsorg for, at menige mands kreaturer kommer hjem middag og aften til sine ejere, til den ende stræbe at få det alt under sin drift ind i byen, overalt forholde sig villig med at opsøge de kreaturer, der stundum kan imod hans vilje blive tilbage og ej under driften hjemkommer, samt lade sig være i alle sine ting efterrettelig, hvad ham i følge gavnlig vedtægt befales.

For resten hvad hyrden og markvogteren kan have at påklage, anmeldte de ved næste grandestævne, og der da ske, hvad ret er, på al lovlig og billig måde. Skulde hyrden og markvogteren i nogen måde finde sig herudi modbrydende, betale de til byen én mark og til dens fattige 8 β hver gang.

27.

Hyrdehuset og smedstedet¹⁾ bygger og holder hver mand vedlige og hver sin part deraf, når udkræves, forsvarelige og upåankelige i stand holder. Den herudi uvillige og forsonnelige betale til byen to mark.

28.

Videfogden må ej tage nogen forsømmelse i, hvad han bør at forrette, ej nægte nogen sin ret, men villigen og oprigtigen forhjælpe enhver dertil; item ej uretteligen handle med nogen lodsejers tallestok, alt under mulkt til byen to mark og byens fattige én mark, så tit det sker og ham overbevises.

29.

Alle forskrevne mulkter og pengestrafte til byen og de fattige videfogden tillige med fire af lodsejerne hos de uvillige betalere, i hvo de er, udpanter og tages pant til over mulktens værd, som står til løsning en vis tid, i det længste, inden viden skiftes eller længe før efter omstændighederne, i den fald pantet indløses; i dets mangel dermed efter loven forholdes. Imidlertid

¹⁾ Læsemåden usikker for dette ords vedkommende.

tager vidfogden panterne til sig som og indkomne penge derfor, som alt anvendes til byens nytte i alle slags tilfælde. Byens fattiges del uddeles efter hånden til mest nødlidende i Andkær efter menige lodsejeres godtfindende.

Ellers undtages de mulkter ved gærders og indhegningers syn med hvis (d. e. hvad) deraf dependerer, item ved nøje undersøgning udi Strandskoven som fællesdrift for alle slags byens kreaturer, om fremmede kreaturer samt om fornange og over lodden med videre at erfare kan forefalde, til byen må bruges til nødvendig drik for samtlige ved den i så måde hafte møje og gang.

For alt andet vidfogden aflægger rigtigt regnskab til byen, og om nogen beholdning af pant eller penge have, da fra sig levere til den efter ham værende vidfoged i det seneste på anden påskedag tillige med enhvers tallestok.

Alt hvad i tiden til byens lovlige nytte her foruden kan opagtes, vi samtlige ej lade mangle i agt at tage, villigen samtykke og fremme som hver mands gavn. Imidlertid vi samtlige underskrevne lodsejere dette videbrev udi alle sine indeholdende punkter og clausuler uryggelig holder og efterlever, som vi og i al underdanighed itzige høje øvrighed i amtet hans excellence høj- og velbårne hr. kammerherre og amtmand hr. von Bülow til højgunstig ratification insinuerer.

Andkær, d. 1ste maj 1758.

Reserverende Hvilsberggårds besidders og underhavendes af alders tid frihed med slet, høst og andre ting undtagen forsletten, for resten til videbrevet i alt indeholdende at efterleve underskriver

Michael Johannes Mule.

Betræffende hegning og fredning på hø, korn og hvad mere dependerer af værende videbrevs mentionerede poster Hvilsberggårds ejere og besiddere samt underhavende under de udi dette videbrevs dicterede mulkter at efterleve, det hermed endvidere tilstå's af

M. J. Mule.

Alle foreskrevne posters indeholdne punkter og clausuler udi dette videbrev vi samtlige Andkær lodsejere med vores underskrivelse samtykker jo uryggelig at holde og efterleve.

(Underskrifterne.)

Slaget paa Grathehede.

(Ved M. H. Rosenørn.)

I mine Forundersøgelser til »Grev Gert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørreris« S. 123—4 har jeg kortelig fremstillet de Begivenheder, der gik forud for den afgjørende Kamp mellem Svend Grathe og Valdemar.

I den lange Aarrække, der er hengaaet, siden jeg nedskrev denne Fremstilling, har dette Emne og selve Slaget været behandlet ved flere af vore mest udmærkede Historikere, hvis afvigende Anskuelser have fremkaldt en literair Strid, som tildels er ført med meer end almindelig Bitterhed.

Det er dog ikke denne Omstændighed, men den store Betydning, selve Kampen havde for Danmarks Selvstændighed, der har bragt mig til paa ny at gjenngaa min tidligere Fremstilling, og da jeg ikke i noget Punkt, der vedkommer dette Slag, kan fravige denne, har jeg følt mig opfordret til at fuldstændiggjøre den ved Udvikling af de Momenter, som derfor ligge til Grund, og i Forbindelse hermed belyse adskillige Forhold, der have været omtvistede.

Det maa saaledes, for rettelig at opfatte Kampen mod Svend, fremhæves, at efterat denne paa den tyske Rigsdag i Merseburg i Pintsen 1152 havde føjet sig i de Fordringer, som stillede af hans Ungdomsven Frederik Barbarossa, der nu var bleven Tysklands Overherre, blev han en Svøbe for det danske Folk, hvis Levesæt han foragtede og ombyttede med tysk Skik. Han omgav sig med tyske Gøglere og forjog den danske Adel fra Hove, og medens han paa flere Maader

trykkede Stormændene, mistede han Almuens Yndest ved haarde Paalæg og ved en fra gammel Kongeskik afvigende Tilbageholdenhed og ufolkelig Optræden paa Thinge. Ogsaa med Lunde Erkebiskop havde han Stridigheder og var maaske ikke uden Andel i Bremer Erkebiskoppens Planer mod Danmark og Eskils Fængsling ved Frederik Barbarossa. Da han omsider havde brudt med Skjalm Hvides med Harald Heins Datter avlede Søn Toke, lagde Knud Magnussens Raadgivere Planen til at fjerne Valdemar fra Kongen ved at indlede hans senere Ægteskab med Knuds Halvsøster Sofie. Denne Plan lykkedes, og da Stemningen i Landet yderligere havde vendt sig mod Svend ifølge dennes uheldige Forsøg paa at afvende Vendernes Angreb ved at betale Henrik Løve en tildels ved Landehjælp tilvejebragt Pengesum, til samme Tid som Valdemar kun ved den Beskyttelse, der ydedes ham af den mod ham venlig sindede Erkebiskop Hartvig og Henrik Løve selv, i Forbindelse med den hæderlige Tænkemaade, hvormed Svends egen Svigerfader Conrad af Wettin havde afvist enhver Deltagelse i den skumle Plan, Svend havde lagt til at fastholde Valdemar i tysk Fangenskab, havde undgaaet denne Fare, sluttede Knud og Valdemar sig end nøjere sammen. Medens de opholdt sig i Ribe (?) eller snarere i Viborg, gjorde Svend fra Fyn af et Forsøg paa at bemægtige sig deres Personer ved et pludseligt Overfald, men da ogsaa denne Plan, der var kommen til deres Kundskab, mislykkedes og havde forøget deres Mistillid til Kongen, toge de med Jydernes Samtykke Kongenavn 1154. Svend samlede da sine Mænd i Odense for at forberede et Krigstog mod de forbundne Kongsemner, men dette gav Anledning til, at Sune Ebbesen, der ikke vilde sværge Svend Troskab, aabent gik over til Valdemar, til hvis Fader hans egen Fader og Bedstefader havde været saa nøje knyttede. De forbundne Kongsemner truede nu med den jyske Flaade Svend i Roskilde, hvor denne, der foreløbig havde faaet Undsætning fra Skaane, plejede Raad med sin Fortrolige Peter Thorstensen. Denne Stormand siges her at have foreholdt Kongen, hvor lidet denne havde fulgt hans tidligere Raad, der gik ud paa, at han — Kongen — enten skulde have søgt at vinde saavel Herrestanden som Almuen for saaledes at kunne modstaa sine Medbejlere til Tronen, eller have overladet disse Rigets Styrelse og selv have nøjedes med Kongenavnet. Det

eneste, der nu var ham løvnet, var at gaa til Skaane; thi paa Sjælland havde han færre Venner end Fjender. Hvis han ikke kunde fastholde Skaaningerne, vilde disse gaa over til hans Medbejlere. Dette indtraf virkelig strax efter, idet Eskil forlod Kongeborgen med de skaanske Stridskræfter, og da Svend med de Stridsmænd, der vare blevne ham tro, var slaadet ind paa Vejen til Falster, og hans Mænd ikke havde kunnet formaa ham til at opgive sin paatænkte Flugt til Tyskland, opløstes hans Hær, efterat den i kort Tid havde oppebiet et Angreb af Jyderne. Ordet for Opløsningen førte Peter Thorstensen, idet han fremhævede det taabelige i at levere Slag uden Anfører, men de fleste af Førerne sluttede sig snart til de 2 Konger, og alene Ulf og Thorbjørn bleve grebne og bragte i Forvaring hos Kong Sverker i Sverige, medens Svend selv fra Efteraaret 1154—6 tog Ophold hos sin Svigerfader indtil dennes Død.

Saaledes er Saxos Fremstilling (p. 702—12, der stemmer med Knytlinga cap. 109—10 i Hovedpunkterne), og man kan derfor ikke betragte Valdemars Tilhængere under den senere Kamp som særlig fremgaaede af Almuens Rækker; thi som Knytlinga siger (cap. 111), vare alle fra den Tid, Svend var borte, rede til at tage Valdemar til Konge, fordi han var yndet af alle, saa at baade han og hans tilkommende Svoger Knud nu lode sig salve til Konger.

Det var først efter sin Svigerfaders Død, at Svend stræbte efter atter at komme i Besiddelse af sit forladte Rige og tilsagde Henrik Løve en stor Pengesum, for hvis rette Erlæggelse han stillede Forløfte, hvis denne atter kunde indsætte ham i Riget. Ved Bestikkelse aabnedes Danevirke for den tyske Hær, og medens Henrik Løve afpressede Byen Slesvig en betydelig Pengesum, tilføjede Svend dens Handel et dødbringende Knæk ved at udplyndre den der liggende østersøiske Handelsflaade til Lønning af sine hvervede Soldknægte, saa at det kun var en ringe Erstatning, naar han overlod Borgerne fremtidig Brug af Kongesengen. I de første 14 Dage, Svend og Henrik Løve tilbragte nord for Danevirke, naaede de, efter Knytlinga, dog ikke længere end til Sommersted, idet den spredte jyske Befolkning nærmest nord for Hedeby trak sig op til det tætbefolkede nuværende Nordslesvig og der deltog i Fædrelandets

Forsvar, for at de, som Saxo udtrykker sig, ikke skulde have Udseende af at have ydet de *fremmede Fjender* Bistand.

Dette var altsaa den danske Opfattelse af Svends Indfald i Vinteren 1156. Saasnart Valdemar i Sjælland fik Nys om Tyskernes Angreb (»Theutonici motus« Saxo p. 714), overlod han Sjællands Forsvar til Absalon og gik med Isbaad over Medelfarsund for at samle Tropper i Nørrejylland mod Fjenden. Han forblev efter Knytlinga Vinteren over i Nørrejylland, og da han gennem den senere Grev Henrik af Ratzeburg, der havde hans Frænke til Ægte, havde forstaaet at vække den Formodning i det tyske Hovedkvarter, at man fra dansk Side ikke havde noget ivrigere Ønske, end at Fjenderne vilde forblive nord for Ejderen, da man saa med langt overlegne Kræfter vilde kunne fuldstændig oprive dem, bevirkede han derved, at den fjendtlige Hær iværksatte et overilet og med Tab forbundet Tilbagetog. Skjøndt Henrik Løve til den Tid, efter Overenskomst med Erkebiskop Hartvig som sidste Ætling af Greverne af Stade af Huset Harsfeld, beherskede Nederelben dels fra Stade og dels fra Ditmarsken af, overlod han nu Erkebispens herfra at understøtte Svend, medens han fra sine vendiske Besiddelser i Traveegnen, Vagriën og Obotriternes Land foranstaltede Svend overskibet til Fyn, hvor han i Odense modtoges med Velvillie af Borgerne (»lætis civibus« Saxo p. 716), medens Landbefolkningen efter Knytl. med Koner, Børn og Gods flyede til Knud og Valdemar, fordi de alle forhen kun ugjerne havde taalt Svends Herredømme. Knud og Valdemar udbøde da Leding fra de øvrige Egne af Riget, hvilke Svend ikke tidligere havde bemægtiget sig, saaledes som Tilfældet havde været med Lolland, hvor han med sin ringe Skibsstyrke i al Fredelighed var bleven modtagen med Glæde af de ham hengivne Lolliker, ligesom han ved Gaver og Løfter, efter Helmold, havde vundet flere af de mindre Øer. Efterat de tvende Modkonger med Ledingsflaaden havde truet Fyn, blev ifølge et Møde mellem Svend og Valdemar i Albani Kirke, hvorved alene Absalon var tilstede, en Herredag udskreven til Lolland, hvorhen Svend atter begav sig, og hvor han stadig forøgede sin Styrke med hvervede Soldknegte. Efter Knytlinga vedtoges det derfor, at Svend under Herredagens Forhandlinger skulde opholde sig paa Falster, men de tvende Modkonger underholde hans Folk, indtil Forlig var sluttet. Skjøndt nu

mange af Svends tidligere Mænd atter sluttede sig til ham, og han derefter begyndte at vise mindre Tilbøjelighed til Overenskomst, blev dog af Herredagen, som det siges, efter Forslag af Ribe Biskop Helias, vedtagen en Tredeling af Riget, og blev den endelige Form for denne, at Valdemar fik Jylland og hvad dertil ligger, Svend Skaane, Halland, Bleking og Bornholm, Knud Sjælland, Fyn, Ærø, Falster og de Lande, som dertil ligge, men siden forenede efter Knytl. Valdemar og Knud deres Lande, og skjøndt man i Almindelighed fandt, at der af Valdemar var viist Svend en særlig Overbærenhed, idet han ved at føre Avindskjold mod Riget havde forbrudt Land og Folk, blev Overenskomsten bekræftet med Kongernes Ed under Straf af Bansættelse, hvis den brødes.

Alt tyder dog paa, at Svend fra første Færd af har været betænkt paa at bryde eller tilintetgjøre denne Overenskomst ved samtidig at rydde begge sine Medkonger af Vejen, og han har neppe hertil behøvet den Opfordring, man har søgt i en Ytring af Thorbjørns Hustru, der opfostrede hans lille Datter, og som, da han fra Roskilde af besøgte denne, skal have undret sig over, at han nu skulde nøjes med en Trediedel af det, hvorover han før havde været Eneherre. Dog er det ikke utænkeligt, at Svend, der ofte handlede efter pludselige Indskydelser, ved denne Ytring og Tanken om, at hans Samrejse med Medkongerne nu udløb, er bleven bragt til ikke længere at opsætte sin paatænkte Udaad. Herpaa tyder, at han strax, da han kom tilbage fra Thorbjørns til Kongernes Aftensmaaltid, henkastede Ytringer om sin Landflygtighed og lod en tysk Sanger foredrage en Sang om, hvad han — Svend — havde udstaaet under sin Flugt og de følgende Gjenvordigheder. Rimeligvis har ogsaa hans Mand, Ditmarskeren Detlev, der kort før var gaaet bort fra Maaltidet og nu vendte tilbage, fundet Øjeblikket gunstigt til Formaalets Opnaelse, saa meget mere som de fleste af de to Kongers Folk havde forladt Gildesalen for at se paa nogle af Svends Drabanter anstillede Lege. Efterat Detlev havde vinket sin Konge til sig og tilhvisket ham en kort Meddelelse, stak alle Svends tilstedeværende Mænd Hovederne hviskende sammen, og saasart Svend havde ladet sig lyse ud af en Smaadrenge, trak de blank mod Knud og Valdemar. Særlig nævnes Detlev, der nedhug Knud og havde et Sammenstød med Valdemar, Tule Hemmingsen, der saarede

Valdemar i Laaret, og Ingvar Kveisa. Da Valdemars Mænd saa denne snuble, kastede de sig frem for at dække ham, hvorved de selv fandt Døden, medens han undkom.

Det rystende i denne paa St. Laurentii Aften d. 9de August 1157 fuldførte Udaad var vel skikket til at gjenoplive og forstærke Jydernes gamle Had til Svend, og ligesom Valdemar ved sin paa Viborg Landsting afgivne Beretning om Knuds Mord og sin egen ustandne Smerte og Fare rørte Tilhørerne til Taarer og fremkaldte et eenstemmigt Udbrud af Forbittrelse mod Svend med Tilsagn om at følge sig, saaledes siger Saxo udtrykkelig (p. 730), at selv flere af Svends Mænd paa Grund af den begaaede Misgjerning fattede Afsky for ham og sluttede sig til Valdemar, da de ansaa det for Synd at yde den, der havde begaaet en saadan Brøde, nogensomhelst Hjælp eller Understøttelse. Det er heller ikke urimeligt, at Beretningen om Kongemordet har afgivet Grundlaget for en Slagsang, der er bleven afbenyttet under Valdemars senere Opmarsch gjennem de Egne, hvorfra han kunde vente Understøttelse. Dette var ikke blot fra hans egne Besiddelser, men ogsaa fra den Del af Landet, der nærmest havde været knyttet til Knud. Hans første Skridt var dog at sikre sig mod Svend. Saasart denne havde erfaret hans Flugt, søgte han nemlig at forfølge ham, men forsinkedes dels ifølge det Paabud, han selv tidligere havde givet om at bore alle sjællandske Fartøjer læk for at forhindre Valdemars Undvigelse, dels ved de Foranstaltninger, Absalons Moder og Søster havde truffet til om Natten at gjøre de Skibe, hvormed Svend vilde afgaa, usødygtige. Omsider kom han dog afsted over Fyn, men da Valdemar havde truffet de fornødne Forholdsregler til at formene ham Overgangen over Lillebælt, vendte han atter tilbage til Sjælland og udbød Leding af denne og Skaane. Valdemar vendte derefter tilbage til Viborg og fuldbyrdede der sit Ægteskab med Sofie, som Saxo *først* fremhæver, for at han desto lettere kunde faa Knuds gamle Stridsmænd til at slutte dem til sig. Ogsaa han udbød derefter Leding og samlede sin Flaade i Randers i den Tanke derfra at angribe Svend i Sjælland. Men Svend kom ham i Forkjøbet, og nu begyndte den Kamp, som endte paa Grathehede.

Svend lod den Søstyrke, han havde kunnet tilvejebringe fra Fyn, rimeligvis ved Bistand af Magnus, forene sig med den sjællandske Ledingsflaade og gjorde med den saaledes forenede

Flaade Landgang i Jylland (»ad Jutiam appulit«), men *hvor* paa jyske Kyst?

Rigsarkivar Jørgensen mener ved »Grenaa«; jeg har paa det oven anførte Sted udtalt den Formening, at det rimeligvis var paa et Punkt nordligere end Randers Fjord. Til den førstnævnte Anskuelse kan man kun komme ved at sætte Saxos Ord »navigiis e Fionia Sialandique petitis ad Jutiam appulit« i umiddelbar Forbindelse med hans derpaa følgende Beretning, hvorefter Svend fra Landgangsstedet af med den bedst beredne Del af sit Rytteri ilede mod Viborg, efterat han havde givet sin Flaade Ordre til at lægge sig ind i Munden af Diursaa. Men disse tvende Momenter, Landgangen paa jyske Kyst og Ordren til Flaaden om at lægge sig ind i Diursaa, ere ikke af Saxo satte i anden Forbindelse med hinanden, end at Ordren til Flaaden blev given efter Landgangen samtidig med Rytteriets Marsch mod Viborg. Hvis Svend var gaaet i Land ved »Grenaa«, kunde han ikke marschere mod Viborg ad hurtigste Vej uden Sammenstød med Valdemar, der laa i Randers og havde hele sin Ledingsflaade samlet i Randers Fjord. Valdemar vilde da ogsaa paa anden Maade end, som Saxo siger, ved en Overløber have bemærket Flaadens Tilstedeværelse i Diursaa. Da han paa den anførte Maade var bleven vidende herom, sendte han snarest ske kunde sin Søstyrke under Saxo og Buris ud af Randers Fjord ned mod Diursaa, og ved disse Føreres Indflydelse bevægedes da den sjællandske Ledingsflaade til at forlade Kong Svends Parti og vende tilbage til Sjælland, da Besætningen ikke vilde kæmpe mod Frænderne paa Valdemars Side. Derimod angreb Valdemars Flaade Fynboerne og bankede dem, som Saxo siger, dygtig af, saa at de slagne grebe Flugten og forsvandt af Farvandet. Dette opfattede Svend som den *største Ulykke*, der kunde have ramt ham (»Nec quicquam Sveno malorum ægrius tulit«), og lagde derved for Dagen, at ved denne Opløsning af hans Flaade brast den Plan, han havde lagt for Krigsførelsen. Denne Plan maa nemlig øjensynlig være gaaet ud paa først at komme i Besiddelse af Viborg — ligesom han allerede havde Roskilde og Odense i sin Magt — og derfra overraske Valdemar i Randers, medens Flaaden afskar dennes Forbindelser med hans Tilhængere i Sjælland og kunde gjøre god Tjeneste, hvis Valdemar havde trukket sig tilbage langs den jyske Østkyst.

Nu vare derimod Valdemars Forbindelser med hans sjællandske Venner sikrede, og Esbern Snare kunde saaledes trygt overtage Recognosceringen mod Svend i Viborg, som Saxo umiddelbart derefter omtaler. Det er ogsaa klart, at naar den fynske Flaade fra Odense Fjord og maaske Beltet af har kunnet støde til Svends af Issefjorden udgaaede Flaade, er dette lettest skeet ved Hjælp af de til den Tid, fra Midten af August, hyppig indtrædende vestlige Vinde, og at disse maa have gjort det vanskeligt fra Foreningspunktet af at gjøre Landgang ved »Grenaa«, hvorimod man lettere fik Landet fat nordligere. Svend har derfor vistnok iværksat sin Landgang paa jyske Kyst ved Havnø eller et lignende Punkt paa den nordlige Bred af hvad der nu kaldes Hobro Fjord, hvorfra han ogsaa havde den korteste for ham tilgængelige Vej til Viborg. Paa Forbimarschen fra Øls af har han da kunnet bemægtige sig den gamle Kongeborg ved Klejtrup og er saaledes bleven Herre over Rinds Herred, hvorved han har kunnet afskære Valdemar fra hans Besiddelser ved Limfjorden. Det er da ogsaa rimeligvis her, han er traadt i Forbindelse med Erkebiskop Eskils Broder, Agge Christiensen, hvis Raad senere fremkaldte Slaget paa Grathehede. I sin Ungdom havde Agge kæmpet paa Erik Emunes Side (se Forundersøgelser S. 101—6), men der var siden den Tid forløben 25 Aar, og om end det Had, hans Fader havde baaret til Magnus Stærke, maaske kan have indvirket paa Agges Holdning ligeoverfor Knud Magnussen, var der efter dennes Mord Intet, som kunde afdrage ham fra hans naturlige Stilling paa Valdemars Side, for hvis Tronfølge Faderen lige siden dennes Fødsel havde virket. Det maa saaledes formodes, at Agge Christiensen mest følte sig hendragen til Valdemar, og meget tyder paa, at han har staaet i nært Forhold til den Krigerskare af Haardboere, som umiddelbart før Slaget paa Grathehede sluttede sig til Valdemars Hær (Forundersøgelser S. 105 Anm. 1). Det er ogsaa klart, at da Agge ved sine Ytringer »tvang« Svend til at optage Kampen, havde han andre Hensyn end Kongens Vel. Alt tyder saaledes paa, at Agge ved Svends uventede Optræden i Rinds Herred ledsaget af en velbevæbnet Krigerskare, der var øvet i Mord og Udpresning, er bleven nødsaget til at slutte Trop med denne, og hermed stemmer det vel, at Svend har bemægtiget sig Viborg nordfra. Han havde selv nogle Aar

tidligere forsynet Byen med nye Fæstningsværker (Saxo p. 685) og kjendte saaledes de svage Punkter. Derhos havde Valdemar vel omtrent blottet Byen for Besætning, da han samlede sine Stridskræfter i Randers, og det har saaledes været let for Svend at bemægtige sig den.

Viborg blev nu Udgangspunktet for Svends Indflydelse og Krigsforetagender i Nørrejylland. Der forfriskede han sine Folk efter den hurtige Marsch fra Landgangsstedet og maatte vel endog oppebie de Bestanddele af Hæren, som ikke havde kunnet vinde med paa Rytteriets Ilmarsch. Længere end absolut fornødent blev han dog neppe foreløbig i Viborg, da det var hans Hensigt at overraske Valdemar i Randers. Men man kan ikke sige, at Esbern Snare blev udsendt af Valdemar for at »forsinke« Svends Opmarsch mod Randers. Hertil var hans Styrke altfor ringe. Det var kun en selvfølgelig med enkelte smaa Skjermydsler forbunden Recognoscering, han foretog (»speculationis gratia« Saxo p. 730), men da Svend ikke med sin samlede Styrke kunde marschere fra Viborg til Randers i een Dag, men laa Natten over i Kvorning, havde Valdemar Tid nok til at rømme Randers og lade Mellemfaget i Broen afbryde (»pontem partim discindi jubet« Saxo p. 732). Denne Foranstaltning var ikke blot af Betydning som umiddelbar Hindring for Svends Overgang over Aaen, men der aabnedes derved tillige uhindret Fart for Valdemars Flaade op ad Aaen, efterat denne var kommen tilbage fra Diursaa. Svend erholdt ganske sikkert først i Randers Efterretning om sin Flaades Opløsning og Nederlag. Han havde saaledes ingen Fartøjer til sin Raadighed, saaledes som Vendelboerne havde maattet forskaaffe sig, da de i 1086 passerede paa Osen. Det vilde vel have været let for ham at istandsætte Broen, hvis Valdemars Flaade ikke havde været til Hinder herfor, men nu gav Aaen, paa hvilken Flaaden, i alt Fald et Stykke, kunde følge Valdemars Hærs Bevægelser, som Saxo siger, denne Svends Modstander en udmærket Lejlighed til at samle alle sine Stridskræfter (»opportunum contrahendis viribus spatium ab amne mutuatus est« Saxo p. 732). For *Svend* var der ikke andet at gjøre end snarest mulig at vende tilbage til Viborg ad den Vej, han var kommen, nord for Nøraa, og det siges ogsaa i Knytlinga udtrykkelig, at Svends Tog mod Randers ikke førte til noget Slag (cap. 116 i Slutningen).

Men hvad gjorde *Valdemar*, medens *Svend* saaledes sad uforstyrret i Jyllands ældgamle Hovedstad? Svaret herpaa er utvivlsomt. Da *Valdemar* endnu følte sig for svag til at vove den sidste, afgjørende Kamp, søgte han at forstærke sig. Hvor kunde da Folket være mere villigt til at slutte sig til ham, end i Aabo Syssel, i hvilket han stod, og hvorfra det var han skulde have den væsentligste Nytte af den ved sit nysindgaaede Ægteskab med *Sofie* endelig befæstede Pakt med *Knuds* gamle Tilhængere. Dette Syssel havde *Knud* — tillige med visse Herreder i Sjælland og Skaane — erholdt som afgiftsfrit Len (»peculiare beneficium«) ved den endelige Overenskomst med *Kong Svend* efter *Kejserens* Mægling i 1152 (*Saxo* p. 694), og det indbefattede hele Fastlandet øst for *Guden* indtil *Norsminde* samt de nuværende *Skanderborg* og *Mos Søer*, nemlig *Sønderhald*, *Rougsø*, begge *Diursherrederne* med *Mols* og *Hels*, *Galten*, *Sabro*, *Lisbjerg*, *Hasle*, *Ning*, *Houlbjerg*, *Hjlemslev*, *Gjern* og *Framlev Herreder*. *Valdemar* blev ikke staaende syd for *Randers*, thi det siges udtykkelig, at han gik over »*Aaen*« paa et andet Sted (»amne alias superato« *Saxo* p. 732), men at dette først skete omsider (»tandem«), altsaa efter nogen *Tids Forløb*, og efterat han ved nye *Tilhængeres* daglige *Tilstømning* havde seet sine *Stridskræfter* saaledes forøgede, at han ansaa sig for stærk nok til at vove det afgjørende Slag med sin *Modstander*. *Udgiverne* af *Saxo* have forstaaet »*Aaen*« om *Nøraa*, idet *Svend* havde trukket sig tilbage mod *Viborg* ad *Vejen* nordenfor denne, og de sætte derfor det afgjørende Slag mellem *Svend* og *Valdemar* paa et Sted, som de kalde »*Grathe*«, og som skulde ligge mellem *Vejrum Bro* over *Nøraa* og *Viborg*, altsaa omtrent paa *Tap Hede*. *Rigsarkivar Jørgensen* har dog ikke kunnet miskjende, at der ifølge hele *Sammenhængen* hos *Saxo* ved »*Aaen*« her kun kan forstaaes *Gudena*, og han har derfor troet paa et Slag i *Medelsom Herred* paa en *Valplads*, hvorom ingensomhelst *Erindring* er bevaret, og som endnu ikke er udfunden, og det uagtet *Svend*, naar han fra *Randers* af trak sig tilbage ligemod *Vest*, befandt sig nord for *Nøraa* og i alt *Fald* for den største *Del* af *Vejen* i *Sønderlyng Herred*. Efter min ovenanførte *Fremstilling* har *Valdemar* for en stor *Del* modtaget sine gennem et *Tidsrum* af ikke faa *Dage* tilstødende *Forstærkninger* gennem *Tilstømning* af *Befolkningen* paa en *Marsch* gennem *Aabo Syssel* indtil et

bekvemst Overgangssted over Gudena. Rimeligvis har da den om Svends Udaad lagte Slagsang været benyttet under Marschen og har revet Stemningen med sig. Mulig ere ogsaa enkelte Thingsteder blevene brugte til at tale til Almuen paa lignende Maade som tidligere paa Viborg Landsting. Som Hærens Hovedvej er dog vistnok Vejen fra Randers efter Ry bleven benyttet indtil Overgangsstedet over Guden. Denne Vej førte fra Randers Bro gennem Galten Herreds Brofjerding, navnlig over Niclestorp — omtrent det nuværende Vorup —, Haslum, Værum, Ørum og Laurbjerg Sogne (se mine Forundersøgelser S. 38) til Kongstrup ved den lille Aa, ad hvilken der endnu kunde have nogen Forbindelse med en fra Randers udgaaet Førselsflaade paa Gudena. Vejen gaar derefter over Houlbjerg, Aidt og Vejerslev til Kongens Bro over Gudena, men da denne Bro først kan antages bygget, efterat den kongelige Vildtbane med Jagthus i Grønæk var indrettet, og da det gamle Sejløb i Guden gennem Resen Aalegaard (Forunders. S. 426) var udsat med en Brede af 14 Fod, har jeg antaget, at Hæren har maattet benytte Vejen langs Aaen forbi Tvilum Kloster indtil udfor Svostrup, hvor der er et gammelt, meget benyttet Overfartssted i Forbindelse med Vejen over Gjern, hvilken Vej det ogsaa kan være at Valdemar fra Aidt af har ladet en Del af sin Styrke følge. Hvis han er gaaet over Gudena ved Svostrup, er han vistnok over Grauballe og rimeligvis Lemming draget frem til Serup syd for Hinge Sø, hvor han maa have fundet en god Lejrplads til at lade sin Hær udhvile i de medførte Telte (»landtjöldum sinum«, Knytl. cap. 117).

Fra Lejrpladsen ved Serup er Valdemar da dragen den lige Vej gennem Vinderslev ud paa de bakkede og dengang skovklædte Strækninger, der begrændse Grathehede mod Øst, og her har han befundet sig ligeoverfor Svends Hær.

Svend har nemlig ikke i den mellemliggende Tid ligget ledig i Viborg. Ligesom han tidligere havde forsynet selve den gamle By med nye Fæstningsværker, saaledes har han nu ved Forskandsninger søgt at spærre Adgangen til Viborg sydfra. Fra den 212 Fod over Havet liggende Have Sø løber Haller Aa mod Vest og senere mod Nordvest ud i Karup (eller Skive) Aa. Paa det Punkt, hvor Aaen drejer mod Nordvest, findes ved Bækgaard et Overgangssted for en gammel

fra Sydvest kommende Hovedvej. Der findes vel ogsaa længere nede ved Ravnholt et Par Vad, men disse have neppe for 700 Aar siden været passable, hvad der derimod vistnok har været Tilfældet med det ved Aaens Svingning beliggende Overgangssted ved Bækgaard. Her opførtes da syd for Haller Aa mellem tvende Bakkekamme og dækket ved en langs Voldens søndre Side løbende Grav det c. 700 Fod lange og 10 Fod brede Dige, der endnu hæver sig nogle Fod over Grunden, i hvilken det i den lange senere forløbne Tid maa antages at være sunket ikke ubetydeligt (se nærmere Dr. Henry Petersen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1887 S. 81—2). Ogsaa noget østligere ved Vorbro synes Navnet at antyde et Forsvarsanlæg for den Overgang over Haller Aa, som benyttedes paa den fra Syd kommende Landevej. Herfra og indtil Have Sø spores der ikke noget Overgangssted, og senere dannede selve denne Sø en Terrainhindring, som fortsattes ved dens Tilløb fra de til dens nordostlige Ende stødende Mosestrækninger. Her er derfor ogsaa Vinderslev Sogns nordvestlige Skel.

Det er selvfølgelig ikke blevet ubekendt for Svend, at Váldemar rykkede op mod Viborg over Serup og Vinderslev, og de Minder, han bevarede om sin tidligere Sejr i denne Egn, maatte tilskynde ham til at drage Fjenden imøde. Til sine andre store Fortjenester af den danske Historie har nemlig Rigsarkivar Jørgensen nylig føjet en ny ved at paavise Stedet for Svend Grathes anden Sejr ved Viborg 1151. Herefter stod denne Kamp ved Gjeddebæk, der efter Generalstabens Kort danner Skel mellem Thorning og Hørup Sogne og falder i Tange Aa. Efter samme Kort fører der over denne Bæk et Vad for Vejen fra Kjarsholm Vandmølle til Kjellerup. Denne Paavisning er vistnok meget rimelig, og nærværende Forfatter, der tidligere har antaget, at den ommeldte Kamp havde staaet vest for Viborg henimod Ravnstrup, skal i dette Punkt væsentlig slutte sig til Jørgensen. Selvfølgelig er Svend i 1157 ikke forbleven staaende ved Gjeddebækken, men er rykket længere frem i Egnen omtrent i Retningen af den Vej, som nu fører fra Ungstrup og Vattrup efter Vinderslev, og er det meget rimeligt, at han, som Saxo siger (p. 732), ved at slaa Lejr paa Agermarker har kunnet lade sit Rytteris Heste nyde rigelig godt af en overflødig, endnu ikke indbjerget Havreafgrøde. Han kunde saa meget bedre fra Alvejen vest om Hald Sø af

drage mod Sydost over Dollerup, Lysgaard og Vium, som han ved de Forskandsninger, han havde anlagt paa Overgangsstederne over Haller Aa, havde sikret sin højre Flanke mod at overfløjes fra Sydvest.

Saasnaart det gryede ad Dag — Solen staar nu paa St. Søren's Dag d. 23. October først op henimod Kl. 7, men Tusmørket varer 43 Minuter —, lod Svend foretage en Recognoscering for at forskaffe sig Underretning om Fjendens Styrke. Rimeligvis har denne Recognoscering strakt sig over Møgelhøj ved nuværende Bøgildgaard (der som denne Egns højeste Punkt hæver sig til 268 Fod og derfor vel fortjener dette Navn, medens Generalstabens »Møllehøj« neppe er hjemlet) henimod Vinderslev, og da Valdemar, der havde holdt sit Rytteris Heste optømmede om Natten og paa tørt Foder, selvfølgelig ogsaa har sat sig i Bevægelse i den tidligste Morgenstund og over Elkjær og Skovhusgaardens Tilliggende er marscheret mod Have Sø og Forskandsningerne ved Haller Aa, har det været let for dem, der førte Svends Recognoscerings Parti, at iagttage den hele fra Fjendens Side udfoldede Styrke, skjøndt de, som det følgende viser, ikke kom til Kundskab om den Stilling, han endelig indtog. Dette var ogsaa vanskeligt i denne vidtstrakte, tildels couperede og skovklædte Egn, thi vel laa Strækningen nord for Skovhusgaarde, hvor det højeste Punkt paa den sydlige Side af Dalen (271 Fod) ligger ved et Udflyttersted fra Skovhusgaarde, endnu for 30 Aar siden i uopdyrket Hede, men Stedsnavnene vise, at her i ældre Tid har været Skov i alt Fald indtil de noget vestligere liggende Hedehuse. Da Førerne for den af Svend paa Recognoscering udsendte Afdeling kom tilbage til Lejren, meldte de Kongen, at Fjendens Styrke oversteg enhver Forventning, og de tilraadte derfor, at man hellere maatte søge at trætte ham end nu tage imod et Angreb, eftersom mange af hans talrige Stridsmænd vist nok vilde forsvinde, naar Kampen udsattes i nogen Tid. Dette forstandige Raad tiltalte i høj Grad Svend, men Agge Christiensen tvang ham til at optage Kampen. Hvis dette ikke skete, truede han med, at Kongens Mænd vilde forlade ham. De havde Hus og Hjem kærere end deres eget Liv og vilde ikke lade deres Arne komme i Fjendens Vold uden Kamp. Ved Siden heraf fremhævede Agge, hvor ofte en liden Krigerflok havde vundet en glimrende Sejr. Hvis Kongen

kun vilde se hen til sine Tilhængeres Mod og ikke til deres Tal, vilde han kunne forlade sig paa deres lidet talrige Skare og ikke nære Frygt paa Grund af Fjendens Mængde. Desuden maatte man snarere foragte end frygte en Hær, hvis væsentligste Bestanddel ikke dannedes af dygtige landsebevæbnede Stridsmænd, men af en i Krigsfærd ikke indøvet Almue. Denne Opfordring, som Svend til sin Ulykke fulgte, kaster et mærkeligt Lys over Forholdene. Da Svend efter Henrik Løves Bud paa vendiske Fartøjer overførtes til de danske Øer, var han vel forsynet med Penge. Det havde tildels været ved Gaver, han, som oven anført, havde vundet Stemningen for sig paa flere af Smaaøerne, og da han senere fra Fyn atter havde begivet sig til Lolland, samlede han en saa stor bevæbnet Skare om sig, at han, da han under Herredagen maatte tage Ophold paa Falster, erklærede ikke at kunne forskaffe sine Tropper fornødent Underhold paa et saa lidet Land, hvorfor ogsaa hans Modkonger, som ovenanført, overtog deres Forplejning under Herredagen (Knytl. cap. 111). Blandt hans Tilhængere fandtes vel den Gang ikke faa af hans tidligere Mænd, navnlig vistnok Riber Ulf, der tilligemed Thorbjørn efter Kong Sverkers Død var kommen tilbage fra deres tvungne Ophold i Sverige, men Størstedelen af Svends Stridsmænd synes dog at have været hvervede for Sold, og da flere af hans danske Mænd, som ovenanført, havde forladt ham efter Udaaden i Roskilde og sluttet sig til Valdemar, havde han neppe bragt nogen stor indfødt Styrke med sig til Viborg. Derimod maa han i den forholdsvis lange Tid, han efter det mislykkede Tog mod Randers havde regjeret fra Viborg af, med det gode eller onde have faaet flere af Omegnens gode Mænd til at slutte dem til sig. I disses Navn var det, at Agge Christiensen talte, thi kun paa saadanne passer den første af ham anførte Grund, at naar Krigen i længere Tid skulde fortsættes i denne Egn, maatte disse Mænd forlade Kongens Tjeneste for i Hjemmet at beskytte Kone og Børn under Krigsurolighederne, men den Indflydelse, som Agges Udtalelser havde paa Kongen, viser, hvor ringe dennes egen Magt nu var, og hvor afhængig han var bleven af sine nye Omgivelser, efterat disse nærmere havde sluttet sig sammen. Derimod sætter Saxo ikke denne første Del af Agges Ytringer i nogen directe Forbindelse med de følgende om den ringe Betydning, som Almuens Tilslutning

til Valdemar havde ligeoverfor krigsvante Mænd, og da den hele danske Herrestand (*»cum omni Danica nobilitate«*), indbefattet Biskopperne, af hvilke netop Biskop Helias af Ribe siges at have været den egentlige Leder i Raadet, havde fulgt Knud og Valdemar til Herredagen paa Lolland (Saxo p. 719), hvor Riget var blevet delt, og Valdemar havde valgt Jylland som sin Andel, mangler der enhver Støtte for den Paastand, at Kampen paa Græthede udfægtedes mellem Bondestanden paa Valdemars og Adelen paa Svends Side, hvorimod Sandheden er, at i alt Fald i Jylland den almindelige Stemning var for Valdemar og imod Svend. Det er ogsaa rimeligt, at Hærmændene, hjemvendte til deres egne Smaaborge, vilde kunne underkaste sig Valdemar paa bedre Vilkaar, end naar Svend, efter at have trukket sig tilbage til Viborg, havde indgaaet Overenskomst med denne og derved ladet dem i Stikken, i hvilket Fald de maatte imødesee Straf for at have sveget Valdemar, der ifølge Herredagens Afgjørelse var Jyllands rette Herre og paa Viborg Landsting havde vundet Stemningen for sig. Derimod havde de neppe noget særligt at befrygte af de Bønder, som havde sluttet sig til Valdemar, thi da disse vare fra andre Egne, kunde de dels ikke have noget personligt Nag til Hærmændene omkring Viborg, dels maatte de, som for Svend rigtig bemærket, om faa Dage vende hjem til deres Arne, og dels vilde de, naar Hærmændene vare hjemme, ikke have Mod eller Krigsdygtighed til at angribe disse. Skjøndt Udsigten til at Hærmændene, naar Svend trak sig tilbage til Viborg, vilde vende hjem — ligesom Rotterne forlade det synkende Skib, og ligesom Agges Broder Eskil i 1154 med Skaaningerne havde forladt Svend i Roskilde, — saaledes vistnok var begrundet, er det dog, som oven bemærket, tvivlsomt, om Agge Christiensen, ved at tvinge Svend til nu at optage Kampen, havde dennes Vel for Øje, eller om han ikke snarere søgte at fremkalde hans Undergang, der i og for sig var saa fortjent og indeholdt den for Fædrelandet øjensynlig ønskeligste Løsning af alle indre Vanskeligheder.

I hvert Fald besluttede Svend nu at slaas, og efter hans hele Personlighed og hans Hærs Sættning, maatte han opsøge og angribe Fjenden. Men her begik han en Fejltagelse, der blev skjebnesvanger. Valdemar havde valgt sin Hærs Stilling med stor Omhu. Saavidt man efter de overleverede

Beretninger og Terrainforholdene kan skønne, støttede Aabo Syssels Almue sig til Højderne nord for Skovhusgaardene indtil henimod Hedehusene. Sydvest for disse op imod Højderne ved Ladbjerg (265 Fod) var Stillingens Centrum, hvori Valdemar umiddelbart før Slaget optog Hærmændene fra Haard Syssel, der stødte til ham i skinnende Rustninger under flyvende Faner (Saxo p. 732, jfr. mine Forundersøgelser S. 124 og 413). Vestligere op imod Have Sø og Haller Aa maa den øvrige Almue have stillet sig, navnlig fra Hids Herred. Hæren indtog saaledes et meget couperet Terrain, indbefattende skovbevøxede Højder, Moser og Agermarker og af vel omtrent en halv Mils Udstrækning, saa at, som Saxo siger, kun en Tiendedel af dens Styrke kunde skimte de ledende Faner. Men Stillingen var meget gunstig, idet man paa højre Fløj og i Centrum havde Solen i Ryggen, medens Fjenden her ligeoverfor havde den i Øjnene. Dette bidrog vist til at vildlede Svends Hær, idet den tog Almuen fra Aabo Syssel, der var mødt i sine jernfarvede Kofter, som Fjenden foryexlede med Pandserskjorter, for Valdemars Centrum og rettede sit første Anfald mod denne Side. Fejltagelsen blev dog snart opdaget, men nødte Svends Rytteri til en Opmarsch langs Valdemars Linie. Denne fik herved Lejlighed til, efterat hans Fodfolk i største Iil havde nedkastet et Vanggjerde — Rigsarkivar Jørgensens Anskuelse er her vistnok uimodsigelig —, med sit Centrums hele Styrke at kaste sig over det fjendtlige Rytteris venstre Flanke og saaledes sprede dette som Avner for Vinden. Kun Riber Ulf, der førte Kongebanneret, fik sin Hest vendt mod Fjenden (»*equo in hostem conversus*« Saxo p. 733), plantede med sin venstre Fanen i Jorden og fældede Fjenderne med sin højre, men overvældedes, medens han opfordrede sine spredte Kampfæller til atter at samle sig. Slaget var tabt. Svend havde sat alt ind paa at knuse Valdemar og, efterat dette var mislykkedes, havde han kun tilbage at søge at redde sig selv. Med faa Ledsagere forsvandt han ubemærket fra Valpladsen, søgende en Udvej gjennem det couperede Terrain. Hvorhen stiledede han sine Fjed?

Dr. Henry Petersen mener: »mod Nord« (Aarb. S. 82), men dette er aldeles uantageligt, thi med Slaget var Viborg tabt, og han vilde ved at gaa mod Nord komme lige ind i Fjendens sejrrike Rækker. Rigsarkivar Jørgensen mener (hist.

Tidsskr. 6te R. II S. 629), at »Svend vendte sig mod Syd for at undkomme fra Riget ad samme Vej, han tidligere var kommen ind«, og at han derfor flyede langs Hærvejen fra Viborg til Danevirke. Der er noget begrundet i denne Betragtning, men det maa erindres, at Svend senest ikke var kommen ind over Danevirke, og at Sønderjylland med de tilstødende Dele af Nørrejylland vare ganske i Valdemars Magt, saa at Svend end ikke havde kunnet komme over Lillebælt. Derimod var det over Fyn og Smaaøerne, at Svend i Vaaren 1157 havde fundet Indgang i Danmark, og fra Ashoved mellem Asvig og Sandbjergvig maatte han vel kunne haabe at komme over til Fyn og der i alt Fald paa Magnus's Besiddelser at finde et midlertidigt Skjulested. Der har nu gennem Nørrejylland gaet en vistnok ældgammel Vejfare fra Skive til Horsens, og paa denne maatte Svend stræbe at komme ind. Den gik fra Horsens gennem Nim Herred, saa at Gudena passeredes, i alt Fald i en senere Tid, enten over Aasted eller Bresten Broer, hvilke Veje forenedes ved Ring By. Herfra gik Vejen vistnok over Grædstrup, samt senere over Bryrup, gennem Velling og Velling Skov, over Nørre Aa, Tømmerby og Hjortsballe Højderne ind i Kragelund Sogn, hvis nordligste Spids støder umiddelbart til Valpladsen omtrent øst for Ladbjerg og altsaa næsten lige op til det Punkt, hvor Hovedsammenstødet maa antages at have fundet Sted. Ad denne Kant maatte derfor Svend søge, og da Stedsnavnene heromkring, Fruerlund, Hønholt og Lysdal, antyde, at Egnen i ældre Tid har været bedækket med Skov, kan det ikke have været ham vanskeligt at skjule sin Flugt, saaledes at han uden at forfølges, om end ad Omveje, har kunnet naa ind paa Kragelunds Tilliggende. Men her mødte en ny Vanskelighed ham og hans faa Ledsagere. Gennem den nordlige Del af Kragelund Sogn strækker sig nemlig i den Retning, Svend skulde tage, det store Mosedrag, der nu benævnes Frederiksmose (med Underafdelingerne Nørre, Middel, Nedre og Øvre Frederiksmose), i en Længde af henimod en halv Mil. Navnlig er Nørre Frederiksmose, i hvilken Svend først maatte komme ind, efter hvad der er sagt mig, endnu af stor Betydning for Omegnens Forsyning med Tørvebrændsel. Som bekjendt, benyttede Datidens svært bevæbnede Krigere kun paa Valpladsen deres Rustning og pandserklædte Stridsgangere, hvorimod de paa Rejser og Marsch færdedes paa

smaa Heste og uden større Vaaben. I Mosen kunde Svend selvfølgelig end mindre komme frem svært bevæbnet. Han afførte sig derfor sin Rustning og byttede Hest og Dragt med sin Haandskriver, der havde fulgt ham, men nu fik Ordre at sørge for sin egen Frelse, mulig efterat han af sin Herre havde modtaget Instructioner, hvis Indhold vi ikke kjende. Men selv paa en lille Hest er det trættende at ride Myrer. Legemets Vægt maa lægges forover, og i samme Øjeblik, Høsten synker i, maa man kaste sig af, for at Dyret med Kraften i Bagkroppen atter kan faa den nu lettede Fordel op af Dyndet. Svend har neppe været øvet i denne Sport og har vistnok, som Saxo siger (p. 734), snart valgt at stavre afsted til Fods (»pedes iter arripere«). Dette gik ejheller længe, og hans Følgesvende slæbte nu afsted med ham baaren paa deres Skuldre. Dette var for ingen af Parterne nogen tiltalende Rejsemaade, og da man naaede op i et Krat, der omgav en gammel Eg, besluttede Svend at skjule sig her og lod sit Følge drage bort, medens dog een tro Tjener skammede sig ved at forlade ham og forblev hos sin Herre og Konge. Medens Svend laa her, betyngtet af sin Brøde og trættet af tvende Dages rastløse Færden, tildels i Rustning og til Slutning over gyngende, uvejbar Grund, men nu dog formodentlig i Haab om, efter at have udhvilet, ved næste Dags Lys at vinde hen til det Punkt, han rimeligvis havde betegnet sin Haandskriver, stødte en Flok af Omegnens Beboere paa ham. Jørgensen gjør dem til »Landevejs-Røvere« (hist. T. 6te R. III S. 113), men dette stemmer ikke med Saxo, thi denne betegner med det her brugte og hos ham oftere forekommende Udtryk »agrestes« den menige Landbefolkning i det Hele, Landalmuen, omtrent hvad man paa kjøbenhavnsk kalder »Bønder«, og han skjælner herved ikke mellem Bønder (i Lovens og det ældre Sprogs Betydning overhovedet) og den uselvstændig stillede Klasse, saasom Husmænd, Kotkarle og Inderster. Saxo siger, at denne Flok kom tilstede for at søge efter Bytte, og da Svend laa skjult i et Krat, bleve de altsaa ikke særlig tiltrukne ved Synet af ham, men stødte paa ham, idet de søgte efter Valrov i Almindelighed (»indagandæ prædæ gratia supervenientibus«), thi Flygtninge fra Slaget havde spredt sig i Eggen og for lettere at komme afsted bortkastet eller tabt ikke saa faa Gjenstande, som Landbefolkningen kunde føre sig til

Nytte. Men iøvrigt har Moralen jo ikke staaet højt hos disse Folk, der efter Slaget sneg sig om paa Valrov, og de have ikke gjort sig nogen Samvittighed af at myrde, før de plyndrede, saaledes som ogsaa Skikken længe var hos Strandsidderne ligeoverfor Skibbrudne. Da de sandsynligvis vare fra de sydfør Haller Aa og vestfor Mosestrøget beliggende Dele af Grathede, have de maaske endog med en vis Føje regnet sig til Valdemars Stridsmagt og saaledes berettigede til at falde over Flygtningene fra Svends Hær. I hvert Fald søgte de ind paa dennes tro Tjener, saasnt de bemærkede ham, og gave ham Ulivssaar, saa at han døende slæbte sig hen til sin Herres Fødder. Kong Svend selv toge de fangen, men da han udgav sig for sin egen Skriver og var forklædt som saadan, søgte de nærmere Oplysning hos andre Flygtninge, der vare komne i deres Vold. Knytlinga har bevaret et Sagn om, at Kongen gjenkjendtes af Peter Thenja. Dette var en Sjællænder, der allerede i Roskilde havde befundet sig blandt Svends Mænd, men ikke havde taget nogen Andel i Kongemordet, hvorimod han hjalp Valdemar til at undslippe, navnlig ved at skaffe ham og hans Ledsagere Heste. Han stod i venligt Forhold til Esbern Snare og havde under dennes Tilbageridt fra Recognosceringen mod Viborg havt en fredelig Samtale med denne, hvem han værnede mod sine Vaabenfællers Efterstræbelser. Da han nu saa Kongen henstrakt i Græsset, ynkedes han over ham og udbød: »Hvi ligger Du nu saa lavt, Herre?« Saasnt Svend var gjenkjendt, blev han dog af Ærbødighed for hans kongelige Værdighed sat paa en Hest, idet han begjærte at stilles for Valdemar, sandsynligvis i Haab om endnu at kunne opnaa en lempelig Afgjørelse af sin Skjebne. Valdemar maa paa den Tid efter Slagets Gang have befundet sig norden og vesten for Have Sø paa Marschen mod Viborg, og Svend er derfor bleven ført op efter Have og vesten om Søen ind i Thorning Sogn. Men det laa ikke i Alles Interesse, maaske heller ikke i Landets, at Svend opnaaede Overenskomst med Valdemar. Det maatte endog antages, at denne først ved Svends Død kunde befries for en besværlig Frænde og farlig Medbejler. Jo mere man nærmede sig det Sted, hvor man kunde vente at træffe Valdemar, desmere maatte saadanne Betragtninger komme frem. Efter Knytlinga skyldtes Svends Drab en Høvding Kvenmar eller Gnemer Kjeldsen fra Falster,

en energisk, men fremfusende Mand (Saxo p. 748), om hvem det er vanskeligt at sige, om han i Slaget havde fægtet paa Svends eller Valdemars Side. Det sidste synes rimeligst, og det maa da antages, at de, der transporterede Svend, have stødt paa Gnemer noget, forinden de kunde vente at naa Valdemar. Gnemer har da sluttet sig til disse Mænd, og det har selvfølgelig ikke kunnet falde ham vanskeligt at formaa en af denne Flok, der nylig havde nedhugget Svends Ledsager, til ogsaa at give Kongen, der var uden Rustning og Hjelm, sit Banesaar. Efter Saxos bestemte Udtalelse (p. 734) maa det ansees vist, at Svend fandt Døden ved et Øxehug, der ramte ham i Hovedet og blev ført af en af dem, der havde taget ham fangen, men pludselig sprang frem af Flokken, hvorimod det maa betvivles, at dette er skeet i samme Øjeblik, som Kongen var bleven bragt til Hest og havde fremsat sin Begjering om at føres for Valdemar. Dette sidste er nemlig lidet rimeligt, eftersom et nyt Moment synes at maatte være kommet til for at fremkalde et pludseligt Anfald, om end kun af en enkelt Mand i den Flok, som netop havde viist sin Ærbødighed for Kongen ved at skaffe ham til Hest, og det er derfor sandsynligere, at Saxo efter sin sædvanlige korte Maade at udtrykke sig paa, naar han nævner Begivenheder, hvorom han ikke havde personlig Kundskab, har sammentrængt Kongens Bøn om at føres for Valdemar og hans Fald i faa Ord. Efter den kort derpaa følgende Bemærkning i Knytlinga, hvor der navngives en Hjemmelsmand, som har seet Detlevs radbrækkede Lemmer paa Stejlen, maa man antage, at Sagaens Forfatter støtter sine Meddelelser til gode Kilder, og iøvrigt lader hans Fremstilling sig uden Vanskelighed forene med Saxos.

Svend er saaledes vistnok bleven dræbt indenfor Thorning Sogns Grænser, og han er ved folkelig Foranstaltning (Saxo p. 734) uden videre Højtidelighed bleven jordfæstet mellem Graagaard og Have Sø, 250 Alen fra Bredden. I alt Fald gjelder denne Afstand efter Dr. Henry Petersen (S. 83) for det senere ved Graven opførte Capel. Efter Generalstabens Kort ligge Graagaarde nu lige nord for Midten af Have Sø, men rimeligvis ere disse Gaarde udstykkede fra den ældre Graagaard, hvis Beliggenhed efter det hos Petersen optagne ældre Situationskort synes at have været noget anderledes. Det er iøvrigt rimeligt, at der forinden Opførelsen af dette,

klarlig fra en senere Tid hidrørende Capel her har været en indviet Begravelsesplads og maaske en lille Trækirke, thi Christendommen fæstede tidlig Rod i og omkring det gamle Viborg (Forundersøgelser S. 83 og 131), og som det fremgaar af Foranstaltningerne, da Rø christnedes, var det første, man foretog, naar Christendommen indførtes, at indvie Kirkegaarde. Ligesom nu Papsø, sydvest for Vium, minder om Christendommens første Tider, saaledes turde ogsaa Have Søens Bred have egnet sig til der at indvie et Sted til Daab og Jordfæstelse. Have danner nemlig fra Nordvest, Vest og Syd omtrent Midtpunktet for den store Grathehede, der tidligere ogsaa har strakt sig mere i østlig Retning, end den vel nu regnes. Hele Egnen, Sø og Moser indbefattede, ligger nemlig højt, i Gjennemsnit omtrent 220 Fod over Havet, og har manglet Eng, saa at Lyngen der længe har havt Overherredømmet, thi det er Lyngens Overmagt, der giver de jyske Heder deres Særpræg, hvorimod Flader og Bakkeøer afvekle med hinanden. Da »Sveinn konungr svidandi« dræbtes og jordfæstedes paa Grathehede, er det let forklarligt, at baade han selv og Slaget har erholdt det historiske Navn af Grathe, om end Hovedkampen har staaet godt en Fjerdingsvej østenfor Have Sø, der i de fleste Retninger maatte betragtes som Hedens Midtpunkt.

Der er neppe hidtil fra Nabosognene til Thorning, saaledes som fra dette, fremdraget bestemte Minder om denne Kamp, hvis store Betydning for Danmarks hele senere Fremtid er fuldstændig rigtig betegnet af Professor Steenstrup (hist. Tidsskr. 6te R. III S. 231), men det er dog ikke uden Mærkelighed, at der netop i Vinderslev Kirke er fundet den hidtil eneste i Nørrejylland fremdragne Fremstilling af Lykkehjulet, ganske svarende til den svenske Fremstilling med dens »regnabo, regno, regnavi« (se nærmere Prof. Kornerups Afh. i Aarb. f. 1887 S. 100—105). Dette Billede paa Lykkens Omskiftelser kan maaske her være fremkommet ved særlig at mindes Svend Grathe, hvis Skjebne det saa nøje udtrykker. I sin fejreste Ungdom havde han i sjelden Grad Lykken med sig som Kongsemne. I Begyndelsen af sin Eneregjering havde han Fortjenester. Ved Fyn tilføjede han de hedenske Vender et saadant Nederlag, at de fleste af hans Krigere havde Hænder og Fingre siddende i blodigt Kjød, saaledes vare de blevne gnavede af deres egne Sværdfæster, idet de nedmajede talrige

Skarer af Fjender. Han dannede Østifterne, idet han drog det af Naturen og Historien til Jylland knyttede Fyn over til Sjælland ved at sikre Overfarten gennem tvende befæstede Anlæg, et paa hver Side af Store Belt (Saxo p. 687). Paa flere andre dertil egnede Kystpunkter anlagde han Forsvarsværker for Landbefolkningen. Men da han senere sluttede sig til Tyskland, maatte hans eget Folk lide under den Haardhed og Grumhed, der vare ham medfødte og erhvervede ham Kjendingsnavnet »Sveinn svidandi« (Knytl. c. 108), og da han, som den islandske Præst Einar Skulason maatte erfare, var ligesaa paaholdende, i alt Fald mod Nordboere, som grusom, synes det rimeligere at udlede hans jyske Kjendingsnavn »Kong Knap« af hans Gjerrighed end, som det er forsøgt, af hans Hurtighed. I det Saxo (p. 685) skildrer hans Misregjering, bliver Billedet dog mildere, end de Udtryk, Helmold betjener sig af, naar han siger, at efterat Svend ved lykkelige Sejrvindinger og Kejserens Myndighed var kommen i fast Besiddelse af Kongemagten, gjorde han et grusomt Misbrug af denne mod sit eget Folk (»gente sua crudeliter abusus est«). Han blev upaatvivlelig den største Tyran, der nogensinde har havt Magten i Danmark. Men Gjengjældelsen udeblev ikke. Fra Lykkens Tinde skred han ned gennem sin egen forbryderiske Udaad, og paa et af Rigets mest afsides beliggende Punkter fandt han Døden for en ukjendt Almuesmands Haand og derefter en Grav, af hvilken nu hvert Spor er udslettet. I faa Menneskers Skjebne har Lykkens Hjul frembudt stærkere Svingninger end i Svend Grathes.

Familien Reenberg.

Ved Vilhelm Bang.

Blandt de Slægter, som omkring Aaret 1700 indtog en fremragende Plads her i Landet, saavel i Literaturen som i andre Henseender, maa nævnes Familien Reenberg, især da de Brødre, der vare Sønner af Claus Christensen, Borgermester i Viborg og Landkommarii-Skriver over Jylland, † 1671, »Claus Skriver«, som han paa Grund af denne sin Bestilling oftest nævnedes. En af Brødrene var Tøger Reenberg, f. 1656, † 1742, der havde et Navn som Digter, og hvis Skrifter udgaves af hans Dattersøn Tøger Reenberg Teilmann 1769, ledsagede af en Indledning, hvori findes Forfatterens Levnedbeskrivelse samt en Stamtavle over Familien. I de wormske Samlinger i Horsens Skoles Bibliothek findes om denne Familie en Del Efterretninger, der kunne tjene til at supplere, hvad man tidligere har vidst om den.

Stamme-Faderen Christen Laursen, født i en Gaard, kaldet Harrestrup, ligger Sonden for Holstebro i Felding Sogn, var Ridefoged, siden Herredsfoged i Hammerum Herred i Ribe Stift og boede i Lundby i Gjellerup Sogn. Han døde 1616 St. Hans Aften af en ulykkelig Hændelse, ved det han af en Bisværme blev stukken. Hans Hustru var Kirsten Clausdatter Renior, som var født i Verendorff ved Slesvig; hendes Fader Claus Renior, hendes Moder Cathrine Sivers. Hun havde tre Brødre, Michel, Thomas, som boede i Slesvig, og Lorents i Traveminde ved Lybæk. Hun kom her ind i Landet med Fru Mette Rosenkrantz og kom i Ægteskab med forbem^{te} Christen Laursen, efter at de begge havde en Tid lang tjent til

Hove (saaledes skriver samme Claus Skriver). Hun blev gift anden Gang, men med hvem vides ikke, og døde 1656 i Ugen før Pintsedag. Af hende har Descendenterne optaget deres Tilnavn Reenberg. Disse avlede i deres Ægteskab 4 Sønner:

1. Christen Christensen, havde ingen Børn.
2. Peder Christensen, var Raadmand i Norge, havde ej heller Børn.
3. Povel Christensen, var Smed og havde 9 Børn, n.:
 - a. Kirsten; b. Maren; c. Mette; d. Karen i Nørre Snede; e. Christen blev Stykjunker; f. Anne i Ørre Sogn; g. Claus Smed i Kbhvn.; h. Johanne i Granesand; i. Christen i Sønder-Aas.
4. Claus Christensen, gemenlig kaldet Claus Skriver, født i Lundby i Gjellerup Sogn 1610 d. 4 Oktober. Og som hans Fader faldt ham fra i hans Barndom, tog hans Farbroder Jens Laursen ham til sig, hvor han blev paa 7de Aar og imidlertid gik til Skole i Holstebro. Derefter kom han til Peder Skriver i Stakhede og forblev hos ham til Paaske 1624, da han kom i Tjeneste hos Peder Skriver, Borgermester i Ringkjøbing, og tjente ham for Skriverdreng og ved Kjøbmandskab, indtil han døde, og siden hans efterladte Enke Dorthe Christensdatter indtil Michaelis 1628, da han maatte qvittere, af Aarsag, de Kejslerlige, som da havde gjort Invasion her i Jylland, truede at ville med Gøvalt føre ham ud med sig. Han opholdt sig da Vinteren over hos sin Moder, indtil han ved St. Hans Dags Tider 1629 kom i Tjeneste hos velb. Hr. Knud Gyldenstjerne, Befalingsmand paa Hald Slot, og tjente ham først som Haandskriver eller Fuldmægtig indtil 1 Maj 1633, siden som Slotskriver og Foged over Fjends Herred indtil 1 Maj 1637, da han formedelst Hr. Knud Gyldenstjernes Død d. 21 Decbr. 1636 maatte qvittere den Betjening. Aaret efter, nemlig d. 28 Martii 1638, tog han Borgerskab i Viborg og satte sig der ned som Handelsmand. A^o 1647 d. 8de Oktober blev han forordnet at være Land-Commissarii Skriver over al Nørre-Jylland. A^o 1649 d. 11 Oktober blev han beskikket til at være Raadmand i Viborg og Aar 1659 d. 3die August til at være Borgermester sammesteds, hvilket Embede han betjente til sin Dødsdag 1671. Han var i sin Tid en af de vittigste og fornuftigste Mænd her i Landet, blev derfor ogsaa brugt i adskillige Kongl. Kommissioner. Han var med som den

fornemmeste paa Borgernes Vegne i Viborg at offerere Sal. Kong Fred. den 3die Souverainitetet og underskrive samme. Nogle af Viborg Bys Borgere og daværende Magistrat paaførte ham af Ondskab og Misundelse en farlig Sag, der angik hans Ære og Borgermester-Embede; men som hans Ærlighed og Retsindighed vidnede for ham, kom [han] derfra med største Reputation, idet han ved en Højesterets Dom blev frikjendt fra alle deres Beskyldninger, og 2de af hans Modstandere, der vare Raadmænd og i Embede med ham, bleve dømt fra deres Ære og Embeder. Hans Hustru var Mette Pedersdatter (en Datter af Mag. Peder Pedersen Løvenbalch, Sognepræst til Sortebrødre Kirke i Viborg og Provst i Nørlyng Herred), som var født i Viborg 1618 d. 12 Sept., og døde efter ham 1677. Med hende havde han Trolovelse i hendes Forældres Hus 1638 d. 29 Martii og Bryllup 1639 d. 10 Febr. Deres Ægteskab var velsignet med 16 levende Børn, næml. 7 Sønner og 9 Døttre. Sønnerne bleve alle, undtagen een, som døde ung, holdte til Bogen, vare og alle vel studerede, rejste alle udenlands paa fremmede Akademier i Tydskland, Holland, Engelland og Frankrige, kom alle i deres Betjening og vare alle ærlige Mænd.

Bem^{te} Børn vare fødte i den Orden:

1. Anna Clausdatter, født 1639 først i Novbr.; døde 1640 d. 20 Novbr.
2. Maren Clausdatter, født 1640 d. 6 Aug.; døde ugift.¹⁾
3. Kirsten Clausdatter, født 1641 d. 11 Novbr.; gift 1667 d. 21 April med Eiler Jacobsen²⁾; døde i Barselseng d. 7 Sept. 1671 efter en dødfødt Søn, men efterlod sig en Søn Claus Eilersen, som fik en Betjening i Norge.
4. Anna Clausdatter³⁾, født 1642 d. 25 Decbr.
5. Peder Clausen Reenberg⁴⁾, født 1644 d. 20 Martii; var først Konrektor i Viborg, siden Stiftsprovst og Præst til

¹⁾ Om Maren kan være født saa kort efter sin ældre Søster, er vel tvivlsomt; ifølge Stamtavlen var hun gift med Hans Blichfeldt i Viborg.

²⁾ Paa Stamt. kaldes Kirstens Mand Jacob Eylersen, hvilket ikke kan være rigtigt, da Sønnen nemlig hed Claus Eilersen; en Eiler Eilersen Jakobsen var i Slutningen af det 17de Aarhundrede Lektor Theologiæ i Aarhus.

³⁾ Ifølge Stamt. gift med Axel Mogensen Schou til Kjeldgaard.

⁴⁾ Ifølge Wibergs Præstehist. I, 25 døde han 16 Septbr. 1699; gift med Mette, en Datter af Biskop Peder Villadsen i Viborg.

Domkirken, nemlig Præst til Budolphi Menighed i Aalborg, efterlod sig 3 Børn, nemlig 1 Søn og 2 Døttre.

6. Christen Clausen Reenberg, født 1645 d. 29 Maj; døde i Skaane ¹⁾).

7. Mette Clausdatter, født 1646 d. 8 Okt.; blev gift med Mag. Povl Mørk, Præst til Frue Menighed i Aalborg; havde 3 Døttre ²⁾).

8. Margrethe Clausdatter, født 1649 d. 4 Septbr.; gift to Gange ³⁾).

9. Cathrine Clausdatter, født 1650 d. 20 Novbr. ⁴⁾

10. Jens Clausen Reenberg ⁵⁾), født 1652 d. 11 Juli, var først Konrektor, siden Rektor i Viborg; en stor Philologus og berømmelig Lærer; gift med Anna Pedersdatter Slange, og af dette Ægteskab 2 Sønner og 6 Døttre.

11. Frants Clausen Reenberg ⁶⁾), født 1653 d. 24 Decbr.; blev Dr. med. og Medicus Provincialis, ejede Holmgaard og boede og døde i Aalborg; efterlod sig 2 Sønner og 6 Døttre.

12. Mette Clausdatter ⁷⁾), født 1655 d. 11 Juli.

13. Thøger Clausen Reenberg ⁸⁾), født 1656 d. 10 Oktbr.

14. Peder Clausen Reenberg ⁹⁾), født 1658 d. 19 April;

¹⁾ Stamt.: døde ung udenlands, ugift.

²⁾ Her har upaatvilelig Stamt. Ret, naar den siger, at denne Mette, der var født 1646, døde ung, hvorimod det var det tolvte Barn, der ogsaa hed Mette, som blev gift med Povl Mørch.

³⁾ Nemlig med to Præster i Hjerm og Gimsing, Henrik Jensen Jermin, † 1689, og Mads Knudsen Hersel, † 1700; hun døde først 1724.

⁴⁾ Var ogsaa gift med to Præster, begge i Oure og Vejstrup paa Fyn, Cornelius Madsen Lerche, † 1689, og Kjeld Sørensen Balslev, † 1725; 2 Sønner og 1 Datter nævnes paa Stamtavlen.

⁵⁾ Havde efter at have taget sin Afsked som Rektor en temmelig besøgt Kostskole for unge Mennesker paa sin Gaard Lynderupgaard. Han døde 1733; hans Hustru var allerede død 1691; paa Stamt. anføres 2 Sønner og 7 Døttre.

⁶⁾ Se om ham A. H. Nielsen: Pers. hist. Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 278—279; Hundrup: Biogr. Efterr. om Doctores med. Nr. 25; Ingerslev: Danm. Læger osv. II, 65. 69—70.

⁷⁾ Se ovenfor ang. Søsteren Mette.

⁸⁾ Digteren, Landsdommer; hans Levnedbeskrivelse findes, som ovenfor anført, foran første Del af hans »Poetiske Skrifter«.

⁹⁾ Se om ham A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 109—110. Kaldtes ifølge Stamt. Peder Hegelund for at skjelnes fra sin ældre Broder Peder; dette Tilnavn Hegelund var efter en af hans Faddere (Stamt.).

blev Borgermester i Aalborg, hvilket Embede han omsider resignerede, og flyttede til sine Brødre, først til Lynderupgaard til Mag. Jens Reenberg, og efter hans Død til Restrup til sin anden Broder Landsdommer Thøger Reenberg, hvor han døde æt. 86; var den sidste af Brødrene, som døde¹⁾.

15. Elsebeth Clausdatter, født 1659 d. 25 April; døde af Børnekopper d. 18 Juni 1662.

16. Morten Clausen Reenberg²⁾, født 1660 d. 18 Juni.

¹⁾ Næmlig 1743 eller 1744.

²⁾ Døde 1736 som Stiftsprovst i Kjøbenhavn; hans udførlige Levnedsbeskrivelse findes i Kirkehist. Saml. 3 Række, Bind III, S. 481—507 og 775—828.

Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv.

Ved D. H. Wulff.

(Fortsat fra forrige Bind.)

21. Fordelingen af Prædike-Tjenesten i Aalborg i Slutningen af det syttende Aarhundrede.

I Aaret 1649 havde Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen over Aalborg Stift truffet en Anordning, hvorefter Rektor, Konrektor og Hørerne ved Kathedralskolen i Aalborg tillige med Byens Præster skulde deltage i Besørgelsen af de mange Prædiketjenester, som den Gang paalaa Gejstligheden. I Tidens Løb fandt disse Skolemænd sig imidlertid besværede ved den dem saaledes paalagte Pligt, der ikke vedkom deres egentlige Embede, og klagede 1686 derover til Kongen. Denne gav dem Medhold og paalagde Biskoppen at drage Omsorg for, at de bleve forskaanede derfor, hvilket ogsaa skete. De nærmere Omstændigheder ved dette ejendommelige Forhold lærer man at kjende af efterfølgende Aktstykker, der meddeles efter Originalerne i Aalborg Bispearkiv.

1. *Anordningen af 1649.*

Vi efterskrevne Erich Juel til Hundsbeck, Landsdommer udi Nørrejylland og kgl. May.s Befalingsmand paa Aalborghus, Anders Andersen, Superintendent over Vendelbo Stift, Jacob Hansen og Jacob Pouelsen, Sognepræster udi Aalborg, samtlige Inspektorer udi den hellig Aands Kloster her sammesteds, gjøre vitterligt, at, eftersom hans kgl. May. efter underdanigst Anordning naadigst har for godt anset at skulle forordnes en

Præst udi Aalborg Hospital de fattige Lemmer til fornøden Saligheds Undervisning og Ministerio der sammesteds til Forbedring og Arbejds Forlindring, da have vi paa højstbete kongl. May.s naadigste Behag om hans Arbejde og Løn gjort denne Fundats og Underretning, som efterfølger:

Hans ordinarie Tjeneste er:

1) Søndagenes og alle Festers Prædiken i Sygstuen til visse Klokkeslæt, som han skal determineres, over de sædvanlige Evangelia med Messe paa forordnede Dage og i Synderlighed, naar de fattige bruge Sakramentet, og da Lørdagen tilforn dem at absolvere.

2) Fredags Prædiken og da Katekismi Parter ordne at forklare efter Sectiones, som ham derpaa skal anordnes.

3) Søndags Aftenprædiken i vor Frue Kirke og da Epistelen at forklare; dog, dersom Sognepræsten selv undertiden vil forsyne Aftenprædiken, skal Hospitalspræst være obligeret i hans Sted Højmesse at forrette, naar han derom bliver advaret tilforn, for Tiden at passe i Hospitalet.

4) skal han examinere dem i Stuen, efter Prædiken er holden, og forfare, hvorledes de derpaa give Agt, og det hver Gang 3 eller 4 Personer, eftersom Tiden sig begiver, dog med høj Røst, at de andre det kunne høre, og føre det hen til Børnelærdommen ret at forstaa, og derforuden en Gang hver Maanedsdag examinere i deres Saligheds Forstand.

5) skal han, lovlig Forhindring undtagen, være tilstede de Dage, naar ikke Prædiken sker, at holde Lovsang og Bøn udi Stuen med de fattige til vist Klokkeslæt Morgen og Aften, og besynderlig have flittig Indseende, at den Person, som synger og læser for, og med de fattige gjør det med tilbørlig Flid, at intet forsømmes, men alting tilbørligen og med Skikkelighed bliver forrettet.

6) Herforuden, dersom Præsterne ere extra hunc ordinem nogen Tjeneste i Kirken eller udenfore i Embedet af ham begjærende, skal han sig dertil bekvemme, saa vidt han vel kan udstaa og sit ordinarie ikke forsømmer, dog med Kondition, at de ham god Tid forstændige og det særlig hos ham forskyldte og de (Præsterne) denne Artikkel ikke misbruge.

Herimod skal hans Løn være, som følger:

1) skal ham aarligen af Hospitalsforstandere, som nu er eller

herefter kommende vorder, til tvende Terminer, nemlig Paaske og Michaelis, betales to og halvtrediesindstyve Rigsdaler for hans Kost og Underholdning aarligen.

2) Sognepræsten til vor Frue skal fornøje ham aarligen til tvende Terminer, nemlig Paaske og Michaelis, tredive Slettedaler.

3) Sognepræsten til St. Bodil skal give ham, formedelst at hans Aftenprædiken om Søndagen bliver af Collegis scholæ betjent, aarligen til forskrevne Terminer tyve og fem Slettedaler.

4) Deres Lig at begrave, som dø i Hospitalet; men de, som i dets Kirkegaard af Byen indføres, blive begravne af Præsterne i Byen.

Og eftersom Rector og Collegæ udi Skolen blive formedelst denne Constitution entledigede fra de Prædikener, de til des i Hospitalet have pligtige været at forsyne, er dennem derimod dette ringe paalagt, som følger:

Rector scholæ, som nu er eller herefter kommende vorder, skal forsyne Aftensangsprædikenen alle ordinarie Fester, de trende store, nemlig Paaske-, Pintse- og Juledag undtagen, som aarligen højtideligholdes, alternative i begge Sognekirkerne, og de to øverste Collegæ at prædike samme Fester Aftenprædiken hver i sin Kirke, som de ere Degne til, naar Rector prædiker i den anden; men alle fire Collegæ skal forsyne Aftenprædiken alle Søndage i St. Bodils Kirke og sig dem per vices dele imellem, at derudi sker ingen Forsømmelse, sub culpa remotionis ab officio; dog, dersom Sognepræsten selv iblandt Aftensang vil forsyne, da dem derimod for ham en anden Tjeneste at forrette.

At denne Fundats saaledes gjort og oprettet er, som forskrevet staar, og udi alle Maader holdes og efterkommers skal af os og vore Efterkommere, dog Kapellanen til St. Bodils Kirke herefter altid som tilforn at nyde den Genant, han hidindtil altid har haft af Hospitalet, have vi vore Signeter her neden paa trykt og med egne Hænder underskrevet.

Actum Aalborg den 19 November Anno 1649.

Erich Jull. Anders Andersen. Jacob Hansen. Jacob Pouelsen.

Eg. H.

Eg. H.

m. pria.

2. *Den kongelige Befaling til Biskop H. Bornemann.*

Chr. 5 af Guds Naade o. s. v. Vor Gunst tilforn. Efter som Rector og Collegæ scholæ i vor Kjøbstad Aalborg i vort Land Nørrejylland for os allerunderdanigst have ladet andrage, hvorledes de ved adskillige Aftensangs Prædikener, som de paa Festerne og Søndagene i St. Bodels og vor Frue Kirker i bem. vor Kjøbstad Aalborg have at gjøre efter en Aar 1649 af daværende Stiftsbefalingsmand over Aalborg Stift tillige med Biskoppen derom gjort Anordning meget skal besværes og i deres Skoletjeneste forhindres, saa er vor allernaadigste Vilje og Befaling, at du den Anordning gjør, at bem. Rector og Collegæ i Aalborg Skole for samme Aftensangs Prædikener werde befriede og forskaanede, hvorimod Collegæ de fem og tyve Sletdaler, som af Sognepræsten til St. Bodels Kirke efter forommeldte Anordning hidindtil ere udgivne, herefter til Hospitalspræsten aarlig have at erlægge og betale. Dermed sker vor Vilje. Befalende dig Gud.

Givet paa vort Slot Gottorp den 10 Juli 1686.

Under vor Haand og Signet.

(L. s.)

Christian.

3. *Anordningen om Prædikenernes Afholdelse.*

Eftersom hans kongl. Majestæt, alles vores naadigste Arveherre og Konning, ved sin skriftlige kongl. Befaling til Superintendenten Doktor Henrik Bornemann, dateret Gottorp den 10de Juli 1686, ganske nu har ophævet den Fundats og Anordning, som forrige Lensherre, sl. Hr. Erik Juel, og Superintendenten her udi Stiftet, Doktor Anders Andersen, tillige med daværende tvende Sognepræster her udi Byen Anno 1649 den 19de November om Rectoris og Collegarum her ved Skolen i Aalborg deres Aftenprædikener her udi Kirkerne gjort og sluttet have, og vil, at Rector og Collegæ udi Aalborg Skole for samme Aftensangs Prædikener, med hvilke de ikkun hidindtil have været besværgede og i deres Skoletjeneste forhindrede, skulle herefter ganske være befriede og forskaanede, og at derom af Superintendenten skal gjøres den tilbørlige Anordning, da have i Dag til samme højstbem. kongl. Befalings hørsommeligste og underdanigste Efterlevelse det hæderlige Ministerium Aalborgense været forsamlet her udi Super-

intendentens Hus, og blev da for samtlige Ministerio lydeligen oplæst 1) samme højstbem. kongl. Befaling, dat. Gottorp den 10de Juli 1686, 2) en højlovlig Ihukommelse Kr. 3 Donations Brev de dato 10de December 1558, 3) en gammel Anordning om Spisningens Reduktion i Klosteret, dat. 15 Augusti 1594, 4) Fundatsen selv om disse Prædikener, dat. 19 November 1649, af hvilke Breve klarligen saas, at hans kongl. May. højlovlig Ihukommelse Kr. 3 havde naadigst forundt Skolemesteren og Hørerne udi Aalborg Skole deres Deputat ved Hospitalet her for deres nødtørfige Underholdning alene til Mad og Øl udi deres Skoletjeneste og ikke for nogen anden for Prædiketjeneste, enten udi Sygstuen (som dennem af Forfædrene dog først udi den Reduktion med Spisningen ved Hospitalet de dato 15 Augusti 1594, da der assigneredes alle vedkommende i Steden for Kosten en vis Penge, blev paalagt), ej heller udi Kirkerne her udi Byen, som dennem i forandragne og ommeldte Fundats og Anordning siden den 19 November 1649 uden nogen kongl. paafølgende Konfirmation dog saa strængeligen blev injungeret, og eftersom hans kongl. May.s allern. udgangne Lov pag. 219, 220, Art. 5 punctis 1, 2 og 5 tilholder Præsterne selv at forrette eller i det mindste, som Lovens Bogstav formedelst Præsternes egne mangfoldige og ideligen indfaldende Forhindringer formodes underdanigst paa hans kongl. May.s høje Naade og Medlidenhed saaledes at kunne fortolkes, at lade forsyne Gudstjenesten i Kirkerne paa alle Søndage og alle hellige Dage, item paa alle de Tider i Kjøbstæderne, som hidindtil har været brugeligt, og det dog her i Byen har en langt anden Beskaffenhed med Præsternes Tjenester, end andensteds brugeligt er efter Loven pag. 218 Art. 19; thi Sognepræsten selv besørger baade Højmessen og Aftensangen og Medtjeneren, besynderligen her til St. Budolfi Kirke, har Omsorg alene for Froprædikenstjeneste og Tolvprædiken, naar den holdes; da blev derom i Dag til højstbem. vores nu regerende allernaadigste Arveherres og Konges naadigste Viljes og Befalings underdanigste Fyldestgjørelse udi den velsignede og hellige Trefoldigheds Navn med det ganske Ministerii Godtfindende og fulde Sammenstemmelse saaledes fuldkommeligen sluttet og anordnet, som det og nu hermed kraft samme kongl. Befaling og Forordning fuldkommeligen sluttet og anordnet, at alle de ordinære Søndags Aftensange forsynes nu herefter udi begge

Sognene, som Skik har været af gammel Tid, ved Sognepræsternes egen Forsyn og Omhyggelighed. Udi St. Budolfi Sogn holder Sognepræsten, som nu er eller herefter kommende vorder, altid selv en vis og skikkelig Person, som tilbørligen forretter samme Prædiketjenester Aaret igjennem og nyder derimod, hvis Sognepræsten med hannem for samme Tjenester om kan akkordere, saavel som og hvis til samme Aftensangs Tjenesters skikkelige Vedligeholdelse enten allerede lagt er eller herefter lægges kan, hvorimod Sognepræsten til St. Budolfi igjen er fri fra de fem og tyve Slettedalers Udgift til Hospitalspræsten, som forbem. Fundats hannem, da hans Aftensang blev af Collegis scholæ betjent, tilholdte. Udi vor Frue Sogn forsørger ogsaa Sognepræsten selv alle ordinære Søndags Aftensange og lønner selv en vis Person derfor, som samme Tjenester og tilbørligen forretter, hvortil efter forbem. Fundats Hospitalspræsten her ved Stedet altid imod den i samme Fundats benævnte Løn, som er tredive Slettedaler af Sognepræsten til vor Frue Kirke udi tvende Terminer om Aaret, nemlig Paaske og Michaelis, fremfor andre er beskikket, hvorfore hannem ogsaa, foruden hvis andet til samme Aftensangs Tjenestes Vedligeholdelse enten allerede lagt er eller herefter lægges kan, udi samme hans kongl. May. vores naadigste Arvekonnings Befaling allernaadigst er forundt de fem og tyve Slettedaler, som Sognepræsten til St. Budolfi Kirke efter forommeldte Fundats og Anordning til hannem hidindtil har udgivet, at de hannem nu af Collegis scholæ herefter aarligen skal betales. De andre Festernes og Helligdagens eller extraordinære Tidens Aftensange, som indfalde om Aaret og iblandt Rectorerne scholæ og Conrectorerne med Hørerne efter samme ommeldte Fundats og Anordning hidindtil per vices have været delte, derom er saaledes efter denne Dag sluttet og anordnet, at Pastores templorum og Comministri antage sig dennem herefter at forsørge og dele sig dennem imellem; og som Pastor templi paa ethvert Sted udi Indkomme og Revenuer ved Kaldet fremfor Medtjenerne nyder største Nytte, saa har han og at antage sig med disse Prædikener den største Byrde, saa at Sognepræsten altid forsyner tre af disse Prædikener, imod at Medtjenerne forsyner een, at af sexten Prædikener de tolv tilfalde Sognepræsten og de fire ikkun Medtjenerne, hvorom Ministerium selv videre har vedtaget coram præposito at gjøre en rigtig Ligning og Afdeling imellem sig

selv indbyrdes efter Festerne og Tiderne selv, at enhver kan vide fuldkommelingen, hvilke hannem tilfalde og han bør sørge for. Dog er herhos dette uforbigængelig at agte, at, efterdi Medtjeneren til vor Frue Kirke formedelst sin Tjeneste og Opvartning i Sognene uden for Byen aldeles ikke kan have med nogen Aftensang i Byen ex debito at bestille, da skal altid Hospitalspræsten her udi Aalborg, hvad disse Tjenester angaar, regnes for vor Frue Kirkes Medtjener og forsvarligen forsyne de Aftensangs Prædikener, som Medtjeneren til vor Frue Kirke efter saadan Afdeling aarligen kan tilfalde, saafremt han ikke vil, at de hannem af Hørerne allernaadigst bevilgede fem og tyve Slettedaler, dersom han herudi findes forsømmelig eller vrangvillig, hannem skal disputeres.

At saaledes til Guds Ære og hans Tjenesters forsvarlige Forsynelse efter højstbemeldte kongl. Befalings Anledning fuldkommelingen sluttet og anordnet er og herefter ubrødeligen holdes skal, have vi dette samtlige med vore Hænder underskrevet og med vore Signeter bekræftet.

Actum Aalborg den 26de Juli 1686.

H. Bornemann. Peder Reenberg.¹⁾ Hans Hansen Ramløs.²⁾

H. Gjessing.³⁾ Anders Matthisen.⁴⁾ Hans Jørgensøn Mørk.⁵⁾

Denne paa hans kongelige Majestæts allernaadigste Befalning grundede og funderede Anordning er tillige med hans kongl. Majestæts Befalning selv for os, Skolens Betjenter her udi Aalborg, til allerunderdanigst Efterlevelse og Efterretning for os og vore Efterkommere læst og forkyndet den 16de Avgust 1686, hvilket vi vedstaa under egne Hænder samtligen.

S. Ware, Rect. sch. Aalb. B. S. Benzon.⁶⁾

Stheen Lucasen Calow.⁷⁾8)

Willom Nielsøn Skiøtte.⁹⁾

¹⁾ Sognepræst til Budolfi Kirke. ²⁾ Sognepræst til vor Frue Kirke.
³⁾ Sognekapellan til Budolfi Kirke. ⁴⁾ Præst ved Hospitalet. ⁵⁾ Sognekapellan til vor Frue Kirke. ⁶⁾ Hører i femte Lektie. ⁷⁾ Hører i fjerde Lektie. ⁸⁾ o: Vedschefeld, Hører i anden Lektie. ⁹⁾ Hører i første Lektie.

Denne ovenskrevne Anordning lade vi underskrevne os være efterrettelig, og have vi særdeles vedtaget angaaende hellige Dages Aftensangstjenester, at Hospitalspræsten skal forrette Michelsdags, Allehelgensdags, Mariæ Bebudelses og Mariæ Besøgelses Dages Aftensangstjenester. Saaledes sluttet i vores højærværdige Hr. Biskops velædle Mag. Franz Thestrups Overværelse.

Aalborg den 5te September 1712.

*S. Aspach.*¹⁾ *T. H. Speid.*²⁾

Regnskab

over

det jydsk historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter i Aaret 1890.

Indtægt.

1. Kassebeholdning fra forrige Aar	Kr. 108. 99.
2. Medlemsbidrag	1084. «.
3. Renter af Indskrivningsbevis	7. «.
4. Renter i Sparekassen	11. 48.
5. Uddraget af Sparekassen	328. 8.

I alt Indtægt Kr. 1539. 55.

¹⁾ Sognepræst til vor Frue Kirke. ²⁾ Præst ved Hospitalet.

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne	Kr. 271. 50.
2. Kristensen: Lerkenfeldts Historie II	81. «.
3. Hellum Herreds Historie I:	
1. Forfatterhonorar	Kr. 144. «.
2. Trykning, Papir m. m.	218. 16.
	362. 16.
4. Nielsen: Rettelser til Aalborg Embedsmænd ...	53. 50.
5. Rosenørn: Grev Gert og Niels Ebbesøn IX ...	120. 83.
6. En Cliché (til 1ste Hefte 1891)	12. 36.
7. Bogh. Schultz for Exemplarer af »Samlingerne«	333. 20.
8. Rabat	135. 50.
9. Bestyrelsesomkostninger:	
1. Bogbinder Asmussen	Kr. 5. 70.
2. Aalborg Stiftsbogtrykkeri	20. «.
3. Porto	21. 88.
4. Korrekturgodtgjørelse	55. «.
5. Avertissementer	6. 54.
6. Cirkulære, Stemmesedler m. m. ...	23. 40.
	132. 52.
10. Betalt Boghandler Schultz for 1889	331. 39.
	I alt Udgift Kr. 1833. 96.
	Indtægten var — 1539. 55.
	Difference Kr. 294. 41.

som er Boghandler Schultz's Tilgodehavende.

Selskabet ejer derimod et Indskrivningsbevis stort 200 Kr. og i Aalborg Sparekasse 6 Kr. 19 Øre.

Gjælden vil forhaabentlig blive betalt 1891.

Aalborg den 28de Oktober 1891.

D. H. Wulff.

Ovenstaaende Regnskab er gennemgaaet og derved intet fundet at bemærke.

Aalborg den 29de Oktober 1891.

J. J. Strøyberg.

Foranstaaende Regnskab approberes.

Aalborg den 29de Oktober 1891.

L. K. Kier.

Mere om
Friherren paa Herningholm.

Af F. R. Friis.

I Samlinger til jydsk Historie og Topografi 2. R. 2. B. findes en udførlig Skildring af Friherren paa Herningholm, Sigfred Reinschatt, eller, som han selv kalder sig, Rindschatt, ved Artillerikaptain E. Flindt. Artiklens Forfatter har omhyggeligt samlet og benyttet, hvad han har kunnet finde om den nævnte Friherre og hans lidet hæderlige Bedrifter; men der er dog et Par ikke uvigtige Kilder, som ere blevne oversete, og som kunne bidrage til at gjøre Skildringen fuldstændigere, om end ikke synderlig lysere. Det er især nogle gamle Breve, der findes paa forskjellige Steder, og af disse ville vi her meddele et Uddrag.

Friherren var fra Steiermark, og med Hensyn til hans Familieforhold kan følgende anføres, efter velvillig Meddelelse fra det steiermarkske Landesarkiv i Graz, hvor der dog ikke haves meget righoldige Optegnelser om Familien.

Seifried (østerrigsk Form for Siegfried) var en Søn af Andreas Rindschait og Ursula von Schweinbeck. Hans Fødselsaar er ubekjendt, men han var den yngste af fire Brødre, og desuden nævnes en Friherre Caspar Breuner som hans Stedbroder. Faderen Andreas døde imellem November 1568 og Marts 1571, og Moderen Ursula omtales i Foraaret 1571 som død. I Aaret 1579 var Seifried endnu mindreaarig og stod under Formynderskab. Hans Udvandring af Landet omtales i Genealogen Friherre von Stadel's hellglänzenden Ehren-

spiegel von Steyer IV, 444, med disse Ord: »Diser (Seifrid) ist in Denenmark gezogen vnd darinen sich verehelicht. Er verheiratet sich mit Magdalena Munck.« I Aaret 1589 var han atter i Graz. Den 20. Februar d. A. solgte han til sin Fætter Andre Rindscheidt til Fridtberg og Luettenberg noget ikke nærmere betegnet Gods, der efter en Skatliste at dømme synes at have været ikke ubetydeligt. Hans Underskrift er saaledes: »Sey: Rindschadt zu Fridberg, Heerningsholm mp.« Seglet viser et firdelt Skjold, i 1 og 4 Svaler, i 2 og 3 springende Vildsvin. Paa Hjelman til Højre ses en Menneskeskikkelse med Hat, og paa Hjelman til Venstre et Vildsvin. Ved Siderne af Hjelman staa Bogstaverne S R — Z F. — Angaaende Beliggenheden af Godserne Friedberg, Luttenberg og Schielleiten, hvis Navne Seifried gjerne føjede til sin Underskrift, bemærkes, at det første ligger »im Oberlande« nærved den ungarske Grænse; Luttenberg, i Steiermarks bedste Vinegn, var tidligere i Familien Schweinbecks Besiddelse og kom med Sigfrieds Moder til Familien Rindscheid. Schielleiten ligger ikke langt fra Friedberg.

Naar eller i hvilken Anledning Friherren først kom til Danmark, vides ikke bestemt; men han havde uden Tvivl været her i adskillige Aar, da han omtrent 1585 blev gift med Josva v. Qvalens Enke Malene eller Magdalene Munk, og derved blev Ejer af Herningholm og mere Gods. Han synes at have boet temmelig stadigt i Jylland indtil i Foraaret 1596, da han rejste til sin Hjemstavn i Steiermark. Herfra kom han først tilbage til Jylland i Aaret 1601; men hans Tilbagekomst var kun til liden Baade for ham selv og hans Undergivne. Som Ejer af Herningholm viste han stedse en raa og brutal Adfærd mod sine Bønder og Tjenere og Andre, ja selv mod sin egen Hustru, og Følgen heraf blev, at han tilsidst blev fangen og dønt til livsvarigt Fængsel paa Dragsholm.

Uagtet Rindschat neppe har interesseret sig meget for lærde Studier, er han dog kommen i Berøring med to af sin Tids berømteste Astronomer, nemlig Tyge Brahe og Kepler. Tyge Brahe fortæller selv, at han i September 1584 havde Besøg paa Uraniborg af Erik Lange til Engelsholm og en østerrigsk Baron, hvis Navn han ikke anfører, men som uden Tvivl netop var Sigfred Rindschat. Friherren og Erik Lange kjendte formodentlig hinanden fra Jylland, og de kom paa en

Maade i Slægtskabsforhold til hinanden. Erik Lange hørte nemlig til Slægten Munk-Lange, og var saaledes, om end noget langt ude, beslægtet med Magdalene Munk, der blev Rindschats Hustru. Om Erik Lange skal endnu bemærkes, at han satte en betydelig Formue overstyr ved sit Guldmageri, og at han — efter en mangeaarig Forlovelse — blev gift 1602 med Tyge Brahes Søster Sofie Brahe.

I Følge med Friherren og Erik Lange kom endnu en tredie Person til Hven 1584, nemlig Nicolaus Reimers, eller, som han ogsaa kaldte sig, Nicolaus Raimarus Ursus. Han var dengang i Erik Langes Tjeneste; men han maa her omtales noget nærmere, da det nok især var for hans Skyld, at Tyge Brahe senere fornyede Bekjendtskabet med Friherren fra Herningholm. Nicolaus Reimers var fra Ditmarsken og har vistnok i sin Ungdom maattet ernære sig i meget underordnede Stillingen; men han var ikke uden Anlæg for Mathematik og søgte ved egen Flid at bøde paa den mangelfulde Opdragelse, han havde faaet. Han opnaaede tilsidst at blive Hofastronom i Prag. Men han var ikke nogen synderlig nobel Karakter, og da Tyge Brahe undertiden altfor omhyggeligt vaagede over Ejendomsretten til sine Opdagelser og Opfindelser, kunde dette af og til give Anledning til Sammenstød. I Aaret 1588 udgav Tyge Brahe et stort astronomisk Værk, i hvilket han for første Gang offentliggjorde det af ham udtænkte saakaldte tychoniske Verdenssystem. At dette for længe siden har vist sig uholdbart, og at det er ved ganske andre Ting, at Tyge Brahe har erhvervet sig udødelig Berømmelse, er en bekjendt Sag. Men Tyge Brahe ansaa dette Verdenssystem for et meget vigtigt Resultat af sine Forskninger, og det var ikke saa forunderligt, om der var en eller anden af hans Samtidige, der nok kunde lide at tilegne sig Æren af at have udtænkt det. Ikke længe efter at Tyge Brahe havde offentliggjort det, udgav den nævnte Raimarus Ursus en Bog, som han kaldte »Fundamentum Astronomiæ«, og hvori han omtalte det samme System som sin egen Opfindelse, og han udgav senere et andet Skrift, hvori han paa en meget grov og uanstændig Maade angreb Tyge Brahe, som han beskyldte for at have stjaalet Ideen fra ham. Tyge Brahe paastod derimod, at Ursus havde faaet Ideen ved at se en Tegning af Systemet paa Uraniborg allerede under det nævnte Besøg 1584. Ursus fortæller selv i sin sidstnævnte

Bog, 1597, at Tyge Brahe engang endte en Disput med ham med den Bemærkning, at de tyske Karle ere allesammen halvgale, hvilken Ursus, paa Grund af sit ufuldkomne Kjendskab til Dansk, gjengiver saaledes: »den tyske Karle er allsammell all gall«. Men han trøster sig ved at kunne tilføje i en anden Randbemærkning: »Jam non sum Jerix Dreng, sed Imperatoris Rudolphi II Mathematicus«, hvilket skal sige: »Nu er jeg ikke længer Eriks Dreng, men Kejser Rudolf II's Matematiker.« Tyge Brahe vilde have Ursus tiltalt og straffet og samlede Vidnesbyrd og Oplysninger med Hensyn til denne Sag, og Striden ophørte først, da Ursus døde Aar 1600.

I Tidsrummet fra 1584 til 1598 synes der ikke at have været synderlig Forbindelse mellem Tyge Brahe og Friherren. Tyge Brahe var imidlertid rejst bort fra Hven og havde foreløbig taget Ophold paa Wandesborg i Nærheden af Hamborg, hvor han boede i henved et Aar. Medens han boede her, skrev han endel latinske Breve til sin Ven, den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, og iblandt disse er der et, som vistnok angaar Friherren fra Herningholm.¹⁾ Rosenkrands havde besøgt Tyge Brahe paa Wandesborg og opholdt sig hos ham i endel af Februar Maaned 1598; men da han var rejst bort, kom Tyge Brahe i Tanke om noget, som han havde forglemt at spørge ham om, nemlig hvad den østerrigske Baron hed, der havde ægtet en Hustru i Jylland; han vilde desuden gjerne have Besked om denne Barons Titel og Opholdssted, samt om man kunde skrive til ham paa Latin eller Tysk, eller om han maaske forstod Dansk. Brahe vilde nemlig gjerne have nogle Oplysninger af Baronen om en vis Plagiarius, der engang havde været hos ham tilligemed Erik Lange. Hvad Rosenkrands svarede, vides ikke, men Tyge Brahe maa i alt Fald snart have faaet Besked om, at Friherren var rejst til Steiermark; derimod har han neppe faaet noget at vide om Friherrens mange Skjelmstykker. Noget senere maa der nemlig være opstaaet et ret venskabeligt Forhold mellem Brahe og Friherren, og der maa være vexlet flere Breve imellem dem; men heraf kjendes kun et eneste, og det endda kun af en

¹⁾ Brevvexlingen mellem Tyge Brahe og Holger Rosenkrands, »den latinske Rosenkrands«, som Christian IV kaldte ham, vil forhaabentlig snart foreligge trykt.

Koncept uden Aar og Dag¹⁾. Den er paa Dansk og skreven paa Benatek, uden Tvivl i Maj Maaned 1600, og vi ville her meddele et Uddrag af den; men da den for en stor Del angaar Kepler, maa vi først anføre et Par Bemærkninger om ham. Johannes Kepler var 1593 bleven ansat som Professor i Matematik og Astronomi i Graz; men her blev hans Stilling tilsidst uholdbar paa Grund af Forfølgelsen mod Protestanterne, saa at han maatte se sig om efter en anden Virkekreds. Dette skete omtrent ved den Tid, da Tyge Brahe kom til Böhmen, og der blev nu ført adskillige Underhandlinger, som gik ud paa at faa Kepler ansat som Tyge Brahes Medhjælper. I denne Anledning rejste Kepler til Böhmen og opholdt sig foreløbig, dels paa Benatek og dels i Prag, fra Begyndelsen af Februar til Begyndelsen af Juni 1600. Det var netop kort før Keplers Afrejse, at Brahe skrev den ovennævnte Koncept. Han takker for et Brev fra Rindschat, som Kepler havde medbragt ved sin Ankomst for en 10—12 Uger siden, og han var meget glad saavel for Brevet som for Keplers Ankomst. Han skriver nu, at Kepler allerede noget tidligere vilde være rejst tilbage til Steiermark, naar han havde fundet Lejlighed dertil; men imidlertid var der kommet en dansk Herremand til Prag, af Familien Rosenkrands og beslægtet med Tyge Brahe; denne Herremand agtede nu at drage til Østerrig og at søge Tjeneste hos Erkehertug Mathias og siden lade sig bruge i den ungarske Krig; men først vilde han begive sig til Pilsen, hvor Kejseren for Tiden opholdt sig, for at erhverve en anbefaling til Erkehertugen. Brahe fortsætter nu: Saa har jeg talt med samme Rosenkrands, at han vil tage Mester Kepler paa Vognen med sig til Wien i Østerrig og staa hans Tæring, hvilket han og godvillig har lovet at ville gjøre for min Skyld; har jeg og raadet og overtalt Mester Kepler, at han sin Rejse vil forholde, til samme Herremand kommer her igjen fra Pilsen, hvilket jeg haaber at kunne ske inden 14 Dage i det seneste, saa han da kan følges med ham lettelig og uden al Bekostning indtil Wien. Og endog dette syntes Mester Kepler at ville falde for langt, thi han iler hjem igjen, for hvis han har at

¹⁾ Originalen findes i Universitetsbibliotheket i Basel og er aftrykt i: Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge, samlede og udgivne af F. R. Friis. 1875. S. 136—139.

gjøre for Herrerne i Steiermark og for sin Hustrus Skyld, saa har han dog omsider herudi bevilget og efterfulgt mit Raad. Kjære Hr. Syberet, dette kunde jeg ikke lade at give Eder paa denne Tid tilkjende om Mester Kepler, som I [re]kommanderede til mig, paa det I kunde vide Aarsagen, hvorfor han bliver saa længe ude, og have ham undskyldt baade hos de andre Herrer i Steiermark og hos Eder selv, og udi lige Maade lade give hans Hustru, naar Eder stedes Bud, dette tilkjende. Jeg skriver nu ikke ydermere Svar paa Eders Skrivelse til mig, for Tidens Kortheds Skyld, men agter det næst Guds Hjælp at gjøre med M. Kepler, naar han drager did i Landet igjen, thi han har sat sig for, paa Vejen at besøge Eder; gjører vel og siger Eders kjære Hustru Fru Magdalene Munk mange gode Nætter paa mine og min kjære Hustru og Børns Vegne.

Brahe anbefalede Frederik Rosenkrands paa det bedste til Erkehertugen og skrev formodentlig ogsaa til Rindtschat, og den 2. Juni begav Rosenkrands og Kepler sig paa Rejsen til Steiermark. Forfølgelsen mod Protestanterne blev imidlertid mere og mere hensynsløs, og nogle Maaneder senere blev det uundgaaelig nødvendigt for Kepler at drage bort med sin Familie. Tyge Brahe og flere ansete Mænd opfordrede ham til at komme til Böhmen, hvor de haabede at kunne forskaffe ham en sorgfri Stilling, og desuden var der neppe nogen anden Udvej. I Oktober 1600 kom han tilligemed sin Hustru og sin Steddatter til Prag, og efter fortsatte Underhandlinger blev han endelig ansat i kejserlig Tjeneste og som Tyge Brahes Medhjælper. Det følgende Aar maatte han endnu gjøre en Rejse til Steiermark, for at ordne sine private Anliggender, og var borte i flere Maaneder. Familien forblev i Prag, og imidlertid skrev Keplers Hustru et Brev til ham, der indeholder adskillige interessante Efterretninger, og som her skal omtales, fordi der findes en Bemærkning i det, som uden Tvivl angaar Rindtschat og hans Familie. Men forøvrigt skriver Fru Barbara Kepler et Sprog, der er saa fejlagtigt og ubehjælpsomt, at man nok kan forsvare at kalde det barbarisk. Tyge Brahe kalder hun »der diho Prei« eller »diho brei« eller blot »der Dihø«, og sin egen Datter Regina kalder hun »die rögel«; det er da ikke saa forunderligt, at Dr. Frisch, der første Gang har udgivet Brevet (Kepleri opera omnia T. VIII

p. 739), og Dr. Josef v. Hasner eller andre ikke har kunnet gjætte, hvad det underlige Ord »der rinkscheit« skulde betyde, og maaske heller ikke, at »den Marckh« skal betyde Dänemark. Fru Barbara skriver 31. Maj 1601 bl. a.: »Der rinkscheit ist am sonntag mit seiner frau und dochter bei dem diho brei zu gast gewösen, er hat mier etwas bevohlen, das ich euch soll von seint wögen anzaigen wen jer haim khumbt, er ist schon hir weckh, er zeucht an den Marckh hinein.« Meningen maa altsaa være, at Rindschat og hans Hustru og Datter (der ogsaa hed Regina, ligesom Keplers Steddatter) havde besøgt Tyge Brahe og nu vare paa Vejen til Danmark. I den ovennævnte Afhandling (Jydske Saml. 2 R. 2 B. S. 254) udtales forøvrigt den Mening, at Fru Magdalene rejste tilbage, kort efter at hun var kommen til Steiermark, og forblev hjemme, indtil Friherren kom; men hun maa dog atter være rejst ud, saa at hele Familien kunde rejse hjem sammen.

I Aaret 1601 kom Friherren altsaa tilbage til Herningholm og fortsatte her sin gamle Levevis, der tilsidst førte til hans Ulykke. Det Væsentligste herom er allerede meddelt i den tidnævnte Afhandling; men der forefindes dog endnu fem Originalbreve til Kansleren Christian Friis til Borreby, der kunne tjene til at supplere Beretningen. Det ene er fra Ulrik Sandberg, det andet fra Magdalene Munk og de tre øvrige fra Friherren selv. Brevene findes i Rigsarkivet.

Ulrik Sandberg skrev i Juli 1608, at han kun vilde omtale Rindschats Sag i Korthed, da han havde skrevet udførligt derom til Sekretæren Niels Krag, der formodentlig havde sendt Meddelelsen til Kansleren. — Man ser af den ovennævnte Afhandling, at Lensmanden Ulrik Sandberg den 15. Juli 1608 opfordrede Fru Magdalene Munk til at følge med ham og Thomas Maltesen Sehested til Herningholm, hvor den befalede Indførsel skulde foregaa, men at Magdalene Munk svarede, at det turde hun ikke. Hun maa dog have ladet sig overtale dertil, eftersom hun i et Brev til Kansleren, dateret Viborg den 18. Juli 1608, giver udførlig Oplysning om, hvorledes det gik til ved den Lejlighed, og herved bestyrkes tillige Formodningen om, at Ridderen Melkior von Leven har været Jomfru Reginas Bejler. Dette Brev er følgende:

Min ganske venlig Hilsen nu og altid forsendt med vor Herre. Kjære Hr. Kansler, synderlige tilforladendes gode Ven,

betakker jeg eder ganske venligen for megen Ære og Gode, I mig altid gjort og bevist haver, hvilke jeg stedse ganske gjerne forskyldte vil, med alt hvis eder til Ære og Tjeneste være kan. Dernæst, kjære Hr. Kansler, eftersom [I] eder vel erindrer anlangende hvis K. Maj. min allernaad. Herre mig naad. bevilget og samtykt har, at jeg af gode Mænd efter H. Maj.s Befaling skulde indføres udi Herningholm og des tilliggende Gods, og det med hvis Løsøre der paa Gaarden findes, det nyde og beholde til Gjælden at aflægge, efter som Hans Maj.s Brev, han mig naad. meddelt har, derom formelder. Saa giver jeg eder ganske venlig tilkjende, at som jeg om Løverdagen did ved Gaarden ankom, kom Hr. Sigfrid om Søndagen derefter, og da brudt og opslagen Døre og andre Lukkelse der paa Gaarden, og baade Guld, Sølv og hvis andet Løsøre, han for sig finde kunde, efter hans egen Tykke sig tiltagen og henvendt, som han selv vilde og godt syntes; desligeste en stor Summa Korn bortsolgt, hvilket altsammen uden min, saavel som de gode Mænd, som mig efter K. Maj.s Befaling skulde indføre, deres Villie og Minde sket er, saa han udi ingen Maade haver anset, hvis K. Maj. mig naad. forundt og bevilget har, og førend dette af ham sket er, har han tilforn sendt mig Bud om Nøglerne til Gaarden, hvilke jeg mig ikke turde tilfordriste ham at tilskikke, førend jeg dem til de gode Mænd, mig efter K. Maj.s Befaling skulde indføre, havde leveret. Og efter han Nøglerne ikke kunde bekomme, har han Døre og Lukkelse, som forskrevet staar, brudt og opslagen, og hvis han for sig fandt, efter hans egen Tykke henvendt. Sammeledes har jeg og Godset, som øde var, næsten henstedt, men da de, som det fæstet havde, fornumme Hr. Sigfreds Hjemkomst did til Gaarden, have de strax, hvis Gaarde de stedt havde, igjen opsagt formedelst hans Strængthed, som de befrygtede dennem af ham skulde overkomme, derover Godset slet med alle bliver øde, saa slet intet, hverken Hø, Tørv eller andet til Hovedgaarden eller nogen af Bøndergaardene, der tilliggendes, bliver bjerget, som ellers fornøden gjordes. Og efter saadan hans uforvarende Hjemkomme, med vidtloftig Berømmelse om, hvis hannem af kgl. Maj. skulde være bevilget, Gaarde og Gods at annamme, haver jeg [thoedt?] efter saadan Lejlighed imod kgl. Maj.s forrige Bevilling, saa og min Slægt og Venners Samtykke, mig til hannem

at lade indføre, efterdi han da ogsaa havde borte, hvis Hans Maj. mig naad. havde bevilget, ogsaa da for videre Overvold mig af hannem at skulle vederfares, var befrygtende, dog de gode Mænd, som mig skulde indføre, noksom erbød dem kgl. Maj.s Befaling underd. at efterkomme, eftersom deres Tilbud og min Svar her om formelder. Hvorfor jeg beder eder ganske venligen, at I som min tilforladende gode Ven ville vel gjøre og denne Lejlighed hos K. Maj. underd. andrage, og eftersom Gud almægtigste mig nu formedelst stor Banghed, Sorg og Bedrøvelse med Sygdom og Svaghed har hjemsøgt, at Hans Maj. derfor naadigst ville værdes til, min fattige Barns Forsvar at være, saa, eftersom Gud almægtigste ved Døden henkalde, hun da med hendes trolovede Fæstemand maatte nyde fornævnte min Gaard Herningholm og des Gods, med hvis andet jeg mig efterlader, og Hr. Sigfred det ikke at mægtig være, eftersom han dog noksom truer udi ingen Maade at ville samtykke, hvis imellem Hr. Melkior von der Leben og os om vores Datter talt og bevilget er. Kjære Hr. Kansler, hvis jeg for eders Skyld kan gjøre, det I kan være æret og tjent med, findes jeg dertil ganske velvillig, og hermed vil have eder Gud almægtigste evindeligen befalet, med mange gode Nætter, jeg ønsker eder og eders kjære Hustru.

Datum Viborg den 18. Juli Ao. 1608.

Madelene

Munck m. e. h.

Udskrift: Ærlig og velbyrdig Mand Christian Friis til Borreby, Kgl. Maj.s min allern. Herres Kansler, min synderlige tilforladendes gode Ven ganske venligen tilskrevet.

I Seglet ses Munkernes Vaaben.

Tilskrift: Fru Magdalene Munkis breff, om Friherrens Forhold paa Gaarden. Redditæ Borby Mense Julio Anno 1608.

Man ser heraf, at Rindschat paa en voldsom Maade har trodset Kongens Befaling, og man forstaar saa meget bedre, at Kongen kunde tabe Taalmodigheden og give Ordre til, at Friherren skulde fanges. Men Friherren anede naturligvis ikke, at Sagen skulde faa et saadant Udfald, og inden det var kommet saa vidt, sendte han fra Herningholm den 27. Juli 1608 en Skrivelse til Kansleren, som han kalder sin gode Ven, og beder ham tale hans Sag hos Kongen. Han klager over

Ulrik Sandberg, der efter hans Mening ikke har holdt sig til Kongens Befaling og ikke har forskaffet Vidnesbyrd af ærlige og retskafne Folk, men kun af Folk, som vare valgte af Herredsfogden, der altid havde været Rindschats Kontrapart. De Vidnesbyrd, der vare fremkomne mod ham, vare rentud løgnagtige, og han kunde ikke tro, at Kongen og de høje Herrer vilde bifalde en saadan Fremgangsmaade. Han var en Riddersmand og kunde eller vilde ikke finde sig i at lade sin adelige Ære antaste paa en saa løgnagtig og grov Maade, og til sit Forsvar tilbyder han at forskaffe gode Vidnesbyrd fra sit Fædreland, saavel fra Regeringen som fra sine adelige Slægtninge og Standsfæller. Naar der maatte blive forelagt ham Afskrifter af Klagerne, haabede han at kunne retfærdiggjøre sig, og han ønskede, at Kongen kunde komme til Kundskab om Sagen. Han havde ladet sig melde i Raadstuen, men forgjæves, og en vidtløftig Skrivelse til Kongen havde han selv leveret til Sekretæren Niels Krag, ligesom han ogsaa gjerne vilde have talt endnu en Gang med Kansleren, inden han forlod Kjøbenhavn. Brevet er dateret: »ex Herningsholm den 27. Julii Ao. 1608« og, ligesom de to andre, underskrevet: »Sey. Rindschadt Hr. zu Fridberg, Schielait auff Luettenberg mpp.« I Seglet ses et adeligt Vaaben og Bogstaverne SR H ZF. Udvendig er tilskrevet: »Siuert Rindschad breff Redditæ Borby 16. Sept. Anno 1608.«

Den 4. August udgik Kongens Befaling til Ulrik Sandberg om at arrestere Friherren, hvilket udførtes kort efter. Sandberg og hans Medhjælpere brugte List, og Friherren lod sig fange og sad kort efter vel forvaret i Skanderborg, hvorfra han det følgende Aar førtes til Dragsholm. Bortførelsen var kommen lige saa ubelejligt som uventet, og efter Friherrrens Mening aldeles umotiveret. Men, kan man tro hans Forsikringer, saa vedblev han dog desuagtet at nære høje Tanker saavel om Kongens som om Kanslerens ædle og retskafne Tænkemaade. Under Opholdet i Skanderborg skrev han derfor et Par Breve til Kansleren med indstændig Anmodning om at tale hans Sag hos Kongen. Brevene ere udaterede og temmelig vidtløftige, uagtet Hovedindholdet kan angives i Korthed. I det ene af dem siger han, at han nu i 11 Uger har været i dette Custodie, og at han for 3 Maaneder siden har skrevet til Kansleren om Ulrik Sandbergs haarde og lovløse Adfærd.

Han ønsker nu meget at kunne komme til at tale saavel med Kongen som med Kansleren for at kunne give en sandfærdig Fremstilling af sit Forhold.¹⁾ Under det triste Ophold i Skanderborg er han endelig kommen i Tanke om, at det dog var værd at forsøge om han ikke kunde faa en lille Ferie, blot paa en Dag eller en Nat. En saadan lille Gunstbevisning maatte hans »gode Ven« Kansleren dog nok kunne udvirke for ham hos Kongen, og herom skrev han altsaa et udførligt Brev. Han havde faaet Underretning om, at hans Hustru og Datter vare syge, saa at Hustruen ikke kunde komme til ham, hvor gjerne hun end vilde. Forøvrigt bevidner han sin Uskyldighed og paastaar, at han kun er bleven fanget ved Forræderi. Han beder nu Kansleren om at udvirke Kongens Tilladelse til, at han maa drage hjem, blot en Nat eller en Dag, for at se og tale med Hustruen og Datteren. Han vil da atter indfinde sig og i det Hele kun forholde sig saaledes, som det egner og anstaar en ærlig og adelig Ridder af den ædle tyske Nation. Nogle af sine Sager vilde han lade blive staaende, til han kom tilbage, og ventede med det første et gunstigt Svar.²⁾

¹⁾ Ved Udskriften er med en anden Haand tilføjet: Friherrens breff skreffuen paa Skanderborg Mense de (?) anni 1608. I Stedet for Signet-aftryk er der paa Seglet med Pen tegnet en Figur, indeholdende Bogstaverne SR H ZF S A L.

²⁾ Paa Brevet er tilføjet: Friherrens breff om forloff att drage hiemb. Redditæ Scanderburgi 11. Decemb. Anno 1608.

En Herredagsdom af 13. Maj 1636,

der belyser Tilstandene i Kolding
under Hærens Mytteri i September 1627.

Ved Fr. Meidell.

For Os var skikket Os Elskelig Ernst Normand¹⁾ til Selsø, Vor Mand, Tjener og Embedsmand paa Vort Slot Koldinghus, paa Vore Vegne, som havde med Vor egen Stævning for os i Rette stævnet Os Elskl. Niels Krag²⁾ til Trudsholm og Erik Juel³⁾ til Hundsbæk, Vore Mænd, Tjenere og Lands-

¹⁾ *Ernst Normand* blev Lensmand paa Koldinghus Aar 1631 og døde som saadan Aar 1643, da han som Enke efterlod Fru Ingeborg Arnfeld. (Kr. Erslev: Len og Lensmænd. D. Kgs. Hist. Nr. 123, LVIII.)

²⁾ *Niels Krag* havde som jydsk Landsdommer fra Aar 1630—40 det Viborgske Len Sct. Hans Kloster og fra Aar 1640 til 1649 Lenet Lundegaard paa Mors. Han døde Aar 1650. (Kr. Erslev: Len og Lensmænd.) Han ejede Trudsholm, og hans Søstre Jfr. Elline og Anna ejede Glumstrup, som de Aar 1635 vilde mageskifte med Hundbjerg paa Mors. — Til Lundegaard fik han Aar 1642 lagt sex Gaarde, som indtil da havde hørt under Hald. (Sjæll. T. Nr. 27, Fol. 383.) Aar 1646 d. 27. Juni blev der tilstaaet ham Vildt til hans Datters Bryllup. (Sjæll. T. Nr. 29, Fol. 78.)

³⁾ *Erik Juel* havde Gudum Landsdommerlen fra Aar 1623 til 1651 og døde Aar 1657 som Lensmand paa Aalborghus. (Kr. Erslev: Len og Lensmænd. — A. H. Nielsen: Aalborgs Embmd. S. 49.) Fader til Admiral Niels Juel. — I August 1655 fejrede han og Mogens Høg deres Døtres Bryllup, i hvilken Anledning Jørgen Rosenkrands fik tre Ugers Orlov fra Sorø (Sjæll. T. Nr. 33, Fol. 347); men denne Datum passer ikke paa nogen af de hos A. H. Nielsen opførte Døtre af Erik Juel, som vel altsaa maa have havt endnu en Datter.

dommere i Vort Land Nørre Jylland, og dennem tiltalet for en Dom, de til Viborg Landsting imellem ham paa Vore Vegue, paa den ene, og Hans Jensen, forrige Slotsfoged paa Vort Slot Koldinghus, paa den anden Side, skal have dømt og afsagt den 9de Septbr. 1635, og hannem frikjendt for en Herredsthingsdom, for^{nø} Ernst Normand skal have forhvervet over forbemeldte Hans Jensen til Elbo Herredsting, hvorudinden Herredsfogeden der sammesteds skal have dømt ham fra hans Gaardfæste formedelst hans grove Forseelse, idet han Koldinghus forløb og med hans eget Gods borttrömte, strax efter at Vi skal være forrejt fra Slottet til Middelfart, som skal være skeet elleve Dage, førend Fjenderne skal være til Kolding ankomne, som for^{nø} Ernst Normand formener nok-sommelig paa Vore Vegne med Hans Jensens egen Bekjendelse, Raadstue Vidner og adskillige tyve Vidner for dem skal have bevisliggjort. Desligeste, at de, for^{nø} Hans Jensen til Befrielse, skal have magteløs dømt Anniche Hermandsdatter, forrige Fadeburskvinde der sammesteds, saa og Iver Pedersen, Vores forrige Drabant, deres sandfærdige Vidnesbyrd, de udi samme Sag vidnet have, som med andre flere Vidnesbyrd skal være bekræftiget, at formedelst for^{nø} Hans Jensens Bortrømmelse fra Koldinghus sig stor Desordre og Utilbørlighed af Slottets Brygger, som Hans Jensen, — som en Slotsfoged udi Lensmandens Fraværelse, — havde paa Vore Vegne under sin Befaling, idet samme Brygger skal have igjennem den øverste Port for Slottet ihjelskudt en af Vore Lieutenanter under Øverste Callenbergs¹⁾ Regiment, som alene sjelver skal være opgangen om Morgenen tidlig Slottet at ville besee, hvorudover

¹⁾ Øverste *Kalenberg* var Chef for et af Chr. IV's hvervede Regimenter, som i April 1627 laa i Riberhus Len, hvor det viste sig saa indisciplineret, at Kongen maatte beordre Hr. Albret Skeel (Lensmand derveds fra Aar 1601 til 27) at opbyde Lenets Befolkning imod det for at tvinge det til at gaa i andre Kvarterer (Jydske T.). I Septbr. 1627 tænkte Rigsraadet paa at gjøre samme Kalenberg til Krigs Commissair og at lade W. H. Bauditz faae hans Regiment (Kr. Erslev: Rigsr. Hist. II, 52). I Aaret 1637 var der i den tyske Kejsers Hær en Oberst Kalenberg (L. F. v. Eberstein: Urk. Gesch. der Fam. Eberstein, II, 173); men hans Identitet med den danske Øverste kan ikke godtgjøres, da hverken den Enes eller den Andens Fornavne hidtil ere komne mig for Øje.

Krigsfolket skal være blevet oprøerisk og kommet ind paa Slottet og ledt efter samme Brygger, deres Lieutenants Død at ville hævne, og derudover skal have opslaget alle Døre for Vores Gemakker og udtaget og borttrøvet af Vores Inventario alt, hvis dennem var tjenlig, og der Ernst Normand paa Vore Vegne skal have paany igjen til Herredstthinget forhvervet en Dom over Hans Jensen, hvorudinden Herredsfogeden skal have tildømt hannem at staa til Rette for Gaardsretten, efterdi han da var i Vores Bestilling paa Koldinghus for Slotsfoged, der samme hans Forseelse skeet var, og Hans Jensen samme Dom skal have strax igjen indstævnet for dennem til Viborg Landstthing, hvilken Dom de og skal have magteløs dømt til Viborg Landstthing den 16. Februar 1635 og for^{ne} Hans Jensen for Gaardsretten at staa tilrette frikjendt, hvorfor for^{ne} Ernst Normand formener, de hannem højligen med samme deres Domme paa Vore Vegne skal have forurettet, imod den store Skade, Vi, formedelst hans Ulydighed og Bortrømmelse, paa Vores Inventario og Boskab paa for^{ne} Koldinghus liidt og bekommet haver. Saa forbemeldte Ernst Normand hverken skal have kunnet erlange Ret over hannem paa Vore Vegne enten ved Landslov eller ved Gaardsretten for samme Sag, hvorfor Ernst Normand sætter paa det Underdanigste udi Rette, om samme deres Dom ikke bør magteløs at være, og Hans Jensen ikke bør fremdeles at staa til Rette for Gaardsretten, efterdi at saadan hans Forseelse er skeet, emeden han var udi Vor Tjeneste for Slotsfoged paa Koldinghus.

Havde derfor udi Rette stævnet bemeldte Vore Landsdommere, item for^{ne} Hans Jensen i Sjøholm med samme Dom og andet, som i samme Sag forhvervet er, om han vil have noget dertil at svare.

. Og nu for Os udi Rette lagde samme bemeldte Vore Landsdommeres indstævnte Dom, er af Viborg Landstthing 1635 den 9de Septbr. udgaaet, som indeholder, bemeldte Hans Jensen der at have ladet i Rette citere Thamis Therkelsen i Ødsted for en Dom, han til Elbo Herreds Thing 16de Juni sidstforleden over hannem skal have dømt for Ulydighed, han imod Os skal have bevist, at have sin Gaardsfæste forbrudt, formedelst han ikke udi Fjendernes Indfald der i Landet Vort Gods haver kunnet gjemme og forvare; — og mener samme hans

Dom burde magteløs, og han pligtig at stande ham til Rette for Omkostning og Skade.

Derimod havde bemeldte, Os Elskel. Ernst Normand udi Rette stævnet for^{ne} Hans Jensen, for han der til Landstthinget havde ladet indstævne S. Thamis Therkelsen i Ødsted for en Dom, han til Elbo Herredstthing d. 16. Juni sidstforleden imellem bemeldte Ernst Normand paa Vore Vegne og for^{ne} Hans Jensen dømt og afsagt haver, og formente for^{skrvn} Thamis Therkelsens Dom ved sin fulde Magt; og da for Vor Landsdommer i Rette lagt bemeldte Herredsthingsdom, d. 16. Juni s. A. udstedt, udi hvilken findes inddragen Herredsfogedens Sentering, som formelder: At efterdi med Hans Jensens egen Bekjendelse for hannem beviset, at Vi hannem befalet at lade tillukke Slottets Porte, og dog samme Dag er undviget og begivet sig fra Slottet, og ikke benægtet, at den øverste Slotsport er jo bleven standende aaben, da haver han ikke andet vidst derpaa for Retten at afsige, end for^{ne} Hans Jensen jo derudi haver været Os ulydig og dermed at have forbrudt hans Gaardsfæste efter Recessen. — Hvad de andre Beskyldninger belanger, som og imod Hans Jensen fremlagdes, da efterdi hvis Vidnesbyrd, som over hannem derudinden forhvervet er, befindes at være udi højere Ret der til Landstthing indstævnet, tilmed at han ikke vidste sig paa hans Ære eller Herredsfogderi at være Dommer, vidste han ikke paa for^{ne} Beskyldninger at kunne dømme, som den Dom videre bemeldte.

Da, efter hvis Breve, Forsætter og Documenter, som for Vore Landsdommere haver været i Rette lagt, have de saaledes senteret: At efterdi af for^{ne} Herredsthingsdom forfares ikke udtrykkeligen for Fogeden at have været bevisliggjort for^{ne} Hans Jensen sig at have forseet udi de Maader, Recessen omformelder, han sin Gaardsfæste kunde forbyrde, og Sættefogeden haver hannem dog den fradømt; han ikke heller udi de andre Punkter for hannem haver været udi Rette sat, kjendt enten til eller fra, meden ganske fra sig funden, da kunde Vore Landsdommere efter saadan Lejlighed ikke kjende samme Dom saa noksom, at den bør nogen Magt at have, meden magteløs at være, som samme Dom til Beslutning indholdte.

Dernæst fremlagde en anden Dom af for^{ne} Viborg Landstthing den 16. Decbr. 1635 udstædt, bemældende bemældte Hans Jensen der da at have ladet i Rette citere Niels Staffensen

i Kongsted for en Dom, han til Elbo Herredsting d. 13. October afsagt haver, og den Sag imellem Lensmanden Os Elskel. Ernst Normand og hannem til Gaardsretten haver henfunden, anlangende Hans Jensen sin Bestilling paa Koldinghus udi Ufredstid skulde have entvigt, uanseet han ikke var mægtig enten Slottet, sig selv eller det Ringeste han havde, at kunne defendere, men ganske blot sig derfra begivet, mens af adskillige Breve og Documenter for for^{ne} Sættefoged er bevisliggjort, og formener samme hans Dom ikke at komme Hans Jensen til Forhindring, og Fogeden Uret at have gjort og bør at stande til Rette.

Og da at være for Vore Landsdommere udi Rette lagt samme Dom af Elbo Herredsting nærværende Aars 13. October udgivet, som til Beslutning formældte, at efterdi for^{ne} Hans Jensen haver været udi Vores Tjeneste og Slotsfogeds Bestilling betroet paa Koldinghus udi forbemældte Tid, vidste Fogeden sig ikke nogen Dom efter for^{ne} Beskyldninger paa bemældte Hans Jensen at dömmе eller afsige, mens henfunden Sagen til Gaardsretten derpaa at kjendes, som den Dom videre bemælder.

Dernæst at være fremlagt for^{ne} Landstingsdom 9. Septbr. udgivet, som tilforne udi sin Sentens er ommældt. Da, efter saadan Lejlighed, haver Vor Landsdommer saaledes omsagt, at efterdi det befindes, for^{ne} Hans Jensen der udi Elbo Herred at have Sted og Fæste og er bosiddendes, saa han fordi der til Herredsting bør at svare, og ikke nu er nogen Hoftjener, og for^{ne} Niels Staffensen dog Sagen til Gaardsretten at have henfunden, da efter saadan Lejlighed haver Vor Landsdommer ikke kunnet kjende denne hans Dom bør nogen Magt at have eller komme Hans Jensen til nogen Forhindring, som samme Dom med des indførte Documenter bemælder.

Sammeledes fremlagde den tredie, Vor Landsdommers Dom, iligemaade af Viborg Landsting udstædt d. 20. Juni 1635, indeholdende: Oftbemældte Hans Jensen der da at have udi Rette citeret Annichen Hermandsdatter, forrige Oldfrue paa Koldinghus, for en usandfærdig Klage [Lacune i Protokollen], hun imod hannem efter Raadstuevidners Indhold gjort hannem, paasagt og angivet haver i denne Mening, at han ikke skulde have været omhyggelig til at hjælpe og skaffe Middel til at salvere Vort Gods, den Tid Indfaldet her i Landet desværre skete, men at han skulde have tre Bøndervogne, hvilke skulle have

aget, den ene Velbr^{ne} Bendix Sehesteds¹⁾, og de to andre Velbr^{ne} Gunde Langes²⁾ Gods; desligeste at han skulde have ladet udtage af den gamle Slotskirke³⁾ tre Tønder Salpeter, som han ved tvende sine Tjenere skal have ladet lægge paa en Postvogn, og formener samme hendes enlige Vidne burde magteløs [kjendes].

Havde og i Rette stævnet Hans Jensen Wiffue, Hendrich Split, Raadmænd, og deres medfølgende Vidnesfolk, alle Borgere og Borgersker i Kolding, med deres Lavværger, menendes deres Vidne ikke bør at komme ham til Forhindring.

Dernæst havde for^{ne} Hans Jensen med en anden Opsæt der udi Rette stævnet Iver Pedersen, Indvaaner udi Throndhjem, for et Vidne, han til Elbo Herredsting 24. Februar vundet haver; formente den og i lige Maader magteløs at kjendes.

Og da for Vor Landsdommer at være i Rette lagt bemældte Annichen Hermandsdatters Vidne og Bekjendelse, eftersom hun er bleven tilspurgt sub dato Kolding Raadstue 3. Marts da nærværende Aar udstædt, som indeholder, hende at have vundet ved sin hellig Aands Ed med oprakte Fingre, at for^{ne} Hans Jensen var paa Slottet den Tid, Hs. Majestæt samme Tid kom til Slottet, og imidlertid Hs. Majt. var paa Slottet, og strax efter Hs. Majt. rejste derfra, rejste Hans Jensen der fra Slottet. Dernæst bemældte Ernst Normand at have tilspurgt forbemældte Annichen Oldfrue, om hun begjærede af for^{ne} Hans Jensen,

¹⁾ Det tør kun hidsættes som Gising, at ovennævnte *Bendix Sehested*, til Utsprung af Botkamp (ligger 2 Mil Syd for Kiel og tilhørte dengang en Rantzau, der var besvoret med Sehesteds), er identisk med den i Rigens Dombog for Aar 1635 Fol. 646 ff. nævnte Bendix Sehested til Ydersnæs, hos hvem der for sidstnævnte Aar var gjort Indførsel; denne Bendix Sehested havde i Aaret 1654 som Enke efterladt Fru Margrete Galt.

²⁾ *Gunde Hansen Lange* (med tre Roser) til Brejninge havde som jydsk Landsdommer Gudum Len fra Aar 1617—23, var derefter Lensmand paa Koldinghus til 1630 og paa Ørum samt Aalborghus til 1648 (Kr. Erslev: Len og Lensmænd. A. H. Nielsen: Aalborgs Embedsmænd S. 48). Hans Frue, Anna Krabbe, var Søster til nedennævnte Gregers Nielsen Krabbe og han selv var Fætter til den *Gunde Fredriksen Lange* til Søfde, som, efter sin Faders Død Aar 1612, arvede hans tre norske Len og beholdt dem til Aar 1633 (Klevenfeldt og Kr. Erslev).

³⁾ Trap omtaler ingen *gammel Slotskirke* ved Koldinghus, men kun den, som fandtes i Fangetaarnets to nedre Etager.

at han skulde paa Vore Vegne forskaffe nogen Hjælp og Middel, at Vort Gods, som da var paa Koldinghus, kunde forskaffes der fra Slottet, til hvilket hun svarede, at hun med grædendes Taare begjærede af Hans Jensen, samme Dag Hs. Majt. bortrejste, at han vilde forskaffe Hjælp, at Vort Gods kunde komme fra Slottet; da svarede Hans Jensen, at han vilde komme igjen til Slottet samme Aften eller om Morgenen, og han havde tre Bøndervogne, og Velbr^{ne} Bøndix Sehested bekom den ene Vogn, og de tvende Vogne lod han paalægge noget af Velbr^{ne} Gunde Langes Gods, som strax bortrejste, og bekjender for^{ne} Oldfrue Annichen, at Hans Jensen tilbød hende samme Tid en Postvogn, hvormed hun kunde bortrejse, hvilken hun ikke vilde bruge, mens hun selv hos Kgl. Majt.s Gods, hende var betroet, vilde blive tilstede; da lod Hans Jensen udtage af den gamle Slotskirke tre Tønder Salpeter og lod lægge paa samme Postvogn, og der endda var tre Tønder Salpeter samme Tid udi samme gamle Kirke beliggendes, som skete den 18de September, efter Hs. Majt. samme Dag var bortrejst, og beretter for^{ne} Anniche Oldfrue, at tvende af Hans Jensens Svende tilhjalp at forskaffe samme trede Tønder Salpeter paa samme Postvogn, hvilket Hans Jensen med sin hellig Aands Ed med oprakte Fingre benægter, at han hverken saae eller befattede sig med noget Salpeter, ej heller han ved sig selv eller ved sine Tjenere lod bortføre noget Salpeter der fra Slottet.

Derefter bemeldte Ernst Normand for^{ne} Anniche Oldfrue at have tilspurgt, om for^{ne} Hans Jensen, forrige Husfoged, strax tillukkede den øverste Slottets Port, efter at Hs. Majt. var bortrejst, eller han bestillet siden, at noget af Hs. Majts. Gods kunde blive bortført; til hvilket Anniche Oldfrue svarede, at Laagen paa den øverste Port stod aaben, saa der kunde indgaa og udgaa, hvem der vilde, og Hans Jensen gik strax neder af Slottet. Og kundgjorde for^{ne} Anniche Oldfrue ved sin højeste Ed med oprakte Fingre, at hun ikke saae eller fornåm, at for^{ne} Hans Jensen bortførte noget af højtbemeldte Kgl. Majt.s Gods der fra Slottet, videre end som han havde bekjendt og vundet tilforne, og for^{ne} Anniche Oldfrue at have vundet, at der Intet blev plyndret paa Koldinghus förend anden Dags Morgen, efter Hs. Majt. var bortrejst der fra Slottet, og kundgjorde hun, at den øverste Port var tillukt og Intet var

plyndret paa Slottet, förend Bryggeren, som den Tid tjente paa Koldinghus, skjød en Lieutenant af Collandebergs (sic) Folk med en Bøsse igjennem en Revne (Reffuell), som var mellem begge Porters Laager, og han selvjerde var opgangen med deres Sidegevær; og strax efter samme Lieutenant var skudt, vendte han tilbage, og som han kom over Vindebroen, styrtede han død ned paa Jorden; og en halv Time derefter kom en hel Hob Krigsfolk op til Slottet, og de indbrød i Husfogedens Kammer og slog Laasene sønder for den øverste Port og plyndrede paa Slottet.

Frømdes for^{ne} Annichen Oldfrue at have vundet, at der kom en af Hs. Majts. Drabanter ved Navn Iver Pedersen til; tjente der paa Slottet; som var paa Torsdag Morgen, og han tilhjalp med nogen af Øverste Callenbergs (sic) Folk, efter hans Befaling, at han med en liden Baad førte noget af Hs. Majts. Gods med sig derfra til Middelfart, og Annichen Oldfrue fulgtes med samme Gods og Baad og paa Fredag derefter forskaffede Gregers Krabbe ¹⁾, Lensmand paa Hindsgavl, efter Kgl. Majts. Befaling, en Pram og en Baad med Folk dertil, at de med Annichen skulde begive dem til Koldinghus og tilhjelpe at føre til Middelfart af Hs. Majts. Gods, hvis som kunde findes beholden. Og for^{ne} Drabanter samme Tid fulgtes med. Og vandt forskr^{ne} Annichen, at der blev tre Tønder Salpeter sønderslaget den Tid, der Slottet blev plyndret; og Øverste Callenberg, efter Kgl. Majts. Drabanters Begjæring, lod sætte Vagt med sit Folk baade i den øverste og nederste Slottens Port, imidlertid de til Prammen og Baadene kunde forskafe saa meget af Kgl. Majts. Gods fra Slottet, som de kunde føre; og blev Vagt holden, imidlertid for^{ne} Annichen Oldfrue med bemeldte Drabanter rejste til Middelfart, og beretter hun, at hun paa Hindsgavl for Kgl. Majt. havde angivet for^{ne} Hans Jensen.

Karen Thues at have vundet ved Ed og oprakte Fingre, at hun opkom til Annichen om Aftenen efter, at der paa Dagen var plyndret paa Slottet, og ikke hun saae eller fornåm Hans Jensen lod bortføre noget af højtbemeldte Kgl. Majts. Gods der fra Slottet.

¹⁾ *Gregers Nielsen Krabbe* til Torstedlund, død Aar 1655 som Norges Statholder, havde samtidigt de to danske Len: Pandumgnard fra 1623—40 og Hindsgavl fra 1627—39 (Kr. Erslev: Len og Lensmænd).

Povel Hansen Dalby, Borger og Skipper i Kolding, at have vundet, at for^{ne} Hans Jensen lod indskibe udi hans Skude, som laa paa Kolding Rej¹⁾ (sic) om Løverdagen tilforne, förend Hs. Majt. kom til Slottet, paa Mandag derefter, adskillige Slags Gods, som Hans Jensen tilhørte, saa vel som andre Folkes Gods der af Byen, mens hvad for Gods det var, vandt for^{ne} Dalby, at han ikke vidste; og paa Onsdag derefter, ved Middagstid, kom Hans Jensen til Middelfart til Povel Dalbys Skib, og han havde med sig en liden Kiste, som han vilde havt i Skibet, hvilket Povel Dalby ikke vilde samtykke at indtage, hvorover Hans Jensen var forårsaget at opslaa samme Kiste og kaste Klæderne op i Skibet, og benægtede Povel Dalby ved sin Hellig Aands Ed med oprakte Fingre, at der intet andet af Hans Jensens Gods kom omborde eller blev indskibet, imidlertid han laa med sin Skude for Middelfart, uden hans Klæder og noget Fetalie, og vandt Povel Dalby, at han paa Torsdag derefter sejlede fra Middelfart og til Helsingborg, og hvis Gods, han inde havde, forlossede han til Helsingborg, og Hans Jensen med sin Hustru og Börn sejlede med paa samme Skude paa samme Tid.

Hendrich Split og Jens Iversen, Gartner paa Koldinghus, at have vundet, desligeste Adser Andersen, forrige Fogedsvend paa Koldinghus, at de den 18. September 1627 imod Aften kom op til Slottet, efter at Hs. Majt. var bortrejst, og da stod Laagen paa den øverste Port aaben, og ikke de saae Hans Jensen paa Slottet samme Tid, og de udgik i Oldfruens Kammer, og Hendrich Split, Jens Gartner med hans Hustru og afgangen Jens Kjældersvend, de laa samme Nat imellem Tirsdag og Onsdag paa Oldfruens Stue, og da var der Intet plyndret paa Slottet, mens anden Dagen efter at Øverste Kalenbergs (sic) Lieutenant blev ihjelskudt, kom for^{ne} Hendrich Split, Jens Gartner med hans Hustru, desligeste Adser Andersen ud af Slottet ved Raadstuen, og strax efter opkom nogle Krigsfolk paa Slottet, og Nogle kom igjennem Husfogedens

¹⁾ *Kolding Rej* vilde man vistnok nu skrive og udtale *Kolding Rheel*. Vi have sandsynligvis her et Vink om, at dette nedertydske Ord da blev udtalt, som det endnu skrives i Tydskland: Rheide, f. Ex. Colberger Rheide, hvilket Navn man her altfor tidt laver om til det meningsløse Colberger Hede. Naar opdagedes vel denne »Hede« ude i den aabne Østersø?

Kammer og opslog den øverste Port og plyndrede paa Slottet.

Fremdeles Sören Knudsen og hans Hustru, Dorte Jepsdatter i Kolding, Maren Peder Vaarbasses og Karen Niels Snedkers, med oprakte Fingre og Helgens Ed at have vundet, at de forbemeldte Nat mellem Tirsdag og Onsdag laa paa Slottet, og de om anden Dagen udkom hos Raadstuen for Slottet og bekræftede ligesom for^{ne} Hendrich Split, Jens Gartner og Adser Andersen vundet haver.

Mette Knud Kuchkis Datter ved lige soren Ed at have vundet, at samme Dag Kgl. Majt. rejste fra Slottet, kom hun gangendes op ad Vindebroen; der mødte Hans Jensen hende og havde intet andet end sine Handsker og en Kjæp i sine Hænder, og hun tilspurgte hannem, om hun maatte indgaa i hans Kammer, til hvilket han svarede, at hun maatte det vel gjøre, og han sagde, at hun ikke kunde have der bedre Fred end paa andre Steder, og hun blev paa Oldfruens Stue samme Nat til om anden Dagen, forskr^{ne} Lieutenant blev ihjelskudt, og hun med For^{ne} udkom af Slottet; og de samtlige vunde i Hellig Aands Ed. med oprakte Fingre, at de ikke saae eller fornå, at for^{ne} Hans Jensen lod bortføre noget af Kgl. Majts. Gods fra Slottet.

Nok et Thingsvidne af for^{ne} Thing 24. Februar.

Iver Pedersen af Trondhjem i Norge vandt med oprakte Fingre og Helgens Ed at have været efterskrevne Kundskab gestændig, som udi den Mening er forfattede, At, eftersom han af Os Elskel. Ernst Normand paa Vore Vegne er bleven anmodet og tilspurgt, hvorledes det i Fjendernes Indfald udi Kolding, ungefær nogen Tid for St. Mikkelsdag 1627 er tildraget, Da, for det første, der Hs. Majt. forrejste fra Glückstadt og neder til Husum, da samme Tid bleven med nogen af Drabanterne paa et andet Skib commanderet, der de efter til for^{ne} Husum kom, var Hs. Majt. forrejst derfra til Flensborg, Haderslev, Kolding og Middelfart til Borgmesters, og der de paa en Torsdag kom til Kolding, tredie Dagen efter Hs. Majt. var fra Kolding forrejst til Middelfart, var Kolding da plyndret af Øverste Callenborgs (sic) Krigsfolk, og berettede Øverste Callenberg (sic) for hannem, at Slottet var noget udplyndret, formedelst at noget af Rytteriet var opgangen til Overporten og en af dem blev ihjelskudt af en Brygger paa

Slottet, og der Rytteriet, som der laa i Byen, det fornam, var en ganske Parti af dennem gangen paa Slottet og gav sig igjennem Vinduerne paa Slottet og siden fik Porten op og søgte efter Bryggeren, og de fandt hannem ikke, gav de sig ind paa Kgl. Majts. Gemakker og plyndrede, saa vel som og skamferede Døre og Andet og gik efter Collenborgs (sic) Beretning paa Slottet og fandt Annichen Oldfrue for sig og Husfogeden, den Tid han fandtes tilstede, og hun græd, at han havde forladt hende og havde Ingen at hjælpe hende med Kgl. Majts. Gods fra Slottet, og begjærede at følges til Middelfart med hannem, og de tog med dennem Tøj og Andet, saa meget de kunde føre paa en Baad, og blev indlagt til en Borger ved Broen i Middelfart; havde og anden Gang med Oldfruen bragt fra Slottet og til Middelfart mange adskillige Sengedyner og tvende Cypresser Kister med Messing og Tin udi, og der de lagde fra Broen, kom nogle Ryttere og gav sig paa Prammen og spolerede noget af Godset. — Med meget videre Vidtløftighed samme hans Vidne, som udi Landsdommers Dom findes inddragen, omformælder.

Er og for Vore Landsdommere fremlagt et Kundskab af Kolding Raadstue 14. Februar 1635, som bemælder til Mening, for^{ne} Hans Jensen at have fremstanden og ved højeste Ed og oprakte Fingre kundgjort, at han var tilstede paa Koldinghus 1627, förend Kgl. Majt. kom fra Lante Holsten og til Slottet, ogsaa imidlertid Hs. Majt. var paa Slottet, og gjorde sin yderste Flid, hvis hannem muligt var, at forskaffe Vogne at fremføre Hs. Majt.s Gods og Folk derfra, og efter at Hs. Maj. var bortrejst, var Hans Jensen paa Koldinghus, indtil den nederste Port blev opslagen, og eftersom Ernst Normand tilspurgte Hans Jensen paa Kgl. Majts. Vegne, paa hvilken Tid paa Dagen Hs. Majt. samme Tid rejste fra Slottet, svarede han, at det skete noget förend Middag; og om Hs. Majt. var agendes, ridendes eller gaaendes den Tid Hs. Majt. bortrejste fra Slottet, svarede han, at efter han blev af Hs. Majt. befalet at lukke Slottens Port, skiltes han fra Hs. Majt. som han stod hos Fru Kirstens Vogn, men om Hs. Majt. var agendes eller ridendes fra Slottet, vidste han ikke; thi han ikke kunde see det for Hs. Majts. Hester; fremdeles iblandt andet at have Hans Jensen tilspurgt, om han ikke vidste sig at erindre, hvilke af Hs. Majts. Hofsinder og Tjenere som vare tilstede samme Tid, som han

i Vidnesbyrd i samme Sag kunde forhverve, til hvilket Hans Jensen svarede og sig paaskød (?), at Therkel Vognmester, item den tydske Kammertjener og en Kok, som paa det sidste var tilstede, og eftersom Hans Jensen ikke kunde forskaffe ham de Vogne, lod han ham tage en sin Ganger, som stod sadlet, hvorind samme Kok bortred fra Slottet og til Medelfarsund, og beretter Hans Jensen, at nogen Tid, efter at Hs. Majt. var bortrejst, da blev den nederste Port opslagen paa Koldinghus, som skete noget paa Eftermiddag, og at han var højlig tilforaarsaget at begive sig fra Slottet, saa vel som nogle andre af Slottens Tjenere.

Niels Bertelsen, Byfoged i Kolding, og Hans Jensen Wiff, Raadmand, at have vundet med oprakte Fingre og Ed, At samme Dag, Kgl. Maj. bortrejste der fra Slottet og Krigsfolket plyndrede der i Byen, da opgik de samtelig til Hans Jensen og ham om gode Raad tilspurgte, og han dem at have svaret, at han vidste ingen Raad til sig selv, langt ringere til dem, og sagde, at han strax vilde lukke den nederste Port, som og strax skete, og samme Tid var Hs. Majt. bortrejst fra Slottet, og dersom Hans Jensen var paa Slottet, imidlertid Hs. Majt. var paa Slottet, vidste de ikke.

Det sammelunde bekræftede Otte Sørensen, Mads Thommensen Bundtmager og Peder Jensen Kleinsmed, Borgere udi Kolding, at de nærværendes hos var paa Koldinghus Staldgaard forbemældte Dag, Kgl. Majt. bortrejste, og hørte, at Hans Jensen, forrige Husfoged, svarede dem, saa vel som han svarede Niels Bertelsen og Hans Wiff, at han vidste ingen Raad at give, og han strax fulgte dem til den nederste Port, som og strax blev tillukket. I det samme den skulde tillukkes, kom Hans Jensen Bøgvad ¹⁾ gaaendes og vilde tale med Hans Jensen, da han kom og vilde lukke Porten, som og skete.

¹⁾ *Hans Jensen Bøgvad* er muligvis identisk med den Johan Bøgvad, som fra Aar 1621 havde Tilsyn med Frederiksborg Slots Opførelse og som efter dettes Fuldendelse vedblev at være Slotsforvalter til Aar 1630. Da han først havde været i Kongens Tjeneste som Skriver, vedblev Chr. IV jævnlige at kalde ham Johan Skriver (Molb. Egenh. Breve).

Er denne Johan og Hans Bøgvad samme Person, saa bliver det svært at forstaa, hvorledes Kongen, i det tidt omtalte Brev fra Dalum af 5te Oktober 1627, har turdet hente en af sine Undskyldninger for

For^{no} Adser Andersen vandt, at for^{no} Hans Jensen var tilstede paa Slottet og siden imidlertid Hs. Majt. var paa Slottet og derefter Hs. Majt. var bortrejst, og at han var udskikket at hente Vogne i Elbo Herred den Aften, Kgl. Majt. laa paa Slottet om Natten, og der Bønderne vilde rejse til Slottet, blev de med Hest og Vogn optaget, og han kom til Slottet om Morgenen, förend Hs. Majt. bortrejste, da han var udskikket til Sieste (sic; o: Seest, By ved Kolding), at Bønderne skulde skaffe deres Hester til Slottet at fremføre Hs. Majts. Røstvogne, og han samme Tid ingen Heste kunde bekomme.

For^{no} Jens Iversen Gartner vandt med oprakte Fingre og Ed, at Hans Jensen var paa Koldinghus, förend Hs. Majt. samme Tid kom til Slottet, og imidlertid Hs. Majt. var paa Slottet, ogsaa efter Hs. Majt. var bortrejst og siden, til den nederste Port paa Slottet blev opslagen og Plankerne omkring Hs. Majts. Urtehave blev nederslagne.

Det samme Vidne bekræftede for^{no} Jens Gartners Hustru ved lige soren Ed.

Niels Jensen Tømmermand vandt ved seell (?) og oprakte Fingre, at Hans Jensen var paa Koldinghus, förend Hs. Majt. for^{no} Tid kom til Slottet og imidlertid Hs. Majt. var paa Slottet og siden efter Hs. Majt. var bortrejst. Til hvilke Vidner Hans Jensen svarede, at der Hs. Majt. var dragen fra Koldinghus, og Krigsfolkene strax ere ankomne, haver han udskikket Bud efter Vogne, Hs. Majts. Gods med at bortføre, og dog ikke de kunde komme til Slottet formedelst Plyndring og Hestes og Vognes Fratagelse, saa han haver været foraarsaget sig at befrie og ganske foruden noget medhavendes Gods er bortdragen og höjligen benægtede sig ikke enten Salpeter eller andet Kgl. Majts. Gods at have forrykt eller bortført.

ikke itide at have advaret den jydsk Adel mod Fjendens Overfald, fra den Omstændighed, »at han ikke havde Nogen hos sig, som kunde udfærdige de fornødne Breve«. Hans Undskyldning vil i saa Fald svare til hans aabenbart urigtige Ytring, at der »ikke heller var nogen apparentie til at bringe dem [o: Brevene] fort«; thi Gunde Lange red jo med Bud til den jydsk Adel, af hvilken Adskillige salverede sig i god Tid. Om vi end af denne Dom see, hvor usikre Vejene i Koldings Omegn have været den 18de Septbr., da de operiske Kalenbergere færdedes paa dem, saa kan denne Usikkerhed næppe have været til den 28de Septbr., da Fjenden kom og Kalenbergerne forlængst vare dragne ad Viborg til.

Og i Rette lagt Bendix Sehesteds underskrevne Brev, lydendes: Jeg, Bendix Sehested, til Udtsprung af Botkamp, kjender og gjør vitterligt for Alle, at eftersom Annichen Oldfrue, forrige Fadeburskvinde paa Koldinghus, har den 3. Marts 1635 udi Kolding Raadstue, udi Velb^h Ernst Normands og andre Godtfolks Paahørelse, vundet og bekjendt, at Hans Jensen, forrige Slotsfoged paa Koldinghus, han skulde have faaet mig en Vogn der paa Slottet, samme Dag Kgl. Majt. forrejste der fra Slottet, som var den 18. Septbr. 1627, for Fjendernes Indfald, hvilket hun løgnagtigen og som en uærlig Kvinde haver hannem paasagt; thi han havde aldeles ingen Vogne og kunde ingen Vogne indbekomme formedelst den store Plyndring, som skete allesteds omkring Slottet og Byen, og er det mig og vitterligt, at han ikke havde en Vogn, han kunde selv bortkomme paa, mens jeg laante ham en Hest og fulgtes med ham til Strandhus¹⁾, der han kom bort paa en Baad samme for^{ne} Aften og havde aldeles intet med sig uden en Kjæp og et Par Handsker. Til Vidnesbyrd haver jeg min egen Haand underskrevet. Actum Kolding, 4. Martii Anno 1635. Benedictus Sehested (egen Haand).

Fremlagde og Peder Rasmussen i Kongsted, Mads Mikkelsen og deres Medbrødre deres forseglede Kundskab, dateret Kongsted 11. Junii 1635. Sammeledes Mikkell Hansen i Aadersted og hans Medbrødre 4 Mands Brev, item Niels Sørensen i Bergesgaard, samt hans Medfølgere tre Mand.

Udi lige Maade Hans Schøtt i Trelde og hans Medbrødre sex Mands Brev. Saa og Niels Hansen udi Lille Ulderup²⁾ og hans Medfølgere syv Mands Kundskab, som samteligen bemælder: At Hans Jensen d. 18. September 1627 havde udskikket for^{ne} Adser Andersen at skulle udhente Vogne til Koldinghus, som skulde bortføre Kgl. Majts. Gods og Fadebur til Medelfarsund, hvilket strax blev tilsagt og var paa Vejen ad Kolding, dog de ikke kunde fremkomme, men blev af Kgl. Majts. eget Krigsfolk tilbage forjaget og en Part deres Heste og Vogne ganske fratagen.

¹⁾ De her omtalte *Strandhuse* ligge ved Eltang.

²⁾ *Ulderup* er en af de tre Landsbyer, der nedlagdes, da Frederikssølle (senere Fredericia) blev bygget (Vilhelm Berg: Smaa Bidrag til Fredericias Historie S. 122).

Fremlagde og Jörgen Knudsen i Staustrup hans udgivne forseglede Brev, dateret Ulderup 12. Junii forleden, hvorudi han bekjender, det han samme Tid var i Holdsecht [sic. Holzæcht = Skovkjørsel] paa Koldinghus og blev befalet af Hans Jensen at skulle age for for^{ne} Adser Andersen til Strandhus, at udforskaffe alle de Strandhusbaade, som skulde nedertføre af Kgl. Majts. Gods fra Koldinghus og til Medelfar, og han samme Tid ingen Baade kunde bekomme, som det Brev indeholdt.

Forskr^{ne} Hans Jensen for Vore Landsdommere at have forment sig noksom at være undskyldt, det han ikke samme Gods kunde salvere eller bortskaffe, og at for^{ne} Annichen Hermandsdatters enlige Vidne, saa vel som for^{ne} Iver Pedersens Kundskab ikke burde at komme ham til Forhindring.

Da, efter hvis Breve og Documenter, som for Vore Landsdommere har været i Rette lagt og udi deres Dom findes indtagne, have de saaledes senterit:

At efterdi det befandtes for^{ne} Annichen Hermandsdatters Kundskab, hvorved hun hendes egen angivne Klage selv vilde bekræfte, ikke at være uden een Persons Vidne, som ikke agtes, og ikke den med andre nøjagtige Vidner befæster for^{ne} Hans Jensen noget af højstbemældte Kgl. Majts. Gods med sig at have bortført, meden fast mere bevistes hannem at have udskikket Fogedsvenden efter Vogne og Baade, Kgl. Majts. Gods at ville med salveret, og ikke de formedelst Krigsfolkens Plyndring og Forjagelse kunde fremkomme, meden en Part paa Vejen at være optagen. — For^{ne} Bendix Sehested og benægter sig ingen Vogne fra Slottet at have bekommet, meden alene der fra reden og tilmed laant Hans Jensen en sin Hest sig med at salvere, hvormed han er undkommen.

Da kunde Vor Landsdommer efter saadan Lejlighed ikke kjende for^{ne} Annichen Hermandsdatters enlige Vidne, ej heller Iver Pedersens Kundskab, som efter hendes Ord og Mundheld vundet er, saa noksom, at de bør nogen Magt at have eller komme Hans Jensen til Hinder eller Skade, — som samme bemældte Vore Landsdommeres treude Domme med de indførte Documenter udi de Maader selv indeholder.

Er og for Os udi Rette lagt et Thingsvidne, udstædt af Elbo Herreds Thing 2. Junii 1635, som indeholder Jörgen Andersen i Middelfart at have vundet ved oprakte Fingre og

Ed, at Aar 1627, den Dag, som Fjenderne kom først til Kolding, Kejsereus Krigsfolk, da var han efter Gregers Krabbes Befaling opskikket til Kolding med en Baad med nogle Andre af Middelfart, som ere bortdøde, at hente neder noget Gods fra Koldinghus af Kgl. Majts. Inventario, og leverede Iver Pedersen, en af Hs. Majts. Drabanter, hannem, hvis Gods han nederførte, og det annammede af ham igjen paa Middelfart Bro, og ikke han saae Hans Jensen, forrige Husfoged paa Koldinghus, samme Tid, eftersom han ikke var paa Slottet, men i Baaden ved Broen.

Sören Skomager, Gregers Smed, Henrik Möller, Hans Nielsen, Rasmus Bødker, Hans Tönnesen, Paul Lauritsen, Sören Clemeusen og Peder Andersen, ibidem, vundet ved oprakte Fingre og Ed, at de samme forskr^{ne} Aar og Dag var med en Færge opskikket til Kolding Bro, at hente neder fra Koldinghus noget af Kgl. Majts. Inventario, og da leverede for^{ne} Iver Pedersen dem for^{ne} Gods, hvis de nederførte, og det annammede han af dennem igjen paa Medelfarbro, og ikke de saae Hans Jensen samme Tid, eftersom de ikke var paa Slottet, men blev i Færgeu hos Godset.

Dernæst for Os udi Rette lagt bem^{te} Os Elskel. Ernst Normands underskrevne og vidtløftige Beretning sub dato Koldinghus 28. April Anno 1636, som fast udi Meningen med hans forhvervede Citation er overensstemmende, hvorudinden han iblandt andet underdanigst paa Vore Vegne formener oft-bemældte Annichen Hermandsdatters og Iver Pedersen, forrige Drabant, deres Vidnesbyrd, saa vel som samme Herreds Things Dom (hvorudinden Hans Jensen er tildömt at svare til Gaardsretten) ved sin fulde Magt at blive, og for^{ne} Hans Jensen derefter at staa derfor tilbørligen til Rette, og bemældte Landsdommers Domme udi de Sager magteløs og ikke komme hannem paa Vore Vegne til nogen Forhindring eller Skade imod for^{ne} Hans Jensen i nogen Maader, hvorpaa han underdanigst er Dom begjærendes.

Hvorimod at svare er for Os udi Rette mødt bemældte Vore indstævnedes Landsdommere, Os Elskel. Niels Krag og Erik Juel, og underdanigst formente, samme deres Domme Ret at være, saa de efter samme Sags Beskaffenhed ikke anderledes kunde sentere, end som de gjort haver, efter hvis Bevis for dem var bleven fremlagt, meden hvis siden er bleven bag paa

deres Domme forhvervet, mener de dertil intet bør at svare, og næppelig samme Bagvidner skulle staa Prøve, om de ret blev examinerede. Og efterdi deres Domme ere grundede paa Love og Recesser, de underdanigst formodede de billigen burde ved Magt at blive. Det samme formodede og oftbemældte Hans Jensen, som og udi lige Maader er for Os underdanigst i Rette mødt.

Med flere Ord, Parterne derom imellem var.

Da efter Tiltale, Gjensvar og den Sags Lejlighed, og efterdi de for Landsdommer indstævnede Vidner have været enlige, ej heller for Landsdommer, der samme Vidner have været underkjendt, noget nøjagtigt hannem overbevist, som han burde at miste sin Gaard for; Ernst Normand og Sagen selv til Hjemthing baade begyndt, saa og fremdeles nu paany continueret, Landsdommer og endnu, om Ernst Normand noget ham efter Gaardsretten haver at beskylde, bør at dömmе efter Gaardsretten.

Er derpaa for Retten afsagt, at Landsdommer med sine Domme ingen Uret gjort, og bør for denne Ernst Normands Tiltale fri at være.

Anmærkning. Af ovenstaaende Dom fremgaar, at Viborg Landstings Dombog for A^o 1635 kunde have givet os ialtfald nogle interessante Oplysninger; men den haves ikke i Rigsarkivet. Her findes imidlertid nogle Concepter til de i nævnte Aar fældede Landstingsdomme; men mange af dem ere meget defecte. Af Ernst Normands Stævning fremgaar, at forrige Slotsfoged Hans Jensen i 1635 var Herredsfoged, og at Kongens oprørske Soldater paa Koldinghus røvede bl. a. de Fløjels Tapeter, de Fløjels Skivedækner [ø: Bordtæpper], Damask og andet Silketøj. — Af Sammes Indlæg fremgaar, at Leusmand Gunde Lange strax den 17. Septbr. 1627 er bleven udsendt i Kongens Ærind, og at Wallensteins Tropper ikke før den 28. Septbr. indrykkede i Kolding.

Et Par Oprør i Aalborg

i Perioden mellem Kalmarkrigen og den tyske Krig.

Ved Fr. Meidell.

Historieskrivningens Forarbejder ligne Anatomi. Især ved Beskrivelsen af historiske Vendepunkter møder man Vanskeligheder, som ligne Dissection af Nerveknuder; thi navnlig der gjælder det om at skjelne skarpt imellem det Væsenlige og det Uvæsenlige for at faae dette skudt tilside, saa at hint, ligesom Nervestammerne med deres største Forgreninger, kan træde frem i størst mulig Klarhed. Historien samler al Opmærksomhed paa »Lederne«, Konger, Feltherrer og Statsmænd, medens den lader Folkets store Masse saa upaaagtet, at det kan forekomme Læseren, som om der paa den beskrevne Tid slet intet Folk var til, eller som om det kun var en dump og død Masse, der ikke kunde gjøre sig mere gjældende end det døde Jordsmon. Derved fremkommer vrangé Tidsbilleder, og da selve »Ledernes« Væsen og Færd som oftest kun er en Afspjeling af det Liv, der rørte sig i deres Samtidige, saa gjør Skildringen disse Ledere til noget ganske andet, end hvad de i Virkeligheden vare, — løfter eller sænker deres Sfære paa en unaturlig Maade.

Selve Historieskrivningen maa ikke ligne Anatomi; thi den skal vise os et virksomt Liv, intet Cadaver eller Dele af et saadant. Dens Forarbejder maa følgelig omfatte Folket, forklare dets Tilstande. De Actstykker, paa hvilke der kan bygges Skildringer af længst forsvundne Folkesamfund, ere

imidlertid baade faa og tarvelige i Forhold til den store Betydning, de have for en ægte Historieskrivning; selv for en Periode som Christian den 4des, der kun ligger faa Sekler tilbage for vor Tid, maa vi i saa Henseende nøjes med en halv Snes Dagbøger, af hvilke de fleste ere yderst magre, og saa med de til vor Tid bevarede Retsprotokoller, der visselig give os det fyldigste Materiale, — naar man har Tid og Udholdenhed til at lede om Guldstøv i Høstakke.

Har man endelig, efter langt og betydeligt Arbejde i disse gamle Retsprotokoller, naaet frem til at klare sig en og anden folkelig Skikkelse, faaet en eller anden Part i Sagerne eller et Vidne til at staa levende for sin Betragtning, saa er man dog ikke kommen videre, end at man kan *begynde* at tale om Typer; thi det har altid kun været en ringe Brøkdelen af Befolkningen, som har været i Berøring med Domstolene. Der skal mange folkelige Typer til, før man med historisk Sandhed kan skildre et forlængst begravet Folkesamfund. — Længe, længe vil det vare, inden vor Historieskrivning kan komme ud over Forarbejdernes Stadium, naar man vil stille saa strenge videnskabelige Fordringer til den, som f. Ex. C. F. Wegener stillede til sin Skildring af Anders Sørensen Vedel; men da disse virkelig have ideel Berettigelse, bør de søges fyldestgjorte trods al folkelig Utaalmodighed.

De følgende Skildringer, der støtte sig væsenligst til de i vort Rigsarkiv opbevarede Retsprotokoller, skulle kun betragtes som et Forarbejde til en Beskrivelse af Danmarks historiske Vendepunkt under den tydske Krig A^o 1625—1629, i hvilket der tages særligt Hensyn til Folket i Aalborg, Jyllands daværende Hovedstad. Kunde dette Folkesamfunds Tilstand blive klart igjennem disse Skildringer, saa var derved gjort et betydningsfuldt Skridt henimod Forstaaelse af det hele Folks Forhold til Regeringen.

I.

Paa Kalmarkrigens Tid boede der i Aalborg en fortrukken Mand, Anders Guldsmid, hvis Hustru, Abelone Ibsdatter, var et villigt Redskab for Lederne af Folkelivets laveste Understrøm,

nemlig for de Hexe, der, lige siden det 17de Aarhundredes Begyndelse, havde dannet en Hexeskole i Aalborg og skaffet den Anseelse bl. a. derved, at en adelig Dame stod i Spidsen for den.

Denne Dame, Jomfru Christense Kruckow, var Datter af den fynske Herremand Axel Kruckow til Aarslevgaard. Han regnedes vel ikke til Fyns Højadel, men han havde dog gode Forbindelser med Brokkenhuserne. Derved var Jfr. Christense som ung Pige kommen i Huset hos den for sine Dagbogs-optegnelser noksom bekjendte Ejler Brokkenhus til Nakkebølle, og her følte hun sig saa vel, at hun ønskede og haabede at blive Herremandens anden Hustru, da hans første døde. Dette Haab slog fejl, da han den 9. August 1584 ægtede Jfr. Anna Bille, Jensdatter, paa hvem Jfr. Christense saa kastede alt det skinsyge Had, som hendes skuffede Forhaabninger havde avlet og Synet af Ægteparrets Lykke dagligt nærede. — Hvad dette Had drev Jfr. Christense til at gjøre, er saa ofte fortalt, bl. a. i Brokkenhusernes og Bille-Ættens Historie, at vi her ikke ville gaa nærmere ind derpaa, men blot omtale, at Jfr. Christense saae sig nødsaget til at fortrække fra Nakkebølle, fordi man betragtede hende som skyldig i, at de 15 eller 16 Börn, som Fru Anna enten havde født eller skulde til at føde, alle-sammen døde, og fordi mange andre Ulykker hjemsøgte Gaardens Folk og dets kjærlige, men dybt nedbøjede Herskab.

Jfr. Christense valgte at nedsætte sig i Aalborg, hvor hun sagtens har faaet Nys om, at hun vilde finde Ligesindede. Hun tog Bolig der sammen med sin Søster, Jfr. Anna Kruckow; men det er uvist, om denne alt havde Bolig i Stedet ved Siden ad Rektorens, eller om hun fulgte med Søsteren fra Fyn derhen. Sandsynligvis har Jfr. Christenses Hævnlust bidraget meget til Valget af hendes Opholdssted; thi paa Vreilev Kloster boede dengang Henning Bille, den hadede Fru Anna Billes yngre Broder, og paa Tjered eller Rönnovsholm levede Fru Mette Banner med to Sønner (af hvilke den yngste blev den senere bekjendte Rigsmarsk, Anders Bille), som Fru Annas ældre Broder, Erik Bille, havde efterladt, da han A^o 1600 helt pludseligt døde under et Besøg hos Søsteren paa det forhexede Nakkebølle. — Ved at gjøre Ulykker paa de to nævnte Gaarde kunde Jfr. Christense jo haabe at ramme Fru Anna Bille med nye Slag; thi hendes hævnjærrige Sind var naturligvis

ikke tilfredsstillet ved, at Fru Anna mistede sin kjære Husbond i Slutningen af A^o 1602 og derpaa blev mere og mere afsindig over de mange Ulykker, som kom over hende.

De to fynske Hexejomfruer havde imidlertid ikke let ved at skaffe sig Indpas i Eriks og Hennings Hjem; thi der tog man sig vel iagt for dem; derfor maatte der søges og opdrages brugelige Rødskeer, som lod sig indpraktisere paa Vreilevkloster og Tjered uden at vække Beboernes Mistanke. Saaledes kan man i det mindste med stor Sandsynlighed forklare sig Aarsagen til Oprettelsen af den Aalborgske Hexeskole. Denne var, som alt sagt, i Flor paa Kalmarkrigens Tid og talte blandt sine Elever ikke blot Anders Guldsmeds Abelone, men endog velfornemme Kjøbmænds Hustruer.

Til denne besynderlige Skoles Trivsel hidrog uden Tvivl, at Aalborg, ligesom mange andre danske Byer, jævnligen plagedes med Epidemier, som dengang altid kaldtes med Fællesnavnet Pest. De jydskke Byer stod i hygieinisk Henseende selvfølgelig ikke højere end Kjøbenhavn, indenfor hvis Volde der herskede det utroligste Svineri, som maatte gjøre denne By til Farsoternes Midtpunkt for hele Riget; det gamle Viborg og Aalborg vare kun Brændpunkter i Periferiens Nærhed, men her som hist tænkte Ingen paa at hæve Farsoten ved Afskaffelse af det communale Svineri; derimod ledede Tidens religiøse Udvorteshed, den stramt lutherske Orthodoxi, som fulgte af den staaende Strid mod Papismen, til at betragte Farsoterne som Udslag af Guds Vrede. Eller Tidens overtroiske Hang lod sig nøje med den nærmere liggende Aarsag, der aldrig var svær at finde, i Skikkelse af en eller anden Hex, Troldmand eller Troldkone; og dette var bekvemt, ogsaa i Henseende til, at Modgiften herimod letteligt kunde kjøbes hos en kraftigere Hex eller Troldmand, hvorimod man ikke stode saa meget paa den protestantiske som paa den gamle papistiske Messe, Forbøn eller Djævlbesværgelse.

Hexene forstod sig vel nok paa, hvad der var fordelagtigt for dem, og derfor anstrengte de sig ikke for at hæve, men sørgede snarest for at vedligeholde de rette Aarsager til Pesten. De fraraadede f. Ex. ganske vist ikke Matroser og Soldater at holde fast ved den usunde Levemaade, de havde ført i Kongens Tjeneste, men saae roligt paa, at disse, kun altfor ofte post-befængte Aftakkede, hjalp til med at øge Omraadet for deres

Virksomhed. Efter Kalmarkrigen blussede Pesten stærkt op i Aalborg, hvis Hexeskole netop var paa sit højeste A^o 1614.

Paa dette Tidspunkt var Henning Bille kommen hjem fra Flaaden, paa hvilken han under Krigen havde tjent som »Justitia«s Næstkommanderende. Han havde hørt til »de smaa Herremænd« (o: adelige Dreng), som opdroges sammen med »Prindsen«, senere Kong Christian den 4de, i hvis Selskab han ikke blot havde lært boglige Kunster, ridderlige Exercitier og Navigation paa Skanderborg Sø, men ogsaa Spil og Drik, samt de andre Hoflaster. Han kom fra Krigen som en forgjældet Stakkel, der maatte overlade Vreilev Kloster til Creditorerne, hvorpaa han i Aalborg indrettede sig et Hjem, hvor han kunde opdrage de fem Börn, hans Hustru, Fru Sofie Munk, havde skjænket ham.

Han foer saaledes frivilligt i Jfr. Christenses Garn, ret som man seer en tosset Flue fare ind i et Spindelvæv; var han maaske ligesom denne tryllet af det lurende Udyrs onde Øjne? Denne Tanke maatte dengang ligge nær; thi strax efter hans Bofæstelse i Aalborg begyndte der at udbrede sig hæslige Rygter om Henning, og alle Folk talte om den Himlens Straf, der havde mærket ham som en Udaadsmand. Lidt efter lidt kom disse Rygter Henning for Øren; han lod sine Tjenere fortælle, hvad de havde hørt, og ad denne Vej fik han saa Vished for, at det var Anders Guldsmed, der lavede og udbredte de skammeligste Bagvadskelser om ham.

Paa Herredagen A^o 1614 beklagede Henning sig over Anders Guldsmed og udbad sig allerhøjeste Tilladelse til at lade denne Æretyv fængsle; men da Rigsraaderne ikke vilde indlade sig paa en saa usædvanlig Fremgangsmaade, maatte Henning bekvemme sig til at gaa Rettens langsomme og, ogsaa dengang, bekostelige Vej. Ad denne Iykkedes det ham dog at faae Anders domfældt, hvorpaa Anders tilbagekaldte sine Bagvadskelser og erklærede at ville betale samtlige, ham idømte Bøder. Af denne Underkastelse lod Henning sig forlede til, under et eller andet Paaskud, at faae Anders kastet i Fængsel; men dette lige saa ulovlige som ubesindige Skridt indbragte Henning først Kongens alvorlige Dadel i et Rescript af 19. April 1615 til Rigsraad og Lensmand paa Aalborghus, Sejlstруп og Aastrup, Mandrup Parsberg; dernæst en Forfølgelse fra Hexeskolens Side, der tilføjede ham langt dybere Saar, end

alle den fordrukne Anders Guldsmeds onde Ord havde været istand til, og som vistnok tvang ham til ikke at lade sine Börn færdes udenfor den Aalborgske Gaard, for at ikke Hexene skulde faae fat i dem. Disse saae sig nemlig nødsagede til at leje en Karl for at faae Indpas i Gaarden. Ved Hjælp af en Skjorte og et Knivskaft af Sølv fik Hexene denne Elendige -- Ejler Simonsen hed han -- til at gaa derind i Börnenes Legetid, uglet ud som en Djævel, eller, som det hedder i Procesacterne, som Raggi Hexedreng, og saa stor Virkning frembragte hans sværtede Fjæs med Horn i Panden og Klumpfoden, paa hvilken han sprang hinkende om, at Legen standsede, og at den mindste Dreng, som netop løb oppe paa Svalegangen, blev saa skrækslagen, at han styrtede ud over Rækværket ned i Gaarden, hvor han ynkeligt knustes.

Henning Bille synes at have faaet en Lammelse ved denne Sorg; muligvis har han netop paa denne Tid været angreben af Pest, der siges at have grasseret i Aalborg baade i Aarene 1614 og 15; vist er det, at han ikke benyttede sig af en kraftig Undsætning, som paa den Tid rykkede frem i Kampen mod Hexenes Øverste. Den kom i Skikkelse af et højtideligt besvoret og for Aalborgs Bything aflagt Vidnesbyrd af Stadens Repræsentant for den højeste Oplysning, nemlig Latinskolens Rektor, Mester David ¹⁾, som endelig vovede at tage Bladet fra Munden, efter at Hexene havde berøvet hans Hustru Forstanden. Thi det var ham ganske klart, at ingen Anden end selve Jfr. Christense kunde være Skyld i denne store Ulykke, eftersom hun havde kastet sit fule Had paa Rektorinden den Dag, de Tvende mødtes nede i Baghaverne, hvor Jomfruen havde staaet og rensset Rendestenen, idet hun kastede Snavset ind i Rektorhaven; men i det selvsamme Øjeblik, da Rektorinden havde paataalt, muligvis ogsaa bebrejdet Jomfruen denne Utilbørlighed, saa havde Vanviddets rædsomme Sky sænket sig over den arme Kone. -- Et saadant Vidnesbyrd var dengang saa vægtigt, at ingen forstandig Mand i Henning Billes Stilling havde undladt at føre sig det til Nytte; Henning derimod døde i Aaret 1615 uden at have allieret sig med Rektoren. Hans Bo viste

¹⁾ Hr. Pastor Vilhelm Bang har velvilligst meddelt Forf., at denne Rektor, der nævnes som anført i Rigens Dombog, ikke kjendes andenstedsfra.

saa tarvelig en Status, at Styge Høg, der havde gjort Udlæg til hans standsmæssige Jordfæstelse, kun til Nød kunde finde Dækning i hans efterladte Løsøre; og rent umuligt var det at tilfredsstille hans andre Creditorer uden ved at overlade dem Vreiløv Kloster, som Hennings Fader havde mageskiftet med Kronen mod Bille-Ættens gamle Stamgods, Allindemagle paa Sjælland.

Jomfru Christense kunde triumfere, og det havde hun vist gjort højt og lydeligt, hvis ikke de Aalborgske Præster, navnlig Mester Thøger (jvfr. Jydske Saml. V. 69), havde taget sig af hende ved at samle Vidnesbyrd imod hende. De maatte dog gaa forsigtigt tilværks for »Skolens« Skyld, og de understøttedes vist nok kun i ringe Grad af Mandrup Parsberg¹⁾, som da begyndte at skrante; men da denne i Aaret 1620 fik en Vikar i Otte Skeel til Hammelse »efterdi Mandrup Parsberg til Hagsholm er saaledes med Livssvaghed beladen, at han ej kan styre sine Sager«, saa kom der Fart i Tingene, og den 21. Marts 1620 udgik der fra Kjøbenhavn Ordre til Otte Skeel²⁾ og Anders Friis, Lensmand paa Sejlstrup, om at tage Jomfru Christense Kruckow i Forvaring saaledes, at hun aldrig var uden Opsyn.

Hun vejrede Faren og søgte at afvende den ved at legere 200 Spd. til Aalborg Latinskole; men det nyttede hende ikke; thi de to nævnte »gode Mænd« fik Ordre til at fængsle samtlige Troldkvinder i Aalborg og forhøre dem, men hemmelig holde alt, hvad der kom frem, indtil den hele Sag forelaa klar; og det viste sig snart, at de gode Mænd havde en værdifuld Støtte i de Forundersøgelser, som Præsterne havde foretaget, idet flere af de fornemmere Borgeres Hustruer bleve fængslede; efter Sagens Natur var det omtrent givet, at samtlige Fanger vilde komme til at gjøre Bekjendtskab med Pinebænken paa Aalborghus, hvis »Scharprichter« derhos havde

¹⁾ Det er vel overflødigt her at bemærke, at det var denne Mandrup Parsberg, som Aar 1566 havde duelleret i Mørke med Astronomen Tyge Brahe og afhugget Enden af dennes Næse; thi det er fortalt i A. H. Nielsens Notitser om Aalb. Embedsmænd &c. Side 41; der nævnes dog ikke Grunden til, at han i Aaret 1620 maatte have Vicarer til Hjælp ved sin Embedsførelse.

²⁾ Jvfr. om ham A. H. Nielsen: Pers. hist. Not. om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 46, Nr. 46.

sikker Udsigt til at gjöre endnu mere indbringende Forretninger.

De Fangnes Paarørende blev fölgelig bange og lagde Raad op med deres Medborgere om, hvad der kunde gjøres for at befrie de Ulykkelige; men gode Raad vare dyre; thi af Mogens Kaas's jydsk Regiment laa der i Aalborg et helt Compagni under Capitain Adrian, der havde at adlyde Slotsherren lige saa fuldt som de Svende, til hvilke Slottets Bevogtning nærmest var overdraget.

Sandsynligvis have Borgerne dog netop grundet deres Befrielsesplan paa den nævnte Capitains Uredelighed, der viste sig tydeligt i Aaret 1622, da han rönte med den ham betroede Kasse; derhos vare de sikre paa at kunne bestikke Slotsfoged Envold Clemmensen, og de vovede at trænge i sluttet Styrke op paa Slottet, hvor det virkelig lykkedes dem at hindre Rettens Fremgang, men kun for en ganske kort Tid; thi Otte Skeel var ikke at spøge med. Det lykkedes ham at kaste Fredsforstyrreerne tilbage, og da han havde indberettet det Forefaldne, fik han Kongens Ordre til at fængsle, tiltale, og straffe de Opsætsige.

Iblandt disse var Kjøbmand Herman Eggenou¹⁾ en af de Fornemste. Han havde saa gode Forbindelser i Kjøbenhavn, at han turde vove at bede om at faae sin Hustru, der var med iblandt de for Trolddom fængslede Kvinder, ud af Slotsfængslet, og, mærkværdigt nok, fik Otte Skeel den 22. Maj 1620 Ordre til at udlevere hende, *dersom* det paa nogen Maade var tilstedeligt. Hun maa vel sagtens have været iblandt Jomfru Christenses fremmeligste Elever; thi Otte Skeel frigav hende ikke, og Herman Eggenou var altsaa henvist til at befrie sin Hustru imod Lov og Ret. Han samlede derfor sine Medborgere og trængte for anden Gang ind paa Slottet, rimeligvis efter Aftale med Slotsfogeden om at føre Hexene ud af en Bagdör, naar Borgerne saaledes holdt Vagtmandskabet i Aande; thi, da ogsaa denne Plan mislykkede totalt, og en stor Mængde Borgere vare fængslede i Slotskjælderen, saa blev ogsaa Slotsfoged Envold sat fast.

¹⁾ Dette Navn, som vi ikke have fundet andensteds, er muligvis en Forjydskning af Eigenhof, Navnet paa en kjøbenhavnsk Husejer, som omtales i Dr. O. Nielsens Kjøbenhavns Historie IV.

Der blev nu tilsagt Vidner; men samtlige Udsagn i Forhørene gik de fængslede Borgere imod, saa at der blev nær Udsigt til et Aalborgsk Blodbad, eftersom de gode Mænd paa Slottet havde utvivlsom Ret til at gjøre kort Proces med Enhver, som var greben i vitterlig Opstand mod den lovlige Myndighed. Det var derfor mærkeligt nok, at Fangerne kom til at svæve mellem Liv og Død i henved en Maaned. Men kort Proces vilde have gjort Byen ganske fattig paa Mænd; dertil kom, at Fangerne i deres Suppliker om Benaadning paastod, at adskillige af de aflagte Vidnesbyrd havde været falske, og at ingenting turde afgjøres, förend der var indløbet Svar fra Kjøbenhavn paa disse Ansøgninger.

Endelig den 18. August fældede Regjeringen sin Dom, og den var over al Forventning naadig. Næsten alle Urostifterne slap med Bøder, hvis Störrelse skulde rette sig efter deres Formuer. Ikkun den fhv. Slotsfoged, Envold Clemmensen, skulde høre sin lovlige Dom og med den beskreven, samt i Jern vel forvaret, sendes til Kjøbenhavn. Ja, saa stor var Regjeringens Mildhed, at den endog kunde strække sig til denne utro Tjener, saasnart hans Frænder havde tilbudt at ville sone hans Brøde. Allerede den 21. Februar blev han benaadet.

Rimeligvis har den store Trolddomssag lagt saa stærkt Beslag paa Alles Opmærksomhed, at Slotsfogedens og Borgernes Pligtforglemmelse er svundet ind til en ringe Ting.

Vi have dog ikke fundet Actstykker, som vise, hvordan det gik de lavere Medlemmer af den Aalborgske Hexeskole; men desto bedre bekjendt er Udfaldet af Processen mod Jfr. Christense, der, som en adelig Person, kun kunde dömmes af Kongens Retterthing og, kanskee af samme Grund, slap for den ellers almindelige Hexestraf paa Baalet, mod at hun hals-huggedes med et Sværd.

Den 25. Januar 1621 udgik Ordre til Otte Skeel om at forkynde hende Kongens Stævning og til personligt at følge hende til Kjøbenhavn for der at optræde som Actor i hendes Sag, som foretoges paa Herredagen den 9. Juni 1621.

Den 4. August s. A. fik han det Hverv at forhandle med Arvingerne efter »den for Trolddomssager dönte og henrettede Jfr. Christense Kruckow, som för sin Død havde testamenteret 1000 Spd. til fattige Studenter og nogle Snese Daler til de

Fattige.« Dog bemyndigedes Otte Skeel til forlods af hendes Bo at afholde samtlige Udgifter ved hendes Fængsling og Fangenskab, samt i Anledning af hendes Transport til Kjøbenhavn, hvor Executionen maa være foregaaet, da Rescriptet ikke taler om Godtgjørelse for nogen anden Transport.

Fra den Dom, der overgik Hexeskolens Forstanderske, tør vi uden Tvivl slutte os til, at Skolens Elever ere blevne kastede paa Baalet i eller ved Aalborg, — et grueligt Skuespil, der vistnok maa have været istand til at kue Befolkningens Oprørslyst, naar denne ikke har været overvættes stor; og nogle Aar synes virkelig at være hengaaede uden væsenlige Forstyrrelser af Byfreden, indtil forskjellige økonomiske Tryk paa Borger-skabet bragte dets Oprørsaaend til at slaa ud i endnu stærkere Lue, end Hexeprocessen havde været i Stand til at fremkalde.

II.

I Begyndelsen af 1620'erne var der hist og her i Landet Misvæxt, som i Aaret 1622 foranledigede Kongen til at foreslaa Rigsraadet et Forbud mod Udførsel af Rug, i October alene for Sjællands, men i November ogsaa for Fyns og Jyllands Vedkommende. Da det viste sig, at Misvæxten i Nabolandene var endnu værre end i Danmark, hvor man altsaa maatte vente sig Dyretid, saa gik Rigsraadet i September 1623 ind paa Kongens Forslag. Inden det var kommet saa vidt, havde de danske Landbrugere søgt at skaffe sig deres Korn saa godt betalt som muligt var, og de havde til Nabolandene udført saa betydelige Mængder af al Slags Korn, at Hungersnød og Dyretid i Danmark var den let forudseelige Følge deraf. Kongen foreslog derfor Rigsraadet et almindeligt Forbud mod Kornudførsel gjældende for hele Riget, og dette vedtoges i Novbr. 1623 at skulle vare til Sct. Hansdag 1624. — Der har altsaa været sørgelige Udsigter for Smaakaarsfolk, som ikke havde kunnet skaffe sig Extra-Indtægt ved Kornudførsel. Haandværkerne rundt om i Landet leed desuden ved forskjellige Indførselsforbud, af hvilke navnlig det paa Huder og Læder maa have været trykkende for Sko- og Saddelmagere lige til 1625, da det endelig blev hævet. Endvidere havde Kjøbstædernes Næringsdrivende i lang Tid klaget over den Mængde Fremmede,

som, endog udenfor de sædvanlige Markedstider, opslog deres Boder og falbød deres Kram uden at svare Byens Skat og Tyngge, hvorfor de let kunde underbyde de faste Indbyggere. Da Aalborg paa den Tid var Danmarks største Provindsby (der svarede 1000 Specier i aarlig Skat ligesom Bergen), kom den naturlige Utilfredshed herover stærkest til Orde der; særlige Forhold stødte til og gjorde hele Byens Almue alvorligt misfornøjet.

Et Rescript af 30. December 1621 bemyndigede saaledes Aalborgs Toldere til at paalægge ethvert gennem Limfjorden passerende Skib en Extra-Afgift af een Skilling, da man for det derved indkommende Beløb agtede at afmærke »Munke-
draget og Dynen«, samt andre Grunde i Løbet mellem Aalborg og de øvrige Limfjordsteder. Man havde iforvejen Afgifter nok paa Skibsfarten. — Saa kom Stormfloden i Begyndelsen af Aaret 1624 og gjennembrød Harboøre; i den Anledning udgik der den 6. Marts 1624 Ordre til Iver Juel med flere gode Mænd om at dæmme for det store Hul, og Aalborgenserne maatte selvfølgelig svare Broderparten af Udgiften derved. — Samtidigt trak det stærkt op til Krig; flere og flere Afdelinger skulde oprettes og udrustes, andre skulde aftakkes; baade det Ene og det Andet krævede nye Udgifter, og hvor betydelige disse vare, skjønne vi af, at der den 4. August 1624 paalagdes den jydsk Gejstlighed at stille et Kyrasser-Compagni paa 100 Mand, for hvilket der aarligt paaregnedes 13,700 Spd., foruden Laufgeld, Mustermonat, Anrittgeld &c. — I samme Grad som Krigsudsigterne tiltog, aftog selvfølgelig Handelsomsætningen, og dermed udtørrede Byens væsenligste Indtægtskilde; sandsynligvis har det omtalte Gjennembrud af Harboøre ogsaa havt en mindre heldig Indflydelse paa Aalborgs Udbytte af Limfjordfiskeriet.

Til at lindre Nøden, søge den afværget og til at hæmme dens naturlige Følger, samt i værste Tilfælde dæmpe Misfornøjelsens Udbrud, har Aalborgs Magistrat vist ikke været bedre skikket, end de andre danske Byers, over hvilke Rigsraadet af og til beklagede sig, især fordi de ikke tilstrækkeligt vaagede over, at Borgerne efterlevede de kgl. Anordninger. I Aaret 1622 foreslog Rigsraadet derfor at sætte de Borgmestre, som fandtes forsømmelige i deres Embedspligt, i strenge Straffebøder, og den 17. April 1623 paatænkte det at indføre en Række nye

Forholdsregler i Kjøbstædernes Bestyrelse, hvor en egenlig Kjøbstadret endnu dengang savnedes haardt.

I Aalborg var, efter Hans Wandels Død A^o 1622, Jörgen Olufsen første Borgmester¹⁾; han var en Bondesøn fra Vendssyssel, men næppe skikket til at skaffe sig og sit Embede den fornødne Respect, især naar Tiderne vare blevne saa vanskelige. Vel havde han været Raadmand fra Kongens Kroningsaar og Borgmester fra A^o 1618, men havde i Aaret 1624 ikke større Sands for sin Værdighed og almindelig Høflighed, end at han taalte de misfornøjede Smaaborgeres Overløb hjemme i sit Hus i »Maren Thueris Gade, Sect. Bodils Sogn« ved Siden af det Sted, der kaldtes »Rykind«, og denne formelle Slaphed undlod ikke at drage slemme Følger efter sig, da det för omtalte Forbud mod Korns Udførsel var udløbet Sect. Hansdag 1624.

Den 25. Juni 1624 indfandt sig nemlig hos ham en stor Sværm paa flere Hundrede Misfornøjede med en Skomager Jörgen Pøller i Spidsen. Hvad Forhandlingerne førte til, kan ikke ligefremt udledes af de umaadelig vidtløftige Procesacter, som i Maj 1625 var svulmet op til omtrent 70 forskjellige Documenter; men de drejede sig væsenligt om Skibsfarten paa Fjorden, Tøndepengene og Kornudførslen. Det lykkedes ikke Borgmesteren at berolige den ophidsede Forsamling, men han vovede ikke at stemple den som oprørsk, ikke engang da den næste Dag, ^{26/6}, betydeligt forstærket, begav sig ud til »Hovedet«²⁾, hvor den fik Kgl. Majts Tolder, Hans Sörensen, i Tale ved at omringe ham, hvorpaa den gik til Byfoged Jacob Wogensens Hus, men da den drog derfra, atter omringede Tolder Hans Sörensen, hvem den da traf paa Gaden. — Det havde sikkert været Borgmester Jörgens Sag strax at opfordre Lensmanden til at skride ind med den væbnede Magt, men det skete ikke. Den daværende Lensmand var Tønne Friis til Hesselager, en kjæk Mand, der synes uopfordret at have talt den oprørske Forsamling til Rette, men uden større Udbytte, end at han, næst efter at indberette Sagen til Cancelliet, maatte udbede sig nærmere Forholdsregler meddelte. Disse blev Gjenstand for

1) A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 98.

2) Hr. Overlærer D. H. Wulff har oplyst mig om, at dette tidligere var Navnet paa den nuværende Toldbods Plads eller den Strækning af Byens Strand, som ligger Vesten for Østeraas Udløb.

Rigsraadets Overvejelse den 16. Septbr. 1624; men endnu den 26. October var man ikke kommen længere end til at opfordre Tönne Friis til at undersøge Aarsagerne til en saa usædvanlig Opsætsighed mod Byens lovlige Øvrighed. Paa nye Forhør støttede Lensmanden saa en Indberetning, der havde til Følge, at Regjeringen den 25. Novbr. s. A. udnævnte en Commission, bestaaende af Hr. Albert Skeel, Eske Brok og Mogens Kaas, med det Hverv at udfinde Oprørets Hovedmænd, faae dem grebne af Lensmanden og sendte vel forvarede til Kjøbenhavn. Disse gode Mænd enedes snart om, at Jürgen Pöller var Hovedmanden for de Misfornøjede, hvorfor Lensmanden beordredes til at tiltale og afstraffe ham; men derhos var det klart, at Borgmester Jürgen Olufsens Adfærd havde været saa uheldig, at Lensmanden strax skulde formene ham »at sidde Retten« og befatte sig med Magistratssager. Fra da af var den anden Borgmester, Lars Hansen (Skriver), bleven den eneste, og han præsiderede som saadan paa Bythinget d. 7. Februar 1625, hvor Tönne Friis efter Kongens Ordre begjærede Dom over Jürgen Pöller og hans Laugsbrødre »for Samling og Oprør, som de den 26. Juni sidst forleden her udi Olborg beganget have.« Her dømte Byfoged Jacob Wogensen, Jens A. Krag, Dierik Grubbe, Lars Jensen, Anders Jensen, Hans Felthus, Gregers Christensen, Jens A. Hals og Raadmand Johan Ertmand, at det var fuldt bevist om Jürgen Pöller, at han havde været Høvidsmand for Samlingen og at han som saadan »efter Stadsretten burde at miste sin Hals og hans Hovedlod i Kongens være, og alle hans Medfølgere bøde hver dennem fyre thiuge marck.«

Borgmester Lars Hausen gav i Henhold til denne Dom Ordre til at indsætte Jürgen Pöller vel forvaret udi Bolt og Jern i Raadhusets Kjælderfængsel, og han forsømte ikke at paalægge Slutteren, Peder Skoning, den strengeste Agtpaagivenhed med Hensyn til Fangen, idet han, baade paa Raadhuset og hjemme hos sig selv, truede Slutteren med, at denne vilde komme til at lide den idømte Straf, hvis Jürgen Pöller undveg. Saa godt holdt den oprørske Almue sammen, at Jürgen Pöller ikke desto mindre slap ud af Fængslet om Aftenen den 12. Februar, hvorfor Stadstjener Peder Skoning ganske rigtig fængsledes i hans Sted og den 28. Febr. blev dømt til at sidde i Bolt og Jern, efter at Procurator Mads Larsen Thybo havde

oplyst, at ingen af Fængslets Laase, Bolte og Jern vare op- eller sønderbrudte, og at Peder Skoning og hans Medtjener, Niels Svenningsen, i deres Værge havde havt samtlige Nøgler.

Forhandlingen paa Bythinget om denne Undvigelse er saa naiv og komisk, og den giver os i al sin Korthed et saa klart Begreb om hin Tids Aalborgensere, at vi maa hidsætte den Forklaring, Peder Skoning afgav som Svar paa Procurator Mads Thybos Spørgsmaal. Den lyder saaledes: »Samme Dag, den 12te Febr., efter Klokken var imellem 4 og 5, da kom [Procurator] Jens Andersen Wodskov gangendes og spurgte ham ad, om han ikke vilde gange ud til Jacob Snedker og stævne ham. Da gik Jens Andersen W. med ham i Kjælderen og stod paa Gulvet; men han holdt en Halvkande Øl, som de drak af. Saa spurgte Jens Andersen W. Jörgen Pøller ad, om han laa altid udi Bolten. Da svarede han Ja og viste ham det. Saa gik Peder Skoning og Jens Andersen W. ud samme Tid, og Peder Skoning da lukte Døren til; og siden efter ved sex Slet gik han i Kjælderen til Jörgen Pøller igjen og havde Rasmus Christensen, Bartholomæus Bagers Svend, med sig, som havde en Kande Øl og gik ind i Kjælderen med ham. Og samme Tid kom Marcus Skomager og gangendes dertil. Da spurgte Peder Skoning ham, om han ikke vilde gange ind i Kjælderen og tale med Jörgen Pøller (Skomager). Da sagde han Ja, og saa gik han ind udi den yderste Gang i Kjælderen med ham, og da stod Rasmus Christensen i den inderste Kjælder og Marcus Skomager ved den yderste Dør; men om han stod uden- eller indenfor Døren, kunde ikke saa nøje siges.

Siden tog Peder Skoning et Lys i Kjælderen og gik ud og vilde tænde det, og disimidlertid kom for^{ne} Jörgen Pøller ud af Kjælderen for ham, saa han ikke veed med sit Vidskab i nogen Maader, hvorledes han undkom, og ikke derfor klaged paa for^{ne} Marcus Skomager eller Rasmus Christensen, men dem undskyldte og aarsaged, saa de ingen Aarsag derudi var, at Jörgen Pøller er bortkommen i nogen Maade, men det at være skeet formedelst hans egen store Forseelse, saa han bad Gud naade sig saa sandt. — Desligeste svarede for^{ne} Niels Svenningsen Stadstjener, at det var hans store Klage paa for^{ne} Peder Skoning, at han samme [Stund] ikke vared ham ad, ej heller ladet ham vide i nogen Maader, det han vilde

gange ad Kjældereren til for^{ne} Jörgen Pöller, og han derudover er bortkommen. — Hvortil for^{ne} Peder Skoning svarede og bekjendte, at for^{ne} Niels Svenningsen ikke udi nogen Maader af vidste, at han vilde gange ad Kjældereren til for^{ne} Jörgen Pöller, og derfor intet klaged paa ham i nogen Maade, men det for hans egen Forseelse og Forsømmelse at være skeet. Og stod for^{ne} Peder Skoning, Niels Svenningsen Stadstjener, Marcus Skomager, Rasmus Christensen og Jens Andersen Wodskov mod for^{ne} Mads Larsen Thybo til Vedermaalsthing.«

I det politisk bevægede Aar 1625, da Kongen drog til Tydskland med mange af Rigets bedste Mænd, og Prinds Christian (V) forestod Landets Regjering, var der ikke Tale om at holde nogen egenlig Herredag, som burde have taget Beslutning om, hvad der var at gjøre for at kue det stadigt ulmende Aalborgske Oprør. Tønne Friis vedblev nemlig at stævne Borgerne til Bythinget for at afpresse dem Tilstaaelser; men det hjalp ikke til andet end at øge den almindelige Misfornøjelse; thi Alle svore de »deris Helgens Ed med oprakte Fingre« paa, at de ingen Del havde havt i Oprøret. Sagen var vel den, at Kongen havde taget alle Soldater med i Krigen og ikke levnet Tønne Friis en eneste, med hvem han kunde udrette noget, hverken til Angreb eller til Forsvar; han maatte bogstaveligt indskrænke sig til civil Krigsførelse og Indberetninger.

Disse førte omsider, den 3. Marts 1625, til, at Regjeringen nedsatte en ny Commission, som kom til at bestaa af Eske Brok, Christen Holk, Hr. Albert Skeel, Iver Juel og Mogens Kaas; den synes at have taget Sæde i Viborg, hvad der rimeligvis er Grunden til, at Procesacterne have svulmet saa stærkt op i Løbet af de to Maaneder, der hengik, inden den fik sin Dom fældet. Først den 6. Maj fik nemlig Tønne Friis Ordre til at entledige Borgmester Jörgen Olufsen; derefter kaldtes han strax »fordum Borgmester«.

Denne Mand har altsaa ikke frivilligt »resigneret paa Grund af sin Trætte med Embedsmændene«, som der siges i Chr. Staphenseus Aarvog (Jydske Saml. V. 70 og, formodentlig efter denne Kilde, i Sechers Familiehistorie og A. H. Nielsen: Aalborgske Embedsmænd). Den ulykkelige Peder Skoning blev den 20. Juni ved Bythinget dømt til Døden istedenfor den undvegne Jörgen Pöller. I Forhøret den 7. Marts 1625

havde han imidlertid bekjendt »i Guds Sandhed at være ganget og faret udi alle samme Punkter og Artikler«, og derhos havde han saa mindeligt »for Guds Skyld bedet Borgmester og Raad og andre ærlige Mænd at ville være ham behjælpelig hos den gode Mand, Velbaarne Tønne Friis, naar han hjemkom, at han maatte benaades for hans store Forseelse, at Jörgen Pöller for ham af Raadhuskjældereren er bortkommen«, — at han virkelig blev for saa vidt benaadet, som han kom til Bremerholm der at arbejde i Jern paa Livstid.

Störsteparten af de øvrige Oprørere slap med at betale 40 Mark hver; men en Undtagelse skete med de to Skræddere, Niels og Jens Lauesen, hvis Sag blev henvist til Paadømmelse af Bythinget. — Da ogsaa den indeholder Momenter, som karakterisere det Aalborgske daværende Borgerskab, skulle vi referere den efter de bevarede Forhør og dermed afslutte vor lille Studie.

Oldermanden for Skrædder-Lauget, Peder Rysser, lod de to nævnte Laugsbrødre foretage en Penge-Indsamling til Laugets Behov, mærkeligt nok, netop paa den Tid, da Oprørsstemningen endnu var høj der i Byen. Den næste Tirsdag efter at Jörgen Pöller var bleven dømt til Døden, kom de paa deres Vandring ind til Skrædder Anders Thomsen, af hvem de krævede nogle Penge til Laugets Lade under det Paaskud, at denne skulde afholde Udgifterne til Oldermandens og nogle Vidners Landsthingsrejser. Derom vilde Anders Thomsen intet høre; endnu mindre vilde han ud med Mønt, og i denne Vægning blev han støttet af sin Hustru. Herover blev Niels Lauesen vred, drog sit Værg og huggede løs paa Ægteparrot, saa at baade han og hun fik ret eftertrykkelige Saar. Saaledes hedder det i et Forhør af 28. Marts; men den 8. August erklærede Niels Lauesen, at hans Vrede ikke var bluset op, fordi Anders vægrede sig ved at betale Pengene, men fordi han længe havde næret Had til Anders. Denne gik strax til Byfoged Jacob Wogensen, der lod Synsvidneforretning holde og tog Løfte og Haandslag af Anders paa, at denne skulde overgive Sagen til det Offenliges Forfølgning.

Privat Hævn ramte imidlertid Niels Lauesen allerede Dagen efter hans Udaad. Da gik han nemlig om Aftenen Kl. 10 ind til en af sine Arbejdere, Jacob Jensen, og spurgte, om en tredie Skrædder, Jens Jensen, ikke var kommen hjem.

Der blev svaret Nej, og saa gik Niels hen og lagde sig i en opredt Seng. Lidt efter bankede Jens paa Døren, han blev indladt, tren ind og satte sig for Enden af Skiven. »Hvorfor gaar Du ikke i Din Seng?« spurgte Niels og opfordrede yderligere Jens til at gange i hans egen Seng. Nej, svarede Jens, han var ikke tilsinds at lægge sig endnu. Derover spottede alle de, som i Stuen vare, og de kaldte ham for »Bondens Hofskrædder«. Denne Spot kunde Jens ikke taale; han vilde gaa og bad blot Jacob om at række sig Sax og Jern. Saxen laa imidlertid i Vinduet, hvor Jens tog den, hvorpaa han atter forlangte Jernet af Jacob. — »Snak«, sagde Niels, »Du kan jo dog intet gjøre med det Jern i Aften; kom nu hid og læg Dig; jeg vil ingen Forhold gjøre Dig paa det Jern.« — Dette forstod Jens saaledes, som om Niels vilde forholde ham hans Jern, hvorfor han sprang frem paa Gulvet, drog sit Værge, udæskede Niels med mange Ukvemsord og trak sig ud paa Gaden, idet han stadig brugte Mund. — »Havde jeg ikkun eet Øje og eet Ben, saa skal jeg visselig komme ud til Dig!« sagde saa Niels, idet han greb en Bøsestok [Ladestok?], med hvilken han løb ud efter Jens, som imidlertid havde gjort sig rede til at tage imod Niels ud for Christen Vævers Hus. Denne blev vækket af Larmen, stod op af Sengen og saae Jens hugge efter Niels's Hoved og Krop, samt at Niels derpaa, svært blødende af mange Saar, maatte trække sig tilbage, hvorfra han kom.

Den 12. Marts blev der taget Synsvidne over Niels's Saar, og der viste det sig, at han havde faaet fem Saar i Hovedet, hvoraf de to vare saa dybe og brede, at det hvide Been skinnede frem, samt to Saar i venstre Arm, tæt ovenfor Haanden.

Hvad Dom der blev fældet i disse Sager, er for saa vidt ligegyldigt, efter at vi have undret os over de her fortalte Beviser paa Skræddernes Ømtaalighed og Stridbarhed. Sikkert er det, at den Agtelse, man fra først af havde skjænket Skomagerne, idet man gjorde en af deres Laug, Jörgen Pøller, til Hovedmand for Oprøret, nu, efter hans Domfældelse og Flugt, gik over paa Skrædderne, af hvis Laug samtlige »Embedsmænd« (: Haandværkere) i August valgte Sören Andersen Skræder til deres nye Hovedmand.

Den 28. August fremstod han paa Aalborg Bything med en skriftlig Fuldmagt fra Smøde-, Skomager- og Skrædderlauget,

som med deres Skraas Segl overdrog ham at forhandle og afgjøre alt Retsligt med samme bindende Kraft, som om de tre Oldermænd havde været i Retten.

Den 5. Septbr. optraadte han med alle Parterers Godkjendelse paa Bythinget og lod læse Landstings Stævning af 24. August over fordum Borgmester Jörgen Olufsen, Kgl. Majt.s Tolder¹⁾, Byfoged Jacob Wogensen og Lensmand Tønne Friis, hvori disse Mænd opfordres til at erklære sig over: 1) om de vare forulempede paa deres Person af nogen Laugsbroder, 2) om nogen havde truet eller undsaagt dem, 3) om de kunde beskyldte nogen for lovstridig Forsamling eller Oprør. — Han søgte altsaa at føre Krigen over i Modstanderens Land ved at forvrøvle den Sag, som dog var for klar til at kunne plumres. Landsthingsdommen faldt den 7. Juli.

Et Tidernes Tegn var det, at Regjeringen den 28. Marts 1625 hævede Forbudet mod Indførsel af Læder og Huder²⁾, og at Kongen samme Dag udbad sig nogle Rigsraaders Erklæring over, hvor vidt der fra Jylland kunde paaregnes Rug til Udførsel; men den Eftergivenhed, der saaledes gav sig tilkjønde, synes ikke at have fremkaldt nogen tilsvarende Stemning hos det Aalborgske Borgerskab. I Krigens svære Skole, som det maatte gennemgaa i Aarene 1627—8, og i hvilken det kom til at spille en Rolle ved Conrad Nelles Tilfangetagelse, har det dog sagtens lært at skjønne paa Lov, Ret og Samfundsorden, som, om de end ere mangelfulde, dog altid maa betragtes som folkelige Goder.

¹⁾ Hvem denne Tolder var, kan ikke saa lige siges, da den hidtilværende, Hans Sørensen, den 20. Juli 1625 var anklaget for Snyderi paa Malt og Øl. Anklagen maa have været urigtig, siden han blev Borgmester 1625 (jvf. A. H. Nielsen: Aalb. Embeds- og Bestillingsmænd S. 99); men dette udelukker ikke, at han kan have været suspenderet som Tolder den 24. August s. A.

²⁾ Kr. Erslev: Actstykker og Oplysn. til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Chr. IV's Tid, I. 440.

Nævnte Værk og Danske Cancellies Protokoller ere i Forening med Aalborgs Thingbøger Hovedkilderne til denne Skildring.

Et Actstykke af Aalborgs Thingbog

for Mandag den 7. Februar 1625

(som Bilag til Artiklen „Et Par Oprør i Aalborg“ ad II).

Ved Fr. Meidell.

Karsten Andersen, paa hans Husbond, Velb. Tønne Frijses Vegne, stod her for Thingsdom og tilbød *Jörgen Pöller* Skomager saa vel som alle de Laugs-Oldermænd, som er: Eske Madsen for Skomagerlaug, Peder Rysser for Skinderlaug, Laust Remsnider for Smedelaug, alle de Breve, som den Sag er angjældendes imellem hans Husbond, Velb. Tønne Frijs, og dem, om de dem vil annamme, eftersom de have givet hans Husbond Varsel derfor idag 8 Dage.

Og stod for^{ne} Jörgen Pöller og alle for^{ne} tre Oldermænd med for^{ne} Karsten Andersen til Vedermaals Thing og svarede, at de ikke vilde dem annamme; og blev for^{ne} Breve strax indlagte udi Skrinen igjen her for Retten under Forsegling. Og bestod Niels Ibsen og hellj (Helgø?) Lauesen Drager ved deres Ed, at de idag 8 Dage var ved Olborg Slotsport og stævned Velb. Tønne Frijs hid til Thinget idag for for^{ne} deres Breve, de af ham vilde æske og begjære.

Stod her for Thingsdom Trogels (Troels [af Thorgil?]) Michelsen Skomager, Borger og Indvaaner i Olborg, og fremlagde en skriftlig Seddel, som idag blev læst og paaskrevet, lydendes Ord fra Ord som efterfølger:

Kjender jeg Trogels Michelsen, Borger og Indvaaner udi Olborg, at eftersom ærlig og velbyrdig Mand, Tønne Frijs,

Kgl. Maj. Befalingsmand paa Olborg Slot, haver ladet stævne mig til Olborg Bything for Dom, anlangendes den Trætte, som Laugsbrødrene og Tolderen skulle have været i mellem hverandre, da er det mit Svar imod den gode Mand, ærlig og velbyrdig Tønne Frijs, at jeg højlig det benægter, det jeg aldrig haver været i samme Trætte, og ej heller skal bevises, at jeg nogen Tid haver udlagt Penning til samme Trætte, og ej heller skal findes, at jeg er Laugsbroder udi Skomagerlaug anderledes, end Oldermænden haver sendt Bud til mig, at jeg skulde komme til ham udi hans Hus; som jeg nu kom ind i Oldermændens Hus, da tilspurgte Oldermænden mig ad, om jeg vil give den Gylden ud efter Kgl. Maj.s Brev og være siden i Lauget. Da svarede jeg dertil, at jeg giver ingen Gylden ud til det Laug, inden jeg hører andre Tidender. Da haver nogle af Laugsbrødrene udvist mig pludseligen af Lauget og deres Hus og sagde, jeg maatte vel være af deres Laug, derfor formener jeg for samme Trætte kvit at være. Thi er min venlige Bøn til Eder, Jacob Wogensen, heller hvem som sidder udi Dommers Sted, at denne min ringe Forsæt (∴ Indlæg) maatte læses og paaskrives og indføres udi hvis Sentens, som bliver afsagt for Retten. Datum Søndag efter Næste Nytaarsdag 1625.

Hvilken Seddel for^{ne} Thorgels (sic) Michelsen Skomager nu her idag ved sin højeste Helgens Ed og oprakte Fingre bekræftet; og stod Eske Madsen Skomager, Borger her i Olborg, som er Oldermænd for Skomagerlauget, saa vel som en Part af Laugsbrødrene, Skomagere her sammesteds, med for^{ne} Thorgels Michelsen til Vedermaalsting.

Domsmænd over Jörgen Pöller Skomager og de tre Oldermænd for Skomager-, Smede- og Skræderlaug, som er Eske Madsen Skomager, Laurs Remsnider og Peder Rysser Skræder med deres Laugsbrødre udi forskr^{ne} Laug, efter forrige Opsættelses Indhold.

Jacob Wogensen, Byfoged.

<i>Lauers Hansen,</i>	Borgmester.	<i>Hans Felthus,</i>
<i>Jens Andersen Krag,</i>		<i>Gregers Christensen,</i>
<i>Dierich Grubbe,</i>		<i>Jens Andersen Hals og</i>
<i>Lauers Jensen,</i>		<i>Johan Erttmand, Raadmand,</i>
<i>Anders Jensen,</i>		

belangendes Samling og Oprør, som for^{ne} Jörgen Pöller med for^{ne} hans Laugsbrødre den 26. Juni sidst forleden her udi

Olborg beganget have og derom efter Kgl. Maj. Missive da var Velbt^e Tünne Frijs Dom over dem begjærendes.

De dömte, at efterdi Stadsretten formelder, at være haardeligen forbøden nogen Samling at gjöre i Kjøbstæderne for nogen Ærindes Skyld, uden Fogeden, Borgmestere og Raad kommer dem sammel, — hvilken som det gjör og er Hovedmand fore, han skal miste sin Hals og hans Hovedlod i Kongens være, og alle de Andre, som i deslige Samlinger [findes], bøde hver af dem 40 Mark. Men hvilken af Almuen, som skader noget, han skal sig beklage og kære sin Sag for Fogeden, Borgmester og Raad, som hannem af Rette bør.

Og efterdi det bevises med adskillige Vinder og Beskyldning, som forskrevet staar, at for^{ne} Jacob Pöller haver været en Høvidsmand for samme Samling, da vide vi ikke derom andet at kjende, end for^{ne} Jörgen Pöller som en Hovedmand jo bør at miste sin Hals, og hans Hovedlod i Kongens være, og alle hans Medfølgere bøde hver dennem »fyre thiuge marcck«.

Fra Invasionstiden 1627—8.

Af Fr. Meidell.

En af de jyske Egne, som blev værst modtagen i den nævnte Invasionstid, var som bekjendt Vejle og dens Omegn, i hvilken ikke mange Herregaarde undgik den almindelige Plyndring og Brand. Iblandt de heldige Undtagelser maa i første Række nævnes *Lerbæk*, som ligger trekvart Mil Nordvest for Vejle og tæt Syd for Greis Mølleaa. En saadan Begunstigelse leder uvilkaarligt til at spørge om den daværende Ejer og hans Forhold, Spørgsmaal, hvorpaa man faaer de paalideligste Svar igjennem afd. Biskop C. T. Engelstof's store Arbejde »Den gamle danske Adelsslægt Brockenhuus«, der haves i Historisk Tidsskrifts 4. Række, 4. og 5. Bind, og her see vi i 4. Bind, Side 455—465, at Lerbæk i over 200 Aar har tilhørt en Gren af denne gamle danske Æt, og at *Johan Kjeldsen Brockenhus* har ejet Gaarden i hin Invasionstid.

Efter den Ligprædiken, som A^o 1648 blev holdt over samme Johan B., fortælles, at han var født den 10. Novbr. 1588 og A^o 1616 mistede sin Fader, Kjeld B., ved Døden, medens Moderen, Fru Edel Ulfeld, overlevede sin Husbond i mange Aar, skjøndt hun alt A^o 1620 synes at have været skrøbelig, eftersom hun da lod adskillige Vogne, Heste m. m. sælge.

Johan B. blev efter Datidens Adelsskik oplært paa Sorø Akademi og derpaa uddannet ved Udenlandsrejser, som for hans Vedkommende varede fra A^o 1603 til 1616, i hvilken lange Tid han studerede i Helmstedt, tilbragte fire Aar i Paris og besøgte Spanien, Italien og Malta.

Historien melder selvfølgelig ikke om, hvad Gavn han fik af sin 13aarige Studierejse, men det seer ud til, at han ialtfald har lært at erkjende den store Betydning af en god Ungdoms-Undervisning, thi Johan B. nævnes som en af de første danske Adelsmænd, der oprettede en Skole for Bønderbørn, nemlig den i Hover¹⁾.

Som Anledning til, at han A^o 1616 afbrød sin Udenlandsrejse, tør vi med Sikkerhed pege hen paa hans Faders Død og derhos sandsynligvis paa Moderens Skrøbelighed; foruden Lerbæk trængte ogsaa Moderens Gods, af hvilket Hanstedgaard ved Horsens var den betydeligste Del, til en mandlig Styrer; thi det var dengang ingeniunde en saa given Sag som nu, at en Ejer af flere Herregaarde var rig nok til at kunne holde paalidelige Godsstyrere.

Den danske Adel var nemlig i en lang Aarrække bleven økonomisk svækket, dels ved den i hele Europa, især efter Amerikas Opdagelse, herskende Pragtsyge, der ytrede sig i Overdaadighed saavel i Klædedragt som i Anretninger, Drikkeri og Gjæstebud, dels ved den sørgelige Afhængighed, hvori danske Adelspersoner kom til at staa overfor deres holstenske Jævnbyrdige, naar disse skaffede dem de til Pragtsygens Tilfredsstillelse nødvendige Penge fra de rige Kjøbmænd i Hansestæderne. For disse vare nemlig danske Adelsgodser ubrugeligt Hypothek, eftersom dansk Lovgivning formentlig Borgerlige Ejendomsret til dem; derimod var der intet ivejen for, at holstenske samt andre Adelsmænd blev danske Herremænd, og følgelig blev de selvskrevne Mellemmænd i Negotien.

Gamle Kjeld B. havde ikke været nogen Undtagelse fra Decadence-Regelen; thi paa de c. 100 Tdr. Hartkorn²⁾, hvortil man tør regne Lerbæk og Hanstedgaard tilsammentagne, havde han rejst en ikke ringe Gjæld, væsenlig som Caution for laansøgende Medbrødre, deriblandt A^o 1615 en paa ikke mindre end 27,000 Spd. alene for hin Tids mest forgjældede danske Adelsmand, nemlig Otte Christoffer Rosenkrands til Boller og Rosenvold, om hvis Forhold adskilligt Nyt er meddelt i Bille-Ættens Histories 2. Del, 1. Afsnit.

Naar Engelstoft i ovennævnte Afhandling taler om, at

¹⁾ Navnet stavedes dengang: Hoffer eller Hoffre.

²⁾ Gjennemsnitspris for den Tid og den Egn var c. 80 Spd. pr. Td. Hartk.

Herskabet paa Lerbæk staar i Vejlenesernes »traditionelle Anseelse«, saa tør vi, naar vi dømme efter den Gjæld, Kjeld efterlod sig, nok kalde ham idetmindste en af Ophavsmændene til den, og hans Søn har følgerigt havt Vanskelighed ved ikke at bryde en saa godt grundlagt Tradition; thi hverken i Sorø, Helmstedt, Paris, Spanien, Italien eller Malta kan han have vundet Indsigt i dansk Landhusholdning, Kvægdrift og Agerbrug.

Denne Indsigt var imidlertid ubetinget nødvendig for ham, naar han samtidigt skulde afbetale Faderens Gjæld, vedligeholde sit Herskabs »traditionelle Anseelse« og skaffe sin gamle Moder standsmæssigt Underhold; heldigvis var han kun 28 Aar, da han maatte begynde paa at samle Landbruger-Erfaringer i en Skolegang uden hjælpende, velvillig Vejledning. Men naar man skal høste al sin Belæring gennem sine Føjlgreb, bliver man lidet skikket til at paatage sig offentlige Ombud; derfor stemmer det godt med vor Betragtning af Johan B., naar vi see det udtrykkeligt omtalt, at han ikke indtraadte i Stats-tjenesten paa anden Maade end som Cornet i Rosttjenesten, hvilken Stilling han skal have beklædt i syv Aar, men som visselig ikke kan antages at have været synderlig tidspildende. Han har vistnok baade passet sine Sager godt og havt ret godt Held til sin Bedrift; thi han synes mere at have fulgt sit Hjertes Tilbøjelighed end det da almindelige Hensyn til Medgift i Valget af sin Livsledsagerske.

Han hentede hende paa det nordfynske *Kjærsgaard*, som ejedes af *Erik Bille* og Fru *Mette Beck* til Havrelykke paa Laaland. Ganske vist var Erik Bille ret velstaaende, men han var tillige nøjeregnende i Pengesager, og hans Datter, Jfr. *Helvig Bille*, fik derfor næppe stort mere end Udstyret, da hun midt i August 1627 holdt Bryllup med Johan Brokkenhus, hvorimod hun ved sin Faders Død den 23. Juni 1641 arvede Billeshave. Den herskende Krigstilstand har rimeligvis gjort noget Skaar i Bryllupets Pragt; men der er dog opbevaret et lille Træk, der viser os, at det maa have været standsmæssigt; i en Retssag, hvortil vi senere komme tilbage, viser det sig nemlig, at Johan B., i Anledning af Bryllupet, har givet sin Skriverdreng, *Niels Bloch*, ikke blot nye Klæder, men endog et Sølv Hattebaand, paa hvilket han midt i den værste Invasionstid har kunnet laane 2 Spd. (= 20 Kr.), for hvilken Sum

Johan B. senere indløste bemældte Hattabaand. Blev Skriverdrengen pyntet i den Grad, saa kan man tænke sig, hvad der er medgaaet til de mere betroede Tjeneres »tilbørlige Udstafning«.

Nogen ganske almindelig Skriverdreng har samme Niels Pedersen Bloch dog ikke været; men han var kun en fattig, umyndig Dreng, som af sin afdøde Faders¹⁾ Husbond, Fru *Helvig Kaas* til Restrup, Enke efter *Hannibal Gyldenstjerne*, var sat i Lære hos Johan B. for af denne at bruges i den paa Lerbæk forefaldende Tjeneste, dog uden Løn i Penge eller Klæder, da Formaålet var at faae ham optugtet til en dygtig Skriver paa Restrup. Han var dog endnu ikke paa den Tid, da Johan B. holdt Bryllup, naaet saa vidt som til at holde nogen Slags vigtigt Regnskab, hvilket Arbejde paahvilede et andet ungt Menneske, *Hans Jespersen*, som efter Krigen fik Ansættelse i Kongens Gaard. Begge Elever vidne om, at Johan B. har havt Anseelse som Læremester for de Unge, og det er ikke blot hin Bryllupsklædning og Hattabaandet, som taler for, at han var en godlidelig og velvillig Læremester.

Næppe var Bryllupet fejret og de Nygifte ifærd med at nyde Hvedebrødsdagene paa Lerbæk, før der fra Holsten kom højst ildevarslende Rygter om Wallensteins Fremrykning for at erobre hele Halvøen. Ligesom en Mængde andre jyske Adelspersoner besluttede Johan B. at drage fra Jylland til en sikrere Landsdel, og det var naturligt for ham at bringe Fru Helvig i Sikkerhed paa Havrelykke. Forholdene vare imidlertid blevne brogede nok, idet Skarer af Kongens flygtede Lejetropper havde begyndt at huser i Lerbæks Omegn, og Johan B. vovede derfor ikke at medtage alle sine Værdipapirer. Han lod følgerigt hente Murer *Niels Andersen* fra Hørup og overdrog til denne i Gaardens Murværk at indrette et sikkert og uopdageligt Gjemmested for Brevskaberne, hvoriblandt formodenligt fandtes en stor Del af Faderens indløste Gjældsbeviser, og den 13. September, samme Dag som Kongen tilsøs flygtede fra Glückstadt, havde Niels Andersen Murgjemmet saa færdigt, at

¹⁾ I de Aalborgske Thingbøger for Aar 1625—6 forekommer som Sagerfører Peder Bloch, Gaardfoged paa Restrup, tjenende Velb. Fru Helvig Kaas. Herredags Dombogens Angivelse er altsaa rigtig, da Sagen førtes 1633.

Johan B. vovede deri at nedlægge en stor Bog med Guldsnit og fint Bind, i hvilken han lagde sine vigtigste Breve. Denne Handling overværedes baade af Skriverdrengen Niels Bloch og Ugedagstjeneren Peder Jensen fra Lykkeshus, og for dem angav Johan B., at Bogen var en Bibel, medens han i et sildigere Indlæg oplyser, at den indeholdt Handelsvidenskab under en latinsk Titel. Murgjæmmets Aabning var oventil, og det gik saa dybt ned, at der ovenpaa den saakaldte Bibel blev rigelig Plads til et Stykke Dvelg [Duellich er Tøj af dobbelt Rendegarn, brugeligt som stivt Underfor i Kraver o. l.], et stort Stykke Boldavid [ubleget Lærred], nogle Hammere og andre Jernsager, en Been-Vejrtavle og en tynd, men bred Bog med brunt Bind og hvide Blade. Skjönt Rummet endnu ikke var helt fyldt, blev Aabningen dog tilmuret, og Dagen efter rejste Johan B. med sin Frue fra Lerbæk, idet han gav Niels Bloch Ordre til at varetage Herskabets Tarv og særligt til at indpakke Klæder og andre Sager, for snarest muligt at sende dem efter.

Rimeligvis for at undgaa de omstørfende Lejetropper drog Johan B. ikke over Vejle til Strib og over Kjærsgaard til Havrelykke, men mod Nord til Horsens, hvor han skaffede sin Hustru kvindeligt Rejseselskab ved at modtage en Cousine til den daværende Lensmand paa Ørum, *Reinhold Heidenstrup*¹⁾, som fra den 17. April 1627 havde været beordret til at være om Kongen (J. T.); af denne Grund maatte han sende sin Svigerfader Bud om sin Afrejse, for at spare ham for en unyttig Ængstelse, og hertil valgte han Niels Bloch, som, efter et Par Dages Fraværelse, kom tilbage fra Fyn med aabent Blik for den forestaaende Hjem søgelse paa Lerbæk. Han saae kritisk paa det næppe tørrede Murværk, som dækkede for de dyre Breves Gjæmmede, og sendte Bud efter Mureren, da han fandt

¹⁾ Han er vistnok identisk med den *Reinhard von Heidersdorf*, der nævnes som Kgl. Kjøgemester fra Aar 1615—1620. (Joh. Grundtvig: Medd. fra Rentek. 1872 Side 127.) I Jydske Tegnelser og følgelig ogsaa i Kr. Erslevs »Len og Lensmænd« skrives Navnet som i Dombogen, der rigtignok ogsaa har Varianten Hedenstrup. Paa hin Tids Stavemaade bør ingen Vægt lægges, naar f. Ex. en og samme Dom kan give en halv Snæs forskj. Stavemaader for Øverste Kalenbergs Navn, og naar selve Kong Christian IV kan skrive Slaabedaasz for Slavata, Slammenstrup for v. Schlamersdorf, Aashenzleber for Aschersleben o. s. v.

Revner i Limbaandene, saa at man kunde løsne Murstenene. Murer Niels Andersen fandt rigtignok, »at Muren ikke var anderledes sprukken end en ringe Ting paa Kalken, som ikke havde noget paa sig eller kunde agtes eller sees af Nogen uden af den, der vidste, at der var noget indemuret, og ikke det var fornødent at udtage den store Bog, som laa indeni Muren og — dog blev udtagen for Rum Skyld«; det vil sige, at Niels Bloch ikke helmede, før han fik fat i den saakaldte Bibel. Ganske rigtigt, svarede Niels Bloch for Retten, jeg lod den udtage for at skaffe Mureren Plads og spare den for Væde; men jeg lod den atter lægge tilbage, og nu er den i Junkerens Haand og Hævd. Det benægtede Johan B. heller ikke; men han beklagede, at de Breve, han havde lagt ind i Bogen, ej mere fandtes der. Herimod paastod Niels Bloch, at Fjenden havde opdaget Murgjemmet, opbrudt det og deraf udtaget Brevene, — hvad Hans Jespersen ogsaa bekræftede, idet han tilføjede, at det skete ved Juletid. Johan B. paastod imidlertid, at Niels Bloch selv havde taget disse Breve, ligesom han havde forkommet dem, der stod paa Loftet i et Skrin; thi Fjenden kunde aabenbart ikke have havt mindste Gavn af dem. Han havde ganske vist over Kolding faaet tilsendt et Skrin eller en Kiste med Bøger, i hvilken der fandtes en Del af hine Breve fra Loftet, men af disse vare de vedhængende Segl afrevne ved Modtagelsen.

Johan Brockenhus's Paastande støttedes paa forskjellige Maader af en Mængde Vidner; men disse have enten hørt til hans Gods eller som hans Naboer staaet i et vist Afhængighedsforhold til ham; alene af denne Grund tør vi nok kalde dem mindre paalidelige; men de blive i høj Grad upaalidelige, naar vi betragte dem i Lyset af en kgl. Ordre af 13. Februar 1632, som var fremkaldt af en Klage fra Viborg Landsting over de mange løgnagtige Vidnesbyrd, som under Ed aflagdes for Retten. Denne Demoralisation af Befolkningen var en af den fjendtlige Invasions sørgelige Følger, og den hævdedes hverken let eller hurtigt, skjøndt den nævnte Ordre paabød, at Navnene paa mensvorne Vidner for Fremtiden skulde bekjendtgjøres offentlig tilligemed Navnene paa deres Herskab og Lensmand, for at Straffens Execution ikke skulde forhales. Straffen bestod i, at Skarpretteren paa Galgen eller Kagen afhuggede den Mensvornes tre Fingre paa højre Haand; men uagtet den var streng, og

Landsdommerne havde Ordre til aarligt at indsende Lister over deres Mensvorne, maatte en Mængde, baade Mænd og Kviuder, i en lang Aarrække bøde for denne Forbrydelse ¹⁾).

Under saadanne Tidsforhold tør vi ikke tage selv de højtideligst for Retten besvorne Udsagn som paalidelige, men maa betragte de indviklede Retssager i den Belysning, som den endelige Dom lader falde paa Enkelthederne. Den Retterthingsdom, hvortil vi i denne Sag støtte os, faldt den 10. Marts 1633, og i Henhold til den skulle vi nu søge at vinde Klarhed over, hvordan det gik til, at Lerbæk undgik at blive afbrændt, og at Johan Brockenhus ved sin Hjemkomst efter Fredslutningen i Lybæk A.^o 1629 ikke alene gjenfandt sin Gaard, men ogsaa meget af sit Løsøre, om han end maatte beklage Tabet af meget og navnlig af de i den tykke Bog og det dybe Gjemme saa godt skjulte Breve. Han maa have havt stor Grund til denne Beklagelse; thi den lod ham glemme Glæden over, hvad han gjenfandt, og alt Hensyn til Niels Bloch, hvem han kunde takke for det meste deraf.

I Slutningen af September lod Niels Bloch Mureren rette paa Gjemmestedets Aabning, og ved Juletid s. A. blev den funden af Fjenden, som udtog Brevene. I dette Fjerdingsaar skiftede Indkvarteringerne hyppigt, indtil de Kejserslige havde faaet hele Jylland besat, og Vinteren hindrede alle Tropicbevægelser. De første Indkvarteringer fandt selvfølgelig mest af det Bytte, der laa fremme for Alles Øjne; de senere, som fandt mindst af dette, søgte derfor ivrigt efter det skjulte, mest værdifulde Gods. I Begyndelsen af den Periode, hvori Niels Bloch var Herre paa Lerbæk, tilfredsstillede han Indkvarteringen ved at uddele, hvad den havde mest Lyst til og Brug for: Nogle Stykker Flöjl, nogle mindre værdifulde Guldsmykker, noget Silketøj, Harniskstykker og nogle Bøsser; da han havde skilt sig ved den Slags Ting, maatte han gribe til

¹⁾ Til de strenge Forholdsregler mod Menedere bidrog uden Tvivl, at man Aar 1634 maatte erkjende at have ladet en Præst henrette uretfærdigt, fordi to Mænd havde aflagt falske Vidnesbyrd imod ham. (Jydske Tegnelser for 22. Febr. 1634.) Det befaledes udtrykkeligt, at disse to Mensvorne skulde pines, inden de blev henrettede. Iøvrigt var der alt den 8. August 1629 udgaaet Ordre til de jydske Lensmænd om at søge Almuens Retsbevidsthed styrket ved at straffe hver Mened og Skalkhed.

sværere Sager, som den store Kjedel, der stod i Borggraven, og mange af Kreaturerne i Stalden; men da disse Ting kun vilde belemre de bortmarcherende Soldater, maatte han omsætte dem i Contanter ved at søge dem solgte til de Omboende. Folkene paa Gaarden skulde ogsaa have noget at leve af; det var derfor rimeligt, at Hans Jespersen fik nogle af de Penge, der kom ind, ligesom ogsaa, at de to unge Mennesker i Forening besørgede Salg og Indkjøb, som f. Ex. da de med ovennævnte Murer Niels Andersen som Mellemmand til Hr. Sören i Jelling solgte en Oxe for 2 Spd. — Vi vælge dette Exempel, fordi det giver os Anledning til at minde om, at denne Hr. Sören er den Hr. Sören Staffensen, om hvem der i Thieles Folkesagn fortælles, at Fjenden A^o 1628 hang ham op paa en Krog over Kirkedøren, fordi han lod sit Bud bære Meddelelser til Kongens Officerer i en hul Stok, hvilket blev opdaget.

Bar Fjenden sig saaledes ad mod en Præst, er det ikke underligt, at en stakkels Skriversvend, for hvem alt Løsøre og Penge var sluppet op, maatte finde sig i at blive afklædt og pidsket paa sin bare Krop, foruden at lide anden Tortur, hvis Formaal var at faae ham til at sige, hvor Skatten var gjemt. Efter at Niels Bloch i nogen Tid standhaftigt havde taalt denne Mishandling, blev han af den skuffede Indkvartering belagt med Lænker, og, da den havde faaet Marcheordre til Viborg, slæbt med til denne By, i hvis Fængsel han maatte tilbringe en streng Vinter paa ganske utilstrækkelig Kost. Haardt følte han, at hans Herre ikke gjorde nogetsomhelst Skridt til at løskjøre ham; men han fik dog klaget sin Nød for nogle Venner — sagtens Familien paa Restrup —, hvem det omsider lykkedes at kjøbe ham fri. Mærkeligt nok vendte Niels tilbage til Lerbæk, men han var vel bleven underrettet om, at Soldaterne nu blev holdt i strammere Tøjler end forhen; den Wallensteinske Hærs gode Disciplin havde virkelig begyndt at gjøre sig gjældende i A^o 1628, saa at der ikke længere var Tale om vilkaarlig Afbrænding af Gaardene og om den Lovløshed, der havde hersket i det sidste Fjerdingaar af 1627. Det var for Lerbæks Bevarelse under denne første Invasionstid, at Johan B. burde have lønnet Niels og takket ham til.

Istedenfor blev Niels anklaget og anholdt for Tyveri, saasnart Johan B. havde forvisset sig om sine forskjellige

Tab¹⁾. I de første Uger fik han dog Lov til at gaa uden Lænker, at faae bedste Folkekost og god Seng med Dynner og Lagener; men da han ikke derved kunde bringes til Bekjendelse, blev han om Natten indespærret i Gaardens Taarnfængsel, medens han dog endnu beholdt Tilladelse til at tilbringe Dagen i Borgestuen ved en god Skorstensild. Da han alligevel nægtede at bekjende, blev der stadigt tilføjet nye Skjærpelser i hans Fængselsliv, og dette blev omsider »grumt og forfærdeligt, i Frost og Kuld, Hunger og Kummer«, som han selv udtrykker sig i et Indlæg.

Det var ikke Johan B. personlig, som ved Hjælp af denne Tortur søgte at presse en Bekjendelse ud af Niels; men han havde en villig Hjelper i Herredsfogeden, der underdanigst afsagde Dødsdom, hver Gang Junkeren beskyldte Niels for et nyt Tyveri. Saaledes gik det til, at denne til alle de fysiske Lidelser, han maatte udstaa i sit Fængsel, hvor han »blev endda værre tribuleret med haarde Jernbaand end i Fjendernes Tid«, desuden kom til at lide moralsk under Trykket af fire eller fem Domme paa Ære, Liv og Gods.

Denne oprørende Behandling bragte omsider Niels til at vove Livet for om muligt at gjenvinde Friheden.

En Aften, da to af Gaardens Karle som sædvauligt havde seet til ham og derpaa sat en stor Hængelaas for Taarndøren, havde de glemt at aflaae den egenlige Fængselsdør, gennem hvilken Niels altsaa kunde komme ud paa Vindeltrappen. Hvor højt det Vindue sad, gennem hvilket han maatte springe for at naae Jorden, vide vi ikke; men han kom saa heldigt derfra, at han kunde tænke paa at ride. Han gik til Stalden og udtog en af Junkerens bedste Hopper, paa hvilken han satte afsted til Horsens, hvor hans Moder nu havde fæstet Bo. Herfra indskjød han sig under Kongens Beskyttelse, som ogsaa bevilgedes ham »af Vores sønderlig kongelige Gunst og Mildhed imod fattige Hjælpeløse, som Vold og Uret vederfares«, hvilket Beskjærmelsesbrev gav ham Ret til »ubehindret ved Lov og Ret mod Johan Brokkenhus Sagen at udføre.«

¹⁾ Et lignende Tilfælde havdes paa Kjærgaardsholm, hvor Fogeden havde ladet en Sølvkande sælge eller smelte for at tilfredsstille Fjenden og redde væsenligere Ejendom. Ejeren, den vel kjendte Mogens Høg, vilde dog ikke godkjende Fogedens Adfærd, men lagde Sag an imod ham for at fremtvinge Erstatning. (Jydske Tegn. for 30. Marts 1634.)

Herremanden havde imidlertid anlagt nye Sager imod ham, nemlig først for Tyveri af Hesten, dernæst for at han var undveget af lovligt Fængsel, og han havde som sædvanligt erhvervet sig nye Domme for, at Niels havde forbrudt sit Liv og vilde være at straffe med Galge og Gren som en Tyv med Tyvekosterne bundne paa Kroppen. Sligt kunde dog ikke længere gjøre Indtryk paa den Dömte, der brugte sin Frihed under Kongens Beskyttelse til at indanke sin Sag for det kgl. Retterthing og til at udarbejde gode Indlæg, i hvilke han navnlig gjorde gjældende, at han var bleven afskaaren fra »at nyde de Privilegier og Friheder, som Kongerne i Danmark have givet Adelen og dens Tjenere«, hvorved han sigtede til den Mærkelighed, at Johan B. ikke havde tiltalt ham for Brud paa Gaardsretten, men havde anlagt Sager mod ham paa Herredsting, som ikke rettelig kunde paadømme dem. Dernæst paaviste han, at den Landstingsdom, der var fældet i hans Sag og som frikjendte ham, langtfra gav ham tilstrækkelig Opregnsning for de Herredstingsdomme, der frakjendte ham Ære og Liv; thi det maatte være klart for Enhver, at Ingen med Rette kunde fordre af en unyndig Dreng, at han skulde svare til Gaard og Gods paa en Tid og under Forhold, hvor han hverken kunde værge sit Liv eller sine Ejendele, og hvor Ejeren, Johan B., havde fundet det rigtigst at lade al sin Ejendom i Stikken, længe før Fjenden kom til Eggen.

Den kgl. Retterthingsdom af A^o 1633 gav da ogsaa Niels Bloch Medhold i alt Væsenligt og idömte Johan Brokkenhus en ret klækkelig Skadeserstatning til Niels; men vi ville ikke her referere den, da dens Forstaaelse er betinget af et langt udførligere Referat af dens Præmisser end det, vi her have søgt at give af Dombogens 30 Foliosider.

Vi ville hellere slutte denne Artikel med at fremdrage af Jydske Tegnelser nogle Punkter, som belyse Jyllands Tilstande under Invasionsperioden.

Den 28. October 1628 anraabte Hr. Jörgen Skeel paa alle Jydernes Vegne Hans Majestæt om en snarlig Befrielse fra det fjendtlige Aag; men endnu den 9. Juli 1629 var man ikke kommen videre end til at beordre samme Hr. Jörgen Skeel at søge Almuens almindelige »Mutvillighed« overfor Øvrigheden dæmpet, saa at de tidligere Retstilstande kunde vorde gjenindførte. Opgaven var vanskelig at løse; thi da Fjenden drog ud

af Landet, befandt Ejendomsforholdene sig i en saadan Forvirring, at de jydsk Landsdommere ikke kunde efterkomme en til dem udgaugen Ordre af 1. October 1629 om at skaffe hver Mand sit. Fjenden havde selvfølgelig paa forskjellige Steder anlagt Magaziner og taget Varer til disse, hvor de lettest kunde faaes; men istedenfor at give dem tilbage til Yderne, fik Hr. Albert Skeel den 16. Juni 1629 Ordre til at fordele dem blandt Bønderne, og især blandt Kronens¹⁾, hvilken Uretfærdighed var saa iøjnefaldende, at man den 5. August s. A. nedsatte en Commission, bestaaende af Hr. Jörgen og Hr. Albert Skeel samt Christen Holek, med det Formaal at fordele Fjendens Rov retfærdigt og at berolige de utilfredse Jyder. — Det inddrevne Korn sees af en Ordre 21. Juli 1633 at være solgt i Ringkjøbing og Indtægten at være fordelt blandt de Fattige; men Klager indløb saa vel fra Varde som fra Aalborg, der endnu A^o 1632 erklærede sig for saa fattige, at de ikke kunde betale Skat. Aalborg fik den 29. Juni s. A. Nedsættelse i Skat; men til at undersøge Vardes Besværinger udnævntes den 24. Juni s. A. Hr. Albert Skeel og Jens Juel. Den 11. December 1633 udgik endelig et kgl. Mandat om ikke at procedere videre i nogen Sag, der var rejst i Invasionstiden.

De Kejslerlige, der laa i Viborg, sees at have drukket Vin hos Hans von der Hude; Officererne alene havde der drukket for 598 Spd., altsaa omtr. for 6000 Kroner, som de ikke havde betalt. Manden var selvfølgelig ikke tilsinds at bære saa stort et Tab alene; men hans Medborgere vare saa uvillige til at hjælpe ham dermed, at han maatte anlægge Sag imod dem; den vandt han og erhvervede sig derpaa en kgl. Ordre af 20. Novbr. 1631 til Borgerskabet om, at det skulde erstatte ham hint Tab.

Igjennem disse Optegnelser fuldstændiggjøres ikke blot vort Lerbækske Bidrag til Jyllands Invasionshistorie, men ogsaa det af Dr. W. Møllerup i Danske Samlinger 2. VI 289 givne »Bidrag til Jyllands Historie i Krigsaarene 1627—1629«, til hvilket interessante Stykke vi slutteligen henvise.

¹⁾ Disse vare endnu i 1634 saa forarmede, at de maatte bede om Fri- tagelse for Skat.

Et Vidnesbyrd om jydsk Patriotisme under Krigen 1644—45.

Ved Fr. Meidell.

Blandt Acterne fra den store Krigsret, som i Januar 1646 blev holdt i Flensborg, findes en af Kongen fremkaldt Skrivelse til Krigsretten fra de under Krigen fungerende Commissairer, for hvilken det rette Opbevaringssted vistnok maa søges i Jydske Samlinger. Den afgiver nemlig et klart Bevis for, hvor varm og paalidelig den jydsk Patriotisme viste sig at være kun sexten Aar efter Nörre Jyllands grundige Hærgning af Kongens og Fjendens Tropper, nemlig i Juletiden 1644—45, da »gale Helm Wrangel« havde lejret sig paa Flintebjerg ved Randers og for anden Gang under Torstensson-Fejden havde ladet sine c. 4000 Ryttere plyndre Landet, saa vidt disse kunde overkomme det.

For tilfulde at forstaa den Situation, om hvilken hin Skrivelse taler, bør Læseren helst kjende de tre første Afsnit af »Fra Enevældens Dæmring i Danmark« (Kbhvn. 1884. Karl Schönbergs Forlag); men selve Skrivelsen kaster saa meget Strejflys over de daværende Tilstande i N. Jylland, at disse, med en ringe Efterhjælp i Anmærkninger, komme klart nok frem til, at hin Patriotismes Storhed nogenlunde kan vurderes.

Skrivelsen, der blev fremsendt gennem Danske Cancelli og findes blandt Krigsretsacterne paa Tydsk, fra hvilket Sprog den her oversættes paa Dansk, lyder saaledes:

»Eftersom Hs. Majt. vor allernaadigste Herre har befaleet, at vi skulle fremsende vor Erklæring om Alt, hvad der angaar

vort Commissariat, og som Generalmajor Bawir ¹⁾ omtaler i den Erklæring, han har indsendt til Hs. Majt., skulle vi her imødegaa hans forskjellige Angivelser.

For *det Første*. Overfor Generalmajor Bawirs Paastand, at Fremrykning mod Wrangel i Randers, forgangen Aar 1645, ikke kunde finde Sted af Mangel paa Proviant, maa vi gjøre gjældende, at baade han og mange Andre vide, at hele Fodfolket, mange Officerer og et Parti Ryttere vare indkvarterede i Byen Kolding, hvor Kvarterværterne bespiste dem, saa længe de laa der ²⁾, og da de brød op mod Ribe ³⁾, blev der, ifølge Begjæring af holstensk Raad og General-Krigs-Commissair Cay v. Ahlefeld ⁴⁾, til Fodfolks-Regimenterne udleveret Øl, Flæsk, Kjød og nogle Tusind Pund Brød paa saa mange Vogne, som vi vare istand til at opdrive paa et Tidspunkt, da Fjenden ikke var meget langt fra os.

For *det Andet*. Armeen gik fra Kolding til Ribe gennem Holsten ⁵⁾, og da den var kommen til Ribe ⁶⁾, blev alt Folket indkvarteret der i Byen, hvis Kvarterværter bespiste det; men derhos kom der Tilførsler fra hele Amtet ⁷⁾, hvilke leveredes til de af Hr. Cay v. Ahlefeld ansatte Tjenere. De danske Folk, som vare commanderede med paa Toget ⁸⁾, medbragte fra Fyn, hvad der efter Ordinausen tilkom dem. Enhver

¹⁾ General Bawir eller Baur var Chef for Fodfolket i det af Ærkebisop Friederich (den senere Konge, Frederik III) dannede holstenske Corps, som af Kongen var beordret til, i Forbindelse med Rigsmarsk Anders Bille, at befrie Nørre Jylland for Svenskerne. Han blev gjort til Syndebuk for Krigsførelsens Usselhed og ved Krigsretsdom dømt til Døden; paa Ærkebispens Forbøn benaadedes han imod at betale c. 49,000 Daler i Bøde.

²⁾ Fra den 17. til 20. Decbr. 1644.

³⁾ Ærkebispens latterlige Tog til Ribe fandt Sted imod Rigsmarskens og de danske Krigsraaders Ønske, som gik ud paa at lade den forenede dansk-holstenske Styrke rykke frem gennem Østkystens couperede Terrain mod Wrangel i Randers, efter at Landbefolkningen var opbudt til at angribe ham i Ryggen.

⁴⁾ Var Ærkebispens Generalstabschef og Overintendant.

⁵⁾ Hermed menes Nord-Slesvig.

⁶⁾ 22. Decbr. 1644.

⁷⁾ Formodenlig den Del af Lenet, som stod directe under Slotsfogeden.

⁸⁾ Af de 6548 Mand, med hvilke Ærkebispen stormede det af 200 Svenske besatte Riberhus, havde Rigsmarsken stillet 1000 Infanterister og 500 Ryttere.

Forstandig maa kunne begribe, at vi umuligt, för Fjenden blev indespærret paa Slottet, have kunnet træffe nogen Anordning i Staden og Amtet, som Fjenden havde i sin Magt og tvunget til Contribution; thi havde vi blot ladet os mærke med det allerringeste, vilde hvert Hus i baade Byen og Amtet være blevet nedbrændt.

For *det Tredie*. Da Slottet blev indtaget med stormende Haand¹⁾, fandt man der et ikke ringe Forraad, som Oberst-lieutenant Mortaigne²⁾ havde ladet bringe derop fra Stad og Land; men hvorledes man bar sig ad dermed, kan bedst forklares af dem, som have været commanderede derop efter Stormen; men efter at nu Slottet og dets Bygninger ere blevne synede, indseer man iøvrigt klart nok, hvorledes man har behandlet den der opsamlede Provision; thi, ifølge Borgernes Angivelse, har den Skade, som dette Armeens Stormangreb har paaført dem alene, — ganske afseet fra de Udgifter, der falde paa Amtet og de omliggende Herreder, — andraget i Penge 29,738 Spd., hvorimod Slottets forrige Indtagelse af Kongens Tropper³⁾ kun kostede dem 759 Spd.

For *det Fjerde* er det ubegribeligt, at Armeen i Ribe kan have savnet Proviant og Fourage, siden den blev liggende der i Byen en hel Uge⁴⁾ efter, at Slottet havde overgivet sig; det skete rigtignok under det Paaskud, at Slottet skulde repareres; men alle Officerer maatte vide, at den da herskende Kulde og Frost gjorde saadan Reparation ganske umulig.

Ikke desto mindre modtog Slotsskriveren efter Armeens Bortmarche af Hr. Cay v. Ahlefelds Tjenere et Parti Rug, Malt og Smör, som den hverken havde kunnet fortære eller fore med sig paa Rustvogne.

Over samme Parti Varer har Slotsskriveren givet nedenstaaende Kwittering, hvis Beløb sættes til 645 Spd.:

¹⁾ Den 30. Decbr. 1644.

²⁾ Den unge svenske Commandant paa Riberhus.

³⁾ I August 1644 havde en kejserlig Hjelpehær under Grev Gallas besat Holsten og derved tvunget Torstensson til at kalde Wrangel til sig fra N. Jylland for saaledes at blive stærk nok til at bryde igjennem de Kejserslige. Wrangel synes at have efterladt smaa Besætninger paa Riberhus og Haderslevhus; thi det overdroges til Chr. Ranzau at erobre disse to Slotte.

⁴⁾ Strengt taget kun fem Dögn, da Holsterne brød op fra Ribe den 3. Januar 1645.

- »Den 5te Januar har jeg Undertegnede, paa Velbaarne
 »Erik Juel til Hundsbæk, Landsdommer i Nörre Jylland,
 »Krigs Commissarius, hans Befaling, modtaget den
 »Proviand af Riberhus Len, som Hr. Cay v. Ahlefeld,
 »holstensk Commissarius, har ladet levere ved sin
 »Proviantskriver, nemlig:

Rug 82 Tdr. }
 Malt 40 » } stroget Tøndemaal,

Smör 90 Pund,

Brød 7000 Pund, og endvidere leverede han

Brød 4980 Pund.

Actum Ribe, d. u. s.

Jörgen Petersen,
 egen Hand.«

For *det Femte* kan det ogsaa bevises, at en Nat, da vi laa indkvarterede, kom der til os ti Vogne med Proviand fra Varde, foruden al den, som blev ført til os fra Malt Herred og fulgte efter Armeen, da denne marcherede til Kolding. Paa denne Marche fik man imellem Ribe og Andst Underretning fra Jelling, Vejle og Varde om, at Wrangel med sit Rytteri var brudt op fra Randers, og denne Underretning bekræftedes strax efter ved Melding fra Oberstlieutenant Henrik Ranzau til Hs. fyrstl. Durchlaughtighed, som derpaa udsendte Partier ad tre Veje for at udfinde Fjendens Marcheretning. Da Armeen næste Dag kom til Kolding, fik vi strax at vide, hvorlunde Wrangel var gaaet tilbage til Randers uden at opdage al den Proviand til Hæren, som fra By og Land var samlet i forskjellige Stæder og Landsbyer. Havde Fjenden opdaget f. Ex. det let kjendelige Magazin i Horsens eller det for en Del af Stjernholms Len, saa havde Indbyggerne faaet en Ulykke, eftersom de havde oprettet det for Hs. Majestæts Folk og ikke efter Wrangels Befaling.

For *det Sjette* henviser vi til vedlagte Copie af det Tilbud om at sende Proviand til Ribe, hvilket vi gennem Hr. Cay v. Ahlefeld sendte til Hs. fyrstelige Durchlaughtighed, saa snart Hs. Majestæt havde udnævnt os til Commissairer i Jylland med den Opgave paa bedst mulig Maade at skaffe Soldatesken nødtørfigt Underhold saaledes, at Indbyggerne ikke besværedes for stærkt deraf, naar de holstenske og vore Folk i Forening gik løs paa Fjenden. I dette Tilbud bad vi underdanigst om, at det maatte blive os tilkjendegivet, naar Hs. fyrstl. Durchl.

agtede at begynde Marchen, da Provianten vanskeligt kunde blive samlet paa rette Tid og Sted, naar vi ikke itide havde faaet en saadan Underretning. Vi gik derhos ud fra, at Marchen, naar den engang var besluttet, vilde blive udført uden Tøven, ligesom ogsaa, at Hs. fyrstl. Durchl. vilde træffe naadigst Anordning, sigtende til Overholdelse af god Justits i Armeen, saa at de betrængte Undersaatter (med Guds Hjælp) ikke skulde vorde udplyndrede og faae deres Land lagt ganske øde, ej heller komme til at see deres Heste og Vogne aldeles vilkaarligt brugte til Proviantkjørsel¹⁾. Ligeledes tilbød vi, i Henhold til vort Commissorium, at Nogle af os altid skulde være ved Armeen for der i al Underdanighed og med største Flid at udføre, hvad der naadigst maatte blive os paalagt til Fremme af Tjenesten hos Hs. fyrstl. Durchl. Datum Middelfart d. 28. Decbr. 1644. Niels Krag. Erik Juel. Mogens Høg.

Gud give, at der ikke havde været nogen større Mangel end paa Proviant; thi alle Undersaatter og Indbyggere vare mere end redebonne, ja de vare villige til at vove det Alleryderste for at skaffe al den Tilførsel, som det var muligt at skaffe i et af Fjenden behersket Land.

Om Beskaffenheden af Provianten og af de befalede Marcher vil det Nærmere fremgaa af vor forrige, til Hs. kgl. Maj. oversendte Erklæring med de til den føjede Bilag.

For *det Syvende* bliver det fuldstændigt klart af Fjendens Marcher til Randers og efter rum Tids Forløb²⁾ tilbage derfra³⁾,

¹⁾ Kongen havde gjentagne Gange havt Anledning til skriftligt at bebrejde sin Søn, Ærkebisp, den slette Disciplin, der blev holdt i hans Hær. Denne Indisciplin udartede, efter den holstenske Hærs Ankomst til Kolding, i den Grad, at denne By udplyndredes, saa at hverken Kirker eller Præster skaanedes, ja saa at endog Rigsmarskens Kvarter angrebes, hvorved han og de danske Krigs-Raader nødtes til at flytte ud til Seest. En Gjentagelse altsaa af Dagene omkring 17. Septbr. 1627.

²⁾ Fra Septbr. 1644 til Januar 1645.

³⁾ Da Wrangel mærkede, at Ærkebisp Frederik ikke gik fra Ribe mod Randers, men med sin Hær gik over Kolding til Ditmarsken, saa skyndte han sig af alle Kræfter med at slippe helskindet ud af den Fælde, hvori den holstensk-danske Hær havde holdt ham. Det lykkedes ham kun alt for godt, da Ærkebisp, undgik at komme i Vejen for ham. Det sees tydeligt, at Wrangel, uden at have lidt ringeste Tab, har været i Hamborg for den 30. Januar 1645. — Ved sin Tilbage-

at Wrangel begge Gange har fundet tilstrækkelig Forsyning for sin Armee.

Vort underdanigste Svar paa Hs. kgl. Maj.s Opfordring gaar altsaa ud paa at gjendrive Generalmajorens Paastand, og det have vi nu gjort, saa godt som Skyndingen tillod. Vi egenhændigt Underskrevne erklære slutteligt, at mange af de Documenter, paa hvilke vi skulde have støttet os, alt ere oversendte og ude af vort Omraade.

Datum Viborg den 5. Januar 1646.

Erik Juel.

Mogens Høg.

komst fra Riberhustoget havde Ærkebispens befalede Rigmarsken at føre de 1500 danske Soldater, der havde været med ved Ribe, tilbage til Fyn. Da denne Ordre selvfølgelig blev efterkommet, var dermed det sørgeligste Felttog endt og beseglet.

Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv.

Ved D. H. Wulff.

(Sluttet.)

22. Til Bodum Sognekalds Historie.

I Ny kirkehistoriske Samlinger II. Bind S. 335, 534 og 539 har Biskop P. Chr. Kierkegaard meddelt tre Aktstykker af 1460—70, 1512 og 1550 efter Originalerne i Aalborg Bispearkiv til Oplysning om Jordegods, der laa til Bodum Sognekald i Thy. I samme Arkiv findes endvidere flere Aktstykker vedrørende dette Emne, som nedenfor meddeles, da de dels fortsætte ovennævnte Efterretninger, dels turde have Interesse i og for sig selv. Originalerne, der alle ere paa Papir, tydelig skrevne og velbevarede, aftrykkes her i kronologisk Orden.

1.

1551. Wy effther^{ne} Peder Skreder y Barsløff, then Tiidt Domer tiill Refsherritz Ting, Niels Tamssen y Sinderop, Jens Nielsen y Barsløff och Christen Schriiffuer y Hurop giøre alle witterliggt, att Aar effther Gudz Byørdt m d l j Leffuerdag nesth effther wor Herris Himelsferdz Dag war skikitt for oss och for mininge Mend, som for^{ne} Ting søgte, Jørgin Smidt y Idbud, bedis och fick en fullt Tingswitthne aff otte troffaste Dannemend, som er Christen Laurisson, Christen Jenssen y Ydbud, Las Smidt y Tuollom, Pouill Nielssen y Skybstedgord, Esben Jenssen y Ydbud, Christen Hardbo och Knud Jepssen y Tuollom och Jens Sortt y Doffuer, huileke for^{ne} otte Danne-
mend alle samdirectelig wonde med Helgens Eed och opract Finger, att saa lengj som thennom myndis, thaa haffuer then

Støcki Engh, som Jørgin Smidtt haffuer legindt y Brokier, weritt brugitt tiill then Gordt, som Jørgen Smidt nu wdj boer. Somme aff thennom mindis y xl Aar oc somme y l Aar och siiden huer effther syn Alder, som thennom kand myndis eller spørge aff nogen theris eldre, thaa for^{ne} Støckj Engh weritt brugitt tiill for^{ne} Jørgin Smidz Gord y en roelig Heffuitt wlasth och wkierdt y alle Made. Item wonne och saa for^{ne} Jens Sortt, Las Smid, att samme Støckj Eng haffuer legiitt tiill Bodom Land paa otte Skafft neer. Attj saa wonde, stad-fester wy med woris Indzegler.

2.

1556. (Senere Afskrift.) Jeg Niels Morsingh, Sogneprest thiill Bodum, kindis och giører alle vittherligt medt thette mitt obne Breff att haffue affnammit tbiill migh thisse epher^{ne} Breffue. Først it Thingsvinde paa Udtmarch; Albrit Schiels Breff paa Errybøll; Item it Thingsvinde paa thi Agger y Sindrup March; Las Lauritzens Breff paa nogedt Jordt; Her Giliffis Breff paa Prestegaardtz Udtgift; item v Breffue paa Flarup March; item Breff paa Closter Hoffue; item Landtzthingsdom paa Tyndt (o: Tiende); item iiij Thingsvitner paa thi fyre Gaarde, som liger vdi Bodum; item ij Breffue paa Russesett; item it Vitne emodt Niels Kragh; item it Thingsvinde paa thendt Thieniste y Kierchenn; item Her Mogens Gøies Dom paa Enge y Flarup; it Vinde paa Errybol y Vestermarch; ij Breffue paa thendt Hede vesten Brokierdt; item Lagheffuitz Breff paa Bodum Prestegaardt. Thisse for^{ne} Breffue beplicter ieg migh och mine Arffuinge att holle thiill Stede wskadt y alle Maade, och antuorde fra mig och mine Arffuinge, naar att anthen Otthe Brade eller nogen paa kon. Matt.s Vegne begerindis er och viill bruge paa Eindoms Vegne. Till ydermere Vindisbiurdtt haffuer ieg truct mit Signet nedan paa detthe mit obne Breff. Datum Vesteruigh Søndagen exaudi aar mdlvj.

(1593. Neden under ovenstaaende Afskrift er dernæst tilføjet: Att jeg Christenn Jensen, Sogneprest thiill Bodum, Ydeby och Hurup Sognere, haffuer anamit aff hederligh och høilerdt Mandt Mester Jacob Jensen Holm, Superintendent vdi Vendelboe Stict, en obne beseglede Papyrs Breff liudendis om huis Breffue sallige Her Niels Morsingh haffuer annamit Ordt fra Ordt, som forskrefuit stander, bekiender ieg medt

min Signet her neden paa tryct och egne Handt vnderschrefuit. Datum Nychiøpingh thendt 6. Martij Aar 1593. Christen Jenssen med egen Hand.)

3.

1563. Jeg Otthe Brade thiill Knudstrup, kong. Matt.s Høffuitzmandtt paa Olborriighus, kendiis och gjør wiittherliig for alle mett thette mitt obene Breff, att ieg paa kong. Matt.s min allernadiigsthe Herris Vegne ehr hederliig Mandtt Her Niels Morsing, Sogneprest vdj Bodem Sogenn, hanns fuld fry Hiemell och Thiillstander thill hanns Prestegarde mett andere anexerett Garde och Boleggher, som liigghe thiill hans Prestebord mett all theris Fryheder och Retthiigheder, som ther aff Arildtts Thiid thill legiitt haffuer och nu thiill liigghe. Och ther som nogenn findis att haffue nogen Thilltall thiill for^{ne} Her Niels Morssing for same Gorde och Bolegghe, som hand nu y roliig Heffd och Were haffuer, tha er ieg hanns fry Hiemell och Thiillstander vdj alle Made, inn thiill saa lenghe, att ieg bliffuer steffnett och kalliitt och bliffuer meg affwunden y Dhom och Rett paa kong. Matt.s Wegene. Tiisligeste ehrr ieg och hans fuld fry Hiemell thiill hues Guotz, som hand haffuer anamitt thiill segh paa kong. Matt.s Wegne epher thenn Thyff, som bleff hengtt aff hanns Staffnn, inn thiill saa lenghe same Guotz bliffuer meg paa kong. Matt.s Wegne affwunden y Dhom och Rett. Thiill Windisbyrdt trøcker ieg mitt Singnett nethen for thette mitt obene Breff. Datum Olborriighus Torsdagens nest epher Søndagen Inuocauitt Aar mdlxiiij.

4.

1570. (Senere Afskrift.) Vij Frederich dend anden, med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Vendis og Gottis Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarnn og Dytmersken, Greffve udi Oldenborg og Delmenhorst, gjøre alle vitterligt, at denne Breffviser Her Niels Morsing, Sognepræst till Bodum og Yby Kierche, haffver beret for os, hvorledis att Hurup Kierche haffver væred Annex till for^{ne} Bodum og Yby Kiercher, till saa længe Hr. Thomas Michelson, som var Sognepræst till samme tre Kiercher, døde og affginge og tvende Capellaner, som hand haffde till for^{ne} Kiercher, efter hans Død tillholde dennem at være deris Sognepræster, den ene till Bodum og

Yby Kiercher og den anden till Hurup Kierche, da, efterdi Hurup Kierche nu er ledig og vi forfare, att det Sogne icke er saa formuende, att det kand holde sin egen Sognepræst, haffve vi aff vor synderlig Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort obne Breff unde og tillade, att Hurup Kierche alltiid hereffter skall være og bliffve Annexe till for^{ne} Bodum og Yby Kiercher, dog saa, at dend Sognepræst, som nu er og hereffter kommandis vorder, skall være pligtig at holde en god lærd Mand till Capellan, som duelig og beqvem er udj Læffnet og Lærdomme og kand hielpe at giøre Tienniste till for^{ne} Kiercher, paa det Sognefolchet icke skulle i nogen Maade bliffve forsømmede. Thi forbyde vij alle, ihvo de heldst ere eller være kunde, serdelis vore Fogeder, Embedtzmend og alle andre for^{ne} Sogneprest till Bodum, Yby og Hurup Kiercher, der nu er og hereffter kommandis vorder, herimod paa for^{ne} tre Kiercher, efftersom forskreffvet staar, at hindre eller i nogen Made Forfang att giøre under vort Hyldist og Naade. Giffvet paa vort Slott Kiøpnehaffnn dend 3. Dag Martij Aar mdlxx. Under vort Signett. Friderich.

Neden under Afskriften er tilføjet: Denne er en rigtig og sandferdig Copie aff den allernaadigste meddeelte Kongebreff, hvilchet bekrefftis med voris Zigneters Undertrøchelse sampt Henders og Bomerchers Undertegnelse, og er voris allerydmygste Begering her hos till hans velædle Høyærværdighed voris elskelige kiere Biskop, hand for Guds Æris og hans Menigheds Opbyggelses Skyld vilde tillholde voris kiere Sogneprest, Her Saxo Henrichsøn¹⁾, att hand effter ældgammell Vedtegt og Vaanlighed beskicker os en god, dygtig og skickelig Capellane, som effter hans kongl. May. høllofflig Ihukommelse allernaadigste Villie og alvorlige Befalning kand hielpe at giøre Tienniste, paa det disse trende Guds Menigheder icke aldt for meget og ofte skulle bliffve opholdte og forsømmede; till med kunde Deignen best og beqvemmeligst obagte det Embede, hvortil hand er kaldet. Vi nest den allerhøiestis tryge Beskiermelsis Ynskning forbliffver hans vellædle Høyærværdigheds allertiennist beredskyldigste (derefter følge Underskrifterne, men uden Angivelse af Sted og Tid).

¹⁾ Var Præst her 1695—1733.

5.

1578. Jeg Malthi Jenssen till Holmgaardt gjør witterligt for alle met thette mit obne Breff, thet ieg haffuer giordt en wenlig oc wigienkallendis Mageskiftt met hederlig Mand Her Niels Morsing, Sogneprest y Boddum, at hand skall haffue till sig oc effterkommendis Prester y Boddum thet Eng oc Iordt y Braakier liggendis wester y Marcken, som ieg haffuer till myn Baal y Boddum, som Chresten Jull nu y baaer, till euindeligh Eye. Och ther emod skall ieg haffue aff hannom met Lensmandens Samtøcke aff Prestegaardtz Egendom ett Stycke Vdmarkis Iordt, som hannom bleff tilskiftt og dog icke kand brugge thet till Prestegaarden, for thet ligger hannom for langt fraa Haanden. Thi beplicter ieg mig oc myne Arffuinge at frij, hiemle oc tillstaa for^{ne} Her Niels Morsing oc effterkommendis Prester y Boddum for^{ne} Eng oc Iordt for huer Mandtz Tiltale, som ther paa kand tale med Rette. Oc huis saa skeer, thet for^{ne} Eng oc Iordt bliffuer hannom eller effterkommendis Prester i Boddum affuonden eller formynt for met Rette, tha beplicter ieg mig oc myne sande Arffuinge at vdligge for^{ne} Her Niels Morsing saa møgit saa gott Eng oc Iordt igien eller oc wbehindret antuorde hannom sit eget Iordt og Eng igien, som ieg nu fanger aff hannom. Till Windesbyrdt træcker ieg mit Signet neden paa thette mit obne Breff oc tilbeder ieg Her Iens Nielssen, my Sogneprest y Møborg Sogen, at besegle met mig. Datum Holmgaardt thend 3. Dag Aprilis Aar 1578. Malthii Jenssen med egenn Handtt.

6.

1585. Jeg Luodwig Munck Olloffsenn till Quistrup, kong. Mayt.s Lensmand paa Ørum, kindis och gjør witterliigt for alle med thitte mit opne Breff, att ieg paa kong. Mayt.s min aller-naadigste Herris Wegne er hederlig Mandt Her Niels Morsing, Sogennprest i Bodum Sogenn, hans fuld, frie Hiemell och Tilstande till hans Prestegaardt medt anderre anexeritt Gaardt och Buolegger, Mølle, Ager och Eng, Lyngslett, Thørregrofft, Feegang, Fiskevandt, Udemarck och Indmarck, wott eller thørtt, mett all hindis Rett och Rettighiedt, som nu tillegger och aff Arildz Thiedt tillliggit haffuer, verre sig y huadt thitt er eller neffniis kandt, inthet wndtagitt med alle i nogenn Madde. Och dersom nogenn findis att haffue nogenn Tiltalle till for^{ne} Her

Niels Morsing for nogitt, som hand nu i Hand och Hyffdt haffuer och aff gamell Thiedt hafft haffuer, thaa er ieg hanns frie Hiemell och Tilstandt ther till i alle Made, thill saa lengj att ieg ther till bliffuer luoglig stöffnitt och kalit och bliffuer mig paa kong. Mayt. Wegne afvondenn i Dom och Rettergang. Thill ydermier Windisbiurdt haffuer ieg min Zignett her wnder thrycktt och medt min egen Handt wnderskreffuit. Datum Ørum thenn 16. October anno 85. Luduiig Munck medt egen Handt.

7.

1595. Maltzs Chrestennssønn vdy Østergaardt, Dommer thiill Reffs Heridtzthing, Niels Schriffuir y Kallerop, Chrestenn Lauridssønn y Sinderop, Maltzs Lassønn y Bodom giøre for alle wetterliigtt, att Aar 1595 Løffuerdag, som var den 6. Dag Septembris, paa for^{ne} Thing var skiekit Chrestenn Niellssønn vdi Bodom Bissgaard, eskit, bedis och finge itt fulltt Thingsvinde aff viij trofast Dannemenn, som var Chrestenn Lauridssønn y Sinderop, Chrestenn Jennsøn y Odgaardt, Madzs Vbbiissønn y Nørgaardt, Jenns Fiinnd y Øbby, Chrestenn Poulssønn y Øbby, Per Chrestennssønn y Vgleff, Matz Lassøn y Bodom, Las Niellssønn ibidem, huileke for^{ne} Danemend ther alle sandrectiig vonde, atthj saa stande for thennem her y Dag indenn Tingi den tridij Thing for^{ne} Chrestenn Niillssen och eskitt Kongens Thind hiem aff Hurop Sogennmend vdy Kierffue effther hans Festebreff och Kongenns Breff och Resses eller begirde sin Stedzmoll ygienn, om dy vilde niide denn Thengssell, dy thiill forne haffde, efftherdy dy icki er framkomen her thiill Thing aff Hurop Sogenn och holder denn Loffuue, derom thald var for denn guode Mandt erlige och velbørdige Erik Løcke, konlig Maytt.s Lennsmand paa Ørum Slott mett Vesteruiig, der aff Sognenn, som der er gaad aff dy ander Sogenn, hannd haffuir y Feste, dog Prestegaardenn y Hurop Sogenn her wdy vberørd. Var beuist mett Chrestenn Jennssen y Hurop, Per Laurissen y Reffs, attj gaff Hurop Sogennmend loglig Varssill for denne Vennde. Attj saa for os vonnde, stadfester vij mett vortt Signeth.

8.

1596. Mouritz Styggi tiill Holbeckgaardt, Lanndzdomer y Nøriutlanndt, och Gunde Schriffuer, Lanndztingshører ibm.,

giøre witherligt, att Aar epther Gudz Byrdt mdxcvj paa Wi-
 burig Snapslandztingh Thiesdagen y Lanndztingitt var skickitt
 erlig hederlig Mandt Her Chrestin Jemssen y Bodum hanns
 visse Bodt Jacob Woginssen paa thenn enne och hagde hiidt
 y Retthe steffnitt Chrestin Nielsseenn y Bodum Bisgardt paa
 then anden Side for ett Dielsbreff, hand lader sig affberøme
 offuer en hanns Thiener viidt Naffn Niels Laurissen y Ybye
 Prestegaardt att skall haffue forhuerffuitt for kon. Mai.s Thinde,
 endog for^{ne} Chrestin Nielsseenn icke skall haffue beuist, att ther
 nogin Thiidt schulle vere gangitt nogin Thinde aff for^{ne} Preste-
 gaardt, som haffuer veritt frie till Prestin y Bodum wdj the
 gamble Bispers Thiidt, och endnu thill thenne Dag, vundtagen
 thill Prestin y Bodum Prestegaardt alenne, minindis same
 Dielsbreff buorde macteløs atth uer och icke att kome for^{ne}
 Niels Laurissen thill Hinder eller Skade y nogin Made. Saa
 er for^{ne} Chrestin Nielsseenn icke møtt eller nogin paa thieris
 Vegne thenom att forklare eller vndskyldede. Och bleff fordi
 her saa paasagt for Rette, att thersom for^{ne} Chrestin Nielsseenn
 findis af for^{ne} Her Chrestin hiidt thill dette Landzting steffnitt
 och kallitt att uere, och icke handt er møtt, som for^{uit} staaer,
 tha finde vij epther saadann Leglighet for^{ne} Niels Laurissen
 aff same Dielle quitt att uere, indtill huem ther haffuer vdj
 atth sige, steffner paa nye loughligt, komer her och vill vere y
 Rette. In cuius rei testimonium o. s. v. Gunde Chrestensen.

9.

1601. Jegh Chrestin Nielsseenn vdy Bodum Bisgaardt kyndis
 och giør for alle vitherlig vdy thette mytt obne Breff, att effther
 som jegh och Hurup Sogunmendt er nu omenskomenn om dy
 otte Thøndir Biugh, som Prestin thill Hurup Sogin som kerligh
 Mandt Her Chrestin nu skal anamme, som kon. Matt:s haffuer
 ham beuiligitt dij same viij Thøndir Biug, schall desse efter^{ne}
 Mendt arligin yde och leffuere ham, som er Per Lauritzønn y
 Refffsgaardt thou Tøndir Biug, Chrestin Lauritzønn y Dalgaardt
 halffandin Tønde Biug och en Skip, Matz Vbyssønn ibm. en
 Tønde sex Skippir, Jenns Anderssen ibm. xij Skippir, Kierstin
 Persdattir ibm. en Thønd Biug, Søffrenn Lauritzønn ibm. en
 Tønde sex Skip Biug och Chrestin Munck y Refffs thou Skippir
 Biug, huilcke Kornn desse for^{ne} Mendt arligin her effer maa
 och schall yde och leuere for^{ne} Her Chrestenn for samme otte

Thønder Biug, som kon. Mattis haffuer hanom beuilgit. Att saa holis skall, stadfestir jeg mett mytt Singnett och met egin Handt vnderskreffuett. Actum Bodom Prestgaardt then 9. Dag Septembris ano 1601. Christen Nielsøn, E. Haand.

23. Bidrag til Skagens Kirkehistorie.

Ved Gavebrev, dateret Kalø Sabbato proximo ante dominicam Judica 1459, skjænkede Kristiern den første til Helligaands Hus i Aalborg St. Laurentii Kirke med Kapeller i Skagen med al kongelig Rente og Rettighed, »saa at de forse for^{ne} Kirker og Kapeller med saadan Præst og Kapellan, som Kirken kan forestaa og gjøre Sognefolket saadan Rede og Rettighed, som Sognepræst sit Sognefolk bør at gjøre af Rette« (Ny kirkehist. Saml. II 333—5), og ved Brev, dateret Aalborg sabbato trinitatis 1474, overdrog Biskop Jacop af Børlum Kaldsretten til Kirken til Helligaands Husets Broderskab (smst. 336—7).

Frederik den første paalægger Menigheden at yde den sædvanlige Rente og Redselskorn til Præsten i nedenstaaende Brev, der meddeles efter Originalen i Aalborg Bispearkiv.

Wij Frederich met Gutz Nade Danmarckis, Vendis oc Gottis Koningh, vduald Koningh til Norghe, Hertug i Sleswig, Holdsten, Stormarnn oc Dytmarsken, Greffue i Oldenburg oc Delmenhorst, [hilse] ether oss elskeligh Borgmester, Raadh oc menige Almwe wtj wor Kiøbestedt Skaghen kierlige met Gutth [oc] vor Nade. Vidher kiære Venner, at oss elskelig Her Lauritz Nilssen, Prior wdj then Heligeandz Hwss j Aaleburg vor [Kiøb]stedh, haffuer berett for oss, at en Part aff ether er genstendendis moodh hannom och er hannom och theris Sogneprest offuerhörighe for om then Rente och Retzelkorn, som Sedwan haffuer værít ther at wdgiffues j lang Tidt. Oc effterthij at wor kiære Her Father, Koning Christiern, huess Siæl Guth nade, tillagde st. Laurentii Kirke oc Capeller paa Skaghen til for^{ne} then Helgeandzhuss til fatige Menneskers Vphold, tha wile wij oc bede oc bywde ether met thette Breff, attj hereffther vtgiffue for^{ne} Renter oc Retzelkorn, som er fem Vendelbo Skr. om Aareth til ethers Sogneprests Behoff, som j pleyghe at haffue giffuet til tiss vnder wor Hyldest oc Nade. Oc huess j ydermere her effter bliffue ther moodh staendis oppaa, tha maa ethers Sogneprest thale ether til ther om met

Kirkeløghen, som thet segh bør. Datum j wor Kiøbestet Aaleburg Anno dnj mdxxvj sti Seuerinss Dagh. Vnder wortt Signet.

Udenpaa er skrevet med en samtidig Haand: Koningh Fredericks Broff om Schaffuen Kiercke paa fem Sk. Redzelskorn aff huer Mand annue.

Om Ydelsen af Tienden og dennes Fordeling haves nedenstaaende Kongebrev, der meddeles efter den af Fugtighed meget medtagne og hullede Original i Aalborg Bispearkiv.

Wij Christ[ian] mett Gwds Naade Danmarckis, [Norgis], Wendis och [Gottis] Koningh, Hertwg y Slesvig [och] Holsthen, Stormarrenn och Dytmerskenn, Greffwe wtj Oldenborgh och Delmenhorst; helse [ether] alle wore kiere Wnderssothe Borge-mesther och Raadt [och meni]ghe Almwe, szom biige och boer paa S[kaffu]jenn, metth Gwdtt och wor Naadhe; wiider, att for oss haffuer berett oss elsk^e Her Peder Jenssenn, Forstander wtj Hospettall y Olborig, [att wor] kiere Her Fader Konningh Frederiich (saliigh mett Gwdtt) mett andre framffarene Koninger [y Danm]arck haffue vntt och giiffwiitt thennom wor och Kronens Jurisdiction och Rettighedtt tiill [Skaff]ve Kierkie att were huos Hospetthall wtj Olborig, och Forstanderen haffuer ther mett Sogneprest til szamme wore och Kronens Kierkie, och beklagiitt forn^e Her Peder Jensen, [att man]ge aff etter siide offuerhørrige och wille icke redeliigenn och rettfærdeliighen tyendhe, som [the p]leye och pliigtiige ere att giore och giffwe, endogh wij haffwe ther om ladiitt wd[gaawor] Ordinantz, Breffwe och Beffaliingh offwer then gandske Riigie, att alle och hwer [ther haffwer] segh efftter redeliigen och rettfærdeliighenn att thyendhe, tha paa thet etthers Sogneprest kan herefter wiide synner redeliighen Forssiønn och Wnderhollinghe och wor och [Kronens Kierkie . . .] och forbøggis och wiidtt Magt holdis, tesligeste wore och Kronens Hospitall nogen Geneyth och Fordiell tiill the fattiige, siige Menniskers Wpholdtt, h[affue wij] nw saa forordineriitt och wille, att y endeliigenn retthe etter efftther rettfærdeliigenn [och] christeliigen att tiendhe, och samme Tyende skall skiiffthes vtj trie Partther, en tiill [Presten], en tiill Kierken och en tiill oss och Kronen, och then wor och Kronens Partt bliiffwe huos the fattiighe, siige Mennisker wtj

for^{ne} Hospittall, och ther szom nogen aff [etter] forhærder segh her emodtt och icke redeliigen giiffuer synner Tiende, szom the aff arildtz tiidt giorth haffuer, tha skall wor Borgemesther och Raadtt lade straffe offuer thennom szom thennom, wore Boedtt och Breff icke høre och liwde wille, och tage the ther nogen Wild, Wenskab eller Forsømmelsse for och ther komer nogen yttermere Klage for oss, tha wille wij tenche tiill att lade straffe offuer thennom, szom wiidt bør. Her wiide y att retthe etter effther, ladendis thet ingenlwnde. Giiffuiitt y wor Kiøbstedtt Wiiborgh Gwdz Løgwmssdag aar 1542.

Underskrevet *J. Friiss*, Cantzeler.

Foruden Præsten var der ved Kirken beskikket en Kapellan, som tillige var Rektor ved Latinskolen i Byen. Om dennes Stilling og Indtægter opbevares to gamle Skrivelser i Aalborg Bisperkiv, som meddeles her, da de indeholde ret karakteristiske Oplysninger.

I. 1555. Gratiam maximam et pacem a deo patre per Jesum Christum. Amen. Kyære Mesther Lauritz. Veed icke andet at schriffue Eder till om then Capelan, y ville skieke hid till oss oc om hans Løn, end som jeg schreff tilforne. Vill hand bliffue saadan som the andre, her haffuer været, ij eller iij oc besynderlig then, vij hadde sist, tha stunder ieg icke megit epter hans Komme. Thet meste saadan søger epter, thet er Peninge oc at tiene paa Orloff. Therfor haffuer ieg hertil gantske ringe haft Hielp aff thennom, men mere Harm oc Møde aff for thieris Sielffgodhet oc Gienstridighets Skyldt. Men kommer her en, som lader sig findes veluillig, ydmyg oc dandis, tha loffuer ieg Eder paa min Redelighet, att hand skal finde meg veluillig, ydmyg oc dandis emod seg igen oc hielpe hannem, huad jeg kand aff min yderste Formue. Kyære Mesther Lauritz, giffuer ieg Eder ydmygeligen tilkiende, at jeg formaa icke att holde hannem til Kost, thet loffuer ieg ingelunde, som ieg kand icke affstedkomme. Men vil hand bliffue saadan, som hannem byr att være, tha vill ieg giffue hannem al thet, ieg schreff Eder til om, oc saa tit, som hand vil gaa y Huse til meg, tha vill ieg diele met haunem, huad gott ieg haffuer. Jeg vil ocsaa, hand skal giffue meg sitt Breff paa then Tienist, vij bliffue forentt om, paa thet hand kand ther tage vare paa, oc paa thet at skal icke hiede saa, at hans

Tienist skal være vendelig eller for suar. Thij at all then Stund, Gud giffuer oc vnder meg sin Naade, tha vil ieg tage Tienesten til meg thet alder mest ieg kand offuerkomme. Kyære Mesther Lauritz. Loffuet ieg Eders kyære Hustru iij^e vsalthet Flønder, tha maa i vide, at ieg icke faaedt haffuer vden j^e, siden vij vore tilsamen y Høffringh. Nar Gud vil, ieg kand bekome saa mange, tha skall hun visselig faa them; thet ville ieg oc, i vilde sige hende. Vale semper prosper ac felix in Christo Jesu domino nostro amen una cum dilectissima uxore ac liberis totaque familia.

Schaffne feria 6ta post Dionisii anno saluatoris 1555.

Christicrnis Petri, minimus

Christi seruus.

Udskriften er: Pietate, doctrina ceterisque virtutibus ornatissimo viro ac domino Magistro Laurentio Nicolai Ripensis, V. D. S.¹⁾ suoque domino et fratri in Christo charissimo.

II. 1555. Gratiam maximam et pacem a deo patre per Jesum Christum. Kyære Mesther Lauritz! Giffuer jeg Eder ydmygeligen tilkiende, at ieg haffuer verett paa Schaffne Rodhuss for Borgmesther oc Raadt oc aff thennem grandgiffueligen forfaret om Capelanens oc Scolemesthers Vnderholding, tha haffue the saa suaredt megh: Disse xxvij Daler, som vij tilforn haffue giffuet vor Scolemesther och Capelane, them ville vij nu bytte emellom the Personer, som nu bliffue Capelan oc Scolemesther i saa Maade: Scolemesthren ville vij giffue ett Aar omkringh xij Daler foruden then Løn, som hand faaer aff Børn, oc desligeste skall hand være Byschriffuer oc tage Peningh aff huem hand schriffuer for; ther met kand hand vel fri seg, sagde the; men Capelane vill vij giffue xvj Daler om Aarit, oc I, Her Chresten, legger til ephther eders Formuge. Tha suared ieg saa: I Danemend, jeg vill gierne hielpe then Danemand, som bliffuer min Medhielp i Gudz Ord, aff min yderste Formuge; saa vil ieg giffue hannem 4 Daler om Aaret, ther til met vill ieg vnde hannem al then Tiende, som alle Embedzmend her i Schaffuen ære meg plictug et Aar omkring, thet er ett^e Flønder aff huer Embedzmand, som er Smed, Skrodder, Temmermand etc., saa ved ieg vell, at her findis vel xx; al

¹⁾ s: Vansalicer dioceseos superintenti.

then Rente vell jeg vnde hannem, huilket oc er en god Hielp. Item vill ieg giffue hannem en god Vorde¹⁾ Torsk, nar ieg tager min Tiende op om Aaret, item halff Sielegaffuen, som giffuis, nar hand begraffuer noget Ligh; paa thette alsamen vill ieg giffue hannem Breff oc Zigill, paa thet hand kand vere viss paa sin Løn aff meg. Jeg vel oc, at hand skall lade seg findis veluilligen til at vere y mit Forfald paa vort Embedis Vegne, huor ieg hannem Behoff haffuer oc huor oc nar ieg hannem tilsigendes vorder. Vale cum Christo, optime d. superintendens una cum dilectissima conjuge ac tota familia.

Schaffne raptim die d. Augustini anno Christi 1555.

Christiernus Petri, minimus

Christi seruus.

Udskriften er: Clarissimo viro ac domino magistro Laurentio Nicolai V. d. S. suoque domino ac fratri in Christo dilectissimo.

Kaldsbrev for Niels Madsen til Præst i Skagen.

Christiern Pouillssenn, Prior y thenn Helligannds Hospittallit y Aalborg, kiendis for alle med thenne myn egne Hanndskreff, att ieg haffuer aff Hospitalis Rettighet paa mynn Kalldis Wegne inndsatt oc thillskikiitt thenne Breuisser hederlige Mannd Her Niells Matzenn med Superintendentis M. Jørgenn Morthennssenns Raadt oc Samtyke ther thill med Borgemester och Raadz paa Skaffuenn thieris Samtyke effter for^{me} Her Niellsis Vocatz oc Electzbreff, the haffnom giffuitt haffuer, thill enn rett Soguneprest thill Skagesogenn oc Kirke att nyde och beholde synn Liffs Tid, och haffuer ieg ydermier loffuitt hannom mynn Collatzbreff der paa, nar her kommer hiid fraa Schagenn thill meg der om. In ejus rej testimonium sigillum meum hic impressum . . . Datum Aalborg die Francisci 1565.

Chrestenn Pouillssenn, Prest, Prior oc thy fattige Forstaander y konng. Mayst. myn alle nadigste Herris allmindellig Hospittall y Aalborg, kiendis och gjør witterligt for alle med thette mytt obne Breff, att effterdy thenn allmectiste euighe Gud haffuer nu kalld thenn fromme och kristne Mannd Her Krestenn Jacobssenn, som thill denne Dag haffuer weriitt

¹⁾ o: et Antal af 10.

Sogneprest oc Sielsørger thill Schaffue Kirke oc Sogenn wdaff thenne forgenngelig Werdenn oc for^{nne} konng. Hospitall y Aallburg er begaffuitt aff framfarnne Konnger y Danmark med samme Kirke oc Sogenn med alld synn Rett oc Rettighet, som for^{nne} Hospitall oc haffuer nøtt oc haffth thill denne Dag, thaa haffuer jeg for^{nne} Chrestenn Pollssenn paa for^{nne} myn alder-nadiste Herris konng. Maist. gode Behaff igienn kallditt thill enn rett Pastor oc Sielesørger y for^{nne} affgannenn Her Krestenn Jacobsseuns Sted thill for^{nne} Kirke oc Sogenn (med hederlig och høyledr Manndz Mester Jørgenn Marthenssenn Superintendentis wdj Vynndellboestikt oc ther thill med Borge-mester, Raadt oc menninge Sogenn paa Skaffuenn thieris Raad, Willi oc Samtyke) effter thenn Kalldzbreff enn anden from erlige kristenn Dannemand, som nu y lonng Tid haffuer weriitt Cappelann thill for^{nne} Sogenn oc Kirke wid Naffn Her Niells Matzenn, som er examinerit oc ordineritt aff synn rette Superintendent offuer Windelbostigt, huilckenn jeg nu met dette mynn obnne Breff samtøker, stadfester oc beuillger at maa were oc bliffue enn reett kristelig Siellesørger oc Sogneprest thill for^{nne} Skaffue Kirke oc Sogenn oc thenn med samme Kirke rette Prestegard oc all hinndis Tillegelse, Rennte oc Rettighet att nyøde, bruge oc beholde all thenn Stund oc saa lennge hannd sig holder oc skiker som en god, erlig, christelig oc euangeliske Pastor oc Sogneprest wdj Læffnit, Lerdom oc Willkord bør att gjøre effter denn hellighe bibellske Skrifftt oc euangeliske Ordinantz Lydellsse oc Inndholder oc ansier oc bekiender meg oc myne Effterkommer Forstannder y for^{nne} Hospitall i alle thillbørlige Made for thenn, ther rett jus patronatus thill samme Kirke oc Sogenn haffuer, oc for thenn, hannd haffuer samme Kirke oc Sogenn wdaff, oc forre oc fremme med Flidt forudenn Suig the fattige, siughe Folck i for^{nne} Hospitall thieris Gaffn oc Beste med denn Tiennd oc Rettighet, thennom aarligh thillfalder aff for^{nne} Sogenn, at thennom eller thieris Ombosmand oc Senndebud skier inngien Wskiel ther paa for hanns Skiølld eller nogit hannom er muligt att gjøre ther thill y nogher Maade, oc skiker sig thilberlig oc lader sig befindis welluilig effter synn Formoffue emod for^{nne} Hospitalis Forstannder oc thieris Senndebud met Huss, Øll, Mad etc. oc thillholder synn Sogne-follek met iderlige Thillraad oc Formaneng att were oc bliffue

synn rett Herskab oc Øffrighet hørig, lydige oc vndergiffne met alld Fræckt oc Hørsomhet, som dett seg bør. Thy bedher jeg for^{nne} Krestenn Pouilssenn som rett for^{nne} Hospitalis Forstannder oc thenn, ther rett jus patronatus paa kong. Maist. Wegne haffuer thill for^{nne} Skage Kirke oc Sogenn, alle for^{nne} Kirke Sognefolek, atty nu her effter giffuer for^{nne} Her Niells Matzenn oc inngen anden etthers Tinnd, Offer oc amdre Rettighet, som y etthers rette Sogneprest plictig er oc aarlighe pleir att giffue. Hannd skall igienn gjøre etter bode innden Kirke oc wdenn alt dett, enn ret Sogneprest oc Sielsorger sin rette Sognefolek plictig er med Rette. Giffuitt y Hospitalit i Aalborg die sti Martini effter anno dni mdlx quinto. Vnder mitt Indsegill.

(Uden paa er skrevet: Copie aff Her Nilssis Kaldsbreff paa Skauuen 1565.)

At Kapellaniet og Stillingen som Skolemester paa Skagen dog ogsaa senere vare forenede, fremgaar af nedenstaaende.

Al Glæde, Ære og Velstand ønsker jeg Eders velædle Højærværdighed Doctor Hendrik Bornemann, Biskop over Aalborg Stift, og glæder mig med Børn og ganske Hus over dette Lys, Gud har nu ladet oprinde for mig. Eders Ankomst til os her i Stiftet er mig, min Kvinde og os alle saa kjærkommen, at vi med saa stor Glæde tage mod Dem som mod en Guds Engel.

Velædle, højærværdige Fader! Min Tilstand her paa Skagen er ikkun ringe og slet, saa havde jeg ikke Skolen, da kunde jeg ikke her mig med Kvinde og Born opholde, som alle her i Stiftet nok er vitterligt. Fjorten Tønder Hartkorn har jeg af Skolen aarlig; men Kvægtienden, som hører til Skolen, har Hr. Hans i Bindslev i Tversted Sogn taget fra mig oc fæstet den af Skrивeren i Aalborg Hospital; men min Formand Hr. Gjert bekom den i sin Tid. Sognepræsten Hr. Povel har og skuffet mig; thi da jeg først kom til Menigheden, lod han mig fremmede og ubekjendte Mand, som ej vidste Stedens Beskaffenhed, kalde til sig og gjorde mig vis, at disse Onsdags Tjenester hørte mig til og ikke ham, hvorfor jeg gav ham min Haand, ej indbildende mig, at den ene Broder i Herren skulde bedaare og bedrage den anden. Alle Sognefolkene sige mig, at de Onsdags Tjenester høre Sognepræsten

til og ej Kapellanen, og at alle hans Formænd have betalt mine Formænd for de Onsdags Tjenester. Den forrige Biskop Fossius gjorde Hr. Povel den Tjeneste, tog dem fra ham og lagde dem paa Hr. Gjert uden nogen Betaling; men tilforn maatte Hr. Povel betale Hr. Gjert min Formand for disse Onsdags Tjenester. Indfalder jeg derfor i dybeste Underdanighed for Eders velædle Højærværdighed, stolende og forladende mig paa Eders gode Løfter, at I vil hjælpe mig til Rette og lade mig nyde det for de Onsdags Tjenester, som mine Formænd før mig bekommet have, saa og, at jeg den Kvægtiende, som Hr. Hans i Bindslev fra mig fæstet har, igjen bekommer; thi den hører Skolen til, og min Formand Hr. Gjert havde den. Jeg har 3 Tjenester hver Uge, Onsdag, Løvedag og Søndag, men Hr. Povel ikkun 2, Fredag og Søndag, om Vinteren, men om Sommeren 3; dog er hans Indkomst tre Gange saa god som min. Velædle, højærværdige Fader, fortænk mig ikke, at jeg skriver Eder til og ikke efter min Skyldighed kommer; jeg kan ikke denne Gang komme. Jeg er ene her paa Steden, og alle Tjenester ligge fast paa mig; thi Hr. Povel er rejst fra Menigheden og har nu været borte i en Maaned. Jeg fortryder intet paa Arbejdet, jeg har, med saa Skjel, jeg kunde have noget derfor til min, min Kvindes og Børns Underholdning. Jeg tror vor velædle, højærværdige Fader til, at han staar denne min underdanige Begjæring bi. Guds Fred og Beskjærmelse forblive stedse over Eders velædle Højærværdighed, Eders hjærtelskede Kjæreste samt kjære elskende Børn og ganske Familie. Herren velsigne Eder alle af Zion, som gjorde Himmel og Jord.

Skrevet af Skagen med Hast den 15. Oktober 1683.

E. V. Th. A.

Lauritz Bondesøn Vixøe,

Guds Ords Medtjener paa Skagen.

Neden under er tilskrevet med Biskoppens egen Haand: Herpaa fik Hr. Lauritz dette Svar, at hvad Tienden af Tversted angik, da, som den var lagt til Skolen, fik derfor at arbejdes forsvarlig med Ungdommen, saafremt ellers Hr. Lauritz tænkte at beholde denne Tiende og Skolen hos Kapellaniet skulde være konjungeret. Den Handel med Kvægtienden kunde tales om med Hospitalsforstanderen, at den kunde korri- geres, som og sket er. Med Tjenesterne imellem Sognepræsten

og Kapellanen fik det at blive med den Anstalt, sl. Fossius gjort havde, og gjorde jeg endnu derudi ingen Forandring. Hvis ellers Hr. Povel som Sognepræst misbrugte Kapellanens Arbejde og rejste bort i egne Ærinder, ej i Embedets Forretninger, det burde kjendes med Kapellanen igjen paa sine Maader. For sine haarde Terminer ellers med Skriften og Bedragen blev Hr. Lauritz alvorligen reprimenderet denne Gang.

24. Snedsted Sognekalds Annexforhold.

I Statskalenderen findes opført: »N. N. Sognepræst til Snedsted og ad interim til Nørhaa«, i det Resol. af $\frac{3}{9}$ 1864 har bestemt, at der af begge Sogne skal oprettes to selvstændige Sognekald; men det er ikke blot nu, at der er foregaaet Forandring med dette Kalds Annekeringsforhold. I Wibergs Præstehistorie læses nemlig under »Snedsted og fra $\frac{3}{6}$ 1825 Nørhaa«: »Snedsted horte tidligere til, men blev ved kgl. Brev $\frac{15}{11}$ 1622 adskilt fra Sønderhaa-Hørsted. Nørhaa var et Pastorat for sig«, og under Sønderhaa-Hørsted: »Snedsted var forenet med Sønderhaa og Hørsted til $\frac{15}{11}$ 1622 (efter nogle allerede 1579), da det fik sin egen Præst; maaske har det været taget fra og atter lagt til, som saa ofte.« Den Tvivl, der antydes ved disse sidste Ord, belyses nærmere ved nogle Aktstykker, der opbevares i Aalborg Bispearkiv, og hvorefter det rette Forhold nedenfor skal paavises.

I Aaret 1617 ytrede der sig i Snedsted Sogu, som allerede tidligere til Dels og midlertidig havde været bestyret selvstændig, Ønsket om for Fremtiden endelig at udgjøre et eget Præstekald, hvorom Henvendelse skete til Kongen. Denne gav da ved Brev af $\frac{11}{2}$ 1617 Befaling til Chr. Thott, Befalingsmand paa Skivehus, og Chr. Hansen, Superintendent i Vendelbo Stift, til at undersøge Forholdene og fælde Dom i Sagen. Brevet lyder saaledes:

Vi Kristian den fjerde med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konge. Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at eftersom der tvistes om Snedsted, Sønderhaa og Hørsted Sogne der udi vort Land Thy, om de bør af een Sognepræst at betjenes, da bede vi eder og ville, at I eder med forderligste Lejlighed derhen begive, indstævnendes for^{ne} Sag for eder udi Rette, granske og grangivelig forfare derudinden al Lejligheden og siden kjende og dømme, om for^{ne}

Snedsted, Sønderhaa og Hørsted Sogne bør og kan for Belejlig-
hedens Skyld annekeres tilhobe og af een Sognepræst betjenes,
og hvis I dennem udi saa Maader imellem kjendendes og døm-
mendes vorde, at I det klarlig under eders Signeter give fra
eder beskrevet, som I vil ansvare og være bekjendt. Dermed
sker Vor Vilje. Befalende eder Gud.

Skrevet paa Vort Slot Skanderborg

den 11te Februar Anno 1617.

Under Vort Signet.

Christian R.

Udskriften er: Os elskelige ærlig og velbyrdige Christen
Thott, Vor Mand, Tjener og Embedsmand paa Vort Slot
Skivchus, og hæderlig og højlærd Mand Mester Christen
Hansen, Superintendent udi Vendelbo Stift.

I Fortsættelse af dette Brev tilskrev Kansler Chr. Friis
den 16de Februar Biskoppen saaledes:

Min ganske venlig Hilsen forsendes med vor Herre. Kjære
Mester Christen Hansen, næst min venlig Taksigelse for alt
beviste Gode, hvilket igjen at forskyldte jeg altid vil findes
villig. Giver jeg eder venlig at vide, at nærværende Brev-
visere, Fuldmægtige af Snedsted Sogn, have været her til Hove
i den Agt og Mening at ville have ladet kongl. Maj., min
allernaadigste Herre og Konge, andrage og tilkjendegive om
den Lejlighed om for^{ne} Snedsted Sogn og Sønderhaa, som nu
omtvistes, om de af een Sognepræst bør at betjenes, beklagende
sig, at den Tid, samme Sogne vare tilhobe, da formedelst samme
Sogne vare saa langt fra hinanden beliggende, skal nogle
Mennesker uden Skjel og Skriftemaal være hendøde, og efterdi
Christen Thott og I allerede derom have fanget højbe^{te} kongl.
May.^s naadigste Befaling, at I eder derhen skulle begive og
forfare og dømme, om for^{ne} Sogne burde for Belejligheds Skyld
blive hos hverandre eller ogsaa adskilles, har jeg derfor eragtet
ufornødent at være, at højbe^{te} kongl. May. med samme deres
Supplikats skulde besværges, tvivlende intet paa, at baade
Christen Thott og I jo derudi samme eders Befaling forholder
og derudinden sententierer, hvis næst Gud til Ære kan være
efter kong. May.^s Brev, som I derom allerede bekommet have,
og vil hermed have eder Gud allermægtigste befalet.

Actum Skanderborg den 16de Februar Anno 1617.

Christen Friis, egen Haand.

Udskriften er: Hæderlig og højlærde Mand, Mester Christen Hansen, Superintendent over Vendelbo Stift, min gode Ven, ganske venligen.

Den 2den Marts tilskrev derpaa Chr. Thott Biskoppen saaledes:

Min venlig Hilsen forsendt med vor Herre. Kjære Mester Christen, gode Ven! Næst min venlig Taksigelse for alt godt, hvilket jeg altid gjerne igjen forskyldte vil.

Giver jeg eder venligen tilkjende, at jeg har bekommet kgl. May.s, min allernaadigste Herres Missive og Skrivelse, eder og mig tilskreven, formeldende om nogen Tvist imellem tvende Præster i Thy, som hans May. befaler os samtlig grangivelig at skulle forfare og siden give fra os beskrevet, hvis vi derudi kan kjende og forfare ret og billigt er. Og sender eder derhos hans May.s Missive, hvorudaf I ydermere kan forfare Mening, og har Mogens Kaas paa Ørum talt med mig, at ham syntes godt, vi kunde beramme det saa, at vi kunde mødes ved Ørum om en 3 Uger, hvorfor jeg beder eder, at I vilde rette eders Løjlighed derefter, at I kunde møde der nu paa Onsdag kommer 3 Uger, som er den 26de Marts førstkommende. Hvorfor min venlige Begjæring er til eder, at I nu strax vilde lade skrive Stævningen og forsegle den, og den maatte lyde til for^{ne} Tid, som forskrevet staar, og I saa med dette Bud vilde sende mig den, saa vil jeg sende mit Bud over til Thy og lade Stævningen forkynde for dem. Det kan intet ske førend den Tid, for Mogens Kaas bliver intet hjemme. Vil nu ikke videre umage eder med denne min Skrivelse, men vil hermed have eder Gud allermægtigste befalet.

Af Skivehus den 2den Marts 1617.

Christen Tot, egen Haand.

Udskriften er: Hæderlig og højlærde Mand Mester Christen Hansen, Superintendent udi Vendelbo Stift, min gode Ven, venligen.

Den i Overensstemmelse hermed udstedte Stævning lyder saaledes:

Eftersom vi efterskrevne Christen Tott til Boltinggaard, Befalingsmand paa Skivehus, og M. Christen Hansen, Superintendent udi Vendelbo Stift, have bekommet kong. May.s vor allernaadigste Herres skriftlig Befaling anlangende nogen Tvist og Uenighed, sig skal begive imellem tvende Præster og des

Sognemænd udi Thy, som er Snedsted, Sønderhaa og Horsted Sogne, om de af een Sognepræst kunde og skulde betjenes eller ikke, og højbemeldte hans May.^s Missive tilholder os, at vi med første Lejlighed skulle stævne begge Parter for os i Rette og graugivelig des Lejlighed forfare og derudi at dømme dennem imellem, som vi ville ansvare og være bekjendt, efter som hans May.^s Missive videre derom formelder. Thi stævne vi Hr. Niels Hegelund i Sønderhaa med nogle af de ældste og fornemste Sognemænd udi begge hans Sogne paa de andre Sognemænds Vegne at møde for os udi Rette ved Sønderhaa Kirke den 26de Marts førstkommende, tagende med eder hvis Breve, som I udi den Sag have at fremlægge. Desligeste stævne vi og for os i Rette Hr. Mads N. i Snedsted og Snedsted Sognemænd, saa mange, som have Hr. Niels Hegelund noget imod at sige eller udi denne Sag have ham noget til at tale, at de og møde til for^{ne} Tid og Sted, som forskrevet staar, med hvis Breve, de udi den Sag agte dem med at ville forsvare, og da derom at gaa, hvis Ret er.

Datum Skivehus den 11te Marts Anno 1617.

(To Segl trykt nedenunder.)

Uden paa er skrevet:

Mads Persen, Præst i Snedsted, egen Haand.

Har jeg Niels Hegelund læst denne Stævning, bekjender jeg med min egen Haand.

Læst i Snedsted Kirke og Sønderhaa Kirke i menige Sognefolks Paahørelse Søndagen den 23 Marts Aar 1617.

Anders Christensen Skriver, egen Haand.

Læst i Sønderhaa Kirke den 26de Marts A^o 1617.

Efter at ovenmeldte Møde var bleven afholdt og Beslutning tagen i Sagen, henvendte Chr. Thott sig til Bispem med en Opfordring til at koncipere Dommen, som det fremgaar af følgende Skrivelse:

Min ganske venlig Hilsen nu og altid forsendt med vor Herre. Kjære Mester Christen og synderlig gode Ven! Jeg takker eder venligen for alt godt, hvilket igjen at forskyldte jeg altid vil findes villig, udi hvis Maader I kan have godt af.

Kjære Mester Christen og synderlig gode Ven! Eftersom jeg tog Afsken med eder i Sønderhaa Præstegaard, at I vilde lade skrive den Dom færdig, som I og jeg havde faaet kong.

May.^s Befaling paa om den Trætte i Thy imellem de tvende Præster, hvorfor jeg nu har affærdiget dette mit Bud, at dersom samme Dom er færdig, at I da med nærværende Bud vilde have sendt mig den og sat eders Segl for den. Jeg tænker, der skal være tvende Domme, om Gjenparten vil have Magen dertil. Og synes mig for godt, om eder saa synes, at efterdi Kansleren har skrevet eder til om denne Lejlighed, at I da skulde skrive ham al Besken til, hvis vi derudi have besluttet, og derhos send ham en Udskrift ud af Hr. Niels i Sønderhaa hans aarlig Indkomst, som I viste mig paa Ørum, den Tid vi der vare forsamlede, saa kunde det des bedre vor Dom bekræftige, paa det at andre ikke skulde komme og berette det anderledes, som I vel selv kan tænke hvem jeg mener. Vil hermed nu og altid have eder Gud allermægtigste befalende.

Af Skivehus den 5te Avgust¹⁾ Anno 1617.

Christen Tot, egen Haand.

Dommen selv findes ikke, men derimod Udkast dertil med foretagne Rettelser, Udstregninger og Tilføjelser, hvorefter den kom til at lyde saaledes:

Christen Tott til Boltinggaard, kgl. May.^s Befalingsmand paa Skivehus, og Christen Hansøn, Superintendent over Vendelbo Stift, gjøre vitterligt, at eftersom vi have bekommet kongl. May.^s vor allernaadigste Herres Missive og skriftlig Befaling anlangende nogen Tvist om Snedsted, Sønderhaa og Hørsted Sogne udi Thy, om de bør af een Sognepræst at betjenes, og højbemeldte hans kongl. May.^s Missive tilholder os, at vi os derhen skulle begive indstævrende for^{no} Sag for os i Rette, granske og grangivelig forfare derudinden al Lejligheden og siden kjende og dømme, om for^{no} Sogne bør og kan for Belejligheids Skyld tilhobe annexeres og af een Sognepræst betjenes, og det klarligen under vore Signeter give fra os beskrevet, som samme hans May.^s Missive videre om formelder, og vi derfor have ladet indstævne for os at møde i Rette ved Sønderhaa Kirke den 26de Marts 1617 Hr. Niels Hegelund,

1) Dette maa vistnok være en Fejlskrift i Stedet for April; dels synes det nemlig underligt, om Brevskriveren skulde have ladet saa lang Tid gaa hen, før han fremkom med denne Opfordring, dels har Biskoppen uden paa Brevet skrevet: Rescripti 9. Aprilis et misi cum ejus tabellario sententiam sigillo meo munitam.

Sognepræst til Sønderhaa og Hørsted Kirker, og Hr. Mads Pedersøn, Sognepræst til Snedsted Kirke, med nogle af de ældste og »actigste« Sognemænd at tage med sig paa begge Parter, hvis de udi den Sag have at fremlægge, og da at gaa derom, hvis Ret er, som samme vor Stævning videre indeholder, saa mødte for os til bestemte Tid i for^{ne} Sønderhaa Kirke for^{ne} Hr. Niels Hegelund og Hr. Mads Pedersøn med Sognemændene paa begge Sider, og efter at kongl. May.^s Missive, saa ogsaa Stævningen ere blevne lydelig læste, fremkom først for^{ne} Hr. Niels Hegelund og indlagde en skriftlig Beretning lydende, som efterfølger: Eftersom ærlig og velbyrdig Mand Christen Tott til Boltinggaard, Høvidsmand paa Skivehus, og Christen Hansøn, Superintendent over Vendelbo Stift, have ladet citere mig at møde i Dag for dem i Rette i Sønderhaa Kirke med nogle af de ældste og actigste Mænd i mine Sogne med hvis Breve og Bevisninger, jeg kunde fremlægge, det Sønderhaa, Snedsted og Hørsted burde og kunde betjenes af een Præst, saa er dette mit Angivende, at jeg formener, det for^{ne} Sogne vel bør og billigen og kan betjenes af een Sognepræst. Først efterdi det er at bevise med en gammel Lavhævd, dateret Hassing Herredsting paa Mariæ Magdalenæ Dag Anno 1502, formeldende, at hæderlig Mand, Hr. Michel Christiernsøn, Sognepræst til Sønderhaa, at have indvord i sin Lavhævd Østergaard i Sønderhaa, som han da selv iboede, til en fri Præstebords Sæde til Sønderhaa Kirke med flere Gaarde og Gods i for^{ne} Sogn, item at hand indvorde Snedsted Præstegaard, som Las Svendsøn iboede, med alle hendes rette Tilliggelse for en fri Præstebords Sæde til Snedsted Kirke, og i lige Maade indvorde han Præstegaarden i Hørsted, som Peder Jensen iboede, for en fri Præstegaard til Hørsted Kirke med al for^{ne} Præstegaards rette Tilliggelse, som af samme Lavhævd ydermere eragtes kan. For det andet kan gjøres bevisligt med et Kollats Brev, dateret Aalborg Anno 1546, som ærlig og velb. Mand Axel Jull, den Tid Befalingsmand over Vendelbo Stift, har givet afgangne Hr. Niels Ovesøn, formeldende i sin Mening, at han skulde være ret Sognepræst til Sønderhaa med sine Annexer Snedsted og Hørsted Sogne, som af samme Kollats videre erfares kan. For det tredje kan bevises med en rigtig Copia af sl. højlovlig Ihukommelse Kong Kristians Brev, som Superintendenten i Vendelbo Stift ved Navn Hr.

Peder Thomissøn har underskrevet, hvilket der i sin Mening bemelder, at for^{ne} Hr. Niels Ovesøn har besøgt højbemeldte kongl. May. med velbemeldte Axel Julls Kollats, hvilken hans May. har stadfæstet, undt og tilladt ham at være ret Sognepræst til for^{ne} Kirker, med mere, samme Copia indeholder. For det fjerde er at fornemme af tvende underskedlige Tingsvinder, dateret Hassing Herredsting Anno 1546, at for^{ne} Hr. Niels Ovesøn har ladet læse for^{ne} Copia af højbemeldte hans May.^s Stadfæstelse. For det femte er bevisligt med et Tingsvinde, som Hr. Christen, den Tid Capellan til Sønderhaa, har forhvervet til Hassing Herredsting Anno 1556 Torsdagen for Palmarum, formeldende, at Jakob Jude havde Tovsting til Peder Andersøn i Snedsted Præstegaard for hans Gjæsteri; da skød for^{ne} Hr. Christen sig til for^{ne} Hr. Niels Ovesøns Lavhævd og Kollats, som kongl. May. havde undt ham, og til andre Kongens Breve, han havde derpaa. For det sjette er og med et vidtløftigt Vinde at bevise, hvilket ærlig og velb. Fru Karen Gyldenstjern til Torp med hendes egen Haand har underskrevet og af tolv fornemme Dannemænd forseglede, at min Formand, Hr. Simen Villatzen, er af Snedsted Sognemænd voceret og kaldet til deres Pastor og Sjælesørger. For det syvende da er der gaaet Brev og Kontrakt imellem for^{ne} min Formand og for^{ne} Hr. Mads Pedersøn i Snedsted udi Lensmandens Axel Vifferts og Hr. Jørgen Mortensøns Superintendents deres Nærværelse, at for^{ne} Hr. Mads skulde beholde Snedsted Kald alene, og dersom han til et andet Kald kunde forses, eller naar han ved Døden afgik, da for^{ne} tre Sogne at komme igjen under een Præst, som de hertildags altid været have, med mere, samme Kontrakt indeholder. For det ottende er med Bispens Sendebrev til Provsten at bevise, det for^{ne} Hr. Niels Pedersøn har begjæret at maatte beholde Snedsted Sogn alene foruden Præstegaarden, og det af den Aarsag, at for^{ne} Hr. Mads formedelst vrang Beretning har forhvervet sl. Kong Frederiks, højlovlig Ihukommelse, Brev, at han skulde være ret Sognepræst til for^{ne} tre Sogne, og for hans Tid have for^{ne} tre Sogne altid været betjente af een Sognepræst: Hvilket jeg og med al Ydmyghed, Flittighed og Tjenstvillighed erbyder mig at ville gjøre og forrette, som jeg vil ansvare for Gud og være bekjendt for Øvrigheden. Og formener efter forberørte Lejlighed, at for^{ne} tre Sogne baade bør og kan, nu saa vel

som tilførn, af een Sognepræst at betjenes, og er herpaa en retfærdig endelig Dom begjærende, og at denne min enfoldig Beretning maa læses, paaskrives og indføres, i hvis for Retten sententieres og afsiges.

Actum Sønderhaa den 26de Marts Anno 1617.

Niels Hegelund, med egen Haand.

Til forskrevne Beretnings Sandfærdighed at bekræfte fremlagde for^{ne} Hr. Niels Hegelund ogsaa følgende Breve, som var et Lavhævd's Brev, givet Hassing Herredsting Aar 1502 Torsdagen næst for Sc. Mariæ Magdalenæ Dag, og et Kollats Brev af velb. sl. Axel Jull, Befalingsmand over Vendsyssel Stift, datum Olburgiæ in profesto sti. Matthiæ A^o dni 1546, formeldende blandt andet, at Hr. Niels Ovesøn skulde være ret Sognepræst til Sønderhaa med sine Annexer Snedsted og Hørsted Sogne, ligesom det i for^{ne} Hr. Niels's Beretning er indført, med nok en Copia af sl. højlovlig Ihukommelse Kong Kristians Stadfæstelses Brev paa for^{ne} Kollats, givet Aalborg S. Matthiæ Apostoli Dag Aar 1540 paa det sjette, under Hr. Peder Tomissøns, fordem Superintendents over Vendelbo Stift, hans egen Haand, og derhos trede underskdelige Tingsvinder, dateret loco et tempore, som udi Beretningen er indført, bekræftende for^{ne} Kollats og Copia af højbet^e kongl. May.^s Brev at være læst til Hassing Herredsting, med nok en anden vidtløftige Vinde, givet og skrevet i Sønderhaa dominica cantate Aar 1579 under velb. Fru Karine Gyldenstjerns til Torp egen Haand med tolv lovfaste Dannemænds Indsegle, lydende blandt andet, at velbet^e Fru Karen Gyldenstjern aldrig havde været med Sognemændene efter Ordinansen at give Hr. Mads Pedersøn nogen Kald, men at de Breve, han havde, var nogen Stuebreve, og at menige Sognemænd af for^{ne} tre Sogne have efter kongl. May.^s Ordians udvalgt syv Mænd af hvert Sogn og givet dem Fuldmagt at udvælge og kalde dem en Sognepræst, og at de da med velb. Fru Karine Gyldenstjerns og Herredsprovstens Bevilging og Samtykke udvalgte og kaldede hæderlig Mand Hr. Simon Villatzen til deres rette Pastor og Sognepræst, og ej de vidste eller havde hørt, det den Dannemand Bispem derudi havde gjort Hr. Mads Pedersøn nogen Uret i nogen Maader, og ej Hr. Mads paaskød eller paastod, at han havde nogen Kald eller Kaldsbrev paa samme Sogne den Dag, med mere, samme Viude indeholder. Og ydermere fremlagde

for^{ne} Hr. Niels Hegelund et Kaldsbrev, givet i Sønderhaa Kirke Aar 1579 dominica judica, i sin Mening, at syv Mænd af Snedsted Sogn med Herredsprovsten paa menige Sognemænds Vegne i for^{ne} Snedsted Sogn udvalgte og samtykte hæderlig og vellærd Mand Hr. Simen Villatzøn at være og blive deres rette Pastor og Sjælesørger i Snedsted Sogn, med hvis ydermere indeholdes i for^{ne} Kaldsbrev. Nok fremlagde han et Kontrakts Brev, givet Aalborg Aar 1579 Tamperonsdag før Jul, mellem for^{ne} Hr. Mads Pedersøn og Hr. Simen Villatzøn udi velb. Axel Juls, kongl. May.^s Lensmandens, Bispens, Sognepræsternes og begge Borgmesteres Overværelse, underskrevet med for^{ne} Hr. Mads's egen Haand og hans Indsegl, i sin Mening, at han har afstanden al den Rettighed, han kan have med Kald og andet til Sønderhaa og Hørsted Sogne, og velvilligen undt og samtykt forskr. Hr. Simen Villatzøn, saa han skal dem nyde etc., og han derimod skal have, nyde, bruge og beholde Snedsted Sogn med Præstegaarden og al anden Præsterente etc., som for^{ne} Kontrakts Brev ydermere indeholder, hvilket og Superintendentens, M. Jørgens Sendebrev, som for^{ne} Hr. Niels ogsaa fremlagde, ydermere bekræftede, at for^{ne} Hr. Mads aldeles gjærne vilde nøjes med for^{ne} Snedsted Sogn, med mere, samme Sendebrev indeholder. Saa det for os noksom kundgjordes, at hvis for^{ne} Hr. Niels udi sin Beretning har indført, kommer overens med for^{ne} Breve, han i Rette lagde til at bevise for^{ne} trende Sogne, Sønderhaa, Snedsted og Hørsted, at have været annexerede og af een Sognepræst betjente indtil Aar 1579, for^{ne} Kontrakt ganget og gjort er mellem for^{ne} Hr. Mads Pedersøn og Hr. Villatz Nielsøn, som forskrevet staar.

Saa mødte nu i Rette til Gjensvar for^{ne} Hr. Mads Pedersøn med Mesteparten af for^{ne} Snedsted Sognemænd og da for Retten tog Eske Jensøn i Elsted udi Snedsted Sogn i Haand og gav ham dermed Fuldmagt at indlægge hans skriftlig Beretning og andre Breve, han agtede i for^{ne} Sag at føre med for^{ne} Hr. Niels Hegelund. Og først indlagde for^{ne} Eske Jensøn for^{ne} Hr. Mads Pedersøns skriftlig Beretning, lydende som efterfølger: Er det mig Mads Pedersøn, Sognepræst til Snedsted Kirke, min Beretning, at eftersom jeg er støvnet af ærlig og velbyrdig Mand Christen Tott, Befalingsmand over Skivehus Len, og hæderlig og højlærd Mand, Hr. Christen Hansøn, vores Biskop,

anlangende den Trætte, som Hr. Niels i Sønderhaa mig paaført har, i det han imod mig og mine Sognemænds Minde vilde sig med Kirketjeneste i min Kald indtrænge, som jeg formener imod Ordinansen og Recessen at være gjort, og beraaber sig paa, at Snedsted Sogn skulde være mig bevilget fra Sønderhaa, hvilke jeg med sandfærdig Kundskab vil bevise mig ret og lovlig til samme Kald at være kaldet, og jeg samme Sogn i atten og tyve Aar har med Kirketjeneste og andet mit Embede forestaaet, saa ingen med Rette skal have sig over mig at beklage, som jeg vil frit gjøre mit Skudsmaal til Sognefolk, hvorfor jeg formener, at mit Kald, som jeg saa lang Tid har haft, ikke bør mig at fratages, men at jeg maa nyde den Frihed som andre Præster, med mine Sognemænds Raad at tage mig en Medtjener, som kan søge Guds Ære og Menneskens Salighed med mig. Er jeg gjerne begjærende af den ærlige Mand Christen Tott saa og af vores kjære Biskop, at denne min ringe Forsæt maa læses og paaskrives og indføres i hvis Dom og Sentens for Retten bliver afsagt. Hermed min Signet undertrykt.

Actum Snedsted den 26de Marts A^o 1617.

Mads Persøn, egen Haand.

Dernæst fremlagde han en Vidisse af s. højlovlig Ihukommelse Kong Frederiks Missive til Superintendenten M. Jørgen Mortenssøn, skrevet i Aalborg A^o 1579 die 11 Maji med for^{no} Mester Jørgens egen Haand, under hans Indsegl, lydende i sin Mening, at, eftersom Hr. Mads Pedersøn underdanigst har ladet berette for hans Majestæt, hvorledes at M. Jørgen for nogen Aar siden skulde have forskikket ham til en gammel Præstemand ved Navn Hr. Christen Ebbesøn, og der han hannem har tjent for en Kapellan ved otte Aar, er for^{no} Hr. Christen død og afgangen, og Sognemænd have udi for^{no} Hr. Christens Sted udvalgt og kaldet Hr. Mads til deres rette Sognepræst, som han med deres Kaldsbrev beviste, og beklager, M. Jørgen skulde have præsenteret først en ved Navn Hr. Niels Svendsøn, som og i lige Maade har haft hans Maj.^s Forskrift til Bispen om Kald etc., og nu atter en anden paatrænge imod for^{no} Hr. Mads's Kaldsbrev, som af hans Supplikation her indelukket og tilskikket medføres, og hans May. efter slig Lejlighed bede og ville, at for^{no} Hr. Mads Pedersøn skal nyde og beholde de tre Sogne Sønderhaa, Snedsted og Hørsted, som

han i saa Maade er kaldet til og hans Formand for^{ne} Hr. Christen Ebbesøn for hannem haft har etc., med mere, samme Vidisse af kongl. May.^s Missive indeholder.

Nok lagde han i Rette for^{ne} Hr. Mads's Kollatsbrev, som velb. s. Axel Wiffert til Axelvold, kongl. May.^s Befalingsmand over Aalborghus Len, hannem givet havde, dateret Aalborg 17 December A^o 1579 under hans Haand og Indsegl i sin Mening, at, eftersom der har begivet sig Trøtte og Uenighed imellem Hr. Mads Pedersøn og Hr. Simen Villatzøn om Kald og Udvælgelse om Sønderhaa, Hørsted og Snedsted Kirkesogne i Thy udi saa Maade, at en Part af Sognemændene har kaldet Hr. Simen og en Part har kaldet Hr. Mads, og for^{ne} Sognemænd derom ikke kunde enes, ere de derom blevne forligte efter det Kontraktbrev, dennem imellem gjort er, som formelder blandt andet, at for^{ne} Hr. Mads skal have Snedsted Sogn og Snedsted Præstegaard med sin Rettighed etc. og derfor paa kongl. May.^s naadigste Behag bevilget og samtykket, at for^{ne} Hr. Mads maa nyde og beholde samme Snedsted Sogn og Præstegaard med mere, samme Kollats (Kontrakt?) indeholder.

Nok lagdes i Rette et Sognevidne af 24 Mænd, som vare Christen Madsøn i Elsted, Christen Mogensøn ibm. med deres Medbrødre, lydende i sin Mening, at Hr. Mads Pedersøn, deres Sognepræst, begjærede, at de vilde vidne med ham og give ham beskrevet, hvorledes han hertildags har handlet, skikket og haft sig hos dem, og at de med andre, som den Dag Kirken søgte, vunde, at for^{ne} Hr. Mads havde haft sig med dem udi By, Sogn og Grandelag, til Bryllup, Barsel og anden Samkvem ærligen, tugteligen og vel baade med Ord og Gjerning som en from, ærlig kristen Dannemand og Sognepræst, og paa sit Embeds Vegne i timelig Tid søgt Kirken og med Flid og Vindskibelighed prædiket og lært, uddelt de højværdige Sakramenter som en kristen, evangelisk Pastor, søgt de syge uden Forsømmelse med Flittighed, item med Lig at begrave handlet sig kristeligen og vel, saa de véd ham intet at beskyldte paa hans Persons og Embeds Vegne end det, som ærligt er, indtil nu i Aar den Dannemand er bleven svag og skrøbelig, da kan han ikke stande sit Embede for som tilforn, med mere, samme Sognemænds Vidne indeholder, givet Snedsted Kirke Aar 1617 den 2den Februar under atten Mænds Indsegl og Niels Bodsens og Jens Villatzøns egne Hænder.

Ydermere indlagde for^{ne} Eske Jønsøn en skriftlig Forsæt, lydende som efterfølger: Vi efterskr. Christen Matzøn i Elsted, Mads Pederson, Eske Jønsøn (med deres Medfølgere tilhobe 32 Mænd) er dette vores Beretning, at, eftersom vi ere stævnedes til Sønderhaa Kirke i Dag, som er den 26de Marts, af ærlig og velbyrdig Mand Christen Tott, kongl. May.^s Befalingsmand paa Skivehus Len, og hæderlig og højlerd Mand Hr. Christen Hansen, Superintendent over Vendelbo Stift, vor Beretning, hvorledes Hr. Niels i Sønderhaa vil sig i Snedsted Sogn og Hr. Mads hans Kald indtrænge, endog for^{ne} Hr. Niels har vel saa meget, han rundelig kan leve af, som er tvende herlige Sogne, tvende Præstegaarde med nogle Trælbønder, som ham svare med Arbejde, Skyld og Landgilde aarligen, som er 12 baade Gaarde, Huse og Bole, foruden hans Tiende, Offer og anden Herlighed, som hans Formand og han udi langsommelig Tid har levet rigelig og rundelig udaf, indtil nu han sig vædeligen, som vi mene, af en slem Gjerrighed uden billig Middel udi vort Sogn vil indtrænge, uanset at vi endnu have vores egen Sognepræst, som har været Sognepræst til Snedsted Kirke i atten og tyve Aar og, Gud være lovet, endnu prædiker for os, og vi ville besolde og lønne vores Sognepræst, han ogsaa med os og vores Besolding vil lade sig nøje. Men i de formere Tider, der alle 3 Sogne laa under én Præst, da blev der nogle af vores Forældre ynkelig foruden Skjel og Skriftemaal bortdøde, hvilket vi fattige Folk endnu befrygte os at maatte vederfares, besynderlig om Pestilens eller anden farlig Sygdom paakommer; da efter saadan berørt Lejlighed og efter at vi have haft Præst for os selv i 38 Aar og vi vil besolde og belønne vores Sognepræst, en Præst med os og vores Besolding vil lade sig nøje, sætte vi udi alle Rette og formene offer Ordinansen og Recessen, at vi maa have Præst for os selv og ingen at indtrænge sig mod vores Vilje og Minde i vores Sogn, og ere vi gjærne begjærende af den ærlig Mand Christen Tott saa og af vores Biskop, at denne vores ringe Forsæt maa læses og paaskrives og indføres i hvis Dom og Sentens, som bliver afsagt, og Fuldmagt give vi Eske Jønsøn i Elsted og Niels Bodson i Orup at bære denue vores Forsæt i Rette og tage beskrevet, hvad som de lovlige kan forliverve i den Sag. Dette til Vidnesbyrd have vi vores Signeter her undertrykt. Datum Snedsted den 26de Marts 1617. Med 27

Mænds Indsegl og fire Mænds, som ere Niels Bodson, Peder Nielsøn, Jens Vollisøn og Lauritz Persøn, egne Hænder underskrevet.

Saa fremkom ærlig og velbyrdig Mand Christen Høg til Todbøl med alle sine Tjenere i for^{ne} Snedsted Sogn og forment sig at være en af de bedste Sognemænd i for^{ne} Sogn, efterdi for^{ne} Todbøls Mark en stor Part er liggende udi for^{ne} Snedsted Sogn, hvilket han og strax med et Tingsvinde, som da blev læst, gjorde bevisligt, og derfor sig at have noget at sige i samme Sag, og gav tilkjende, at han efter slige Lavhævder, kongelige Breve og andre Dokumenter, som Hr. Niels Hegelund nu havde i Rette lagt, ikke kunde eller vidste at gjøre nogen Forhindring, at for^{ne} trende Sogne jo burde at annexeres i sin Tid efter Hr. Mads's Død, uden kongl. May. naadigst anderledes vilde derom forordne.

Dernæst gav for^{ne} Hr. Niels til Ansvar paa for^{ne} Hr. Mads's saa og Snedsted Mænd deres skriftlige Beretning og forment sig intet at have gjort mod Ordinansen, ej heller af nogen slem Gjerrighed, som de ham paasige, men at han var dertil lovlig fordret af sin Herredsprovst, som herom nylig havde bekommet sin kjære Biskops, M. Christen Hansens Skrivelse, med Lensmandens velb. Mogens Kaas's og for^{ne} M. Christens egne Hænder underskrevet, lydende, at han en Tidlang for Hr. Mads's store Skrøbeligheds Skyld skulde gjøre Tjeneste i for^{ne} Snedsted Sognekirke, og at han efter Ordinansen forment sig at have gjort Ret, at han havde ladet velb. Mogens Kaas, sin kjære Lensmand, se hvis Breve og Dokumenter, han havde om for^{ne} trende Sogne at skulle være annexerede, beklagende sig derhos storligen over den store Haan og Spot, hannem var sket paa Snedsted Kirkegaard, der han efter saadan Øvrigheds Forordning erbød sig at gjøre Kirketjeneste, at nogle af Sognemændene havde da ikke aleneste tillukket Kirkedøren for ham, skjult Nøglen og taget ham ved Armen og ledt og skudt ham ud til Kirkestetten, men med Trusel og onde Ord sagt, at han skulde pakke sig, eller der blev ondt af, som han mener sandfærdeligen med Tingsvinder at kunne bevises, med flere Ord og Tale etc.

Da, eftersom kongl. May., vores allernaadigste Herres Missive os tillholder graugiveligen at forfare, kjende og dømme, om for^{ne} Snedsted, Sønderhaa og Hørsted Sogne bør og kan

for Bejlegheds Skyld at annexeres tilhobe og af een Sognepræst betjenes, og det nu for os med en gammel Lavhævd, Kollatsbrev, kongelige Missiver og andre Breve noksommeligen bevises, for^{ne} trende Sogne for femten til hundrede Aar siden at have været annexerede og af een Sognepræst med sin Medtjener betjent indtil Aar 1579, for^{ne} Hr. Mads selv godvilligen har afstaaet og ladet sig nøje med Snedsted Sogn alene, som for^{ne} hans Kontraktbrev udviser, og det derhos befindes, at for^{ne} Snedsted Kirke er ikke diert videre liggende fra for^{ne} Sønderhaa Kirke end en god halv Mil og tilmed temmelig god Kirkevej uden Aaer, Bække eller anden Færlighed, ej heller for^{ne} Snedsted Sognemænd for os lovligen beviste, nogen af deres Forældre (som deres Beretning medfører) ynkeligen uden Skjel og Skriftemaal at være bortdøde (uden med en eneste gammel Mands Vidne og nytagen Bænkebrev, formeldende, et eneste Menneske for mere end 40 Aar siden uden Skriftemaal og Sakrament at være hendød), vidste vi ikke andet at kjende og dømme, end at for^{ne} trende Sogne, Sønderhaa, Snedsted og Horsted, jo vel for Bejlegheds Skyld bør og kan annexeres og af een Sognepræst med sin Kapellan og Medtjener betjenes, uden hans kougl. May. naadigst vil forunde Snedsted Sognemænd (som de og underdanigst vare begjærende) at mæe eligere og kalde dennem selv en Pastor og Sognepræst efter for^{ne} Hr. Mads Persøns dødelig Afgang.

In ejus rei testimonium præsentibus sigilla nostra suppressimus. Actum anno die et loco ut supra.

Saaledes var Sagen foreløbig afgjort; men heri skete snart en Forandring, i det der udgik følgende kgl. Brev, hvoraf Gjenpart findes, attesteret af Hr. S. Schandorph, 1677 kaldet til Præst i Snedsted:

Chr. IV gjøre alle vitterligt, at, eftersom Vi naadigst forfarer, at der begiver sig Tvist og Uenighed om Snedsted Sogn, saa Sognepræsten til Sønderhaa skal sig samme Sogn tilholde ville, og Bønderne i forskrevne Snedsted Sogn gjærne saa og paa det underdanigste og flitteligste derom anholde, at de maatte beholde nærværende deres Kapellan, som deres forrige Præst i hans Svaghed betjente, da have Vi naadigst og af Øvrigheds Naade undt, bevilget og tilladt og nu med dette Vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at forbem. Snedsted Sognemænd maa beholde samme deres Kapellan, Hr. Jens

Pouelsøn og han vorde deres Sognepræst, dog saa, at, dersom han ikke tilbørligen kan underholde sig af den rette Indkomst, hans Formand for ham havde, da skulle Bønderne, hans Sognemænd, videre selv lønne ham, eftersom billigt kan være. Forbydende alle og enhver forbem. Hr. Jens Pouelsøn og Snedsted Sognemænd herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Haderslev den 15de Novbr. A^o 1622.

Til yderligere Oplysning om Forholdet skal endnu tilføjes, at det af et Tingsvidne af Hassing Herredsting den 19de Februar 1685 fremgaar, at efter nogle gamle Mænds og Kvinders Udsagn har Sønderhaa, Hørsted og Snedsted været et samlet Kald, og at Hr. Mads var Hr. Christen i Sønderhaa hans Kapellan og var i Gaard hos ham, men siden fik hans Datter, og at da lod Hr. Christen ham beholde Snedsted Sogn med sin Datter, og boede de i Snedsted Annexpræstegaard, som nu er den rette Præstegaard, hvor altid tilforn havde boet Bønderfolk, og vandt Dorette Christensdatter, 86 Aar gammel, at hendes Faders Fæster Maren Christensdatter boede i Snedsted Annexpræstegaard, men, der Hr. Mads fik Præstens Datter i Sønderhaa, maatte hun med sine Børn af Gaarden, og der Hr. Mads døde, vilde Præsten i Sønderhaa tiltræde sit Kald i Snedsted igjen og prædike, hvilket Sognfolkene ham forhindrede, og rejste paa menige Sognemænds Vegne til Haderslev 1622 til Kong Kristian IV med Hr. Jens Pouelsen, som Hr. Mads i sin Svaghed betjente, to Mænd og fik Kongebrev, at de maatte beholde bemeldte Kapellan til deres Sognepræst, og da blev Snedsted først skilt ved Sønderhaa og Hørsted, som af Alders Tid havde været ét Kald, og der Hr. Jens Pouelsen døde, var igjen Tvist om Kaldet, og Præsten i Sønderhaa vilde have haft det igjen og rejste til Kjøbenhavn derom; men tvende af Sognemændene rejste med og fik Kongebrev, at Hr. Peder Jacobsen det beholdt.

25. En Præst skal holde sin Prædiken frit efter Hukommelsen og ikke oplæse den af Papiret eller skrevne Optegnelser.

Nedenstaaende Brevvexling, der meddeles efter Aktstykker i Aalborg Bispearkiv, indeholder et Menighedsmedlems Besværing over en Præsts Prædikemaade og dennes Besvarelse derpaa

tillige med Stiftsøvrighedens Resolution i den Anledning. Det skal kun tilføjes, at Besværingen efter sin hele Aand og Tone synes at være fremgaaet af en Misstemning mod Præsten, hvorom ogsaa andre Vidnesbyrd fra en anden Sag foreligge i Bispearkivet.

1. Velærværdige Hr. Magister Rotenburg!

For at maale hannem en knuget Maade fuld af al kristelig Omgængelse vil jeg endnu en Gang for alle hemmelig hos hannem ved dette lade fornemme, om han uden videre Væsen vil aflade den hannem uanstændige og her i Landene ubrugelige, samt for mig og flere udi Menigheden meget ubehagelige Maade med at oplæse sine Prædikener af de Seddelor eller Papirer, som han hidtildags har gjort; thi hvis han endnu herpaa til Gjensvar vil gjøre Forsikring om denne billige og pligtige Forandring, hvorved Guds Ære kan blive fremmet og hans egen Person elsket, saa skal de Klagemaal, som baade nu, da Provsten ventes her for at visitere Menigheden, saa og ellers altid siden derover kunde falde, blive indholdte og sparede. Men hvis han endnu skulde ville fremture i forrige ubehagelige Maade, saa er jeg nødt til publique for al Menigheden, baade nu hos Provsten saa og ellers siden paa andre højere Steder at fornemme, om saadan en her i Landene ubrugelig Prædikemaade mere hannem end andre smukke Præster og Guds Mænd er bevilget. Nu staar det til hannem selv at udvælge, hvilket han vil; men som en ret Kristen haaber jeg dog at han betænker, at det er en Naade af Gud, som ikke har betaget hannem den Ihukommelse, at han jo, naar vil, kan lære og huske sine Prædikener, hvilken ikke bør bortkastes eller misbruges. Det er hans Pligt i Følge af vor højpriselige Lovs pag. 218 Art. 4 at prædike uden saadanne medhavende Seddelers eller Papirers Hjælp. Det er hans egen Ære, at han ikke lader Magelighed eller andre verdslige Omhyggeligheder destingvere sig fra andre Præsters eller Guds Mænds nidkjære og behagelige Maade i dette Tilfælde, og det er til hans egen Salighed, at han afskaffer det, som den ringeste i hans Menighed saa billig kan forarge sig over. For Resten vil jeg befale hannem Gud og forbliver hans tjenstvilligste Tjener

Sæby d. 8de Oktober 1726. N. Lindom.¹⁾

¹⁾ Farver i Sæby, se Kirkehist. Saml. 3. Række II, 27.

2. Monsieur et tres honore amy!

Paa eders mig i Dag tilsendte Skrivelse tjener til skyldigst Gjensvar, at dersom onde Affecter, Had og Avind maa sættes til Side, falder al eders Paaanke hen af sig selv, og min Maade at prædike paa bliver da af ingen dadlet. Det er ikke at beskrive, hvad onde Affecter og Passioner kan gjøre, de kan bringe et Menneske ganske fra sig selv og betage ham baade Sans og Forstand, at han hverken kan se eller høre ret; thi det den engelske Kirkes proprium at recitere Prædikener ex chartis, som De behager at tillægge mig eller, at jeg skal bruge Deres egne Ord, den her i Landet ubrugelige Maade at oplæse sine Prædikener af de Seddeler eller Papirer, er jo langt fra min Maade og mere end jeg kan gjøre, ihvorvel, om jeg kunde gjøre det og derhos prædike og udføre min Prædiken med parrhesia og Eftertryk, var der endda intet ondt, men meget godt i det og det, som Doctor og Professor Dyrchop til St. Peders Kirke i Kjøbenhavn er særdeles lykkelig udi. Jeg tvivler ikke, at jo mon amy nogen Tid hørte den berømmelige Hofpræst i Kjøbenhavn Doctor Lütchen, nu sal. hos Gud, hans Maade at prædike paa, som stod paa Prædikestolen med sin Bibel, opkastede og læste deraf for det kongelige Hus Kjærnen af al hans Prædiken, og hvo vilde eller kunde dadle det! Der er mange Maader at prædike paa; thi Gaverne ere adskillige, men Aanden er den samme og Ordet det samme. Gud regere os da med sin Hellig Aand paa begge Sider, baade Lærere og Tilhørere, saa komme vi nok til Rette om Maaden at prædike paa. Ellers behager det mon amy i Morgen og siden paa andre højere Steder at besvære sig over mig, som han skriver, er det noget, som ikke skal anfægte mig, da jeg ikke gjør andet, end hvad jeg for Gud og al Verden agter at forsvare. Næst bedste Ønske forbliver jeg

Monsieur et tres honore amy votre tres oblige serviteur

N. Rotenburg.

Sæby d. 8de Oktober anno 1726.

3. Vølærværdige Hr. Provst!

Hvor nødig jeg har sat Pen til Papir for at besvære mig over Sognepræsten her ved Stedet, kan hosfølgende Kopi af

mit Brev til hannem af Gaars Dato videre udvise; men som han derpaa til Gjensvar ikke med gode har været at persvadere til at forlade den her i Landene ubrugelige og for mig og flere af Menigheden meget ubehagelige og kjedsommelige Maade med at oplæse sine Prædikener af de Papirer og Seddeler, som han hittildags har gjort, hvilket allerede har foraarsaget, at jeg nu snart et helt Aar omkring har skyet hans Prædikener, aleneste fordi jeg ikke over det kjedsommelige Syn paa ham skulde ærgre mig over, at Guds Ord saa magelig og ikke med større Arbejdsomhed efter den her i Landene af alle brave og lærde Mænd brugelige og meget behagelige Maade blev udtalt, saa har han absolute tvunget mig til at fornemme hos Deres Velærværdighed, om slig en ubrugelig og magelig Prædikemaade mere hannem end andre ypperlige, brave og smukke Mænd, baade af Biskopper, Provster og Præster, er bevilget. Thi er det saaledes, saa faar baade jeg og Resten af Menigheden antage det som en særdeles kjedsommelig Plage, Vor Herre har behaget at tilføje os mere end andre Guds Børn her i Landet; men skulde han ikke have dette Privilegium fremfor andre, saa haaber jeg, at hans Velærværdighed enten ved sin egen Myndighed, om den ellers kan formaa noget hos denne gode Mand, eller og nu til førstkommende Landemode ved Superiørernes højformaaende Assistense mager det saaledes, at Bogstolen paa Prædikestolen til sit sædvanlige Sted igjen kan blive henført og Sognepræsten tilholdt at prædike efter den Maade, som hans kongel. Majestæts allernaadigste Lov pag. 218 Art. 4 byder og befaler. Jeg kan nok ellers fornemme af hans Svar paa ovenmeldte min Skrivelse, at han nu vil nægte, at han ikke bruger disse Seddeler paa Prædikestolen, og det fordi han véd, at det er imod hans Majest.s Lov. Han véd og, at han hermed synder og forser sig imod Gud, der har givet ham Nemme og Ihukommelse nok til at lære og huske, naar han vil, og dog ikke bruger den. Han véd, Guds Ord ikke med saadan en Magelighed, men med større Arbejde efter den her i Landet brugelige Skik og Maade skulde og burde udtales, ja han véd og har fornummet, at han ingen Fornøjelse eller Glæde dermed har tilføjet sin Menighed; men for at faa rette Sandheds Oplysning herom, saa beder jeg, at hans Velærværdighed vil nu formaa sin Medtjener, ærværdige Hr. Ernst Hjerring, at udsige og tilstaa, hvad Umage og Flid han vil

have gjort sig for at faa dette afskaffet, ogsaa for Resten tilspørge dem af Menigheden, som er af Stand og Kondition (thi Resten tør vel ikke sige Præsten imod), om jeg herudi har beskyldt ham for Uret eller ej. Jeg skulde sandelig ikke taget mig dette saa nær, var det ikke endel, som meldt er, at jeg ikke uden Ærgernis kan taale at se saadan en utilladelig Magelighed af ham udi et saa betydeligt og magtpaaliggende Værk, endel og, at jeg har tre Børn, som under Rektor Mag. Andrup opdægges til samme Brug, hvilke jeg frygter for at skal lære og i Tiden holde sig til samme onde og mishagelige Vane, dersom de ikke nu se, at dette bliver afskaffet. Skal vi derfor her i Menigheden blive saa ulykkelige, at han skulde forundes denne Frihed, saa faar jeg i det mindste se til at holde mine Børn fra hans Prædikener, hvorledes det kan og skal gaa med os andre; men som det ikke er af hans Ihukommelses Skrøbelighed, det han nogle Gange og allersidst, da han efter Biskoppens Befaling indsatte Kapellanen, til Menighedens store Fornøjelse har udvist, men pur og bare enten af en utidig Magelighed eller ogsaa af en utilladelig Omhyggelighed for andre verdslige og forfængelige Ting, saa haaber jeg ogsaa at nyde en ønskelig Resolution og Ende herpaa, i hvilket Haab jeg slutter og med en Beskeden, enten til eller fra, mig til videre Efterretning herpaa tegnet venter mig dette igjen tilbageleveret. Forbliver saa næst guddommelig Anbefaling

velærværdige Hr. Provstes ærbødigste Tjenere

N. Lindom.

Sæby den 9de Oktober 1726.

4. Allerydmygst Erklæring.

Efter kongelig allernaadigste Konstitutioner og jus publicum maa ingen Haandværksmand mellere sig i det Haandværk eller nogen Mand i den Profession, han ikke har lært, og det er Apellis Regel: Ne sutor ultra crepidam; men hvad skal jeg sige, St. Hieronymus maatte klage i hans Tid, at enhver tog sig for at taxere Lærere og Præster og at foreskrive dem Lov; men det, Gud ske Lov, har jeg ikke nødig at klage; thi her er ikkun een af min Menighed, som uden al Undseelse enten for Gud eller Mennisken tager sig det for, muligvis fordi han har ikke andet at tage sig for eller bestille, og fordi han er

mig mal affectioneret. Det viser sig selv, at han gjør det af hadefulde Affecter; thi han klager nu efter 9—10 Aars Forløb over min Maade at prædike paa, og i det første Aar, jeg prædikede her, da Maaden var den samme, talte han vel og langt bedre, end jeg nogen Tid kan meritere, saa at af den samme Mund udgaar Velsignelse og Forbandelse, af det samme Hul det søde og det bedske, ligesom Hjærtet er til. Endelig giver den gode Mand sig saa blot, at enhver kan se, hvad han er importert for, ikke for Ordet, som alene bør regarderes, men for menneskelige Gebærder og Exteriorer, for Skallen og ikke for Kjærnen, for Curiositet og ikke for Realitet, da dog Troen kommer af Ordets Hørelse og ikke af Præstens Lader eller Gebærder, hvorfor jeg gjør mig en Samvittighed over at gjøre Forandring, da bliver den saadanne mindre behagelig, som agte ikke saa meget paa Ordets Kraft som paa Prædikantens Gestus; thi saa tager jeg min Bibel med mig og deraf godtgjør min hele Prædiken, i Haab om, at de kjødelige Sansers utidige Appetit derved skal kunne hemmes og Guds Ord faa Fremgang, beholde Prisen og Sejren alene. Lad dem saa over det kjedsommelige Syn, som han siger, ærgre sig, hvo som ingen Kraft føler af Ordets Hørelse. Men kortelig at besvare hans Beskyldning, da kan han ikke godtgjøre det, han siger, at jeg oplæser min Prædiken; der er, Gud ske Lov, flere, som har hørt mig prædike, end han. Jeg kræver hele Menigheden til Vidne og er forsikret, ingen siger det uden han og hans, som smækker alle ved een Hede. Den Bogstol, som han paastaar at skal flyttes, den stod her før min Tid midt paa Prædikestolen, og han kan finde en i St. Petri Kirke udi Kjøbenhavn ligeledes staaende for Præsten, og den bliver vel staaende for ham, ham nødspurgt. Den hans Erindring, at jeg skal prædike efter den Maade, som Lovens pag. 218 Art. 4 byder og befaler, er ganske uforuden; thi det gjør jeg jo og har aldrig gjort det anderledes; men vil han deraf argumentere og prætendere, at jeg skal fornøje hans Curiositet og prædike lige saa behageligt for ham som Sognepræsten til Vor Frue Kirke, saa farer han vild; umulige Ting maa ikke begjæres, han faar lade det blive ved det, som Lovens pag. 221 Art. 6 befaler. Alle hans touchente og bespottelige Expressioner, som, at han skyer Kirken og vil holde hans Børn fra Kirken for min Skyld, behøve til Svar en hel Prædiken; thi hvo est du, o Menneske, som vil

gaa i Rette med Gud, skal Gud derfor berøves sin Ære, fordi du ikke kan faa din Vilje; o, var dig, Gud lader sig ikke spotte, og jeg imod slig Spotten indflyr for min Person til alle upartiske og ret skjønnende, som har hørt mig prædike, og til al god Held har itzige Stiftamtmand, velbaarne Hr. Etatsraad Reitzer, selv hørt mig, saavel som hans Højærværdighed Biskoppen selv og Deres Velærværdighed selv, ja mange andre brave, berømmelige Mænd, som velærværdige Provsten i Venneberg Herred, Mag. Mumme, og andre flere, der nogle Gange uformodentlig ere komne i min Prædiken; saadanne brave Mænds Censur jeg ydmygst underkaster mig og beder om gunstig Protection imod alle ublu Skummelanter, ja, jeg kræver min Gud til Vidne paa, hvad Magelighed jeg har brugt ved Seddeler, som han saa ublu beskylder mig for. Dersom jeg var for Magelighed, saa gjorde jeg mig jo ikke den Umage at conscribere mine Prædikener, som hans Højærværdighed Biskoppen selv har set og imprimeret en af, men vel extemporeret, da jeg, Gud være æret, er ikke saa fattig paa Fundament og Materie, at jeg jo i saa Maade kunde tale noget over en Text, nu jeg har været 6 Aar Feltpræst og her i Embedet paa 10de Aar; men saa var jeg værre kommen med slige Skummelanter, og naar jeg gjør min yderste Flid med at concipere og conscribere mine Prædikener, og jeg da bruger en Seddel til memoriam artificialem, at jeg ikke skal gaa fra min Concept, som slige vilde have Plaisir af, vød jeg ikke, at der er noget usømmeligt, utilbørligt eller aldeles ubrugeligt i det; thi vi ere jo ingen Enthusioster, og jeg har kjendt mange brave, berømmelige Mænd, som har brugt den Maade. Gud se dog i Naade til sine forholdte Tjenere! Skulde slige Skummelanter, som saaledes tracterer Ordet og dets Tjenere, faa den Magt at reformere en Præst i saa Maade, drev de ham vel ganske af Prædikestolen omsider, i det han aldrig kunde prædike dem til Maade; men jeg haaber, Gud bøjer nok Øvrighedens Hjærter til at tage hans Tjenere i Forsvar, saa at deres Forfølgere faa deres Løn; dog langt fra, at jeg er hævnghjerrig for den grove Tort, mig er sket; jeg beder heller, at Gud den hellig Aand vil give ham den kristelige Tro og rette Forstand. Men de mange Guds Børn her i Menigheden, som over hans publique Formastelse og bespottelige Ophævelse her i Kirken bleve altererede, skamfulde og bedrøvede, burde

billigen ske nogen Solagement, hvilket jeg alt ydmygst henstiller til Øvrighedens Godtfindende og forbliver med bedste Ønske

Deres Velærværdigheds ærbødigste som skyldigste Tjener
N. Rotenburg.

Sæby d. 26de Oktober Anno 1726.

5. Velærværdige og højlærde Herr Magister!

Ikke kan vi nægte, at vi jo med Misfornøjelse have fornummet, samt læst de imellem hannem og Sr. Niels Lindom i Sæby formedelst, at han skal læse sine Prædikener op af et for sig paa Prædikestolen liggende Papir, forefaldne Tvistigheder og vexlede Stridsskrifter, og er vor Misfornøjelse end saa meget større, som her ikke aleneste lever en Præst med sine Tilhørere udi Uenighed, men Aarsagen til samme Uenighed synes ikke at kunne tilskrives Tilhørerne alene; thi ilvorvel Hr. Magister til Dels nægter sig at læse sine Prædikener op af Papir, og til Dels, som om hans Nægten ikke blev troet, med en og anden brav Mands Exempel, men fornemmelig med den udi England, hvor saa mange store og lærde Prædikanter findes, værende almindelige Prædikemaade vil forsvare Prædikeners Oplæsning af Papir, saa dog, hvad hans Nægten angaar, kan han, saa længe han har Bogstolen paa et saa usædvanligt Sted for sig staaende og saaledes, mens han prædiker, lægger sig over den, ikke undgaa, at man jo fremdeles bliver ved at sige, at han prædiker af Papiret; og hvad de af hannem til slig Prædikemaades Forsvar eller Undskyldning anførte Exempler dernæst er angaaende, da, som fremmede Landes og Nationers Skikke ej gaa os an, og det ikke heller kan være os tilladt udi en saa betydelig og hellig Ting, som Prædikeembedet er, at følge dennem og vige fra vores Lands og Loven selv samt og Kirkeordinansen stadfæstede Skik, saa have de Mænd her i Landet, af hvilke han vil sige sligt at være sket, været dertil nødte formedelst deres Ihukommelses Skrøbelighed og villet være samme Fejl bekjendt, samt faaet deres Superiorers Tilladelse at prædike af Papir. Og kan vel ikke noget saadant siges om Hr. Magister, som hverken har Fejl paa sin Ihukommelse eller skulde ville, at om hannem sagdes, at han havde slig Fejl. Derimod blev langt forsvarligere at følge deres Exempel, hvilke paa den ved Siden af dennem,

saasom udi alle Kirker i Danmark og Norge brugeligt er, staaende Pulpet eller Bogstol have liggende et Papir, hvor in subsidium memoriae kan med faa Ord eller Tegn være skreven de fornemmeste Momenta eller Divisioner af deres Prædiken. Videre bør heller ingen at gaa. Og om Hr. Magister vil sige sig ej at gaa videre, saa er det ikke nok, at han selv det siger; han bør og hindre, at andre ikke gives Anledning til at sige anderledes, og at mene sig at imponeres, hvilket for de fleste Mennesker er meget hadeligt. Ja, over alt bør han, og det saa meget mere, som han er Præst, betænke den Kjærlighed, som Paulus Apostel i det 14. Kap. udi Epistelen til de Romere og i det 8. udi den første Epistel til de Korinther vil, at man skal omgaa sin skrøbelige Broder med. Og ville vi i saa Maade have Hr. Magister kjærligen hermed ombedet og formanet, at, som han ved Lovens 2. Bogs 4. Kap. 4. Art., han og i alle Maader den allerunderdanigst efterlever, men fornemmeligen, paa det at dog slig Strid og Uenighed, samt den deraf rejsende Forargelse kan dog engang worde ophævet, lader Bogstolen flyttes og igjen sættes paa sit sædvanlige Sted i Prædikestolen, da vi derimod, hvis sligt ikke udi Følge af vores Bøn og Formaning sker, maa anse det enten for et Slags Selvraadighed og Egensindighed eller for en aldeles utilladelig Magelighed eller for en Hengivenhed til verdslige Sysler, og følgelig i Kraft af de os allernaadigst anfortroede Embeders Myndighed, omendskjønt meget ugjærne, paa en mindre behagelig Maade for hannem befale det alligevel at ske og ellers holde hannem til at efterleve Kongens Lov og gjøre, hvad han bør. Og vi ere

velærværdige, højlærde Hr. Magister hans
beredvillige Tjenere

Chr. Reitzer.

F. Thestrup.

Aalborg Slot den 18de December Anno 1726.

Mordet paa Jørgen Bramming til Lydumgaard.

Et Oprin mellem Herremand og Bonde.

Af Chr. Villads Christensen.

Den gamle Herregaard Lydumgaard i Vester Herred tilhørte i Aarene omkring 1690 Peder Klemmensen og hans Hustru Karen Christensdatter Vodde. De vare begge gamle Folk, da de købte Gaarden, og havde ingen Børn. I et gensidigt Testamente, som de oprettede i 1693, udtale de, »at ingen af dem enten paa fædrene eller mødrene, opstigende eller nedstigende Linje ved Arv eller Skifte nogen Middel er tilvoxen, de og hinanden ved deres Ægteskabs Tiltrædelse ingen Middel haver tilbragt.« Derfor ønske de, at de ringe Midler, som de ved den allerhøjeste Guds naadige Velsignelse have samlet i deres Ansigts Sved, skulle blive samlede, naar en af dem er afgaaet ved den tjenlige Død; og for at de ikke ved den dødes Arvingers Tiltrædelse skulle adsplittes til Skade for den efterlevende, bestemme de, at disse Arvinger skulle have en Sum af 200 Dlr. udbetalt en Gang for alle, og dermed lade sig nøje. Den længstlevende kunde da frit disponere over det øvrige. — Dette Testamente fik kgl. Konfirmation samme Aar.

Ikke længe efter døde Peder Klemmensen, og Enken var saaledes raadig over det hele Gods. Hun opsatte derpaa den 24. Januar 1695 et nyt Testamente, hvori hun først meddeler, at hun efter Bestemmelsen har udbetalt det ene Hundrede Rdlr. til sin Mands Slægtninge, og at det andet Hundrede ligger beredt, og derpaa fortsætter hun paa følgende Maade: »Saa

efterdi jeg ingen Livsarvinger haver, og jeg er ved høj Alder samt med stor Svaghed beheftet, haver jeg besluttet og indgaaet, som jeg hermed beslutter og indgaar, at naar jeg ved Døden afgaar, da skal Lavrits Nielsen Lunde, Borger og Indvaaner udi Varde, i Henseende til det Venskab og Fortrolighed, som bemeldte Laurits Nielsen Lunde min sl. Mand i hans levende Live bevist haver, saavel som og mig efter hans Død, saa jeg, næst Gud, kan lide paa ham i min Alderdom og Svaghed, være berettiget til alle mine efterladende ringe Midler og Formue, være sig den liden ufri Gaard Lydumgaard med al dens Tilliggende, samt Strøgods, med Huse og Ejendom i Kjøbstaden, aldeles intet undtagen i nogen Maader, i Henseende det næst Guds Bistand af min sl. Mand og mig er forhvervet uden ringeste Hjælp af vore paarørende eller Arvinger, hvoraf en Del mere haver skadet end gavnet os. Dog skal Lavrits Nielsen Lunde først foruden al retmæssig bortskyldig Gjælds Afbetaling lade mig hæderlig begrave saa og til min sl. Mands og mit Lig en muret Begravelse i Lydum Kirke bekoste, saavel som og til Lydum Kirkes Fremtarv to Hundrede Rigsdaler udi rede Penge erlægge, samt give til mine Arvinger to Hundrede Rigsdaler.« — I sin Interesse for Lavrits Lunde var Karen Vodde dog her gaaet videre, end hun var berettiget til; thi Danske Lov bestemmer udtrykkelig, at en Enke, som ingen Livsarvinger har, kan bortgive sin halve Hovedlod til hvem, hun vil, men ikke mere. Ganske vist blev der ofte givet Dispensation fra denne Bestemmelse, men i nærværende Tilfælde maa Øvrigheden ikke have fundet nogen Anledning til at gøre det; thi da Testamentet blev indsendt til Konfirmation, indstillede Kancelliet til Kongen at lade det forblive ved Lovens Bestemmelse og derfor ændre Testamentet saaledes, at Lunde kun fik Halvdelen af Enkens Ejendom, medens den anden Halvdel skulde tilfalde hendes rette Arvinger. Saaledes skete det ogsaa, og i denne ændrede Skikkelse blev Testamentet stadfæstet af Kongen den 11. Maj 1695.

Hvad der bragte Karen Vodde bort fra disse for en gammel og svagelig Enke saa naturlige Tanker om Testamente, Død og Begravelse, er det umuligt at sige og vanskeligt at forstaa. Men sikkert er det, at hun snart fik ganske andre Ting i Hovedet: hun tænkte paa intet mindre end at gifte sig igjen, og et Par Aar efter at hun havde gjort Testamente til Fordel

for Lavrits Lunde, sad hun med en ny Ægtemand paa Lydumgaard. Denne Mand var Jørgen Jensen Bramming.

Jørgen Bramming var Søn af Sognepræsten Jens Pedersen Vorgod til Bramming og Hundrup Sogne i Gjording Herred, og havde altsaa antaget sit Tilnavn efter sin Fødeby. En Søster til ham var gift med Præsten Christen Sevel i Darum. Selv havde han tidligere været Forvalter paa Ryssensten og i denne Stilling ikke aflagt tilbørligt Regnskab, hvorfor der efter hans Død fremkom Fordringer paa hans Bo fra de ryssenstenske Arvinger. Men ellers kendes intet til hans Fortid. Da hans Fader døde 1660, kan han ikke have været ganske ung paa den Tid, han blev Ejer af Lydumgaard; men hans hele Optræden i denne Periode tyder dog paa, at han endnu har været en Mand i sine bedste Aar. Vi gør næppe Bramming nogen Uret, naar vi antage, at det var Lysten til at blive Herremand, der fik ham til at ægte den gamle Karen Christensdatter.

Lavrits Lunde, der efter Peder Klemmensens Død havde styret Lydumgaard for Enken, søgte forgæves at hindre et Ægteskab, der jo berøvede ham Udsigten til selv at blive Ejer af Gaarden. Da Bramming drog derind som Herre, trak Lunde sig bort fra al Omgang med Herskabet og kom aldrig senere til Lydumgaard, saa længe Bramming levede. Men Bramming var ikke tilfreds med saaledes at have fortrængt sin Hustrus mangeaarige Ven. Han ønskede at faa det af hende tidligere oprettede Testamente omstødt og beskyldte derfor Lunde for at have benyttet sig af hendes Svaghed til at tilvende sig hendes Underskrift paa det; ligeledes beskyldte han ham for at have raadet egenmægtig med Enkens Gods uden at ville gøre tilbørlig Regnskab derfor, samt klagede over hans Omgang med hans og hans Hustrus Kopulationsbrev og over hans Bestræbelser hos Sognepræsten for at hindre deres Ægteskab. Til at dømme i disse Stridigheder blev der i 1697 nedsat en Kommission, bestaaende af Proprietæren Niels Nielsen til Endrupholm og Byfoged Lavrits Mortensen Fris i Ribe. Hvorledes deres Kendelse faldt ud, er ikke bekendt; Testamentet synes ganske vist at være blevet anerkendt, men Lunde har dog næppe været tilfreds med Dommen, da han senere klager over, at Niels Nielsen er hans aabenbare Uven.

Karen Vodde fik ikke megen Glæde af sit Ægteskab. Hendes Svagelighed tiltog, og i al den Tid, hun var gift med

Bramming, var hun næsten stadig sengeliggende. Kun ved Hjælp af en Stok kunde hun en Gang imellem liste omkring i Stuerne eller ud i Køkkenet, men allerede i mange Aar inden sin Død kom hun ikke udenfor en Dør. Hertil kom, at Bramming behandlede hende haardt; hun klagede selv ved en Lejlighed over, »at hendes Mand var ond ved hende, og hun intet kunde faa til Levned's Middel, som hun kunde være hjulpen med«; thi Bramming havde indført den Skik, at han selv stadig gik med Nøglerne til Madskabet, Spisekammeret og Kælderen i Lommen. Længe efter, da baade hun og Bramming vare døde, blev hun beskyldt for at have arbejdet paa at faa ham ryddet af Vejen; intet desangaaende blev dog lovlig bevist, og ingen Domstol fæstede Lid til denne Paastand; men det er dog ret troligt, at hun virkelig har følt det som en Lettelse, da andre paatog sig Gerningen og befriede hende for den strenge Herre.

Som Bramming var mod sin Hustru, var han ogsaa mod sine øvrige Omgivelser. Han pryglede Pigerne, og da overhovedet ingen kunde holde ud at være i hans Nærhed ret længe, skiftede Tjenestefolkene paa Lydumbaard meget hyppigt. Og ikke bedre gik det naturligvis de Bønder, som tjente under Lydumbaard, hvorfor det ogsaa, saa længe Bramming var Herre paa Godset, hørte til Dagens Orden, at Fæstere og Bønderkarle rømte bort fra Stavnen for at undgaa hans Plagerier. Dog var der endnu for megen Kraft og Selvstændighed hos de vestjyske Bønder, til at de skulde nøjes med dette passive Middel alene. De satte sig til Modværge imod ham paa alle Maader, og hele Brammings Ophold paa Lydumbaard var i Virkeligheden en uafbrudt og forbitret Kamp mellem ham og hans undergivne.

Vester Herreds Tingbøger fra disse Aar ere fulde af Vidnesbyrd om Brammings uophørlige Stridigheder med sine Omgivelser og hans Bønders Modstand imod ham: Bøndernes juridiske Raadgiver ved saadanne Lejligheder var sædvanlig Lavrits Lunde i Varde, der synes at have været en ret lovkundig Mand og ved Siden af sin Købmandshandel at have drevet en Slags Sagførerforretning. At han beredvillig stillede sin Indsigt til Bøndernes Tjeneste, naar det gjaldt om at bekæmpe hans Uven Jørgen Bramming, er jo naturligt. Men Bønderne indskrænkede sig ikke til at føre Kampen ved Hjælp

af Lundes Indlæg og Skrivelser, som vel ogsaa kun sjældent førte til noget for dem heldigt Resultat. De satte Vold mod Vold, og Aktstykkerne omtale jævnlig, hvorledes Bramming blev truet, udkældt og undsagt af sine Undergivne. Ved en saadan Løjlighed — da en Karl havde undsagt ham og derfor var bleven lagt i Lænker paa Lydumgaard, men om Natten var brudt ud af Fængslet, medtagende baade Laas og Jern, som han var sat i, — beklagede Bramming sig højlilg paa Herredstinget »for Gud, Rettens Betjente og ellers alle retsindige« over den haarde Skæbne, som ramte ham »fattige og fremmede Mand«, at han »saaledes Tid efter anden (som sket er) skulde angribes, udfordres, æreskældes og paa Livet eftertrages«. Men ellers synes han ikke at have frygtet for sine mange Fjender, ligesom han ikke i mindste Maade forandrede sin Opførsel imod dem paa Grund af deres Trusler. Men han traf sine Forholdsregler for at værge sig imod dem; han red aldrig ud om Dagen uden at have Pistoler ved Sæddelen, og om Natten lignede hans Soveværelse et Vaabenkammer. Hans Livflint og to Pistoler laa al Tid skarpladte og med Fængkrudt paa Panden foran Sengen, og paa et Bord ved Hovedgærdet laa to smaa Pufferter, ligeledes ladte. I Krogen ved Kakkelovnen stod flere andre Flinter og Fyrbøsser og paa Bjælken hang fem Pistoler. Bramming mente selv ved disse Forsigtighedsforanstaltninger at have sikret sig tilstrækkelig; da han en Gang blev advaret om at tage sig i Agt for de bortrømte Bønder, svarede han blot: »Jeg frygter dem ikke; jeg er lige saa beredt til at skyde som de.«

Bramming havde ikke været ret længe paa Lydumgaard, førend Forsøgene paa at rydde ham af Vejen toge deres Begyndelse. Hovedmanden i det første Aaraad imod ham var Smeden Christen Timsen i Lydum. Sammen med fire andre Mænd havde han »opsat sig mod sin Husbonde og paa mordiske Vis søgt hannem at ombringe«; paa hvad Maade de efterstræbte ham, vides ikke; kun om Christen Timsen bemærkes det, at han havde skudt efter Bramming, men det var rimeligvis først ved en senere Løjlighed. Alle fem bleve dømt til at gaa i Jern paa Bremerholm deres Livstid, men de unddroge sig Straffen ved at rømme bort. Christen Timsen vedblev imidlertid at føre Kampen paa Afstand, og formodentlig var det paa Grund heraf, at han den 24. Sept. 1697 blev dømt fra Livet.

I de nærmest følgende Aar boede han i nogen Tid i Byen Hostrup i Øse Sogn, og under sit Ophold her søgte han for-gæves at overtale en Skorstensfejer til at skyde Bramming; han lovede ham strax 20 Rdlr. for at gøre det, og stillede i Udsigt, at det ikke skulde blive derved, »for han regerer saa ilde med de stakkels Bønder«. »Her er hos mig«, tilføjede han, »den stakkels Mand Tue Bertelsen af Rærup i Skjul, som han saa ilde haver forjaget.« Tue Bertelsen var en af dem, der bleve dømt til Bremerholm sammen med Christen Timsen. Da det senere siges, at han er bleven dømt til Galgen, har han maaske ligesom Smeden fortsat sine Efterstræbelser mod Bramming. Ved kgl. aabent Brev af 18. Februar 1699 fik alle Øvrigheds personer i Jylland Befaling til at hjælpe Jørgen Bramming med at fange de fem domfældte, men det synes ikke at have hjulpet. I hvert Fald træffe vi baade Christen Timsen og Tue Bertelsen ovre i Vester Herred endnu flere Aar efter.

I Aarene omkring 1700 optoges Planerne med fornyet Iver af Bonden Hans Jakobsen i Store Frisgaard. Han henvendte sig først til Brammings Staldkarl og sagde: »Du kører og rider al Tid med Jørgen Bramming; skyd ham en Gang ihjel, saa vil jeg give dig 100 Rdlr.; og hvis du vil undrende, skal jeg skaffe dig en Hest, men hvis du vil blive her, skal jeg skaffe dig din Føde og Ophold her i Sognet et helt Aar.« Men den anden svarede: »Hold din Mund med saadan Snak; jeg haver nok i mine egne Synder at bære, Gud bevare mig for saadan ond Gerning at gøre.«

Villigere Øre fandt han hos en Mand fra Rødding ved Navn Anders Andersen Volch, der ogsaa en kort Tid tjente paa Lydumgaard. Hans Jakobsen bød ligeledes ham 100 Rdlr., og Terkild Nielsen i Lille Frisgaard føjede hertil for sit Vedkommende 20 Rdlr. eller den bedste Ko i hans Stald. Volch skød da efter Bramming, men opnaaede kun selv at blive dømt til Bremerholm for Stimandsgerning, hvilken Straf senere, den 5. Nov. 1700, blev skærpet til Stejle og Hjul. Disse Domme forhindrede dog ikke Anders Volch i endnu i mange Aar at leve et lykkeligt Familieliv i Ribe.

Hans Jakobsen Frisgaard havde stadig tænkt sig, at Jørgen Bramming skulde dræbes med Skydevaaben. I dette Øjemed holdt han selv et betydeligt Forraad af Kugler og Krudt i sit

Hus, ligesom han ogsaa endnu henvendte sig til adskillige for at faa Planen udført. Men da det lod til, at Bramming var særdeles vanskelig at træffe, havde han heller ikke noget imod at benytte andre Midler. En Dag, da han kom hjem fra Herredstinget, medbragte han »noget Forgift eller Rottekrudt, som var hvidt og glinsede«; han havde det i længere Tid hos sig og tilbød det til forskellige, uden at der dog viste sig nogen Lejlighed til at faa det anvendt. Tilsidst kom det til en Mand ved Navn Søren Jensen, der arbejdede som Tærsker paa Lydumgaard. Han gik til Kokkepigen og foreslog hende først ligesom i Spøg, at hun skulde komme det i Brammings Grød; hvis hun vilde gøre det, tilbød han at gifte sig med hende, og de kunde da faa hvilken Gaard, de vilde have, paa Lydumgaards Stavn. Men Pigen slog det hen. Kort Tid efter traf det sig, at den samme Pige fik Prygl af Bramming, og da Søren Jensen nu mente, at hun maaske var bleven mere villig, gentog han sit tidligere Forslag og denne Gang i fuldt Alvor. Men hun sagde atter nej, og Tærskemanden gik da hen og kastede Giften i Borggraven. Et halvt Aars Tid senere fik den samme Pige Lejlighed til atter at vise Bramming en lignende Tjeneste. Hun kom en Vinteraften efter Solens Nedgang op fra Ladegaarden, der ved den forbiflydende Lydumaa var adskilt fra Borggaarden, og saa da sin Husbond staa paa Broen, men paa den anden Side af Borggraven gik en Karl og lurede paa ham med en Bøsse. Hun kaldte da Bramming ind og fortalte ham, hvad hun havde set, men da ingen af de andre Tjenestefolk vare hjemme, turde de ikke gaa ud for at se, hvem Karlen var.

Hans Jakobsens ihærdige Anstrengelser førte saaledes ikke til noget Resultat, og han har da formodentlig indset, at et længere Ophold der paa Egnen ikke vilde være ham gavnligt. I hvert Fald træffe vi ham nogle Aar efter som Soldat i Holland ved et af de Regimenter, der i den spanske Arvefølgekrig udlejedes mod Frankrig.

Det havde hidtil kun været Bønderne fra Lydumgaards nærmeste Omegn, der havde efterstræbt Bramming. Imidlertid blev det dog en Gang imellem udtalt, at det egentlig var de »søndre« Bønder, d. v. s. Lydumgaards Fæstere i Jandrup og Aal Sogne, der stod bag ved Aaraadene, ligesom det væsentlig var fra dem, at de udlovede Pengesummer skulde komme. Det

viser sig da ogsaa, at da Mordplanerne igen optages efter Hans Frisgaards Forsvinden fra Skuepladsen, er det de søndre Bønder, der selv overtage Ledelsen, og at de nu gaa frem med en ganske anderledes Omsigt og Grundighed, end man før havde gjort.

Dette sidste Aaraad, der fuldstændig havde Karakteren af en gennemført Sammensværgelse, fandt Sted i Aaret 1702, og som Bevægelsens egentlige Leder træffe vi Fæstebonden Jep Hansen fra Jandrup. Han synes at have været en ret anset Mand. Øvrigheden nævner en Gang ham og hans Medsammen-svorne som de bedste af Lydumgaards Tjenere; Husbonden overdrog ham at indkræve Afgifterne hos de andre Bønder og bringe dem op paa Gaarden, og da Frederik den Fjerde ved Forordningen af 1701 havde indrettet Landmilitzen, blev Jep Hansen udset til Lægdsmand, en Værdighed, som han dog helst vilde være fri for, i hvilken Anledning han maatte til Varde for at søge Raad hos sin sædvanlige Konsulent Lavrits Lunde.

I Begyndelsen af Oktober Maaned henvendte Jep Hansen sig til sine Medtjenere i Jandrup, Jep Madsen og Peder Simon- sen, for at faa dem til at skyde Penge sammen til Brammings Mord. Den følgende Søndag var han ved Aal Kirke i samme Ærinde og indviede der blandt andre Tue Pedersen i Vester Vrøgum og Christen Christensen i Broeng i Planen. Da denne sidste spurgte ham, hvem der skulde udføre Gerningen, svarede han: »Hans Olufsen skal gøre det.« — Hans Forslag gik ud paa, at hver skulde yde tre eller fire Rdlr. til Sagen; men de andre maa ikke have fundet Behag i denne Frømgangsmaade; thi den blev atter opgivet, og Hovedmændene valgte at skaffe Pengene til Veje paa anden Maade, nemlig ved at laane en samlet Sum. 60 Rdlr. vilde være tilstrækkeligt, og disse Penge kunde faas hos en af deres mere velhavende Standsfæller, Hans Nielsen i Lydum, naar tre Mænd vilde indestaa ham for Be- løbet. Jep Hansen, Tue Pedersen og Christen Broeng gik da i Kavtion for 20 Rdlr. hver, og i Forening red de en Dag til Lydum. Da de kom ind til Hans Nielsen, og inden de endnu havde fremført deres Ærinde, sagde han strax til dem: »Ja, jeg kan nok tænke, hvad I vil«, og dermed fremtog han de 60 Rdlr. og leverede dem.

De tre Mænd red nu med Pengene til den lille By Rærup tæt ved Lydumgaard. Her boede en Mand af udenlandsk Fødsel, hvis Navn var Johan Heinrich Gartman, men som

sædvanlig gik der paa Egnen under Benævnelser Trompeteren. Formodentlig skyldtes dette Tilnavn en Stilling, han tidligere havde beklædt i Hæren, men for Øjeblikket tjente han imidlertid Jørgen Bramming som Livknægt. Han var gift, og denne Omstændighed var vel Grunden til, at han ikke boede paa Gaarden, men førte egen Husholdning i Rærup, i et Hus paa Lydumgaard's Stavn. Til ham leverede de tre Mænd Pengene, for at han skulde opbevare dem, indtil der blev Brug for dem.

Dette foregik som sagt i Begyndelsen af Oktober. En fjorten Dags Tid senere var der Marked i Kolding, og her træffe vi en hel Del af vore Bekendte fra Vester Herred. Jørgen Bramming var der, ledsaget af sin Livknægt Gartman. Trompeteren var vel forsynet med Penge og kunde endogsaa laane sin Herre 10 Rdlr. Ogsaa Brammings Staldkarl Hans Olufsen var til Marked, ligeledes Jep Madsen fra Jandrup. Disse to fulgtes ad hjem om Aftenen, og undervejs betroede Hans Olufsen sin Rejsefælle, at han havde i Sinde at slaa Bramming ihjel, en Meddelelse, som Jep Madsen foreløbig beholdt for sig selv. Dagen efter Hjemkomsten fra Kolding sendte Gartman Bud til sin Husbond, at han var bleven syg og ikke kunde komme op paa Gaarden, hvor han ellers plejede at komme hver Dag. Skønt onde Tunger sagde, at han ikke var mere syg, end at han kunde sidde og drikke Øl med sine Venner, holdt han sig i Virkeligheden hjemme de følgende 5—6 Dage, og Bramming saa ham aldrig mere.

Tjenestetyendet paa Lydumgaard bestod paa den Tid af en Pige og fire Karle og Drengene foruden Livknægten Gartman. Pigen Maren Iversdatter var den eneste af dem, der om Natten laa paa Borggaarden; hun sov i Køkkenet, hvorfra der var Indgang baade til Brammings Værelse og til det Kammer, hvor den gamle Karen Vodde laa i sin Seng. Da en Pige naturligvis ikke kunde besørge hele det kvindelige Arbejde, kom der daglig to Husmandskoner fra Nabolavet, Maren Christensdatter og Mette Hekkenfeldt, og arbejdede paa Gaarden; men om Aftenen gik de hjem hver til sit. De mandlige Tjenestefolk sov paa Ladegaarden; i Laden laa to Vogterdrengene, 14 og 15 Aar gamle; i Karlekammeret laa Røgtereren Christen Ebbesen, og i Stalden sov Hans Olufsen. Denne sidste havde kun været en Maaned's Tid paa Gaarden, hvor han var fæstet

til Staldkarl for en Løn af 2 R hver Lørdag Aften. Siden Hjemkomsten fra Kolding Marked havde han en Pistol liggende i sin Seng, og han havde advaret Pigen, der redte Sengen, om at tage sig i Agt for den, da den var skarpladt. Pistolen laa der i flere Dage, inden den blev brugt, og det blev senere paastaet, at Grunden til denne Tøven var den, at Hans Olufsen ventede paa, at Jep Hansen skulde komme til Lydumgaard og faa Bramming drukket fuld.

Hvad enten det nu var efter Aftale eller ikke, indtraf dette Tilfælde om Onsdagen d. 25. Oktober 1702. Jep Hansen kom til Lydumgaard for at levere Husbonden Skattepengene fra hans Bønder i Jandrup og Aal Sogne, hvilke Penge Jep Hansen førte med sig i sin »Snupdug«. Paa Gaarden traf han en anden Fæster, Simon Hansen fra Sønderbork, der ogsaa havde Forretninger med Herremanden. Det trak ud til hen paa Eftermiddagen, inden disse vare tilendebragte, og begge Bønderne bad da om Tilladelse til nu at gaa, for at de kunde naa deres Hjem, inden Mørket faldt paa. Hertil sagde Bramming imidlertid nej: han havde Brug for dem begge næste Dag, og de maatte derfor blive Natten over paa Gaarden; desuden skulde de have noget at spise, inden de gik, og saa vilde det allerede være for sent. Med denne Besked sloge Bønderne sig til Taals.

I Mørkningen blev der anrettet et Maaltid for dem i Fruerstuen; Bramming spiste selv med, og der blev ikke talt et ondt Ord imellem dem. Efter Maaltidet sad de endnu nogen Tid sammen, »drak et Par Kruse Øl og noget Brændevin, røg en Pibe Tobak eller flere og sad saaledes enig og samdrægtig hos hverandre«. Hans Olufsen kom et Øjeblik ind i Fruerstuen for at levere sin Husbond Nøglen til Laden, men gik strax igen ud i Køkkenet, hvor han og de andre Tjenestefolk fik deres Aftensmad. Da denne var til Ende, og Klokkeren var bleven mellem syv og otte, tændte han Lygten og gik med Christen Ebbesen ned i Stalden for at røgte Hestene. Noget efter kom han op igen i Køkkenet med Lygten, slukkede den, satte den paa Bordet som sædvanlig og gik. Pigen og de to Husmandskoner vare da alene tilbage i Køkkenet.

Da Klokkeren var bleven mellem ni og ti, opdagede de to Bønder, der formodentlig ikke har ført nogen særlig livlig Samtale med Herremanden inde i Fruerstuen, at Bramming

var falden i Søvn, med Armene støttet mod Bordet. De vækkede ham og spurgte, om han ikke hellere vilde gaa i Seng, da han vilde blive kold af at sidde og sove paa Stolen, og endnu halvt i Søvn sagde han ja dertil. Bramming var den Gang ikke særlig beruset, men dog heller ikke helt ædru. Maren Christensdatter kom nu ind med et Lys og gik i Forvejen, og de to Mænd tog Bramming ved Armen og førte ham hen til hans Kammerdør. Her sagde Jep Hansen Godnat og gik ud i Køkkenet, medens Simon og Maren fulgte Bramming ind og hjalp ham af Frakke, Vest og Sko, hvorpaa han med de øvrige Klæder paa lagde sig i Sengen, efter at have sagt til Maren, at hun skulde lyse de to Mænd op paa Gæstekammeret. Simon og Maren sagde derpaa ogsaa Godnat og tog Lyset med sig ud i Køkkenet; her tændte de to Bønder endnu en Gang deres Piber og sad og røg en Stund i Tavshed. Saa fulgte Mette Hekkenfeld dem op i Gæstekammeret og forlod dem der med den Besked, at de kunde lade Lyset staa, da Pigen senere vilde hente det. Da hun atter kom ned i Køkkenet, sagde hun til Maren, at hun nu var færdig til at gaa hjem, og de to Husmandskoner fulgtes da ad bort fra Gaarden, omtrent Kl. 10. Lidt efter gik Pigen op paa Gæstekammeret, hvor Lyset stod og brændte paa Bordet, og de to Mænd laa i Sengen; Simon Hansen laa yderst og Jep Hansen inde ved Væggen, og hun lagde Mærke til, at Simon var afklædt til Skjorten, medens Jep laa i sine Underklæder. Pigen tog Lyset med sig og gik saa selv til Sengs nede i Køkkenet; nu var der Stilhed over hele Gaarden.

Ud paa Natten vaagnede Pigen ved en Larm som af et Skud inde fra Brammings Sovekammer; hun hørte nogen røre sig derinde, og derefter hørtes en Lyd ved eller paa Kakkellovnen, som om en pikkede paa den med en Jernstang, hvilket Signal Bramming plejede at bruge, naar han vilde kalde paa nogen. Alligevel gik hun ikke derind, men skjulte derimod af Angst sit Hoved under Dynen. Da dette Middel ikke beroligede hende, stod hun op og løb ned i Laden, hvor Drengene laa. — Saaledes fortalte hun i hvert Fald senere hen; men hendes Forklaringer ere temmelig usammenhængende, og Drengene i Laden synes ikke at have mærket noget til hendes Nærværelse der.

Paa samme Tid blev Røgteren Christen Ebbesen vækket

af Hans Olufsen, der befalede ham at tage en Hest af Stalden og følge efter ham. Han skulde ud i Lydumhede og derfra til Rærup, og Christen Ebbesen, som var gammel kendt paa Egnen, skulde vise ham Vej over Lydumaa; thi Hans Olufsen kendte ikke selv Vadestederne, og der fandtes ikke andre Broer i Nærheden end den ved Lydumgaard. Da Christen Ebbesen saa op mod Borggaarden, bemærkede han, at der var Lys i Fruerstuen, og spurgte da Hans Olufsen, hvem der var derinde. Hans Olufsen svarede, at det var »Maren Christensdatter fra Hekkenfeld«. Da Christen Ebbesen senere hen for Retten meddelte denne Samtale, tilføjede han, at han ikke vidste, om Hans Olufsen deri sagde sandt eller ikke. Den samme Tilstaaelse maa vi gøre; her er et mørkt Punkt, som det aldrig lykkedes at faa opklaret: Hvem var det, som den Nat var paa Fruerstuen med Lys?

Ude i Lydumhede boede Rytterbonden Mikkel Thomsen; hos ham havde Hans Olufsen opholdt sig i nogen Tid, inden han kom i Tjeneste paa Gaarden, og i hans Hus heustod endnu en Tværsæk og nogle andre Sager, som tilhørte ham. Da Mikkel Thomsen den omtalte Nat mellem den 25. og 26. Oktober laa i sin Seng, blev han vækket, ved at nogen bankede paa Ruden og kaldte paa ham; han stod op og aabnede Døren, og Hans Olufsen traadte ind i Stuen. Han kom for at hente sine Ejendele, sagde han; han havde pludselig faaet Indkaldelsesordre som Soldat og skulde marschere strax. Mikkel Thomsen saa da ned paa Hans Olufsens Fødder og sagde: »Skal du marschere som Soldat med Træsko paa!« hvorpaa den anden udbød: »Det er heller ikke sandt, hvad jeg siger; men jeg har i Nat slaæet Bramming ihjel, og lad ham nu ligge der, den Hund!« Bonden udbød i bestyrtede Udraab ved denne Efterretning, men udleverede alligevel Hans Olufsen Tojjet og skænkede ham en Snaps til Afsked; og da Morderen sagde, at der var en til udenfor, gik han med Flaske og Glas hen i Døren, hvor han saa Christen Ebbesen til Hest og holdende en anden opsadlet Hest ved Tømmen. Mikkel Thomsen skænkede ogsaa ham en Snaps, og de to Karle rede igen af Sted. Et Stykke borte fra Huset trak Hans Olufsen en Pistol frem og viste den til sin Ledsager: »Det er den, hvormed jeg har sendt Bramming til Kirkegaarden«, sagde han. Christen Ebbesen syntes, han skulde kende den, og spurgte, om det

ikke var Gartmans Pistol. Hans Olufsen bekræftede dette og sagde, at han havde laant den af Trompeteren; derfor skulde han nu hen for at levere ham den igen samt hente sine Penge. Christen Ebbesen viste ham Vej over Aaen, og i Rærup skiltes de ad uden for Trompeterens Hus.

Da Christen Ebbesen paa Tilbagevejen kom forbi Lydum Mølle, kunde han ikke modstaa Fristelsen til at bekendtgøre den vigtige Nyhed. Han gik hen til Sovekammervinduet og raabte derind »med stor Glæde«, at Bramming var slaaet ihjel, hvilken Meddelelse Møllerkonen, som var alene hjemme, efter eget Sigende besvarede med at raabe: »Ak ve og vok!« Skønt Christen Ebbesen saaledes selv havde givet sig tilkende som Medvider og desuden var bleven set af Mikkel Thomsen, var han naiv nok til senere at lade, som om han ingen Ting vidste; han red hjem til Gaarden, satte Hesten i Stalden og gik i Seng igen, som om intet var passeret.

Pigen Maren Iversdatter spillede den samme Komædie. Hun stod op til sædvanlig Tid mellem Kl. 6 og 7 og lavede Davre til Folkene, og omtrent ved Solopgang gik hun ned i Gaarden for at kalde dem ind. Her traf hun Christen Ebbesen, som med stor Bestyrtelse fortalte hende, at Hans Olufsen var borte og med ham den bedste Hest i Stalden samt Husbondens Sadel og Ridetøj. Medens de stod og talte om dette, kom Simon og Jep Hansen ned fra Gæstekammeret, lidt efter kom de to Husmandskoner og begge Drengene. Pigen var imidlertid gaaet bag om Gaarden for at hente nogle Tørv med ind og kom nu tilbage med en ny og overraskende Meddelelse til de forsamlede: Skodderne for det ene Vindue i Brammings Kammer vare trukne op, hvad de ellers aldrig plejede at være, og Ruderne vare knuste. De tilstedeværende formodede da, at der maatte være sket en Ulykke, og bleve enige om at gaa op og sige det til Brammings Hustru. Pigen gik da ind og vækkede hende, og de to Bondemænd kom hen i Døren og fortalte hende om Hans Olufsens Flugt og de knuste Ruder. Hun vilde imidlertid ikke tro, at der kunde være noget paa Færde, og anmodede dem om at gaa ind i Brammings Kammer og se efter; men det vilde de ikke, medmindre hun selv gik med. Hun stod da op, Pigen klædte hende paa, og de to Mænd tog hende under Armene og førte hende hen til Brammings Dør. Hun stødte Døren op, og de saa da Bramming

ligge i sin Seng, paa højre Side og med Ansigtet ind mod Væggen. »Kan I se, at han sover«, sagde Karen, »der er ikke sket noget ondt.« Men da hun gik nærmere hen mod Sengen, saa hun et Par smaa Blodpletter paa Lagenet, og da hun følte paa hans Haand, var den kold. Bramming var død.

Den gamle Kone vilde nu strax have Liget baaret ud og lagt paa Straa efter Skik og Brug; men Jep Hansen, som var bleven staaende i Døren, fraraadede det og sagde, at det var bedst, de lod al Ting blive, som det var, indtil Øvrigheden havde været der. Karen gik da ud, laasede Døren af og stak Nøglen i Lommen.

Tjenestedrengene havde imidlertid drevet Kreaturerne i Marken; Maren Iversdatter og Mette Hekkenfeld vare nede i Bryggeret for at sætte den store Keddél op, da de netop den Dag skulde brænde Brændevin. Simon Hansen var forsvunden; han forklarede senere, at just som de stod i Brammings Værelse, blev han angrebet af »en ond Kolera, saa han maatte gaa hen og lægge sig over Borde og Stole for at faa nogen Lindring«, og dermed er hans Deltagelse i denne Affære til Ende. Kun Jep Hansen og Maren Christensdatter stod tilbage hos Enken; den første sendte Bud efter Sognepræsten, og Maren gik til Rærup for at hente Gartman og hans Kone. Begge to fulgte strax med hende tilbage; Karen Vodde overgav Trompeterens Kone Nøglerne til Spisekammer og Kælder, som hun havde taget med sig ud fra Brammings Værelse, og havde derefter en Samtale med Gartman i Enrum. Jep Hansen drev imidlertid om paa Gaarden, som han ikke vilde forlade, før Øvrigheden havde været der, for ikke ved sin Bortfjernelse at vække Mistanke imod sig. Hen paa Formiddagen kom Sognepræsten til Lydum og Nebel Sogne, Hr. Hendrich Schnell, til Stede; han opsatte en Skrivelse om det passerede, med hvilken et ridende Bud blev sendt af Sted til Herredsfogden over Vester Herred, der tillige var Byfoged i Varde og boede i denne By; fra Varde skulde Budet derefter videre til Ribe for ligeledes at mælde det forefaldne til Amtmanden, Greve Hans Schack. Herredsfogden fik Brevet omtrent Kl. 2, og saa snart han kunde, drog han af Sted, ledsaget af Herredsskriveren og en Barber; undervejs medtog han endvidere fire Bønder fra Omegnen som Synsmænd og Vidner. Kl. 7 om Aftenen ankom de til Lydumgaard, hvor de strax bleve overraskede ved at træffe deres

Bysbarn, Købmand Lavrits Lunde, der hurtigere end de havde indfundet sig paa Gerningsstedet. Saa længe Bramming levede, havde han ikke sat sine Fødder paa Lydumgaard; nu indfandt han sig der med en næsten mistænkelig Hurtighed faa Timer efter hans Død. Mellem ham og Enken var det gamle ven-skabelige Forhold allerede genoprettet, saa at da Herredsfogden spurgte Karen, hvem hun vilde antage til sin Lavvæрге, nævnede hun Lavrits Lunde. Derpaa leverede hun Herredsfogden Nøglen til Brammings Værelse, og han gik med Synsmændene derind. Værelset havde tre Fag Vinduer; for de to vare Skodderne lukkede, men for det midterste Fag vare de trukne op; desuden vare otte Ruder knækkede og to helt borte, Blyindfatningen var bøjet og Lodningen itubruddt. Alligevel var Gerningsmanden ikke kommen ind ad denne Vej; thi de krydsvis for Vinduet anbragte Jernstænger vare uskadte. Heller ikke var det muligt, efter Sengens Stilling i Værelset, at et Skud gennem Vinduet kunde have ramt Bramming; Gerningen maatte være udført paa nært Hold og Morderen være kommen ind den lige Vej fra Gaarden gennem Eruerstuen; Vinduerne havde han da kun knust paa Skrømt. Dette stadfæstedes yderligere ved en Undersøgelse af Brammings Saar. Han var ramt af et Skud i den venstre Side under Armen, og Kuglen var gaaet skraat gennem Legemet og blev af Barberen udtaget af den højre Skulder. Omkring Saaret i den venstre Side var baade Skjorten og Huden svedet af Ild, saa det var klart, at Munden af Vaabenet var holdt tæt til den sovendes Legeme. Brammings Pengeskrin stod urørt i Kammeret, og Guldknapperne sad i hans Skjortærmer for Hænderne. Derimod savnedes hans Livflint og de to Pistoler, som altid laa foran Sengen, og som ogsaa havde været paa deres Plads, da Simon Hansen og Maren Christensdatter den foregaaende Aften fulgte Bramming til Sengs. — Efter at denne Synsforretning var bleven nedskrevet, forlod Herredsfogden og hans Ledsagere Gaarden sent om Aftenen; men den blodige Dag skulde dog ikke slutte uden at kræve endnu et Menneskeliv. Ved Bortgangen fra Gaarden forsvandt den ene af Synsmændene, en Bonde fra Lundtang, og man saa ham aldrig mere; han formodedes at være forulykket i Lydumaa. Jep Hansen og Lavrits Lunde bleve Natten over paa Gaarden, og den næste Dag, Fredagen den 27. Oktober, fulgtes de ad til Herredstinget, hvorfra Jep

Hansen endelig om Aftenen naaede sit Hjem efter tre Dages Fraværelse. Lavrits Lunde havde imidlertid som Enkens Lavværges og den dræbtes Eftermaalsmand udtaget Stævning mod alle de Personer, der havde været paa Lydumgaard Natten mellem 25. og 26. Oktober, med Tilsigelse om at møde paa Herredstinget den følgende Tingdag, Fredag den 3. November. I denne Mellemtid indfandt Amtmandens Fuldmægtig Oluf Christian Engelstoft sig paa Lydumgaard for at registrere og forsegle Brammings Bo; men ellers blev der intet foretaget i Sagen, ligesom der ingen Foranstaltninger bleve truffene for at efterspore den bortrømte Hans Olufsen. Lad os da imidlertid se, hvad han havde taget sig for i disse Dage.

Vi forlod ham Natten mellem Onsdag og Torsdag, da han skiltes fra Christen Ebbesen uden for Trompeterens Hus i Rærup. Her kan han imidlertid ikke have opholdt sig ret længe; thi endnu samme Nat kom han til Jandrup, hvor han strax red hen til Jep Hansens Gaard. Manden var, som vi ved, ikke hjemme, men Hans Olufsen vækkede Pigen, fik sin Hest sat ind i Stalden og kom selv til Sengs inde i Stuen. Flere Folk i Byen hørte den Nat Støj og Hundeglam i Retning af Jep Hansens Gaard; det hed sig senere, at det var nogle af Lydumgaards Hunde, som vare fulgte med Morderen derhen, og som kun med stort Besvær bleve drevne tilbage over Kærup Bakker. Men hvem der havde hjulpet Hans Olufsen med at jage dem bort, vidste man ikke.

Saa snart Dagen gryede, kom Rygtet om Brammings Død til Jandrup. En Mand fra Nørre Nebel kom tidlig om Morgenen ind i en Gaard i Sognet, hvor en hel Del af Egnens Folk synes at have været samlede, og fortalte den vigtige Nyhed, der allerede var bleven udsmykket med forskellige opdigtede Enkeltheder. De forsamlede skyndte sig af Sted for at bringe den videre. En af dem, Jørgen Frandsen fra Jandrup, kom forbi Jep Hansens Gaard, og da han saa Tjenestedrengen Jakob staa i Ladedøren, stansede han for at fortælle, at Bramming var dræbt om Natten: En Fjæl var bleven løsnat i Loftet over hans Seng, og derigennem var Bramming stukket ihjel med en lang Spids, der var forfærdiget i samme Øjemed. Da Jakob hørte denne Beretning, brast han i Latter og sagde: »Saa ved jeg nok bedre Besked derom«, og gik dermed ind i Laden; men han har dog ikke ret længe kunnet modstaa

Fristelsen til yderligere at brillere med sin Viden; thi et Øjeblik efter kom han hen i Døren igen og raabte efter Manden: »Saa I ikke den Karl, der kom ridende med et Par Træsko paa, Sølvkaarde ved Siden og en sølvknappet Stok i Haanden?» En saadan Mand havde Jørgen Frandsen ikke set, og han fortsatte sin Vej.

Hans Olufsen blev Torsdagen over i Jep Hansens-Gaard; Konen gav ham Mad og Drikke, men han gik ikke uden for Døren, og naar nogen af Folkene kom ind i Stuen, vendte han sig om og saa ud af Vinduet. Om Aftenen red han bort fra Gaarden og begav sig over til Christen Christensen i Broeng. Her fik han anvist et lille Værelse for sig selv, hvor han sov i en Kurveseng, men han tog sin Flint og sine Pistoler med sig derind om Natten. Til Christen Broeng beklagede han sig over, at Trompeteren ikke havde leveret ham saa mange Penge, som der var ham lovet; han havde kun faaet 50 Rdlr., og der maanglede altsaa 10. Om Fredagen red da Christen Broeng til Rærup for at tale med Gartman herom, og kom tilbage med endnu 6 Rdlr., som denne havde skaffet til Veje; men de øvrige 4 vare blevne borte, paastod Gartman, og dem kunde han ikke skaffe. Hans Olufsen vilde imidlertid ikke skænke dem noget, og om Lørdagen sendte Broeng derfor Bud til Tue Pedersen i Vester Vrøgum, der var en af Kavtionisterne for Laanet, og til flere andre af Lydumgaards Bønder i Aal Sogn, for at de skulde sammenskyde det manglende. I Løbet af Dagen indfandt der sig efterhaanden en ret talrig Forsamling hos Christen Broeng; Morderen var selv til Stede i Selskabet, siddende med sine Pistoler paa Armen. Man undgik at nævne, hvortil de 4 Rdlr. egentlig skulde bruges, og Forhandlingerne førtes under den Form, at der skulde sammenskydes Penge til Baadleje for at føre Bøndernes Magasinkorn til Ribe. Under dette Paaskud bleve de 4 Daler lagte paa Bordet, og Hans Olufsen tog dem til sig og stak dem i Lommen. I Løbet af Samtalen spurgte Broeng ham, om han ingen Støvler havde, siden han var kommen med Træsko paa; Hans Olufsen svarede, at han havde nok et Par, men de laa hos Skomageren i Varde; Broeng tilbød da at sælge ham sine, og Handelen gik i Orden saaledes, at han fik Hans Olufsens Træsko samt 8 Skilling i Bytte. Hen ad Aften kom Jep Hansen og Peder Simonsen ridende derover fra Jandrup for

at se, hvorledes det stod til. Da var Pengespørgsmaalet allerede klaret, og man begyndte nu at tale om at faa Hans Olufsen bort. Hertil var denne ogsaa meget villig, men han forlangte at faa en Vejviser med sig det første Stykke Vej, da han agtede sig ad Kolding til og ikke kendte Vejen rigtig; thi Landevejen, som gik gennem Varde, turde han ikke følge. Broeng og Jep Hansen tilbød først en af de tilstedeværende 1 Mark for at vise ham Vejen, men denne vilde ikke indlade sig derpaa. Da blev Jep Hansen vred og sagde: »Hans Olufsen har gjort saa meget godt, at du maatte være glad ved at tjene ham igen, og du skulde brede dine Hænder under hans Fødder!« og idet han vendte sig til Peder Simonsen, tilføjede han: »Saa faar vi da selv tage ham med os!« Da Mørket var faldet paa, steg de to Mænd derfor til Hest og rede sammen med Hans Olufsen til Jandrup. Her stansede de først ved Jep Madsens Gaard og søgte at faa hans Søn til at følge Morderen videre; men det lykkedes ikke. De maatte altsaa selv besørge det, men først skulde de have noget at spise og have friske Heste. Peder Simonsen red hjem hos sig selv, og Jep Hansen tog Morderen med til sin Gaard, hvor hans Hustru dækkede Bord for dem, medens Tjenestefolkene sørgede for Hans Olufsens Hest. Peder Simonsen indfandt sig kort efter og fik en Bid Mad med, og sent paa Natten brød de op og red øster paa. De to Mænd fulgte Hans Olufsen til Nørholms Mølle; her skiltes de fra ham, da han erklærede, at nu kendte han Vejen selv. Først højt op paa Søndagen kom Peder Simonsen og Jep Hansen tilbage til Jandrup.

Her var det allerede blevet bemærket, at ingen af de to Mænd vare i Kirke den Dag, og da Menigheden gik hjem, spurgte Jørgen Frandsen sin Nabo Jep Madsen, om han vidste Grunden dertil. Jep Madsen tog da den anden i Frakkeærmet og vendte sig om imod ham og sagde: »I er min gode Ven, det jeg ikke andet ved, og Eders salig Fader var ligesaa; derfor vil jeg nok sige Eder det. Vi var i Aftes henne at hente den stakkels Karl Hans Olufsen fra Aal Sogn og kom hjem med ham til mit lidt ud paa Aftenen«, og derpaa fortalte han videre om, hvorledes de to Mænd havde fulgt ham paa Vej om Natten. Jørgen Frandsen hørte ikke til Lydumgaards Fæstere og var ikke indviet i Planerne; han interesserede sig altsaa kun for Sagen af almindelig Nysgærrighed, og det var unægtelig noget

letsindigt af Jep Madsen at fortælle ham det hele. Det viste sig da ogsaa senere, at Jørgen Frandsen skuffede hans Tillid; thi da Sagen kom for Domstolene, var han og hans Kone de første til at aabenbare, hvad de vidste om Sagens rette Sammenhæng.

Det var omtrent paa samme Tid, som denne Samtale fandt Sted paa Jandrup Kirkegaard, Søndag Formiddag d. 29. Oktober, at en fremmed Karl kom ridende ind i en Gaard i Vestterp i Starup Sogn, et Par Mil øst for Varde. Den fremmede var lille af Væxt; han red en sort Hest med Sadel paa, var iført en brun eller graa Pjækkert og derover en graa Vadmelskofter, og bevæbnet med Pistoler og en lang Bøsse. Han bad om noget at spise, hvilken Anmodning Bonden besvarede med at spørge, hvor han havde hjemme, og da den fremmede tilfredsstillende havde klaret for sig ved at sige, at han tjente Anders Nielsen paa Søvig og skulde til Kolding i et Ærinde for ham, var der intet i Vejen for at byde ham indenfor; thi Bonden kendte godt Anders Nielsen og vidste, at han havde Slægtninge i Kolding. Herom sad han og underholdt den fremmede, medens hans Kone satte paa Bordet og varmede en Potte Øl til ham, indtil hun blandede sig i Samtalen og spurgte:

»Hvad er det, de har gjort ved Jørgen Jensen?«

»Han er død,« sagde Karlen.

»Hvem var det, der skød ham?« spurgte hun igen.

Det vidste han ikke, sagde han, men spurgte derimod om, hvorledes de havde hørt det saa snart. Hun svarede, at deres Præst havde været til Provstemode i Varde i disse Dage, og med ham havde de spurgt det; »de sagde der,« tilføjede Konen, »at det var en Rytter, der tjente paa Gaarden, som havde gjort det; mon det ikke var den Trompeter, som tjente hos ham?« Den fremmede gentog, at han vidste ikke, hvem der havde gjort det, »men Trompeteren var det ikke.« Da han havde siddet en Times Tid, steg han atter til Hest og red bort, efter at have lovet at se ind til dem igen, naar han kom tilbage. Men han kom aldrig tilbage. En Mand fra Galstho, som gik til Kirke, mødte ham noget efter, ridende øster paa med sin lange Bøsse liggende foran sig tværs over Saddelen, og dermed forsvinder ethvert Spor af Hans Olufsen.

Lavrits Lunde tog sig ikke med nogen overdreven Iver af sine Pligter som Eftermaalsmand. Som før nævnt havde han stævnet de Personer, der vare paa Lydumgaard Natten mellem 25. og 26. Oktober, til at møde for Herredstinget den 3. November. De mødte ogsaa, men saa fremstod Lunde og beklagede, at den optagne Synsforretning, som Synsmændene skulde vedstaa paa Tinget, var indsendt til Øvrigheden og ikke endnu kommen tilbage; han anholdt derfor om, at hele Sagen af den Grund maatte blive udsat i 14 Dage, hvilket blev ham tilstaaet. Lunde efterlyste derpaa den bortrømte Hans Olufsen samt Brammings Hest, Sadel, Flint og Pistoler, hans Kaarde og hans selvbeslagne Stok, og dermed lod man det foreløbig bero. Næste Tingdag gentog han Efterlysningen og tilføjede nu et Løfte om Belønning for Hans Olufsens Paagribelse, men dog uden at nævne nogen bestemt Sum, og tillige læstes en Stævning mod Gartman og hans Hustru, der skulde aflægge deres Vidne Ugesdagen efter, altsaa samtidig med de først indstævnedes.

Til Brug ved dette Forhør havde Lunde, til Dels med Hjælp af Brammings Svoger, Hr. Christen Sevel i Darum, opsat en Række Spørgsmaal, som han vilde forelægge enhver af de indstævnedes; de drejede sig væsentlig om, hvorvidt nogen af dem havde hørt Hundeglam eller anden Larm om Natten, om Dørene paa Gaarden havde været lukkede, og lignende. Et af Spørgsmaalene var, om de Morgenen efter Mordet havde set nogle Skuffer eller Skabe blive aabnede eller nogetsomhelst udtaget og bragt bort fra Gaarden, hvilke Ting det lod til at være ham meget magtpaaliggende at faa at vide. Men inden de gik til Tinget, samlede Lunde først alle sine Vidner paa Lydumgaard, oplæste Spørgsmaalene for dem og formanede dem til at passe vel paa, hvad de svarede, for at de ikke skulde bringe enten sig selv eller andre i Ulykke. Og saaledes instruerede mødte de alle paa Vester Herreds Ting Fredagen den 17. November 1702.

Tinget holdtes den Dag ikke paa det sædvanlige Sted paa Tinghøjen, men hos en Gaardmand i Landsbyen Rottrup. Tinghuset var nemlig i en meget daarlig Forfatning: det havde hverken Vinduer eller Døre, og Væggene vare næsten faldne ned, saa et længere Ophold der ikke vilde være muligt paa denne kolde Aarstid. Derfor havde Amtmanden for denne

Gang tilladt, at Tinget undtagelsesvis maatte holdes i den nærmeste Landsby. Efter at først Synsmændene her havde vedstaaet deres skriftlige Vidne, og Sengeklæderne og Kuglen vare blevne fremviste, begyndte Forhøret, der foregik paa den Maade, at Lunde oplæste for Vidnerne de Spørgsmaal, som de alle i Forvejen kendte, og lod dem dertil afgive deres beedigede Svar. Herredsfogden havde ladet Vidnerne indespærre, saalænge Forhøret stod paa; kun en ad Gangen blev indladt, og de allerede forhørte fik ikke Lov at tale med de andre, før de allesammen havde aflagt deres Vidnesbyrd. Men disse priselige Forsigtighedsregler vare her uden Virkning, da Lunde jo i Forvejen havde givet Vidnerne al fornøden Underretning, og de afgivne Forklaringer stode derfor ogsaa i den bedste Samklang med hverandre. De vidnede alle — Jep Hansen, Christen Ebbesen, Gartman, Maren Iversdatter og de øvrige — »med Ed og oprakte Fingre efter Recessen«, at de aldeles intet vidste om Aarsagen til det begangne Mord eller om, hvem der havde udført det; ingen af dem havde hørt noget Skud eller nogensomhelst Larm om Natten, og ingen havde set noget til Hans Olufsen, siden han skiltes fra dem om Onsdag Aftenen. De svor alle; kun den yngste Tjenestedreng, som var 14 Aar gammel, blev fritaget derfor, da han endnu ikke havde været ved Herrens Bord, medens derimod hans et Aar ældre Kollega maatte aflægge Eden som de andre. Forhørene varede i tre Dage; først Mandag Aften slap de sidste Vidner ud af Arresten. Lunde var da bleven beroliget med Hensyn til det Punkt, der synes at have interesseret ham mest: alle Vidnerne vare nemlig enige om, at intet af Brammings Gods var blevet bortført fra Gaarden før hans, Lundes, Ankomst, med Undtagelse af to Otteskillinger, med hvilke Enken betalte den Mand, der skulde bringe Øvrigheden Underretning om det forefaldne. Det fremgik endvidere af Forhørene, at den omtalte Nat havde alle Døre paa Lydumgaard staaet aabne. Pigen erklærede, at dette ikke var noget usædvanligt, ja hun vidste end ikke af, at Døren mellem Fruerstuen og Brammings Kammer kunde laases, førend Gartmans Hustru viste hende det den næste Dag. Det synes noget paafaldende, at Bramming, der godt vidste, hvor stærkt hans Liv var efterstræbt, og som aldrig gik i Seng uden at have Vaaben i sin Nærhed, skulde sove hver Nat for aabne Døre. Rimeligere vilde det være, om Morderens Forbundsfæller

inde i Huset med Forsæt havde aabnet ham Vejen; men derom blev i hvert Fald ikke noget oplyst hverken nu eller senere.

Saaledes var alt hidtil gaaet saa heldigt for de sammensvorne, som de vel kunde ønske sig. Lavrits Lunde havde ikke været haardere imod dem end højst nødvendigt, og man faar nærmest det Indtryk af hans Optræden, at han kun ønskede at faa Ende paa Sagen snarest muligt. Han betragtede nu alle Undersøgelserne i Sagen som tilendebragte og lod derfor paa Tingdagen den 1. December opkræve de otte Sandemænd, som paa Grundlag af de afgivne Vidnesforklaringer skulde gøre deres Tov i Sagen. Kendelsen skulde falde om sex Uger; naar først den Frist var overstaaet, vilde alt være i Orden; thi der var naturligvis ingen Tvivl om, hvorledes Sandemændenes Dom vilde lyde.

Men dette sidste Trin naaede de aldrig. Sandemændenes Udnævnelse skulde nemlig bekræftes af Amtmanden i Ribe, og paa dette Skær strandede det hele. Grev Schack var fraværende paa det Tidspunkt, da Lunde indsendte Listen over de otte Mænd, og hans Fuldmægtig Engelstoft fik saaledes Sagen i sine Hænder. Baade han og Amtsforvalteren Jens Christensen til Stensgaard vare Lundes Uvenner, men om denne Omstændighed har øvet nogen Indflydelse paa deres Handlemaade, eller de kun har haft en almindelig Formodning om, at den foreliggende Sag næppe var saa simpel, som den saa ud til, maa staa hen. Men i hvert Fald kasserede Engelstoft de opkrævede Sandemænd, og den 5. December indberettede han Sagen til Kancelliet: der gik Rygter om, skrev han, at Mordet var udført af Brammings egne Omgivelser, ja at Enken endogsaa var impliceret deri; han foreslog derfor at afsætte Lunde som Eftermaalsmand og at lade Amtsforvalteren føre Sagen til Ende paa Kongens Vegne og med Fuldmagt til at arrestere alle dem, som der kunde falde nogen Mistanke paa, være sig Enken, Tjenestefolkene eller andre. Den 23. December fik derefter Amtsforvalteren Ordre til at antage sig Sagen, og 6. Januar 1703 indgav han et Forslag om, hvorledes den bedst kunde gribes an. For at spare de lange Rejser til Landstinget foreslog han Nedsættelsen af en Kommission; som Medlemmer af denne anbefalede han Niels Nielsen til Endrupholm og Byfoged Lavrits Fris i Ribe, de samme, som ved en tidligere Lejlighed havde dømt mellem Bramming og Lavrits Lunde;

men hvis Kongen hellere ønskede, at han selv skulde sidde i Kommissionen, var han ogsaa villig til det. Muligvis har det været Amtsforvalteren en Skuffelse, at dette sidste Vink ikke blev taget til Følge. Men 23. Januar fik Niels Nielsen og Lavrits Fris deres Fuldmagt som Kommissarier, medens Amtsforvalteren samme Dag fik fornyet Ordre til at føre Sagen. Kommissionen fik Myndighed til at fængsle alle mistænkte og til at forhøre ikke tidligere afhørte Vidner; de Vidner derimod, som allerede havde aflagt Ed paa Herredstinget, skulde, hvis det gjordes fornødent, føres for et ekstraordinært Landsting. Alle Omkostninger skulde dækkes af Jørgen Brammings Stervbo.

Omtrent paa samme Tid døde den gamle Karen Christensdatter Vodde; paa sit Dødsleje lod hun Præsten Ancher Sørensen kalde til sig, og da hun var bleven berettiget af ham og laa paa det yderste, afgav hun den edelige Forsikring, at hun var uskyldig i Mandens Død og intet vidste derom. Døden befriede saaledes hende fra at se, hvorledes fremmede Hænder nu greb i hendes og Peder Klømmensens møjsommelig sammen sparede Gods og spredte det ad for alle Vinde. Thi efter at det var blevet bestemt, at Sagen skulde udføres paa Stervboets Bekostning, synes det, som om de, der fik noget med Sagen at gøre, ikke forsmåede at skaffe sig selv den størst mulige Indtægt deraf, eller i hvert Fald sørge for, at der ikke blev noget til Arvingerne og Lavrits Lunde.

Den 13. April 1703 udsendte de to Kommissarier Stævninger mod over Hundrede Personer der i Egnen, og den 30. April holdtes det første Forhør paa Varde Raadstue. Her fremkom først Amtsforvalter Jens Christensen og beklagede, at han paa Grund af andre Pligter ikke personlig kunde lede Sagen, hvorfor han havde overdraget den til Herredsfogden i Skads Herred, Bertel Mathias Tørkildsen. Denne begyndte derpaa at examinere Vidnerne. Den første, som fremstilledes, var Fuldmægtig Engelstoft; han fortalte, at da han havde været paa Lydumbaard for at forsegle Brammings Stervbo og var paa Tilbagevejen den næste Dag, havde hans Kusk sagt til ham under Vejs: »Fader, hvi skulde de ikke vide, hvem der har gjort den onde Gerning? Tjenestekvinden i Køkkenet sagde, at hun vel havde hørt Skudet gaa af, men da Jørgen Bramming havde truet med at skyde hende, blev hun bange og løb ned i Gaarden til Drengene.« Kusken kom dernæst

selv frem og vedstod denne Beretning, flere følgende Vidner havde ligeledes hørt Maren Iversdatter fortælle det samme, og da hun derefter selv blev indkaldt, vedgik hun ogsaa, at hun paa dette Punkt havde vidnet falsk paa Herredstinget; men ellers fastholdt hun sin Forklaring, og denne Dags Forhør sluttede saaledes, uden at noget særlig nyt var fremkommet.

Der hengik nu et Par Maaneder, uden at der blev gjort noget ved Sagen; kun udstedtes i denne Mellemtid nye Stævninger mod en Mængde forskellige Personer, derimellem ogsaa en Stævning af 1. Juni mod Lavrits Lunde. Han var paa den Tid rejst til København i Forretningsanliggender, og først den 26. Juni blev Stævningen oplæst for ham i hans der-værende Logement. Han afsendte strax derefter et Indlæg til Varde, hvori han protesterede imod, at hans aabenbare Avindsmand Niels Nielsen betjente Retten imod ham, og undskyldte sig med, at han paa Grund af vigtige Affærer ikke kunde møde. Denne Protest blev i rette Tid fremlagt for Kommissionen, men havde naturligvis ingen Virkning.

Den 4. Juli holdt Kommissarierne deres andet Møde, og nu begyndte de at faa fat paa Hemmeligheden: Jørgen Frandsen fra Jandrup blev nemlig afhørt, og han fortalte alt, hvad han efter Rygtet vidste om Hans Olufsens Ophold i Jandrup og Aal, samt den Samtale, han havde haft med Jep Hansens Tjenestdreng Morgenen efter Mordet, og Jep Madsens Ord til ham ved Kirken den følgende Søndag. Peder Simonsen protesterede strax for sit Vedkommende ved et skriftligt Indlæg mod Jørgen Frandsens Udsagn: han kunde bevise ved Dom og Tingsvidnie, at Jørgen, hans Kone og deres Datter vare hans Fjender og forfulgte og undsagde ham, hvorfor han formodede, at de ikke fik Lov til at vidne imod ham, da Loven udtrykkelig siger, at ingen Avindsmands Vidne skal agtes for gyldigt.

Den følgende Dag forhørtes Jep Hansens Tjenestefolk. De nægtede at vide nogetsomhelst, skønt Jørgen Frandsen paany blev fremkaldt og i deres Nærværelse gentog sin forrige Beretning. Peder Simonsen og Jep Madsen bleve ligeledes forhørte, men tilstode intet. Derpaa blev Jep Madsens Hustru fremkaldt. Terkildsen spurgte hende, om hun ikke vidste, at Hans Olufsen havde været i Jandrup og i deres egen Gaard; hun svarede, at hun intet vidste derom, da hun paa den Tid

havde været syg og sengeliggende. Terkildsen spurgte igen, om hun med god Samvittighed vilde og kunde nægte, at hendes Mand havde talt til hende derom; hun svarede, at hun ikke kunde sige hverken ja eller nej, men tilsidst »efter lang Ophold, imod al kristelig Formaning, da man dog skinbarlig og haandgribelig kunde tage og føle paa, at hende andet var om Hjertet, idet hun forestaaende Spørgsmaal ej rettelig vilde besvare«, gjorde hun dog sin Benægtelsesed, at hendes Mand aldrig havde sagt eller aabenbaret hende noget i denne Sag. Men hendes Ed var til ingen Nytte; thi samme Dag kom den gamle Mikkel Thomsen fra Lydumhede i Forhør, og han fortalte alt, hvad der var foregaaet hos ham den Nat, da han fik Besøg af Hans Olufsen og Christen Ebbesen. Denne blev indkaldt og vedstod, at Mikkel Thomsens Beretning var korrekt, og med dette vigtige Resultat sluttede Kommissionen den Dag.

Da Forhørene begyndte igen den 6. Juli, kunde man mærke, at de sammensvornes Modstand var brudt; efter at først Christen Ebbesen havde tilstaaet, har de vel indset, at en fortsat Benægtelse var unyttig, og de tilstod derfor meget hurtig det hele. Jep Madsen var den første, der kom frem; han bad Kommissarierne undskylde, at han havde været noget drukken den foregaaende Dag og derfor ikke rigtig havde opfattet Spørgsmaalene, men nu skulde han svare paa dem; og saa fortalte han det hele, ligefra Jep Hansens første Henvendelse til ham om Penge til Mordet og til den Lørdag Nat, da Hans Olufsen var bleven ledsaget til Nørholms Mølle. Sluttelig bad han Kommissarierne undskylde hans Hustru; hun havde virkelig været sengeliggende den Gang og vidste intet. Peder Simonsen vedstod dette Vidne i alle Maader og supplerede det med flere Enkeltheder. Jep Hansens Tjenestefolk fortalte om Hans Olufsens Ophold i deres Gaard; de tilføjede, at deres Husbond ikke havde begæret andet af dem, end at de skulde gøre deres bedste, men Peder Simonsen havde aldeles forbudt dem at sige noget. Jep Hansens Hustru, der ikke vilde møde efter Stævningen, blev afhentet og tilstod ligeledes alt. Møllerkonen fra Lydum Mølle fortalte om Christen Ebbesens Ord til hende ved Vinduet; allerede tidligere havde hun omtalt, at hun vidste Besked om Mordet, før det blev Dag, og da nogle forundrede sig over, at hun kunde vide det, førend Folkene paa selve Gaarden vidste det, havde hun blot diplomatisk

svaret: »Kommer der ikke mange Folk til Møllehus?« Nu fik Øvrigheden imidlertid den rette Forklaring.

Men samme Dag indførtes et nyt Vidne, som gav Sagen en hel anden Vending og et større Omfang, end den tidligere havde haft. Det var den til Hjul og Stejle dømte Anders Volch. Han og hans Hustru mødte efter Stævning for at vidne, men da de intet vidste om den nærmest foreliggende Sag, havde de derimod opsat et skriftligt Indlæg om alle de tidligere Aaraad, og heri beskyldte de aabenlyst Lavrits Lunde for at have været Medvider i disse og maaske den egentlige Leder af dem. Det er ret troligt, at baade Dommere og Anklager med Fornøjelse have grebet denne Lejlighed til at kaste sig over Lunde, og det bliver fra nu af ham, som bliver den vigtigste Genstand for deres Undersøgelser. Flere andre Deltagere i de gamle Aaraad, deriblandt den til Galgen dømte Christen Timsen, bleve hentede frem for at vidne i disse Ting, og de vedstod alle Rigtigheden af Anders Volchs Udsagn. Ogsaa Karen Voddes Navn blev nu indblandet i Sagen jævnsides med Lavrits Lundes.

Da Forhøret den 7. Juli var til Ende, forespurgte Terkildsen sig hos Kommissionen, om den ikke fandt det rigtigt, at man paa dette Stadium af Sagen indsendte til Kongen en Extrakt over alt det, som hidtil var kommet frem, og afventede en kgl. Resolution, inden man gik videre, da det jo lod til, at Bramming var bleven dræbt efter Samraad af mange og de bedste af hans egne Tjenere. Kommissionen fandt dette raadeligt og godt, og det blev besluttet at stanse med Undersøgelserne, indtil man havde faaet nærmere Besked fra København.

I Løbet af Juli Maaned blev da en saadan Extrakt udfærdiget og af Amtsforvalteren indsendt til Kancelliet. Den første Følge heraf var den, at der gik Ordre til Stiftamtmanden om at arrestere de Personer, der vare mest implicerede, nemlig Jep Hansen, Christen Broeng, Peder Simonsen og Christen Ebbesen; de andre Personer, som tjente paa Gaarden, samt Mikkel Thomsen i Lydumhede skulde ogsaa arresteres, med mindre de vilde gøre deres Saligheds Ed paa, at de intet vidste, før Drabet var sket, og at de ikke formaaede at hindre Drabsmandens Flugt; og alle de Bønder i Aal Sogn, der havde givet Penge til Hans Olufsen, skulde have deres Gods beskrevet samt forpligte sig til at blive paa Stedet indtil Sagens Afslutning.

Da Øvrigheden derefter indfandt sig i Jandrup, var Jep Hansen tilfældigvis ikke til Stede. Strax troede man ham bortrømt, og Engelstoft udvirkede et kgl. Brev, som udlovede 100 Rdlr. for hans Paagribelse. Disse Penge tjente Terkildsen meget let; Jep Hansen var ikke bortrømt, men gik hver Dag rolig og pløjede og saeede sammen med sine Naboer, indtil han omsider blev paagreben.

Vanskeligere var det imidlertid at bestemme sig for, hvad der skulde gøres med Lavrits Lunde. Amtsforvalteren, som indsendte Extrakterne, havde samtidig givet en udførlig Beretning om Sagen, i hvilken han navnlig søger at mistænkeliggøre denne. Han siger, at det fremgaar af det foreliggende, at Mordet skete efter Brammings egen Hustrus Begæring; han minder om Striden mellem Lunde og Bramming i Auledning af Karen Voddes Testamente; han klager over, at Lunde efter Enkens Død har overtaget Styrelsen af Lydumgaard, og foreslaar, at Godset fratages ham, indtil Sagen er endt. Og endelig paastod han, at Lunde gik hemmelig omkring og inkvirerede blandt Bønderne for at faa at vide, hvor meget de havde bekendt.

Lunde paa sin Side havde heller ikke været ledig. Han havde strax efter Kommissionens Nedsættelse beklaget sig i en Supplik over Amtsforvalteren, som var hans Avindsmand, og over at Sagen skulde føres paa Stervboets Bekostning; han bad om Tilladelse til selv at føre Sagen til Ende og anholdt om Konfirmation paa Testamentet af 11. Maj 1695, der sikrede ham Eukens halve Boeslod. Men han fik kun det Svar, at det blev med Kommissionen, som det var befalet, og at Testamentets Konfirmation maatte vente, indtil Sagen var til Ende. Efter at Forhørene vare begyndte, gentog Lunde sine Klager: Amtsforvalteren og hans Tilhængere efterstræbte ham paa Ære, Liv og Gods, »og det formedelst den Auktion, som var dem betroet at holde over Kongens Jordegods, ved hvilken det kun blev tilslaaet for en ringe Sum, men senere blev forandret, saa Godset løb op til det tredobbelte«. De havde udtaget Stævning imod ham, medens han var i København, og havde ikke villet antage det Indlæg, i hvilket han protesterede derimod. De førte ulovlige Vidner, og Engelstoft, som havde forseglet Stervboet, vilde ikke udlevere de der fundne Domme og Dokumenter, med hvilke han kunde bevise, at Vidnerne vare Misdædere.

Forhørene bleve holdte inden for lukkede Døre, og ved Trusler og Fængsel havde man søgt at tvinge de anklagede til at vidne imod ham. Der blev ikke skrevet i en Protokol, men paa løse Papirer, og det nedskrevne blev aldrig oplæst for Vidnerne bag efter. Derfor bad han om at faa andre Kommissarier og en anden til at føre Sagen; thi de vare alle partiske. Disse og flere lignende Beskyldninger havde Lunde i Sommerens Løb gentaget i forskellige Suppliker; den sidste af dem blev indgivet den 25. Juli og kom saaledes til Kancelliet omtrent samtidig med Amtsforvalterens Klager over Lunde og Referatet af de afholdte Forhør.

Kancelliet sendte begge Parters Indlæg til General-Prokurøren for at høre hans Mening. I September afgav han den Erklæring, at han ikke turde sige noget paa Grundlag af Kommissionens Ekstrakter, men at han først maatte se den originale Protokol og Lavrits Lundes Vidner. Herom gik der da Ordre til Kommissionen den 25. September, og samme Dag fik Grev Schack Befaling til at afsætte Lunde fra Bestyrelsen af Lydumbaard og indsætte en dygtig Person som Forvalter i Stedet for ham. Derefter oversendtes Lundes Klagepunkter til Amtsforvalteren, for at han kunde svare paa dem. Hans Svar lød naturligvis paa, at alle Lundes Angivelser vare falske og kun sigtende til at forhindre Sandheden i at komme frem. Hermed lod Kancelliet det bero, og Lavrits Lundes Beskyldninger og Klager bleve afviste.

Imidlertid vare de originale Protokoller og Afskrifter af Lundes Tingsvidner blevne oversendte til København, hvor General-Prokurøren paany tog under Overvejelse, om der skulde rejses Tiltale mod Lunde eller ikke. Den 8. November indkom hans Erklæring til Konseillet. Den er temmelig vagt affattet, og man mærker, at han ikke selv har været ganske klar over Sagen endnu; han fremhæver nok Lundes tvetydige Adfærd overfor Vidnerne, men finder dog ikke noget egentlig strafværdigt i hans Forhold. Imidlertid maatte Konseillet nu fatte en Beslutning, og den 22. November vedtoges det da, at Lunde skulde arresteres. Dog synes der ogsaa her at have været nogen Usikkerhed; thi der blev ingen Resolution derom indført i Protokollen, Oversekretæren befalede, at Beslutningen skulde holdes hemmelig, og han selv vilde personlig give Ordre til dens Udførelse. Paa Grund af denne usædvanlige Fremgangs-

maade maatte Kancelli-Embedsmændene senere forsvare sig mod en Beskyldning for ulovlig Omgang med denne Sag, og der anførtes da som Grund til Uregelmæssigheden, at Lunde havde Spioner i Kancelliet, der strax skaffede ham Underretning om alt, hvad der blev vedtaget.

Den 27. November 1703 fik Stiftamtmanden altsaa Befaling til »i al Stilhed« at lade Lavrits Lunde arrestere. Den 5. December blev Befalingen udført, og Lunde var derefter i omtrent et Aar indespærret i et Værelse i sit Hus, hvis Dør blev tilspigret, og hvor fire Borgere fra Byen stadig holdt Vagt over ham for Betaling af Stervboets Midler, — en Behandling, der senere blev erklæret for at være langt haardere, end Meningen havde været med Kongens Befaling.

Efter at saaledes Lunde var bleven draget med ind i Sagen, faldt det af sig selv, at de af ham førte Vidner nu maatte forhøres igen. Hertil havde Kommissionen imidlertid ingen Bemyndigelse, og den oprindelige Plan at føre disse Vidner for et ekstraordinært Landsting blev opgivet igen paa Grund af de store Afstande. Man valgte derimod den Udvej at lade Landsdommeren i Jylland, Justitsraad Christoffer Bartholin til Kaas, indtræde i Kommissionen ved Siden af de to andre og give den saaledes udvidede Domstol Fuldmagt til paany at undersøge Sagen fra dens første Begyndelse.

Den 27. Februar 1704 holdt den nye Kommission sit første Møde, og strax denne første Dag mærkede Amtsforvalteren, at Domstolen ikke nu var saa føjelig, som den før havde været. Paa hans Vegne fremkom nemlig Terkildsen med et skriftligt Andragende om, at de indstævnedes Personer kun maatte indføres en ad Gangen, og alle andre holdes udenfor imedens, og særlig at denne Bestemmelse ogsaa maatte gælde Lavrits Lunde og hans Fuldmægtig, hvis der indfandt sig nogen saadan for at forsvare ham. I den Anledning blev Lunde hentet fra sin Arrest og nedlagde strax en kraftig Protest mod denne Fremgangsmaade, som stred mod Lovens Ord, at Forhøret skulde foregaa i de paagældendes Overværelse; han forlangte derfor at blive til Stede sammen med sin Fuldmægtig for at kunne svare, hvis nogen sagde ham eller afdøde Karen Vodde noget paa i denne Sag, og da Terkildsen ikke vilde frafalde sin Paastand, maatte Kommissionen altsaa dømme dem imellem. Bartholin, som først afgav sin Kendelse, gav Lunde Medhold

og ansaa det for ulovligt at fjerne ham fra Forhørene, eftersom der ikke fandtes anden Vederpart end han, og hvis Sagen gik ham imod, det da vilde gaa paa hans Liv og hans Frelse. Men de to andre Kommissarier vare af den modsatte Mening; Bartholin blev saaledes overstemt, og det blev forbudt Lunde at overvære Forhørene. Lunde reserverede sig Appel overfor denne Kendelse og blev derefter ført bort fra Retten. Terkildsen takkede for Dommen og den gode Assistance, og mere blev saa ikke foretaget denne Gang.

Men den næste Dag, den 28. Februar, begyndte Kommissionens Forhandlinger med en ubehagelig Overraskelse. Bartholin gjorde nemlig Strike. Han erklærede, at da den foregaaende Dag fældede Kendelse ikke stemmede med hans Opfattelse, kunde han ikke anse noget af det følgende for lovligt og ikke deltage deri. Hans Nærværelse var saaledes overflødig, hvorfor han vilde trække sig tilbage og overlade Kommissionen til de to andre. Kun hvis Lavrits Lunde fik Tilladelse til at være til Stede fra Begyndelsen til Enden for at høre paa Vidnerne og selv udspørge dem, naar han fandt det tjenligt til sin egen eller Karen Voddes Befrielse, vilde han sidde i Kommissionen til Sagens Tilendebringelse. — Niels Nielsen og Lavrits Fris lode sig imponere; de indvilligede i af Hensyn til Hr. Justitsraaden at frafalde deres tidligere Kendelse, og Lunde blev derefter hentet fra sin Arrest og undergav sig Rettergang paa de nye Betingelser.

Endelig kunde altsaa Forhørene begynde, og de fortsattes nu sex Dage i Træk. Kommissionen anvendte en Del Umage paa at faa opklaret, hvem der havde holdt Lyset for Hans Olufsen, da han skød Bramming. Det gængse Rygte og Morderens Ord til Christen Ebbesen henledede Mistanken paa de to Husmandskoner; det blev ogsaa oplyst, at Maren Christensdatter, som før havde været forarmet, havde tillagt sig gode Midler efter Jørgen Brammings Død, uden at man vidste, hvor de vare komne fra; men der fremkom dog ikke tilstrækkeligt til, at der kunde rejses Anklage mod nogen af dem. Heller ikke blev der noget oplyst om, at Lunde havde været Medvider i det sidste Aaraad, og da man derefter begyndte at beskæftige sig med hans mulige Deltagelse i de gamle, brød Uenigheden mellem Kommissarierne ud paany. Terkildsen fremstillede nemlig et nyt Vidne, Villads Jensen fra Bøel. Han var en

af dem, der tidligere havde stræbt Bramming efter Livet, og da han nu skulde gøre Rede for sin Deltagelse i disse gamle Aaraad, lagde han Skylden paa Lunde og Karen Vodde. Blandt andet fortalte han, at da han for 3—4 Aar siden havde arbejdet paa Lydumgaard med at oprense Gravene, havde Karen Vodde sendt en Pige ud med Bud til ham og derefter haft en Samtale med ham i Enrum, i hvilken hun havde forsøgt at købe ham til at skyde Bramming. Lunde svarede herpaa med at minde om, at Villads Jensen var dømt som Rønningsmand, saa hans Vidne allerede af den Grund var ugyldigt; desuden fremlagde han et Vidnesbyrd fra to Mænd om, at Vidnet ved Penge havde søgt at bevæge andre til at støtte hans Udsagn, og endelig fremstillede han den Pige, som efter Villads Jensens Angivelse havde været Mellemand mellem ham og Karen Vodde, og som nu under Eds Tilbud erklærede, at hun aldrig havde bragt noget saadant Bud til ham, og at den gamle Kone slet ikke kendte Villads Jensen, der kun havde arbejdet paa Gaarden nogle faa Dage. Efter disse Oplysninger fandt Bartholin, at Villads Jensens Vidnesbyrd var af en saa tvivlsom Natur, at det ikke kunde tillades ham at aflægge Ed paa det; men de to andre Kommissarier nærede ingen saadanne Betænkeligheder og overstemte derfor Bartholin, hvorefter Villads Jensen aflagde sin Saligheds Ed paa Sandheden af sin Forklaring.

Næppe var denne Tvist afgjort, før en ny brød ud. Det næste Vidne, som fremstilledes, var nemlig Anders Volch, der støttede Villads Jensens Udsagn og gentog sine tidligere Beskyldninger mod Lunde. Denne erklærede hans Vidne for ugyldigt og henstillede til Amtsforvalteren, om han kunde forsvare at lade en Person gaa frit omkring, der for Stimandsgerning var dømt til Støjle og Hjul. Anders Volch svarede hertil ret ugenert, at han ikke vidste af nogen saadan Dom at sige, og Terkildsen afviste hele dette Spørgsmaal som noget, der ikke kom ham eller Amtsforvalteren ved. Men næste Dag havde Lundes Fuldmægtig ved Hjælp af Herredsskriveren skaffet sig Afskrifter af Tingbogen af begge de over Anders Volch fældede Domme og lod dem oplæse i Retten. Terkildsen nægtede nu heller ikke Rigtigheden deraf, men paastod, at da Volchs Vidne blev taget gyldigt i den forrige Kommission og indført i Akterne, var det ogsaa gyldigt endnu. Men Lunde

vilde ikke anerkende dette Bevis og henskød derfor Sagen til Kommissionens Afgørelse. Som sædvanlig stod her Bartholin ene mod de to andre; han hævdede, at ved hans Tiltrædelse til Kommissionen var den forrige bleven aldeles annulleret og dens Bestemmelser kuldcastede og magtesløse, saa at den nye Domstol havde Ret til at gøre det hele om. De to andre mente derimod, at det kun var i de Punkter, som angik Lunde og de Vidner, som ikke før havde været forhørte, at den nye Kommission havde Ret til at forandre paa den gamles Beslutninger, men at disse stode ved Magt endnu paa alle andre Punkter. Da det viste sig aldeles umuligt at opnaa Enighed herom, ophævede Amtsforvalteren Kommissionen og udsatte de videre Undersøgelser, indtil han havde faaet Stridsspørgsmaalet afgjort ved en kgl. Resolution.

Dermed sluttede den anden Kommission, den 5. Marts 1704. Dog bestemtes det endnu, inden Kommissarierne skiltes, at Tue Pedersen af Vester Vrøgum skulde paagribes og sammen med de allerede tidligere arresterede holdes i Fængsel indtil Sagens Afslutning, »dog uden Jerns Paalæggelse«.

Medens Sagen derefter laa stille i Maanederne Marts og April, strømmede Suppliker i rigelig Mængde ind til København. Jens Christensen klagede over Bartholin, der havde bragt Splittelse ind i Kommissionen, som før hans Tiltrædelse havde været saa enig. Bartholin klagede over, at Jens Christensen forlangte Ting af Kommissionen, som ikke vare lovmæssige, og da den ikke vilde følge ham heri, havde han ophævet den, saa han, Bartholin, havde gjort den lange Rejse til ingen Nytte. Lunde klagede over, at Amtsforvalteren vilde fælde ham med lovforvundne Vidner, og fremlagde Domme over fire af de Personer, der skulde bruges imod ham; han bad om at komme paa fri Fod og indsendte Tilbud om Kavtion fra to af sine Brødre, af hvilke den ene var Præst og den anden Rektor ved Kolding Skole, og endelig androg han om, at Kommissionen maatte forøges med endnu en Mand, for at de to ikke bestandig skulde overstemme Bartholin. Fra Jep Hansen, Tue Pedersen og Christen Broeng indkom en Supplik, hvori de i almindelige Udtryk tilstod deres Forbrydelse og bad om skaansom Straf derfor, idet de undskyldte sig med, at de kun havde gjort det af Frygt for deres »daværende og forventende Herskab«. Med disse Ord sigte de tydelig nok til

Brammings Hustru og Lavrits Lunde, men dette Vidnesbyrd — det eneste, der sigtede Lunde for Delagtighed i det sidste Aaraad — blev igen gjort betydningsløst, da de tre Mænd senere erklærede, at de kun havde indgivet deres Supplik, fordi Amtsforsvalteren og Engelstoft havde stillet dem i Udsigt, at de vilde slippe med mildere Straf, naar de skød Skylden paa Lavrits Lunde; og da det viste sig, at deres Forventning herom blev skuffet, toge de fuldstændig Beskyldningen mod Lunde og Karen Vodde tilbage. Det stemmer godt med Bøndernes Fremstilling af denne Sag, at deres Ansøgning blev skrevet for dem og det stemplede Papir betalt af Anders Nielsen paa Søvig, en Broder til Kommissæren Niels Nielsen, og at Engelstoft samtidig indgav en Supplik om, at de maatte sættes paa fri Fod mod Kavtion. Ja, hans nylig vakte Velvilje mod dem gik endogsaa saa vidt, at han løslod dem paa egen Haand, inden der endnu var kommet Svar fra København, medens han derimod slet ikke tog sig af Christen Ebbesen og Gartman, som ikke havde underskrevet Supplikken. Den sidste fremstillede han endogsaa som en meget farlig Person og antydede, at han ikke kunde holdes sikkert i Forvaring, med mindre han blev lagt i Jern. Gartmans Hustru indgav derimod en Supplik om, at hendes Mand maatte komme paa fri Fod sammen med de andre, imod at han underskrev den stærkeste Revers, der kunde opsættes; thi han kunde som fremmed ikke stille Kavtion.

Den 16. Maj 1704 udfærdigedes fra Kancelliet Svaret paa alle disse Forespørgsler. I Striden mellem Kommissarierne fik Bartholin Medhold i de to første Punkter, men derimod ikke i det tredje, idet der resolveredes, at den allerede holdte Protokol skulde agtes for gyldig. Men samtidig fik Justitsraad Palle Dyre Befaling til at træde ind i Kommissionen som fjerde Mand, og den saaledes rekonstruerede Domstol fik Befaling til uden yderligere Forespørgsler at føre Sagen til Ende. Lunde og de øvrige fængslede fik Tilladelse til at komme paa fri Fod mod Kavtion, men Gartman, som ikke kunde stille Kavtion, skulde lægges i Jern.

Trods den kongelige Befaling til at skynde sig, tog dog den nye Kommission ikke synderlig ivrig fat paa sit Hverv. I Oktober Maaned indkom derfor en ny Supplik fra Lunde, der beklagede sig over, at der aldeles intet var blevet foretaget i Sagen siden Forhørene i Februar og Marts, og rent ud

erklærede, at Amtsforvalteren forsætlig trak Sagen i Langdrag, for at alle Stervboets Midler kunde blive opbrugte. Denne Klage indbragte Kommissionen et nyt Paalæg om snarest muligt at føre Sagen til Ende.

Dette skete da ogsaa i Løbet af Vinteren, og i Begyndelsen af 1705 faldt Dommen. Jep Hansen, Christen Broeng og Tue Pedersen bleve dømt til Døden ligesom den bortrømte Hans Olufsen. Gartman, Peder Simonsen og Christen Ebbesen dømtes til livsvarigt Arbejde paa Bremerholm. Jep Madsen i Jandrup og et Par af de Bønder i Aal Sogn, som havde givet Penge til Morderen, bleve dømt til at betale fuld Mandebod, 3 Gange 18 Lod Sølv, medens fem andre Bønder, som ogsaa havde været indblandede i Sagen, bleve frikendte. Ligeledes frikendtes Lavrits Lunde og den afdøde Karen Vodde.

Denne Dom blev strax af Kommissionen indstævnet for Højesteret, i hvilken Anledning de domfældte overførtes til København under Bevogtning af Ryttere og Soldater, alt paa Stervboets Bekostning. Højesterets Afgørelse faldt et Aar efter, i April 1706. Men hvorledes denne endelige Dom kom til at lyde, vide vi ikke; thi alle Højesterets Dombøger fra forrige Aarhundrede gik til Grunde ved Kristiansborg Slots Brand i 1794. Dog ere heldigvis Voteringsprotokollerne i Behold, og af dem kunne vi lære hver enkelt Dommers Stilling til Sagen at kende og derved faa et omtrentligt Skøn om det endelige Resultat. At Hans Olufsen skulde miste Livet, vare alle Dommerne enige om; men for de fleste af de andre blev Straffen noget formildet. Jep Hansen blev med syv Stemmer dømt til Bremerholm paa Livstid, medens sex holdt paa Stadfæstelse af Kommissionens Dødsdom. Samme Straf som Jep Hansen fik rimeligvis Christen Broeng og Gartman, medens Tue Pedersen, Peder Simonsen og Christen Ebbesen slap med nogle Aars Tvangsarbejde, og med Hensyn til de andre blev det ved Kommissionens Dom.

Karen Vodde og Lavrits Lunde bleve begge frikendte, og flere af Dommerne stemte desuden for, at den sidste skulde have Erstatning for de Omkostninger og Tab, som Processen havde paaført ham. Kommissariernes Adfærd imod ham blev stemplet som skammelig, saaledes naar de for 60 Rdlr. indløste Villads Jensens Dom, for at han kunde vidne mod Lunde, og derefter lod ham gøre falsk Ed, eller naar de for en Betaling

af 1 Td. Rug og 1 $\frac{1}{2}$ ligefrem købte et andet Vidne til det samme. Det blev derfor ogsaa foreslaact, at Terkildsen skulde miste baade disse 60 Rdlr., som han havde lagt ud, og de 100 Rdlr., han fik for at paagribe Jep Hansen, som ikke var borttrømt, og at Amtsforvalteren og Oluf Engelstoft begge skulde idømmes Bøder for begaaede Ulovligheder samt forpligtes til at sætte Lydumbaard i den samme Stand, hvori den var, da Lunde blev afsat fra dens Bestyrelse. Fremdeles misbilligede Retten i højeste Grad, at Øvrigheden i Vester Herred lod de domfældte Personer gaa frit omkring uden noget Forsøg paa at lade Dommen exekvere. For Christen Timsens Vedkommende blev Spørgsmaalet rigtignok bragt ud af Verden i de samme Dage, idet der kom Meddelelse til Højesteret om, at han var druknet; men med Hensyn til Anders Volch udtalte Assessorerne deres oprigtige Beklagelse af, at de ikke kunde komme ham til Livs, da den foreliggende Sag ikke angik ham, og de besluttede at indgive et Andragende til Kongen om, at saadanne Domme for Fremtiden maatte blive exekverede i Tide. — Det var saaledes ikke saa lidt, hvad Højesteret havde at udsætte paa de lokale Øvrighedspersoner i Ribe og Varde, men det endte dog formodentlig med, at de alle bleve frifundne. Derimod nedsatte Retten alle de Fordringer paa Brammings Stervbo, som Dommere og Sagførere havde indgivet, og som ikke drejede sig om Smaasummer. Kommissarierne forlangte saaledes 2300 Rdlr., Amtsforvalteren 300 Rdlr., foruden hvad han forskudsvis havde udlagt til Processens Førelse, Skriveren 100 Rdlr. o. s. v. Hvor meget disse Summer bleve nedsatte, kendes ikke lige saa lidt som de øvrige Domresultater; kun om Engelstoft meddeles det anden Steds, at han for sin Part fik 1000 Rdlr.

Alt dette skulde nu udredes af Lydumbaard, som allerede havde maattet betale anselige Summer i denne Sag. For at skaffe disse til Veje blev der i Januar 1704 givet Befaling til at sælge en stor Beholdning af Uld, Fjer og Dun, som fandtes paa Gaarden. I Maj Maaned holdtes Auktion over Løsøre, Kvæg og Heste, og et Aar efter solgtes to Huse i Varde, som hørte til Lydumbaard fra den gamle Peder Klemmensens Tid, og nogle Enge ved Jandrup og Varde samt det Strøgods, der ikke gjorde Høveri. Og da nu den sidste Udskrivning kom, efter at Dommen var faldet i Højesteret, ønskede Brammings

Arvinger at sælge alt det øvrige ved Auktion. Men Lunde, som endnu ikke havde opgivet sit Haab om at blive Ejer af Lydumgaard, tilbød at betale det hele mod at faa Prioritet i Gaarden. Dette blev ham ogsaa tilladt; men da det kom til Stykket, viste det sig, at Summen var større, end Lunde havde ventet; han maatte tilstaa, at han ikke kunde skaffe Pengene, og finde sig i, at Gaarden dog blev solgt. I Aaret 1707 blev den da sat til Auktion med Bygninger og Mølle og alt sit tilliggende Jordegods, der endnu udgjorde c. 150 Tdr. Hartkorn, og solgt til Regimentsskriver Anders Rask paa Visselbjerg for 5878 Rdlr.

(Kilder: Jyske Register 1693—99, Jyske Tegnelser 1702—07, Vester Herreds Tingbog 1702, Supplikprotokol 1703—04, Højesterets Protokol 1706, Viborg Landstings Skøde og Pante Bog 1706—11. Smlgn. ogsaa »Danske Samlinger«, I, 142—44.)

Fra Kosakvinteren 1813—14.

Meddelt af O. Nielsen.

Vinteren 1813—14 var som bekendt overordentlig streng, hvilket mindedes i min Barndom af mange, der ogsaa gave den Navn af Kosakvinteren, et Navn, der for Jyllands Vedkommende ikke just betegnede, at Landet havde været oversvømmet af Kosakker, men kun den Skræk, som deres forventede Ankomst indgød. Justitsraad H. E. Lassen, Kontorchef under det slesvigske Ministerium, har adskillige Gange fortalt mig, at han som lille Dreng med sin Familie flygtede fra Haderslev til Gjellerup i Hanrum Herred. I min Skoletid i Ribe vidste man endnu at fortælle om en Kosak, der var skudt udenfor Ribe og hvis Vaaben opbevarede paa Raadstuen. Om denne Fremrykken af Kosakker og den enes Mord handle følgende Uddrag af Breve til Proprietair Tøger de Teilmann til Endrupholm, hvis Originaler tilhøre hans Sønnesen Hr. T. de Teilmann paa Armvanggaard.

17. Dec. 1813. Fra T. Øllgaard paa Bramminge. Kosakkerne, der vare trængte frem til Husum og Ekernførde og der truede de kgl. Kasser, skulle være vendte tilbage til Frederiksstad.

9. Jan. 1814. Fra Samme. Spandet meldte, at sidste Nat kom Estafetter til Ribe fra Tønder og Møgeltønder med Efterretning, at 50 Mand Kosakker med en Officer er igaar Middags indrykket i Tønder, hvor de fare menneskelig frem og for det første forlangte kun 8 Heste. Paa den østre Kant trække de talrigere frem og ere allerede i Haderslev og Apenrade. Posten, der tog fra Ribe igaar, kom tilbage uden at naa sin Bestemmelse, da han hørte, Fjenden var ham nær. Man venter dem alle Øjeblikke til Ribe.

10. Jan. 1814. Fra Stiftsprovst Koefoed i Ribe, der i Hastværket har glemt at tilføje Underskriften. Kosakkerne ere

da komne til Ribe, i Tallet 20 Mand, en Vagtmester og en Lieutenant ved Navn Ehrlich, en Hamburger af Fødsel¹⁾. De opføre sig meget ordentlig, og vi ere her saa rolige, som om det var vore egne Folk, som laa i Indkvartering. De have reqvireret nogle Heste, om de faa dem, vil bero paa, om Vaabenstilstanden, som Tettenborg²⁾ har forlangt, bliver stadfæstet. Ved Kolding har der været en liden Forpostfægtning, hvori 6 Kosakker have maattet bøde med Livet og 2 ere fangne. Forresten vente vi Fred, og gid dette Ønske maa blive snart opfyldt. Jeg tror ikke, Kosakkerne komme videre, i det mindste er endnu intet derom bestemt. Men i alle Fald kan De være rolig, da de holde god Orden og Officeren endog har lovet haardt at straffe enhver af hans Folk, som gør den mindste Molest.

14. Jan. 1814. Brev fra Spandet i Ribe. En Estafette er i Eftermiddag kommen tilbage fra Major Bruun i Kolding, at der er Vaabenstilstand, men kun med 24 Timers Opsigelse. Han undres over, at Kosakkerne i Ribe endnu gøre Requisitioner, og venter, at Stilstanden skal ende med Fred. De 40 Mand fra Tønder ere endnu ikke ankomne, skønt det hedder, at de skulde komme idag. Man siger, at de i Tønder ligeledes gør Ord af, at de vente 40 Mand fra Ribe. Hvorledes Kosakkerne ride ud paa Landet for at inddrive Heste og at ved den Lejlighed er idag blevet en Kosak borte, hvis Hest er funden i Kjærboel³⁾, kan Karlen fortælle.

15. Jan. 1814. Brev fra Samme. Igaar Aftes ankom hertil den i Tønder kommanderende Officer, men ingen Kosakker, han afrejste igen tilbage ved Middagstid. Nu Kl. 3½ ere vore Kosakker i Begreb med at trække herfra til Seem, hvor de for det første skulle indkvarteres, og ingen Indkvartering eller Requisition skal mere have Sted i Ribe. Dette er uden Tvivl en Følge af den sluttede Konvention, hvorefter Demarkationslinien skal gaa fra Vonsild ved Kolding til Ribe. Den savnede Kosak er da funden under Sneen nærved Gredstedbro Landevej i Farup Sogn ihjelskudt med 3 Rødekugler.

¹⁾ I P. N. Thorups Levned 1848 S. 35 siges det, at der var 35 Kosakker og at Anføreren hed Redlich.

²⁾ Tettenborn, Kosakkernes Kommandør.

³⁾ I Fardrup Sogn udenfor Ribe.

Der bliver holdt Forhør over en Hans Bondesen med Kone og Søn, mod hvilke der ere store Formodninger; Resultatet véd jeg endnu ikke, maaske kan Deres Bud faa en Del Partikulariteter derom i Byen.

19. Jan. 1814. Brev fra Øllgaard paa Bramminge. De véd, Kosakkerne toge i Løverdags til Seem, Søndag derpaa bragte Riberne dem 30 Heste derhen, og Natten derpaa rejste Kosakkerne derfra sønder paa baade med egne og ranede Heste. Mandag Nat vare Husarerne, som kom fra Aalborg-egnen, indkvarterede i Jærnved Sogn og drog igaar ind i Ribe. Dette hedder: post festum.

17. Jan. 1814. Fra Stiftsprovst Koefoed. Jeg iler at underrette Dem om, at Kosakkerne have i Løverdags Eftermiddag forladt Byen, at min Broder¹⁾ imorges fik officiel Efterretning fra den i Jylland kommanderende Major Bruun om, at dette var sket efter Kongens Foranstaltning ved Tentenborg, og det bedste af alt, at Major Bruun fra Tentenborg officielt var underrettet om Fredens Afslutning, men han kunde ej meddele Vilkaarene, dog mente han, at vi under en russisk Generals Kommando skulle levere 10,000 Mand Hjælpetropper til den allierede Armé. De har vel hørt, at en Kosak blev skudt sidste Fredag af en Mand ved Navn Hans Bondesen paa Kjærbøl og Fardrup Mark tæt ved dennes Hus eller rettere Røverhytte, thi det var ej Patriotisme, der ledede til Gærningen, men Haabet om Byttet ved at plyndre Kosakken, som skal have haft en ikke ubetydelig Sum i Guld og Sølv i en Kat hos sig. Kosakken blev funden Løverdags Morgen en Fjerdingsvej henslæbt fra Huset. Faderen og Moderen til Hans Bondesen, som boede i Huset, bleve af Bymændene strax arresterede og bragte herud, den gamle Mand fik af Kosaklieutenanten drøj Portion Knut, men bekendte intet. Sønnen blev paagreben i Østervedsted Løverdags Formiddag og ved Trusel om Knut tilstod strax, at han havde nedlagt sin Fjende, men var ikke ved 50 Knut at formaa til at bekende, at han havde plyndret Kosakken, hvilket dog var øjensynligt. De sidde nu alle arresterede her. I Huset er fundet Kosakkens Pisk og desuden en Del Tyvekoster, som nu vil lede til at opdage meget om denne af Byen meget frygtede Familie, som ofte om Natten

¹⁾ Stiftamtmand Koefoed.

træffes i Marken med ladte Geværer og skal i mange Aar have levet af Tyverier. Havde en anden skikkelig Mand nedlagt en Kosak, var han nok for Øjeblikket bragt af Vejen og Sagen siden gæmt, men da nu mere om disse opdages, ville de næppe slippe og Omegnen befries for disse farlige Mennesker; bevirkes dette, have Kosakkerne dog udrettet noget godt. De vilde strax have været hen til Kjærbøl og Fardrup for at afbrænde Byen, men dette blev afværget ved at love dem Bistand til den skyldiges Paagribelse.

Tillæg.

Af M. H. Rosenørn.

Til lettere Forstaaelse af de foranstaaende Brevuddrag kan tjene, at Tettenborn, efter med sine Kosakker at have boltret sig i det indre Holsten, var gaaet over Eideren ved Frederikstad og fra Husum var dragen til Hollingsted og Krop nord for Rendsborg, om og i hvilken Fæstning den danske Hærstyrke samlede sig. Træfningen ved Sehested bevirkede en Standsning i Tettenborns Fremrykning, og da Kong Frederik VI troede at være kommen til en foreløbig Forstaaelse med Østrig ved Afstaaelse af Trondhjems Stift, blev der d. 15. Decbr. indgaaet en, senere til d. 5. Januar 1814 forlænget Vaabenhvile med en Demarcationslinie over Ekernefærde, Hollingsted og Husum. Den 4. Januar kom den danske Afsending Bourke til Kiel for at forsøge Fredsunderhandlinger, og for at støtte de svenske Fordringer fik Tettenborn Ordre til Natten mellem d. 5. og 6. Januar at trække op i Slesvig, hvorimod Tscherning fra Als gik over i Sundøved. Da Kong Frederik d. 7. Januar, forladt af Østrig, var gaaet ind paa at afstaa Norge, afsluttedes Kielerfreden d. 14. Januar, og skulde efter Traktatens 14. Artikel Underretning herom »umiddelbart og med Hurtighed« gives Generalerne, og Fjendtlighederne ophøre. Dette var ved Rendsborg allerede sket forud, d. 9de, og ligeledes havde Tscherning aftalt en Demarcationslinie med Skjoldbrand i Flensborg, saa at han ikke ansaa sig forpligtet til efter Tetten-

borns Paastand at gaa tilbage til Als. Heraf benyttede Tettenborn, der havde havt et Sammenstød ved Vonsild med den af Major Bruun commanderede »Cordon«, som skulde dække Nørrejylland, sig til at forhale den af General Bülow i det danske Hovedkvarter fordrede Rømning af Ribe indtil efter Fredens Afslutning, der dog var ham bekjendt i Haderslev senest d. 16de. »Riberne« havde saaledes ingenlunde behøvet Søndag d. 17de at levere Kosakkerne i Seem de til den svenske Hær udskrevne 30 Heste, og de enkelte Kosakker havde selvfølgelig været ganske uberettigede til at streife om paa Landet for vilkaarlig at udtage Heste. Efter hvad Dragoner, udskrevne fra Kjærbøl til Regimentet i Randers, omtrent 10 Aar efter Begivenheden have fortalt mig, kom 2 Kosakker i Følge gjennem Kjærbøl—Farup, og idet de passerede forbi et Hus, skjød Manden der den ene af dem. Den anden vendte derfor om, og den Hoppe, som den skudte havde redet, forblev i Egnen og blev Stammoder til flere smaa gule Heste. Hvis Drabet skete Fredag d. 15de, henhørte Gjærningen udelukkende under dansk Retsforfølgning, og skjønt den Behandling, der overgik Hans Bondesen og hans Slægt, væsentligst skyldes det Had, denne tidligere havde paadraget sig, er Begivenheden og den Maade, hvorpaa den opfattedes, dog ikke uden Betydning ligeoverfor Kongens Tanke at forsvare Nørrejylland mod de russiske Kosakker ved jydske Bondekosakker og Carl Bardenfleths skarpe Kritik af denne Tanke.

Skildringer og Sagn

fra Vest-Himmerland.

Af A. C. Nielsen, Sønder-Kongerslev.

»Kongevejen«, der fra Løgstør gaar Syd paa ad Viborg til i en Længde af 8—9 Mil, er i sin Helhed en af Himmerlands mindst befærdede Hovedlandeveje. Over det for Størstedelen svagt bakkede, flere Steder helt flade Terræn strækker sig den lyse Vejlinie med lange snorlige Stykker hist og her uden mange store Landsbyer og frugtbare Marker at gennemskære og uden det travle Færdselsliv, som saadanne Omgivelser skabe.

Den første Mil eller halvanden imod Syd fra Løgstør er der dog en ret god, livlig og velbefolket Egn.

Et meget iøjnefaldende Punkt i denne er Malle Bakke med dens 3 store lyngklædte Høje, fra hvilke der er en prægtig Udsigt. Vel er Landskabet der omkring ikke særlig smilende eller storartet, men dog — nærmere beset — ret smukt og minderigt. Der er den store Limfjordsbredning norden for Livø; langt imod Syd ses en anden bred Fjordarm, og fjærnt ude øjnes Kystlinierne af Hannæs, Mors, Fur, Salling. Herregaarden Bjørnsholm — det gamle Vitskøl Kloster — skinner hvid og rød nede ved Fjorden; længere imod Øst ligge Lundgaard Skov og — som et lille blankt Øje — Vilsted Sø, som Blicher besang i dens Velmagtsdage, — nu er den næsten udtørret. Længst ude ad Landsiden til ser man ind i Flejsborg, Hyllebjerg og Strandby Sogne, hvor høje Hedebanker spærre for det videre Skue og danne Ramme om en Mylr af

Boliger, hvis lyse Husvægge spætte det aabne, noget fladeagtige Landskab. Mest fremtrædende i dette er Byen Ranum, hvor der er en Mængde nye, købstadmæssige Bygninger og forholdsvis megen Trævækst.

»Malle Bakke« er et bekendt Sted i Egnen. I de Tider, da Folk ikke vare saa godt kørende som nu til Dags, var her Bedested for Sønderboerne, naar de toge til Løgstør. Landevejen skyder sig i lige Linie tværs over den brede og høje Bakke, og denne var ikke altid saa nem at komme over, saa det kunde være godt nok for Hestene at faa et Stykke Brød og for Folkene at faa en Dram og en Taar Øl inden Overgangen. Minder om mange Hændelser paa Malle Bakke, da den var Bedested, ere endnu i Live.

Det er derfor heller ikke saa sært, at Folk snakken ogsaa har haft noget at gøre med de store Høje, der staa som Kupler paa Bakkekammen, — der er en hel Del Fortællinger om dem. Her meddeles et Par af disse.

I den sønderste Gaard i Vandsted By, der ligger tæt norden for Højene, boede for mange Aar siden en Mand, de kaldte Peder Mortensen. Han var en grumme velstaaende Mand, og Folk vilde ellers sige, at han havde sin Rigdom fra den østre Høj paa Malle Bakke. Der tjente et Aar en Pige hos ham, som en Gang om Høsten vaagnede op om Natten og saa, at der var helt lyst inde i Stuen ligesom af Ild. Hun blev da meget rød, for hun troede, der var Ildebrand, og sprang ud af Sengen og hen til Vinduerne, som vendte sønden ud. Og der saa hun, at den østre Høj stod i en lysende Lue paa fire gloende Pæle, og det myslode omkring Højen af sorte Dværge. Pigen kaldte saa paa Manden og Konen; men da Manden saa, hvad der var paa Færde, sagde han nok saa rolig til Pigen, at det skulde hun ikke kære sig efter, men blot gaa i Seng igen. Saa gik han ud og var hende lidt, og da han kom tilbage, var der ingenting mere at mærke.

En gammel Mand i Malle, der nu er død, har fortalt følgende, ret ejendommelige Historie.

Min Fader gik en tidlig Morgenstund om Foraaret ud paa sin Mark. Det var lige i Daglysningen, og der var ingen oppe i Byen, men han havde ligget og ikke kunnet sove, og saa vilde han hellere ud og røre sig. Han havde faaet Piben tændt og Vanterne paa, for det var koldt, og han var noget

»ræsen«. Som han nu gaar og dasker, kommer han i Tanker om, hvad han saa tidt havde drømt, at han skulde finde en farlig Hoben Guld og Sølv ved den østre Høj paa Malle Bakke, og imens han gaar og tænker ved det, naar han op til Højen. Der ser han noget Smaatteri ligge og kravle rundt om paa hele Højen. Levende var det, og det laa saadan og vrimlede ligesom en Slags Græshopper — syntes min Fader —, men nogle sære, forunderlige Skabninger var det. Han saa jo noget paa dette her og tænkte baade det ene og det andet. Endelig fordrister han sig til at tage fat paa Sagerne, og da han ogsaa syntes, han vilde have nogle af de løjerlige Tingester med hjem, trak han sin ene Slugvante af og kom en halv Snes Stykker af dem deri. Han gaar saa ned ad Marken og ser til det og det, og ved det Lag begyndte Folk at komme op. Nu gaar han ligevel og tænker ved, at det var narvornt at gaa med det Kram i Vanten, og saa tager han da i den og slynger det langt fra sig hen imod Kirkegaardsdiget. Men lige idet det fløj væk, glimrede og klingrede det som Guld. Det gav et Sæt i ham, og han hen at lede, og han op til Højen igen; men ingen Steder var der da saa meget at finde som bag paa hans Haand. —

Et lille Stykke nordvest fra Malle og ikke langt fra, hvor Løgstør-Kanalen munder ud i Fjorden, ligger Gaarden Svenstrup. Paa dennes Mark og Hede er der nogle Høje, om hvilke den snart halvfemsindstyveaarige Peder Svenstrup ved en hel Del at fortælle. Det mest værdifulde af hans »gamle Sigender« er saaledes:

En Juleaften i fordums Tider fik Folkene i Svenstrup at se, at en af Højene nær Gaarden var aaben; Dværgene havde højt Lys derinde og dansede og holdt sig lystige. Nu tjente der en Karl paa Gaarden, som var saadan en modig Hund, — han fik i Sinde, at han vilde op til Højen og se paa det Gilde, Dværgene holdt. Straks han da kom derop, kom der en Dværg hen til ham og bød ham Vin af et Sølvbæger; men aldrig saa saare fik Karlen dette i Haanden, før han smed Vinen og satte af Sted med Bægeret saa stærkt, han kunde rende. Han mærkede godt, at der var noget efter ham hele Tiden, men han naaede alligevel at komme hjem og ind i Stuen og faa Døren smækket i, inden det tog ham. Bægeret blev gemt, og Karlen lod til, at han var helt stor af, at han saadan havde

pudset Dværgene. — Det næste Aar, da de sad og spiste Juleaftensnadver i Svenstrup, brugte de Dværgenes Bæger. Som de nu sad og spiste og drak, kom der en sølle gammel Mand ind ad Døren og bad, om han ikke maatte have Lov at sætte sig ned og faa en Haandfuld Varme, han var da saa træt og forfrossen. Jo, det maatte han da hellere end gerne, især paa saadan en højhellig Aften. Hvem han var, og hvor han var fra? Ja, han gav dem jo Besked om det. Saa skulde han da være saa god at sætte sig hen til Bordet og faa lidt at leve af. Den frommede Mand kom saa til Bordet, og dette her Sølvbæger kom omsider ogsaa til ham, at han skulde drikke af det. Idet han nu faar Bægeret i Haanden, saa er han henne med det samme, ligesom han kunde være sluppen i Jorden, og ingen saa noget til ham mere. Folkene i Svenstrup kunde da nok forstaa, at nu havde Dværgene faaet deres Bæger igen.

Den gamle mener for Resten, at Dværgene flyttede, da Folk gav sig til at tage Sten af Højene. —

Forbi Bjørnsholm og ud over en øde Hedeslette, der som en Forstrand strækker sig langs Fjorden mellem denne og Overlade samt Borregaard Byers dyrkede Marker, og hvorpaa forhen det store Kloster Marked holdtes i umindelige Tider, fører Landevejen videre syd paa. Her kommer en Egn, der til Dato kun har været lidet bekendt for den øvrige Verden. Fjært fra Jernvejenes og de elektriske Traades Omraader gaar Livet her sin stille, ensformige Gang, — til Dels endnu som for mange Aar siden, saa temmelig uberørt og upaavirket af den moderne Tids Fremtoninger. Ingen Turiststrøm har nogensinde befærdet dens simple Veje, og rimeligvis vil den fremdeles beholde sin ubemærkede Plads i vor hjemlige Geografi. Banelinien Hobro—Løgstør vil gaa langt udenom den. Ikke en Gang en kgl. kørende Landpost ruller ad den stenede Landevej; kun Damperen, der bruser forbi langt ude paa Fjorden, bringer ligesom et Glimt af Verdenstrafiken, et Pust fra den omgivende Kulturverden; men formodentlig vil den aldrig søge sig en Anlægsplads ved Vest-Himmerlands bare Strand, — Eggen er og bliver en Afkrog, og desuden hører den til de Dele af Jylland, man kalder Timiansegnene.

Alt dette gælder i Særdeleshed det store Strandby Sogn, der strækker sig fra Trend Aa imod Nord til Stistrup Aa

imod Syd med Fjorden paa den ene Side og Farsø Sogn paa den anden. Den største Del af dette Sogns vidtstrakte Areal bestaar af Hede, Moser og Kær; kun hist og her findes i større og mindre Strækninger den dyrkede Markjord; noget af denne er ret god Jord, andet er goldt og sandet som en Vesterhavsklit, det meste er der imellem.

Der er langt mellem Byerne i Sognet, og dissers Smaagaarde, Boelssteder og Huse ligge atter vidt spredte. Ved ganske enkelte enlige Gaarde er der en Have med større Træer; ellers er Trævækst meget sjælden, thi Jordbunden er for gold i Dybden, og ethvert Træ knuges og krøges af Vestenvinden.

Naar man kommer nord fra ad Landevejen og har passeret den omtalte Lyngslette syd for Bjørnsholm, er Trend den første By, man træffer paa. Den ligger ret smukt ved Foden af høje Hedebakker og tæt ved Aaens Udløb i Fjorden. Hvorvel Byen kun bestaar af ganske faa Huse, er den dog med sin ene netbyggede Gaard, hvor der drives en Smule Købmandshandel, sin Kro, sin Vandmølle og sit Stampeværk den af Strandby Sogns Byer, der har det mest forretningsmæssige Udseende. Købmandsgaardens og Krobygningernes Tegltage, Aaløbet og de brune Bakker med den blaa Fjord udenfor danne tilsammen et særdeles tiltalende Skue. Da Trend ligger paa bægge Sider af Aaen, hører iøvrigt lidt af Byen til Bjørnsholm Sogn.

En halv Fjerdingsvej øst for Trend, paa Grænsen mellem Kær og Hede, ligger Sognets eneste Hørregaard Gunderupgaard, Midtpunktet for en hel Mængde stedlige Minder og Sagn om Herremænd og Gengangere. Gaarden frembyder intet af historisk Interesse; dens trefløjede, enetages Hovedbygning er fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede og er nu saa brøstfældig, at den truer med at ramle sammen. Det hedder, at der tilforn har ligget en By ved Navn Gunderup omtrent paa Gaardens nuværende Plads, og at denne fra først af skulde have været bygget ude i Kæret ved Aaen paa et Sted, der endnu kaldes Volden; men der kunde Gaarden ikke bygges for Spøgeri, hvorfor Bygherren maatte tænke paa at faa den opført andensteds. Han fik da det Raad, at han en Aften skulde koble 2 Stude sammen og drive dem ud »til fri Fæld«, og der, hvor de saa fandtes om Morgenen derefter, skulde Gaarden staa. Og saaledes blev det. Studene laa om Morgenen

paa det Sted, hvor Gunderupgaard nu er. Men ude paa Voldene er der fremdeles noget »Skidteri« paa Færde; det er blevet sagt for vist, at intet Kreatur nogen eneste Nat kan staa tøjret der uden at rive sig løs.

Et Par af Gaardens senere Ejere, særlig en Hofmann Poulsen, der skal have været en streng Herre, skulle efter deres Død stundom have rumsteret slemt i Udhusene, om end ikke saa meget som en samtidig Genganger paa Bjørnsholm, der knuste et helt Hus fra øverst til nederst ved at skride tværs igennem det, efter hvilken Bedrift han blev nedmanet tæt syd for denne Gaard, hvilken han dog maa have Lov at nærme sig et Hanetrin hvert Aar.

Hoveriet til Gunderupgaard skal have været strengt nok for Bønderne, da det bestod, især paa Grund af de ofte lange Afstande fra Hjemmene til Hovmarkerne. Gaarden skal ogsaa en Gang have haft en grumme haard Ridefoged, der tilsidst drev det saa vidt, at Bønderne en Dag stimlede sammen om ham med deres Høstredskaber og stak ham ihjel og begravede ham med det samme. Fra Hoveritiden haves ellers paa denne Egn følgende smukke Sagn.

En Mand var ordret til at skulle til Hove, men han var syg og sengeliggende, Konen kunde ikke tage fra ham, der var ingen at leje i hans Sted, og de sølle Folk vidste da aldrig deres levende Raad og vare helt forknytte, for de vare bange for, det skulde gaa galt, hvis de ikke fik deres Hovdag gjort. Saa om Aftenen i Mørkningen kommer en fremmed Mand i en stor Kavaj ind til dem og bad om Nattekvarter. Han fik ogsaa godt nok Lov at blive der, og saa fortalte Konen da med grædende Taarer, hvordan det stod sig med dem. Da den fremmede havde hørt lidt paa det, bød han til, at han skulde nok gaa til Hove for Manden, de skulde ikke længere sørge over den Ting, men bare lade ham om Sagen. Ja, det skulde han da have rigtig mange Tak for. Næste Morgen blev der kaldt tidlig paa ham, at han kunde komme af Sted; men han blev rolig liggende, og Folkene i Huset begyndte igen at blive forskrækkede. Endelig et godt Stykke op ad Dagen kom den fremmede paa Benene, fik sin Davre og traskede af til Hove. Her meldte han sig hos Ladefogden, der gav sig til at skælde ud i en farlig Tid og truede baade med det ene og det andet. Da saa denne her Mand syntes, at det kunde være

nok dermed, slog han sin store Kavaj til Side — og da var det Kongen.

Hvem Kongen var, melder Sagnet ikke; det hedder blot, at »det var saadan en god Konge«. —

Gunderupgaard ejes af Landmandsbanken efter i mange Aar at have tilhørt Familien Weinschenck. Den har et umaadeligt Tilliggende af Hede, et godt Territorium for Gaardens store Faareflok. Flere hundrede Tønder Land af Heden ere i de senere Aar indtagne til Bepantning, men om de smaa Naaetræer paa de goldeste Sandbanker nogensinde ville blive store — det vil man se, før man tror det. —

En Fjerdingsvej længere i Øst ligger ligeledes ved Kær-randen en anden gammel Gaard, Vadgaard, som har sit Navn af, at der i gamle Dage var et Vadested tæt ved den; den nu udtørrede Vadmose og »Kongens Sø« inde i Heden havde nemlig her Forbindelse med det den Gang sumpede Kær. Omtrent ved Midten af det 16. Aarhundrede boede en Povel Nielsson paa Vadgaard; derpaa blev den Bolig for Sognets første lutherske Præst og var saa Præstegaard lige til 1869, da Præsten flyttede til Farsø. Den forholdsvis store Have, der hører til Gaarden, er paabegyndt af Præster i det 17. Aarh. og var oprindelig forsynet med flere Fiskeparke.

Helt oppe i Sognets nordøstlige Hjørne ligger den meget adspredte By Tandrup i et smukt lille Bakkelandskab. Her var i sin Tid i en længere Aarrække Arnestedet for den indre Missions Virksomhed paa Egnen.

Fra Vadgaard fører den gamle, saakaldte Præstevej ud over et stort Hedestrøg i Sognets Midte til Kirken; det er et trist Stykke Vej over dette halvt ørkenagtige Øde. Hist og her er der lagt Lyng og Lyngtørv paa Vejen for at forbedre den dermed, men det har hjulpet saa lidt: Hjulsporene ere dybe og sandfyldte og kantede med voksende Lyng. Rundt om strækker sig den mørke Hede; nogle Steder er Lyngen høj og kraftig, andre Steder formaar den knap at række op over Hvidmosset eller at skjule det gule Sand. Paa en Strækning af mere end 10 Tdr. Lands Størrelse har dette helt faaet Overtaget derved, at den tynde Lyngskjold, der dækkede det, er bleven opreven. En gammel Fortælling, som ogsaa Holberg har i sin Jordbeskrivelse, melder, at dette skete ved en Kamp mellem to uvane Tyre, som her stredes. Gamle Vogn paa

Heden, som nu er død, mente, at de to Tyre ikke vare andre end Brandenborgere og Svenskere, som en Gang i Krigstider, da de laa her, kastede Grave i Jorden, hvorved Sandet fik Magt. Men saa meget er vist: Sandflugt har her været; med Vestenstorm fløj det fine hvide Sand helt hen over Fredbjerg Bys Marker, dækkede deres frugtbare Jord i saa tykke Lag, at det aldrig senere lod sig fjærne, og fortsatte milelangt sin vilde Fart, »saa det fæg ind ad Glamhullerne paa Farsø Kirketaarn«. Nu danner »Sanden« eller »Myrhøj Sande« en stor graagul Plet paa Heden, næsten fuldstændig uden Plantevækst. Kun faa Steder i Landet, saa langt fra Vestkystens Klitter, have en saadan lille Ørken at opvise.

Paa Strandby Hede boede i mange Aar en underlig Mand: ovennævnte Vogn, — »Vogn i Heden« kaldte man ham. Paa Solsiden af en Skrænt havde han indrettet sit Eneboerhjem, en Mellemting mellem et Hus og en Hule. Boligen var indgravet i Lyngbakken og forøvrigt lavet af Hedetørv og dækket over med Trærafter og Lyng. Omkring den laa nogle lignende Forhøjninger: en Kule til Gemmestød for et og andet, en Kartoffelkule og en Stump Jorddige, saa hele Samlingen i Frastand saa ud som nogle forfaldne Tørveskruer. I »Huset« var en eneste »Stue«, knap 3 Alen lang og lige saa bred, hvis Gulv og Vægge vare den bare Jord. Vinduer var der naturligvis ikke; Lys og Luft fik Adgang til Rummet gennem en lille Døraabning, der kunde lukkes med et Bræt, og gennem Skorstenspiben, der var sammensat af Træstykker. Vogns Klædedragt og Levemaade harmonerede med Boligen. Hans Trøje og Bukser vare saa lappede og »singlede«, at det oprindelige Stof var næsten ukendeligt; i koldt Vejr brugte han gamle Gødningssække, Skind og Halmvaser til at svøbe om Hovedet, Kroppen og Benene. Vogn ejede et stort Stykke Hedejord, der dog aldrig blev opdyrket; han avlede kun lidt Kartoffler og Boghvede, som han gravede nogle Smaapletter til. Af disse Produkter bestod hans Føde; men han nød sjælden egentlig menneskelig Kost. I en Gryde, der tillige kunde anvendes som Kakkelovn, kogte han t. Eks. en haard Grød, som han brugte som Brød, og halvraadden Kød og Fisk, halvkogt eller raat, vare hans »Tilbrødsvarer«; selvdøde Dyr kunde Vogn magelig bruge, om de endogsaa havde ligget et Par Dage i Jorden. Med denne halvt dyriske

Levevis var Vogn altid ret vel tilfreds, og han tog nødig imod fremmed Hjælp. Dog kunde undertiden i streng Vinter den ligefremme Nød drive ham ud af hans Hule. Saa vandrede han med en Sæk om Hovedet og Halmfletninger om Benene til Vadgaard eller en anden Gaard, hvor han var godt kendt. Der kunde han saa opholde sig i nogle faa Dage og sysle med et og andet. Som Natteleje foretrak han frem for alt en tom Kobaas i Stalden. Kosten var det værre med, thi han var saa afvænnet fra god, veltillavet Mad, at han ikke kunde taale den. Snart vendte han atter tilbage til sit Vildmandshjem paa Heden. — I sine yngre Dage var Vogn en ivrig Fisker. En Gang sejlede han ganske alene paa en lille Baad fra Hobro til Trend, naturligvis gennem Mariagerfjord ud i Kattegat, saa op til Hals og endelig en ca. 14 Mil lang Sejlads i Limfjorden; men den Tur varede rigtignok ogsaa en Maaned. Ofte laa han i mørke Nætter ene i sin skrøbelige lille Baad paa Fjorden og fiskede smaa Skrubber og andre daarlige Strandfisk, som kun han og Svin brød sig videre om. Vogn havde aldrig været gift; men man sagde, han var bleven »sær over en Kæreste«, han havde haft en Gang. Han var for øvrigt klog nok paa sin Vis, om end han havde mange underlige Anskuelser, navnlig om Religion og Samfundsforhold. I Gaardenes Folkestuer og naar han ellers traf en god Bekendt, gav han sine Meninger til Kende, og stundom sang han Viser om Krig og om Kærlighed, de fleste alvorlige, — Alvorsmand var Vogn i det hele taget.

I sine sidste Leveaar tog Vogn sig for at gaa Ærender for Folk, navnlig til Farsø, hvor der er Læge, Apothek, Dyr-læge osv. Saa var han en Gang i Farsø kommen ind i en Gaard og havde nydt en solid Middagsmad. Sagtens var det den, der blev hans Bane; thi straks efter laa han død paa Vejen tæt ved Byen.

Vogn døde 1889, noget over 70 Aar gammel. Han var et af de Naturbørn, »vildtvoksende Skikkelser«, som Jyllands Historie kender mange af, men som nu ere sjældnere. Derfor omtales han her. —

Strandby Kirke er indvendig smukt udstyret. Den ligger ved Landevejen omtrent midt i Sognet. Stedet her er ogsaa i uegentlig Forstand Sognets Centralpunkt; her ligger den smukke nyopførte Hovedskole, en Vindmølle og en Købmandsforretning.

Strandbygaarde, der ligge i en Dal sønden for Kirken, indtage en af Sognets smukkeste og mest frugtbare Pletter. Den Herregaard, som disse Gaarde en Gang tilsammen have udgjort, har næppe eksisteret i de sidste 2—300 Aar; intet Spor af dens Bygninger er tilbage, og en Smule stedlig Tradition om den er nu omtrent forsvunden.

»6 Mil fra Viborg« staar der paa en Granitpæl et Stykke norden for Kirken mellem denne og den lille By Myrhøj, fra hvilken en sandet Sognevej strækker sig i Vest ud ad Ertbølle til, Egnens yderste, vestligste By.

Den ligger ved Limfjordsstranden og dog højt hævet over den. Landet falder nemlig her brat af imod Fjorden med en lang fortløbende »Lidebakke«. Der hører lidt Forsigtighed til for at komme ned ad den stejle Skraaning fra Byen til Strandkanten, hvor Baade staa Side om Side og hvor Fiskeredskaber ere udbredte til Tørring paa den smalle Kyststrimmel. Der er saa fredeligt og stille og smukt hernede »under Liden«: den høje, græsgrønne Bakkemur paa den ene Side og den brede Fjord med dens klare, dybe Vande og fjerne Økyster paa den anden. Lidt længere imod Syd bliver »Liden« endnu stejlere og højere; nogle Steder hæver den sig med nøgen Udside med ejendommelige geologiske Formationer næsten lodret op fra Vandet, langs hvilket der ligger en Kam af store Kampesten, som i Tidernes Løb ere styrtede ned fra Skrænterne. Under haardt Vejr af Vest og om Vinteren, naar Drivis skrues ind imod disse, falde nemlig vældige Jordmasser ned og bortskylles efterhaanden af Bølgeslaget, medens Stenene og alle andre haarde Substanser blive tilbage. For henved et Hundrede Aar siden, hedder det, kunde man ride med et Kobbelt Hæste uden om »Ertbølle Bjærg«, som Stedet benævnes, — nu har Fjorden allerede taget dets højeste Punkt, en lille Gravhøj fra Oldtiden.

Fra »Sønder-Bjærgnæse« strækker sig langs Fjorden et større Kærdrag, som denne i sin Tid har naaet ind over, og som altsaa er hævet Fjordbund; den fordums Strandlinie ses tydeligt. ¹⁾ —

Nord for Ertbølle er der en stor bakket Hedestrækning. Den tætte, ret kraftige Lyng afbrydes hist og her af en lille

¹⁾ Omtalt i Jydske Saml. 2. Række 1. Bind, Side 409.

grøn, sivkranset »Sig« eller en gammel Tørvemose, hvor den ensomme, barbenede Hyrdedrengs Skræk, Hugormene, sole sig paa bløde Kæruldstuer. Her ude har en Gang i en forlængst forsvunden Tid ligget en By; lave Jordvolde i Firkanter vise endnu Pladserne, hvor Husene have staaet, der er ogsaa Spor af Indhegninger med Jorddiger og af Brøndhuller, og nogle Strækninger af Heden deromkring se ud til en Gang at have været under Dyrkning. Moserne, imellem hvilke den forsvundne By har ligget, kaldes Ildrup Siger eller undertiden ligefrem Ildrup, saa Byen har uden Tvivl haft dette Navn.

Hvor længe Ildrup har henligget øde og forladt, er ikke let at afgøre, saa meget mere som Navnet, saa vidt vides, intet Steds i stedlige Arkiver findes skrevet. Nogle sige, at Beboerne dør ere uddøde af Pest; et andet Sagn fortæller, at Ildrup Folk i gamle Dage ikke kunde bo i Fred for Røvere, hvorfor de flyttede ud til Fjorden og bosatte sig dør, hvorved saa Ertbølle blev til. Der hviler en egen melankolsk Tavshed og Tristhed over Ildrup Hede; men udenfor blinker og blaaner den store Fjord, altid lige frisk og ung! —

Saa ofte jeg gæster Vest-Himmerlands afsides Steder og færdes derude mellem de brune Lyngbakker og de stenede Marker eller sidder bænket ved Bondestuernes Langborde, føler jeg mig mærkelig lettet og styrket, — og det ikke alene af den sunde Vestkystluft, der blæser mig om Ørerne og fylder Lungerne, men af alt det ligefremme og ukunstlede, som alle Vegne træder mig i Møde: fra den ikke rige, men fri og friske Natur, fra det stille, fordringsløse Menneskeliv.

Egnen staar just ikke tilbage i Udvikling og dens Befolkning ikke i Oplysning. Dens afsides Beliggenhed, noget magre Jordbund og tyndere Bebyggelse opfordrer dog ikke særligt til Fremme af et udviklet Forretningsliv, og af mere kundskabsrige Folk har den alligevel forholdsvis færre end de mere begunstigede Landsdele. Men det er mest den moderne Kulturs ydre Ytringsformer, der ikke ere til Stede; dens Tanker ere der, men uden endnu at være ret tilegnede eller anvendte; og det Folkeliv, som leves her, hører til det, der ad Aare forsvinder, — mindre og mindre blive de stille Steder. Nu

kommer snart Jærnbanen derop med dens Følge af Fremskridt og Udvikling. Og medens saa den sorte Røg fra Lokomotiverne driver hen over de lave, solaabne Egne, ville Nytidens Kampe og Krav, dens Goder og dens Onder bane sig Vej fra By til By og fra Hjem til Hjem. Gamle Dyder og Sædvaner ville maaske blive kasserede og ny indførte, gamle Udyder afskaffede og — andre satte i deres Sted.

En lille Berigtigelse.

Af Fr. Meidell.

I syvende Bind af Jydske Samlinger Side 232 f. omtaler Hr. Peter Gaardboe Fru Helvig Gjøs Husbond, *Eske Bille*, som Ejer af Ellinggaard, Hjørring Amt, i Aarene omkring 1612. Da nulevende Medlemmer af Billeætten derved have følt sig bestyrkede i deres Antagelse af, at Conferensraad *Jørgen Billes* Besiddelse af Ellinggaard i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede ikke burde afledes fra hans Ægteskab med *Ide Rodsten*, men fra hans Arv efter hin fjerne Slægtning, saa tør jeg ikke undlade at gjøre opmærksom paa, at nævnte Eske Bille hverken har ejet nogen Ellinggaard, eller har kjøbt nogen Part i Asdal, som der staar paa det citerede Sted.

Efter sin Fader, Skaanes Landsdommer *Jørgen Bille*, arvede han Godset Ellinge i Skaane og Valden i Halland, samt jydsk Strøgods i Omegnen af Bangsbostrand; ved sit Giftermaal fik han en lille Part i Asdal.

Skaanske Tegnelser for 22de April 1619 viser, at to Adelsmænd i Skaane: *Tage Tott* Ottesen, som da havde Lenet Landskrone, og *Palle Rosenkrands* til Glimminge, efter Eskes Død fik det Hverv at taxere Ellinge og Ørtofte, medens de to jydske Herremænd, *Otte Skeel* og *Mogens Kaas*, skulde taxere hans jydske Gods. — Heri, samt i *Eske Broks* Dagbøger findes klart Bevis for, at det Ellinge, som Eske Bille ejede, ikke kan have ligget i Jylland.

Nogle Kongebreve

fra Slutningen af det 16. Aarhundrede.

Ved
Gustav Bang, **Nina Ellinger,**
 stud. mag. stud. mag.

Nedenstaaende Breve, som vi have truffet paa ved en Gjennemgang af en Del af det danske Kancellis Kopibøger — Registre og Tegnelser —, forekomme os at indeholde ret illustrerende Bidrag til Belysning af Tilstanden i den sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede. Vi have ikke ordnet alle Brevene kronologisk, men udskilt nogle af dem, der naturlig høre sammen, i 3 Grupper. Med Hensyn til Retskrivningen have vi fulgt de Principer, som ere opstillede for Udgivelsen af Erslevs og Mollerups »Danske Kancelliregistranter 1535—1550«, dog med Undtagelse af Egennavnene, hvor vi helt have fulgt Kopibøgernes Orthografi.

I.

Sandemænds Fritagelse for Ægt og Arbejde.

Peder Pedersenn, Hans Karlsenn, Claus Jonssen och Oluff Thomssenn sandemend udi Giøringherridt finge kong. matts. bref saa liudendis:

Vi Frederich. Giøre alle vitterligt, at efftherthi these brefvissere Peder Pederssenn, Hanns Karlssenn, Claus Jonssenn och Oluff Thomssen sandemend udi Giøringherridt hafve underdanigst ladit gifve os til kiende, hvorledis thennom paa henger stor besveringe met lange reygser, naar the stefnis eller

kallis til Wiiborg landsting och i andre maade, och ther hos beclage, at the ingen forschonilse hafve paa egt och arbejde til vort slot Riiberhuss ydermere end andre vore och kronens thiennerne, hvor for the underdanigst ere begierindes met samme besvering at motthe forschonis och nyde thend samme frihed som andre sandemend udi neste omkringliggendis herrither, tha hafve vi af vor synderlig gunst och naade undt och tilladt och nu met thette vort obne bref unde och tillade, at for^{ne} Peder Pederssen, Hanns Karlssen, Claus Jonssen och Oluff Thomssen mue och schulle her efther vere quit och fri for al egt och arbejde til for^{ne} vort slot Riiberhuss, emeden och al thend stund the ere sandemend udi for^{ne} Giøringherrit, och ther met icke besveris udi nogen maade. Actum Koldinghuss thend xiiij Martii aar 1572. (Jy. Tegn.)

Sanmend udi Molttherrit hafve forhverfvit kong. matts. bref saa liudendis:

Vi Frederich. Giøre alle vitterligt, at eftherdi thisse brev-vissere Matz Bundssen, Peder Christiernssen, Thomes Dionissen och Søffren Nielssen sandmend udi Molttherrit hafve underdanigst ladet gifve os til kiende, hvorledes thennom paahenger stoer besveringe med lange reigser til Wiborg landtsting met thoug at giøre oc i andre maade, och ther hoes beklage, at the ingen forschonelse hafve paa egt och arbeide til vort slot Skodborg ydermere end andre vore och kronens thiennerne, hvorfore the underdanigst ere begerindis med saadane besveringe at motte forschonis oc nyde thend same frihed som andre sandmend i neste omliggendes herriter, tha hafve vi af vor synderlig gunst oc naade undt oc tilladt oc nu med thette vort obne bref unde och tillade, at for^{ne} Matz Bundssen, Peder Christiernssen, Thomis Dionissen och Søffren Nielssen mue och schulle her efther vere quit oc fri for ald egt och arbeide til for^{ne} vort slot Skodborg, emeden oc ald thend stund the ere sandmend udi for^{ne} Moltherrit, och ther med icke besveris i nogen maade. Gifvit Koldinghus then 19 Martii aar 1572. ¹⁾

(Jy. Tegn.)

¹⁾ Lignende Breve om Sandemænds fuldstændige Frihed for Ægt og Arbejde udgik jævnlig, saaledes t. Ex. til Sandemænd i Vor Herred 1578 ^{2/8}, i Tyrsting Herred 1578 ^{28/8}, i Hindborg, Rødding, Nørre og Harre Herreder 1578 ^{29/11}, i Nørrehold, Støvring, Onsild og Gjerlev Herreder 1579 ^{18/2}. (Jy. Reg.)

Sandmænd udi Sønderherrit och Nørherrit udi Morss schulle age inden sundit, naar the tilsigis, ut sequitur.

Vi Frederich. Giøre alle vitterligt, at efther som sandmænd udi Sønderherrit och Nørherrit udi Morss for nogen tid siden hafve forhverfvit vore bref at vere fri for echt och arbeide, thend stund the ere sandmænd, och vi nu forfare, at kronen udi thet ene herrit icke schal hafve mange flere bønder end the, som nu er sandmænd, och at the ther met aldels ville vere fri och icke heller framage theris sunde korn, tha efther slig leylighedt bede vi thennom her met och biude, at the schulle inden sundit age, hves thennom tilsigis, och bør met rette och i alle maade at vere lensmanden hørige och liudige, och schal lensmanden thennom icke tilsige eller the at vere forpflicht at age och arbeide uden sundit. Actum Aackier thend xxvi Octobris aar mdlxxviiij.

(Jy. Reg.)

Kong. maist. befaling til menige sandmænd udi herrether, som ligger til Koldinghus lehen¹⁾ at icke skulle verre fri i alt, som brevfe til thennom udgangen luder, men at holde diger och gierder ved magt, saa møgit theris anpart kand verre, saa vel som andre, ut sequitur.

Vi Frederich then anden. Helse ether vore och kronens bønder och thienner, som erre sandmænd udi the herrether udi Coldinghus len liggenthis evindelig met Gud och vor naade. Vider, at som vi naadigst hafve gifvit ether vore brevfe at skulde verre fri for egt och arbedt, al then stund i erre sandmænd, och vi komme i forfaring, hvorlethis hver ether tilforn vor udvist och tilskift ethers anpart udi gierder och dige at holde ved lige och magt bode ved slottit och ved vore lade-gaarde, och i nu met same vore brevfe ville therfor holde ether quit, hvilcket skal falde the andre vore thiennere fast besverligt, tha ville vi same vore brevfe i saa maade ther om icke hafve forstaait, men aleine atti for evindelig egt och arbedt skulle verre forskanit, bedenthis och budenthis ether alle, atti retter ether efther at holde ved lige och magt, hvis anpart udi gierder och dige ether erre tilskift eller och herefther blifve

¹⁾ November 1579 laa følgende Herreder under Koldinghus: Anst, Brusk, Elbo, Holmans, Jerlev, Malt, Slavs, Tørrild og Øster Herreder. (Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd 1513—1596 S. 59—60.)

tilskiftid, lige ved andre vore vore (sic!) bønder och thienner, ladenthis thet ingenlunde. Gifvit paa vort slot Schanderburg then 8. Novembris aar 79.

(Jy. Tegn.)

Sandmendene udi Refsherrit, Hassingherrit, Hundborg-herrit och Hildersleffherrit udi Ørum len finge bref at maa blifve fri och forskonid for almindelig echt och arbeide, som ther falde kand, ad gratiam, dog saa, at naar nogen kommer egiennem for^{ne} Ørum len, som hafver kong. matts. pasbord met egen hand unterschrefne, schulle the vere forpflicht lige med andre kronens bønder ther udi lennit, som the met besøgis, tilbørligen at befordre och flytte. Cum inhibitione solita. Actum Thodbiereg thenud iij dag Decembris aar mdlxxix.

(Jy. Reg.)

Kong. maist. obne bref til sandmend udi the fem herrither nest Koldinghus liggendis, at the icke her efther for egt och arbed skulle verre fri som tilforn, ut sequitur.

Vi Frederich thend anden. Helse ether vore undersathe, menige sandmend udi the fem herritter boundes, liggendis nest under vort slot Koldinghus, evindelich med Gud och vor naade. Vider, at efther som vi tilforn hafve bevilgit ether at skulle verre forskanit med egt och arbed, then stund i vore sandmend, af then orsage i ether beklager thit och ofthe at stefnis til landtsting och ther ofver paa ethers nering och biering megit blifve forsømmit, och vi nu komme i forfaringe, at siden vi os nu hafver tilskift fast alt godtsit i samme herritter, er besveringen ether saa meget thes mindre, saa thet nu selden hender seg, atti stefnis til landtsting och andre vore och kronens bønder och thienner thennom beklager, at thøngen henger thennom thes harere paa, atti skal verre forskanit, endog i hafve the beste gaarde at boe paa; tha hafve vi os efther sleg leilighed nu ther om anderledis betenckt och ville herefther ther med saa holdet hafve, at ingen af samme sandmend skulle efther thenne dag for egt och arbed verre fri eller forskanit, men naar nogen for^{ne} sandmend her efther blifver stefned til landtsting, skal vor lensmand midler thid och siden ther efther paa en monats thid eller tho lade thennom verre forskanit efther leiligheden for egt och arbed. Och ther som nogen af ether hafver nogit til os udgifvit for sleg frihed, hafve vi befallit os

elsk^e Hendrick Below, vor mand, thienner och embitsmand paa vort slot Koldinghus¹⁾ at skulle paa vore vegne ether thet egien gifve och fornøie; bedenthis ether alle och hver serdelis strengeligen biude, atti efther thenne dag retter ether efther at giøre egt och arbeid lige ved andre vore thienner ther i lenit, naar oc saa ofthe i tilsigis, ladenthis thet ingenlund. Gifvit Haffuerballi x xbris aar 79. (Jy. Tegn.)

Fire sandemend udi Galtenherrit i Drottningborg len finge bref at maa vere fri for echt och arbeid, naar ere (sic!) tilthagen at giøre nogen thoug, ut sequitur.

Vi Frederich. Giøre alle vitterligt, at epther som thisse brofvissere Lass Pederksen i Wissing, Pouell Nielssen i Galten, Matz Giortsen i Winthersleff och Knud Perssen i Handberg ere nu tilschicket at schulle vere sandemend udi Galtenherrit udi Drottningborg len, och the hafve underdanigst ladit gifve tilkiende thend store besveringe, skade och forsømmelse the lide, naar the ere opkrafdt at schulle giøre nogen thoug, och hafve ther fore underdanigst verit begierendes at motte for saadanne besveringe udi nogen maade for echt och arbeide forskonis, tha hafve vi af vor synderlig gunst och naade undt och tilladt och nu met thette vort obne bref unde och tillade, at naar for^{ne} fire sandemend udi Galthenherrit blifve tilthagen nogen thoug at giøre och therudinden forhindris och forsømmis, tha schulle the midler tid for echt och arbeide vere fri och forskonit, och naar the icke udi nogen sandmendts thoug at giøre ere forhindrit, tha schulle the lige ved andre vore och kronens bønder och thienner giøre echt, arbeide och anden tyngte til vort slot Drottningborg, epther som the af vor lensmand sammstedts eller hans fuldmechtige blifve tilsagdt, til saa lenge vi anderledis ther om tilsigendes vorder. Cum inhibitione solita. Actum Haffreballegaard thend 8. Ianuarii aar 84.

(Jy. Reg.)

¹⁾ Brevet til Henrik Below, Lensmand paa Koldinghus 1579—1585 (Kr. Erslev anf. Skr. S. 60), er af ⁸/₁₂. (Jy. Tegn.)

II.

Skive Bymark.

Menige borgere udi Skiffue finge bref at maa indhegne theris byes forthe ¹⁾ til agger och eng, ut sequitur.

Vi Frederich. Giøre alle vitterligt, at epther som vi nogen tid siden forleden naadigst hafve undt och bevilgit os elsk^e borgemestere, raadmend och menige borgere udi vor kjøpsted Skiffue at motte indhegne theris byes forthe til aggerland och engbund, och the nu hafve ladit os besøge och underdanigst gifvit tilkiende, at thennom ther paa giøris forhindringe af vor lensmand paa vort slot Skiffuehus ²⁾ af thend aarsage, at slottens och byens forthe och fellig schal ligge tilsammen uadskild, formenendes ther fore vort slot Schiffuehus ther af at kunde fange trengsel och schade, tha paa thet for^{ne} vore undersotte och indbyggere udi Schiffue saa møgit thes bedre maa blifve ved nering och biering, hafve vi af vor synderlig gunst och naade undt och tilladt och nu met thette vort obne bref unde och tillade, at for^{ne} Schiffue borgere muc lade indhegne for^{ne} theris byes forthe och ther af giøre thenom agger och eng och bruge thennom til nytte och fordel, thet beste the kunde, til saa lenge vi anderledes ther om tilsigendes vorder. Cum inhibitione solita. Actum Koldinghus thend xiiiij dag Martii aar mdlxxxj.

(Jy. Reg.)

Hendrich Below ³⁾ fich bref borgerne udi Skiffue anrørindis, ut sequitur.

Friderich. Vor synderlig gunst thilforn. Vider, at som vi nu nogle aar siden forleden hafve bevilget vore undersotter udi vor kjøbsted Skiffue at motte lade indthage och indthepe af thieris byes forthe och fedreft thil agger iord och enge, och nu af nogle borgere och indbyggere ther sammesteds underdanigst er klaglig indförd for os, hvorledis at for^{ne} vor bevilling af borgemestere och raadmend och nogle the formuendis schulle misbrugis udi saa maade, at the schulle selge

¹⁾ Forte eller Fortaa o: Kvægvej, Græsgang, Fæled. (O. Kalkar: Ordbog t. d. ældre danske Sprog I S. 730.)

²⁾ Gregers Holgersen Ulfstand, Lensmand paa Skivehus 1572—1584. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 49.)

³⁾ Lensmand paa Skivehus 1584—1592. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 49.)

och afhende af samme eigendom end ochsaa thil thennom, som uden byen er boendis, och thet ofverige schulle dele under hver ander, eptther som the er forvant och formuendis, saa thend menige mandts nytte och brug er ther med forkortit och thieris besver och thønge inthet formindsket, ther fore underdanigst begerit, at vi ville lade hafve therudinden thilberlig indsehende, eptthersom i af hosliggende supplicats ydermere kunde forfare, tha epttherti vi med vor bref och bevilling, som ther om er sked, ingenlunde hafve ment, at thet schulle vere for^{no} vor kiøbsted Skiffue thil skade och menige almue thil forfang och afbreck och nogen til serdelis vild och egen nyttighed, och samme vort bref icke anderledis medfører end thet at vere thil vor naadigst behag, møgit mindre at nogen ther med schulle vere fuldmechtiget at selge eller thil uden byes mend afhende af for^{no} vor och kronens och samme vor byes eigendom, tha paa thet at samme eigendom maa egien komme udi sin rette brug och til menige mandts gafn och nytte, bede vi ether och begere, atti for^{no} vort bref egien indfordre och thil ether anamme och skicke udi vort cantselie och ther eptther forordne, at ald hvis af byens forthe och fedreft er indthagit och indthephit thil agger och eng, thet egien udleggis thil almindelig forthe och fellig, menige mand saa vel thend fattige som thend rige til bedste, och synderlig, hvis som thil nogen uden byes mand kand vere afhendit, thet egien indfordrer, eptther at vi icke hafve bevilget at motte ther af selgis udi nogen maade icke heller ville ther udi bevilge, meden thet saa vel som andens (sic!) byens eiendom hafve schicket udi sin forige brug, som thet hafver verit af arildts thid, hvorføre i ether her eptther endeligen ville hafve at rette, ther met etc. Actum Silkeborg 20 Augusti aar 1587.

(Jy. Teg.)

Hendrich Bellow fich bref at skulle hafve indsehende, at thend forthe, som borgerne udi Schiffue er forlofvit at indtage, blifver liggelig bytt emellum thennem, ut sequitur.

Christianus 4. Vor synderlig gunst thilforn. Vid at eptther som thend stormegtigste hogborne første och herre, her Friderich thend anden Danmarekis, Norgis koning, vor kierre her fader sallig och hoglofig ehukommelse hafde nogen thid siden forleden naadigen bevilgit och thillat borgmestere, raadmend och mhenige borger udi vor kiøpsted Skiffue at motte indthegne

thieris byes forthe thil aggerland och engbund, hvilchet the och siden met stor omkostning hafve giort och eptherkommit, och epther at nogle borgerne hafve thennem beklagit, at samme eiendom schulle vere uligeligt schift, schal samme bref vere igienkaldit af hogst^e vor kierre her fader, hvorfere for^{ne} borgemestre och raadmend och mhenighed udi Skiffue nu underdanigen hafve verit begierendis, vi naadigste ville thennem bevilge same thieris byes eygendom igien at motte hegne, niude och bruge thil aggerland och engbiering, eptherdi the ther thil byen ingen nering eller handel schulle hafve, thilbiudendis at ville thend saa delle thennom emellum, atthe fattige saa vel som thend formuende schulle thet niude, och ingen ther ofver hafve thennom at beklage, tha hafve vi thennom epther sadanne vilckor naadigen bevilgit for^{ne} thieris forthe at maa indhegne och bruge; thi bede vi ether och ville, atti herudinden hafver thilbørlig indsehende, at thet thennom saaledis emellum schifthis och uddelis, saa thend fattige bekomme saa vel sin ahndel ther udi som thend rige, saa ingen sig therudofver kand hafve at beklage. Ther met etc. Befallendis etc. Actum Hafnie thend 16 Junii ao. 89.

(Jy. Tegn.)

III.

Landhandel.

Lodvig Munck ¹⁾ fick bref, saa liudendis:

Frederich. Vor gunst tilforn. Vid, at borgemestere, raadmend och menige borgere udi vor kiøbstedt Tystedt klageligen til os supplicerrør och gifver tilkiende, hvorledes at bønderne udi thend eygen schulle hafve schibe oc bruge seiglats och kiøbmandskaf met landkiøb oc i andre maade emod recessen ²⁾, thennem paa thieris neringe oc bieringe storlig til forhindring oc schade, thisligeste at ther skal verre mange handvercks folck, som bo paa landsbyerne oc bruge ther thieris handtverek met andre neringe, som borgerne udi kiøbstederne er til forfang

¹⁾ Ludvig Olufsen Munk, Lensmand paa Ørum 1569—1595. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 54.)

²⁾ Koldingske Reces 1558 ^{13/12} § 34. (Secher: Forordninger, Recesser m. m. I S. 29.)

bode met landkiøb och andet emod thieris byes privilegier, vi thennem stadfest och fremfarne konger udgifvit hafver; sameledes beretter the och, at the hafve stor nød for ildebrandt, oc at thend icke maa thennem tilförris fran the steder, the thennem her tildags haft hafver, efther som the thög (sic!) self ydermere vide at berette, tha ephtherdi thu hafver byen i befalinge, bede vi thig och ville, attu hafver flittig och grandgifvelig indsehende met, at ingen, saa vidt thit len strecker, hvercken fougether eller bønder bruge nogit landkiøb eller forprang ther omkring paa landts byerne emod recessens lydelse, icke heller at bønder bruge nogen usidvönlig seiglats, som er emodt byes friheder och privilegier, thisligeste at hvileke handtvereks folck, som boer paa landtsbyerne, indflytte i kiøbstederne, och at alting ther met efther recessen maa blifve holdet, och ther som nogen findes ther emodt at giørre, at thend tha straffis, som vid bør, sameledes ephtherdi the lyde stoer nødt for yldebrandt, at thu tha giører thend forordning, at the forfylleste thend maa bekomme, och at thennem ther paa icke sker forhindring, paa thet byen maa blifve ved magt, och borgerne thennem vidre ther ofver icke skulle hafve at beclage. Schrefvit Kiøpnehaffn thend 15 Juli Aar 1572.

Udiligemade fick Godske Brockenhuss¹⁾ kong. matts. bref, undthagit hves ildebranden belanger, dat. ut supra.

(Jy. Tegn.)

Fru Jutte Podebusk²⁾ forhverfvit kong. matts. bref til borgemestere och raadmend udi Tiistedt, saa liudendis:

Frederich. Vor gunst tilforn. Vider, at os elsk^e fru Jutte Podebusk, Knud Guldenstierns eftherlefversche, hafver ladit gifvit os tilkiende, hvorledes ther schal vere nogen af Westeruig closters bønder, som hafve nogen smaa skuder och skibe, som icke bruge nogen synderlig handel, men alleniste brugis til at føre for^{ne} fru Juttens korn til Olborg oc andensteds, och beclager, atti same bønder hafve tiltalit och fordelt, endog hun men ether ther til icke at vere fororsagit, tha eftherthi

¹⁾ Godske Brockenhus, Lensmand paa Thistedgaard 1561—1589. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 133.)

²⁾ Jytte Podebusk beholdt efter sin Mand Knud Gyldenstjernes Død 1561 Vestervig, som han havde haft i Forlening siden 1557, indtil hun 1573 (?) døde. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 160.)

for^{ne} smaa schuder och skibe icke brugis til andet end for^{ne} fru Jutte Podebuschis egit gots at flytte och føre och icke udi andre maade til forprang, ther med nogen borgerlig handel eller neringe kunde forhindris eller och nogen til schade, bede vi ether och ville, athi tilsteder for^{ne} Westeruig closters bønder same theris schibe ubehindret at nyde oc bruge och strax at løs lade thennem af hves dele, i ther fore hafver thennem udi, oc at lade falde ald thend tiltale, i for thend sag hafve begynt med thennem; ther met scher etc. Actum Skanderborg thend ix Februarii aar 1573.

(Jy. Tegn.)

Til Erick Lange ¹⁾ Horssens borgere oc indbygere anrørendis. Christianus 4. Vor gunst tilforn. Vid, efter som os elsk. borgemestere oc raadmend udi vor kiøpstedt Horssens underdanigst til os paa theris egne och menige borgere ther sammestedt theris vegne hafve supplicerit och tilkiende gifvet, hvorledis hos thennom af bønderne udi the omliggendis landsbyer boendis, bedrifvis stor uskikkelighed oc utilbørlig handel, saa at naar the skulle føre theris korn did til torfvit paa theris rette axelthorfvoc dag, tha møeder the westerboer thennom en miel eller en half ther fra byen, och ther sammestedts bruge the deris kiøb oc handel med hver andre, borgerne oc indvonerne udi for^{ne} wor kiøpstedt Horssens paa theris borgerlige nering och biering til stoer afbreck oc forklenering. Sammeledis skal oc en part thennom understande at føre met thennom til thorfvit theris egen skieppe, fieringkar och alne, som icke skulle were richtige oc rette efter deris byes maal oc maade, underdanigst begierendis, at slig urichtigheit och uskikkelighedt maa igien blifve afskaffet och straffet. Tha bede vi thig oc ville, attu thend leilighedt grandgifveligen lader forfare och hafver alvorlig indseende medt, at alle hvis bønder som udi dit len ere boendis, at the her efther icke mere bruge slige handel eller kiøb paa landsbyerne med hver andre ther uden for byen, naar the skulle søge deris axeltorf, och icke heller føre medt sig egen skeppe, maal och alne, meeden lade sig nøye medt byens merckte maade oc alne, oc tilholder thennom,

¹⁾ Erik Lange, Lensmand paa Bygholm 1583—1596. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 38.)

at the thennom aldels forholder efter hvis forordninger ther-
udinden tilforne er udgangen, saa frampt nogen sig her efter
fordrister thennom her emod at giøre, attu tha thennom ther-
fore lader dele, tilthale oc straffe, som ved bør, ther medt etc.
Actum Aarhus thend 17 Octobris aar 1595.

(Jy. Tegn.)

IV.

Holger Rosenkrantz ¹⁾, Bjørn Anderssen ²⁾, Claus Glam-
beck ³⁾ och Christiernn Munck ⁴⁾ finge bref, ut sequitur.

Frederich. Vider, at efter som vi hafve ladit hugge
nogit thømmer paa vor och kronens schoufve ved Rye och
andenstedz ther om kring udi Skanderborg och Silkeborg lene,
och en part ther af ladit saug skiere udi fiele och vi siden
hafve ladit vore brefve udgaa til menige bønder ther udi ethers
len saa vel som udi the andre nest omkringliggindes lene, at
the met theris heste och vogne schulle begifve thennem paa
for^{ne} schoufve och ther anamme for^{ne} thømmer och fiele och
thet føre til Aarhuss, at the ther fran kundeorschickis ofver
til Sieland, tha forfare vi, at en part af same bønder, som
for^{ne} thømmer och fiele hafver anammit at framage, underveyen
schulle modvilligen fordristet thennem til at schiere støcker af
for^{ne} thømmer och fiele och ladit ligge paa veyen, somme
støcker thre alne lange och somme mindre, hvilchit os i sand-
hed nochsom er beret saa at schulle findes, tha eftherthi vel
staar til udspørge, hvilche af bønderne slig modvillig schalck-
achtig dristighedt hafve bedrøfvit, och paa thet sligt icke schal
ustraffit afgaa, bede vi thig och alfvorligen befale, at thu met
alsomstørste flid och vindskiblighedt forfarer udi thit len, hvilche
af bønderne ther findes at hafve understandit thennem at schiere
af for^{ne} fiele och thennem forkorthet, och at thu siden thennem

¹⁾ Holger Ottesen Rosenkrans, Lensmand paa Bygholm 1551--1576.
(Kr. Erslev, anf. Skr. S. 38.)

²⁾ Bjørn Andersen, Lensmand paa Aarhusgaard 1572—1580. (Kr. Erslev,
anf. Skr. S. 42.)

³⁾ Klavs Glambæk, Lensmand paa Skanderborg 1573—1589. (Kr. Erslev,
anf. Skr. S. 39.)

⁴⁾ Kristen Munk († 1579), Lensmand paa Aakjær 1572—1579. (Kr.
Erslev, anf. Skr. S. 42.)

ther for som for anden tiufferi deler och tilthaler och saa vid for felliger, som thu kand giøre met loug och ret, och met aldels ingen omdrager eller ser egiennem fingre, saa framt vi icke schulle vide thet hos thig. Ther met giør thu vor vilge och befallinge. Actum Hald thend 9 Julii aar 1573.

Nota. Kom thette udi Biørns bref:

Och eftherthi same fiele er framført thid til Aarhus, bode vi ether och begiere, atti ville forfare hos thennem, for^{ne} fiele hafve anammit, hvilche af bønderne ther hafve agit frem nogen fiele, som vore støcker end thennem burde, och findes at hafve skorit støcker ther af, och atti siden thet aleniste icke lader os vide, men ochsaa ther om tilschriuve theris lensmendt, at the och ther om maa komme i visse forfaringe, och med aldels ingen omdrager eller ser egiennem fingre.

(Jy. Tegn.)

V.

Kong. matts. bref udgangit, at thet marckit, som hafver verrit holdit udi Skiffue hellig thre foldighets søndag, skal her efther opsettis och holdis om onsdagen nest efther hellige thre foldighets søndag, ut sequitur.

Vi Frederich. Giøre alle vitterligt, at efther som vi komme udi forfaringe, udi vor kiøpstad Skiffue aarlig paa hellig thre foldighets søndag holdis et almindelig marckend, til hvilekit fast mehenige almue ther om kring boendis søge, och os er tilkiende gifvit, at Guds thieniste her ofver møgit forsømmis, saa at mesten søge for^{ne} marckit och icke komme til kircken, enthen ther vid byen eller udi omliggendis kircker och sogner, tha paa thet slig uskikkelighet, forargelse och Gudts fortørnelse maa och kand forekommis, och predicken och Gudts thieniste icke skulle formedelst saadan markendts handel och vandel forsømmis och forhindris, hafve vi for got ansehet och ville thet saa skicket och forordnit hafve, at samme markendts dag skal opsettis och aldtid her efther holdis onsdagen nest efther hellig threfoldighets søndag och icke paa nogen anden dag, naar nogen Guds thieniste skal udi kirkerne forhandlis, thi bede vi och biude alle bode indlendische och udlendische, borgere och andre, eho the heldst ere eller verre kunde, at

the vide thennem her efther at rette och for^{ne} marckit udi Skiffue aarligen at holde onsdagen efther hellige threfoldighets søndag och icke understaa thennum therudinden her emod at giøre under alfvorlig straf, som ved bør. Actum Hadersleffhus 7 Maii ao. 1587.

(Jy. Reg.)

VI.

Hans Lange¹⁾ fih bref at schulle afsette thend herritsfougit udi Hammerumherrit, epther at hand hafde lidet vid at hecte och inthet formuendis, thersom paa hans dom schulle sigis, ut sequitur.

Friderich. Vor gunst thilforn. Vid, at os elsk. Loduig Munck, vor mand, thiener och embitsmand paa vort slot Ørum, hafver underdanigst ladit berette for os, hvorledis at thend herritsfougit udi Hammerumherrit icke schal vere vederheftig at sidde udi thet kald och sted, meden hafve fast en ringe thing vid at hecte, boindis saa got som udi et gadehus, som icke schal vere dert ofver en thønde saadland tilliggendis, och therfore schal achte, hvad hand dømmer, eller hvad dom ofver hans dom kunde gange, epther hand lidet enthen godts eller andit hafver vid at hecte, begerendis therfore en anden god vederheftig dannemand at maa udi hans sted forordnis; tha thersom thet befindis, at for^{ne} herritsfougit icke er til samme bestilling bequem och duelig, ey heller vederheftig epther recessen²⁾, bede vi thig och ville, at naar thu her med besøgis, thu tha thend leilighet ansehendis, paa thet hver kand vederfaris thend diel, som billig och ret er, for^{ne} herritsfougit afsetter och udi thet sted egien forordner och tilschicker en from, erlig, uberøchtit och vederheftig dannemand epther recessen, som vil och kand forhielpen hver, hvis loug och ret er. Ther met etc. Actum Hadersleffhus thend xix Februarii aar 1588.

(Jy. Tegn.)

¹⁾ Hans Lange, Lensmand paa Lundenæs 1585—1599. (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 56.)

²⁾ Koldingske Reces 1558 ¹³/₁₂ § 6. (Secher: Forordninger, Recesser m. m. I S. 11.)

VII.

Forbud ingen at maa skiude paa dombkircken udi Aarhuss, ut sequitur.

Wi Christian Gjør alle vitterligt, at som vi komme udi forfaring, hvorledes mange thilfordriste thennom at skiude med lange bysser paa dombkircken her udi vor kiøpstedt Aarhuss, bode efther føgel och ellers i andre maade efther theris lyst och vilge och med samme theris skiuden gjør stoer skade paa thagget, saa vel som och muren och hvellingen ther ofver blifver forderfvet, och kircken therefore efther handen io mere och mere blifver bygfeldig, tha paa det at slig unøttige skiuden maa blifve afschaffet, ville vi her met strengeligen och alfvorligen hafve forbødet alle, ehoe the heldst ere eller vere kunde, her efther icke at schulle maa skiude med lange bysser paa dombkircken ther sammestedts, enthen efther føgel eller i andre maade efther theris vilge, men dersom nogen befindis at giøre och i saa maade at skiude paa dombkircken, tha schulle the therefore af borgemestere och raadmend ther sammestedts straffis med raadhus kielder paa en nadts thid eller tho, efther som theres forsehelse findis, hvor efther sig alle och hver kunde vide at rotte. Actum Aarhus 24 Novemb. anno 1595.¹⁾

(Jy. Reg.)

VIII.

Til Knud Brahe Lass Søffrenssenn i Liessbiørg hans landgilde anrørendis.

Christianus 4. Vor gunst tilforne. Vidt, at thenne brefvisser, Lass Søffrenssenn boendis udi Liessbiørg, underdanigst til os hafver supplicerit gifvendis tilkiende, hvorledis hand skal boe paa en alfar vey emellem vore kiøpsteder Aarhus oc Randers oc skal megit besvergis af thend veifarendis mand, som ther forofver reigser, saa vel af vore eigne thienere som af andre, underdanigst begierendis vi slig hans leilighet naadigst ville ahnse oc eftergifve hannom hvis landgilde, som hand af

¹⁾ Samme Dag udgik der Brev til Knud Brahe, Lensmand paa Aarhusgaard 1589—1602 (Kr. Erslev, anf. Skr. S. 42), om at paase Overholdelsen af Forbuddet. (Jy. Tegn.)

thend gaard, hand paa boer, aarligen gifver til os och cronen. Thi bede vi dig och ville, at naar thu her met besøgis, thu tha efterlader hannom verre quit oc fri och utilthalet for for^{ne} landgilde, indtil vi anderledis ther om tilsigendis vorder, hvilcket thu siden saaledis hafver til thit regenskab at lade indføre. Actum Aarhuss thend 5 Januarii aar 1596.

(Jy. Tegn.)

En Bemærkning og et Tillæg til
 En Herredagsdom af 13de Maj 1636,
 meddelt af Fr. Meidell.

Ved Chr. Villads Christensen.

Til ovennævnte Herredagsdom, som findes trykt i nærværende Bind S. 206 ff., har Meddeleeren Hr. Fr. Meidell knyttet den Anmærkning, »at Viborg Landstings Dombog for A^o 1635 kunde have givet os ialtfald nogle interessante Oplysninger; men den haves ikke i Rigsarkivet«. Da denne sidste Bemærkning synes vel skikket til at fremkalde den Forestilling, at Viborg Landstings Dombøger overhovedet ikke mere existere, vil der være Grund til her at meddele, at disse for vort Lands Historie saa værdifulde Protokolrækker stadig ere i Behold og opbevares i Viborg i den Afdeling af Rigsarkivet, som benævnes »Provinsarkivet for Nørrejylland«.

De i Herredagsdommen nævnte forskellige Landstingsdomme findes i Dombogen for Ribe Stift 1635, dog med Undtagelse af den S. 208 nævnte Dom af 16de Februar, paa hvilken Dag der ikke har været holdt noget Landsting, hvorfor denne Datoangivelse maa bero paa en Fejltagelse. Derimod findes Dommene af 20de Juni, 9de September og 16de December 1635. Disse Domme indeholde det samme Stof som Herredagsdombogen, kun noget udførligere i Enkelthederne, da alle de fremlagte Tingsvidner og Indlæg meddeles fuldstændig i Landstingsdommene, medens de i Herredagsdommen kun gives i Uddrag. Dog er det ikke meget af Interesse, som derved

kan fremdrages, udover det, som Hr. Meidell har oplyst af Herredagsdombogen og de i Aumærkningen omtalte Dokumenter. Flere Steder have Landstingsdommene nogle bedre Læsemaader, end Afskriften i Herredagsdombogen. Denne siger saaledes S. 214 og 215, at nogle Personer kom ud af Slottet »ved Raadstuen«, hvor Landstingsbogen har det mere forstaaelige »ved Badstuen«; den S. 215 nævnte »Knud Kuchkis Datter« kaldes i Landstingsdommen »Knud Kudskes Datter« o. s. v. Ligeledes findes rundt omkring i Vidnernes Forklaringer Smaatræk og Enkeltheder, som i Herredagsdommen ere udeladte. Et Sted faa vi f. Ex. at vide, at kort før Kongens Afrejse fra Koldinghus, spurgte Hans Jensen ham om, hvorledes der skulde forholdes med en Jomfru, som sad fangen paa Slottet; Kongen svarede dertil, at hun skulde tages af Taarnet, hvilket ogsaa strax efter skete, og Jomfruen blev da ført bort paa den Vogn, som Jens Boldmester samtidig afrejste med. En Del saadanne Smaatræk findes navnlig i Nordmanden Iver Pedersens Vidne, af hvilket hele Slutningen er udeladt i Herredagsdommens Referat, og til en Sammenligning ville vi derfor gengive dette Vidne i sin Helhed:

»Eftersom ærlig og velb. Mand Ernst Nordmand til Selsø, K. Majt.s Befalingsmand paa Koldinghus, paa K. M. vor allernaadigste Herre og Konges Vegne mig anmodet og tilspurgt, hvorledes det udi Fjendernes Indfald her udi Kolding ungefærlig nogen Tid før S. Mikkels Dag Anno 1627 haver sig begivet og tildraget, efter hans Majt. var fra Koldinghus forrejt, min Sandhed og visse Kundskab derom at være gestændig til Tinge og ved min Ed bekræfte: Da for det første der Hans Majt. forrejte til Skibs fra Glückstad og neder til Husum, da samme Tid bleven med nogen af Drabanterne paa et andet Skib kommanderet; der vi efter til for^{ne} Husum kom, var Hans K. M. forrejt derfra og til Flensborg, Haderslev, Kolding og Medelfar til Borgemesters, og der vi paa en Torsdag kom til Kolding, tredie Dagen efter Hans M. var fra Kolding forrejt til Medelfar, var Kolding da plyndret ud af Øverste Kolenbergs Krigsfolk, som laa i Kolding med en Regiment Rytteri, og nogle af Borgerskabet bortdraget. Gik jeg derfor til Øverste Kollenberg, bad jeg hannem forhjælpe mig til en Baad neder til Medelfar at komme. Samme Tid beretted Øverste Kollenberg for mig, at Slottet var noget udplyndret formedelst at nogle af Rytteriet

var opgangen til Overporten, da blev der en af dennem skudt ihjel af en Brygger paa Slottet, og der Rytteriet, i Byen laa, det fornam, var en ganske Parti af dennem opgangen til Slottet og gav sig ind igennem Vinduerne paa Slottet og siden fik Slotsporten op, hvor de andre kom ind med og søgte efter den Brygger, som skulde have skudt den Rytter, og der de hannem ikke fandt, have de givet sig ind paa K. M.s Gemakker, plyndret af det bedste, de kunde overkomme, og hvad de ikke da tog med sig, skamferet Døre og andet, hvad de kunde overkomme. Blev den Tid sagt at være sket næste Dag, efter som Hans M. var forrejist til Medelfar. Da gik jeg efter Øverste Kollenbergs Beretning op paa Slottet og vilde tilse, hvor det tilstod, paa de Maader jeg kunde sige min naadigste Herre og Konge nogen vist Kundskab derom. Da fandt jeg Aniken Oldfrue for mig paa Slottet, og Husfogden da den Tid ikke fandtes tilstede ¹⁾. Da græd hun og klaget sig for mig, at Gud skulde naade hende, at Husfogden og alle havde forladt hende, og hun maatte blive tilstede, thi hun havde ingen, som kunde hjælpe hende fra Slottet med K. M.s Gods, hun var en Kvinde og kunde ingen Steds komme, og Rytteriet havde saa ilde handlet med Slottet. Bad hun mig derfor at maatte følges neder til Medelfar med mig, og tog vi med os Tin og andet, saa meget som vi kunde føre paa en Baad den første Gang, Hans M. til Gavn og Gode, og det blev indlagt til en Borgers ved Broen i Medelfar. Og der vi til Medelfar kom, berettet Oldfruen det for Velb. Fru Kirsten, hvorledes jeg havde hjulpet hende, hvorfor jeg siden blev kommanderet op til Koldinghus igen med forbemældte Oldfrue, mere Gods derfra at hente til Medelfar at fremføre. Og da flyede Slotsherren ²⁾ Velb. Gregers Krabbe os en Færge og en Baad, og der jeg kom til Kolding igen, gik jeg til Øverste Kollenberg og bad hannem paa Hans M.s Vegne at forhjælpe Anicken Oldfrue og mig til at faa Godset fra Slottet. Lod han strax være følgagtig med nogle af Rytteriet til Vagt paa Slottet saa vel som ved Prammen og Baaden, mens vi var tilstede. Anammet

¹⁾ Denne Sætning er bleven misforstaaet og derfor ganske meningsløs i Herredagsdommens Gjengivelse. Iver Pedersen vidnede jo netop, at Hans Jensen ikke var til Stede.

²⁾ Paa Hindsgavl.

vi da saa mange adskillige Sengedyner, som vi da mesten kunde føre neder til Medelfar, og tvende cypriske Kister med Messing og Tin udi. Og der vi skulde lægge fra Broen, kom nogle Ryttere og gave sig ind paa Prammen og spoleret noget af Godset, hvorfor jeg befalet Skildvagten dennem at skyde efter Øverstens Befaling, jeg havde; men de vilde ikke. Sendte jeg derfor Bud til Øverstn med en ung Herremand af de Seefelder. Kom Kollenberg. Klaget for hannem. Tog han samme Rytter og satte hannem fast og lod siden arkebusere, mens jeg var nederrejt, og det samme Gods blev ført til Hindsgavl. Siden rejste jeg og anden Gang til Kolding; da bad jeg Øverste Kollenberg om Skildvagt igen. Samme Tid tog Kollenberg med sig en ganske Hob ledig Rustvogne, som stod paa Staldgaarden, ad Vendsyssel, og ladede dennem med Havre og sagde til mig, dersom Hans Majt. spurgte efter dem, at han tog dem med sig ad Vendsyssel, K. M. til Gavn og Bedste. Og da førte jeg med mig hvis Sengeklæder og andet, hvad der var; det blev indlagt i for^{ne} Borgers Hus i Medelfar ved Broen. Den tredie Gang, jeg kom, var Kollenberg afrejst, og laa der endnu nogle Rytteri i Kolding By, og en ringe Ordinans der holdtes. Gik Ord og Tale om, at Fjenderne var dragen fra Haderslev og var nær Kolding. Anammet jeg og Anicken derfor paa Slottet med en Hast det meste Gods, vi kunde afstedbringe, og holdt jeg en Person paa Taarnet paa Slottet at skulle give Agt paa, om Fjenderne var nær for Haanden. Strax derefter som han opkom, raabte han og sagde, at han saa nogle Rytteri ankomme ved Byen, hvorfor jeg skyndte mig med Oldfruen strax fra Byen. Og der vi kom ud paa Reden, kom nogle Rytteri ridendes, raabte efter os at lægge til Lands med Prammen. Samme Gods blev oplagt paa Raadhuset til Medelfar, og var Regnvej den Dag. Siden vi var kommet til Medelfar, forskaffet Borgemester os en Vogn til at føre Godset af Borgerhuset og til Raadhuset. Derefter blev Oldfruen hos Godset, og jeg forrejste efter Hans Majt. til Dalum Kloster. — Dette for^{ne} at være mig udi Guds Sandhed vitterligt, som er nu paa det ottende Aar siden. Til Vidnesbyrd bekender jeg med min egen Haand her nedenhos underskrevet. Actum Colding den 20de Februar Anno 1635. Iffuør Pedersen Buck, egen Haand.«

Bidrag til Aalborg Bys Historie.

Af D. H. Wulff.

I flere Aar har jeg samlet Bidrag til Aalborg Bys Historie, idet det oprindelig var min Agt engang at levere en fuldstændig Udsigt derover. I dette Øjemed har jeg gennemgaaet den største Del af Raadhusarkivets ældre Samlinger indtil henimod dette Aarhundrede, ligesom ogsaa andre stedlige Arkivalier, og i nogle Aar har jeg benyttet min Sommerferie til ved Ophold i Kjøbenhavn at gjøre Samlinger i Rigsarkivet og det store kongelige Bibliothek. Men dels er det herværende Raadstuearkiv meget mangelfuldt, saa at det ikke lod sig gjøre at give en samlet Fremstilling af enkelte Institutioners Historie, dels savnede jeg Midler til at ofre saa megen Tid, som der krævedes til at fuldstændiggjøre og bearbejde Samlingerne, og dels kom dertil nogen legemlig Svaghed, som for tidlig afbrød mit Arbejde. Dette er Grunden til, at der ikke er kommet noget helt ud af mine Bestræbelser, og at jeg herved, for at ikke mit Arbejde skal være helt spilt, ligesom ogsaa enkeltvis andensteds, f. Ex. i den lille Bog »Aalborg før og nu«, i Vejviser for Aalborg 1874 og spredt omkring i Jydske Samlinger og Kirkehistoriske Samlinger, lader aftrykke de Bidrag til Aalborg Bys Historie, som kan antages at have Interesse ogsaa i andre Henseender.

Teglgaarden.

Hr. Peder Jensen, Prior i Hospitalet, fik den 14de September 1540 Brev, at paa det Hospitalet og Aalborg By kunde saa meget des bedre opbygges og forbedres, havde kongelige Majestæt tilladt, at han selvferde maatte og skulde annamme til sig og lade opbygge en god Tegllade og Ovn øst for Aalborg og nyde den med fri Lærgrav og Limsten at bryde mod at holde den vel færdig og sælge Borgerne Lim og Sten for redelig Værd.

(D. Kanc. reg. 1535—40, 1. B.)

Teglgaarden, som i den kejserlige Krig var ruineret og siden bleven opbygget igjen 1663, blev fra 1684 bortforpagtet af Kristian den femte til Dr. Niels Jespersen i Aalborg, hans Hustru, Børn og Descendenter med Ret til at tage Leret at brænde Stenene af af kongelige Majestæts og Aalborg Bys Ejendomme efter Frederik den tredjes Brev af den 5te December 1648, mod at han udleverede et kongelige Majestæts Gjælds brev af den 20de Februar 1679 paa 200 Rdr og 1½ Aars Rente og aarlig betalte paa Amtstuen 10 Sldr., samt at hver Gang det kom en Grad længere ned end hans Børn, der desuden skulde betales 100 Rdr. Denne Forpagtningskontrakt var konfirmeret af Kongen den 4de December 1683.

(Raadstue Arkiv Pakken Teglgaarden.)

Senere blev Teglgaarden den 26de April 1746 af kongelige Majestæt tilskjødet Christen Nielsen Ørsnæs i Aalborg for Kjøbesum 381 Rdr. Kurant med samme Ret til Leret som tidligere omtalt.

Under den 15de November 1748 blev givet følgende Privilegium: Vi Frederik V o. s. v. gjøre alle vitterligt, at, eftersom Chr. Nielsen Ørsnæs af vor Kjøbstad Aalborg for os allerunderdanigst har andraget, at, da han ved vort allernaadigste Skjøde af den 26de April 1746 er bleven Ejer af den ved bemeldte Aalborg liggende Teglovn, har han siden fornummet, at den Bæk, Teglgaards Bækken kaldet, har været indpølet paa begge Sider, som formenes at være sket paa den Tid, Tegloven er først anlagt, for des bekvemmere til Vands derigjennem at faa Brænde til Ovnen og de brændte Sten igjen derfra; men som bemeldte Teglgaards Bæks Indpøling og Opboling er bleven øde, at ingen Kaag eller Pram for nærværende Tid kan komme derind, og hans Agt er ved Tid og

Løjlighed at ville stræbe for at kunne faa denne Teglgaards Bæk saaledes, at en Kaag deri kunde indlægge, og sligt ikke uden vor allernaadigste Tilladelse kan ske, fordi Bækken ligger udenfor Teglgaardens Ejendom og saaledes tilhører Byen, saa har han derhos allerunderdanigst anholdt, at, som der paa nordre Side af Teglgaardens Grund er 40 Alens Jordsmon til Fjordbredden, paa vestre Side 25 Alen til de gamle Pæle, som endnu skal staa synlige i Østersiden af Teglgaards Bækken, paa søndre Side imod den almindelige Stenbro 30 Alen, atter til den paa østre Side af Teglgaarden løbende lille Bæk 25 Alen, vi da allernaadigst vilde tillade, at han maa nyde dette saaledes beskrevne og hidtil for Byen unyttige Stykke Jord som en Ejendom til Teglgaarden, imod at han en Gang for alle betaler til Aalborg By 40 Rdr.; thi have vi efter saadan hans herom allerunderdanigst gjorde Ansøgning og Begjæring, samt den fra os elskelige Baron Hr. I. Holck Ridder, vor Stiftsbefalingsmand af Aalborg Stift, Amtmand over Aalborg-hus, Børglum-, Sejlstrup- og Aastrup Amter hans herom indberettede allerunderdanigste Erklæring allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at bemeldte Chr. Ørsnæs ommeldte ved Alenmaal specificerede Grund maa nyde og beholde for sig og Arvinger, den sig paa lovlig Maade nyttig at gjøre og samme, forsaavidt han eragter, at indlukke, samt Teglgaards Bækken paa østre Side at oppæle, imod at han efter Tilbud betaler 40 Rdr. til Aalborg By.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1743, fol. 1466.)

Den 26de November 1818 afstod den daværende Ejer af Teglgaarden, Chr. Møller, sin Ret til at grave Ler til Brænding og Digetørv paa Aalborg Bys Mark mod at faa et Stykke Jord nord for Sandvadet imellem samme og Landevejen af 2 Tdr. Land geometrisk Maal.

(Raadstue Arkiv Pakken Teglgaarden.)

Borgerne besvære sig over for store Paalæg.

1558. I Rigsarkivet findes følgende Borgmesteres og Raads og menige Borgeres Brev til Kongen om Skib at udruste, hvori de give tilkjende, at »nogen Tid siden forleden, da man skrev 1555 den Fredag næst for Matthei Apostoli Dag, kom

eders Naades Skrivelse os til Hænde med tvende af eders Naades Raads Nærværelse, som var velb. Jørgen Lykke og Niels Lunge, at vi skulde tiltænke at udrede eders Naade kgl. Majestæt og Danmarks Rige et Orlogsskib til Tjeneste og gode med alle sin Tilbehøring, eftersom for^{re} velb. Jørgen Lykke og Niels Lunge os den Tid forgav, at det skulde færdig blive at udløbe i Søen, naar vi igjen finge eders Naades Skrivelse, saa have vi som eders Naades fattige, tro og lydige Tjenere (som vi des pligtige ere ikke alene med Gods og Penge, men ogsaa med Liv og Velfærd at være eders Naade redbon) udfærdiget et Skib, ligesom vi den Tid bleve taxerede for, med hvis (hvad) der tilhørte, og det efter eders Naades Vilje forskikkede til Kjøbenhavn, dog ikke uden svar Bekostning og den arme Bys Fornedring, hvilket sandelig kostede eders Naades fattige Undersaatter her i Aalborg mere end 3000 Daler, og til samme Skib at købe og udrede have vi udsat vort Raadhus, hvilket ikke endnu er indløst, og samme Tid har eders Naade anset vor Udredning og Bekostning paa samme Skib og lod os taxere for et andet Skib, hvilket vi skulde holde eders Naade og Riget til Tjeneste, naar Behov gjordes; saa have vi nu nogen Tid forleden fanget eders Naades Skrivelse, at vi skulde tiltænke at holde samme Skib færdigt, som vi det sidste blev taxeret for, naar vi igjen finge eders Skrivelse, saa er nu eders Skrivelse anden Gang kommen os til Hænde Mandag næst for Nyaarsdag 1558, at vi skulde nu Midfaste eller det første det kunde være for Is Skyld have samme Skib færdigt, som vi den Tid blev taxeret for, med sin Tilbehøring og lade det bruge eders Naade og Riget til Tjeneste, og dertilmed har eders Naade anset vort Gavn og Bedste og udi eders Naades Brev indlukt en Seddel, hvor vi skulde skikke os med Udspisning til samme Skib, saa have vi overvejet samme Seddel, saa at Kost og Fetalje alene til 60 Karle beløber sig til store Penge foruden andet, hvis (hvad) der tilhører; dog findes denne arme eders By at være meget forarmet og mesten Parten indsat med fattige Embedsmænd (Haandværkere) og Fiskere undtagen 10 eller 12 Kjøbmænd, som noget formuende ere, og er ikke uden den ene arme eders Naades By den samme Skibs Udredning, Randers, Viborg og Ribe have hver dem særdeles mange smaa Kjøbstæder til dem at udrede deres Skib med saavel som flere Kjøbstæder udi Riget,

og dertilmed have vi hørt af eders Højmægtigheds Gunst og Naade have de fanget Hjemlov i dette Aar; derfor er vi eders Naades arme Undersaatter begjærende, at eders Naade vilde værdes til for Guds Skyld at anse denne arme Bys Løjlighed og mildelig og naadelig handle med os, som vi arme eders Naades Undersaatter os forhaabende ere; thi vi ere redebon ikke alene med dette Skibs Udredning, men ogsaa med Gods og Penge, ogsaa med alle vore Liv og Velfærd at opsætte for eders Naade og vort Fædreland til Bistand. Allernaadigste Herre og Konge, kunde vi ikke heller til des bekomme nogensteds saadan et Skib, som vi sidst blev taxeret for, men have endnu det samme Skib, som sidst gjorde Rejse, dog det er ikke fuldelig saa besejlet, at det kan bruges udi Orlogsvis, som det sig burde, som dem vel vitterligt er, som sidst paa Orlogsvis derpaa sejlede. Vi ville gjerne, som vi det pligtige ere, med det allerførste muligt kan være, enten lade os bygge saadant et Skib, som er bekvemt til Orlogsvis, eller og købe os et andet Skib, som kan bruges eders Naade til Tjeneste, naar Behov gjordes, og at eders Naade vil værdes til paa denne Tid at anse denne vor store Armod og vide vort Gavn og Bedste, hvilket Gud kjende at vi nødes til paa denne Tid at give eders Naade tilkjende. Saa have vi nu forskikket til eders Naade disse vore Bud om samme Ærinde at bestille, som forskrevet staar.«

1566. Borgmesteres, Raads og menige Borgeres Brev til Kongen, hvori de beklage »den store og meget besværlige Skat og Tyngde, som denne arme By i disse Aaringer paalagt er, fremfor nogen anden Kjøbstad her i Nørrejyland langt over vor Evne og Formue, som den almægtigste Gud saa og vor kjære Lensmand med flere vel bekendt er, sær med Proviant af denne arme By, sær med stor og langt over vor Formue Pengeudgift, deslige med svar Udbud nu med Baadsmænd og nu med Krigsfolk at udgjøre, saa at Besværingen er saa mangfoldig, at det er umuligt slig Tyngde herefter at kan udrette, som vi dog gjerne gjøre vilde, om vi ellers havde Evne og Formue dertil, fordi saa hvis Baadsmænd og andre Borgere, som i disse Aaringer for Krigsmænd er udgjort, er en stor Part deraf hendød og bleven for Fjenderne og en Part her fra Byen hendragen, og nu eftersom den almægtige Gud efter sin

faderlige Vilje har denne arme By med den store og forfærdelige Pestilence besøgt, er her mange hendød, saa at denne arme By findes paa denne Dag ikke flere Borgere deri at være bosat end ved 250 Borgere, naar vi regne de ene med de andre, dog Mesteparten er slet med alle saa forarmet, at de kan intet formaa at udrette eders Naade og Riget til Tjeneste, som de ellers gjerne vilde, saa at denne arme Kjøbstad ikke alene har mistet Borgerne, men og hvis (hvad) Gods de have dem efterladt Mesteparten forføres af Byen til Udarvingerne. Til denne Dag have vi aarlig i denne Fejde med stor Vinskibelighed udgjort, dog langt over Formuen, 100 gerust Krigsmænd, undtagende hvis Baadsmænd og andre her og aarlig udgjort er, og hvis denne arme By nu herefter saa højt skal taxeres, da bliver den slet med alle forarmet, fordi saa her ikke findes denne Dag ung og gammel over 250 Borgere. Bedende derfor kgl. Majestæt vilde vort Bedste naadelig betænke, at hvis Pengeudgift, Udbud og andre Besværing som eders Naade begjærer af denne arme By herefter, som vi kan mest afstedkomme, vil vi gjerne udrede, om vi ellers maatte taxeres, som vi vare gode for, saa at denne arme By ikke skulde blive slet forarmet og udblottet, som visselig sker, om vi saa højt skulle staa i Taxering som hidtil; thi her kan findes vel 7 eller 8 Kjøbstæder i Nørrejylland, som ikke saa højt alle taxerede ere som denne ene arme Kjøbstad. Formuen veed dog den evige Gud, fordi saa her saa godt som slet ingen Tilføring gjøres hertil, hvoraf vi os og vore fattige Hustruer og Børn føde skal og andre eders Naades Vilje at fyldestgjøre, at vi skulde af Aalborg udgjøre 2500 enkende Rigsdaler, er vi slet intet god for, eller og at vi herefter skulde udgive 100 Krigsmænd uden Baadsmænd, som vi hidtil gjort have, er det os ganske umuligt. Dog have vi med alsom største Flid og Vinskibelighed fremsat 2000 mindre 20 enkende Daler underdanigst begjærende, at vi med den efterstandende Summa maatte forskaanet blive.◀

Regnskab

over

det jydsk historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter

i Aaret 1891.

Indtægt.

1. Medlemsbidrag	Kr.	1120.	«.
2. Renter af Indskrivningsbevis	—	7.	«.
3. Renter i Sparekassen	—	2.	87.
4. Separataftryk	—	7.	50.
5. Af Aalborg Sparekasse	—	100.	«.
I alt Indtægt		Kr.	<u>1237.</u>

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne	Kr.	286.	50.
2. Hellum Herreds Historie II—III:			
1. Forfatterhonorar	Kr.	240.	«.
2. Trykning, Papir m. m.	—	335.	83.
		<u>575.</u>	83.
3. Bogh. Schultz for Exempl. af »Samlingerne«	—	344.	30.
4. Rabat	—	140.	«.
5. Boghandler Schultz fra forrige Aar	294	Kr.	
41 Ø. og Difference 3 Kr.	—	297.	41.
6. Indsat i Sparekassen	—	2.	87.
At overføre		Kr.	<u>1646.</u>

Overført Kr. 1646. 91.

7. Bestyrelsesomkostninger:

En Bog i Kwart	Kr.	1.	75.
Porto	—	7.	52.
Ex. af »Saml.« til Bremen o. s. v.	—	7.	20.
Bogbinder Asmussen	—	7.	40.
Aalborg Stiftsbogtrykkeri	—	20.	«.
			<hr/>
			43. 87.

8. Kassebeholdning — 104. 70.

I alt Udgift Kr. 1795. 48.

Indtægten var — 1237. 37.

Difference Kr. 558. 11.

som er Boghandler Schultz's Tilgodehavende; derimod ejer Selskabet et Indskrivningsbevis paa 200 Kr. og indestaaende i Aalborg Sparekasse 9 Kr. 6 Øre.

Aalborg den 17de September 1892.

D. H. Wulff.

Regnskabet for 1891 gennemgaaet og intet at bemærke.

Aalborg den 17de September 1892.

J. J. Strøyberg.

Foranstaende Regnskab approberes.

Aalborg den 17de September 1892.

L. K. Kier.

Bidrag til Aalborg Bys Historie.

Af D. H. Wulff.

(Fortsat.)

Frue Kirke.

Den gamle Frue-Kirkes Bygning falder sammen med Frue Klosters Stiftelsestid i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede. Kirken nævnes i det 16de og 17de Aarhundrede som Domkirke og var uden Tvivl den Gang Byens Hovedkirke, ligesom flere Grunde synes at tale for, at den har været dette gennem hele den katholske Tid. Ved Klosterets Sekularisation var Kirken imidlertid saa forfalden, at Kristian III 1554 befalede, at den skulde nedbrydes og i dens Sted Helliggejsthus Kirke være Sognekirke, til hvis Reparation Sten, Tømmer og Bly af Kirken skulde anvendes, og hvad der blev tilovers, skulde komme til Slottet Aalborghus's Behov; men paa Menighedens Forbøn kom der næste Aar kongelig Tilladelse til, at den maatte beholde sin gamle Sognekirke imod forsvarlig at istandsætte den, hvilket skete.

Ved Syn 1739 klages der over, at der baade ved søndre og nørre Side var bygget Huse ind i Kirkemuren; dog kunde det paa nørre Side ej ændres uden Sjeur Peder Holsts Vilje. (Dette er dog nu sket ved Kirkens Ombygning i den nyeste Tid.) Men paa den søndre Side, som er Kirkens eget, var næst op til Kirken en Lejevaaning, hvoraf Kirken kun havde 4 Rdr. aarlig Leje. De to Fag næst ved Kirken kunde nedbrydes for at faa fri Fart og Kjørsel om Kirken, og Resten bruges til Materialhus. Dernæst klagedes over, at Døren op

til Pulpiturerne var uden paa Kirken, og der foresloges, at der indenfor Kirkedøren til østre Side skulde gøres en smuk italiensk Trappe, hvorved det store Loft udenfor, som en Del brugte til Spadseregang, kunde nedtages.

I Anledning af Kirkens Brøstfældighed og Reparation 1766 tillod Stiftsøvrigheden paa Magistratens Forslag, at den Vaaning ved Kirken, som var indrettet til en Skolegaard, hvori en dansk Skoleholder af Arilds Tid havde boet og endnu boede, maatte stilles til offentlig Avktion og til Fordel for Kirken kjøbes af Byen. Skoleholderen skulde give i aarlig Leje 21 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$, som han havde Møje med at samle, da de fleste i Sognet vare fattige. Huset bestod af 17 Fag, og Omkostningerne ventedes bestridte af en Kapital, som sal. Chr. Friis, Handelsmand, havde skænket til en dansk Skole. Skoleholderen skulde saa senere have fri Bolig.

(Aalborg Raadstue-Arkiv.)

I Frue Kirkes Regnskab (for 1627 og følgende Aar) er antegnet mod Slutningen: I Ufreds Tid er begravet af Kejserens Folk i Kirken Friherrer og Kabelierer 9, Ryttere 3, paa Kirkegaarden Soldater, Ryttere og Børn 126, i alt 138.

1722 klages over forskjellig Uskikkelighed ved Kirken, at Folk intet betale for Stolestader, at Kirkegaarden gøres til en Blegdam, at der slaas Græs med Høleer o. s. v., og 1756 klagede Magistraten til Stiftsøvrigheden over, at Frue Kirkes Indkomster forringedes derved, at Folk ikke vilde tage faste Stole og betale Indfæstning deraf, men fik Tilladelse af Organisten til at gaa op paa Orgelet eller gik ind i Pulpiturer til andre o. s. v., hvorfor der foresloges, at der maatte anvises dem faste Pladser mod Indfæstning og aarlig Leje, hvilket blev bevilget, naar Magistraten først havde kaldt Folk for sig og mindelig foreholdt dem Sagen.

I Aaret 1738 den 22de Oktober oprettedes en Kontrakt med Egholms Beboere, i Følge hvilken de i Stedet for den halve Konge- og hele Kirke-Korn- og Kvægtiende skulde betale 12 Rdr.; men da dette syntes en for ringe Afgift af Øens 21 Tdr. 3 Skp. 1 Alb. Hartkorn efter de forandrede Tidsforhold, og Øens Beboere ej vilde indgaa ny Akkord, fik man 1805 kongelig Tilladelse til fri Proces derom, da hin Akkord ikke var approberet af Sognepresten som Medinspektør og heller ikke kongelig konfirmeret. 1807 oprettedes en Forpagt-

ningskontrakt med Egholm Beboere derom paa 10 Aar, som Kancelliet approberede, efter at Kontrakten af 1738 ved Aalborg Bytingsdom af 2den December 1805 var erklæret for ugyldig.

Blandt Kirkens Udgifter 1625—6 anføres: For en Planke rhinsk Vin, da Lensmanden og hans Frue vare til Herrens Bord, 10 β , og til Pintsedag til at købe Maj for at pryde med i Kirken 1 $\&$.

I Regnskabsprotokollen for 1656 ff. findes følgende Indtægter anførte:

Af Klokkerne gives:

For Kimen til adeligt Bryllup 3 Rdr., til borgerligt Bryllup 1 Rdr. 2 $\&$.

Naar Børn døbes, af dem, som god Formue have, 1 $\&$ 8 β , af andre 12 β .

For Præsteordination 1 Dr.

Adelige Lig, for alle Klokker 9 Dr.

Borgerlige Lig, som ere i Sognet, for alle Klokker 1 Rd. 2 $\&$.

» » » for 2 » 1 — » -

de, som ere uden Sognet i Byen 2 — » -

» » » for 2 Klokker. 1 — 2 -

Fremmede, for alle Klokker 2 — » -

» » 2 » 1 — 2 -

For adelige Ligs Nedsættelse i Kirken 10 — » -

Af Jorden i Kirken:

Naar Grav aabnes, gives..... 4 — » -

Et Menneske under 15 Aar..... 2 — » -

Paa Kirkegaarden under Sten:

Et gammelt Menneske..... 1½ Sldr.

Et Menneske under 15 Aar..... 1 —

uden Sten:

Et gammelt Menneske..... 1 —

Et Menneske under 15 Aar..... 3 $\&$

Begravelser sælges efter Sognepræstens og Borgmesteres Godagtelse, som forsvarligt er.

1667 har sl. N. Lauritzen, Borger her i Aalborg, udlovet efter hans egen gode Vilje til vor Frue Kirke 100 Sldr. til en Sjølegave efter hans Død, for hvilke 100 Sldr. hans kjære Hustru, ærlige og gudfrygtige Kvinde Katrine Hybertsdatter, har selv ladet gjøre en Messehagel med Sølvkrucifix paa, som

vejede tilsammen 70 Lod, og kostede det tilsammen med Tøjet og Snorer derpaa og Sølv et og Arbejdsløn 107 Sldr., hvilken for^{ne} Messehagel skal blive til vor Frue Kirke til evindelig Ejendom. 1721 den 24de December er ovenskrevne Sølvkrucifix kommen til vor Frue Kirke i Brug igjen at sire Alteret, og til samme Tid vejede det med nu brugelig Sølvvægt i alt 68 Lod.

Vejerhus.

I Rigsarkivet findes et kgl. Maj's Brev af den 3dje November 1573, hvori det hedder: Borgmestere og Raad i Aalborg have meldt, at de nogen Tid siden forleden efter vor Befaling have paa Byens Bekostning ladet bygge og sætte et Vejerhus med Vægt og andet Tilbehør, hvori fremmede Kjøbmænd saavelsom vore egne Undersaatter kunne lade veje, hvis Gods som enten ud- eller indskibes, og beklaget, at der er mange Borgere, som selv holde stor Vægt i deres Huse, saa at mindste Parten føres til Vejerhuset at vejes, hvoraf er at formode, at i Fremtiden adskillig Uraad og Klage kan komme paa, da, paa det fremmede saavelsom vore Undersaatter ikke skulle have dem at beklage, at de med nogen falsk eller uret Vægt skulle besværes og det dermed maa gange kristelig og ret til, ville vi, at alle de Varer, der for Byen enten ud- eller indskibes og skulle vejes med stor Vægt, skulle føres til Vejerhuset og der vejes, og derfor skal gives en skjellig og lidelig Vejerløn, og maa ingen Borgere i Aalborg have eller bruge nogen stor Vægt i deres Huse, men alene Bismervægt.

Færgevæsenet.

Skjønt Færgefarten vel har været i Gang tidligere, findes den dog først omtalt i historiske Aktstykker den 18de Maj 1589, da der blev givet Borgmestere og Raad følgende Bevilling paa at holde 4 Færger mellem Aalborg og Nørresundby:

Vi Kr. o. s. v. gjøre alle vitterligt, at, eftersom Borgmestere og Raad i Aalborg have ladet give tilkjende, hvorledes alle Færger og Færgemænd, som holdes i Sundet mellem

Aalborg og Vendsyssel, skulle holdes og være boende paa hin Side Fjorden i Sundby, og derfor sig tit og ofte skal tildrage, at mange godt Folk af Adel og andre, som did til Byen komme og ville derover, saavel som og Borgere og Indbyggere ibidem skulle undertiden ganske Nætter og Dage blive opholdte med deres Heste og Vogne, før Færgerne komme fra den anden Side, hvorfor de have begjæret at maatte holde 4 Færger der i Byen, paa det baade den vejfarende saa og deres Borgere, som have derovre at bestille, kunde des bedre over komme, da bevilge vi, at Borgmestere og Raad i Aalborg paa Byens Vegne maa herefter holde der for Byen 4 gode, færdige Færger, og skulle de selv maa forordne, skaffe og holde gode, duelige Færgemænd til samme Færger og raade for dem at tage i Tjeneste og aftakke, straffe og sætte til Rette, om nogen med Billighed kunde have sig over dem at beklage; dog skulle forn^e Borgmestere og Raad af samme 4 Færger lade give og fornøje slig aarlig Afgift til vort Slot Aalborghus, eftersom der gives af de 4 andre Færger i Sundby, ville ogsaa have os forbeholdt at gjøre, forandre og forordne herom, eftersom Løjlig-heden kan fordre.

(Rigsarkivet.)

Herover beklagede Sundby Færgemænd sig, hvorfor Kongen under den 30te Juni 1591 udstedte følgende Bevilling for dem:

Eftersom vi nogen Tid siden forleden naadigst have bevilget Borgmestere og Raad i vor Kjøbstad Aalborg paa Byens Vegne at maa holde der for Byen 4 gode, færdige Færger at overføre hvis vejfarende og fremmede, der over Aaen hændes at skulle overføres, og vore og Kronens Undersaatter Færgemænd udi Sundby have underdanigst sig beklaget dem at ske forkort derudinden, efterdi de altid tilforn af Arildstid have holdet samme Færger, have og ikke anden Næring og Bjerring end Færgelønnen af samme Færger og skyldte og skatte deraf til vort Slot Aalborghus, underdanigst begjærende, at de endnu fremdeles maa holde samme Færger ved Magt, paa det de ikke skulle plat ødelægges, forarmes og fordærvs, da have vi af vor synderlig Gunst og Naade undt, bevilget og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at forn^e vore og Kronens Undersaatter menige Færgemænd udi forn^e Sundby maa herefter, til saa længe vi anderledes derom tilsigende vorde, holde imellem forn^e vor Kjøbstad Aalborg og

for^{ne} Sundby 2 gode, færdige Færger, saa de vejfarende Mænd, der hænder at overkomme, uden al Forhindring, Ophold og Forsømmelse kunne der over komme, og skulle de være forpligtede at holde, forskaffe og forordne gode, duelige Færgemænd til samme Færger, saafremt de derfor ikke ville tilholdes og straffes, om nogen med Billighed kunde have sig derover at beklage; skulle de og give og fornøje os af samme Færger slig aarlig Afgift til for^{ne} vort Slot Aalborghus, eftersom der gives af de andre Færger der sammesteds.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Færgævæsenet.)

Under den 12te Februar 1607 erklærer Manderup Parsberg af Hagesholm, Lensmand paa Aalborghus, sig i Følge kongelig Befaling over Enevold Kruse til Hjermdislevgaard hans Ansøgning. Denne paastod nemlig, at $\frac{1}{12}$ af Sundby Mark, under Aalborg Slot liggende, tilkom ham; men da han ikke havde nogen Gaard der i Byen, ansøgte han om, at han maatte lade opsætte en Gaard der, hvorfor Lensmanden fik Befaling at undersøge, om det kunde ske uden Skade for Indbyggerne i for^{ne} Sundby. Lensmanden mente, at det ikke vel kunde nægtes ham, da han var Lodsejer i Byen; derfor skulde Kongen tillade ham at bygge en Gaard paa det Sted, som blev ham anvist, dog kun paa de Vilkaar, at ingen, som kom til at bo der, maatte tilholde sig nogen Ret i de Færger, som gik fra Sundby til Aalborg, ej heller bruge nogen Kjøbmandskab eller Handel, som kunde komme Borgerne i Aalborg eller Bønderne i Sundby til Skade; dersom dette blev iagttaget, kunde han ikke indse, at det kunde blive Bønderne i Sundby til Skade eller Fordærv.

(Rigsarkivet.)

Den 8de Maj 1647 udgik Kristian IV's Brev, saa lydende: Eftersom vi naadigst komme i Forfaring, at der aarlig en stor Parti Heste og Øxen skal komme igjennem Vendsyssel i vort Land Nørrejylland og føres derfra over til vor Kjøbstad Aalborg, hvoraf Byen hidtil intet har nydt til Skibsbroer og andre Broer med at holde vedlige, da ville vi naadigst, at herefter og indtil vi derom anderledes tilsigende vorde, af hver Hest, som i saa Maader i Vendsyssel kjøbes og derfra over Fjorden ved for^{ne} Aalborg overføres, skal til Byen gives 6 β danske, og af hver Oxe, som der over føres, 2 β danske til at holde

Færgebroen der i Byen saavel som den Træbro i Sundby ved Magt med.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Færgevæsenet.)

Paa Færgebroen i Sundby haves Kristian IV's Benaadning af den 31te Maj 1647, hvorefter Bropengene fra gammel Tid vare delte mellem Aalborg By og Magistraten i to lige Dele, hvorfor Magistraten i Forbindelse med Byen vedligeholdte de to ved Østeraa værende Færgebroer, hvilket ogsaa ses af Kæmnerregnskaberne og af det Forlig, som blev sluttet efter Højesteretsdom 1724 i Byens Urigtigheder.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1726, fol. 42.)

Den 11te April 1661 udgik Frederik III's Brev, at Færgemændene herefter lige saa vel udi Vesteraa som Østeraa maatte indlægge til at ind- og udskibe, eftersom Strømmen og Vinden bekvemmeligst sig vilde føje; dog skulde Borgerne ved Vesteraa boende med deres Hjælp, som derudi vilde være interesserede, efter egen Erbydelse tiltænkte være selv en Færgebro paany at bekoste og stedse forsvarlig ved Magt at holde og derforuden at have tilbørlig Indseende, at ved samme Bro ingen Underslæb med Told og anden Varers Rettigheds Erlæggelse blev begaaet, saafremt de ikke derfor ville stande til Rette.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Færgevæsenet.)

Den 23de Juli 1664 udgik Frederik III's Brev, saa lydende: Eftersom for os underdanigst er andraget, hvorledes ingen af de 12 Færger udi Sundby, som gjøre Overførsel til vor Kjøbstad Aalborg, moxen det ganske Aar igjennem sig skal ville bekvemme at ligge udi Østeraa, hvor den meste Part af Byen ligger, er vores naadige Vilje og Befaling, at du (o: Stiftsbefalingsmanden) det saaledes anordner, at 6 af forskrevne Færger i Østeraaen og de andre 6 i Vesteraaen til Overførsel at gjøre henlagte vorde, og til den Ende med Færgemændene Inspektion haver, at enhver, eftersom forskrevet staaer, uden hverandre Indpas at gjøre ved sin særdeles tilforordnede Aa forbliver, eller og, saafremt bekvemmeligere eragtes, det saaledes at beskikke, at de ugentlig omskiftes, nemlig at de 6, som udi en Uge ligge udi Østeraa, skulle den anden Uge ligge i Vesteraa og omvendt.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Færgevæsenet.)

I Rigsarkivet findes følgende tre, senere kasserede Udkast:

1) 1670 ²⁵/₉. Kristian V's Konfirmation paa Niels Svendsen Ridefogeds Bestilling over Aalborg Amt, hvorfor han nyder den Rettighed, aarlig af Sundby Færger gives, saavelsom Færgestederne, naar de, som dem nu betjene, enten ved Døden afgaa, eller de i andre Maader lovlig ledige vorde, enten selv eller ved andre forsvarlig maa lade betjene.

2) 1671 ⁶/₁₀. Kristian V forordner Jean Dalibert at være Færgemand i Sundby, og skal han forestaa samme Færger forsvarlig og uden billige Klager.

3) 1672 ⁷/₃. Kongelig Befaling i Anledning af Frederik Turesøns Klage over, at hans Bønder i Sundby skulde af vore Kommissarier være paalagt en Rytter at holde af de Færger, som de bruge mellem Sundby og Aalborg, at ingen anden, eftersom for^{ne} Sundby til Frederik Turesøn er udlagt og tilskjødet, maa med samme Sundby Bønder og Færge sig befatte.

I Anledning af en Ansøgning til Kongen fra en Person om at holde en lille Kaag til at overføre Folk og andet til Sundby afgiver Magistraten den 28de Januar 1691 følgende Erklæring:

Overførselsstedet fra Vendsyssel og til Aalborg, kaldet Sundby, skal bestaa af 12 Bol og formedelst deres Avlings Ringhed af gammel Tid været tillagt hver af dem en Færge i Sundet at holde, og paa det Overførselen des mageligere for Fæ og gangende Folk kunde ske, holdes derhos tvende Kaage, paa det ingen skal vorde opholdet, som begjærer at overføres. For dette Sunds og Færgesteds Brug betale Færgemændene, som bo i for^{ne} Sundby, aarlig 50 Rdr. saa og af Sundstedet Skat af 12 Tdr. Hartkorn, som det i den ny Matrikul er anslaaet for, derforuden Konsumtion og andre paabudne Skatter undergIVEN, ere og forpligtede uden nogen Betaling alle Ryttere og Soldater over Sundet at befordre ved Dag og Nat. De fattige Færgemænd leve i det allerunderdanigste Haab, at hans kongelige Majestæt dem allernaadigst forskaaner, og ej at maatte tillades nogen Kaag, som dem deres ringe Brød skulde fratage eller formindske, saasom de selv til Overflod Sundet og Overførselen kan betjene. Vi kan med Sandhed sige, at ingen over dem for noget dets Mangels Skyld for os har klaget.

(Aalborg Raadstuebog 1689—94, fol. 155.)

Den 31te Marts 1693 bortforpagtede Borgmestere og Raad Sundby Færgebro til ærlig Mand Peder Thomesen, residerende paa Havn, hans Søster Maren Thomasdatter i Sundby for hendes Livstid, om hun saa længe i Sundby boende bliver, saaledes at hun maatte annamme af de Heste og Øxen, som i Vendsyssel kjøbes og fra Sundby til Aalborg overføres, de sædvanlige Penge, deraf plejer at udgives og os paa Aalborg Bys Vegne af Kongelige Majestæt er bevilget, nemlig af hver Hest 6 β og af hver Oxe 2 β , mod aarlig Afgift 40 Sldr. og desuden at holde Broen vedlige; men skulde hun fra Sundby bortflytte, maa Peder Thomesen enten selv eller ved en af sine andre Søkende, som da i Sundby bo, Broen i Forpagtning nyde.
(Aalborg Raadstue-Kopibog 1720, fol. 517.)

Den 14de Maj 1709 blev Taxten for Overførselen sat af Stiftsbefalingsmand Baron Rodsten, som blev kongelig konfirmeret den 16de September s. A., og den 25de Oktober 1710 bleve Færgelavets Artikler approberede af Stiftsbefalingsmanden.

1717 $\frac{7}{12}$ tilskjødedes Færgeløbet og dets Privilegier, hvorved forstaaes Færgeløbet og Transporten over Limfjorden mellem Aalborg og Sundby, samt Ladens Sundsted, af Kongen til Borgmester og Kancelliraad Chr. Gjørup, som 1718 $\frac{25}{1}$ skjænkede 1000 Rdr. til Aalborg Fattigvæsen, hvorfor han pantsatte Færgerettigheden.

Ved Højesteretsdom af den 6te Marts 1724 i den store aalborgske Sag bestemtes angaaende Færgebroen ved Vesteraa, at, fordi Magistraten tilforn havde fundet for godt Vesteraas Færgebros Reparation af Skillingstaxten at skulle svares, saadant igjen skulde Byen erstattes mod Regres til de ved Vesteraa boende.

(Aalborg Raadstue Arkiv Pakken Færgevæsenct.)

Den 21de Juli 1725 blev sluttet Forlig mellem Magistraten og Byen, at Magistraten burde vedligeholde Færgebroen ved Østeraa.
(Smst.)

Den 6te Oktober 1736 gav Kristian VI Bevilling til, at Magistraten i Aalborg maatte foruden de Bropenge, som forhen havde været bevilgede af de Heste og Stude, der kjøbtes i

Vendsyssel og til Aalborg overførtes, til Skibbroen der i Byen óg Færgebroen ved Sundby at vedligeholde nyde af hver Karet eller Chaise, som fra Aalborg til Sundby eller derfra tilbage over Fjorden transporteredes, hver Gang, naar den med 2 Heste var bespændt, 6 β , med 4 Heste 8 β og med 6 Heste 12 β .

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1734, fol. 720.)

1738 klagede ligesom nogle Gange forhen flere Borgere over, at Færgerne alene henlagde i Vesteraa og ikke efter Privilegium af den 23de Juli 1664 skiftevis i Øster- og Vesteraa, og over, at Havnefogden ikke efter sin Instrux Post 5 overholdt Budet, i hvilken Anledning Magistraten udstedte Befaling.

(Smst. fol. 1196.)

Den 29de Januar 1751 approberede Stiftsbefalingsmanden Fordelingen af Omkostningerne ved Vesteraas Færgebros Istandsættelse, hvorved nogle af Jomfru Ane Gades Beboere vare medtagne som de, der efter det kongelige Brev af den 11te April 1661 tillige deri vare interesserede.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Færgevæsenet.)

Ved Skjøde af $\frac{14}{3}$ 1753 fra Etatsraad og Assessor i Højesteret Mogens Rosenkrantz til Spøttrup og hans Frue Christence Hornemann, der først havde været gift med Kancelliraad Gjørups Broder Kommerceraad Gjørup, tinglæst ved Aalborg Byting den 22de Januar 1770, bleve de 12 Færgerettigheder og Færgerettigheden ved Laden Fattigvæsenets Ejendom og vare bortfæstede til 1798, da de 6 Færgerettigheder i Følge Kancelliets Skrivelse af den 24de November bleve solgte i Parter til samlet Beløb 6296 Rdr.

1759 bortforpagtede Borgmestere og Raad Oppebørselen af Bropengene af Heste m. m., som overførtes med Færgen, til Raadmand Gregers Klavs Hybertz paa 6 Aar, nemlig fra 1759 til 1764, imod at han vedligeholdt Færgebroen ved Sundby og i aarlig Afgift betalte 40 Rdr. grov Kurant, Halvdelen til hvert Aars Kæmner og Halvdelen til Magistraten.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Færgevæsenet.)

Ladens Færgested, der kun var berettiget til at overføre ledige Folk, blev i Aaret 1801 med det kongelige danske

Kancellis Approbation solgt fra Færgevæsenet til den daværende Beboer. Det var taxeret for 2 Sk. 2 Alb. Hartkorn.

Den 6te Juni 1806 blev givet en ny Færgetaxt, som afløste den af 1709, men som senere af den kongelige Generalpostdirektion efter dertil meddelt kongelig Bemyndigelse fra Tid til anden er bleven reguleret.

Den 19de Juni 1807 blev der ved et kongeligt Reskript bevilget en ny Brotaxt ved Færgebroen i Nørresundby paa 10 Aar, som traadte i Kraft den 14de April 1809 efter Broens fuldendte Istandsættelse.

Den 2den Marts 1811 blev der ved Kancelliresolution bestemt, at der ved Færgestederne skulde holdes Dagbøger, hvori de rejsende kunde indføre deres Klager, og ved Generalpostdirektionens Skrivelse af den 2den December 1820 blev paalagt, at saadanne Dagbøger ogsaa skulde fremlægges her som andre Steder.

Den 30te Januar 1813 forordnede en kongelig Resolution, at alle Færgetaxter skulde fastsættes i Rigsbankpenge med det nominelle Beløb af, hvad de vare i dansk Kurant i 1807 uden noget Tillæg, hvilken Bestemmelse skulde vedblive til den 1ste August s. A., da Beløbene skulde overgaa til Sølvværdi, og paa Grund heraf blev der under samme Dato tilskrevet Aalborg Stift, at den ved ovennævnte Reskript bestemte Betaling for Færgefarten mellem Aalborg og Nørresundby skulde indtil videre oppebæres i Rigsbankpenge Daler for Daler. Da det imidlertid snart befandtes, at Færgestederne ikke herved kunde bestaa, blev Generalpostdirektionen paa dens Forestilling ved Resolution af den 27de Maj s. A. bemyndiget til at udarbejde samtlige Færgetaxter for Danmark efter den Grundsætning, at der for hver Rdr. d. K., som var bestemt 1807, beregnedes $1\frac{3}{5}$ Rdr., og at deri endnu under særdeles Omstændigheder for enkelt Sted kunde tilstaa $\frac{1}{4}$, saa at der erholdes 2 Rdr. for hver Rdr. K. Efter sidstnævnte Forhold er Taxten for Aalborg og Nørresundby af den 4de December 1813 udfærdiget, hvilken vel er lydende paa Navneværdi, men dog meddelt med den paa bemeldte Resolution grundede Tilladelse at kunne oppebæres med $\frac{7}{8}$ mere efter daværende Bankkurs.

S. A. blev under den 23de Juli givet kongelig Bevilling for Frants Holm til i 20 Aar at oppebære en Broafgift af Vesteraa for hans Omkostninger ved Færgebroens Istandsættelse, der kostede ham 2000 Rdr., skjønt i Følge kongelig Resolution af den 21de Maj 1813 de fornødne Egepæle og Hamre til Færgebroen uden Betaling bleve udleverede af Pallisadeoplaget ved Hals Fæstningsværker, og mod i den i afvigte Aar opførte ny Bygning ved hans Gaard at indrømme Færgfolkene en bekvem og god Lejlighed uden nogen Lejeafgifts Erlæggelse, saa længe han lever og er Ejer af Gaarden, og efter den Tid imod en Betaling af 24 Rdr. d. K., som skulde udredes af de privilegerede Færgemænd, til Gaardens efterfølgende Ejer. Holms Forpligtelse bestod i at udvide Færgebroen, udlægge en Flydebro ved Indløbet til samme og forhøje den til Broen stødende Gade efter den af Kontreadmiral Løvenørn i Aaret 1810 udkastede Plan og Tegning, samt aarlig bekoste en Isbro om Vinteren udlagt og vedligeholde de fornævnte Indretninger. Anlægget blev færdigt 1814 og erklæret forsvarligt ved Synsforretning den 14de September s. A. Til Ophold for Færgfolkene og Rejsende var der opført et nyt grundmuret Hus med to Værelser. — Den for Holm givne Bevilling blev ved kongelig Resolution af den 28de Juni 1816 udvidet derhen, at bemeldte Broafgift ogsaa skulde svares af enhver, som med Færgebefordring landede paa ethvert andet Sted udenfor Vesteraa paa Aalborg Siden.

Den 17de Januar 1817 udgik en kongelig Resolution, at en Kommission skulde undersøge Færgevæsenets Tilstand og til Generalpostdirektionen indgive Forslag til Manglernes Afhjælpning. Forslaget blev indgivet den 10de December 1817 og gik bl. a. ud paa, at der skulde opføres et Færgehus til de rejsendes Ophold, hvortil man offentlig indbød til at bidrage ved Subskription, som dog kun havde ringe Fremgang. I Anledning af Forslaget forespurgte Generalpostdirektionen om Sundby og Hvorup Beboeres Ret til fri Overfart, som sagdes ikke at have lovlig Hjæmmel, og ved kongelig Resolution af den 30te December 1818 Post 9 tilpligtedes de til at betale deres Overførsel efter Taxten ligesom andre. I Forestillingen ytrede fremdeles, at det ikke skjønnedes, at Taxten af $\frac{4}{12}$ 1813 kunde forandres eller nedsættes. Da derfor Taxten i Følge det

kongelige aabne Brev af den 6te April 1818 skulde fastsættes i Sølv, blev den ligesom Færgetaxterne i Almindelighed i Medhold af kongelig Resolution af den 5te Juni s. A. under den 18de Juli næstefter udfærdiget med det samme Beløb i Sølv, som den forhen var bestemt i Sølvværdi.

Den 30te December 1818 bestemte en kongelig Resolution bl. a., at Fattigvæsenets Forstandere maatte optage et Laan paa 2000 Rdr. Sølv af det under Generalpostdirektionens Bestyrelse staaende Befordringsvæsens Fond til Opførelse af et Hus i Nørresundby for den ved Færgelavet ansættende Opsynsmand og Kasserer, af hvilken Sum til Husets Opførelse brugtes 1300 Rdr. Sølv = 1706 Rdr. 24 β i Sedler og Tegn.

1819 tillod Admiralitets og Kommissariats Kollegiet, at 8 Færgekarle af det 3dje jydskø Distrikt fritoges for Udskrivning til den kongelige Søjteneste, saa længe de vare i Færgévæsenets Tjeneste.

1820 den 12te Avgust blev udfærdiget en Plakat om Færgestedernes Eneret til Færgefarten.

1821 foreslaas Taxten igjen nedsat, om end ej lige til den af 1806, hvorefter en ny Færgetaxt blev approberet den 27de Avgust 1824, bekendtgjort af Generalpostdirektionen den 31te s. M. — For at Færgetaxten kunde blive nedsat og Kommunikationen mellem Aalborg og Vendsyssel derved lettet, afgav Fattigvæsenet i Følge kongelig Resolution af den 27de Avgust 1824 til Færgelavet de 6 Færgerettigheder uden noget Vederlag.

Den 29de November 1834 blev fastsat en ny Taxt i Følge kongelig Resolution af den 24de Oktober s. A., og samme Dag udkom et trykt Reglement for Færgefarten mellem Aalborg og Nørresundby.

Da Pontonbroen blev bygget, blev Færgerettigheden afkjøbt af de daværende Ejere, som udgjorde et Interessentskab (Færgelavet), og Monopolet for Færgefarten blev ophævet den 24de Oktober 1865.

Aalborg Pintsemarked

er meget gammelt og nævnes allerede i Kong Hans's andet Privilegium for Aalborg (uvist, fra hvilket Aar), i hvis Art. 1 det hedder, at det Marked, som hertil udi Nibe om anden Pintsedag holdet er, skal herefter aldeles være nedlagt og ej ydermere der holdes, men skal fremdeles herefter blive holdet og holdes her i Aalborg hver aarligaars udi 3 samfulde Dage udi Pintseugen, ligesom det hertil af Arilds Tid udi Nibe holdet er. Imod Slutningen af Aarhundredet var det udsat for at lide noget Afbræk, idet nogle Kjøbmænd gjorde Forsøg paa at drive ulovlig Handel i Nibe, hvorover Borgmestere og Raad i Aalborg besværede sig. I den Anledning udgik der den 5te Juni 1594 følgende Kongebrev til Stiftsbefalingsmanden Ove Lunge: Vid, at Borgmestere og Raad i Aalborg have ladet give tilkjende, hvorledes nu paa en 2—3 Aars Tid have nogle Kræmmere, saavel af vore egne Undersaatter som andre fremmede, dem fordristet med deres Kramgods og Varer at søge til Nibe og i den hele Uge før Pintsedag Marked, som aarlig holdes i Aalborg, der sammesteds udstaa med deres Kram og Varer og bruge stor Handel og Kjøbmandskab mod gammel Vis og Sædvane saavel som mod kongelige Mandater og Forordninger, hvorover det almindelige Marked, som i Pintse Uge holdes i Aalborg, meget forsvækkes, og er baade indlandske og udlandske Kjøbmænd til Skade, vi og paa vore og Kronens Told og Rettigheder lide Skade og Afbræk, om det Marked i Aalborg for nogle faa deres ulovlig Brug og Baade Skyld skulde ødelægges og fordærves, hvorfor de begjære samme Marked i Nibe maatte igjen afskaffes; thi bede vi dig og ville, at du med det allerforderligste denne Lejlighed forfarer, og dersom vore Undersaatter i forⁿe Nibe eller forⁿe fremmede ikke have nogen synderlig Brev eller Benaadning at maa holde i Nibe noget almindeligt Marked med nogen Kjøbmandskab, Handel og Vandel, du da samme Marked og Kjøbmandskab aldeles igjen afskaffer, at forⁿe Marked i Aalborg ikke derover skal fordærves og vore Undersaatter sammesteds paa deres Næring og Bjerling ikke skulle ske for kort. (Rigsarkivet.)

Om Markedet i tidligere Tid haves følgende Bemærkninger af Borgmestere og Raad i Aalborg i Svar af den 25de April 1696 paa gjort Forespørgsel: Her udi Aalborg holdes aarlig

Marked, som kaldes Pintsemarked, begyndes den første Søgnedag efter de 3 Pintse hellige Dage og varer saa samme Uge og næstefølgende til Ende, hvilket Marked er denne fattige By hel meget skadeligt i Henseende, at aarlig til samme hidkomme mange fremmede, Lybsker og andre, med temmelig Partier af adskillige Varer, som de sælge mest til udenbys Folk og føre saa Pengene ud af Landet, hvorover Byens Indvaanere udi deres Næring og Handel stor Skade tilføjes, derfor de underdanigst ønske, at samme Pintsemarked maatte naadigst vorde afskaffet, saa ville de formode, at det skulde vorde dem mærkeligt til Forbedring i deres Næring og Brug.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1694—1702 Fol. 120.)

Dog vedblev Markedet uforandret, og i Indstilling fra Borgmester Gjørup til Stiftamtmanden af den 15de Avgust 1719 klages der over, at Pintsemarkedet, der skal holdes den næste Onsdag efter Pintse, af skammeligt Misbrug forlænges, saa at det ej alene begynder før Tiden, men endog ofte varer 3 Uger efter Tiden, og det ønskes enten ganske afskaffet eller ansat til 3—4 Dage aarlig i det længste.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1717 ff. Fol. 740.)

Senere indgav Magistraten et Andragende om, at, da Pintsemarked holdes første Onsdag efter Pintsedag og saa Folk fra Holsten, Fredericia og andre Steder, som ville til Markedet at sælge deres Varer, maa anvende alle 3 Pintsedage paa Rejsen, Markedet derfor maa flyttes til anden Onsdag efter Pintse, og at Markedet, som er bevilget at vare i 14 Dage, men kun holdes i 4, herefter maa indskrænkes til 8 Dage, hvorpaa gaves kongelig Bevilling under den 12te December 1755.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749 ff. Fol. 1075.)

Under den 7de Avgust 1778 blev bevilget, at, da Pintsemarked ved den ved Viborg Omslagstermin skete Udsættelse for det meste indfaldt paa samme Tid som bemeldte Viborg Omslag, maatte det flyttes, for at de handlende kunde komme baade til Viborg Omslag og Aalborg Marked, til den 25de Maj og holdes i 8 Dage, og om samme Datum enten indfaldt paa Pintsældag eller Pintsedagene, skulde Markedet fastsættes til næste Dag efter disse. — Under den 11te Januar 1805 udkom der paa Grund af Andragende fra en Del i forskjellige Kjøb-

stæder bosatte Jøder et kongeligt Reskript, at Pintsemarked fra 1806 af og fremdeles skulde begynde den 6te Juni og holdes i 8 Dage. Dette forandredes igjen ved Reskript af den 16de September 1837, hvorefter Pintsemarked i Stedet for som hidtil at holdes i 8 Dage herefter kun skulde holdes i 3 Dage, nemlig fra den 12te til 14de Juni, og endelig ophævedes det omsider, efter at der flere Gange forgjæves havde været andraget om, at det maatte ophøre, ved Lov af den 23de Maj 1873, efter hvilken dette saa vel som alle andre Krammarkeder sidste Gang afholdtes i Aaret 1882.

Mørups Plads med tilstødende Ejendomme.

Mørups Plads, saa kaldet efter Kjøbmand Bagge Mørup, der ved Midten af dette Aarhundrede ejede den gamle Gaard syd for Pladsen, ligger nord for Jomfru Ane Gade og strækker sig vest paa hen til Vesteraa. Den begrænses mod Syd af en gammel Gaard, der i sin Tid ejedes af Jakob Kjellerup og tidligere af Kjøbmand Engelbreth Brinch¹⁾, og mod Øst af Spritfabrikkens nuværende Ejendom, som i sin Tid ejedes af Grosserer Axel Mørch, før ham af Christen Kraft og før ham af Justitsraad Christen Ryberg. Til denne Gaard haves en Bevilling af 14de Juni 1594 af den daværende Magistrat til at indtage den Ejendommen tilstødende øde Grund ud i Fjorden. Ejeren af den anden Gaard, Jakob Kjellerup, søgte 1804 om Tilladelse til at opfylde og indplanke af Limfjorden ved og ud for hans Gaard saa langt i Øst, som hans saakaldte Søbodhus strakte sig, mod at opfylde og sætte Bolværk for Enden af Jomfru Ane Gade; men adskillige Borgere i denne Gade protesterede, og derfor blev det ej bevilget af Kancelliet. Før 1782 var Pladsen ud mod Fjorden alene Losse og Ladeplads for disse to Gaarde, men blev dette Aar ogsaa gjort tilgængelig for 7 Beboere af Jomfru Ane Gade, som lod opsætte nyt Bolværk med Port for at hindre uvedkommende fra Adgang dertil.

(Aalborg Raadstue-Arkiv.)

¹⁾ Et Kancellireskript af 20de Oktober 1792 gaar ud paa, at Engelbreth Jørgensen Brinch ej kan fritages for at vedligeholde Broen over Aen tæt ved hans Gaard i Følge et Skjøde, som en af Gaardens forrige Ejere har modtaget af Byens Magistrat paa et Stykke af Gaardens Grund.

Kirkegaarde.

I tidligere Tid før Indrettelsen af Almenkirkegaarden udenfor Vesterport, der paabegyndtes 1804 og indviedes 1806, bleve Ligene almindelig begravede enten i Kirkerne selv eller paa Kirkegaardene omkring Kirkerne inde i Byen. Om de ældre Forhold haves følgende Efterretninger.

Aar 1599 blev holdt almindeligt Kirkestævne i Budolfi Kirke af Sognemændene, hvorved der vedtoges, at de Grave med Sten over, som nogen ejede i Kirken og paa Kirkegaarden, skulde gaa til deres Arvinger; men var der ingen Arvinger, skulde de tilfalde Kirken, som da igjen kunde sælge dem, dog saaledes, at Stenene skulde lægges paa Gravene igjen, og at Navnene og Mærker derpaa ej maatte afhugges og forandres.

(Dokument paa Pergament med Seglene under
i Raadstue-Arkivet Pakken Kirkegaardene.)

Kristian den femte gav den 2den December 1682 Bevilling til, at »eftersom for os allerunderdanigst er andraget, hvorledes Kirkegaarden til St. Budolfi Kirke i vor Kjøbstad Aalborg saaledes med Lig skal være opfyldt, saa der ganske lidet Rum til flere skal være, hvorudover til bemeldte Kirkegaard en øde Plads liggende norden for Kirken nu skal være kjøbt; men som den fra bemeldte Kirkegaard ved et Stræde skal være skilt og separeret, hvilket dog ej skal være Staden enten til Gavn eller Skade, om det blev borttaget, da have vi aller-naadigst tilladt, at bemeldte Stræde tillige med den nu kjøbte Plads til Kirkegaarden maa indhegnes.«

Til denne Kirkegaard gav Assessor Doktor Niels Jespersen 45 Rdr., Assessor Peder Hofmand 50 Rdr. og flere mindre Summer, hvorhos Biskoppen forskød, som var legeret til Lysenes Vedligeholdelse i Kronen oppe ved Alteret, 150 Rdr., i alt 282 Rdr. 1 Å , hvorfor blev kjøbt den øde Plads af Hr. Eiler¹⁾ i Lerup for 230 Rdr., hvortil kom Papir til Skjødet 3 Å og for den kongelige Bevilling 17 Rdr. 1 Å , i alt 248 Rdr.

Da Folk, som ejede Lejersteder i Kirkerne, solgte dem til andre, Kirkerne til Skade, gjorde Kristian den fjerde under 17de November 1636 følgende Anordning om Lejersteder i Kirkerne i Aalborg:

¹⁾ Eiler Nielsen Ryberg, der havde faaet den med sin Hustru Mette, Datter af sl. Raadmand Jakob Johansen.

1) Hver, som holder sig til Lejersteder, skal forklare sin Adkomst derpaa; den, som har kjøbt imod Forordningen af 1599, skal nu være i Kirkernes Minde eller Lejerstederne kvit, i lige Maade de, som ikke have arvet efter deres Fader eller Moder eller med Husbond eller Hustru.

2) Hvo, som har flere Lejersteder, skal vælge sig et af dem og overlade de andre til sine Venner; men Kirken skal have Betalingen derfor, eller og Kirken skal sælge dem til hver som helst.

3) Ejer en Lejersted og arver et andet, maa han ej beholde det, men skal gjøre efter § 2,

4) dog, at naar nogen har mange Børn, kan han til dem faa 2 Lejersteder.

5) Kjøber en et Lejersted, betaler han intet for sig og Hustru, naar de komme i Jorden, men hans Børn og Arvinger saaledes, at et voxent Menneske giver 6 Sldr., under 15 Aar 3 Sldr. til Kirken.

6) Hvo nu ejer Lejersted, beholder det for sig og Børn og Afkom, saa længe nogen er i Menigheden bosiddende; ingen Sidearvinger gjælder, men alene efter Fader og Moder med Husbond eller Hustru; naar ingen flere Afkom er, tilfalder det Kirken.

7) Udenbys, som har Forældres Grave i Kirken, skal advares, om de ville være i Kirkernes Minde, at deres Forældres Grave maa blive urørte; ellers kan saadanne Steder sælges til andre.

8) Er der flere Børn, da skal de beholde det i Fællig, saa længe de ere uforsete; siden forlige de sig om, hvem det skal eje.

9) Ingen maa afhænde Sted eller Sten til nogen og tage Værd derfor.

10) De afdødes Ben eller Aske skal hæderlig medhandles, og intet Sted sælges, før de begravede ere ganske forraadnede; desligeste skal afdødes Navn og Mærke forblive paa Stenen.

11) Ingen murede Grave tilstedes, ej heller de gamle maa repareres mere.

12) De gejstliges Lejersteder følge ikke deres Arvinger, men falde til Kirken. Derimod skal hæderlige Lejersteder anvises til Bispen, Sognepræst, Skolemesteren og Kapellanerne, som blive til deres Efterkommere og ikke deres Arvinger, og nyde Gejstlighedens Enker, enten de blive i Enkesæde eller

gifte sig igjen, hvis de det begjære, Lejersted hos deres afgangne Mænd, ligeledes saa mange af deres Børn, som uforsete dø her i Menigheden, og alt dette frit uden Udgift til Kirken.

13) Ingen maa i sit Lejersted begrave Tjenere eller Gjæster uden særdeles Tilladelse.

14) Forfattes en Bog over Lejerstedernes Ejere, hvori alt indføres dem vedkommende.

15) Hvad Kirkegaarden anbelanger, skal Kirkens Formyndere gjøre Anordning om Lejerstederne, som Kirkens Fornødenhed udkræver og den gemene Mand lidelig.

(Bispearkivet.)

Da det blev Jens Berlin tilladt af St. Budolfi Kirkes østre Kirkegaardsmur, som gaar fra den nordre Kirkegaardsstette langs med hans Hus og lige til Kirkehvælvingen under Biskop Thestrups Begravelse, at nedbryde den liden Strækning Brandmur af Kirkegaardsmuren, som tilforn gik fra bemeldte Hvælving og forbi et Baghus af bemeldte hans Hus, udstedte han et Revers af 4de December 1767 for sig og senere Ejere af Huset at holde bemeldte Strækning af Kirkegaardens Indelukke ved lige, som den befandtes, nemlig med en forsvarlig Brandmur paa 3½ til 4 Alens Højde.

(Raadstuearkivet Pakken Kirkegaardene.)

1807 lejede Jens Berlin Malling af Budolfi Kirke den søndre Del af Kirkegaardens østre Side for en høj Leje, da den stødte op til hans Have, hvilket Stykke Jord ved kongeligt Reskript af 10de Oktober 1811 overlodes ham til Ejendom for 500 Rdr. til Kirken, dog under det Vilkaar, at Pladsen ikke nogen Sinde maatte benyttes uden til Have. Stykket var 674 □ Alen stort.

(Smst.)

Frue Kirkegaard. I Anledning af Almenkirkegaardens Indretning foresloges og approberedes af Stiftsøvrigheden følgende Forandringer ved Frue Kirkegaard:

1) Da man ikke kjørende kunde komme i Kirken nærmere, end at man maatte holde ude paa Gaden og derfra passere et Stykke Gade og et Stykke af Kirkegaarden til Fods, skulde det Stykke af Kirkegaarden, hvorover Passagen falder fra den nordre Kirkegaardsport ind til Kirkedøren, sløjfes og planeres

lige fra de Høgers Begravelse¹⁾ og øster paa hen til den Gangsti, som leder til Sakristiet, til at modtage ny Brolægning, saa at der kunde kjøres lige til Kirkedøren og Vognene have Plads til at vende.

2) Da Gadedrengene fra Søndergade og Klokketøbergade og Peder Barkes Gyde frit støde sammen i den saakaldte Præstegaard langs med Kirkens søndre Mur og der stime, støje og slaas til stor Forstyrrelse i Kirken, skulde der i lige Linje fra det sydvestre Hjørne af det Pentziske Begravelses²⁾ Indhegning hen paa Sprøjtehusets³⁾ nordvestre Hjørnestolpe trækkes et Stykke Stakitværk, hvis hele Længde vilde blive 3 til 4 Alen, og ligeledes ved vestre Ende af Præstegaarden anbringes et Stakit, som sluttede det hele Rum mellem Kirken og Præstegaardens Have lige tæt østen for Taarndøren, at ikke Adgangen til Taarnet skulde spærres for Urmager og Graver. Dette Stakit bliver 8 til 9 Alen langt, og midt paa vil der være en Port, at man kan passere ud og ind med Frue Kirkes Sprøjte, samt for at have Adgang til Kirkens der staaende Materialhus, for Skolelæreren til sin Gaard og Præsten til sin Have.

3) For at lette disse Bekostninger skulde den ene af Kirkens Klokker, som var revnet og ubrugelig og vejede c. 3 Skø, sælges ved Avktion.

(Raadstuearkivet Pakken Kirkegaardene.)

1821 indstillede Kirkedirektionen og vedtog Inspektørerne at bortleje den østlige Del af Frue Kirkegaard til de tilstødende Lodsejere imod en aarlig Afgift og Forpligtelse til ikke at bebygge Pladsen, men bruge den til Haver. (Smst.) Dette er dog ikke overholdt, da nu Niels Ebbesens Gade er anlagt paa dette Sted.

Jødekirkegaarden. Det kongelige danske Kancelli bifaldt under 19de Maj 1810 Stiftamtmand Pentzs Andragende, at der overlades Jøderne til Begravelsesplads en liden Plads, som var Byen til ingen Nytte, og da Indhegningen vilde koste dem 5—600 Rdr. og de ikke efter deres Religions Grund-

¹⁾ Var bygget op til Kirkens nordvestre Ende ved Taarnet.

²⁾ Gik ud for Kirkens søndre Side hen imod Øst.

³⁾ Laa syd for Kirken.

sætninger maatte give nogen aarlig Afgift af deres Gravsteder, skulde den overlades dem for en Kjendelse til Kæmnerkassen en Gang for alle af 20 Rdr., dog saaledes, at den indhegnede Plads tilfaldt Byen, naar Jødefamilierne skulde flytte bort.

(Raadstuearkivet Pakken Kirkegaardene.)

Vinhandel.

I. Om Eneudsalg af fransk Vin i smaat læses følgende i Aalborg Tingbøger:

Den 16de Maj 1625: Vogen Jakobsen paa hans Fader Jakob Vogensens Vegne stod her for Tingsdom og lod læse en skriftlig Seddel, lydende Ord fra Ord, som efterfølger: Eftersom kgl. Maj. har privilegeret mig alene her i Byen at maatte udtappe fransk Vin i Kander og mindre Maal, saa giver jeg nu Borgeriet og Menigheden tilkjende, at jeg i mit eget Hus saa og i Povl Knudsens Kjælder har indlagt fransk Vin, som jeg har til Kjøbs for alle, som det behøve og ville købe, hvorfor jeg forbyder nogen efter denne Dag at udsælge ved Kander eller mindre Maal fransk Vin.

Den 20de Juni 1625: Gl. Hans Borthus, Borger her i Aalborg, stod her for Tingsdom og bekjendte, at han har fransk Brændevin i sit Hus at sælge og har endogsaa solgt det og derhos tilbød Jakob Vogensen samme franske Brændevin, om han vilde købe ham det af, da vilde han gjerne unde ham det. Dertil svarede Jakob Vogensen, at, dersom Hans Borthus vilde unde ham det for en billig Kjøb, som han det paa andre Steder kan købe, da vilde han gjerne det beholde. Og strax her for Tingsdom beviste Jakob Vogensen med Mads Plovmand i Ferslev og Christen Christensen i Nøtten, som bestod og kundgjorde ved deres højeste Helgens Ed og med oprakte Fingre, at de den 1ste Juni sidstforleden vare i Hans Borthus's Hus og købte en Pot rhinsk Brændevin af hans Pige for 2 slette Mark, hvortil Hans Borthus svarede, at, dersom hans Forseelse heri i nogen Maade kunde befindes, da indskød han sig for hans kjære Øvrighed, Borgmestere og Raad, og der at ville nyde og undgjælde, hvis de ærlige Mænd heri kunde kjende Ret at være.

Den 5te December 1625: Jakob Vogensen, kgl. Maj.s

Byfoged, var her for Tingsdom og forbød nogen at udsælge eller udtappe fransk Vin eller andet imod kgl. Maj.s Brev, som han her i Dag lod læse og paaskrive.

II. Til Kongen blev 1637 indgivet følgende Andragende:

Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konge!

Jeg eders Majestæts fattige og ringe Undersaat har underdanigst for eders kongelige Majestæt at andrage, at eftersom jeg under forleden Aar i Juni Maaned til Glückstad supplicerede og erlangede om franske Vinhandelen i Aalborg alene at maatte i smaa Maal udtappe, efterdi jeg var kommen til agters og havde og ikke kunde (bruge) andet til at opholde en fattig Kone og smaa Børn med, item til at holde Rigens og Byens Tyngge ved Lige med, og jeg da naadigst blev det tilladt med slig Kondition, at Lensmanden, velbaarne Gunde Lange, skulde sig erklære, om det kunde være Byen og Borgerskabet uden Skade.

Saa, efterdi at jeg nu har bekommet Lensmandens Erklæring saavel som Borgerskabets Bevilling, at jeg det alene skulde have med slig Vilkaar, at eders kongelige Majestæt mig det naadigst vilde bevilge, dog enhver uforment at maatte sælge til hvem dem lyster i Fiber, Oxehoveder, Amer og halve Amer, hvorfor jeg fattige Mand for Guds Skyld er begjærende underdanigst, at eders kongelige Majestæt naadigst vilde anse min Elendighed og mig samme ringe Lejlighed vilde bevilge, at jeg kunde have noget at ernære mig og min fattige Kone og Børn med. Der er mange gode Adelsmænd, som vel er bekendt, hvor mange tusind Daler jeg har lidt Skade for siden 1626. Herpaa formoder jeg underdanigst kongelige Majestæts naadigste Svar og Tilladelse. Saadan Velgjerning Gud almægtigste vil belønne, under hvis mægtige Beskærmelse jeg trolig vil have eders kongelige Majestæt befalet.

Af Kjøbenhavn den 28de April 1637.

Eders kongelige Majestæts fattige og ringe Underdan
med Gods, Liv og Blod altid

Huibert Snetlag (egenhændig Underskrift).

Borgmesteres og Raads Erklæring er saalydende:

Eftersom vor gunstige, gode, fromme, velbaarne Hr. Lensmand, Gunde Lange til Brejning, kongelige Majestæts Befalings-

mand paa Aalborghus, har os tilskikket en Hybert Snitlach, Raadmand her i Aalborg, hans skriftlige Supplikation til kongelige Majestæt vor allernaadigste Herre anlangende blandt andet han alene her i Aalborg at maatte naadigst blive tilladt og bevilget at udtappe fransk Vin i Kander, Potter og mindre Maal, at høre deres Svar og Vilje derom, og os saa derpaa hos velbemeldte vor gunstige Hr. Lensmand skriftlig erklære, saa have vi nu ydmygelig og gjerne samme vor gunstige Hr. Lensmands Befaling efterkommet og ladet her paa Raadhuset opkalde de fornemste Borgere her i Byen, som nogen saadan Handel og Næring bruge, og dem saadant tilkjendegivet og for^{ne} Supplication ladet dem forelæse, da have de fornemste, som saadan Vinhandel bruge, svaret, nemlig Hans Sørensen, kongelig Majestæts Tolder, Chr. v. Ginchel, Hans Sørensen Raadmand, Johan Brandt, Christen Turesen, Jens Hansen, Laurs Clausen og Tames Povlsen, at de for deres Person gjerne er dermed tilfreds, at for^{ne} Hybert Snitlach det maa beholde, naar han kan kongelige Majestæts Privilegium derpaa erlange, eftersom de det og selv under Hybert Snitlachs skriftlige Begjæring med deres egne Hænders Underskrivning bekræfte.

Aalborg den 3dje Marts 1637.

Udenpaa er skrevet med Gunde Langes egen Haand:

Denne Supplication har jeg Borgmestere og Raad paa Borgeriets Vegne foreholdt og hosliggende Svar derpaa bekommet.

Aalborg.

Gunde Lannge.

Siden efter er tilføjet: Bevilget.

Fra samme Hybert Snitlach haves endvidere følgende Andragende:

Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Kongel

Giver jeg fattige Mand eders Majestæt underdanigst tilkjende, at jeg har været arresteret af en Mand i Viborg for Gjælds Sag, og der jeg ikke havde formodet, han skulde stræbt mig saa haardt efter, er jeg med Uagtsomhed draget af Byen, hvorover jeg er bleven voldsvoren, og samme Sag og Forfølgning siden til Sognepræsten Mr. Peder Pedersen opdragen og for^{ne} Præst, desimidlertid jeg var paa Rejse til Spanien, hændet endelig Landstingsdom paa mit Fredløsmaal, uanset Pengene ere tilforn været Houtmanden tilbudt i hans Hus og ikke da

har villet lade sig finde eller Pengene annamme, formedelst han kunde gjøre Præsten den Bifald og Vilje, at Præsten kunde bringe mig i Forfølgning, saa jeg ikke kunde være lovfast samme Præst med Retten at søge, for hvis han mig efter rigtigt Brev og Segl saavel som Regnskabsbog skyldig er, mig til allerstørste Skade og Nachdel. Med ganske Underdanighed af Højnødtrængende begjærer, eders kongelige Majestæt vilde meddele mig naadigst Oprejsning for saadan Forfølgning og Lovmaal; thi jeg er overbødig Gjælden at betale, at jeg siden igjen kunde søge min lovlige Proces.

Aalborg den 12te Maj 1636.

(Aalborg Raadstue-Kopibog.)

III. Bevilling for Borgmestere og Raad til at holde en Stadsvinkjælder.

Under den 14de Marts 1655 blev udfærdiget kongelige Majestæts Brev, at eftersom Borgmestere og Raad har ladet andrage, at de til Sinds ere til det gemene Bedste en Stadsvinkjælder med rhinsk og spansk Vin at anordne med saa Skjel dem nogen Privilegie derpaa maatte forundes, da have vi bevilget og tilladt, at dem paa samme Stadsvinkjælder maa bevilges 3 Aars Frihed for Told og Akcise paa hvis rhinsk og spansk Vin, som udi samme Stadsvinkjælder indkommer og derfra udtappes og forhandles, og skal de derimod tiltænkt være samme Vinhandel, saavidt muligt er, udi Brug at føre og fortsætte og efter bemeldte trende Aars Forløb fra dette vort Brevs Dato den tilbørlig Told og Akcise af hvis Vin, da der forhandles, at udgive, saafremt de denne vor Benaadning agte at nyde; men hvis Vin, som i de trende Aars Frihed i bemeldte Stadskjælder indkommer, skal dog paa sine tilbørlige Steder angives, saa at ingen Underslæb dermed begaas, og dersom samme Stadskjælder ej længer end udi bemeldte trende Aar skulde underholdes eller ved Magt blive, saa at Vinhandelen ej videre dermed skulde komme paa Fode, da skal Borgmestere og Raad igjen erstatte os og Kronen, hvis Told og Akcise som os er afgaaet af hvis Vin, de udi samme Stadskjælder udi bemeldte trende Frihedsaar forhandlet og forbrugt have.

(Gehejme-Arkivet.)

Bytyre.

I Frue Kirkes Regnskab for 1625 staar: »Annammet for den gamle Tyr, som blev solgt, 7 Daler«, hvilket imidlertid er overstreget med Paategning: »Vedkommer ikke Kirkens Regnskab«. Ligeledes senere: »Givet i Vognleje til Vadsholt i Kjær Herred, da de vare ude at købe en Tyr, som kostede 11 Rdr.«; men dette er ogsaa overstreget som Kirkens Regnskab uvedkommende. — I Regnskabet for 1626 er mod Slutningen antegnet: »Den liden Sognets forrige Tyr solgt for 5 Sldr., da den ikke mere var tjenlig. Kjøbt en ny for 10 Rdr.« I Regnskabet for 1631—2 staar: »Givet Barbara Nielsdatter for en Tyr til Byens Tyr 14 Rdr.«

1637 blev vedtaget, at, eftersom Budolfi Kirke havde haft ikke ringe Skade og Afbræk derudi, at den skulde aarlig underholde tvende Byens Tyre, saavel som og aarlig udgive en vis Penge til Hyrdens Underholdning, saadant nu aldeles skulde afskaffes og aldrig mere komme Kirken til Besværing eller Udgift, men Byen selv paa sin egen Bekostning baade Tyrene saavel som Hyrden at underholde.

Snorren

kaldtes, uvist af hvad Grund, en Bygning vesten for Toldboden, der i den nyeste Tid er bleven kjøbt af Havnen for at nedrives og derved udvide Havnepladsen. Den hed tidligere Kaaghuset, fordi Skibsfolk deri kogte deres Mad, Beg og Tjære, da de ikke maatte have Ild om Bord, og blev solgt fra Byen den 2den April 1629, hvilket Salg blev kongelig approberet den 19de Juni 1672, til Peder Sørensen for en Fordring, han havde til Byen paa 85 Sldr. Den kaldtes allerede 1715 Snorren eller Snoren og nævnes under dette Navn 1724 i en Forretning af Borgmestrene og udvalgte Mænd, hvorved de afsatte Kjørevej, Lossepladse og Tømmerpladse ved Havnen.

Skraa og Lavsret for Snedkrene i Aalborg af 23de Juli 1630.

Udi den hellige Trefoldigheds Navn. Amen.

Eftersom kong. Majestæt vor allernaadigste Herres Befaling for nogle Aar er udgangen, at Borgmestre og Raad udi

Kjøbstæderne skulle oprette Embederne¹⁾ og under²⁾ Haandværksfolket en kristelig og tidelig³⁾ Ordning og Skik, hvorefter ethvert Lav sig endelig skal have at rette, og Recessen formelder, at Borgmestre og Raad i Kjøbstæderne skulle holde god Politi, og god Politi er nyttig i alle Embeder, saa efterdi Haandværkerne i Aalborg sig nu for Borgmestre og Raad beklage, at deres forrige givne Skraa og Lavsret er dem i denne forløbne skadelige kejserlige Fejde⁴⁾ frakommen, have Borgmestere⁵⁾ og Raad derfor nu under Snedkrene og Snedkerlavet i Aalborg ladet gjøre denne Skik og Ordning, hvorefter enhver Lavbroder, Svende og Dreng sig kristelig og skikkelig skal vide at rette under tilbørlig Straf, som hos staaer, naar nogen sig herimod forser. Paa det dette efterskrevne endelig holdes og efterkommes skal, have Borgmestere og Raad denne Skraa og Lavsret bekræftet med vor Stads Sekret.

Actum Aalborg Raadhus den 23de Juli 1630.

1. Skal hvert Aar forordnes under Snedkerne en af de forstandigste Snedkere og Mestere, som et Aar skal være Lavets Oldemand, og samme Oldemand skal have udi Antvaring⁶⁾ alt, hvis Lavet vedkommer, Ligklæder, en almindelig Pendingbøsse, som skal være to Nøgler til; den ene skal Oldemanden have, den anden skal være paa Raadhuset med andet, hvis Lavet i Almindelighed tilhører.

2. Oldemandens Embede er, at han skal have flittig Indseende, at alting under Lavbrodrene kristelig og skikkelig tilgaar, og skal Oldemanden altid have en Bog, hvorudi Mestrenes Navne, som nu ere i Lavet, eller de herefter komme i Lavet, skulle indskrives, desligeste og Navne paa Svende og Læredreng. Og naar nogen Læredreng sættes til en Mester, at skal lære Snedker-Haandværk, da skal den Mester, som antager slige Læredreng, gaa til Oldemanden og ved Aar og Dags Dato lade Læredrengens Navn indskrive i Oldemandens Bog, og skulle slige Læredreng endelig tjene paa Embedet

¹⁾ o: Haandværkslavene.

²⁾ o: blandt.

³⁾ o: betimelig, passende.

⁴⁾ Aalborg var besat af de kejserlige Tropper fra den 8de Oktober 1627 til Pintse 1629.

⁵⁾ Den Gang var der to Borgmestere i Aalborg.

⁶⁾ Forvaring.

og lære deres Lære i tre fulde Aar, og naar deres tre Læreaar ere ude, da skal Mesteren uden Ophold give dem deres Lærebrev og lade dem vandre paa Forsøgelse, om de lyste, og skal Oldermændene alle Lærebrev med Mesteren forsegle og underskrive og fiittelig give Agt paa, at Ingen Lærebrev bekommer, førend han sine fulde tre Aar udlært har, som forskrevet staar. Dersom noget fattigt Barn begjærer at lære Snedkerhaandværk, da skal der udloves for hans Lære, og dersom han er saa forarmet, at han eller hans Forældre ikke formaa at udgive Læreløn, naar han har udlært sine Læreaar, da skal han være forpligtet at tjene sin Mester for sin Læreløn, dog for Svend og fuld Løn, indtil Mesteren for Lærelønnen er betalt. Vil han da derefter vandre, da skal Mesteren med Oldermændene give ham sit Lærebrev og rigtig Vidnesbyrd, eftersom han tjent haver; for samme Lærebrev, skrevet paa Papir, skal gives 12 β og 12 β i Lavets Bøsse, paa Pergament 3 $\&$ Mønt. Og dersom nogen Tvist indfalder under Mester og Læredrenge, da maa en Læredreng ikke løbe fra sin Mester, naar han tilbørligen revses og undervises; men dersom Mesteren hannem utilbørlig tribulerer, klage sig det for Oldermændene; da skal Oldermændene med Bisidderne skaffe den Ret, som forurettes. I lige Maade, om der indfalder Tvist imellem Mestrene og Snedkersvende, som tjene for Løn, da skal Oldermændene i lige Maade med Bisidderne derom kjende og forhjælpe den til Rette, som forurettes. Foruretter Oldermændene og hans Bisidderne nogen, da klage sig det for Borgmestre og Raad, da skal Oldermændene og Bisidderne derfor straffes, som kristelig og billig kan eragtes efter Borgmesternes og Raads Sigelse. Klager nogen paa Oldermændene og Bisidderne uden tilbørlig Aarsag og de blive af Borgmestere og Raad frikjendte, da skal den, som dem stævner for Uret, bøde i Bøssen j (o: $\frac{1}{2}$) Daler Mønt hver Gang.

3. Naar nogen fremmed Snedkersvend til Aalborg ankommer, som vandrer paa sit Haandværk, og begjærer Arbejde hos nogen Mester, da skulle slige vandrende Svende sig hos Oldermændene angive, og skal Oldermændene fiittig forfare, om de have deres rigtige Lærebrev og gode Beskeden fra de Steder, de komme, og naar de have bevist, at de have lært deres Haandværk og skikket dem vel, da skal Oldermændene lade forfare hos Mestrene, hvem Svende behøver, og skaffe dem Arbejde, saa længe de begjære at arbejde her i Byen; og have

de ikke Lærebrev, da maa de ikkun arbejde her længere end i 14 Dage, og naar de igjen ville vandre, naar deres Tid er ude, som de have lovet Mesteren at blive hos hannem, skal det være dem frit for igjen at vandre, og naar de ville vandre, skal deres Navn af Oldermændens Bog udgjøres og gives Beskeden, hvor de have skikket dem, desmidlertid de have arbejdet her i Byen, og naar de ville vandre, skulle de give for slig Beskeden til Oldermænden og dem, som skriver, 8 Skilling og i Lavets Bøsse otte Skilling danske. Og dersom der indfalder Tvist imellem slige vandrende Svende og deres Mester, de arbejde hos, da skal Oldermænden med Bisidderne kjende dem imellem, som for^{ne} staar om Læredrenge og andre Svende, og endelig hjælpe dem til Rette, som forurettes, saa vel nogen fremmed som dem, her bor, under Straf, som vedbør.

4. Ingen Mester maa forlokke Snedkersvende fra den anden eller gjøre den ene den andens Folk afspændig; hvem det gjør, skal straffes af Oldermænden med Ord, og naar det nogen overbevises, da skal de betale derfor i Bøssen hver Gang til Straf 4 Rigsdaler. Naar nogen Svend faar Arbejde hos Mesteren, da skal han give i Bøssen 3 β , og Mesteren, som hannem antager, skal og lægge i Bøssen 3 β og ønske hverandre Lykke.

5. Om nogen Svend, som kommer vandrende her til Byen, sig ikke for Oldermænden vil angive og arbejde hos en Mester, som fornævnt staar, men vil hos Borgere og andre arbejde uden Borgmestres og Raads Forlov, han skal miste alt sit Haandværksredskab og første Gang løse det igjen med 1 Rigsdaler i Bøssen, og dersom han forser sig anden Gang og findes modvillig, da skal han miste Redskabet og af Øvrigheden forvises Byen alvorlig. Er han dygtig at kan gjøre Lavets Rettighed og kong. Mayt.s og Byens Tyngge og begjærer Lavet, da skal det hannem ikke vægges, om han er vederheftig eller kan stille Borgen for hans Tyngge.

6. Kommer nogen gift Mester her til Byen, da skal han ikke maa tilstedes her at arbejde, førend han er forlovet af Borgmestere og Raad at maa sig her nedersætte og examineret, hvad Beskeden han har fra de Steder, han fra kommer, og hos hvem han har lært sit Haandværk. Dersom nogen gift Mester arbejder, førend han har gjort Byens og Lavets Rettighed, han skal straffes, som før er rørt om vandrende Svende.

7. Dersom nogen Snedkersvend, som kommer vandrende hid til Aalborg, vil sig her nedersætte og i Ægteskab begive, eller og nogen, som her deres Haandværk lært haver, da dersom han gifter sig med en Mesters efterladende Hustru eller Datter, som er i Lavet, da giver han ikke alene til Indgangspenge, naar han kommer i Lavet, en ungarsk Gylden og en Rigsort til de fattige; men dersom han gifter sig uden Lavet, da giver han dobbelt saa meget, og dersom nogen af sin fri Vilje vil give mere i Lavets Bøsse, naar han bliver Lavbroder, da skal det være hver frit for at give saa meget, som han lyster, i Lavet Lavbrødrene og Lavet til Fremtarv.

8. Oldermændene med Bisidderne skal holde Lavret fire Gange om Aaret, den første Dag paa St. Michelsdag den 29de September, den anden Dag næste Søndag efter Julefest, som er fjerde Juledag, som indfalder den 28de December, den tredje Dag skal holdes næste Søndag efter Paaske-Helligdage, den fjerde Paaskedag, den fjerde Dag paa St. Hans Midsommersdag den 24de Juni. For^{ne} fire Dage da skal Oldermændene tage Bisidderne til sig og om Aftenen tilforn ved den yngste Gildebroder lade advare Mestrene, Svende og Drengene, at dersom nogen haver at klage, da skal de møde i Oldermændens Hus, naar Klokken er tolv for^{ne} Dage, og da skal Oldermændene med Bisidderne forskaffe enhver Ret, som de ville forantvorde, og naar alle Lavets Sager ere forhørte, da maa det Mestrene og Svende tilstedes at drikke en Drik Øl eller flere til Nødtørft; dog maa Oldermændene ikke tilstede, at nogen drikker sig overflødig drukken, med mindre han vil svare dertil, naar det findes. Og naar Mestrene og Svendene komme i Oldermændens Hus, da skal de tage deres Hatte af og give Oldermændene god Lyd at høre Sagerne og skaffe enhver Ret. Befindes nogen, som sværger og fortørner Gud eller taler sin Vederpart ubeskedenlig til, den skal give hver Sinde i Bøssen til Straf 2 β , og den Stund, Retten holdes, er Lavets Skrin aabent, og naar Retten er holdt, da skal Oldermændene klappe til Lyd og give til kjende, om der er nogen, som begjærer at være Lavbroder, da skal de fremkomme og gjøre Lavets Rettighed, som for^{ne} staar. Naar Mestrene og Svende ere satte til Bænk, da skal Oldermændene først gjøre Formaning til dem, at de ikke drikke sig drukne, men frygte Gud og have høflig Samtale og ingen med Ord og Gjæringer fortørne hverandre og siden derpaa

syngte en smuk gejstlig Salme. Bisidderne skal skiftes til hver to Gange at tage flittig Vare paa Bøssen; om nogen sværger eller taler uhøflig, skal hver Sinde bøde i Bøssen 1 Skilling; forsømme de og ikke tage Straf, og nogen af Lavsbrødrene røber dem, da skal de hver Gang bøde i Bøssen 2 β til Straf. Ingen maa understaa sig at tale Oldermænden ilde til; men hvem som fattes noget paa hannem, da skal den stævne Oldermænden for Borgmestre og Raad. Dersom nogen Mester eller Svend overfalder den anden med Skjændsord, Hug eller Trusel, da skal den skyldige bøde og lægge i Bøssen efter fire eller sex Lavsbrødrers Sigelse; men gjør nogen hinanden Saarmaal med Kniv eller andet, da skal Oldermænden med alle Brødrenes Hjælp antvorde den, som Skade gjør, i Borgmestres og Raads Hænder til Straf og Revselse, som vedbør. Se Lavsbrødrene igjennem Fingre med nogen, som Skade gjør, da skal de derfor staa til Rette for Borgmestre og Raad og straffes som u lydige. Og dersom nogen fordrister sig til og gaar i en andens Arbejde og, da skal han give en Rigsdaler uden al Modsigelse, Halvparten til Lavet og den anden Halvpart til Bøssen. Naar Lavets Bøsse skal aabnes, som kan ske i en af Borgmestres eller Raads Nærværelse, da skal der tages af Bøssen, hvis som endelig behøves til Lavets Udgift og ikke mere, og hvis som over bliver, skal være i Bøssen igjen til Fremtarv og alene henvendes til fattige forarmede, som ere i Lavet, Lavsbrødrene, som ere gamle og ikke kan arbejde, eller til Lavsbrødrers fattige vedtørfelige Hustruer og Børn. Og dersom nogen afdød Mesters Søn begjærer at lære Snedkerhaandværk, da skal den Mester hannem efter Oldermændens Anmodning antage at lære hannem for halv Læreløn. Haver han ikke Formue, da skal Mesteren have den halve Læreløn af Lavs-bøssen. Til hver Jul skal der udbyttes Almisse af Bøssen til de fattige efter Borgmestre og Raads og Oldermændens Raad til dem, som mest vedtørfelige ere.

9. Lavsbrødrene skulle altid have hos Lavet et Ligklæde, som skal være i Oldermændens Forvaring, og naar nogen gammel eller ung i Lavet ved Døden afgaar, da skal Lavsbrødrene være forpligtede til at bære Liget; er det en Mester eller en Mesters Hustru, da skal Mestrene bære, er det Svende, Piger eller Læredrenge, da skal Snedkersvendene bære de unge.

Findes nogen forsømmelig og ikke vil bære, naar han tilsiges, bøde i Bøssen for hver Gang j Rigsdaler.

10. Naar nogen ved Døden afgaar, da skal Oldermænden om Dagen, førend Liget skal begraves, derom advares, og skal Oldermænden tilsige den yngste Broder i Lavet, at han skal bede Lavsbroderne at følge Liget til sit Lejersted. Findes nogen forsømmelig, naar de tilsiges, og ikke vil følge Liget, om de vare i Byen, der de bleve bedte, da skal de for hver Gang, deres Forsømmelse findes, bøde i Bøssen j Rigsdaler, og skal Lavsbroderne blive i Kirken, til Ligprædiken er ude, enten der sker Ligprædiken i Kirken eller paa Kirkegaarden, under 1 Rigsorts Straf i Bøssen. Er nogen Lavsbroder eller deres Hustruer og Børn saa forarmede, at deres Begravelse kan ikke bekostes af deres egen Formue, da skal Oldermænden lade bekoste deres Begravelse og tage Betaling derfor af Lavets Bøsse, naar den aabnes.

11. Enhver af Lavsbroderne skal holde deres Gøvær rigtig, en god lang Bøsse eller Musket med en Stormhat og Sidegevær, og komme vel munderet frem, naar de blive mønstrede.

Dette for^{ne} skal alle og enhver, som nu ere i Snedkerlavet, endelig have sig efter at rette under tilbørlig Straf, og er dette givet Snedkrene til Lavsret og Efterretning paa hans Mayt. vor allernaadigste Herres og Konges naadigste Behag.

Actum Aalborg Raadhus ut supra.

(Original paa Pergament med Byens Segl i Vox vedhængende i en Trækapsel i Aalborg historiske Museum.)

Tyv i Slotsfængslet.

Aalborg Tingbog indeholder under den 28de Februar 1631 og følgende Tingdage følgende:

Niels Andersen, forrige Portner paa Aalborg Slot, bekjendte, at Mandagen den 20de December sidstforleden indsatte han efter Slotsfogden Hans Andersens Befaling en Tyv ved Navn Christen Staffensen af Nørholm i Slotsfængselet i Stokken, og bekjendte for^{ne} Niels Andersen ved sin Ed, at for^{ne} Hans Andersen beføl ham udenfor Fængselsdøren, at han skulde ind-sætte for^{ne} Tyv i Stokken i de smaa Huller med begge hans Fødder og forvare ham, som han selv ikke vilde sidde i Steden

for ham, og leverede ham dertil tre gode, stærke Laase, hvilket han og strax gjorde, og ved hans højeste Ed benægtede med oprakte Fingre, at han ikke siden er udkommen af samme Fængsel med hans Vilje og Vidskab i nogen Maade, og sad han i samme Fængsel om Tirsdag Aften der næst efter ved 4 Slæt, og da han kom siden ved 7 Slæt og vilde give ham Mad, var han borte.

Jens Andersen, Per Christensen, Otte Mikkelsen og Jens Laurssen, samtlige Tømmermænd her i Aalborg, vandt enhver med oprakte Fingre, at Onsdagen den 22de December næstforleden, eftersom de var ombedet af Hans Andersen at skulle se og forfare, hvor det havde sig med det Fængsel, den Tyv var udbrudt af paa Slottet, da kom de til Pompedøren og saa, at der hængte en stor Taskelaas for den, og havde der været en liden Jærnlage midt paa Døren at give Fangen Mad ind ad, hvilken havde været tilslagen med Søm og da var afbrudt, da var samme Hul paa Døren omskaaren med en Kniv saa stort, som de syntes han kunde komme ud ad; saa gik de ind i Fængslet og saa, at der hængte tre store Taskelaase for Stokken, og er samme Stok saa stor, at der skal være to Karle om, naar der skal sættes nogen i den. Og stod for^{ne} Hans Andersen og gav Last og Klage paa ham, for han i saa Maade havde brudt og undvigt kgl. Majestæts Fængsel, og forment, han burde antastes og paagribes, hvor han kan findes, og derpaa straffes paa sit Liv til Galge og Gren, og var Dom begjærende. Afsagt efter samme Forsæt uendelig, efterdi ingen Svar mødt er.

Den 7de Marts blev afsagt anden uendelig Dom efter 7 Ugers Landstings Varsel og skriftlig Stævning og første uendelige Dom næstforleden Dag otte Dage her af Tinget udgangen over Christen Staffensen af Nørholm, som sad fangen paa Aalborghus for Tyveri og da skal have brudt kgl. Majestæts Fængsel i Jærn, udkommen og borttrømt Tirsdagen den 21de December om Aftenen sidstforleden. Afsagt, at han bør at straffes paa sin Hals, hvor han herefter kan betrædes og paagribes, efter Dommens videre Indhold.

Den 14de Marts blev afsagt endelig Dom over samme, at han bør straffes paa sit Liv og Hals.

Skakbroen.

Af de Broer, som tidligere førte over Østeraa, hed den, der laa mellem nuværende Torvegade og Gammeltorv, Skakbroen, hvilket fremgaar af flere Steder i de gamle Tingbøger, hvor det bl. a. under 4de April 1631 hedder: Cort Andersen, forhen Byfoged, solgte til Christen Stubdrup en Ejendoms Plads og Jordsmon i Vor Frue Sogn i den Gyde, som fra Nygade løber ned til Skakbroen paa den søndre Side tværs for velbaarne Frue Sofie Brahes Ejendom paa nordre Side af Gyden, som tilforn tilhørte salig Povl Pop (hvis Bomærke findes ved den gamle Indskrift over den østre Dør i Ejendommen, ligt det, der ogsaa findes paa den af ham til Frue Kirke skænkede Prædikestol. Povl Pop var i sin Tid Borgmester, en velhavende Mand, der ogsaa ejede og beboede den saakaldte Kong Hans's Gaard paa vestre Side af Gammeltorv der, hvor nu Diskontobankens Bygning staar).

Befæstning.

Skjønt Aalborg altid har været en aaben By og der aldeles intet Spor findes af ældre Fæstningsværker, har det dog flere Gange været paatænkt at befæste Byen, saaledes f. E. efter at den i Trediveaarskrigen 1627—9 havde været besat af de kejserlige. Herom haves flere Vidnesbyrd. Saaledes blev der, efter Aalborg Raadstuebog, Mandagen den 6te Avgust 1631 gjort Anordning om Arbejde at gjøre paa Befæstningen, som skulde foretages af Borgeriet det næste første Aar, nemlig af hver fuld Ejendom 8 Dage og af 4 Boder i lige Maade 8 Dage, Halvparten paa deres Bekostning, hvem Ejendommene og Boderne tilhørte, og Halvparten paa deres, som deri bo, at gaa i Arbejde om Morgenen ad 5 Slæt og af Arbejde ad 7 Slæt om Aftenen. Der skulde gjøres rigtigt Overslag og Fortegnelse paa, hvor mange Gaarde og Boder der var i Byen, og hvem de tilhørte, og hvem deri boede.

Fremdeles udgik der den 23de April 1632 et aabent Brev til Jens Juel og Otte Skeel om at tale med Adelen om at ville bevilge deres Tjenere, som bo 8 Mil omkring Aalborg, at arbejde til Aalborgs Fortifikation i næste 3 Aar, og under

samme Dag til Kronens Bønder inden 8 Mil ligeledes at arbejde paa for^{ne} Fortifikation i næste 3 Aar.

Den 24de December s. A. udgik følgende Brev til Otte Skeel: Kristian den fjerde o. s. v. Vor Gunst tilforn. Vi bede eder og ville, at I lader hugge Ris og Træer til vor Kjøbstad Aalborgs Befæstning i den liden Lund ¹⁾, som der ved Byen skal ligge, som af de kejserlige mesten skal være forhuggen, dertilmed ligge Befæstningen til Skade o. s. v.

I Aalborg Tingbog læses under den 18de Marts 1633, at Povl Andersen, Ridefoged paa Aalborg Slot, paa kongelige Majestæts og sin Husbonde Lensmand Otte Scheels Vegne bevilgede, at en Mand, der for Voldtægt mod en gift Kone var dømt i Øvrighedens Naade og Unaade, skulde arbejde paa Aalborg Bys Befæstning paa sin egen Bekostning i 6 Uger, og ligeledes et Tingsvidne om en Del Jorder, hvoraf en Part var hengraved i den Fortifikation, der var begyndt her.

Under den 15de Maj 1633 udgik aabent Brev til Kjøbstæderne 8 Mil nær Aalborg Befæstningen der anrørende, at hver af dem aarlig paa 8 Dages Tid med saa mange Folk, de kunde afstedkomme, skulde hjælpe at arbejde paa samme Fortifikation, og under den 23de Maj s. A. fik Otte Scheel følgende Brev: Kristian den fjerde o. s. v. Vor Gunst tilforn. Vider, at vi for godt og raadsomt har anset vor Kjøbstad Aalborg dens Indbyggere, saa vel som omliggende Land til Gavn og Sikkerhed at lade befæstige. Thi byde vi og naadigst befale, at I alle Borgere og Indvaanere ibidem tilholder at tilhjelpe samme Befæstning at forfærdige og derudinden at arbejde og gjøre, hvis I dem tilsigendes vorder, og dem muligt er at efterkomme uden deres Næring til altfor besværlig Forsømmelse, og det saa længe, indtil samme Fortifikation vorder forfærdiget, og ingen sig derfra undslaar, som Huse og Ejendomme der i Byen har, undtagen de Huse og Residenser, Gejstligheden pro officio fri besidde.

Sluttelig fik Jørgen Urne og Otte Scheel Brev under 4de November 1634: Kristian den fjerde o. s. v. Vor Gunst tilforn. Vider, eftersom Fortifikationen omkring vor Kjøbstad Aalborg

¹⁾ 1625 toges efter Tingbogen Syn paa Aalborglund, hvor mange Svin den i Aar kunde føde, og da kunde den ikke føde mere end 10 Svin i det højeste (24 Svins Olden = 1 Td. Hartkorn).

ikke saa snart, som vi naadigst fornummet har, kunde forfærdiges, da bede vi eder og naadigst ville, at I med Adelen der i vort Land Nørrejylland 8 Mil nær omkring for^{ne} Aalborg paa ny taler og handler, at de endnu paa 3 Aars Tid videre end tilforn bevilge ville, at deres Bønder og Tjenere maa arbejde paa samme Befæstning, ligervis som disse Aaringer sket er, vore og Kronens Tjenere derudi til Hjælp komme, hvis som rester, at fuldgjøre.

Budolfi Præstekald

i Aalborg havde i tidligere Tid i Landsbyen Hasseris, der endnu hører til Kaldet, en Annexpræstegaard, om hvilken der haves en Beretning fra 1636, i hvilket Aar der under den 29de Avgust læses følgende i Aalborg Tingbog: Niels Christensen Borger i Aalborg med Hr. Jakob Hansen, Sognepræst til St. Bodels Kirke, hans skriftlige Fuldmagt fremlagde bemeldte Hr. Jakobs skriftlige Beretning lydende i sin Mening saaledes: Eftersom jeg underskrevne af stor Nødvendighed min annexerede Præstegaard, som nu af Just Povlsen og Mads Persen udi Hasseris besiddes, forarsages at bruge, da har jeg for^{ne} Just Povlsen og Mads Persen lovlig af forbemeldte Gaard ladet udvise den 21de Augusti 1636 og forbyde ved tvende Danne-mænd, nemlig Jens Jakobsen og Hans Boesen Snedker, begge Borgere her i Aalborg, at de sig med for^{ne} Gaards Agre, Eng eller Gødning ikke i det ringeste skulle befatte, men gjøre mig den fuldkommelig ryddelig uden al Bygfældighed, som billigt er, til Philippi Jacobi Dag, naar man skriver 1637, hvortil jeg ogsaa dem i Dag 8 Dage lovlig ved Lavrs Andersen og Helli Lavrsen Dragere¹⁾ har hid til Aalborg Byting ladet stævne, efter samme hans underskrevne Beretning i sig selv Indhold, som nu blev læst og paaskreven med for^{ne} hans Fuldmagt, og stod nu for^{ne} tvende Mænd Jens Jakobsen og Hans Boesen her for Retten og vare fuldt og fast bestændige, at de, som forskrevet staar, efter bemeldte Hr. Jakobs Begjær har

¹⁾ Dragerne vare Vægttere, der foruden deres Hovedbestilling, at holde Orden paa Gaden om Natten m. m., tillige vare Stævningsmænd (se Saml. t. J. Hist. og Top. 9. B. S. 114).

været hos for^{ne} Just Povlsen og Mads Persen og dem paa Hr. Jakobs Vegne til for^{ne} Tid udviste, desligeste stod og nu for^{ne} tvende Dragere og vare bekendte, at de i Dag 8 Dage stævnedes for^{ne} Just Povlsen og Mads Persen hid i Dag for dette at tage beskrevet, og stod samme for^{ne} tvende Mænd Just Povlsen og Mads Persen nu her til Vedermaalsting, og nu fremlagde for^{ne} Just Povlsen og Mads Persen først en Mr. Niels Poulsen, fordem Sognepræst til St. Bodels Sogn, hans Stedsmaals Seddel med egen Haand underskrevet, at han 1634 den 24de Januar har sted Mads Persen af Nørholm den halve Præstegaard i Hasseris, som Peder Tagsen har boet paa og han til ham har opladt, at nyde med al sit Tillæg, som hans Formand for ham nydt har, og som hans Nabo Just Povlsen sin halve Gaard nyder, saa længe han retter for sig med Skyld, Arbejde, Gaardens Bygning og andet efter Recessen, dernæst med bemeldte Hr. Jakobs Stedsmaals Seddel med egen Haand underskrevet, at han 1636 den 8de Februar har bevilget Just Nielsen og Mads Persen hans Tjenere i Hasseris, desligeste Jens Christensen at nyde og bruge de tvende Agre udi Østerkjær, som ligge til Præstegaarden i Aalborg, udi 5 Aar, beregnet fra Anno 1636 til Anno 1640 om St. Mikkel's Tider, da han selv dem derefter at bruge, om ham saa godt synes; derfor skulde de give ham enhver 5 Tdr. Byg, de 3 til St. Mikkel's Dag i nærværende Aar, de 2 til St. Mikkel's Dag 1637. Derefter fremlagde de deres skriftlige Svar, indeholdende i sin Mening, at Just Povlsen svarer, at han for nogen Tid forleden har sted og fæst sin Gaard, han ibor, af sal. Mr. Tøger, og midlertid for Fjendens Tid blev den afbrændt for ham, og han den igjen har ladet opbygge, og i Fjendernes Tid blev den nedbrudt slet i Grunden Isterrollingen, dog den paa ny lod opbygge, saa ikke skal findes den at være til denne Dag noget brøstfældig; desligeste fra den Dag, han stede den, og indtil den her Dag har han aarligen Aar udgivet sin Skyld, Ægt, Tiende og Arbejde og hvis Rettighed, som burde gaa af Gaarden, saa han formener, ikke skal bevises ham over, at han i Hr. Jakobs Tid har sig noget forset eller stander noget til Rest, at han burde af sin Gaard at afvises. Desligeste svarer Mads Persen, at han har sted og fæst den Gaard, han ibor, af Mr. Niels og givet Peder Tagsen en stor Minding deraf, som beløber sig baade Stedsmaal og Minding, han har udgivet, rede

Penge 136 Sldr.; udi midlertid, som kan være ungefær en 2 Aars Tid, han i den har boet, har han efter Recessen rettet for sig med Skyld, Landgilde, Ægt, Arbejde og anden Rettighed, som deraf burde at gaa med Rette, saa han formener, ingen Aarsag hos ham skal findes, at han bør afvises af sin Gaard uden nogen lovlig Aarsag, og formene de samtlig efter forberørte Lejlighed for Hr. Jakobs Tiltale bør kvit at være, efter samme skriftlig Sedler og Svar i sig selv videre Indhold, som nu blev læst og paaskreven.

Udfaldet af Sagen kjendes ikke.

Ægteskabssag.

Aalborg Tingbog for den 27de November 1637 indeholder følgende:

Niels Christensen og Jakob Jensen Dragere bestod med oprakte Fingre og Ed, at de den næste Torsdag før St. Mortens Dag næstforleden stævnedes Hr. Peder Christensen i Brovst mundtlig i Peder Carstensens Hus her i Aalborg hid i Dag for Dom, og nu sagendes Morten Jespersen (Byfoged i Aalborg) ham paa kong. Majestæts Vegne for hans Bøder 40 R , for han har beligget sig med sin Fæstemø, før de ere viede sammen, og hun dog har gaaet her til Kirken og fra hendes Bryllupsdag med udslaget Haar; formente, han efter Forordningen i det 7de Kapitel, om saadanne Sager udgangen er, burde samme Penge at udgive inden 15 Dage eller siden at søge hans Gods, hvor det befindes, og er Dom begjærende. Ingen Svar, hvorfor Niels Jørgensen det nu har opsat til i Dag 6 Uger.

Den 29de Januar 1638 var Sagen igjen for; men da der ingen Svar eller Undskyldning gaves, afsagde Niels Jørgensen, Borger og Borgmester i Dommers Sted 15 Dages Dom over ham efter Forordningen.

Tobakshandel.

I. I Aaret 1638 indgav en Borger i Aalborg følgende Andragende:

Stormægtigste, højbaarne Fyrste,
allernaadigste Herre og Konge!

Eftersom i Aalborg findes en hel Hob Personer, som bruge Kjældere med Ølsalg og Tobak meget mer til Uskikkelighed end til Gavn og Profit, og dog alligevel, naar en god Mand vil have nogen god Tobak, kan han det ikke bekomme; tilmed bekommer eders kongelige Majestæt deraf ikke den ringeste Indkomst, og efterdi dette er ikke anset til at betage nogen sin Næring, men meget mer til Uskikkeligheds Afskaffelse og til at formere eders Majestæts Indkomster, er jeg underdanigst begjærende, eders kongelige Majestæt mig naadigst paa 10 Aar vil privilegere, at ingen i Aalborg maa have Tobak eller Piber fal uden jeg, hvorimod jeg erbyder mig at give aarlig deraf en Genant til eders kongelige Majestæt saa meget, eders Majestæt eller eders Majestæts Lensmand det kan eragte.

Udenpaa er skrøvet:

Kongelige Majestæts naadigste Svar herpaa er, at Lensmanden skal handle med Supplikanten om, hvis (hvad) han vil udgive for samme Tobak at holde, og om det kan være Byen nyttigt, da ham det at lade bekomme og siden sig erklære mod hans Majestæt, hvorledes herom vorder akkorderet og sluttet.

Glückstadt den 3dje Juni 1638.

Oluf Brochenhus.

Endvidere:

Efter Supplikationens Indhold kan det vel ske Byen uden Fortræng, set i alle Maader, og er han akkorderet paa hans Majestæts naadigste Behag aarlig at give 24 Rdr.

Ex Aalborghus den 14de Juli 1638.

(Bevilget.)

G. Lannghe Usøn.

II. I Aalborg Tingbog for den 17de December 1638 læses følgende:

Iver Jensen Slotsfoged paa Aalborghus paa sin gode Husbond vor gunstige Hr. Lensmand og velb. Mand Gunde Lange til Bredning, kgl. Maj's Befalingsmand paa Aalborghus hans Vegne med et kgl. Maj. vor allernaadigste Herres aabne Patent under Dato Glückstadt den 30 . . . næstforleden dets Indhold, at hans kgl. Maj. naadigst har undt og bevilget Morten Borthus, Indvaaner her i Aalborg, alene herefter, indtil hans kgl. Maj.

anderledes naadigst derom tilsiige lader, at maa sælge Tobak eller Tobakspiber og ellers ingen anden, være sig enten lidet eller meget, her udi Aalborg, og derhos naadigsten anbefales hans Maj.s Lensmænd paa Aalborghus, som nu ere eller herefter kommende vorder, fittig Indseende at have, at samme hans Maj.s naadigste Bevilling bliver holdt, som det sig bør, i alle Maader, at, dersom nogen findes, som af sligt kunde have Forraad, skulle de inden en vis Tid, som den af hans Maj.s Lensmænd her sammesteds bliver fastsat, sig dermed afskaffe eller og afhænde Varerne til for^{ne} Morten Borthus for en billig Kjøb, hos hvem de og deres Betaling skulle have at søge. Thi forbydes alle og enhver for^{ne} Morten Borthus imod samme hans Maj.s Brevs Indhold nogen Hinder eller Forfang at gjøre under hans Maj.s Hyldest og Naade, efter højbe^{te} hans Maj.s aabne Brevs gode Formelding, som her for Retten blev læst og paaskrevet. Hvorfor for^{ne} Iver Jensen paa velb. sin Husbonds Vegne efter kgl. Maj.s naadigste Befaling nu advarede og tilkjendegav alle og enhver her udi Byen, som af for^{ne} Varer, Tobak eller Tobakspiber af enhver Slag kunde have hos dem i Forraad, at de sig dermed skulle afskaffe eller og det afhænde til be^{te} Morten Borhuffs for en billig Kjøb inden Fastelavn nu førstkommende under saadan Pehn¹⁾, hans kgl. Maj.s Brev medfører, hvorefter alle og enhver, som vedkommer, kan vide sig at rette og entholde og fremdeles for Skade at tage vare.

Under den 18de Marts 1639 læses sammesteds:

Niels Christensen og Anders Andersen, Dragere, bestod med oprakte Fingre og Ed, at de i Dag 8 Dage stævnedes disse efterskrevne Borgere og Indbyggere her i Aalborg til deres Bopæl hid i Dag, nemlig Jakob Johansen, Trols Polsen, Jørgen Wedemand, Rasmus Vedemand, Christopher Wedemand, Dirik Christensen, Gjertrud Hatstafferers, Oluf Rakjær, Anne Hemmers, Herman Sirkis, Jakob Nielsen, Hendrik Ligthart, Jens Sørensen, Jakob Laursen, Jens Christensen østerude, Anne Bertelsdatter, Mads Tomsen Skipper, Kirsten i Niels Andersens Hus, Niels Thybo, og nu fremlagde Morten Borthus et hans skriftlige Forsæt, indeholdende i sin Mening: Eftersom

¹⁾ Straf, Bøde.

han har erfaret en Part at have forholdt dem imod kgl. Maj.s naadigste Bevillingsbrev, at ingen skulde gjøre ham nogen Indpas at købe nogen Tobak eller ej det at sælge, med mindre det sker efter hans Vilje, saa højbet^e kgl. Maj.s Brev, ej heller vor gunstig Hr. Lensmands Forbud, derefter til Aalborg Byting gjort er, anses eller agtes, medens dem egensindig imod saadan Forbud forholder, saa lader han dem endnu forbyde, at de ej forgriber dem herefter imod højbet^e kgl. Maj.s Forbuds-brev saavel som vor gunstige Hr. Lensmands, at han ikke over deres dristige Forsæt skal have sig at besværges, hans naadige Herre og Konge derover at besøge, saa enhver herefter er advaret for Skade at tage vare, og fremlagde for^{ne} Morten Borthus en Gjenpart af velbet^e Lensmandens Forbud udi Tingsvinde indført, eftersom det i sig selv vidtløftig formelder; saa blev nu herimod fremlagt for^{ne} Jakob Jensens skriftlige Tilsvær, indeholdende i sin Mening, at han har selv nogle Gange strax tilbudt ham alt hvis Tobak han har efter kgl. Maj.s Privilegiens Indhold, og han nu dette ydermere ved dette hans skriftlige Tilbud ham tilbyder at sælge for en billig Værd, eftersom Tobakken findes god at være, paa det han sig ikke over ham skal have at beklage imod kgl. Maj.s Privilegie, hvortil for^{ne} Morten Borthus svarede: Efterdi han ikke har gjort det tilforn efter kgl. Maj.s Brev og Lensmandens Kommando, saa er han endnu ydermere begjærende at købe med ham efter sit Værd, efterdi han ikke har holdt hans Maj.s Brev og Lensmandens Forbud, og gav han Last og Klage paa dem, for de ikke end til des have tilbudt ham nogen Tobak, mens det at have solgt og afhændet mod kgl. Maj.s Brev og Lensmandens Forbud, som han agter at ville dem overbevise.

Den 23de Marts 1640 læses fremdeles:

Anders Andersen og Jens Mølgaard Dragere bekendte med oprakte Fingre og Ed, at de i Dag 8 Dage stævnedes Gjert Gersen og hans Broder Christopher Gregersen og deres Søster Anne Gregersdatter med hendes Lavværge og Troels Polsen og Kiersten Christensdatter for Vinde og efter^{ne} Vindesbyrd for deres Sandhed at vinde, saa fremkom Jens Laursen i Hasseris og vandt med oprakt Finger og Helgens Ed, at han i Dag otte Dage købte to smaa Stykker Tobak af for^{ne} Kiersten

Christensdatter, som han nu fremlagde, for 2 β , som blev indsvøbt i Papir og forseglet, og samme Dag købte han et Stykke Tobak af Troels Polsens Dreng i hans Bod for 2 β , som han nu og fremlagde og i lige Maade blev indsvøbt og forseglet i et Stykke Papir; desligeste fremkom Jost Sørensen i Hasseris og vandt med oprakt Finger og Ed, at han i Dag otte Dage købte to smaa Stykker Tobak af for^{ne} Kiersten Christensdatter for 2 β , som nu og blev fremlagt, indsvøbt i Papir og forseglet; i lige Maade fremlagde han et Stykke Tobak, som han be- kjendte han samme Dag købte af Troels Polsens Dreng Thomis Jørgensen for 2 β , som og blev indsvøbt og forseglet; samme- ledes fremkom Niels Christensen i Hasseris og vandt med oprakt Finger og Ed, at han i Dag otte Dage købte to Stykker Tobak for 2 β af Anne Gregersdatter, Gjert Gregersens Søster her i Aalborg, som i lige Maade blev indsvøbt i Papir og forseglet, og samme Dag købte han et lille Stykke af Troels Polsen selv for 2 β , som han nu fremlagde, som blev indsvøbt og forseglet; item fremkom Laust Christensen i Hasseris og fremlagde et lidet Stykke Tobak, som han vandt med oprakt Finger og Ed han i Dag otte Dage købte af Troels Polsen selv for 2 β , desligeste købte han to Stykker Tobak af for^{ne} Anne Gregersdatter for 2 β samme Dag, som nu blev indsvøbt i Papir og forseglet. Saa mødte nu Gjert Gregersen og derimod fremlagde hans skriftlige Svar, som nu blev læst og paaskrevet, i sin Mening, at de paa en kort Tid havde solgt Tobak saavel som andre Borgere her i Byen, saa hvis Tobak de enten at have kjøbt eller solgt, er betalt med rede Penge, saa Morten Borthus selv har kjøbt sin Tobak i Aalborg af den samme Person, som de har kjøbt deres Tobak af, saa han noksom har været vitterligt, en stor Parti Borgere i Aalborg den ganske Vinter at have solgt Tobak, og intet derom paatalt før end nu, han er geraaden udi nogen Tvistighed med Gert; dertilmed for^{ne} Morten Borthus ikke bruger kgl. Maj.s Brev udi den Mening, som ham det er meddelt, men letfærdig om- gaas dermed i sin Rettergang udi sine andre Trætter imod Gert; desligeste formener han ham ikke endnu værdig at være at forbyde ærlige Folk saadan Tobakssælgen og borgerlig Næring at bruge, førend han bliver rengjort og absolveret for hvis Vinder ham er paavunden anlangende ulovlig Øxenklippen, som af kgl. Maj.s Tingbog sub dato 1632 den 12te og 21de

November udganget kan erfares, saa han ikke endnu har hørt, at han derfor enten har stillet kgl. Maj., Byen eller Sagvolderen for saadan Gjærning tilfreds, meget mindre Oprejsning eller Aflæsning, dertilmed er under 3 &'s Forfølgning for uhjemlet Brugelighed, forbydende derfor Byfogden, som med saadan Sag paa kgl. Maj.s Vegne bør at have Inspektion, ham derfor noget her inden Tinget at tilstedes, som saaledes besudlet er, førend han har rettet for sig, som det sig bør. Morten Borthus selv Actor. Gjert Gregersen og Christoffer Gregersen, som stod til Vedermaalsting, Gjenpart.

For^{ne} Stævningsmænd bekjendte med oprakt Finger og Ed, at de samme Dag stævnedes for^{ne} Folk hid i Dag for Dom, og nu tiltalede Morten Borthus dem anlangende, eftersom kgl. Maj. naadigst har bevilget og tilladt ham alene her i Aalborg at maa sælge Tobak, hvilket hans Maj.s naadigste Brev nogle Sinde her paa Bytinget er læst og forkyndt, saavel som og vor gunstige Hr. Lensmand har ladet det her til Tinget forbyde ingen anden at maatte holde det fal end efter højbet^e hans Maj.s Brev, som med Tingsvinde bevises kan, hvorimod en Part sig modvillig forholder, sælger og afhænder Tobak baade udi deres Huse og Boder, som han formenté han nu her i Dag for Retten har bevislig gjort, og efterdi de saaledes frivillig imod kgl. Maj.s Brev og Lensmandens Forbud det endnu holder fal, sælger og afhænder, sætter han fordi i al Rette, om samme Folk, som det gjort have, saavel som alle andre, det kan findes hos, ikke derfor bør at være i kgl. Maj.s Naade og Unaade, og hvis Tobak, som nu hos dem findes, det til højbet^e hans Maj. og Kronen at være forbrudt, og er derpaa retfærdig Dom begjærende, som hans skriftlige Forsæt videre bemelder, som nu blev læst og paaskrevet; derhos fremlagde højbet^e kgl. Maj.s Brev og et Tingsvinde efter Lensmandens Forbud, saavel som Slotsskriveren Rasmus Jensens Kvittans paa Morten Borthus's aarlige Afgift til kgl. Maj. af samme Tobak, som blev læst og paaskrevet, hvormed han beviser, at Gjert Gregersen vel at have vidst, at han ikke maatte sælge nogen Tobak eller sig derudi at skulle forgribe, som det i sig selv vidtløftig indeholder. Da for nogen Lejlighed er det opsat til i Dag Maaned, og var nu for^{ne} Gjert Gregersen og hans Broder Christoffer Gregersen her til Vedermaalsting.

Den 11te Maj 1640 var Sagen igjen for efter 6 Ugers

Opsættelse, og blev der da dømt, at de indstævnedes skulde stande derfor til Rette, som det sig bør, imedens ovenmeldte Tingsvinde stander ved Magt.

Den 8de Juni bekjendte Niels Christensen og Povl Nielsen, Dragere, med oprakt Finger og Ed, at de i Dag otte Dage stævnedes Hans Boesen for hans Sandhed at vinde og Morten Borthus til samme Vinde og talte mundtlig med ham, saa fremkom nu Hans Boesen og vandt med oprakt Finger og Ed, at de paa Fredag sidstforleden tre Uger var udi Rasmus Vedemands Hus paa Forligelsesmaal med Jakob Gabrielsen og Jakob Hendriksen Smed med Simon Smed, Gjert Gregersen og Jens Jakobsen. Da kom der en liden Pige ind, saa bad Rasmus samme lille Pige, om hun vilde gaa hen for ham til Morten Borthus og hente ham en Tobakspibe, saa kom Pigen igjen med et Stykke Tobak og ingen Pibe for 1 β , saa fik de samme Stykke Tobak imellem dem ved Rasmus Vedemands Skive og vejede det med Skaalvægt, og da vejede det ikkun et halvt Kvintin, hvilket Tobak Gjert Gregersen strax betalte igjen og gav 1 β derfor, og Hans Boesen beholdt Tobakken. Gjert Gregersen Actor.

Mandagen den 15de Juni. Anders Andersen og Jens Mølgaard, Dragere, bekjendte med oprakt Finger og Ed, at de i Dag 14 Dage stævnedes Anders Achterlach af Helsingør paa kgl. Maj.s Vegne mundtlig hid i Dag for Vinde og Dom, saa fremkom nu Erik Laursen og Morten Jensen, Borgere i Aalborg, og vandt ved deres Ed, at de paa Fredag 14 Dage næstforleden vare med Mogens Jespersen Byfogden hos for^{ne} Anders Achterlach og hørte, at Mogens Jespersen forbød ham at sælge eller afhænde noget af den Tobak, han stod med og holdt fal imod kgl. Maj.s Brev, som Morten Borthus her i Aalborg alene er benaadiget at sælge og falholde her i Aalborg. Da svarede han, han vidste af intet Brev, han var kommen her til et frit Marked med sit Gods og vilde gjøre Marked. Dermed blev henlagt fra ham og tagen paa en Ret 13 Skaalpund Tobak, som de saa Vægt paa, hvilket Tobak for^{ne} Mogens Jespersen nu har ladet føre her for Retten i Dag tilstede, og stod Morten Christoffersen, Delefoged i Sundby, og tilstod og bekjendte ved sin Ed, at han efter Iver Jensen Slotsfoged her paa Aalborg Slot hans Befaling paa kgl. Maj.s og Lensmandens Vegne var hos for^{ne} Magnus Jespersen og befalede ham, han skulde tage

to Mænd med sig og tage saa meget Tobak fra dem, som det holdt fal, som de havde imod kgl. Maj.s Brev, som Morten Borthus alene her i Byen naadigst er benaadiget at falholde, sælge og afhænde. Efter hvilken Lejlighed for^{ne} Mogens Jespersen nu tiltalede for^{ne} Anders Achterlach paa kgl. Maj.s Vegne og ham beskyldte, at han imod højbe^{te} kgl. Maj.s Brev her har solgt og afhændet Tobak, eftersom Morten Borthus det alene her i Aalborg er benaadiget at sælge og afhænde; formente han derudi at have gjort Uret og derfor at være i kgl. Maj.s Naade og Unaade og for^{ne} Tobak, som paa en Ret er taget fra ham og indlagt, til kgl. Maj. at være forbrudt. Efter saadan Lejlighed afsagt, be^{te} Anders Achterlach derudi at have gjort Uret og derfor at være i kgl. Maj.s Naade og Unaade og for^{ne} Tobak, som paa en Ret er anholden, til kgl. Maj. at være forbrudt.

Den 3dje Avgust 1640 bekjendte Jost Nielsen og Jakob Nielsen, Borgere i Aalborg, at de nu her i Dag have beset og vurderet tretten Skaalpund Tobak, som fra en Skotte ved Navn Anders Achterlach af Helsingør er tagen paa en Ret nu sidstforleden Pintsemarked, som han holdt fal imod kgl. Maj.s Brev og hos Byfogden Mogens Jespersen indlagt, hvilket de have vurderet Skaalpundet for 1 Rix~~l~~, det afsagde de for en fuld Vurdering.

Bispens Residens

laa oprindelig i den nuværende, derefter benævnedes Bispensgade. Foruden Gadens Navn haves derom kun følgende Efterretning i Aalborg gamle Tingbøger under 30te September 1645: Hans Filthus Raadmand solgte til Rasmus Jensen Holst, Slotskriver paa Aalborghus, et Stykke øde Jord i Maren Turis Gade næst inden og vesten for Hans Filthus's egen Gaard, som han fordem selv iboede, og næst østen for Bispens Residens o. s. v.

Over Bispens Residens toges, efter Tingbogen, 1642 følgende Syn: Først et Ladehus, som er 11 Bindinger langt, findes brøstfældigt paa Tagsten og Kalk, paa nu at omhænges; Staldhuset, 12 Bindinger langt, i lige Maade brøstfældigt paa Sten og Kalk og Fodtræer, Væggen at stavre og kline; det Tværhus midt i Gaarden brøstfældigt paa Fodtræer, Sten og

Kalk, Rønderne at forbedres; nok et lidet Hus næst til for^{ne} Tværhus, 6 Bindinger, kaldes Studenterkammer, duer intet, vil nedtages og forbedres, Vinduer og Vindueskarne at gjøres, Væggene at stavre og kline; det Tværhus ud til Adelgaden og fra Adelgaden langs ud i Gaarden, tilsammen 28 Bindinger, findes brøstfældigt paa Kalk og Sten og Skorstenen at forbedres og noget paa Fodtræerne. Bænkene, som høre til Residensen i Stuerne, ere ikke tjenlige længer, Laasene paa Dørene ville repareres og færdiggjøres; nok udi samme for^{ne} Huse og Ejendom findes Lofterne brøstfældige at forbedres, saavel paa Sten, Lægter, Vindskeer, og nogle af Vinduerne at forbedres med Glas og Bly; nok Bagovnen i Bryggerset brøstfældig. Denne for^{ne} Brøstfældighed mer eller mindre paa for^{ne} Residens, som ikke vel at kan eragtes eller befattes i Pennen, det afhjæmlede de for et fuldt Syn.

Denne Brøstfældighed, der vel næppe er bleven fuldstændig afhjulpen, foranledigede saa, at Kristian den femte 1684 købte en Gaard ved Budolfi Kirke, som han lod indrette og skænkede til Bolig for Bispen, hvortil den ogsaa lige til nu er bleven benyttet.

Urenlighed ved Tinget.¹⁾

I Aalborg Tingbog for den 31te Januar 1648 læses et Tingsvidne om, at ved den nordre Side Tinget op til Tingstokken udenfor den Ejendom og Dør, som Jokum Bager, item udenfor Hans Sørensens Dør, som han bor, udenfor Christen Aalborgs Dør, som han bor, ligger saa meget Møg og Urenlighed, at ingen kan vel komme eller gaa til eller paa Tinget for samme Møgs Skyld, som er mange Læs, item vesten for Tinget tvært overfor Tinget, som Jørgen Weidemann og Bertel Bogbinder bor, for deres Døre ligger ogsaa meget Møg mange Læs op til Tinget, saa ingen kan komme nær Tinget for Urenligheds Skyld, item paa den søndre Side op til Tinget tvært overfor Hans Jørgensens Vaaninger er og ligesaa meget Møg og Urenlighed saa overflødig omkring Tinget, saa hverken

¹⁾ Tinget laa paa den Huk, som fra Gammel Torv skyder sig mod Nord hen ad til Obels Tobaksfabrik og Kjøbmand Brix øst for Diskontobanken.

Fogden, Skriveren eller de otte Mænd kan for Urenlighed og ond Stank vel komme til Tinget eller de saavel som andre Godtfolk kan sidde paa Tinget formedelst samme Urenlighed og slem Stank og Lugt.

Kongensgades første Bebyggelse.

I et kongeligt Missive af den 31te December 1650 til Stiftsbefalingsmand i Aalborg Erik Juel hedder det: Eftersom du lader andrage, at Bolværket paa den østre Side langs Østeraa mellem Slottet og vor Kjøbstad Aalborg omkring Slotspladsen ved Fjorden, hvor vort Kornhus tilforn har staaet, ganske skal være øde og forfaldent, saa det endelig med forderligste faar at repareres, anseende ellers er at befrygte, at Jorden skal udfalde i Aaen og hindre Skuders og Prammes Indløb til Byen, hvorover og vore Møller paa Strømmen til Slottet liggende kunde lide Skade, da, efterdi du beretter til for^{ne} Bolværks Færdiggjørelse, saafremt det ellers skal have Bestand, stor Omkostning behøves, hvoraf vi dog ingen Indkomst have, da ere vi tilfreds, at du efter dit Forslag bemeldte Ejendom langs Aaen liggende for aarlig Jordskyld maa bortunde, dog paa det Vilkaar, at de, som Pladserne bekomme, skulle lade bygge Boder til deres Gods og Varer og ikke deri holde Ild, bosidde eller holde Tapperi, men holde Bolværket derfor ved Magt.

I Henhold hertil konfirmerede Frederik den tredje under 24de Juli 1651 Erik Juels Skjøde af 29de Maj s. A., saa lydende: Jeg Erik Juel til Hundsbæk o. s. v. kjendes og hermed for alle vitterligt gjør, at, eftersom jeg har bekommet kongelige Majestæt, min allernaadigste Herres Missive og Befaling af ^{31/12} 1650 belangende den Plads her paa Slottets Grund langs med den østre Side af den østre Aa, som hans Majestæts Kornhus tilforn haver standet, at maa bortundes for aarlig Jordskyld til hvem den begjærer,, da har jeg nu paa højstbemeldte kongelige Majestæt, min allernaadigste Herres Vegne forundt og tilladt, saa og hermed forunder og tillader ærlig og velfornemme Mand Thomas Lavridsen, Borger og Raadmand i Aalborg, denne efterskrevne Plads, som er afmaalt med Aalborg Bys rette Alenmaal, som følger: Fra

Hovedet¹⁾, som Indløbet er udi Aaen, og langs med Fjorden, saa vidt Bolværket gaar, indtil en Pæl vedtager, som staar ved Fjorden 56 Alen fra bemeldte Sted, som Bolværket og Stenbroen samles, og siden sønder paa langs Stenbroen, som ligger ved Slottens Grave, til en Pæl, der er sat 70 Alen fra bemeldte Pæl lige til Østeraa ved Nørsiden af den ny Gangbro, som er slaget over Aaen²⁾, er 30 Alen, fra bemeldte Bro og ned til Indløbet og Hovedet ved Fjorden 60 Alen, hvilken fornævnte afmaalte Plads fornævnte Thomas Lavridsen skal være tilladt at lade bebygge med Huse, 2 Loft høje, og dem at gjøre sig saa nyttige, som han bedst kan, og vel til Kornlofter, Saltboder og anden Fornødenhed, dog deri ikke at maa have Ild eller Arnested, Skorsten eller Kakkelovn, ej heller nogen deres Vaaning eller Tapperi i nogen Maade, al Ulykke næst Guds Hjælp paa Slottet og i Havnen at forekomme; maa han ikke heller ved samme Huse lade bygge nogen Urenlighedssteder, og skal han paa Slotspladsen for samme Huse lade holde smukt rent, som det sig bør, og skal fornævnte Thomas Lavridsen forpligtet være Bolværket fra den Sten, som staar i Fjorden og til Hovedet og Indløbet i Aaen for samme afmaalte Plads, saa og fra Hovedet langs op med Aaen til midt under Broen paa egen Bekostning selv at holde ved Lige og Magt, som det sig bør, og saafremt han lyster længere i Fjorden at lade udpæle fra samme afmaalte Plads og det siden opdæmme og bebygge, skal det og være ham herved frit tilladt, dog saa, at Indløbet i Aaen ikke dermed forhindres eller forkrænkes, og skal han af bemeldte Ejendom aarlig til kongelig Majestæt og Kronen udgive til Jordskyld 1 Rdr., som han nu i Slottets Jordebog er indskreven for, og det i Skriverstuen til Martini aarlig at klarere, og skal bemeldte Thomas Lavridsen fornævnte afmaalte Plads og Ejendom, som forskrevet staar, maa bebygge, bruge og beholde hans Livs Tid og hans Arvinger efter ham. (Aalborg Raadstue-Kopibog 1689—95 Slutn.)

Ligeledes blev givet kongelig Konfirmation paa:

1) Skjøde af $\frac{30}{5}$ 1651 til Borgmester Hans Sørensen paa den Plads, afmaalt med Aalborg Bys rette Alenmaal, som

¹⁾ En Plads langs med Fjorden.

²⁾ o: Wrangels Bro, som nu er forsvunden ved Østeraas Overbygning.

følger: Fra en Pæl, som er nedslaget ungefær 3 Alen fra Broen ved den søndre Side og siden sønder paa langs Aaen 42 Alen, hvoraf han de 2 Alen til en Gyde skal udlægge, fra Aaen og Bolværket mod Slotsbroen og Stenbroen i nørre Ende 26¹/₂ Alen og i søndre Ende 21 Alen bred, og skal han Bolværket fra midt under den ny Bro, som er slagen over Aaen, og til midt for Gyden mellem hans Plads og den Plads, som er afmaalt til Chr. de Hemmer, paa egen Bekostning forfærdige og ved Magt holde og give 1 Rdr. til Jordskyld,

2) Skjøde af s. D. til Borgmester Chr. de Hemmer paa den Plads, som er afmaalt med Aalborg Bys rette Alenmaal, som følger: Fra den Plads, som er afmaalt til Hans Sørensen og sønder paa langs Aaen 44 Alen, hvoraf han 2 Alen til en Gyde mellem hans og Chr. v. Ginchels Plads skal udlægge, og er samme Plads fra Bolværket og Aaen til Stenbroen mellem Slotsgraven i søndre Ende 19¹/₂ Alen, i nørre Ende 24 Alen 1 Kvarter bred, hvilken Plads han maa lade bebygge med Huse, 2 Loft høje, og dem bruge til Kornlofter, Saltboder og anden Fornødenhed, dog ikke deri at have Ild og Arnested, Skorsten og Kakkelovn eller nogen Vaaning eller Tapperi, al Ulykke næst Guds Hjælp paa Slottet og i Havnen at forekomme; maa han ikke heller ved disse Huse lade bygge nogen Urenlighedssteder, og skal han paa Slotspladsen for samme Huse holde smukt rent, og skal Chr. de Hemmer aarligen give Jordskyld til Kronen 1 Rdr.,

3) Skjøde af s. D. til Chr. v. Ginchel, forrige Borgmester, paa den Plads fra Borgmester Chr. de Hemmers Plads langs Aaen 44 Alen, hvoraf han til 2 Gyder, den ene mellem hans og Chr. de Hemmers Plads og den anden mellem hans og Bagge Lavridsens Plads, skal udlægge 4 Alen, og er fra Bolværket og Aaen mod Slotsgraven og Stenbroen i søndre Ende 12 Alen bred, i nørre Ende 19 Alen bred, og skal Chr. v. Ginchel Bolværket fra midt for Gyden mellem hans og Chr. de Hemmers Plads og til midt for Gyden mellem hans og Bagge Lavridsens Plads paa egen Bekostning forfærdige og give 1 Rdr. til Jordskyld, og

4) Skjøde af s. D. til velagt Karl Bagge Lavridsen paa den Plads, maalt med Aalborg rette Alenmaal, som følger: Fra den Plads, som er afmaalt til Chr. v. Ginchel og mod

Johan Brandts Bro ¹⁾ langs Aaen i Længelsen 42 Alen, hvoraf han de 2 Alen til Gyderum mellem Chr. v. Ginchel og hans Plads skal udlægge, og er fra Aaen og Bolværket mod Stenbroen og Slotsgraven i den nørre Ende 11¹/₂ Alen bred, i den søndre Ende 8 Alen bred, og skal han Bolværket fra midt for Gyden mellem hans og Chr. v. Ginchels Plads og mod Johan Brandts Bro, som er 42 Alen, paa egen Bekostning forfærdige og give ¹/₂ Rdr. til Jordskyld. (Rigsarkivet.)

Under den 14de Marts 1702 blev der givet kongelig Til ladelse til at have Ild og Skorsten i den yderste Gaard ved Fjorden.

Under den 1ste Juni 1715 udgik Rentekammerbefaling til, at Vejene fra Aalborg By fra Maren Brandts Bro ²⁾ til Slottet, ved hvilke Borgerne have deres Pakhuse, og som de derfor opkjøre ved Ind- og Udskibning, skal opfyldes med Grus og Sten og repareres af de Borgere, som have Heste og Vogn. Hertil svarede de Borgere, som ejede Pakhusene, at der sjælden skete Kjørsel til disse, men at Varernes Ind- og Udskibning skete med Pramme og Fartøjer, og at Vejenes Slethed kom op fra Skattekornets Tilførsel til Slottet og Udskibning derfra igjen, hvorfor de alene ikke burde istandsætte Vejen, men hele Byen med dem, hvortil de vare villige. Der blev da resolveret, at Bønderne omkring Aalborg tillige med Byens Mænd, foruden dem, der havde Pakhuse »paa Slotspladsen«, skulde istandsætte Vejen.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1713 fol. 305, 337 og 406.)

En i Indenrigsministeriet opbevaret Grundplan af Aalborg Slot fra Slutningen af forrige Aarhundrede, hvoraf Kopi haves i Aalborg historiske Museum, viser, at dette paa alle Sider var omgivet af brede Grave, saa der kun efterlades en smal Strimmel Jord mellem disse paa vestre Side og Østeraa, som slet ikke er bebygget paa østre Side, medens der regnet fra Maren Brandts Bro af først findes Viegelsens Tømmerplads,

¹⁾ Den Bro, som gik over Østeraa før dennes Overbyggelse, mellem Bispensgade og Nytorv.

²⁾ Den samme, som ovenfor kaldes Johan Brandts Bro.

saa Søndergaards, dernæst Selgensens og Kirketerps ned til Wrangels Bro, og nord for denne Tygesens Pakhus og øst derfor igjen Berlins Baghus. Kongensgade var saaledes den Gang ikke anlagt som saadan og bebygget med Beboelseshuse paa begge Sider.

For Resten anføres paa forhenværende Chr. Simonis Gaard, nu tilhørende Havnevæsenet, Navnet Brinch indtil Havnegade, dernæst syd derfor langs Slotsgades østre Side (vestre Side er ikke bebygget) Klaus Backe og Gehejmeraad Gabel, og nord for Ny Torv øst for Hovedvagten (vest derfor ej bebygget, men Tømmerpladser) Borup, Kobbersmed Syndall, Sveistrup og Bertel Andersen og Hjørnstedet øst for Aaen Krogbech.

Broen over Vesteraa

mellem Bispens- og Urbansgade. Borgmester og Raad overlod 1650 til Feldbereder Urban Jacobsen »en liden Plads, som tilforn har været et Vandsted og nu er øde, liggende næst norden op til den Ejendom, han nylig har ladet opbygge ved den Aa, som løber til Nymølle, hvilken Plads han maa lade opfylde lige ved Adelgaden og med Sten pikke, dog ingen Bygning derpaa at sætte, hvorimod han og hans Arvinger eller hvem som for^{ne} nybyggede Ejendom tilhører eller herefter tilhørende vorder, skal holde den Bro ved forskrevne Ejendom, som er Byens Adelvej over Aaen, ved Lige og Hævd baade med Rækker og alt andet, der tilhører, aldeles uden nogen Mangel og Brøst til god Kjørevej med Heste og Vogn. Desligeste skal han med Sten lade pikke en anden Plads næst Sonden for hans nu iboende Hus, som skal være til en Vandgang.« Paa Foden er tilskrevet: »Extrakt af Kæmnerregnskaber fra 1685 til 1716 viser, at paa denne Bro af Byens Midler er bekostet 214 Rdr. 2 g 7 β med sin Rente.«

(Aalborg Raadstue-Arkiv, Pakken: Gader, Pladse, Broer D.)

Efter denne Urban Jacobsen, der var Fader til Jacob Urbansen, Borgmester i Aalborg 1675—82, er rimeligvis Urbansgade opkaldt, skjønt der ogsaa findes en Feldbereder Urban Steffensen, der 1625 ejede en Gaard vesten i Byen ved Porten.

Køgemester.

I jydsk Saml. I 192 findes aftrykt en Bestalling for en Stadskok i Aalborg af 1685; men allerede fra en tidligere Tid høves en saadan, som her meddeles, da den er noget fyldigere og indeholder lidt mere til Bestemmelse af Bestillingens Omfang.

Vi Borgmestere og Raad i Aalborg gjøre vitterligt, at eftersom Anno 1655 den 10de Maj med vor gunstige, nu salige Hr. Lensmand ærlig og velbyrdig Mand Erik Juel til Hundsbæk, R. R. og kgl. Majs Befalingsmand paa Aalborg Slot samt menige Borgerskabs deres Vilje og Samtykke er forordineret den ærlig Dannemand Hans Jessen, Indvaaner her sammesteds, at han og ingen anden skal være Køgemester og byde til alle Bryllupper, Trolovelser og Begravelser, som i denne By og Menighed herefter sker eller falde kunne; medens dersom det sig kunde hænde, at for^{ne} Hans Jessen kunde blive udkommanderet paa andre Steder noget at forrette, eller han udi andre Maader kunde være udi lovligt Forfald, da forloves han at tage en anden Dannemand, som i hans Sted sligt paa hans Vegne nøjagtig kan forrette, og hvem for^{ne} Hans Jessen i saa Maader betjener, at enhver ham derfor efter deres egen gode Vilje og Evne belønner, hvorimod for^{ne} Hans Jessen enhver efter sin Stand skal betjene, saa ingen med Rette sig over ham skal have at beklage, hvorfor vi hermed advare og foreholde alle og enhver i denne By og Menighed, at ingen for^{ne} Hans Jessen i for^{ne} hans Bestilling gjør nogen Indpas eller Forhindring i nogen Maader, med mindre de derfor ville agtes og holdes for deres Bys Øvrigheds Overtrædere og derfor straffes, som vedbør. Des til Vitterlighed under vor Stads Signet.

Actum Aalborg den 20de September 1658.

(L. s.)

Denne Beskikkelse fik kongelig Konfirmation under den 28de September 1670.

Bestalling for en Stadsinstrumentist.

Borgmestere og Raad udi Aalborg gjør herved vitterligt, at eftersom begge vore her udi Byen tilforn forordnede Instrumentister ved den timelige Død ere affordrede, og igjen andre i deres Sted behøves, have vi derfor i de afdødes Sted antaget

og ordineret, saa og hermed antage og ordinere nærværende ærlig og kunsterfarne Konrad Steffen, at han og ingen anden eller flere skal være vor Stadsinstrumentist, som alle Tider skal holde og foruden sig selv være forsynet med tre dygtige Karle og Personer, der deres Kunst i alle Maader vel kan forstaa, som med ham i og uden Kirken og til Bryllupper og anden Samkvem, hvor erfordres, med deres Instrumentalmusik altid, som det sig bør, kan opvarte og betjene, og tilsiges bemeldte Konrad Steffen til visse aarlig Løn, imidlertid han i denne vor Tjeneste er og forbliver, halvtrediesindstyve Rigsdaler og holde ham fri i Freds og Ufreds Tid for Skat og Indkvartering og alle andre civile Besværinger. Dog skal fornævnte Konrad Steffen være forpligtet at, om her af Byen til kongelig Majestæts Skibsflaades Tjeneste en Trompeter skulde forskaffes og fremsendes, da skal han en dertil dygtig og tjenlig Karl forskaffe, og eftersom Instrumentisternes uvisse her paa Steden til Bryllupper er ganske ringe, have vi fornævnte Konrad Steffen, at han og hans Folk og Geseller kan opholdes, bevilget og tilladt at begjære og fordrø for hvert Bryllup eller andet stort Samkvem, han og hans Folk opvarte med Violen og Violonen, 6 Rdr., for Violen og Violonen, Kornetten og Basunen 12 Rdr., og for andre Instrumenter derhos, nemlig Trompeten, Dulsionen og deslige, 16 Rdr., og ellers alle Spillemand, som her i Byen omløbe, fornævnte Konrad Steffen og hans Folk udi deres Fortjeneste til Skade, ikke herefter uden hans Vilje i ringeste Maader med nogen Opvartninger maa befatte, men ganske at være afskaffede. Dets til Vitterlighed og Bekræftning vor Stads Segl her nedenfor trykt.

Actum Aalborg den 2den Februar A^o 1663.

(L. s.)

(Aalborg Raadstuearkiv Protokollen Aalborg Kommissionsakt.)

Tiendeladen.

Gadestrækningen Tiendeladen har sit Navn af den Tiendelade, der oprindelig laa til St. Peders Kirke, som stod omtrent paa Hjørnet af Algade og Vestergade, og hvori Kirkens Tiender, der hævedes in natura, samledes og opbevaredes, til de bleve

solgte. Om denne Tiendelade hedder det i Aalborg Raadstue-
bog 1661 ff under den 6te Februar 1663: Eftersom Kirken i
mange Aar ingen Nytte eller Fordel har haft af Tiendeladen
ved Vesterport, og den nu er brøstfældig og meget forfalden,
saa den vil koste meget at reparere, har Borgmestere og Raad
solgt den til Mads Christensen, Kapellan til St. Bodels Kirke,
for 150 Sldr.

Instrux for Aalborg Havnemester.

Borgmestere og Raad udi Aalborg gjøre vitterligt, at,
eftersom erfares ved Skibbroen her for Aalborg stor Uskikke-
lighed begaas, idet, at fremmede, som have deres Fart herpaa,
saavel som andre vore egne Indbyggere her i Menigheden, naar
de have deres Tømmerladning udlosset og ved Skibbroen op-
lagt, lade de det der saaledes opstabet langsommelig Tid blive
beliggende, hvorudover andre, som i lige Maader med Tømmer
ankomme, forhindres, at de ikke kunne udlosse, eftersom alle
Pladser ere for dem betagne, item ogsaa sker Uskikkelighed,
idet Indbyggerne her i Aalborg pleje at oplægge deres Pramme
og Kaage her paa Hovedet¹⁾, hvorudover Kjørerummet, baade
til og fra Skibbroen, saavel som Vejerhuset betages, saa og at
Pramme, Skuder og Kaage lægges i Aamunden og for Færge-
broerne²⁾, hvorved Færgerne forhindres i at komme til Broerne
eller Aaen, saavel som om Vinteren Møllerne; sammeledes er-
fares Uskikkelighed med Skuder, som pleje at anlægge til
Skibbroen at forlosse, eftersom de siden lang Tid, efter at de
ere forlossede, blive beliggende og ikke enten ville udlægge
eller afkorte, indtil de deres Ladning igjen agte at indtage,
hvorved andre, som ogsaa med Varer ankomme, forhindres, at
de ikke uden største Besværing deres Varer kunne opskibe,
da, endog om alt dette saavel som andet, Havnen og Broerne
vedkommende, noksom er god Anordning gjort, og ikke fattes
Underretning baade for dem, som skibe, handle og trafikere,
som for dem, som derom bør at have Opsyn, saa alligevel be-
findes derom ikke nogen i Særdeleshed at være befuldmægtiget,

¹⁾ 2: Pladsen ved Fjorden vest for Østeraas Udløb.

²⁾ Færgerne lagde dengang til baade ved Østeraa og ved Vesteraa.

hvorfor Byens Havnemester, som nu forordnet er og herefter kommende vorder, denne efterfølgende Instrux og Fuldmagt er meddelt, som efterfølger:

1.

Naar nogen, være sig ihvo de ere, her ved Skibbroen Tømmer udlosser og opskiber, maa de ikke lade det der blive beliggende over 14 Dage; hvis det befindes derefter at ligge paa berørte Sted, da skal Byens Havnemester Magt have til sig at annamme af samme Tømmer et af de bedste Træer, som deriblandt findes, og det hver Lørdag, saa længe samme Tømmerstabel der bliver beliggende, hvilket Tømmer til Byens Nytte skal anvendes.

2.

Saafrømt nogen sig understaar at oplægge deres Kaage eller Pramme paa Hovedet, saasom hidindtil sket er imod Forbud, dermed Kjørerummet at betage og, eftersom rørt er, forhindre, da skal Byens Havnemester Magt have samme Kaage og Pramme at lade udkaste i Fjorden og hvo dem tilhører at tiltale som de, der uhjemlet Sted sig tilegne og imod Forbud sig modvillig anstille.

3.

I lige Maade skal Byens Havnemester Magt have at omgaas med dem, som Aamunden tillukke med Skuder, Pramme eller Kaage og Færgebroerne forhindre.

4.

Naar nogen Skude med Ladning ankommer, skal den med fremmer Stavn lægges til Skibbroen og saa blive beliggende, indtil den er forlosset, og siden strax afkorte, indtil saa længe Skipperen vil igjen indtage sin Last; da først atter til Skibbroen at indlægge, paa det at ingen, som med Ladning ankommer, skal blive forhindret at udlosse. Dersom og Skipperen ikke vil afkorte fra Skibbroen, naar han har losset, efter at han en Gang derom bliver advaret, skal Byens Havnemester Magt have hans Landtov af at kappe, hvorefter sig de vedkommende have at rette.

5.

Byens Havnemester skal oppebære og annamme Bropenge af alle Skibe og Skuder, som sædvanligt er, og have flittig Indseende, at ingen bortsejler, førend de ere klarerede, og gjøre

derfor godt Regnskab og Rigtighed og Broen vel ved Magt at holdes.

6.

Eftersom gemenlig adskilligt ulovligt Kjøbmandskab gjerne bruges ved Skibene og Stranden, da skal Byens Havnemester ogsaa have Indseende med alt ulovligt Kjøbmandskab der saavel som andensteds, det allerbedste muligt er, saavel som med alt andet, som kan være Byen til Skade og Handel og Vandel til Præjudice og Forhindring i nogen Maader.

Datum Aalborg Raadstue den 18de Martii 1670.

(L. s.)

(Aalborg Raadstuearkiv Protokollen Aalborg Kommissionsakt.)

Bleghave.

Den 4de December 1672 blev der givet kongelig Konfirmation paa følgende Fæstebrev: Borgmestere og Raadmænd i Aalborg kjendes og hermed vitterligt gjør, at vi have forundt, stædt og fæstet til Niels Olufsen Vild, Borger og Indvaaner her ibidem, Aalborg Bys Bleghave her sammesteds, desligeste have vi forundt ham at sætte et Hus derpaa paa den Sted og Plads, som Bleghuset i forrige Tider standet har, og skal bemeldte Niels Olufsen Vild og hans Hustru nyde, bruge og beholde samme Bleghave deres Livstid og deraf give Jordskyld til Aalborg By, som hidtil given er, nemlig 6 Sldr. til St. Hansdag aarlig at yde og betale, og skal hermed være advaret og forbudt, at aldeles ingen herefter maa bruge eller have nogen Blegen her sammesteds, men skal i samme Aalborg Bys rette Bleghave indleveres og bleges under Skade og Straf, som vedbør, anseende, at bemeldte Niels Olufsen Vild og hans Hustru skal svare til, hvis (hvad) dem af godt Folk paa Blegen bliver leveret, og til den Ende med idelige Tilsyn og Opvartning Nat og Dag maa gjøre stor Omkostning med mange Folk at holde og forsyne.

Datum Aalborg den 2den April 1669.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1672—9 fol. 41.)

Under den 22de Januar 1701 blev der givet kgl. Konfirmation paa Borgmestere og Raads Fæstebrev af den 24de

Marts 1694 til Hans Nielsen Wilde paa Blegghaven med Hus efter hans Fader mod 6 Sldr. aarlig i Jordskyld til Byen.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1694—1702 fol. 360.)

Under den 28de Juli 1732 bortlejede Magistraten til Jakob Sørensen som højstbydende ved Avktion paa hans Livstid for 130 Rdr. aarlig den Aalborg By tilhørende og der sønden for liggende Blegdam med paastaaende Hus og hosliggende Kaalgaard, som blev maalt af Kæmneren og 4 Borgere i sin Længde fra nordre Side fra Laagen langs med Vesteraa¹⁾ sønder paa til den Engbund, Doktor J. Lodberg har i Leje, 748 Alen, Bredden fra det vesterste og søndre Hjørne til Østeraa til en bred Sten, der ved Aaen findes, 328 Alen, fra Sønderende af Blegdammen og til Nordenden til Grøften ved Dammen og den gamle Slotseng er 598^{1/2} Alen, fra det gamle Slots vestre Grøft og til Vesteraa er 204 Alen, Kaalgaarden, som ligger ved Huset, er heri maalt og er i Længden fra vestre til østre Hjørne ved den nordre Side 69 Alen, den østre Endes Brede er 21 Alen, den søndre Sides Længde er 37 Alen, og den vestre Endes Brede er 35 Alen foruden Husets Grund. Konditionerne vare følgende: 1) Ejendommen tiltrædes den 1ste Januar 1733. 2) Ejendommen skal bruges til Blegghave og ikke til Sædeland eller Højbjergning, uden saavidt til Højbjergning, som hidtil har været brugeligt, at Blegmanden maa lade den slaa, naar den saakaldte første eller bedste Blegetid er overstaaet. 3) Den lejende maa ikke tage mere til Blegeløn, end som følger: a) naar Blegmanden selv opvarter Lærredet, til det er forsvarlig bleget, nyder han af alle Slags Lærred eller Drejl for hver Snes Alen 1 \mathcal{L} d., b) opvarter man det selv, nyder Blegmanden for Pladsen, det ligger paa, 6 β d., c) naar nogen selv vil koge sit Lærred eller Drejl og Blegmanden har alene Tilsyn og Umage med at vande det, 8 β d., d) af alle Slags Linnedklæder stort og smaat af hver Snes St \mathcal{L} 4 β , e) Garn, som forlanges bleget, naar Blegmanden med alting skal have Umage, nyder han for 1 L \mathcal{L} 4 \mathcal{L} d., som er 2 β Marken, f) vil man selv have Umage med sit Garn, da 1 β af hver Mark. 4) Blegmanden skal blege forsvarlig for alle, som forlange det, og hvis nogens Tøj enten ilde medhandles

¹⁾ Maa være den nu saakaldte Blegdamsaa.

formedelst hans eller hans Folks Uagtsomhed eller ganske bortkommer, da er Blegmanden dertil ansvarlig. 5) Blegmanden skal saavidt muligt, hvor Vadskebænkene falde, holde Aaen ryddelig, saa der altid kan være rent og dybt Vand, at ikke Folks Tøj i jordet Vand skal vadskes eller vandes; ej heller maa han hindre Vandet sit sædvanlige Løb af begge Aaerne enten ved sær Tilstopning eller ved ny Opkastning eller forarsage Vandet andet Løb, end det har haft fra Arilds Tid. 6) Lejeren maa af Blegdammens Ejendom indhegne en Koglebane, om han derved kan søge nogen Fordel. 7) Det Aar, Lejeren ved Døden afgaar, beholde hans Arvinger Bleghaven, om de vil, til Aarets Udgang, og ligesom den nu ved Aarets Begyndelse modtages, kvitteres den ved Aarets Udgang. 8) Bleghuset, som tilhører Byen, holdes i Stand af Byen, og dets Brøstfældighed repareres af Kæmneren, dog kun Husets Bygning; thi hvis af Kjedler og Blegværkets Fortsættelse dependerer, skaffer Lejeren selv. 9) Lejen betales St. Hansdag og Mikkelsdag. 10) Om Doktor Lodberg eller en anden Lejer i sin Tid af det Stykke Ejendom, som ligger sønden for Bleghaven, ikke anderledes kan forenes, da skal Blegmanden, som hidtil har været brugeligt, sætte Rækværk mellem Bleghaven og samme Ejendom. 11) Siden Byens Blegdam er saa stor, at alle i Byen kan blive betjente med hvad de forlange bleget, saa tillades det Blegmanden at have Eftersyn, om nogen i Byen sig understaar nogen Blegeplads at indrette, og naar saadant for Magistraten bevisligt gjøres, maa de skyldige vente at anses med Mulkt til de fattige, dog hermed ikke nogen forment, som kan eller vil blege deres eget Tøj paa deres egen Ejendom.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1731, fol. 344.)

Budolfi Kirke.

Mandsstolene midt i Kirken 1673:

- Nr. 1 Biskoppens og Sognepræstens,
- 2 Latine Skolemesters og Kapellanens,
- 3 Konrektors og Bispens Studenter

o. s. v. private Folk til Nr. 13, hvorefter der staar:

Nu følger Kongens, Borgmesters og Raads Stole, som ere fire.

Den 19de Stol er lagt til Lensmandens Folk i Vesterladegaard.

Om den tredje af Fruentimmerstolene hedder det:

Saasom Slotsfruen nu har et Pulpitur i Kirken, er denne Stade Bispinden cederet efter denne Dag den 22de Avgust 1681.

Efter at Fruentimmerstolene ere gennemgaaede, »nu følge Karlestolene i den søndre Gang fra Østerende: Den første fra Børnenes Plads i danske Skole. Dansk Skolemester nyder det første Sted og det frit, paa det han kan og skal have flittig Indseende med sine Disciple«, og saa gennemgaaes de indtil Nr. 7 for private. »De fem efterfølgende til søndre Kirkedør ere udlagte til dem i Hasseris, hvis Korntiende Kirken nyder.« Nr. 14 er lagt til Byens Tjenere.

Kvindestole paa Nørreside fra Vesterende opad:

- 1) Den høje Stol for Sørgekvinde (2 Kvinder),
- 2) den vesterste, ogsaa for Sørgekvinde (4 Kvinder).

Den 7de og 8de ere udlagte til Kvinderne i Hasseris.

(Bud. Kirkes Bog i Raadstuearkivet.)

1795 i Avgust opsattes det ny Ur i Taarnet, gjort af Smed Jens Christensen i Sal efter Licitation for 486 Rdr. (jfr. J. E. 1795 Nr. 71, 77, 82 og 84 og J. Saml. X, 163—4).

Bidrag til Møllernes Historie i og ved Aalborg.

Over alle Møller i og ved Aalborg haves for 1681 følgende Specifikation:

Rigtig Specifikation paa alle de Møller, som udi og strax udenfor Aalborg Kjøbstad ere beliggende, samt deres Adkomst og Beskaffenhed.

1) En Vandmølle, liggende i Aalborg By i vor Frue Sogn, kaldes Gammel Mølle, er af salig, højlovligste Frederik den 3dje den 31te Juli 1658 pantsat til Niels Aagesen af Kjøbenhavn. Samme Panterettighed har bemeldte Niels Aagesen 1663 overdraget til Christen von Ginchel i Aalborg og hans Datter, som har Christopher de Hemmer til Ægte, som det nu mægtig er. Af denne Mølle betjenes alene Byen i Malingen og ikke nogen af Landet.

2) En Vandmølle, liggende i Aalborg By i St. Bodels Sogn, kaldes Ny Mølle, som udi Mands Minde har været en ældgammel

Mølle og altid svaret til hans kgl. Maj. Matrikulsskatter. Ejermændene ere nu D. Niels Jespersen og Borgmester Jakob Urbansen, som den med deres sal. Hustruer have arvet efter deres sal. Fader Borgmester Hans Sørensen, og findes samme Mølle efter rigtigt Brev og Skjøde at være solgt af ærlig og velb. S. Erik Juel til Hundsbæk til bemeldte Sr. Hans Sørensen Anno 1651 den 29de Aprilis. Samme Mølle lider stor Mangel udi tør Sommer og haard Vinter for Vand, saa den næsten altid staar og vil med Tiden blive mere brøstfældig derfor, uden den tilløbende Aa faar nogen Hjælp. Af denne Mølle betjenes alene Byen i Malingen og ikke nogen af Landet.

3) En Vandmølle, liggende strax sønden Aalborg uden Byen, dog udi St. Bodels Sogn, kaldes Kjærs eller Mjels Mølle. Er af salig, højlovligste Ihukommelse, Kong Frederik den 3dje pantsat til Niels Aagesen af Kjøbenhavn tillige med ovenfor skrevne Gammel Mølle, begge for 4500 Rdr. tilsammen den 31te Juli 1658. Samme Panterettighed har bemeldte Niels Aagesen i lige Maade overdraget til forskrevne Christen von Ginchel af Aalborg, hvis Datter Christopher de Hemmer til Ægte har og det nu mægtig er. Af denne Mølle betjenes baade Byen og de af Landet tillige udi Malingen.

4) En Stampemølle, liggende strax sønden Aalborg By udi St. Bodels Sogn, haver velb. Frue Vibekke Tott, salig Herr Holger Rosenkrantz's til Ørup, solgt til Christen von Ginchel i Aalborg og skylder aarlig efter Skjødets Formelding, dateret den 4de August 1661, fem Daler. Samme Mølle ejer Christopher de Hemmer, som har bemeldte Christen von Ginchels Datter, og have Feldberederne i Aalborg By den i Brug.

5) En Barkmølle i Aalborg By ved Østerport, som af Borgmestere og Raad Anno 1674 den 23de Oktober er bevilget Daniel Bloch Garver at anrette imellem tvende hans Ejendomme, eftersom det Vand, som løber fra Byens Grave, ikke kommer nogen til Nytte, men løber ad Fjorden til, og det kan være alle uden Skade, og med saadan Kondition, at ingen af Møllerne sig over ham for Vandets Skyld skal have at besvære, saa og, at han skal holde Slusen ved Lige der sammesteds. Møllen bruges ikke af andre end Ejemanden selv til hans Haandværk, som nu er sal. Daniel Blochs Sukcessor i Ægteskab, Jakob Møller, og kan tit ikke bruges for Mangel paa Vand.

6) En Vindmølle til at male Bark paa, liggende vesten for Aalborg ved Fjorden, tilhører en Skomager her i Byen ved Navn Hans Carstensen, som den efter hans sal. Hustrus Fader Mads Laursen Bay har arvet, som den paa sin egen Jordsmon og Plads har ladet opsætte. Ejermændene bruger den for sig selv alene til sit Haandværk.

Flere Møller enten af Vand-, Vejr- eller Hestemøller findes ikke her udi eller strax udenfor Byen.

Aalborg den 2den Januar 1681.

Borgmestere og Raad.

Om disse Møller haves endnu følgende Efterretninger, til Dels fra en tidligere Tid:

ad 1. Gammel Mølle hørte oprindeligt til det ældste Aalborgs Slot, der laa strax sønden for paa den vestre Side af Aaen omtrent midt i den nuværende Rantzausgade. Efter dettes Opgivelse efter dets Bestormelse under Grevens Fejde vedblev Møllen at høre under Kronen, og saaledes finde vi den omtalt 1580, da der den 22de Marts udgik Befaling til Kristoffer Valkendorf, at Aalborg Bys Mølle, som hidtil har standet for 12 Læster Korn, er nedsat med 2 Læster Malt og 1 Læst Mel, fordi den var for højt ansat. Mølleren beklager sig nu over, at han for den høje Ansættelses Skyld i Jens Kaas's¹⁾ Tid staar tilbage med nogen Landgilde, hvorfor Kongen bevilger ham at maatte afkortes 3 Læster Korn af hvert Aars Landgilde, han staar til Rest med. (Rigsarkivet.)

Den 7de Marts 1631 blev af flere Borgere afgivet det Tingsvidne, at Gammel Mølle har staaet en Tidlang nu i Vinter for den store Vinters Haardheds Skyld og ikke kunnet male med Maltkværnen eller Rugkværnen, og at der ikke nu er nær saa megen Søgning med Maling til Gammel Mølle som tilforn og det mesten for denne meget dyre Tids Skyld, saa mange har lidet eller slet intet at lade male, saa det for slig Aarsag ikke vel muligt er, at kongl. Majestæt nu i forleden Aar kan bekomme sin Told og Rettighed, som deraf sædvanlig været har og aarlig burde udgives. (Aalborg Tingbog.)

Frederik den 3dje overdrog ved Pantebrev af den 31te Juli 1658 for laante 4500 Rdr. med samme Rettighed, som

¹⁾ Stiftsbefalingsmand paa Aalborgs Slot 1577.

Kongen og Kronen har ejet dem, til Niels Aagesen, Indvaaner i Kjøbenhavn, Gammel Mølle, skylder aarlig 36 Tdr. Mel og 108 Tdr. Malt, hvori fragaar for Møllen at holde ved Lige 15 Tdr. Mel og 30 Tdr. Malt, og Mjels (Kjærs) Mølle sønden Aalborg, skylder aarlig 32 Tdr. Mel, $\frac{1}{2}$ Td. Aal, hvori fragaar for Møllen at holde ved Lige 8 Tdr. Mel, hver Td. Hartkorn sat for 50 Rdr.; for Rostjenesten skal aarlig af disse Møller erlægges 100 Rdr. for hver Hest. (Aalborg Raadstue-Arkiv.)

1667 blev indgivet et Andragende til Rentemesteren, at Gammel Mølle, Ny Mølle og Kjærs Mølle, som fandtes i Matrikulen iblandt andre Byens Ejendommers Taxt, maatte hjælpe til at udrede Byens Skat og ikke, som Amtsskriver Mogens Willumsen vilde, beregnes til Slottet efter Slottets Jordebog; thi nu tilhørte de en Byens Borger og Indvaaner og laa ikke mere til Slottet. (Raadstue-Kopibog 1664—73 (Nr. 5) S. 18.)

Den 21de September 1699 overdrager Christopher Rosenørn paa sin Kjæreste Klarende Hemmers Vegne deres Andel i Gammel og Kjærs Mølle til H. Bentzon til Sohngaardsholm. Den 8de Juli 1720 afhændede Frederik den 4de og overdrog Indløsningsretten af Gammel og Kjærs Mølle med Herligheder og Rettigheder som fuldkommen Ejendom til Jørgen de Hemmer, og 1724 tilskjødede Christopher Rosenørn og Christopher de Hemmer som Arvinger efter ham Møllerne til Th. Bentzon paa Sohngaardsholm. Denne skjødede igjen begge Møller 1735 til H. Michelsen.

ad 2. At Ny Mølle allerede tidlig har lidt af Vandmangel, derom vidner følgende Tingsvidne af den 23de Maj 1625: Ny Mølle har staaet nu forleden Sommer 1624 fra Pintsedag og indtil St. Mikkels Aften, eftersom Aaen var tildækket og ikke kunde male med Møllen formedelst Sommerens Tørke, og kunde hverken tjene Skyld eller Landgilde, og nu i Vinter sidst forleden har samme Mølle og staaet i 3 Uger formedelst Vinterens Frost og Haardhed og ikke heller kunde male med den.

(Aalborg Tingbog.)

1651 solgte kgl. Majestæts Tolder i Kjøbenhavn Hendrik Møller Ny Mølle til Erik Juel til Hundsbæk, Landsdommer i Nørre Jylland og Befalingsmand paa Aalborghus, med samme Herligheder og Rettigheder, som den var ham pantsat og skjødet af kgl. Majestæt.

Den 17de Maj 1747 blev der givet Tilladelse til at indrette

en Hestemølle med 1 Kværn mod at nedlægge den ene af de 2 Vandkværne i Ny Mølle.

Om begge Møller gjælder følgende: 1625 Mandagen den 17de Januar. Jakob Vogensen paa kgl. Majestæts Vegne stod for Tingsdom og paamindede og tilsagde menige Borgeriet og Indvaanere her i Aalborg, saa mange her i Dag tilstede var, at de skulde rette dem efter at lade deres Korn male her udi kgl. Majestæts Møller og ikke det forsende til andre omliggende Møller at lade male, som kan være imod kgl. Majestæts naadigste udgivne Forordning af den 16de Februar 1617, ej heller nogen efter denne Dag at tilstedes Haandkværne i deres Huse at lade bruge med Rug eller Malt at male, som kan være kgl. Majestæts Told og Akcise saavel som kgl. Majestæts Møller til Skade og Afbræk.

ad 3. Frederik den 2den gjør vitterligt, at efterdi os elskelige Erik Podebusk, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Aalborg, har givet os tilkjende, at der for nogen Tid siden forleden er bleven bygget og opsat en Mølle til for^{ne} vort Slot Aalborg paa Kjæret udenfor Aalborg, og at den aarlig skal gjøre stor Skade paa omkringliggende Enge, saavel paa vore og Kronens som paa andre Lodsejeres, derpaa støder, og den ligevel ikke skylder uden en ringe Landgilde, da have vi nu befalet og Fuldmagt givet for^{ne} Erik Podebusk samme Mølle, som paa Kjæret er opbygget, at skulle lade afbryde, og ikke vi ville efter denne Dag tilstede nogen Mølle der sammesteds at skulle bygges.

Dateret den 13de Marts 1572.

(J. T. i Rigsarkivet.)

ad 4. Den 19de Juni 1651 blev givet følgende kongelige Bevilling:

Eftersom Christen von Ginchel, forrige Borgmester i Aalborg, anholder, at ham maa bevilges en Barkmølle at anrette paa en liden Vandstrøm, som skal løbe af Sønder i Nør i Slotsgraven vest for et Hus og Vaaning, som han til for^{ne} Garveris Fortsættelse sig har tilforhandlet, og siden af Slotsgraven i Fjorden, da, efterdi vi af Erik Juels Erklæring erfare for^{ne} Vand at løbe, naar det overflødig er, fra vor Mølle saa og det uden nogens Skade og Præjudice at kunne ske, bevilge vi, at Christen von Ginchel maa paa for^{ne} liden Strøm en Garvemølle anrette og alene til Garvning bruge. (Rigsarkivet.)

Helligbrøde.

Biskop M. Foss sendte under den 2den September 1681 følgende Skrivelse til Borgmestere og Raad i Aalborg:

Med største Fortrydelse og Vemodighed er at klage over de Disordres, som passere i denne By i de Poster, som Guds Ære og kongelige May.s Højhed og Myndighed og de fattiges Velstand er angaaende, idet 1) befindes ingen Tilsyn at være enten med Kroer, at jo endel understaa sig at bruge deres Næring paa vore Sabbater og hellige Dage med deres Udtappen, ej heller med Arbejdsfolk, at de jo og bruge samme Dag deres Haandværk, og det allerforagteligste er, ingen Ophold er med de Sabbats Byrder, som de Dage slæbes fra Hus til andet, saavel som med Frugt offentlig at gaa omkring at sælge, og fri Indkjørsel med Brænde, Tørv, Lyng til at forhandle samme Dag tvært imod Guds Ord, hans kongelige May.s strænge Forordning af Dato 9de September 1619, som expresse, hvad Drik, Kjøb og Salg angaar, forbyder intet sligt den ganske Dag at maa forrettes, og hvad Portene angaar, dem ikke førend Aftensang at maa aabnes, hvilket alene for den rejsende er anordnet, ikke for den kjøbende eller sælgende, saasom det tilforn er klarligen forbudet; 2) er nu trende Prædikedage sket en stor Disordre udi St. Budolfi Kirke, at Hospitalens og de fattiges Tavler ere forsømmede at ombæres i Kirken af dem, som dertil ere af eder assignerede, hvorudi baade Gud og hans Lemmer berøves den Almisse, som medlidende Mennesker vilde dem meddele, saa og Øvrighedens offentlige Foragt udvises, Guds Kirke til største Forargelse, og som jeg er forbunden til begge Delenes nøjagtige Inspektion udi Ordinansen, Recessen og kongelige Forordninger, saa er jeg af eder, I gode Mænd, venligen begjærendes, at hvad Sabbatens Misbrug angaar, der maa dog ordineres ærlige og gudfrygtige Mænd, som kan have Tilsyn med de Exorbitantier, den Dag sker, og fornemmeligen, at alt det, der enten bæres omkring eller kommer ind ad Portene til at sælges, maa, som billigt er, konfiskeres til de fattiges nødtrængende Underhold uden Vesterport, og hvad Tavlernes Forsømmelse angaar, at de, som have forsømt dem nu trende Gange, maa tilholdes foruden en kjendelig Mulkt efter eders eget gode Tykke at refundere de fattiges Kiste det, som dem kunde de Tider tilkommet, saa og herefter at forbindes til Tavlerne fittigen at opvarte.

Jeg protesterer hermed solenniter, at hvis disse trende Poster ikke vorde remederede, som kristeligt er, jeg da vil være undskyldt for al den Ulempe, de Interesserede derudi kunde geraade, saasom jeg det i skyldigste Underdanighed min allernaadigste Herre nødes at andrage allerunderdanigst formodende, at Generalfiskal skal finde et lovligt Temperament til at holde enhver til at frygte Gud og ære Kongen. Bedendes dette mit nødvendige Indlæg maa for Retten læses, paaskrives og mig igjen tilstilles. (Aalborg Raadstue-Kopibog 1679—84.)

Et Blad af de borgerlige Næringsvejenes Historie.

Dr. Niels Jespersen, praktiserende Læge i Aalborg, om hvem nærmere kan efterses i A. H. Nielsens Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 274—5, indgav under den 7de Februar 1685 følgende Klage til den kongelige Politikommission:

Høje og velædle, velbyrdige Herrer
i den kongelige Politikommission!

De gode Herrer ville ej i Ugunst optage, at jeg for Dem nedlægger min Besværing over velbyrdige Hr. Politimesters her i Aalborg forordnede Overpolitinspektør Oluf Jensen Munkgaard, som i sidstafvigte November Maaned har frataget mine Tjenere i Sundby trende slagtede Nødekroppe, som de udi Aalborg vilde sælge, alene af den Aarsag, at de ej vare i Slagterlav og Kroppene ej vejede hver til 18 L \mathring{a} , hvoraf han de fattige gav de fire fremmerste Buer og lod Resten føre i sit Hus uden nogen Dom eller given Sag.

Dermed fordrister jeg mig at stille de høje og velædle Herrer til gunstigst Betænkende efterskrevne Poster:

1) at Sundby er ej beskaffen som en anden Landsby, men har den blotte Fjord mellem sig og Aalborg og betjener Overfarten med Færger og Kaage til Aalborg, deraf den og især til hans kongelige Majestæt kontributionerer og derforuden, saa ofte Militien overføres, det uden al Betaling forretter, og tit, naar Mønstring sker, holder Indkvartering.

2) giver den Konsumtion af alt lige ved en Kjøbstad uden alene af deres indavlede Korn, hvorimod den skatter efter Matrikulen af Ejendommene og er udi en Forpagtning med Aalborg derudi indkorporeret.

3) svarer den til Aalborg Byting, og maa en Espece til personel Tyngte aarlig af den en Tingmand og, naar behøves, en Sandmand udstedes.

4) har de af Alders Tid uforment haft Frihed deres Næring i Aalborg at søge, og især har fem af derboende altid været forlovet i Aalborg deres Slagteri i hele Fjerdinger at sælge, hvorpaa af gammel Tid efter en kongelig Bevilling, som i Fejdetiderne er de forrige Proprietarier frakommen, dem af denne Bys Magistrat visse Pladser og for en aarlig Afgift til Byen er anordnet til deres Markedssted, dette og hosfølgende 24 Aar gamle Borgernes Attest og Kæmnerens Vedgaaelse bekræfter, hvilken udviser,

5) at sligt Slagteri er Byen gavnligt.

6) har hverken Oluf Munkgaard eller nogen tilforn advaret dem, at de det ej maatte gjøre.

7) var ikke heller da noget Slagterlav i Byen anordnet. Belangende Kjødets Vægt beder jeg allertjenstskyldigst, at det de gode Herrer maatte behage i Konsideration at tage:

1) at disse ej ere advarede at maatte sælge mindre Kroppe,

2) falder ingen saadanne Kroppe uden efter at Staldøxnene ere solgte og brændte, hvilken Brænden sker først i Februar og oftere i Marts nogle faa Dage, før Øxnene slaas fra Stalden, da af Skuddet kan haves alene de, som formedelst Alder eller andet Tilfælde til Opsætten igjen ere utjenlige, for bedre Kjøb.

3) før den Tid falder Staldøxnene her i Landet altfor bekostelige, og ingen Slagtere kunde her ved Stedet blive ved Magten dem at købe, eftersom de indeboende og fattige Borgere ej dertil ere bemidlede, da i den Sted i Kjøbenhavn Hoffet, alle de kongelige Kollegia og fremmede, som der have at bestille, lettelig kan afhandle.

4) Husholdningen er her anderledes indrettet; thi i den rette Slagtetid forsyner enhver sig med saltet og røget Mad af Kjød og Fisk, og ganske faa siden købe fersk, saa store Nød ej kan afhandles paa 3 eller 4 Kjøddage. Bonden spiser og efter Landets Beskaffenhed mere Fisk, saltet og tør, end som i Sjælland og derfor intet eller ganske lidt af hans Fæ til egen Husbehov aftager.

5) Hvorfor det og efter min ringe og uforgribelige Tanke skulde være Landet til større Skade, om deres Kvier og Køer samt til Stalden utjenlige og plovdrevne Fæ ej anderledes

maatte sælges end at pakke i Tønder, da og paa den søndre Side nær Aalborg ingen Kjøbstad ringere end paa 10 Mile er beliggende undtagen Hobro, som med de 3 Stæder i Vendsyssel, Sæby, Hjørring og Skagen, er ringe og uformuende, saa det lidet vilde forslaa at sælge det smaa og til Stalden udygtige Kvæg derhen, i den Sted Sjælland har andre Kjøbstæder nok mod sligt at tage.

6) Derforuden blev det til en stor Hinder i Øxenhandelen, som dog er Hovedhandelen i Jylland. Baade fik hans kongelige Majestæt mindre Told for Øxen, og Slagternes Indkjøb for ringe Pris skulde præjudicere Øxenhandelen, at, naar de fremmede Kjøbmænd spurgte, at Øxnene slagtedes til Kjøbstæderne for saa godt Kjøb, de da med hverandre skulde stikke Hovederne sammen og sætte lige Pris for det øvrige, hvorpaa vilde følge, at enten fik Slagterne intet at købe eller og maatte ruineres med det dyre Indkjøb. Bonden imidlertid for Mangel ej at maatte sælge fandt og stor Skade, som sig langt anderledes i Sjælland har, hvor Øxnene ej til fremmede kan sælges og Landmanden derfor beneficeres med Øxenhandelen til Kjøbenhavn og derimod sparer Landets unge Fæ saa meget mere, som deraf er og ringere Forraad end i Jylland, hvor meget opklækkes formedelst vidtløftigere Engbund og Græsning.

Endel af dette som og hvad Nytte dette Slagteri baade for Konsumtionen og Majestæten Intrader, item Manufakturers Befordring skaffede, som her for Vidtløftigheds Skyld forbigaas, har jeg tilforn remonstreret velbyrdige Hr. Assessor og Politimester Rask, mens endnu ingen Restitution fra Oluf Munkgaard for mine fattige Tjenere fornummen, og om alle de Motiver af dets Iværkstillelse skulle til deres Undskyldning ej agtes nok, bedes da ydmygelig, at det maatte tages frommelig og samvittelig i gunstigst Konsideration, at Modvillighed straffer man mere end Forseelse, særdeles naar en Synd er ikke imod Guds og Naturens Lov, som enhver bør at være vitterlig og følge. Formodes derfor for disse fattige Deres høj- og velædle Herrers gunstige Hjælp til nogen Restitution i deres erlidende Skade. Og som dem i denne haarde og besværlige dyre Tid formedelst Lavenes Indretning deres Brød efter Sædvane og Stedets Situations Beskaffenhed her i Byen at erhverve formenes, da aftvinger mig deres Armod, haarde Nød og Trang den høje Dristighed hos de høj- og velædle Herrer aller-

tjenstskyldigst at sollicitere, at de gode Herrer dog vilde for Guds Kjærligheds Skyld drage med disse arme en kristelig Medlidenhed, at de saavel som andre hans kongelige Majestæts Undersaatter i deres billige Næring til kongelige Majestæts Skatters Udredning og egen Livsophold maatte konserveres, saasom de dog ikke har anden Handel, hvorfor de efter Konsumtionsforordningen kunde taxeres at have mere end Bondenæring, da dog de andre Flækker, som lige med dem ere til Konsumtion anslagne, have deres Handel og Negotiation, enhver for sig, dermed de sig lovlig og vel kan ernære, men disse af Aarsag, de ligge Kjøbstaden Aalborg saa nær, ere saa haardt opbundne fra anden Handel, og det Brød, de sig skulde vente af Arbejd og Handel i Aalborg efter gammel Vane, dem og nu betages. Af Bonde- og Landhandel er det og dem umuligt at subsistere, saasom de ej alle, mens ikkun tretten Bol have en liden og ringe Avling, maa dog alle have deres Græsgang hos andre omboende Bønder og sig ej en Kalv kan opklække; deres Ildebrand maa de saa dyrt, som de boede i Aalborg, ja tit udi Aalborg af andre tilførende Bønder købe, eftersom de hverken har Tørveskær eller Lyngslæt, hvoraf de gode Herrer fornuftigst og gunstigst kan slutte, at hvis slig ringe Byen og Landet snarere profiterlig end skadelig Næring dem skulde betages, de da umulig længe kunde blive saa mægtige at svare til den naadigst paabudne Konsumtion eller andre deraf dependerende Skatter, mens med fattige Hustruer og Børn i yderste Armod maa geraade. Beder derfor allerdymygeligst tjenstligst, at som jeg har i Henseende til hans kongelige Majestæts allernaadigste Mandat af 24de Februar 1683 fordristet mig Deres Høj- og Velædelheder slig deres Nød at andrage og dog intet dermed uden hvis højstbemeldte kongelige Majestæt ved Politiens Indrettelse allernaadigst Intercision er, og ellers direkte ved den fattiges Hjælp og Haandhævelse sigter til merhøjstbemeldte hans kongelige Majestæts Interesses Forbedring, begjæret, det da og gunstigst maatte optages og derpaa en mild Resolution og Bønhørelse meddeles.

I denne Anledning tilskrev Politikommissionen under 14de Marts 1685 Borgmestere og Raad i Aalborg følgende Brev:

Saasom ædle Doctor N. Jespersen i Aalborg os har tilskikket en Memorial, hvori han sig besværer over velædle Hr. Politimesteren Rasks Fuldmægtig, som af de Sundby Slagtere

noget Kjød skal have konfiskeret, saa tilskikke vi Dem Kopi af forskrevne Memorial, at De ville sig derpaa erklære, hvorledes det med bemeldte Sag sig haver tildraget, saa og, hvorledes De formene, at med Slagteriet i Staden hos Dem efter Memorialens Anledning bedst kan forholdes, hvorpaa vi med forderligste Deres Gjensvar vil forvente.

Magistratens Svar af 31te Marts 1685 lød saaledes:

Paa Deres Velbaarenheds Skrivelse af 14de Marts an-gaaende velædle Dr. N. Jespersens til de gode Herrer indgivne Memorial er vores tjenstydmygste Erklæring, at samme Memorial, saa vidt derom er bevidst, akkorderer med Sandhed, og at fem eller sex af dem i Sundby boende have i rum Tid været tilladt Fæ at slagte om Aaret i Slagtetiden og Kjødet i Aalborg at sælge, dog i hele, halve og fjerdings Kroppe alene og ikke ringere, og at de af Stedet, hvor de det forhandlede, aarlig Afgift til Byen betalt, kan ikke nægtes, imod hvilken hafte Frihed O. Jensen Munkgaard Slagterne i Sundby ej har gjort nogen Præention, at saadant skulde ophøre, førend han efter ovenbemeldte Memorials Formelding Kjødet konfiskerede, da dog samme Tid intet Slagterlav her indrettet var; thi uanset vi ofte tilforn Slagterne her i Byen havde advaret, at de et Lav efter kongelige Majestæts allernaadigste derom givne Lavs-artikler skulde stifte, have de sig dog ej for deres ringe Vilkaars Skyld ladet understaa noget Lav at slutte, førend efter sidstafvigte November Maanedes Udgang, og kan ikke andet eragtes end at være gavnligt i Synderlighed for de fattige Folk her i Byen, at for^{ne} Sundby Mænd i ovenbemeldte Slagtetid om Aaret her i Aalborg tillades at sælge fersk Kjød og slagtede Nødekroppe som tilforn, eftersom de altid pleje at give noget bedre Kjøb end Slagterne her boende.

Herpaa svarede Politikommissionen under 6te Marts 1686 saaledes:

Saasom vi fornemme af eders til os indsendte Erklæring paa velædle Assessor Dr. N. Jespersens i Politikommissionen indgivne Memorial anlangende den Forhindring, som Sundby Mænd gjøres med slagtet Kvæg i Aalborg at indføre, hvorledes sliig Indførsel samme Mænd af Arilds Tid og i Mandsminde har været tilladt, og det derforuden bemeldte By siden er paalagt at give Konsumtion lige med en Kjøbstad, hvorudover den ogsaa i Forpagtningen med Aalborg er indsluttet, saa se

vi ej nogen billig Aarsag eller Føje til, at bemeldte Sundby Mænd, saa mange som dertil altid have været privilegerede, herefter kan hindres paa sine visse og dertil beskikkede Tider og Steder slagtet Kjød og Kroppe at falholde, hvorfor vi for godt befinde, at I derom strax al fornøden Anstalt og Anordning gjøre, saafremt I ej i Fremtiden, om videre Klagemaal derom skulde indkomme, dertil ville ansvare.

(Smst. Fol. 80.)

Under 14de Januar 1754 klagede Magistraten for Stiftsbefalingsmanden, at, skjønt der af ældgammel Tid altid ved den murede Port har været en Bygning, kaldet Brød- og Slagterboder, hvoraf Byen har haft aarlig Leje, og der 1734 er bygget ny Boder der for Bagere og Slagtere og indrettet 10 Boder, ville Slagterne dog efter Kvægsygen ikke leje disse Boder og der falholde deres Kjød, og indstiller derfor, at Slagterne skal leje dem for 2 Rdr. aarlig Stykket og der falholde Kjød Tirsdag, Torsdag og Lørdag, og at de skal vinde Borgerskab, hvorefter Stiftsbefalingsmanden den 25de Januar 1754 resolverede, at det saa skal være, men at Magistraten skal anvise Sundby Slagtere Sted ved Vejerboden til at sælge deres Oxekjød.

(Raadstue-Kopibog 1749, Fol. 951.)

Da Slagterne i Aalborg klagede over, at de ikke kunde overholde deres Forpligtelse til stadig at levere fersk Kjød, fordi Sundby Slagtere kom herover og uberettiget solgte Kjød, erklærede Magistraten under 28de Juni 1773, at, efter hvad de fandt i gamle Papirer, havde det dermed forholdt sig saaledes, 1) at Sundby Slagtere vel tidligere havde haft Tilladelse til i Slagtertiden paa et vist Sted i Aalborg at sælge slagtede Kreaturer i Fjerding, halve og hele Kroppe, hvilken Tilladelse de havde misbrugt, hvorfor det var blevet forbudt, 2) da de fremturede, var deres Kjød blevet dem frataget af Politimesterens Fuldmægtig, hvorfor deres Husbonde Doktor N. Jespersen havde klaget til Politikollegiet, og efter Magistratens Erklæring derover er falden Politikammerets Resolution, at de paa visse dertil bestemte Tider og Steder maatte falholde Kjød i Aalborg, nemlig i Slagtetiden og ved Vejerhuset fra medio Oktober til November Maanedes Udgang. Naar dette overholdtes, vilde Slagterne stadig levere fersk Kjød, nemlig

hver Tirsdag, Torsdag og Lørdag, dog at de Borgere, som drive Brændevinsbrænderi, maa slagte de derved fedede Svin og sælge i hele og halve Sider.

(Raadstue-Protokol 1770, Fol. 624.)

Gjæstgiveri, Herbergering.

Paa Obersekretær Moths Forespørgsel i Anledning af den kongelige Anordning om offentlige Værtshuse svare Borgmestere og Raad under den 1ste April 1695:

Os synes ikke her i Byen mere end to skulle være fornødne, i Henseende, at de her omkring paa Landet boende, baade gejstlige og verdslige, have deres Paarørende her i Byen, som de drage ind hos og der undertiden nogle Timer blive og somme Tider nyde deres Natlager, tilmed komme her ikke mange Rejsende til Lands, undtagen naar Pintsemarked holdes, og de fleste af dem, som til Vands ankomme, blive paa deres Skiberum. Ellers eragtes de bekvemmeste til Herbergerer her i Byen velfornemme Jakob Panck, fordum Raadmand, som hidtil har holdt Værtshus, boende i Bispensgade; i hans Hus er temmelig gode Værelser, Gaardsrum og Stald til 10—12 Heste; item en Mand ved Navn Kej Hendrik Pipper, boende ved gamle Torvet, har ogsaa temmelig gode Husværelser, Gaards- og Staldrum. Skulde endnu en behøves, da findes Niels Nielsen Nyssom, boende paa nye Torvet, bekvem nok dertil, har baade Husværelse, Gaards- og Staldrum.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1694—1702, fol. 73.)

(Sluttes.)

Vårstgård og familien Rod.

Af Klavs Gjerding.

Den adelige slægt Munk, der i sit våben førte en bjælke med en vinranke tværs over skjoldet og på hjelmen to harniskede arme, holdende en krans, har fra gammel tid havt sit sæde i Himmersyssel. Fra de ældste kjendte tider har der været to adskilte hovedgrene. Den ene af disse har havt hjemme på Visborg i Hinsted herred i mindst 7 slægtled, indtil den uddøde noget efter 1522.¹⁾ Herfra stammer sikkert nok den gren af slægten, der førte navnet Rod og havde sit hjem i Vårst i mindst 4 slægtled. I en slægtbog²⁾ nævnes endog en »Maren Rod af Visborg« som gift med Peder Lunov til Rygård, hvis sønnesøn blev gift med Maren Munk af Visborg (datter af hr. Jens Madsen, der nævnes 1456—95); er dette rigtigt, må navnet Rod være et gammelt tilnavn i slægten, men de gamle slægtbøger er langt fra til at stole på. — Slægtens anden hovedgren har havt sit udgangspunkt fra Havbro i Års herred. Medens Visborg-Munkerne sjældnere nævnes med navnet Munk, men kun med døbenavn og den sædvanlige angivelse af, hvis søn eller datter det var, så brugte Havbro-Munkerne vist aldrig denne navneskik, men nævnes kun ved døbe- og slægtsnavn, hvilket gjør det meget vanskeligt at hitte rede i slægtskabsforholdene, så meget mere som givtermål i slægten indbyrdes forekommer ualmindelig hyppig. En gammel sidelinie bode

¹⁾ Om Visborg se »Dsk. herregårde« 9. bd.

²⁾ Michelsens Danske adelsslægter i Geh. ark. og Kgl. bibl.

på Gjessinggård og Hungstrup, en anden på Komdrup hovgård, men for resten udbredte slægten sig til alle sider, uden dog vist noget steds at hæve sig op over småadelen. Hvad familiens våben angår, så veksler ikke alene hjelmtegnet (en krans af røde roser eller grønne blade eller et spejl), men især farverne i skjoldet, der sædvanlig er blå med sølv bjelke, men også kan være sølv med blå bjelke, eller halvt blå, halvt rødt med sølv bjelke. Således har jeg set mindst 4 forskellige former af Rodernes våben; men farverne har jo kun mindre betydning og er af senere oprindelse.

Vårst er en by i Gunderup sogn i Fleskum herred. Navnet har været skrevet med forskellig bogstavering, men i de to hovedformer Varst og Varsted. Bønderne udtaler det Våst uden r; men dette bogstav plejer de i tilfælde som dette at udelade, medens skriftsproget har været tilbøjeligt til at optage det samme bogstav i stedsnavne, hvor det ikke har hjemme, ligesom til at bruge a for å-lyden. Derfor er det ikke så dristig en gjetning, at navnet Vårst oprindelig er »vadested«, »våstej« som bønderne vilde sige, da der, netop hvor byen ligger, må have været våse og vad over til Gudingholm (Gudum er en nyere form). I denne by har der ligget en adelig gård, der ofte nævnes i tidsrummet fra 1462 til 1573, men som sikkert er en hel del ældre. Ikke alene nævnes i slægtebøger¹⁾ gammel *Tord Rod* til Vårstgård, befalingsmand over Stavanger, givt med Ide, en datter af Vogn Vognsen; deres søn var *Malte Rod* til Pandum, der havde en vidtløftig proces med bispem af Viborg og mistede derover både gård og gods; han var givt med Anne Markvardsdatter Rodsten, og den Tomas Rod, der nævnes til Vårst 1508, skal have været deres søn. Om dette er ret, kan være et stort spørgsmål; men 1440 nævnes en *Tamis Rod*, der indgik forlig med bispem i Viborg og overdrog denne to gårde i Askildrup²⁾, og det er ret sandsynligt, at denne mand har bot i Vårst, og han er måske fader til den Morten Rod, der nævnes til Vårst 1462 og 1446.

Morten Rod optræder allerede 1458, da han bekendte, at han ingen ret eller rettighed havde i Bersker og Bersker

¹⁾ Kgl. bibl. Thotts mss. 1890, 4to. Mich. D. adelssl.

²⁾ Ældre ark. reg. II, 274.

bårder og Træteholm, som lå til Øster-Hunderup på Mors, og som var skjødet til Mariager kloster af fru Kirstine Nielsdatter, Henrik Stisens hustru; denne Henrik Stisen var en søn af Stig Andersen Hvide til Tordrup og levede (1438, 1451) i Kielstrup i Ove sogn i Hinsted herred. Samme år fik Morten Rod brev af konventet i Mariager kloster, at »for synderlig gunst og god villie, som vi have befundet af denne brevviser velbårne mand Morthen Roodh hans forældre og end ydermere håbes os af ham og hans venner her efter at finde, da have vi undt og tilstedet, og under og tilsteder, at fornævnte Morthen Roodh og hans rette sande arvinger til evig tid skal have fri fægang til Vester-Hunrup på Bersker og Bersker bårder og Trætehollom«, osv. Dette gjaldt dog kun så længe Morten Rod og hans arvinger besad Vester-Hunrup¹⁾. 1462 træffer vi Morten Rod på Viborg landsting, hvor han med flere vidner, at Kristen Jenssøn af Linderumsgård for 20 år siden på landstinget gav kjære og klage, at hans ejendomsbreve var ham svigelig borttagne og forført²⁾, og lige så på Hellum herreds ting den 28. sept., hvor Marthen Rod af Vårst, væbner, nævnes som vidne³⁾. 1471 pantsætter han en gård i Hov i Ty til Ø-kloster, og 1486 bliver dette pantebrev forhøjet; her nævnes han til Vørst. Tames Rodt til Vørst har givet klostret skjøde på denne gård, men man ved desværre ikke dette skjødes årstal⁴⁾.

I 1486 må Morten Rod have været en gammel mand allerede, og da vi først finde Tomas Rod skreven til Vørst 1508, medens han i alt fald til 1504 har bot i Brøndum, så må der sagtens have været en mand i Vørst imellem Morten Rod og Tomas Rod, måske en søn af hin. Tomas kan da have været en yngre søn af Morten Rod eller måske en brodersøn, og da måske en søn af Malte Rod, som før er omtalt.

Tomas Rod finder vi omtalt første gang 1474, da Morten Svan i Ejstrup hovgård (Brøndum s.) skjødede en gård og et bol i Brøndmøgel til Tamis Rod, sin frænde. Formodentlig har nu Tomas Rod villet ud fra hjemmet og har bosat sig i

¹⁾ Dsk. Mag. VI. 84.

²⁾ Kgl. bibl. Ny kgl. saml. nr. 558, fol.

³⁾ Geh. ark. Top. saml. på perg. Hellum herred, nr. 35.

⁴⁾ Ældre ark. reg. III. 124, 120, 123.

den tilskjødede gård; bolet har han 1494 skjødet til bispen i Viborg. 1502 pantsatte han en gård i Askildrup til Lazarus Thamissøn. 1503 skjødede Tamis Rodt i Storbrønnum en gård i Storbrønnum sogn med 2 fjerding jord over al Brønnum mark til bispen i Viborg¹⁾. Muligvis har han på denne tid arvet Vårst, og derfor tilskjødet stiftet den gård i Brøndum, han bode i; men han blev dog boende der til det følgende år, da Thomes Rood i Brøndhum 8. okt. 1504 var med til at udstede et tingsvidne på Hellum herreds ting²⁾. 27. okt. 1505 var Thomes Rud tilstede på kongens retterting i Viborg, hvor Hellum herred blev fradømt Jakob Anderssøn i Vorgård, der havde det i forlening³⁾; men der siges da ikke, hvor han bode. Første og sidste gang, jeg har fundet ham nævnt til Vårstgård, er 1508. En velbyrdig frue, fru Gyde Lavridsdatter, Lavrids Viffertsøns efterleverske til Albek, døde i dette år på Næs (Lindenberg), og på sin sotteseng skivtede hun sit gods ud som sjælegaver. I det derom udstedte brev hedder det: »dette mit testamente og yderste villie befaler jeg her Palle i Gunderup, her Anders i Skjörping, Mogens Thomæsøn i Næs⁴⁾ og Thomas Rod i Varst, og beder dennem kjærligen for Guds skyld, de ville lade dette udkomme for min sjæl, som de ville have løn af Gud til deres.« De samme fire mænd med fire andre af hendes kjære venner har beseglet dette brev med hende⁵⁾. Tomas Rod må være død inden 1511; ti fra dette år har man en fortegnelse over de krigsfolk, som adelen skulde stille, og deri anføres: »Frwe Anne i Warst oc frwe Anne i Torstelund bode 1«⁶⁾. Denne Tomas Rods hustru var fru *Anne Johansdatter* og skal være af den familie, der går under navnet Vognsen. Hun kan ved sin husbondes død ikke have været ret gammel, eftersom hun først døde imellem 1559 og 1566; men de havde dog fire børn, to sønner: *Tord* og *Morten*, og to døtre: *Anne* og *Abild*. For at lette overskuet vil jeg vedføje en stamtavle over de led af familien, der her omtales, og som jeg ved fuldkommen sikker besked om.

1) Disse ting siges i Ældre ark. reg. II. 272, 273, 281, 272.

2) Geh. ark. Top. s. på perg. Hellum h. nr. 33.

3) Kold. Rosenv. Gl. dsk. domme, I nr. 23.

4) Var bispens lensmand på Næs, der tilhørte Vib. bispestol.

5) Chr. Testrup: Krigs-Armatur 235.

6) Dsk. mag. 4. række, II. 299.

Tomas Rod, til Vårstgård 1508 (i Brøndum 1494. 1503).

*** Ane Johansdatter, enke 1511, død imellem 1559—66.**

Tord Rod, i Norge 1527—45. * Anne Fris af Harridskjær, Jakob Munks enke af Visborg (fik siden Jesper Då til Enggård); ingen Børn.	Anne Rod, † før 1566. * Enevold Kruse til Vingegård 1566.	Abild Rod, 1559 * 1) før 1537, Kristiern Høg til Fladholt, 2) Torlef Bilde, † før 1559, til Hassinggård.	Morten Rod til Varstgård, nævnes 1536, † 1558, * Anne Munk af Gjessinggård, Lavrids Sefelds enke af Rævs; ingen børn.
Tomas Kruse, † før 1566, til Vårstgård 1562, * Kirsten Fris af Vaskjærgård, levede i Vårst 1573.	Mette Kruse, * Anders Blik til Beg.	Kirsten. Buold.	Ide. Anne.
Kristoffer Kruse til Tulsted.		Else Nielsdatter, * Kristoffer Lavridsen Sefeld til Rævs.	Johanne. Abild.

Tord Rod har uden tvivl været den ældste af Tomas Rods sønner; men i hvert fald var han den betydeligste mand af hele slægten Rod og vel den eneste, der har haft nogen indflydelse ud over familiens og egnens snævre kreds; dog falder hans virksomhed uden for Danmarks grænser, nemlig i Norge, hvor han først var i tjeneste hos hovedsmanden på Bergenhus, hr. Vincens Lunge. Denne har onsdagen før Bartholemej 1527 skrevet et brev »Tiill Synd køgemesther Tordt rodt høffuitzmand paa berneguff til komendis.« Berneguff (eller Bernegiiff) må være navnet på et skib; ti vi finde Tord Rod ude til søs for at udkræve skat sønder på, men han får ved brevet bud fra hr. Vincens om at skynde sig og komme hjem snart, fordi han havde hørt, at skipper Clemmet og skipper Greers var i søen med tre skibe¹⁾. — Hr. Vincens Lunge var måske den dygtigste og mest indflydelsesrige mand i Norge; men dog blev han i foråret 1529 afløst af sin frænde, men personlige uven, hr. Eske Bilde, der ikke, således som hr. Vincens, søgte at væрге om Norges riges selvstændighed over for den danske konge. Tord Rod forblev hos den ny lensmand og blev hans slotsfoged. Han fik 12. avg. 1531 kongens lensbrev på nogle gårde på Woes, som hører til provstiet i Bergen, hvilke gårde hr. Vincencius Lunge, ridder, vor mand og råd, har for nogen tid siden for hans tro tjeneste, som han har gjort og bevist ham, den stund han ham tjente, ham undt og forlent havde. Han skal have den fri for afgift i 10 år, dog således, at kongens forlening til mester Iwer Jull, provst i Bergen, skal være uforkrænket, og skal han gjøre tilbørlig tjeneste til lands og til vands selv fjerde med harnisk og væрге, hvor han tilsiges, og behov gjøres. — Men med denne forlening var det nok ikke gåt ærligt til hverken fra Tord Rods eller hr. Eske Bildes side, hvilket vi kan se af følgende brev fra hr. Vincens Lunge, skrevet den 13. juli 1533 til »Erlig och velbyrdig qwinne frw Sophye her Eske Byllis paa Bergenhws Synd kerre fenche kierligen«:

¹⁾ Kgl. bibl. Adel. brevsaml., fam. Lunge. — Om forholdene i Norge og Tord Rods deltagelse deri må jeg henvise til Paludan-Müllers »Grevens Føjde«, 2. del, hvor han omtales side 24, 53, 65, 254, 267 flg., 276, 370, 398—407. Hvad der deri fortælles, sammenfatter jeg i korthed uden at nævne kilden.

»Wennligh och kerligh hiillssen alltiid tillforenn Send mett vor herre Kere ffrw Sophie fennche och besyndherlige gode venn, moo i vide, att mynd Hwstrwff och jeg môe vell, gwd vnnde oss thet samme vdj alld lycchsalignhedt och vellffartt tiill etther at sporie, Betachendes etther bode sampheligen for then store ære dyd och ellskeningh som i vore børnn vdj saa mange maade vdj vor frawerellsse giortt och bewiist haffue, Huilchet i skulle oss effther vor macht mett alltt hwes wii gott formoe tiill att forskylle vellwillige och redbone beffinde Kerre fencche etther forthencher vell, hworledis Tord rood seg imod megh stillett och forhandlet haffuer mett mynd frendis hiellp trøst och bestand, haffwindes meg imod myne breff och vdhen mynd villge myn forlenning vooss i fraa, fforwnder meg storligen mynd frende vandseendes aldh blodtzfforwanthnisse, ære, trøsth, bestand, vellffartt och megett gott, Som vii oc wor affkomme aff huer andre haffue kwndhe, och plictige ere, vill giøre Tord rood enn fremmitt karll sliigh bestand oc førdring megh vndher øghenn; Andherledes bleff thet oss imellom aff begge vore felligsswenner i Kiøffwindhaffn forhandlett, och vndher breff och segell besluttet, Keere fennche gwd skall viide att myn skylld eller brøsth icche skall findes mod mynd frende for hwes deelle, som jeg kand i alld throhedt och velwillighedt hannum tiill villge och vellgefall vere i noger maade, Thi er mynd kerlige bøn och begere, i ville legge etther vdj then handling thiill thet beste, saa att hand ladher Tord rood siitt eigett ewenthyr staa, hannum icche fortrosthendes eller hantheffwendes meg vndher øghenn, synnderlige vdj sliigh enn mynd skelligh och rettfferdigh sagh bode for gwd och then ganske verdhenn, som hwonn forkomme kand; Thet er etth gammylltt ordtygh, End swiges the sworne och icche the borne; Tord rood tager meg nesth gwdtz hiellp inthet fraa vdhen hand fanger andhen hiellp ther thill, neppeligen forliges vii heller effther thenne dagh nordhen fore Lindissnes meer, Thencher dogh kere fencche och besindher om mynd frende skulle gerne ville lønne eller mett noger synd forlening besorge the fattige Riddhermennsmend, som meg tiene, lige och retth skaber gwd; besth att giøre, som mand vill gerne haffwe; Hwes jeg andett aff Tord rood forskylldett haffde er then menige mand i then landtzende vell vitterliggt Kerre fencche i alld forhandlingh forføyer oc lempet allting tiill thet beste; vdj

hwadsomhellsth maade jeg kand vere etther tiill villge, vell-gefalld och gode, skulle y meg effther machthen alltiid ganske vellwillige haffwe i alle maade ladher mynd hwstrwff begrosse etther mett mange twsind gode netther, Beffallendes etther Christum ewindeligh och allthiid, gerne giørendes hwes etther lefffts (?) er, Dattum hoss loppenn i findmarchen Sancte Margrete dag anno domini mdxxxij. *Vincencius*

Lwng. *Ritther.*«¹⁾

Hr. Eske Bilde var dog ikke til sinds at ofre Tord Rod og lade ham stå sit eget eventyr; han beholdt ham i sin tjeneste, og efter at den landflygtige kong Kristiern den anden havde gjort landgang i Norge, og der var udbrudt åben fejde, hvori især de Nordenfjeldske med Trondhjems erkebisp i spidsen var blandt den afsatte konges venner, blev Tord Rod med flere i maj og juni 1532 sendt på et tog nord på, hvor de udskrev brandskat og brændte bispens gård i Trondhjem og to af hans sædegårde. I somren 1534 vilde hr. Eske Bilde drage til Danmark, navnlig for at deltage i kongevalget efter kong Frederiks død paa en herredag i Kjøbenhavn, der var udskreven, men paa grund af forholdene ikke kom i stand, og han overdrog da Bergenhus til flere af sine svende med Tord Rod i spidsen. Lybekkerne havde imidlertid landsat tropper på Sjælland, og da hr. Eske Bilde sejlede ind ad Øresund, faldt han i deres hænder og måtte sidde i fangenskab til i slutningen af det følgende år. I denne tid stod Tord Rod for styret på Bergenhus; hr. Vincens Lunge ønskede at få tilhold på slottet, da han ikke anså sig sikker på sin egen gård ved byen, men dette tillod Tord Rod ikke, sagtens fordi de lige så lidt kunde forliges sønden for Lindesnæs, som norden for. Hr. Eske Bilde kom vel tilbage til Norge i dec. 1535, men han drog straks tillige med hr. Vincens Lunge og to andre af Kristian den tredies parti til Trondhjem for at forhandle med erkebispem, hvor han og de to andre blev fængslede, og hr. Vincens Lunge dræbt af Trønderne i et oprør den 3. jan. 1536, og medens han blev holdt i forvaring af erkebispem, beholdt Tord Rod befalingen på Bergenhus. Dette var et af rigets vigtigste punkter, og erkebispem parti vilde naturligvis gjøre alt for at blive herre over det. Kongen selv skrev til Tord Rod, at han

¹⁾ Geh. ark. Klevenf. dokum. til fam. Rod og fam. Lunge.

skulde stræbe at holde slottet til kongens hånd, og dette gjorde han også med en kraft og hensynsløshed, der lignede hr. Eske Bilde's egen. Det er endog troligt, at han ved svig og forræderi har fængslet anføreren for erkebispens tropper, medens denne under givet lejde underhandlede med ham¹⁾. Hr. Eske Bilde blev dog fri allerede først i marts, så at han selv kunde overtage slottet.

Næste forår og sommer, da forholdene klarede sig for den unge kong Kristian, blev Tord Rod med krigsfolk sendt ud for at underlægge denne forskellige landsdele, således først Søndmør, Nordmør og Romsdal, senere Stenvigsholm og endelig Hammer bispegård; men da sejren til sidst var vunden, ønskede hr. Eske Bilde at opgive sin stilling som høvedsmand på Bergenhus, vel nærmest på grund af familiesager, og det faldt da ret naturligt, at den »kloge og tapre« Tord Rods »prøvede troskab« blev belønnet med, at han blev hans eftermand²⁾. I dec. måned modtog han slottet og slotsloven og kvitterede hr. Eske Bilde for afleveringen. Han fik følgebrev til Bergen len, Mesyssel len, Jerderøen og Dalleren og Ryfylken, Søndhordland, Nordhordland, Sønderfjorden og Nordfjorden len, Sogn len og Helteland, og 1542 fik han følgebrev til Trondhjem stift, Trundelan len, Guldalen, Sparebo len, Nordmør len, Finmarken og Vardøhus. Indtil 1545 nævnes han ofte som kongens lensmand i Norge og får forskellige breve om styrelsen af sit len³⁾.

Tord Rod var givet med fru *Anne Fris* (af Skaktavl-Friserne), datter af Anders Fris til Harridskjær og Boel Stenfeld, og søster til den sidste katolske bisp i Viborg, hr. Jørgen Fris, og til Iver Fris til Harridskjær, der var kongens lensmand på Næs (Lindenberg) efter reformationen. Hun var først givet med Jakob Jenssøn Munk, der var den sidste mand af Vinranke-Munkerne til Visborg; han nævnes 1522, men hans dødsår kjendes ikke. Dog døde han inden sin moder, fru Inger Bjørn, der altså arvede ham og bragte Visborg til sin anden mands slægt, Sefelderne til Dalsgård. Hvad tid Tord Rod har ægtet fru Anne Fris, kan lige så lidt siges; men da

¹⁾ Arild Hvittfelds krønike i fol. II, blad 1470.

²⁾ De fremhævede ord ere Pal.-Mül.s skudsmål for Tord Rod.

³⁾ Se Tegn. o. a. l. i Dsk. Mag. 3. r., VI og 4. r., I.

han uden tvivl levede i Norge indtil sin død, må hun vel have været hos ham der. Inden sin død gav han hende brev på at skulle beholde alt hans gods til hendes død, navnlig Vårstgård, hvorved der dog vel kun kan menes den del deraf, der var Tord Rods fædrenearv. Hun blev senere givet med Jesper Då til Enggård (nu Gyldensten) i Fyn, og denne lod da tilbyde Morten Rod Vårstgård; men han vilde ikke tage imod den på rimelige vilkår, hvorfor den blev fæstet bort til hans søstersøn, Tomas Kruse.

Inden jeg omtaler Morten Rod, vil det være heldigst at omtale hans søstre, fordi disses familieforhold spiller ind i de mange retssager, som han førte.

Anne Rod blev givet med *Enevold Kruse* til Vingegård, der efter hendes død blev givet med Dorthe Vestenie; med sin sidste hustru havde han sønnen Enevold Kruse til Vingegård, der blev landsdommer i Nørre-Jylland, samt en datter; men med fru Anne Rod havde han fire børn: *Tomas, Mette*, der fik Anders Blik til Beg (skal være Nørbæk i Sønderlyng herred), *Kirsten* og *Buold* (Bodild). Vi har set, at *Tomas Kruse* havde fåt Tord Rods part af Vårstgård i fæste før 1558. Thammis Kruse til Varstgård var 31. juli 1562 i Ålborg med til at forsegle et skjøde til vitterlighed; men han må være død allerede inden 1566, da det store skivte holdtes. Ellers vides der ikke om ham andet, end at han var givet med *Kirsten Fris*, datter af Niels Fris til Vaskjergård (af Egern-Friserne) og fru Karen Juel. De havde sønnen *Kristoffer Kruse*, der fra 1588 var ejer af gården Tulsted i Høllum herred.

Abild Rod var først givet med *Kristiern* (eller Kristen) *Høg* til Fladholt, hvem hun fødte tre døtre: *Maren, Ide* og *Anne*. Af disse blev Maren (inden 1559) givet med Niels Movridsøn (Benderup) til Skovbygård i Framlev herred, der senere fik Tustrup; hans og hans hustrues fædre og mødrene våbener, altså også Rodernes, findes på prædikestolen i Frær kirke. Efter Kristiern Høgs død blev fru Abild Rod givet med *Torlof Bilde* til Hassinggård i Vester-Hassing sogn. Denne mand havde før havt fru Anne Movridsdatter, der var en søster til den nys nævnte Niels Movridsøn, og hun, der var hans hustru 1546, levede endnu 1551¹⁾. Af sit andet ægteskab havde fru Abild ingen børn.

¹⁾ Dsk. Mag. 4. r., I, 171. — Geh. ark. Top. saml. på perg. Framlev h. nr. 30.

Vi kommer nu til **Morten Rod**, der vistnok har bot i Vårst, hvortil han jævnlig nævnes fra 1536 til sin død; dog synes det, som om han 1537 vilde bosætte sig i en bondegård i Vensyssel. 19. april 1537 blev der nemlig på herredagen afsagt en dom i en trætte imellem ham og bonden Sindel Lavrsen i Børglum herred, hvem han havde udstedt (opsagt) af hans gård, som han i sin tid havde fæstet af Morten Rods svoger Kristiern Høg, men havde forbrudt ved at tage livsbrev på samme gård for sig, hustru og børn af skipper Klement. Morten Rod havde nu fåt gården af svogeren og udstedt fæsteren af den, fordi han vilde besidde den selv; han havde ladet slå hø og sat i gården, hvilket Sindel Lavrsen havde borttaget imod hans minde, hvisårsag der var blevet svoret ham hærværk over. Sindel Lavrsen havde vel ladet føre vidner for, »at han aldrig var i råd eller gjerning at røve eller tage eller at brænde nogen herregård enten i Vensyssel eller i Himmersyssel eller i nogen hundegjerning, men et klæde købte han og gav der pendinge fore, og ej han tog i skipper Klements tid noget brev på samme gård«; men han havde kun havt et beskjærmelsebrev. Disse vidner bliver imidlertid herfor dømte nederfældige (som falske vidner), og Sindel Lavrsen dømmes til at rømme gården og have den forbrudt¹⁾. Da han imidlertid 1542 og siden oftere nævnes til Vårst og Vårstgård, og han fører adskillige retstrætter i Himmersyssel, så må vi antage, at han virkelig har bot i Vårst. Således havde han ved herredagen 1537 en sag imod fru Inger til Visborggård og hendes søn Enevold Jensen (Sefeld) om noget jord i Øster-Stevne (i Vive sogn, nær Dalsgård), som han mente, skulde tilhøre hans moder. De fremlagte breve var på Sefeldernes side et skjøde af 1444, hvorved Erik Nielsen til Tim, høvedsmand på Ålborg, skjødede til Jes Tamsen af Dalsgård en gård Øster-Stevne med mere gods, og et Tyge Jensens låsbrev af 1578 på Øster-Stevne, medens Morten Rod på sin moders vegne fremlagde en lovhævd af 1443, tagen af Morten Jepsen (Sefeld til Rævs) på Vester-Stevne og nogen jord i Ø.-Stevne mark, imod hvilken der dog stilledes en landstingsdom af 1480, hvorved lovhævden var kjendt død og magtesløs; end videre en kontrakt om granskning imellem Las Bratze og Tyge Jensen, og endelig

¹⁾ Kold.-Ros.: Gl. dsk. Domme II, nr. 12.

en dom, udgiven af gode mænd for en stakket tid siden, hvorved det omtvistede jord var tildømt fru Anne i Varste. Jorden tildømmes Enevold Jensen og hans moder, og Morten Rods og fru Annes breve dømmes døde og magtesløse. Dog optager Morthen rodtt til warsth sagen igen 1552, men med samme udfald ¹⁾.

1542 havde Morthen Rodtt stævnet Malty Laurissen (Viffert til Albek) i rette og tiltalt ham for en gård i Guldbek. Han i rette lagde et skivtebrev, lydende at hr. Jens Matsszøn (Munk) af Visborg havde udlagt fru Ingeborg en gård i Guldbek for den del, hun havde i Visborg med mere gods. Malte Lavridsens fleste breve var vel brændt i denne fremfarne fejde; men han i rette lagde dog en lovhævd af 1480, lydende at den omtvistede gård var hans forældres rette ejendom, og et skivtebrev, lydende at samme gård var ham tilfalden i søskindskivte. Derfor tildømmes gården Malte Lavridsen. ²⁾

I disse to tilfælde havde Morten Rod forgjeves prøvet på ved gamle breve at vinde gårde, som andre havde i deres værge. Noget bedre gik det ham i en tredie sag, hvor han uden videre havde taget godset i besiddelse og lod forrige ihændehaver søge sin ret imod ham. Hr. Tyge Krabbe til Vegholm, ridder, rigsråd og marsk, havde for sin broders, Morten Krabbes, død ³⁾ opbåret noget jordegods, hvilket han i Kjøbenhavn solgte til Tord Rod for 300 gylden i sølv og guld, der også var blevet betalt. Men hr. Tyge Krabbe havde før dette salg allerede bortskivtet to gårde af dette gods, en i Nør-Kongslef og en i Voxlef, til Mariager kloster, og da Morten Rod på sin broders vegne havde taget disse gårde i besiddelse og opbåret skyld deraf, blev han stævnet i rette af Mariager kloster, der vinder sagen og får de to gårde tildømte, imod at hr. Tyge Krabbe gjør Tord Rod fyldest for samme to gårde. Denne dom blev afsagt på herredagen 1542 ⁴⁾.

Morthen Rodtt til Warst havde 1547 trætte med Vogn Pedersen om en gård i Koxby, men om denne sag vides ellers

¹⁾ Herred. dbg. 1537, I, blad 39 og samme 1549--57, bl. 100.

²⁾ Herred. dbg. 1541--43, bl. 45.

³⁾ Hr. Morten Krabbe, doktor og erkeleegn i Århus, død st. Mortens-aften 1517. Han må vel altså være dræbt.

⁴⁾ Dsk. Mag. VI, 139.

ingen ting¹⁾. Lige så lidt kan man se, hvorledes udfaldet blev i en sag om Vårst og Fjelrad enge, der stod på i mange år. 1545 havde Jens Perszen i Fyelw (skal være Fjelrad) stævnet Morthen Rodtt til Warst for en eng, som denne havde vordet ham af, som han mente med urette; og næste år stævnedes samme Jes Perssen i Fiellrow samme Marthen Rodt til Warstgaardtt for en dom, som han har forhvervet på en eng i Warstkier efter vrang undervisning (måske året i forvejen), at møde på kongens retterting i Ålborg med et sandemændsbrev lydende imellem Warstker og Fiellrudtkier og et skivtebrev imellem Opgaard og Thørholm²⁾. Det er uden tvivl den samme sag, der i foråret 1557 blev foretaget på herredagen i Kjøbenhavn. Otte Brade, lensmand på Ålborghus, havde tiltale til Morten Rod for kronens og bøndernes enge i Fielro mark, som han havde brugt, efter at de var tildømt Otte Brade på kronens vegne af riddermændsmænd. Morten Rod berettede, at han havde sandemændsbrev, lovhævd og kgl. stadfæstelse på samme ejendom. Otte Brade berettede, at om ejendommen skulde følge Morten Rods sandemændsbrev og lovhævd, vilde det være to eller tre byer til hinder og skade. Dommen lyder, at da sagen er om jordtrætte og landstingssager, og den har været ved landstinget og ej fåt endelig afgjørelse, så henvises den atter dertil³⁾. Af lensmandens spagfærdige irettesættelse synes det, som selv han har ment, at Morten Rod egentlig havde lov og ret på sin side.

Det er en betydelig mængde retssager, som vi har set, at Morten Rod førte, lige fra 1537 til sit dødsår 1558, da han havde den før omtalte sag med Jesper Då, og i flere af sagerne er det tydeligt, han har havt retten således imod sig, at kun trættekjerhed kunde få ham til at begynde dem.

Foruden ved de nævnte lejligheder finder man ham omtalt endnu adskillige gange. Fra 1536 har man en fortegnelse over »Ridderskaff wdtj Jvtlandth«, og heri nævnes Mortenn Rodt til Waarst⁴⁾, og i en fortegnelse over adelen, der hyldede kong Kristian samme år, nævnes han Morten Røde⁵⁾. Blandt den

1) Dsk. Mag. 4. r. I, 281.

2) Sst. 56, 171.

3) Herred. dombg. 1549—57, bl. 412.

4) Dsk. Mag. 3. r. VI, 56.

5) Kgl. bibl. Ny kgl. saml. nr. 558, fol.

jyske adel, der i 1543 lovede kongen penge af deres jordegods, var også Morten Roed i Warst¹⁾. 1545 havde Morthen rodt til Warsth tillige med Enuoldtt Krusze til Vingegård i Viborg mæglet forlig i en arvesag imellem Jes Jensen i Ooppelstrop og Jens Knutssøn i Warsth, hvilket forlig dog var så skrøbeligt, at sagen næste år måtte til doms²⁾. 21. febr. 1546 har han i Ålborg været med til at forsegle et mageskivtebrev imellem kongen og Peder Munk til Komdrup; her skrives han Morthen roedtt tiill warstgaardtt³⁾. 1551 fik Morthen Rodt i Worsted tillige med elleve andre mænd befaling til at skivte Henrik Steens og Knud Steens efterladenskaber imellem arvingerne⁴⁾. I en fortegnelse over rostjenesten fra samme år ansættes Morten Rod og hans moder til at skulle stille en skytte⁵⁾.

Morten Rod blev givt med fru Anne Munk, en datter af Otte Munk (af Vinranke-Munkerne) til Gjessinggård og fru Kirsten Juel, og enke efter Lavrids Nielsson (Sefeld) til Rævs. Da hendes første mand imidlertid ikke døde før omtrent 1553, så kan hans ægteskab ikke have været i ret mange år, da han selv døde uden børn i året 1558, hvilket fremgår af dommen i den sag, som en af hans enkes fire sønner af første ægteskab førte med hans arvinger. Disse arvinger var hans moder fru anne Johansdotther og hans søster fru abildtt thomisdotther til Haszinggaardtt, hvis sag føres af fru Abilds svigersøn Niels mourittszenn til skouffby, der går i rette med Otthe laursszen til Reffsnesz på hans moders, fru Ane muncksdotther, salige morthenn Rodttz efterleverske udi warst, hendes vegne. Denne bliver tiltalt til erstatning, for hvad hun har forbrugt af fællesboet i den føje tid, hun havde siddet i Vårstgård ud over den rette tredings dag, da skivtet burde have været foretaget, indtil dette virkelig skete; men herfor bliver hun frikjendt, fordi hvad hun havde brugt, det havde hun brugt til alle arvingernes bedste. Af den vidtløftige dom ses fremdeles, i følge et vidnebrev af niels brun til kongisleff og Jacob munck til østergaardtt, at Morten Rods arvinger havde fåt noget guld og sølv forlods

1) Kgl. bibl. Ny kgl. saml. nr. 558, fol.

2) Herred. dbg. 1545—49, bl. 22.

3) Geh. ark. Perg. magesk. nr. 52.

4) Tegn. o. a. l. III 459.

5) Geh. ark. Dsk. saml.

af boet, fordi det var salige tordtt Rodttz, i hvis bo det igjen måtte indføres, førend der kunde skivtes efter fru anne friisz-dotther. Denne dom er afsagt 17. maj 1559¹⁾. Der findes deri intet spor af, at Tomas Kruse har besiddet nogen del af gården, hvad han dog vist nok gjorde. — Efter skiftet har fru Anne Munk atter taget bolig i Rævs. 1566 fik hun brev på Nørekungesleff og Schibstedh sognetiende fri for afgivt. Her kaldes hun »fru Anne Munck til Reffsnes, Las Nielsens efterleverske«²⁾. Senere finder jeg hende ikke nævnt.

Fru Anne Rod må selvfølgelig være død før 1559, og ikke alene hendes søn, Tomas Kruse til Vårst, men også hendes moder og søster må være døde 1566, da der den 15. okt. blev foretaget skivte af hele den nu uddøde families gods. Navnet Rod lever dog endnu i egnen, om end kun i bondestanden, navnlig i den sydøstligste del af Hellum; det er tænkeligt, at navnet kan være en arv fra andre grene af Visborg-Munkerne, så meget mere som folk af adel på denne egn virkelig synes at være blevne bønder. — Ved skiftets tid må også fru Anne Fris være død, så at Tord Rods del af godset også er med; af Tomas Rods gods kan kun være undtaget, hvad der måske ved skivte er blevet døtrene tillagt.

Arvingerne var på den ene side fru Anne Rods døtre, fru Mett Krusdatter, jomfru Kierstine Krusdatter og jomfru Ide Krusdatter, samt hendes sønnesøn Kristoffer Kruse. Anders Blik var værge for sin hustru, fru Mette, og Enevold Kruse til Vingegård for sine to ugifte døtre og sin sønnesøn. På den anden side var fru Abild Rods døtre, fru Marine Høgsdatter, jomfru Ide Høgsdatter og jomfru Anne Høgsdatter. Niels Mouritzen til Skougbygaardt var værge for sin hustru, fru Marine, og Jørgen Høg til Klarupgård for hendes to søstre, hans søskendebørn. — Hver af de to parter fik en del af Vårstgård samt 7 gårde og 1 bol. Fru Abilds arvinger fik 2 gårde i Vårst, 1 i Utrup i Fleskum h., 1 i Vester-Stevne i Hinsted h., 1 i Pandrup i Hvetbo h., 1 i Fladholt i Børlum h., 1 i Manstrup i Hanherred, 1 bol i Kås i Hvetbo h. og i Vårstgård 7 ørter korn med svin og andre bede. Fru Annes arvinger fik 2 gårde i Vårst, 1 i Utrup, 1 i Vive i Hinsted h.,

¹⁾ Geh. ark. Klev. dok. til fam. Rod, efter Rigens dbg.

²⁾ Reg. o. a. l. VIII, 123.

1 i Brogård, 1 i Askildrup i Hellum h., 1 i Fladholt, 1 bol i Tisted i Hinsted h. og i Vårstgård 5 ørter korn med andre små bede ¹⁾. Af dette skivtebrev ser man, at Vårstgård var sat til en årlig afgift af 12 ørter korn foruden andre små bede ²⁾.

Tomas Rods efterleverske, fru Kirsten Fris, er uden tvivl bleven boende i Vårstgård til sin død. 7. dec. 1566 fik fru Kierstine Frijszdatther, Thomes Krusis efterleverske, brev på kongens part af korntienden af Gunderup sogn fri for afgift, »til så længe vi anderledes derom tilsigendes vorder« ³⁾. Senere må kongen være bleven »anderledes tilsigendes«, ti 30. maj 1573 fik fru Kierstine Frijsdatther til worst gaard, Thomis Krusis efterleverske, brev, at efterdi hun »haver ladet give os til kjende, at hvis tiende hun haver udi forgangen år bekommet af vor og kronens part af Gunderup sogn udi Fleskom herred, som hun af vore forordnede der udi stiftet stedt og fæst haver, skal meget ringe have forslaget«, så må hun på denne tid være fri for afgiften af den tiende, hun havde opbåret forgangne år ⁴⁾.

Efter delingen 1566 er Vårstgård neppe bleven samlet mere; sagnet siger, at den sidste ejer lod den dele imellem sine tre sønner, men dette er vist ikke rigtigt. Dens jord skal nu ligge til de tre sønderste gårde i byen. På den gamle gårdsplads har den ene af disse tre gårde stået, men er nu udflyttet; på stedet er der endnu at spore levninger af bygninger med kjældere og lignende, der tyder på noget mere end en almindelig bondegård.

Hermed ender historien om familien Rod til Vårstgård.

¹⁾ Geh. ark. Top. s. på perg. Fleskum h. nr. 32.

²⁾ 1 ørte rug var 10 skpr., 1 ørte byg 12 skpr. og 1 ørte havre 20 skpr.

³⁾ Reg. o. a. l. IX, 22.

⁴⁾ Jyske reg. I, 126.

Liste over Selskabets Medlemmer 1893.

Aabye, Apotheker, Odder.
 Aagaard, J. B., Overtelgrafist, Kjøbenhavn.
 Adler, Cort S. Th., Baron, Kjøbenhavn.
 Ahlmann, L., Proprietær, Langholt.
 Albrechtsen, Provst, Aalborg.
 Ammitzbøll, Proprietær, Postgaarden.
 Andersen, tidligere Ejer af Skjøngaard.
 Andersen, N., Kjøbmand, Aalborg.
 Andersen, Præst, Ølstykke.
 Arkiv, det kgl. antikvar.-topogr., Kjøbenhavn.
 Arkiv, Kongerigets, Kjøbenhavn.
 Askov Højskole.
 Athenæum, Læseselskab, Kjøbenhavn.
 Baadsgaard, Kjøbmand, Nykjøbing p. M.
 Baagøe, Kandidat, Thestrup.
 Balslev, Biskop, Ribe.
 Bang, V., Præst, Hvalsø.
 Barfod, F., cand. phil., Kjøbenhavn.
 Barfod, Provst, Vaabensted.
 Barfod, Præst, Øland.
 Bay, Læge, Randers.
 Bay, H., Proprietær, Rosbjerggaard.
 Bech, C., Proprietær, Engesholm.
 Bentzon, Distriktslæge, Herning.
 Berg, O. I., Frederikshavn.
 Bibliothek, det kgl. i Stockholm.

Bidstrup, Jul., Arkivassistent, Kjøbenhavn.
 Boeck, kgl. Fuldmægtig, Kristiania.
 Boss, V., Herredsfuldmægtig, Hjørring.
 Brandorff, Kjøbmand, Kolding.
 Bricka, Bibliotheksassistent, Kjøbenhavn.
 Broberg, Carl, Grosserer, Kjøbenhavn.
 Bruun, Proprietær, Boelsgaard.
 Bruun, Etatsraad, Asmildkloster.
 Bruun, J., Godsejer, Kokkedal.
 Bræstrup, Herredsskriver, Vejle.
 Brønnum, Forpagter, Gudumlund.
 Bülow, H., Forpagter, Egholm Møllegaard.
 Böttiger, Præst, Vistoftø.
 Carstens, P. A., Fabrikdirektør, Aalborg.
 Carøe, Proprietær, Haraldinesminde.
 Christensen, Lærer, Sevel.
 Christensen, H., Lærer, Føvling.
 Christensen, C. V., Arkivassistent, Viborg.
 Christensen, V., cand. mag., Kjøbenhavn.
 Cour, la, Kaptajn, Aarhus.
 Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard.
 Dahlerup, Præst, Øster-Ulslev.
 Dalgas, Oberstløjtnant, Aarhus.
 Dragsted, Postmester, Frederikshavn.
 Dreyer, Læge, Nørre-Aaby.
 Døcker, J., Proprietær, Rørbækhovgaard.
 Eckardt, Etatsraad, Ørumgaard.
 Erslev, Kr., Professor, Kjøbenhavn.
 Estrup, Godsejer, Skafføgaard.
 Faber, Herredsfoged, Viborg.
 Feilberg, Præst, Askov.
 Flint, Artillerikaptajn, Kjøbenhavn.
 Fløe, Landmaaler, Vostrup.
 Frederiksborg lærde Skole.
 Friis, Herredsfoged, Holsted.
 Friis, J. Lønborg, Tandlæge, Hjørring.
 Fønss, Præst, Romdrup.
 Gaardboe, A. P., Gaardejer, Hedensted.
 Gjedde, Proprietær, Kjøbenhavn.
 Glud, Proprietær, Bælumgaard.

Godskesen, Justitsraad, Kæmner, Aalborg.
 Gullev, L., Murmester, Viborg.
 Gynther, Murmester, Kolding.
 Hagemann, Præst, Vinding.
 Hammer, H., Læge, Grenaa.
 Hansen Mørch- Præst, Vonsild.
 Hansen, Apotheker, Hobro.
 Hansen, Proprietær, Marsvinslund.
 Hansen, J., Præst, Husby.
 Harder, Kancellist, Kjøbenhavn.
 Heiberg, Dr. med., Viborg.
 Heise, Dr. phil., Rektor, Viborg.
 Herbst, Justitsraad, Kjøbenhavn.
 Herlufsholms Skoles Bibliothek.
 Heymann, Brygger, Kjøbenhavn.
 Hjorth, J. P., Kjøbmand, Aalborg.
 Holm, P. E., Professor, Kjøbenhavn.
 Holst, Justitsraad, Ringkjøbing.
 Holsted Sognebibliothek.
 Holt, Proprietær, Sandal.
 Hoppe, Amtmand, Randers.
 Horsens lærde Skole.
 Hou, Sagfører, Hjørring.
 Hvass, cand. jur., Randers.
 Høst, Fuldmægtig, Svaneke.
 Høst, Chr., Boghandler, Kjøbenhavn.
 Høyer, L., Selbjerggaard.
 Ingerslev, Borgmester, Hobro.
 Institut, det genealogiske, Kjøbenhavn.
 Jacobsen, Præst, Bjergby.
 Jacobsen, Boghandler, Randers.
 Jantzen, Præst, Gjentofte.
 Jensen, Distriktslæge, Fanø.
 Jensen, A., Præst, Dover.
 Jensen, Harald, Aalborg.
 Jensen, J. H., Handelsbestyrer, Kjøbenhavn.
 Jensen, J., Konsul, Viborg.
 Jermiin, S., Haslevgaard.
 Johannsen, G., Ooppelstrup.
 Jørgensen, stud. jur., Kjøbenhavn.

Jørgensen, Lærer, Aalborg.
 Jørgensen, Dyrlæge, Hurup.
 Kampmann, Borgmester, Hjørring.
 Kathedralskolen i Aalborg.
 Kathedralskolen i Aarhus.
 Kathedralskolen i Nykjøbing p. F.
 Kathedralskolen i Ribe.
 Kathedralskolen i Viborg.
 Kier, Overretsprokurator, Aarhus.
 Kier, L. K., Etatsraad, Aalborg.
 Kjeldsen, Proprietær, Havnø.
 Kjellerup, Proprietær, Birkumgaard.
 Klubben Enigheden i Aalborg.
 Klubben i Kolding.
 Klubien, Højesteretsadvokat, Kjøbenhavn.
 Knudsen, Kjøbmand, Selde.
 Kolding Latin- og Realskole.
 Krarup, H., Kancelliraad, Herning.
 Krøyer, Præst, Taarnby.
 Lange, Godsejer, Rødkilde.
 Langkilde, Proprietær, Tvenstrup.
 Lassen, C. F., Kjøbenhavn.
 Lassen, Doktor, Randers.
 Lassen, V., Bureauchef, Kristiania.
 Launy, Fattigforstander, Kjøbenhavn.
 Lautrup, Avditer, Kjøbenhavn.
 Leth, Præst, Middelfart.
 Levin, Distriktslæge, Farsø.
 Lohff, Kaptajn, Hobro.
 Lorentzen, Læge, Aalborg.
 Lund, Frue, Bernstorff Ladegaard.
 Lund, K., Lærer, Ejsing.
 Lund, R., Exam. jur., Kjøbenhavn.
 Lund, Tr., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Lundsteen, Præst, Holeby.
 Læseforeningen i Vium.
 Læseselskabet i Viborg.
 Madsen, P., Sognefoged, Stenderup.
 Madsen, Peder, Gaardejer, Rønnebjerg.
 Malling, Dampskibsexpeditør, Aalborg.

Mansa, Premierløjtnant, København.
 Marcussen, cand. phil., Løjtnant, København.
 Meidell, Fr., København.
 Meulengracht, Præst, Onsbjerg.
 Møllerup, Dr. phil., København.
 Møller, Distriktslæge, Nørresundby.
 Møller, Sagfører, Randers.
 Møller, Fysikus, Aalborg.
 Møller Slott-, Frue, København.
 Neergaard, Læge, Gjerlev.
 Neergaard, Frue, Svendstrup.
 Neergaard-Petersen, cand. jur., Aalborg.
 Nellemann, Højesteretsadvokat, København.
 Nielsen, Apotheker, Hjørring.
 Nielsen, Redaktør, Aarhus.
 Nielsen, Jørgen H., Hjørring.
 Nielsen, O., Dr. phil., København.
 Nissen, Lærer, Ramten.
 Nutzhorn, cand. theol., Askov.
 Nyrop, C., cand. jur., København.
 Obel, Fr., Fabrikant, Aalborg.
 Olesen, Sagfører, Nørresundby.
 Olsen, Overlærer, Varde.
 Pape, H., Fuldmægtig, Aalborg.
 Paulsen, Præst, Ryslinge.
 Pedersen, Lærer, Valløby.
 Peesen, S. Christiansen, Gaardejer, Astrup.
 Petersen, Apotheker, København.
 Petersen, K. N. Henry, Dr. phil., København.
 Petersen, Lærer, Bolle.
 Petersen, Løjtnant, Holstebro.
 Petersen, W., Læge, Ribe.
 Plesner, Provisor, Farsø.
 Pontoppidan, A., Constantinsborg.
 Poulsen, Justitsraad, Poulsenseje.
 Prip, Præst, Værum.
 Provinsarkivet i Viborg.
 Rantzau, Lensgreve, Rosenvold.
 Rasmussen, Lærer, Vestbjerg.
 Rasmussen, Kall-, Præst, Butterup.

- Réé, M., Frue, Aalborg.
 Regenburg, Etatsraad, Skanderborg.
 Rehling, Etatsraad, Odder.
 Reisz, Dr. med., Kjøbenhavn.
 Riber, Præst, Østbirk.
 Richter, Præst, Ringive.
 Rigsarkiv, Det norske, Kristiania.
 Rigsdagens Bogsamling i Kjøbenhavn.
 Rosendal, Højskoleforstander, Vinding.
 Rosenørn, H. M., Gehejmekonferensraad, Kjøbenhavn.
 Rybsahm, Herredsfoged, Odinsgaard.
 Rybsahm, Præst, Kjøbenhavn.
 Rørdam, Dr. phil., Præst, Lyngby.
 Scavenius, Godsejer, Voergaard.
 Schade, A. H., Konsul, Nykjøbing p. M.
 Schildenske Fideikommis, Besidderen af.
 Schiøtz, A., Kontorist, Raavaddam.
 Schlegel, Gehejmeetatsraad, Kjøbenhavn.
 Schou, Glarmester, Aalborg.
 Schou, Læge, Skive.
 Schultz, M. A., Boghandler, Aalborg.
 Schultz, M. M., Boghandler, Aalborg.
 Schwenn, Overretsprokurator, Aarhus.
 Schøller, Jægermester, Margaard.
 Secher, V. A., Dr. jur., Kjøbenhavn.
 Sehested, K., cand. jur., Fuldmægtig, Kjøbenhavn.
 Seminariet i Jelling.
 Seminariet i Ranum.
 Siersted, Skoleinspektør, Odense.
 Simony, Borgmester, Aalborg.
 Smith, Sagfører, Holsted.
 Sommer, Læge, Kjøbenhavn.
 Sorø Akademis Bibliothek.
 Speyer, L., Kjøbmand, Aalborg.
 Steenstrup, K. J. V., Assistent, Kjøbenhavn.
 Steenstrup, M. G. G., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Steenstrup, J., Professor, Kjøbenhavn.
 Steffensen, Generalavditør, Kjøbenhavn.
 Stemann, Hofjægermesterinde, Helsingør.
 Stemann, Kammerherre, Restrup.

- Strøyberg, Apotheker, Aalborg.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Søgaard, Kaptajn, Viborg.
Sørensen, Skolelærer, Allerup.
Sørensen, O. Chr., Kjøbmand, Frederikshavn.
Sørensen, V., Møller, Stoubjerg.
Tegner, Generaldirektør, Kjøbenhavn.
Teilmann, J. K., Kjøbmand, Løgstør.
Termansen, C. N., Ribe.
Thiele, cand., Kjøbenhavn.
Thiset, A., Assistent i Kongerigets Arkiv, Kjøbenhavn.
Thomle, cand. jur., Kristiania.
Thostrup, Partikulier, Kjøbenhavn.
Thyregod, C. A., Kjøbenhavn.
Tilemann, Godsforvalter, Mosager.
Toft, Sagfører, Varde.
Tutein, Godsejer, Høgholt.
Tønnesen, Præst, Saltum.
Universitet, Det kgl. norske Frederiks, Kristiania.
Vahl, J., Provst, Nørrevedby.
Valeur, Frue, Nørrevosborg.
Wandall, Bertram, Kjøbmand, Aarhus.
Vemmetofte Klosters Bibliothek.
Wewer, Apotheker, Nykjøbing p. F.
Wibroe, H., Kjøbmand, Aalborg.
Wimmer, Professor, Kjøbenhavn.
Winde, V., Adjunkt, Burholt.
Winge, J., Prokurator, Aarhus.
Winge, Overfører, Kraglund.
Winther, C., Overretssagfører, Kjøbenhavn.
Wulff, A. H., Mægler, Kjøbenhavn.
Wulff, D. H., Overlærer, Aalborg.
Zahn, Prokurator, Kolding.
Østergaard, Kammerraad, Postmester, Hillerød.
-

Register til 3. Bind.

- Aabo Syssel** 168. 174.
Aage, Prior i Økloster 30.
Aagesen, Niels, af Kjøbenhavn 436
 —7. 439.
Aalborg 186 ff. 223 ff. 254. 268 ff.
 371 ff. 379 ff.
Aarhus 365.
Absalon 162.
Adrian, Kaptajn 230.
Agge Christiernsøn 166. 171. 173.
Ahlefeld, Cay v., holstensk Raad
 256 ff.
Ahlefeldt, Ane Dortea, g. m. J. E.
 Skeel 43. Charlotte A., g. m. J.
 E. F. Skeel 45. Jørgen, Komman-
 dant i Krempe 76.
Anders, Præst i Skjærping 452.
Anders Pedersen, Prior i Økloster 31.
Andersen, A., Biskop i Aalborg 186.
 Cort, Byfoged i Aalborg 411. Jens
 (Wodskov), Prokurator i Aalborg
 236.
Anderssøn, J., i Vorgaard 452.
Andkær 149 ff.
Annicke Hermandsdatter, Oldfrue
 paa Koldinghus 210 ff.
Arnfeld, Ingeborg, g. m. E. Normand
 206.
Aspach, S., Præst i Aalborg 193.
- Balslev**, K. Sørensen, Præst i Oure
 184.
- Banner**, Ellen, g. m. Jørgen Due 38.
 50. 59. 60. Erik Eriksen, Marsk
 37. Frans, til Kokkedal og Økloster
 36—7. 59. Karen, g. m. Henrik
 Lykke 38. Mette, paa Rønnovs-
 holm 225.
Bartholin, Chr., til Kaas, Justitsraad,
 Landsdommer 327 ff.
Bauditz, W. H., Hærfører 74. 78. 207.
Bawir eller **Baur**, General 256.
Beck, Mette, g. m. E. Bille 246.
Begtrup, E. G., Præst i Vistoft,
 Provst 1 ff.
Benderup, Else Nielsdatter, g. m.
 Kr. S. Sefeld 453. J. og A. 453.
 N. M., til Skovbygaard 453. 458.
 463.
Bentzen, H., til Sohngaardsholm 439.
Benzon, B. S., Hører i Aalborg 192.
Berlin, J., Kjøbmand i Aalborg 397.
Bersker 450—1.
Bertelsen, Niels, Byfoged i Kolding
 217.
Biering, Maren, g. m. E. H. Wils-
 bech 43. Marie Kirstine, g. m.
 J. Glud 63.
Bilde, Eske, Lensmand i Bergen
 454 ff. T., til Hassinggaard 453. 458.
Bille, Anders, Rigmarsk 225. Anna,
 g. m. Ejler Brokkenhus 225. Erik
 225—6. Erik, til Kjærsgaard 246.
 Eske, til Ellinge 351. Helvig, g.

- m. J. K. Brockenhus 246. Henning, paa Vrejlevkloster 225. Jørgen, Konferensraad, til Ellinggaard 351. Jørgen, Landsdommer, til Ellinge 351.
- Bjørn, Else, g. m. Jørgen Friis 39. Inger 457.
- Bjørnsholm 345.
- Blik, A., til Beg 453. 463.
- Bloch, Niels, Skriver paa Lerbæk 246 ff. Peder, Sagfører, Gaardfoged paa Restrup 247.
- Boddum Sognekalde 261 ff.
- Boitzenburg 75.
- Bondesen, L., Vixøe; se Vixøe.
- Borchost, J. M., Præst i Brovst, Provst 69.
- Bornemann, H., Biskop i Aalborg 189. 192. 274.
- Borrikmand, Hans, Bygmester paa Skanderborg 85.
- Borthus, M., Borger i Aalborg 416 ff.
- Brahe, P., til Knudstrup, Høvidsmand paa Aalborghus 263. 461. Sofie 411. T., Astronom 196 ff.
- Bramming, J. Jensen, til Lydumgaard 299 ff.
- Bratze, Las, 459.
- Breuner, C., Friherre 195.
- Brochdorff, Anna Margrethe, g. m. T. v. Lewetzau 42. 49. 55. Lucie E., g. m. H. F. v. Lewetzau 41. 51. 54.
- Brockenhus, J. K., til Lerbæk 244 ff. Kjeld 244—5.
- Brokkenhus, Ejler, til Nakkebølle 225.
- Brorson, Br., Biskop i Aalborg 70.
- Bruun, Major 336—7.
- Bryske, Truid, til Langesø 39.
- Buchwald, Klavs v., i Kiel 38.
- Budde, Dorte, g. m. Iver Friis 39.
- Bækgaard 169.
- Bøgvad, Hans Jensen eller Johan, Slotsforvalter paa Frederiksborg 217.
- Bølle, Erik, Lensmand paa Tureby 42.
- Calenberg, kejserlig Krigsoverste 213. 368.
- Calow, S. Lucasen, Hører i Aalborg 192.
- Castenskjold, Caroline Grevenkop, g. m. C. F. Tillisch 46.
- Christensen, Claus, Borgmester i Viborg 181—2. Jens, til Stensgaard, Amtsforvalter 320. Mads, Kapellan i Aalborg 431. Peder, Raadmand i Norge 182. Peder, Præst i Brovst 415.
- Christian 4., Konge 71 ff.
- Christiernsen, M., Præst i Sønderhaa 281.
- Christoffer, Markgreve af Baden-Durlach 74.
- Clemmensen, E., Slotsfoged i Aalborg 230.
- Clement, Skipper 454. 459.
- Colberger Hede 214.
- Conrad af Wettin 160.
- Daa, Hilleborg, g. m. Enevold Seefeld 39. Jesper, til Enggaard 453.
- Dalgaard 39.
- Detlev, Ditmarsker 163. *
- Diursaa 165.
- Due, Anne, g. m. Jørgen Worm 38. Frans, til Oxholm 38. Jørgen, til Oxholm 38.
- Durant, Oberst, Kommandant i Glückstadt 76.
- Dyre, Palle 331.
- Dyrkop, Præst til St. Petri i København 292.
- Ebbesen, Chr., Præst i Snedsted 285. Laurits (Udson), Lensmand paa Skanderborg 84.
- Edele, Priorinde i Økloster 30.
- Eggenou, H., Kjøbmand i Aalborg 230.
- Ehrlich, Kosakløjtnant 336.
- Ejby Kirke 41—2.
- Elisabeth, Kristian 4's Datter 87.

- Engelstoft, Amtmandsfuldmægtig i Ribe 320 ff.
- Ertbølle 349.
- Esbern Snare 166—7.
- Eskil, Erkebiskop 160—1.
- Eyndten, Albrecht Filip, til Fryden- dal 42. 58. Sofia v., g. m. H. F. v. Lewetzau 42. 49. 56. 58.
- F**elding, Svend 84.
- Filthus, H., Raadmand i Aalborg 422.
- Fjelrad 461.
- Frederik Barbarossa, tysk Kejsler 159 ff.
- Frederiksmose 175.
- Friis, Anders, til Harridskjær 457.
- Anders, Lensmand paa Sejlstrup 229. Anna Trap, g. m. F. K. Hviid 43. Anne, g. m. 1) J. Munk, 2) T. Rod, 3) J. Daa 453. Iver, til Oxholm 39. Iver, til Harridskjær 457. Jørgen, til Krastrup 39. Jørgen, Bisp i Viborg 457. Karen, g. m. Knud Steefeld 39. Karen 52. 68. Kirsten, g. m. T. Kruse 453. 457—8. 464. Kristian, til Borreby, Kansler 201 ff. L. Mortensen, Byfoged i Ribe 301. Mette, g. m. Henrik Sandberg 40. Niels, til Vaskjergaard 458. Tønne, til Hesselager, Lensmand i Aalborg 234.
- Fris, L., Byfoged i Ribe 320.
- G**abor, Bethlen, siebenbürgsk Fyrste 73—4.
- Galt, Margr., g. m. B. Sehested 211.
- Gerløf Mortensen, Prior i Økloster 31.
- Ginchel, v., Chr., Borgmester i Aalborg 426. 436—7. 440.
- Gjeddebæk 170.
- Gjessing, H., Kapellan i Aalborg 192.
- Gjø, Helvig, g. m. E. Bille 351.
- Gjerup, Chr., Borgmester i Aalborg 387—8. Kommerceraad 388.
- Glud, Johan, Ritmester 63. Søren, Forpagter paa Oxholm 63.
- Gnemer Kjeldsen 177—8.
- Graagaarde 178.
- Grabau, Sofie Hedevig, g. m. T. v. Lewetzau 42. 50.
- Grathe 168. Grathehede 169. 173. 179.
- Greers, Skipper 454.
- Grenaa 165.
- Grønbæk 169.
- Goedecke, K. F. H., til Oxholm 45.
- Gudena 168—9.
- Guldsmed, Anders, i Aalborg 227 ff.
- Gunderup 464.
- Gunderupgaard 344 ff.
- Gyde Lavridsd., g. m. L. Viffertsøn 452.
- Gyldenstjerne, Axel, Lensmand paa Økloster 36. Hannibal, til Restrup 247. Henrik, til Aagaard 36. Karen, til Torp 282—3. Karine, g. m. A. Gyldenstjerne 36. Knud Henriksen, til Aagaard, sidste katolske Biskop i Odense, Lensmand paa Økloster 33. Knud Pedersen, til Tim 36. Knud, Befalingsmand paa Hald 182. Margrete, g. m. Fr. Banner 37.
- Gøje, Birgitte, g. m. Herluf Trolle 37. Mette, g. m. Johan Oxse 37.
- H**aaardboere 166. 174.
- Haller Aa 169. 170—1. 174.
- Hansen, Chr., Biskop i Aalborg 276 ff. Jakob, Præst i Aalborg 186. 413. Jep, fra Jandrup 306. Lars (Skriver), Borgmester i Aalborg 235.
- Hanstedgaard 245.
- Hartvig, Erkebiskop 160. 162.
- Hasserris 413.
- Hauch, J. E., Fyrforvalter ved Skagen og Ejer af Rødegård 22.
- Havbro 449.
- Have Sø 169. 170—1. 174. 179.
- Havnø 166.
- Hegelund, N., Præst i Sønderhaa 279.
- Heidenstrup, Reinhold, Lensmand paa Ørum 248.
- Helias, Biskop i Ribe 163. 173.

- Hemmer, de, Chr., Borgmester i Aalborg 426. 436—7. Jørgen 439.
 Klarende, g. m. Chr. Rosenørn 439.
 Henrik, Greve af Ratzeburg 162.
 Henrik Løve, Hertug af Sachsen 160 ff.
 Henriksen, Saxo, Præst i Boddum 264.
 Herningholm 195 ff.
 Hersel, M. Knudsen, Præst i Hjerm 184.
 Hexe i Aalborg 225.
 Hobro Fjord 166.
 Hofmand, P., Assessor 395.
 Holk, Manderup, til Barritskov 38.
 Holm, Fr., Kjøbmand i Aalborg 390.
 H. L., Præst paa Øland 67.
 Hornemann, Christence, g. m. 1) Kommerceraad Gjørup, 2) Etatsraad M. Rosenkrantz 388.
 Horsens 89 ff. 301 ff.
 Hover Skole 275.
 Hude, Hans v. d., i Viborg 254.
 Hvide, Stig Andersen, til Tordrup 451.
 Hviid, F. K., Præst i Aarslev 43.
 Maren Krag, g. m. 1) N. K. Rasch, 2) H. P. Nielsen 43. 67.
 Hybertz, G. K., Raadmand i Aalborg 388.
 Høg, Chr., til Todbøl 288. Ejler, til Dallund 40. I. og A. 453. 463.
 Jørgen, til Klarupgaard 463. Kr., til Fladholt 453. 459. Maren, g. m. N. M. Benderup 453. 463.
 Mogens 206. Mogens, til Kjærgaardsholm 252. Styge 229.
 Herernes Pligt til at prædike i Aalborg 188 ff.
 Hørsted 271 ff.
- H
 Hdrup 350.
 Inger, Frue, til Visborggaard 459.
 Ingvar Kvejsa 164.
 Jacobsen, Hans, i Store Frisgaard 304. Kr., Præst i Skagen 272—3.
 Jens Nielsen (Sparre), Prior i Økloster 31.
- Jensen, Andreas, Raadmand i Horsens 90. Christen, Præst i Boddum 262. Hans, Slotsfoged paa Koldinghus 207 ff. Kristen, af Linderumsgaard 451. Tyge 459.
 Jermin, H. Jensen, Præst i Hjerm 184.
 Jespersen, Morten, Byfoged i Aalborg 415. 421. N., Dr. 372. 395. 437. 442.
 Johansen, J., Raadmand i Aalborg 395.
 Jonsen, Mads, af Torstedlund 32.
 Juel, Bernt, til Halkjær 38. Erik, til Hundsbæk, Landsdommer og Befalingsmand i Aalborg 186. 206. 439. Karen, g. m. N. Fris 458.
 Kirsten, g. m. O. Munk 412. Kristoffer, til Estrup 38. Lene, g. m. Jørgen Due 38.
 Jull, Provst i Bergen 454.
- K
 Kaas, Anne, g. m. E. Lykke 35. Helvig, g. m. H. Gyldenstjerne 247. Mogens 230. 248.
 Kalenberg, Øverste 207.
 Kepler, J., Astronom 196. 199. 200.
 Kirsten Madsdatter, Klosterjomfru i Økloster 32.
 Kirstine Nielsdatter, Frue, g. m. H. Stisen 451.
 Klejtrup Kongeborg 166.
 Klemmensen, P., til Lydumgaard 299.
 Klim, P. N., Præst paa Øland 68.
 Knud Magnussen, Konge 160 ff.
 Knudsen, Thomas, Raadmand i Horsens 91.
 Koefoed, Stiftsprovst i Ribe 335 ff. Kolding 78 ff. 206 ff. 367 ff.
 Kollemotten, Andreas, Raadmand i Horsens 90.
 »Kong Knap« 180.
 Kongens Bro 169.
 Krabbe, Anne, g. m. G. Lange 211. Gregers, Lensmand paa Hindsgavl 88. 369. Gregers Nielsen 211; Statholder i Norge, til Torstedlund 213. Morten, Erkedegn i Aarhus 460. Tyge, til Vegholm 460.

- Krag, Niels, til Trudsholm, Landsdommer 106. Ulrikke, g. m. A. F. v. Eyndten 42. 58.
- Kruckow, Anna, Datter af Ax. Kr. 225. Axel, til Aarslevgaard 225. Christense, hans Datter 225.
- Krumpen, Styge, Biskop i Børglum 31—2.
- Kruse, E., til Hjermondslevgaard 384. E., til Vingegaard 453. 458. 461. 463. Gabriel, Admiral 76. 77. K. og B. 453. 458. 463. Kirstine og Ide 463. Kristoffer, til Tulsted 453. 458. 463. Mette, g. m. A. Blik 453. 458. 463. T., til Vaarstgaard 453. 458. 463.
- Kvenmar Kjeldsen 177—8.
- Kvorning 167.
- L**aden Færgested 387—8.
- Ladbjerg 174.
- Landhandel 359 ff.
- Lange, Erik, til Engelsholm 196—7. Gunde Fredriksen, til Søfde 211. Gunde Hansen, til Brejninge 211. Jens, Justitsraad, til Rødkilde m. m. 42—3. Ole Tønder, General-krigskomm., til Oxholm 42.
- Langeslund 43.
- Larsen, Mads (Thybo), Prokurator i Aalborg 235—6.
- Laurentius, St. 75.
- Laursen, Christen, Herredsfoged 181. Otte, til Refs 462.
- Lavridsen, Th., Raadmand i Aalborg 424.
- Lerbæk 244 ff.
- Lerche, C. Madsen, Præst i Oure 184.
- Leven, Melkior v., Ridder 201. 203.
- Lewetzau, Adam Gotlob 50. 59. Albert Philip 49. 50. 59. Gert Diderik, Ritmester 53. H. F., til Oxholm 41. 42. 46. 49. 50. 51. 53—5. 68. Theodosius, til Oxholm 42. 49.
- Lindom, N., Farver i Sæby 290 ff.
- Lolland 162.
- Lund, Andreas, Præst paa Øland, Provst 60. 70. Anna Margr., g. m. C. Speitzer 60.
- Lunde, L. Nielsen, Borger i Varde 300 ff.
- Lunge, V., Høvidsmand i Bergen 454 ff.
- Lunov, P., til Rygaard 449.
- Lydum Kirke 300.
- Lydumgaard 299 ff.
- Lykke, Anna, g. m. Fr. Quitzow 35. Erik, til Skovgaard, Lensmand paa Økloster 34. Henrik, til Overgaard 38.
- Lykkehjulet 179.
- Lytken, Dr., Hofpræst i Kjøbenhavn 292.
- Løvenbalch, P. Pedersen, Præst i Viborg, Provst 183.
- M**ads, N., Præst i Snedsted 279.
- Madsen, N., Præst i Skagen 272—4. Peder, til Tvilum, adlet med Navnet Rosenørn 41.
- Malle 340 ff.
- Malling, J. B., Kjøbmand i Aalborg 397.
- Mansfeld, E., Greve 72. 74.
- Maren Pedersdatter, Priorinde i Økloster 30.
- Mariager Kloster 451. 460.
- Matthisen, A., Præst i Aalborg 192.
- Michelsen, Th., Præst i Boddum 263.
- Misvæxt 1622—3 232.
- Mitzlaff, Hærfører 74.
- Mogensen, Jens, Præst i Andsager 95. Mols 1 ff.
- Moltke, Juliane Marie Frederikke Louise, g. m. A. P. v. Lewetzau, 49. 58.
- Montgommery, Greve, Kommandant i Rendsborg 75 ff.
- Morgan, engelsk Oberst 73.
- Morsing, Niels, Præst i Boddum 262 ff.
- Mortaigne, Oberst 257.
- Mouritzen, N., til Skovby 462.

- Munk, Anne, g. m. 1) L. Sefeld, 2) M. Rod 453. 462—3. Familien 449. Jacob, til Østergaard 462. Jakob Jensen, af Visborg 453. 457. Jens Madsen, af Visborg 460. Karen Jørgensd., g. m. Iver Friis 39. Kirsten 77 ff. 87—8. M., g. m. Friherre v. Rindschatt 196 ff. Maren 449. Otte, til Gjessinggaard 462. Sofie, g. m. H. Bille 227.
- Møgelhøj 171.
- Møller, H., Tolder i Kbhvn. 439.
- Mørch, Povl, Mag., Præst i Aalborg 184.
- Mørk, H. Jørgensen, Kapellan i Aalborg 192.
- Neergaard, H. J. J. L. B., de, til Oxholm 45.
- Nelle, Conrad, Hærfører 78 ff. Nibe 392.
- Niels Ovesen, Prior i Økloster 31.
- Nielsen, Erik, til Tim, Høvidsmand i Aalborg 459. H. P., Krigsraad, til Oxholm 43—4. Jens, Prior i Økloster 52. Jens, Præst i Mørborg 265. L., Biskop i Aalborg 270—2. N., til Endrupholm 301. Niels, til Endrupholm 320.
- Normand, E., til Selsø, Lensmand paa Koldinghus 206 ff. 368.
- Nyholm, Kristoffer, Præst i Munkebjergby 44. Nikolaj, Agent, til Oxholm 44.
- Næs (Lindenberg) 452.
- Neraa 168.
- Nørhaa 276 ff.
- Nørresundby 382 ff. 442.
- Nielsen 160. 162.
- Nielsen, J., Borgmester i Aalborg 264 ff.
- Nielsen, N., Præst i Sønderhaa 281—2.
- Oxe, Albert, til Nielstrup 37. Anne, g. m. Frans Banner 37. Johan, til Niekrup 37. Peder, til Gisselheldt 37.
- Oxholm 2 ff.
- Palle, Præst i Gunderup 452.
- Palnesen, Niels, af Knolde 30.
- Panck, J., Raadmand i Aalborg 448.
- Parsberg, M., Lensmand paa Aalborghus m. m. 227. 229.
- Pechmann, Oberst under Wallenstein 74.
- Peder Dus, Prior i Økloster 31.
- Pedersen, P., Mr., Præst i Viborg 401.
- Pest i Aalborg 227—8.
- Peter Thenja 177.
- Peter Thorstensen 160—1.
- Petersen, C., Præst i Skagen 270—2. Plagiarius 198.
- Podebusk, Jytte, g. m. Knud Henriksen Gyldenstjerne 34. 360. Predbjørn, til Bidstrup 34.
- Pop, P., Borgmester i Aalborg 411.
- Pouelsen, Jakob, Præst i Aalborg 186. Jens, Præst i Snedsted 290.
- Povlsen, C., Prior i Aalborg 272—4. Mads, Borgmester i Randers, Ejer af Oxholm 40—1. Niels, Præst i Aalborg 414.
- Præst ved Hospitalet i Aalborg 186 ff.
- Pøller, J., Skomager i Aalborg, Operører 234 ff.
- Qvalen, Josias v., Lensmand paa Økloster 35. 196.
- Ramløs, H. Hansen, Præst i Aalborg 192.
- Randers 164—5. 167. 255—6.
- Rasch, N. K., til Oxholm 43. 47. 67.
- Rask, A., Regimentsskriver, til Vissebjerg og Lydumgaard 334.
- Reenberg, Familien 181 ff. Cathrine, g. m. 1) C. Madsen Lerche, 2) K. Sørensen Balslev, Præster i Oure paa Fyn 184. Frants Clausen, Dr. med. og Provincialmedicus 184. Jens Clausen, Rektor i Viborg 184—5. Margrethe, g. m. 1) H. Jensen Jermin, 2) M. Knudsen Hersel, Præster i Hjern 184. Mette Clausdatter, g. m. Mag.

- Povl Mørk, Præst i Aalborg 184.
 Morten Clausen, Stiftsprovst i Kbh. 185. Peder Clausen, Præst i Aalborg 183—4. 192. Peder Clausen, Borgmester i Aalborg 184—5. Tøger, Landsdommer i Jylland, Digter 181. 184—5.
 Rei, Rhed 214.
 Reimers, N. eller N. Raimarus Ursus, Hofastronom i Prag 197.
 Reinschatt, A. 196. A. S. 195. S., Friherre, til Herningholm 195 ff.
 Rektors Pligt til at prædike i Aalborg 188 ff.
 Renior, Slægten 181.
 Ribe 256 ff.
 Rinds Herred 166.
 Rod, Abild, g. m. 1) Kr. Høg, 2) T. Bilde 453. 458. 462. Anne, g. m. E. Kruse 453. 458—9. Familien 449 ff. Malte, til Pandum 450. Maren, af Visborg, g. m. P. Lunov 449. Morten 450. 453. 455 ff. Tomas 450 ff. Tord 450. 453 ff. 460.
 Rodsten, Anne Markvardsd., g. m. M. Rod 450. Ide, g. m. Jørgen Bille 351.
 Rosenkrands, Frederik 199—200. Holger, til Rosenholm 198. Holger, til Ørup 437. Jørgen 206. Mette, g. m. Frans Banner 37. 138. Mogens, til Spottrup 388. Otte Chr., til Boller og Rosenvold 245.
 Rosenørn, Christopher 439.
 Roskilde 160. 163.
 Rotenburg, N., Præst i Sæby 290 ff.
 Rud, Otto 41—2. Sofie, g. m. E. Bølle 42.
 Ryberg, E. Nielsen, Præst i Lerup 395.
 Sagn 341 ff.
 Sandberg, Henrik, til Røgested 40. Ulrik, Lensmand 201—3. 205.
 Sandemænd 352 ff.
 Schandorph, S., Præst i Snedsted 289.
 Schlammersdorff, Oberst 77.
 Schlick, Greve 77 ff.
 Schnell, H., Præst i Lydum 312.
 Schweinbeck, Ursula v., g. m. A. Rindschait 195—6.
 Seefeld, Anne Sofie, til Margaard 40. Enevold, til Visborg 39. 459. Jacob, til Visborg m. m. 39. 40. Knud, til Oxholm 39. Kristoffer L., til Rævs 453. Lavrids, af Rævs 453. Morten Jepsen, til Rævs 459. Peder, til Dalsgaard 39.
 Sehested, Bendix, til Botkamp 214. Bendix, til Ydernæs 211. Maltesen 201—3.
 Serup, syd for Hinge Sø 169.
 Sevel, Chr., Præst i Darum 301. 318.
 Skagen 35. 268 ff.
 Skanderborg 71 ff.
 Skeel, Albert, Lensmand i Ribe 207. Claudine C. E., g. m. H. J. J. L. B. de Neergaard 45. Jørgen E. Fr., til Birkelse 45. Jørgen Erik Holgersen, Statsminister 43. Otte, til Hammelse 229. Otto, til Oxholm 45. S. P. F., Kammerherre, til Oxholm og Birkelse 43.
 Skive Bymark 357 ff. Marked 363.
 Skjette, W. Nielsen, Herer i Aalborg 192.
 Skoning, P., Slutter i Aalborg 235—6. Skovhusgaarde 171.
 Skriver, Peder, Borgmester i Ringkjøbing 182.
 Slange, A. Pedersd., g. m. J. Clausen Reenberg 184.
 Slesvig 161.
 Snedsted Sognekald 276 ff.
 Snilach, H., Raadmand i Aalborg 400—1.
 Sommersted 161.
 Sofie, g. m. E. Bilde 454 ff. Valdemar I 160. 168.
 Sophie Elisabeth, Kristian 4.s Datter 87.
 Speid, T. H., Præst i Aalborg 193.
 Speitzer, Chr., til Aggersborggaard 60.
 Split, H., Raadmand i Kolding 211. Jøren 30.

- Staffensen, N., Herredsfoged 209—10.
 Søren, Præst i Jelling 251.
 Stenfeld, B., g. m. A. Fris 457.
 Stisen, H., 451.
 Stormflod 1624 233.
 Strandby 348—9.
 Stygge, Niels, Biskop i Børglum 31.
 Styvelskloster 27.
 Sune Ebbesen 160.
 Svan, M., i Ejstrup Hovgaard 451.
 Svend Grathe 159 ff.
 Svostrup 169.
 Sønderhaa 276 ff.
 Sønderse Kirke 40.
 Sennichsen, K. J., til Oxholm 44.
 Sørensen, Hans, Tolder i Aalborg 234.
 401. Hans, Borgmester i Aalborg
 425. 437. Jens, Raadmand i Horsens 91.
- T**amsen, Jes, af Dalsgaard 459.
 Taube, Johan, Hovedsmand paa Kronborg 38. Jørgen 50. 59.
 Teilmann, T. R. 181. T. de, til Endrupholm 335.
 Terkildsen, B. M., Herredsfoged i Skads Herred 321.
 Tettenborn, Kosakkernes Kommander 336.
 Thamissen, L., 452.
 Therkelsen, Th., i Ødsted, Herredsfoged 208—9.
 Thomas Nielsen, Prior i Økloster 31.
 Thomsen, H. I. N., Præst paa Øland 66.
 Thorbjørn 161. 172.
 Thott, Chr., Befalingsmand paa Skivehus 276 ff.
 Thurn, Greve af, Feltmarsk 74.
 Thybo s. Larsen.
 Tillisch, C. F., Kammerjunker, Herredsfoged i Kolding 46. Katrine M. L. H., g. m. O. Skeel 45—6.
 Timsen, Chr., Smed i Lydum 303—4.
 Tisted 359 ff.
 Tott, Vibekke, g. m. H. Rosenkrantz 437.
 Trampe, Amalie Hedeveg, g. m. S. P. F. Skeel 43.
- Trend By 344.
 Tule Hemmingsen 163.
 Turesen, Fr., 386.
 Tyge, Biskop i Børglum 27.
 Tønder, Maren, g. m. J. Lange 43.
 Ole Olesen, Præst i Meldalen 43.
- U**lf, Riberulf 161. 172—4.
 Ulfeld, Edel, g. m. K. Brockenhus 244—5.
 Ulfstand, Sidsel, g. m. Knud Pedersen Gyldenstjerne 36.
 Urbansen, J., Borgmester i Aalborg 428. 437.
 Ursus, N. Raimarus, Hofastronom i Prag 197.
- V**aarst 449 ff.
 Vadgaard 346.
 Valdemar I, Konge 159 ff.
 Wallenstein 247 ff.
 Varde 254.
 Ware, S., Rektor i Aalborg 192.
 Wedellsborg, Kristiane Frederikke Wedell, g. m. A. P. Lewetzau 49. 50. 59.
 Vedschefeld, O. Michelsen, Hører i Aalborg 192.
 Vestenie, D., g. m. E. Kruse 458.
 Vestervig 360.
 Wiberg, Julie Hansine, g. m. K. J. Sennichsen 45.
 Viborg 164—5—6—7. 169. 172. 174. 254. 452.
 Viffert, M. Lavridsen, til Albek 460.
 Viffertson, L., til Albek 452.
 Wiffue, H. Jensen, Raadmand i Kolding 211. 217.
 Villatzen, S., Præst i Snedsted 282.
 Wilsbech, Erik Hansen, Justitsraad, til Sejlstrup 43. Ingeborg, g. m. O. T. Lange 43.
 Wilsbechsminde 43.
 Vinderslev Kirke 179.
 Winther, Th. Andræsen, Løjtnant 89—91.
 Visborg 449.

Vistoft 1 ff.	Volch, A. Andersen 304.
Vixøe, C. Bondesøn, Præst i Skagen 274—5.	Vorbro 170.
Vodde, Karen Christensd., g. m. P. Clemmensen 299 ff.	Vorgod, J. Pedersen, Præst i Bram- ming 301.
Wodskov s. Andersen.	Vorm, Jørgen, til Voer 38.
Vogensen, J., Byfoged i Aalborg 234. 399.	Voss i Norge 454—5.
Vogn i Heden 347 ff.	Wrangel, Helm 255 ff.
Vogn 450.	Würnfeldt, Beate J., g. m. Præst Kr. Nyholm 44.
Vognsen, Anne, g. m. T. Rod 452—3.	Økloster 26 ff. 451.
Ide, g. m. T. Rod 450.	Øllgaard, T., paa Bramminge 335 ff.

Trykfejl.

Side 164 L. 10 f. n. er efter »denne« udfaldet Ordet »Ø«.
— 181 - 7 — Landkommarie l. Landkommissarie.
— » - 16 — Tilføj: De lyde saaledes:
— 183 - 6 — Ordene »en Eiler Eilersen« ff. udgaa.
— 184 - 18 — Hersel l. Hessel.
— » - 20 — Mørch l. Mørk.

Indholdsfortegnelse til 3. Bind.

	Side
1. Fra Mols: Et Vedtægtsbrev og et Grandebrev. Ved L. J. Böttiger, Præst i Vistoft.....	1.
2. Bidrag til Øklosters og Oxholms Historie. Af A. Barfod, Præst paa Øland	26.
3. Om Skanderborg i Aarene 1617—27. Af Fr. Meidell.....	71.
4. Prøve paa tidligere Embedsstil. Ved Vilhelm Bang.....	82.
5. Felberedernes Lavsskikke. Ved samme	92.
6. Fra Overtroens Tid. Ved samme	94.
7. Meddelelse fra Bestyrelsen	96.
8. Bidrag til Skildringer af Forhold i Nørre og Sønder Herred, Randers Amt. Af Lærer J. V. Nissen i Ramten	97.
9. Videbrev for Andkjær by under Hvilsberggård, Vejle amt. Meddelt af højskolelærer Povl Hansen.....	149.
10. Slaget paa Grathehede. Af M. H. Rosenørn	159.
11. Familien Reenberg. Ved Vilhelm Bang.....	181.
12. Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv. (Fortsat fra forrige Bind.) Ved D. H. Wulff.....	186.
13. Regnskab for 1890.....	193.
14. Mere om Friherren paa Herningholm. Af F. R. Friis i Kbhvn.	195.
15. En Herredagsdom af 13. Maj 1636. Ved Fr. Meidell i Kbhvn.	206.
16. Et Par Oprør i Aalborg i Perioden mellem Kalmarkrigen og den tyske Krig. Af samme	223.
17. Et Aktstykke af Aalborgs Thingbog. Ved samme	241.
18. Fra Invasionstiden 1627—8. Af samme	244.
19. Et Vidnesbyrd om jydsk Patriotisme under Krigen 1644—5. Ved samme	288.
20. Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv (sluttet). Ved D. H. Wulff.	261.
21. Mordet paa Jørgen Bramming til Lydumgaard. Af Chr. Villads Christensen, Assistent ved Provinsarkivet i Viborg	299.
22. Fra Kosaktiden 1813—14. Meddelt af O. Nielsen.....	335.
Med et Tillæg af M. H. Rosenørn	338.
23. Skildringer og Sagn fra Vest-Himmerland. Af A. C. Nielsen	340.

	Side
24. En lille Berigtigelse. Af Fr. Meidell	351.
25. Nogle Kongebreve fra Slutningen af det 16. Aarhundrede. Ved G. Bang, stud. mag., og Nina Ellinger, stud. mag., i Kbhvn.	352.
26. En Bemærkning og et Tillæg til En Herredagsdom af 13. Maj 1636, meddelt af Fr. Meidell. Ved Chr. Villads Christensen..	367.
27. Bidrag til Aalborg Bys Historie. Af D. H. Wulff	371.
28. Regnskab for 1891	377.
29. Bidrag til Aalborg Bys Historie. Af D. H. Wulff. (Fortsat.)	379.
30. Vårstgård og familien Rod. Af Kl. Gjerding	449.
31. Fortegnelse over Medlemmerne 1893	465.
32. Register til 3. Bind	472.
33. Trykfejl	480.
34. Indholdsfortegnelse til 3. Bind	481.

